

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

AKLA ZARAR SERİSİ

6 dil felsefesi

DER. BARRY LEE

JACQUES DERRIDA · KRIPKE · MICHAEL DUMMETT · DONALD
DAVIDSON · PAUL GRICE · NOAM CHOMSKY · QUINE · J. L. AUSTIN
· RUDOLF CARNAP · LUDWIG WITTGENSTEIN · BERTRAND RUS-
SELL · GOTTFRIED FREGE · JACQUES DERRIDA · KRIPKE · MICHAEL
DUMMETT · DONALD DAVIDSON · PAUL GRICE · NOAM CHOMSKY
· QUINE · J. L. AUSTIN · RUDOLF CARNAP · LUDWIG WITTGENS-
TEIN · BERTRAND RUSSELL · JACQUES DERRIDA
· KRIPKE · MICHAEL DUMMETT · DONALD DAVIDSON · PAUL
GRICE · NOAM CHOMSKY · QUINE · J. L. AUSTIN · RUDOLF
CARNAP · LUDWIG WITTGENSTEIN · BERTRAND RUSSELL ·

FOL

DİL FELSEFESİ

FOL 27

© MAK GRUP MEDYA PRO. REK. YAY. A.Ş.
SERTİFİKA NO: 13858

FELSEFE 27
AKLA ZARAR SERİSİ 01

DİL FELSEFESİ
DERLEYEN: BARRY LEE

YAZARLAR: MICHAEL BEANEY, KENNETH A. TAYLOR, ARIF AHMED,
PIERRE WAGNER, GUY LONGWORTH, GARY KEMP,
JOHN COLLINS, KENT BACH, KIRK LUDWIG, BERNHARD WEISS
BRYAN FRANCES, THOMAS BALDWIN

ÇEVİRENLER: MERT AK, MUSTAFA YILDIRIM, OSMAN GAZİ BİRGÜL
EREN RIZVANOĞLU, OSMAN BARAN KAPLAN, KEREM ÇAYIR,
BAYRAM MUSTAFA ZOR, ÜNSAL ÇİMEN, KAMURAN ÖZLEM ÜZER
TÜRKAN FIRINCI ORMAN

ÖZGÜN ADI: *PHILOSOPHY OF LANGUAGE: THE KEY THINKERS*
EDİSYON: LONDON AND NEW YORK: CONTINUUM 2011

YAYINA HAZIRLAYAN: OSMAN BARAN KAPLAN
REDAKSİYON: MAK GRUP REDAKSİYON EKİBİ
SON OKUMA: EBUBEKİR DEMİR
GÖRSEL YÖNETMEN: NURULLAH ÖZBAY
GRAFİK TASARIM VE UYGULAMA: TAVOOS

ISBN 978-605-80748-8-0

BASKI: AYRINTI BASIMEVİ ANKARA - SERTİFİKA NO: 13987

I. BASKI: MAYIS 2019

İLETİŞİM ADRESLERİ
CİNAH CD. KIRKPINAR SK. 5/4
06420 ÇANKAYA ANKARA
TEL: 0312. 439 01 69
www.folkitap.com
bilgi@folkitap.com
siparis@folkitap.com
www.twitter.com/folkitap

DİL FELSEFESİ

DERLEYEN
BARRY LEE

BARRY LEE

York Üniversitesi Felsefe Bölümü Öğretim Üyesidir. Araştırma alanı dil felsefesi ve metafiziktir.

MICHAEL BEANEY

York Üniversitesi'nde felsefe profesörüdür. Yayınları şu şekildedir: *Making Sense* (Duckworth, 1996) ve editör olarak *The Frege Reader* (Blackwell, 1997), *The Analytic Turn* (Routledge, 2007), *The Oxford Handbook of the History of Analytic Philosophy* (Oxford University Press) ve *Gottlob Frege: Critical Assessments of Leading Philosophers* (4 cilt, Routledge, 2005, Erich Reck ile birlikte).

KENNETH A. TAYLOR

Stanford Üniversitesi Henry Waldgrave Stuart kürsüsünde felsefe profesörüdür. Yayınları arasında *Truth and Meaning: An Introduction to the Philosophy of Language* (Blackwell, 1998) an *Reference and the Rational Mind* (CSLI, 2003). Amerika'da kamuya açık *Philosophy Talk* adlı radyo programına ev sahipliği yapıyor.

ARİF AHMED

Cambridge Üniversitesi'nde Felsefe Bölümü öğretim üyesi. Yayınları şu şekildedir: *Saul Kripke* (Continuum, 2007) ve editör olarak *Wittgenstein's Philosophical Investigations: A Critical Guide* (CUP, 2010).

PIERRE WAGNER

Paris I Panthéon-Sorbonne Üniversitesi Felsefe Bölümü ve IHPST (Institut d'histoire et de philosophie des sciences et des techniques) öğretim üyesidir. Yayınları şu şekildedir: *La Logique* (PUF, 2007) ve editör olarak *Carnap's Logical Syntax of Language* (Palgrave Macmillan, 2009).

GUY LONGWORTH

Warwick Üniversitesi'nde felsefe doçentidir. Yayınları şu şekildedir: *Reading Philosophy of Language* – Jennifer Hornsby ile birlikte (Blackwell, 2005).

GARY KEMP

Glasgow Üniversitesi Felsefe Bölümü öğretim üyesidir. Yayınları şu şekildedir: *Quine: A Guide for the Perplexed* (Continuum, 2006), *Critical Thinking: A Concise Guide* (Tracy Bowell ile birlikte, Routledge, 2001) ve *Quine versus Davidson: Truth, Reference and Meaning* (OUP).

JOHN COLLINS

East Anglia Üniversitesi Felsefe Bölümü öğretim üyesi. Yayınları şu şekildedir: *Chomsky: A Guide for the Perplexed* (Continuum, 2008).

KENT BACH

San Francisco State Üniversitesi'nde emekli profesör öğretim üyesidir. Dil felsefesi, bilgi teorisi ve zihin felsefesi üzerine geniş kapsamlı çalışmaları vardır. Yayınları şu şekildedir: *Thought and Reference* (Oxford, 1987; genişletilmiş baskı 1994) ve Michael Harnish ile birlikte – *Linguistic Communication and Speech Acts* (MIT Press, 1979).

KIRK LUDWIG

Indiana Üniversitesi'nde Felsefe Profesörüdür. Yayınları şu şekildedir: *Donald Davidson: Meaning, Truth, Language, and Reality* (OUP, 2005), *Donald Davidson's Truth-theoretic Semantics* (OUP, 2007) –Ernie Lepore ile birlikte – ve *Donald Davidson* (CUP, 2003).

BERNHARD WEISS

Cape Town Üniversitesi'nde Felsefe Profesörüdür. Yayınları şu şekildedir: *Michael Dummett* (Acumen, 2002) ve *How to Understand Language: A Philosophical Inquiry* (Acumen, 2009).

BRYAN FRANCES

Fordham Üniversitesi Felsefe Bölümü'nde doçent öğretim üyesidir. Yayınları arasında dil felsefesi, zihin felsefesi, epistemoloji ve metafizik alanlarında yazdığı makaleler bulunmaktadır.

THOMAS BALDWIN

York Üniversitesi'nde Felsefe Profesörüdür. Yayınları şu şekildedir: *Contemporary Philosophy: Philosophy in English since 1945* (OUP, 2001), *The Cambridge History of Philosophy 1870–1945* (CUP, 2003), *Maurice Merleau-Ponty: Basic Writings*, (Routledge, 2003), *Reading Merleau-Ponty* (Routledge, 2007) ve Consuelo Preti ile birlikte – G. E. Moore: *Early Philosophical Writings* (CUP, 2011).

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ VE TEŞEKKÜR	11
GİRİŞ	12
BARRY LEE	
1	52
FREGE	
MICHAEL BEANEY	
2	82
RUSSELL	
KENNETH A. TAYLOR	
3	110
WITTGENSTEIN: TRACTATUS LOGICO-PHILOSOPHICUS	
ARİF AHMED	
4	121
CARNAP	
PIERRE WAGNER	
5	144
AUSTIN	
GUY LONGWORTH	
6	168
WITTGENSTEIN: FELSEFİ SORUŞTURMALAR	
ARİF AHMED	
7	190
QUINE	
GARY KEMP	
8	224
CHOMSKY	
JOHN COLLINS	
9	256
GRICE	
KENT BACH	

10	281
DAVIDSON	
KIRK LUDWIG	
11	315
DUMMETT	
BERNHARD WEISS	
12	346
KRIPKE	
BRYAN FRANCES	
13	372
DERRIDA	
THOMAS BALDWIN	
İNGİLİZCE – TÜRKÇE KARŞILIKLAR	396
TÜRKÇE – İNGİLİZCE KARŞILIKLAR	402
DİZİN	410

SUNUŞ VE TEŞEKKÜR

Dil felsefesinin ülkemizdeki serüveninin II. Dünya Savaşı sırasında ülkemize sığınan felsefeciler tarafından tanıtılan modern mantıkla birlikte başladığı söylenebilir. Ancak geçen 60-70 yıllık süre içerisinde dil felsefesi alanında Türkçe çeviri yahut telif eser olarak verilen ya da verilmiş çok az dil felsefesi metni olduğu da üzücü bir gerçektir. İşte bu azlığa binaen, kıymetli çevirmen arkadaşlarımla birlikte, başta İngilizce literatürü takip edemeyen dil felsefesi okuru olmak üzere Türk okuruna bu çeviriyi ulaştırmanın mutluluğu içerisindeyiz. Dileriz bu çalışma, gelecekte yapılacak Türkçe dil felsefesi çalışmalarına öncülük eder ve bu alanın ülkemizdeki seyrine katkılar sunar.

Değerli öneri, katkı ve desteklerinden dolayı başta kıymetli hocalarım Doç. Dr. Aziz F. Zambak, Prof. Dr. Cem Bozşahin ve Doç. Dr. Samet Bağçe olmak üzere bu kitabın ortaya çıkmasında en büyük katkıyı sunan Mert Ak, Mustafa Yıldırım, Osman Gazi Birgül, Eren Rızvanoğlu, Kerem Çayır, Bayram Mustafa Zor, Ünsal Çimen, Kamuran Özlem Üzer ve Türkan Fırıncı Orman'a çok teşekkür ederim. Kitabın bazı bölümlerinde karşılaştığımız çeviri sorunlarıyla alakalı değerli görüşlerini bizden esirgemeyen Prof. Dr. İlhan İnan, Doç. Dr. Mustafa Cihan Camcı, Ahmet Demirhan ve Mustafa Bozkurt Gürsoy'a da ayrıca teşekkür etmek isterim. Bu çevirinin yayın programına alınmasında en büyük desteği sunan kıymetli dostum Ertuğrul Nehri'ye, çeviri sürecinde yükümü hafifleterek son okumalar konusunda yardımlarını esirgemeyen çok değerli dostlarım Cenk Çelik ve Mehmet Derya Hazar'a da desteklerinden dolayı minnettarım.

OSMAN BARAN KAPLAN
Şubat 2019 - Ankara

GİRİŞ

BARRY LEE

ÇEVİREN: MERT AK

1. Dil ve Felsefe

Dilde ve dille yaşarız. Daha doğrudan bir söylemle, hayatımızdaki birçok mesele dilsel araçlarla idame ettirilir. Mesgalelerimizi çoğunlukla kelimelerle düzenler, dünyanın temsil ve modellerini kurmaya yine kelimelerle gireriz. Kendimizi hem başkalarına hem kendimize büyük ölçüde kelimeler sayesinde ifade ederiz; – büyük ölçüde diyoruz, çünkü kelimesiz düşünmek de mümkündür. Dil kullanımı¹, insan yaşamının ekseriyetle ayırt edici bir özelliğidir. Diğer hayvanlar da dil kullanımına benzer bir yolla (bilgi iletimi anlamında) iletişim kuruyor olsalar da bildiğimiz kadarıyla insandan başka hiçbir hayvan, insanların dil kullanma kapasitesindeki ifade gücüne ve kapsama sahip bir beceriklilikte değildir.

Felsefeciler dil ile yalnızca insan hayatındaki merkezî konumu sebebiyle ilgili değillerdir; – öte yandan tek başına bu bile dili felsefi bir araştırma konusu yapmak için iyi bir neden olurdu. Daha önce de işaret edildiği gibi, dil ile düşünce arasındaki ilişkiye dair sorular önemlidir. (Örneğin bazı filozofların öne sürdüğü üzere dil, bize böylesine doğal gelen düşünce için elzem bir araçtır ve dolayısıyla dil olmadan, düşünmekten mahrum kalırız.) Benzer başka sebepler de vardır. Hiç değilse bazı filozoflar dil ve dilin temel

¹ Metinde 'language-use', 'dil-kullanımı' şeklinde karşılanmıştır. (Çev.)

yapıları hakkında daha net olunursa; bunun, dünyanın yapısı –ve de metafizik– hakkında daha net olmaya yardımcı olacağını umuyorlar. Örneğin zamanın doğası, geçmişteki veya gelecekteki şeylerin durumlarıyla ilgilenen filozoflar; zaman kipleri (geçmiş zaman, gelecek zaman vd.) hakkında bir açıklığa ulaşmaya ve ileri sürülen zamansal ifadelerin anlamının izahını vermeye çalışıyorlar. (Dilin yapısının gerçekliğin yapısına kılavuzluk ettiği düşüncesi, dil felsefesinin temel konularıyla bizatihi ilintilidir. Dil felsefesindeki bazı kilit isimler bu iddiayı sorgulayacaktır: Carnap ve geç dönem Wittgenstein bölümlerini inceleyiniz.) Filozofların dil ile ilgilenmesinin bir diğer genel sebebi ise felsefe ediminin –argümanların ve kavramsal açıklığın– dilsel araçlarla yürütülmesidir. Filozoflar, bu araçların felsefe edimi için elverişliliğinden emin olmak adına onları dikkatli ve hassas bir inceleme altına almak isterler. Böylece dilde şöyle ya da böyle gizli kalmış tuzaklara takılıp hatalı argümanlar üretilmeyecek, şeyler yanlış şekillerde görülmeyecek ve anlam belirsizliklerinden doğan, aslında hiçbir anlama gelmeyen sorular kovalanmayacaktır.

2. Bütünsel Bir Dil Görüşü?

Dil üzerine çalışmaya başladığımızda ilk olarak dilsel aktiviteyle karşılaşırız (Japonca konuşma, Fransızca yazışma, BSL'de² işaretleşme vd.). Bu aktivitedeki muazzam çeşitliliğe rağmen –öyle ki planlamak, şakalaşmak, yorumlamak, tarif etmek, kuramsallaştırmak, kendi kendine konuşmak, sormak, emretmek, istemek, kurgulamak, bilgi ve enformasyon aktarımı ve daha bir sürü şey için dili kullanırız; – dil kullanımının belli bir anlamda bütünsel bir olgu olması makuldür. Bütünselliği imkân dâhilinde olan olgular mevzubahis

² BSL, *British Sign Language*, Britanya İşaret Dili. (Çev.)

olduğunda da bu olguların izahını verecek tek bir kuram arayışına girme eğilimindeyizdir; bu olguların nasıl ilişkili olduğunu gösterecek ve mümkün olduğu yerlerde, gözlemlediklerimizin açıklamasını sunacak bir izah. Örneğin fizikteki atom teorisi; gazların basıncı, hacmi ve sıcaklığı arasındaki ilişkiye, kimyasal birleşmelerde kullanılan maddelerin oranlarına, Brown hareketine vd. dair açıklamaların temelini oluşturur. Teorik bir iddia, çok çeşitli olgular hakkında açıklamalar ve öngörüler sunabiliyorsa, bu o iddianın doğru olduğuna inanmamız için bir sebeptir. Böylesi bir iddia eğer daha iyisi henüz sunulmamış bir açıklamaya aitse, en iyi açıklama olarak çıkarımdır.³

O hâlde dil kullanımının temel veçheleri üzerine, muazam çeşitlilikteki dilsel aktivitelerimizin ortak yanını gösterecek ve mümkün olan yerlerde gözlemlediklerimizin izahını verecek bütünsel ve sistematik bir açıklama iyi olacaktır. Öyleyse bu bütünsel ve sistematik izahın temelinde hangi kilit kavram veya kavramlar olmalıdır? Bu sorunun apaçık ve cezbedici bir cevabı var: *anlam*. Dil kullanımına ait olgular, öyle görünüyor ki, dilsel ifadelerin anlamlılığını kullanıyor olmak bakımından bir bütünsellik kazanıyor. Elbette, bu önerme doğru olsa bile, şu noktada daha çok yolumuz var. Kilit kavramımız olarak anlamı seçtiğimiz anda, anlam ve onunla ilintili konular hakkında, aşağıdakileri de içeren, oldukça zor sorularla karşılaşlıyoruz:

- Kelimelerin bir anlama sahip olması ne demektir?
- Kelimeler, nasıl ifade ettikleri anlamlara gelirler?
- Bir dil kullanıcısının bir ifadeyi anlaması ('anlamını kavraması') veya bir dili bilmesi ne demektir?

³ Bütünsel izahlara yönelik eğilim yalnızca pozitif bilimlere özgü değildir. Shakespeare'in, içinde insan doğası ve insanlık hallerinin dikkate değer olduğuna yönelik tözel ve ayrık bir görüş barındıran oyunlarına dair bir izah da eğer metinlere oturtulabilir ve bu görüşe üstün gelecek bir başka görüş ortaya çıkmazsa, güvenilirlik kazanır.

- Dilsel iletişim nasıl mümkündür?
- Nasıl oluyor da kelimeler herkesçe erişilebilir anlamlara gelebiliyor?

Öte yandan, bu sorulara verilecek cevapların peşine düşmeden önce durup şu iki önemli noktaya değinmek gerekiyor.

İlk olarak, dilsel olgular, hakikatte, büyük bir sistematik teoriye uygun bütünsellikte *olmayabilir*. Yine de onları, farklı aktivitelerde zuhur ediyor ve çeşitli benzerlikler bakımından birbirleriyle belli belirsiz de olsa ilişkilendirilebiliyor olarak görmek daha iyi olabilir. Böylesi bir görüş, anlamın ‘dilin özü’ olduğu fikrinin cazibesine kapılan biri için makul gelmeyebilir, oysa *Felsefi Soruşturmalar*’ın Wittgenstein’ı buna benzer radikal bir ‘sistemsizlik’ görüşünü ele alacaktır. (Wittgenstein ve *Soruşturmalar* hakkındaki bölüme bakınız). Her durumda, anlam mefhumuyla aramızdaki eleştirel uzaklığı korumak için bir sebebimiz vardır. Bu da bizi değineceğimiz ikinci noktaya getiriyor.

‘Anlam’ terimi ‘konuşmak-üzerine-konuşmak’ diyebileceğimiz şeyden çıkarılmıştır. Günlük meşgalelerimizde ‘dil üzerine’ ve dilsel aktiviteler üzerine çeşitli yargılarda bulunuruz; örneğin ‘jongen’ Felemenkçede erkek çocuk *anlamına gelir*; Galileo Dünya’nın döndüğünü *söylemiştir*; Tom, David’in söylediklerini *anlar*; John⁴, Fransızca *konuşur*; Everest, Nepal-Çin sınır bölgesindeki bir dağın *adıdır*. ‘Anlamına gelmek’ ve benzeri diğer ifadelere daha yakından bakacak olursak, şöyle şeyler de söyleriz: Fransızca “Le neige est blanche.”, Türkçede “Kar beyazdır.”⁵ ile *aynı anlama gelir*; David “Kahve uyku mu kaçıracak.” dediğinde, kahve içmemeye karar verdiğini *anlatmak istemiştir*. Bu tarz gündelik yargılarda etkin olan kavramın ya da kavramların sistematik ve genel bir teoride bir

⁴ Metinde ‘Ben’ ismi kullanılmış olup, Türkçede kişi zamiri olan ‘ben’ ile anlam karışıklığına sebep olmaması açısından isim değiştirilmiştir. (Çev.)

⁵ Metinde, aynı anlama gelen İngilizce “Snow is white.” cümlesi ile karşılaştırılmıştır. (Çev.)

yeri olup olmadığı müphemdir. Bir yandan, bir kavram olarak *anlam*, dil kullanımının genel ve sistematik bir izahında yer bulacaksa da bu, anlam kavramının gündelik kullanımlarına nispetle pekiştirilip törpülenmesini gerektirecektir. (Bu noktada, bahsettiğimiz durum ile teorik fizikteki güç ve kütle gibi kavramların, gündelik kullanımlarının pekiştirilmiş ve törpülenmiş hâlleri olması arasında bir benzerlik kurulabilir). Daha radikal bir başka yaklaşımdaysa, dil kullanımı kapsayıcı ve sistematik bir kuramsal çerçevede ele alınmaya *uygunsa* bile; nihai teori, anlam mefhumunun *dikkate değer hiçbir görevinin* olmadığı bir teori olabilir. (Kitapta anlatılan kilit isimlerden Quine'ın dil kullanımına dair vereceği genel açıklamada anlam mefhumunun hiçbir özel yeri yoktur, Chomsky ise dilin ayırt edici ve nüfuzlu özelliklere sahip, sistematik bir kuramsal yaklaşıma uygun ve öncelikle sentaktik [sözdizimsel] ve dilbilgisel [gramatik] olduğu görüşündedir –yine de Chomsky'nin anlam üzerine düşünceleri biraz daha farklıdır.)

Şu noktada elimizde, dilin özel bir felsefi çalışmaya neden lâyık olduğuna ve felsefecilerin neden dilbilim çalışmalarını beklemektense dile yönelik felsefi bir soruşturmaya girişmeleri gerektiğine dair birtakım sebeplerimiz var. İlk olarak, az önce belirttiğimiz gibi, dil kullanımının sistematik bir izahında yer bulacak temel kavramlar, gündelik konuşmak-üzerine-konuşmalardaki kavramlardan çıkarılacak ya da türetilecek gibi görünüyor. Öyle ki, bu gündelik kavramların arıtılması için özenli bir çalışma ve beklenmedik, dolayısıyla yanıltıcı olabilecek yenilemelere, tasfiyelere ve karıştırılmalara karşı tetikte olunması gerekecek. İkinci olarak, daha önce zuhur eden sorularda da görülebileceği gibi, eğer anlam üzerine inşa edilecek genel bir kuram arayışına girersek karşımıza çıkacak sorular *yapısal* (“Nedir?” “Ne demektir?” türü sorular) veya imkân hakkında sorular olacaktır: Kelimelerin bir anlama sahip olması *ne demektir*? Kelimeler, *nasıl* ifade ettikleri anlamlara gelirler? *Nasıl* oluyor da kelimeler herkesçe erişilebilir anlamlara gelebiliyor? Dilsel iletişim *nasıl mümkündür*? Bu tarz

sorular, felsefeye mahsus değillerse de samimi bir felsefi ilgiye davetkâr sorulardır. Üçüncü olarak, felsefenin başka alanlarında da dil kullanımının en temel soruları ile felsefi meseleler arasında hatırı sayılır önemde ilişkiler vardır: zihin felsefesiyle, (örneğin inanışlar ve bunların ifade şekilleri konusunda; dilin, düşüncelerin yalnızca dışavurumunu yoksa onlara imkân veren bir şey mi olduğu konusunda; veya dünyadaki herhangi bir şey hakkında düşünmenin ne demek olduğu konusunda), hiç değilse olasılık dâhilinde metafizikle (örneğin ifadelerin anlamını izah ederken var saydığımızı düşündüğümüz mefhumların türlerinin doğası konusunda) ve bilgi felsefesiyle (örneğin bazı kuramlarda öne sürüldüğü gibi, şeylerin bilgisine erişebilmemizin anlam ile bağıntılı olduğu konusunda).

Öyleyse şimdiye kadar konuşulanları özetleyelim: Dil kullanımı, insan hayatının nüfuzlu ve ayırt edici bir özelliğidir. Dil kullanımı, felsefi bir ilgiye tabidir. Bir kuramcının bakış açısından bakarsak, dil kullanımının genel ve sistematik bir kuramsal izahını vermek iyi olacaktır. Yine de şu iki olasılığa hazır olmak gerekir:

a) Dile yönelik incelikli bir soruşturma bize ‘ciddi’ bir bütünsel teori sunmayabilir.

b) Veya öylesi bir genel teoriye ulaşacak olsak bile bu teori, kilit kavramlarının kesin nitelikleri ya da –daha sert bir tabirle– teorinin genel yapısı anlamında, beklediğimizden oldukça farklı bir mizaçta olabilir.

Şimdi, bakalım ve dil kullanımının sistematik izahını bize sunacak anahtarın *anlam* olduğu düşüncesinin bizi ne kadar ileriye taşıyabileceğini görelim.

3. İki Yalın Anlam Görüşü

Anlamı esas alan bir dil kullanımı izahının sadece bununla yetinmemesi gerektiğini düşünmek makuldür: Bu izah, anlamın doğası ve kelimelerin nasıl ifade ettikleri anlamlara geldikleri

hakkında bir izaha da ihtiyaç duyacaktır. (Anlam ve anlamların tuhaf doğası konusunda zaten cevaplanması zor gözükten sorularımız var. Bunu genetikteki şu durumla karşılaştırabiliriz: Genetikçiler, genetik özelliklerin nesiller arası aktarımının izahını yapabilirler, fakat genlerin de izahını yapabildikleri ölçüde. Aksi hâlde bu tam bir izah kabul edilemez. Öte yandan genler, bilimin bize sunduğu genel dünya resmiyle tam olarak ilişkilendirilemeyen, ‘ürkütücü’ şeylerdir. Genlerin DNA ile ilişkilendirilmesiyle genler hakkındaki izah sunulduktan sonra aktarım mekanizması açıklanmış sayılır. Elbette anlamın fiziksel veya biyolojik anlamda açıklanmasından bahsetmiyoruz fakat dil üzerine anlamdan yola çıkarak bir şeyler söylemeye yeltenen bir kuramcının, anlamın doğası hakkında da bir şeyler söylemesi, hiç değilse anlam mefhumunu diğer kavramlarla ilişkilendirmesi gerekecektir.) Bu bölümde anlamın doğası hakkındaki iki öneri taslağını inceleyeceğiz.

İlk öneri taslağı, dil ile düşünce arasındaki bağlantılardan yararlanmayı hedefler. Bir cümleyi telaffuz ettiğimde bir düşüncemi ifade etmiş olurum ve siz de telaffuz ettiğim sesleri duyup anladığınızda bu düşünceye iştirak etmiş olursunuz (onu, benim ifade etmek istediğim düşünce olarak görerek). Daha ileriye gitmeye gerek olmadan, bu önermenin kendisi bile daha derin soruların ortaya çıkmasına yol açacaktır. Düşünce nedir? (Tuhaf şeyler oldukları ve herkesçe erişilebilir olmadıkları su götürmez. Düşünceleri içsel psikolojik olgular olarak düşünmek cezbedici olsa da göreceğimiz üzere, bu da sorunlara gebe.) Bir cümle –yani bir ışık, jest sesi/işareti/dizisi sadece– nasıl oluyor da bir düşünceyi ifade edebiliyor? Dahası, bir cümlelin bir anlama sahip olması, konuşmacının bir düşünceyi o cümleyle ilintilemesiye; nasıl oluyor da bir başkası o konuşmacının, o cümleye hangi anlamı ilintilediğini tespit edebiliyor? Ve dolayısıyla iletişim nasıl mümkün kınıyor? (Eğer düşünceler hakikaten de içsel psikolojik olgularsa, bu son soru özellikle sorun teşkil ediyor.)

İkinci öneri taslağıysa, bu zorluklara işaret ediyor, belki

de onlardan kaçınmaya çalışıyor olarak görülebilir. Bu öneri kelimelerin, [düşüncelerden] daha ziyade şeylerle ilişkisine odaklanıyor; – herkesçe erişilebilir olan ‘şeyler’. Genelde, felsefe veya dilbilim eğitimi almamış, sıradan konuşmacıların hiçbirinin anlamın ne olduğu hakkında bir teorisi yoktur. Oysa birçoğu, hem özel adların tikelleri *temsil* veya onlara *işaret* ettiği fikrine hem de bu ilişkilendirmenin kelimelerin bir anlama gelmesi için oldukça önemli olduğu fikrine katılacaktır. Bu ikinci türden izahlar, bu düşüncüyü geliştirip genişleterek anlamın genel bir açıklamasını sunmaya çalışır ve yüzyılı aşkın bir süre boyunca dil üzerine felsefi tefekkürde öne çıkan yerini koruyarak, gözdeliğini de kanıtlamıştır. Bu öneri şu sayede ümit vaat eder: hem kelimeler hem de şeyler herkesin erişimine açıktır –en azından, çoğu şey için [bu şeylere gönderimde bulunan] kelimelere sahibiz. Ne yazık ki bu yalın öneriyi geliştirmeye çalıştığımızda, yine zor sorularla karşılaşırız. İsimler için sunduğumuz, makul görünen bu teklifi nasıl geliştirebiliriz ki diğer ifadeler⁶ için de geçerli olsun? (‘Barack Obama’ ifadesinin kişi olan Barack Obama’yı temsil ettiği aşikâr. Öte yandan ‘kırmızı’, ‘ve’ veya ‘çünkü’ neyi temsil ediyor?) Dahası, bir kelimenin bir şeyi *temsil etmesi* nasıl mümkün? Bir kelimenin bir şeyi temsil ediyor olmasını sağlayan şey ne? Ve de dil ve düşünce arasındaki –konuşmacıların dilsel aktiviteleri ve zihinsel yaşantıları arasındaki– bağlantıları nasıl konumlandıracağız?

Hem şeyler teorilerine hem de düşünceler teorilerinin⁷ hiç değilse pek çoğuna bakıldığında, daha öte, daha geniş ve daha derin bir zorluk daha ortaya çıkıyor. Bu zorluğu öncelikle şeyler teorilerinin karşısına konuşturayalım. Argümanın hatırına, şeyleri kelimelere tahsis etme işini kotardığımızı varsayalım. Şunları fark ettiğimizde zorluğu göreceğiz:

⁶ Kelime türleri; sıfat, bağlaç vd. (Çev.)

⁷ Önceki paragraflarda anlatılan, dilin şeylerle veya düşüncelerle ilişkili olduğu iki yaklaşımı ifade ediyor. (Çev.)

1. Dili kullanırken genelde tam cümlelere başvuruyoruz [safı kelimelere değil].

2. Cümleleri oluşturan kelimelerin dizilişleri ve yapıları, cümlelerin anlamları üzerinde etkilidir. Örneğın “Reg, Amy’i seviyor.” ve “Amy, Reg’i seviyor.” aynı kelimelerden⁸ oluşuyor ve fakat farklı anlamlara geliyor (ve yazık ki, biri yanlışken diğeri doğru olabiliyor).

Problem şu ki yalnızca şeyleri kelimelerle ilişkilendirerek, cümlelın anlamı ile cümlelın yapısı arasındaki bağıın imkânlarını sağlamış sayılmayacağız. Eğer sunduğumuz izah, kelimeleri şeylerle tek tek ilişkilendirecekse, o zaman söylediğı tek şey, bir cümlelın yalnızca bir liste olduğudur.

Öyle görünüyor ki, cümlelın yapısının, kelimenin anlamı ve cümlelın yapısıyla birlikte belirlendiğı düşüncesi, anlam kuramının vazgeçilemez bir bileşenidir; –buna *önermenin bütünlüğü problemi* diyeceğiz–. Dilin bu özelliğı, dillerin muazzam ifade gücünün ve sonlu yetiye sahip konuşmacıların daha önce karşılaşmadıkları cümleleri kullanma ve anlayabilme kabiliyetinin –buna da *dilin üretkenliğı* diyeceğiz– izahını sunması bakımından oldukça makuldür.

Benzeri bir problem düşünceler teorilerinin pek çoğı için de kayğı verici: Cümlelerin düşüncelerle ilişkisini açıklamak için, kelimeler ve düşüncenin unsurları arasında bir bağlantı öne sürmemiz gerekecektir fakat daha derin bir çalışma olmaksızın, böyle bir yaklaşımın yine de cümlelerin bu unsurların bir listesi olmaktan öte bir izahını sunacağı meçhul.

Şeyler veya düşünceler teorilerinin yalın biçimlerinde ortaya çıkan bu zorlukların, bütün düşünce –ya da şeyler– temelli izahlardan tamamen vazgeçilmesi gerektiğı anlamına gelmediğini fark etmek gerekir; daha ziyade önemli olan bu zorluklarla yüzleşmek gerekliliğidir. *Yalın* düşünceler veya şeyler teorileri tatmin edici bir açıklama sunmayacak gibi

⁸ İngilizce ‘Reg loves Amy’ ve ‘Amy loves Reg’ için bu böyle. Türkçe cümlelerdeki ‘-i’ ekini de cümlelın –bir kelime gibi– unsuru olarak kabul edersek, iki cümlelın aynı kelimelerden oluştuğunu söylemek daha anlaşılır olacaktır. (Çev.)

görünüyorsa bile, geliştirilmiş ve daha içerikli teoriler bu sorunları çözebilecektir. Hakikaten de düşünceyle veya dünyayla kurulacak ilişkileri menetmek acı bir yaklaşım olacaktır, çünkü öyle görünüyor ki güvenebileceğim herhangi bir teori; dil, düşünce ve dünya arasında, bunlara benzer ilişkiler kurmak zorundadır.

İlk üç bölümde neden dilin doğasına yönelik bir soruşturmaya ilgili olmalıyız sorusunun bir cevabını, böylesi bir soruşturmaya başladığımızda karşımıza çıkabilecek sorunları ve bulmacaları genel hatlarıyla vermeye çalıştım. Sıradaki bölümde, ayrı ayrı bölümlerde ele alacağımız kilit düşüncüler tarafından öne sürülen düşüncelerin, bu düşünceleri birbirleriyle ilişkilendirmek ve bahsi geçen soruları nasıl ele aldıklarını göstermek üzere bir eskizini sunacağım; bu bölüm, anlamın doğruluk temelli izahlarının bir taslağını içerecek. 5. bölümde, doğruluk temelleri izahların yararlarına, karşılaştıkları sorunlara ve bu sorunlara Frege, Russell ve (erken dönem) Wittgenstein tarafından verilen çeşitli yanıtlara dikkat çekeceğim. 6. bölümde, (Carnap'ın da görüşlerini kapsayarak) Mantıksal Deneyci görüşlerin ve Quine'in bu görüşlere yönelttiği eleştirilerin üzerinde duracağım. 7. bölümdeyse 'ana akım' olarak adlandırdığım, dilin sistematik bir izahının anlam çerçevesinde verilebileceğine inanan ve anlamı da doğruluk ve gönderim⁹ ile açıklayan görüşe yapılan itirazlara göz atacağız. Bunlar, (geç dönem) Wittgenstein, Quine, Austin, Chomsky ve Derrida'ya ait itirazlar olacak.¹⁰ (Bryan Frances'in Kripke üzerine düşünceleri

⁹ Görüşler veya isimler arasındaki 'ana akım' ve eleştirel –veya 'ana akım karşıtı'– ayrımı kaba bir ayrım olmakla beraber, yalnızca anlatımı derlemek niyetiyle kullanılmıştır. Görüşleri konumlandırmak açısından bir ilk yol sağlar ve daha ileri okumalarda artırılması gerekir.

¹⁰ Giriş bölümündeki isimlerin sunulma sırası, konunun ve sunumun yapısı göz önüne alınarak, bu isimlerin başlıca katkılarını sunmaya başladıkları tarihsel sıralamanın birebir aynısı değildir. Zaman dizisine en aykırı hareket Derrida tartışmasına Grice ve Davidson tartışmalarından önce yer verilmiş olmasıdır denebilir.

ve argümanları 5. bölümde Frege ile ilişkisi bakımından ve 7. bölümde geç dönem Wittgenstein ile ilişkisi bakımından vurgulandı.¹¹⁾ 8. bölümde, Grice'a göre kendi içlerinde bir önemi olan ve yapılan itirazlara karşı ana akım görüşü savunmaya yardımcı olabilecek bazı düşünceleri özetleyeceğim. 9. ve 10. bölümlerde, münferit diller için sistematik anlam kuramları inşa etme girişimleriyle anlamın doğasını açıklamaya çalışan iki önemli kişiden bahsedeceğim: doğruluk temelli bir yaklaşımı savunan Donald Davidson ve bu tarz yaklaşımların daha ileri sorunlarına değinip alternatif bir yaklaşımda ısrarcı olan Michael Dummett. Son olarak özet niteliğinde açıklamalarla giriş kısmını sonlandıracağım. Giriş bölümünde bahsi geçen konular hakkında detaylı incelemeler her bölümde tek tek bulunabilir.

4. Anlamın Doğruluk Temelli İzahları

Frege'nin çalışmalarında önermenin bütünlüğü problemine örtük bir çözüm sunulmaktadır. Frege asıl olarak günlük dille ilgilenmez. Daha ziyade, aritmetiğin de mantığa ait olduğunu göstermek ister. Bunu yapabilmek için aritmetik iddiaların, küçük bir grup başka iddiadan salt mantıksal yollarla türetilebileceğini göstermesi gerekmiştir. (Bu sırada Frege modern mantığı neredeyse icat etmiş ve önceleri sistematik yaklaşımlara bir şekilde boyun eğmeyen cümleler ve çıkarımlara dair açık, kesin ve oldukça güçlü izahlar sunmuştur. Mike Beaney'in Frege'nin çalışmaları üzerine yazdıklarına bakınız.) Asıl derdi cümleler arasındaki mantıksal gereklilik ilişkileri olduğu için, Frege doğal olarak cümlelerin doğ-

¹¹ Kripke'nin dil felsefesine yönelik çalışmalarına dair girizgâhlar, genel itibariyle, onun isimlendirme ve gereklilik üzerine görüşlerine vurgu yaparak başlar. Bu kitapta ise Fregeci anlam için argümanlar ve dil felsefesinde sezgilerin işlevi üzerine görüşleri ve Wittgenstein'in 'bir kurala uymaya' dair söylediklerini yorumlaması/geliştirmesi üzerine yoğunlaşmıştır.

rukla ilgili özelliklerine ve tekil ifadelerin, bu özelliklerin belirlenmesine nasıl katkıda bulunduğu odaklanmıştır.¹² Bu yaklaşım bütünlük problemi için bir çözüm vadeder. Kelimelere şeyler veya düşünce unsurları atamak cümlelerin bir listeden ibaret bırakan bir sonuca varabiliyorken; cümlelerin doğrulukla ilgili özelliklerinin belirlenmesinde yapının görevini de açıklayacak şekilde, ifadelere doğrulukla ilgili özellikler atfetmek görece daha kolaydır.¹³

Bu genel kuram türünün Frege versiyonunda temel ifadeler, içinde bulundukları cümlelerin doğruluk değerlerinin belirlenimine sağladıkları katkıdan dolayı, fazladan bir dilsel özellik ile ilintili görülür. Bu, ifadenin *gönderimi* ve ifadenin gösterdiği öge de *göndergedir*.¹⁴ (Dolayısıyla Frege'nin, izahını, *temsilin* pekiştirilmiş ve özgü bir versiyonu olarak kurduğu söylenebilir.) Onun izahında karmaşık ifadelerin göstergesi vardır ve bu, parçalarının göstergeleri ve bunların nasıl bir araya geldiğiyle belirlenir. Bu cümleler için de böyledir: Doğru cümleler bir nesneyi gösterir, öyleyse cümle doğruluk değeri bakımından Doğrudur; yanlış cümlelerse bir başka nesneyi, yani cümle doğruluk değeri bakımından Yanlış. (Bu durum ilk bakışta tuhaf gelebilir. Oysa karmaşık ifadelerin göstergelere sahip olduğu ve cümlelerin de aslında daha büyük cümlelerin parçası olabileceği gerçeği göz önüne alındığında oldukça doğal karşılanacaktır.)

Doğruluk temelli izahların umut vadeden yanları, Davidson'ın anlam üzerine izahı ve yorumunda kullandığı türde bir doğruluk kuramında daha iyi örneklenmektedir (daha detaylı bilgi için Davidson üzerine yazılan bölüme bakınız). Davidsoncılar doğruluk kuramlarında ifadelerin içinde

¹² {S1, S2, . . . , Si} gibi bir cümle kümesi Sn cümlesini, ancak ve ancak S1'den S2'ye tüm cümlelerin doğru olduğu ve Sn'nin doğru olmadığı hiçbir olasılık yoksa gerektirecektir.

¹³ Frege ve Tarski'nin (ve sonrasında daha çok Tarski'nin) muhteşem ve dâhice işlerini takiben kolaylaşmıştır, dememiz gerekir.

¹⁴ Bir cümlenin doğruluk değeri, cümlenin doğru olması veya cümlenin yanlış olmasıdır.

bulundukları cümlelerin doğruluk *koşullarını* belirlenmesine katkı sağlayan özellikler atfedilir (ve karmaşık ifadeler için geçerli olan bir gönderim kavramı üzerine hiçbir ısrar yoktur). Örneğin;

(G1) ‘Barack’ (ad öbeği) Barack’ı gösterir.

(S1) “Sigara içiyor.” (eylem öbeği) ancak ve ancak eğer bir şey sigara içiyor ise o şey tarafından yerine getiriliyordur.

(K1) Ad öbeğinden sonra eylem öbeğinin gelmesiyle oluşturulmuş bir cümle, ancak ve ancak ad öbeği olan şey eylem öbeğini yerine getiriyorsa doğrudur.

Böylece şu belirlenmiş olur:

“Barack sigara içiyor.” ancak ve ancak Barack sigara içiyor ise doğrudur.

Bu tür kuramlar, cümlelerin önemli bir semantik özelliği olan anlam özelliğinin, cümlenin bileşenlerine semantik özellikler atfederek nasıl belirlenebileceğini göstermeleri açısından oldukça parlaktır. Bunu neden iyi olduğunu kısaca göreceğiz.

Bu noktada biraz soluklanalım. Dil felsefesine yeni olanlar, belli bazı türde ifadelerin (örneğin özel adlar) semantiğini irdeleyen ve oldukça kendine has görünen önermeler hakkında yapılan tartışmalara ayrılan zamanın uzunluğuna hayret ederler. Umuyorum ki şu artık bellidir: Anlamın doğasına yönelik etraflı önerilerin dilin detaylarında sınanmaya ihtiyacı vardır ve bu önerilerin yerinde bir değerlendirmesini dilin bütününe makul derecede hâkim olan bir izah sağlayarak yapabiliriz. (Genel) bir anlam kuramını ancak bu kuramı –bir dildeki her bir cümlenin anlamını sistematik bir şekilde izah etmesi anlamında– sistematik bir şekilde kurmaya çabalayarak elde edebiliriz. Bu konuya aşağıda yeniden değineceğiz.

5. Doğruluk Temelli İzahların Avantajları ve Dezavantajları

Anlamın doğruluk temelli izahları dilin enformasyon iletimi ve bilgi aktarımı için kullanılabileceği ve de kullanılıyor olduğuna dair sezgilerimizle uyum içindedir: genellikle, bir bildirim cümlesi telaffuz ettiğinde, onu doğru olarak sunar ve cümlelerin doğruluk koşullarını bilen dinleyici, konuşmacının kendisini bu koşulları sağlıyor olarak sunuyor olarak kabul eder.

Kabaca tasvir ettiğimiz bu türden izahların, öyle ki, başka birtakım önemli özellikleri de vardır. İlk kez karşılaştığımız –daha önce hiç duymadığımız– cümleleri anlamamızın ve bir dilin sonlu yeterliliğe sahip sonlu canlılar tarafından öğrenilebilir olmasının nasıl mümkün olduğunu gösterirler.

Yine de doğruluk ve gönderim temelli izahların karşı karşıya kaldığı belli sorunlar da var.

İlk olarak ‘boş’ ifadeler sorunu: gönderimi olmayan ifadeler. Taslağını sunduğumuz teoriye göre, bir ismin anlamlılığı onun belirli bir şeyi göstermesinde yatar: ‘Barack’ Barack’ı göstermektedir. Bu, ifade ile şey arasında bir ilişkiyi imler ve bir şeyin anlamlılığı da bu ilişkide yer almasıdır. O hâlde bu kategoride yer alan ve anlamlı görünen (anlamlı şekillerde kullanılıyor denebilecek), öte yandan gönderimi olmayan ifadeler için durum nedir? Örneğin ‘Noel Baba’, ‘Sherlock Holmes’ veya ‘Vulkan’.¹⁵ İzahımız der ki, ‘Barack’ Barack’ı gösterir. Oysa “‘Noel Baba’ (veya diğerleri) ‘şunu’ gösterir.” diye verilebilecek hiçbir doğru ifade (veya benzer başka bir form) yoktur.

¹⁵ 19. yüzyılda, Merkür gezegeninin yörüngesindeki dalgalanmalar sebebiyle, Newton fiziği diğer türüsünü öngöremediği için, Güneş’e daha da yakın bir gezegen olması gerektiği düşünülmüş ve bu gezegen için de ‘Vulkan’ ismi önerilmiştir. Ne ki, böyle bir gezegenin olmadığı ortaya çıkar, Merkür’ün hareketleri Einstein fiziği tarafından açıklanır. Bu, sonradan boş çıkan, yine de zihnimde var olan (elbette Star Trek’te Spock’un ana gezegeni gibi kurgu olduğu bariz olmayan) bir ismin fizikte ciddi ciddi kullanılıyor olduğunun bir örneğidir.

İkinci olarak, anlamın sadece gönderim yoluyla izah edilemeyecek bazı yanları da vardır gibi görünüyor. Kuramımızın kilit semantik özelliği gönderimler; bir ifadenin gönderimiyse onun tekil bir nesne ile ilişkisi üzerine bir konudur. Örneğin, oyuncu Cary Grant, Archibald Leach adıyla doğdu. Yani ‘Cary Grant’ ve ‘Archibald Leach’ gönderim olarak birebir aynı. Oysa birisi “Cary Grant, Archibald Leach’tir.” cümlesini anlıyor (cümlelerin anlamını kavlıyor) fakat yine de cümlelerin doğruluğunu onaylamıyor görünürken –diyelim Archibald küçük bir çocukken onu tanımış, ‘Cary Grant’ ismini de filmlerden öğrenmiş olsun–, “Cary Grant, Cary Grant’tir.” cümlesini anlayan herkes, cümlelerin doğruluğunu bir önceki cümledeki gönderimi temel alarak onaylar. (‘Cary, Archibald’dır cümlesi onu anlayan bir kişi için haber niteliği taşıyabilir ve bu sebeple bu bulmaca, bilgilendirici özdeşlikler problemi olarak adlandırılmaktadır.) Burada önemli olan nokta, bizim gönderimlere atfettiğimiz özelliklerin –ki bugüne kadar kullandığımız ifadeler (adlara) semantik özellikler atfettiğimiz başka bir durum yok–anlam farkını açıklamaya yönelik bir girişim için uygun olmaması.

Anlamın izahını sunmaya yönelik her girişimde karşılaşılabacak başka, çeşitli zorluklar da vardır. Bir ifade, ne vasıtasıyla bir gönderimde bulunur? (Kelimelerin bir anlama sahip olması ne demektir?) Ya da bir konuşmacının bir ifadenin gönderimini kavraması ne demektir? (Bir konuşmacının bir ifadeyi anlaması –onun semantik olarak kavrayabilmesi– için gereken nedir?)

Bu sorunlara ve zorluklara çeşitli yanıtlar verilmiştir.

Frege, izahında fazladan bir semantik özelliğe daha yer verir: *anlam*.¹⁶ Bir ifadenin anlamı, *sunum kipini* veya *belirlenim kipini* içerir; – kabaca ve sezgisel olarak, gönder-

¹⁶ Metnin bu kısmına kadar kullanılan anlam, İng. *meaning*, Alm. *Bedeutung*. Frege’de, Türkçeye yine anlam olarak çevrilen, Alm. *Sinn*, İng. *sense*. Bu noktadan sonra, karışıklığa sebebiyet verebilecek yerlerde köşeli parantez içinde kelimelerin İngilizceleri eklenmiştir. (Çev.)

genin (konuşmacı için) sunulma veya ‘belirlenme’, ‘seçilme’ durumu. Yani bir ifadenin anlamı, *ifadeyle zorunlu olarak ilintili olan* sunulma (veya belirlenim) kipidir-. Sunulma (veya belirlenim) kipi, ifadeyi anlamak adına nitelendirmek üzere, konuşmacı tarafından *zorunlu olarak* ifadeyle ilintilenmelidir.¹⁷ Frege’nin anlam üzerine söylediklerini açık ve kapsamlı bir izaha doğru nasıl genişletebileceğimiz tartışmaya açık bir meseledir. Bir yaklaşım, sunulma kipinin *göndergenin* konuşmacıya (konuşmacının zihnine) sunulduğu bir biçim olduğu fikriyle bu işe başlar.

Anlamı işin içine katmak, sorunları çözmemiz ve zorlukları aşmamıza anlatacağımız şekillerde yardımcı olmuştur. ‘Cary Grant’ ve ‘Archibald Leach’ isimlerinin farklı anlamlara sahip olduğu görülebilir. Yani ilintili olan sunum kipleri aynı nesnenin sunum kipleri olmasına rağmen bu durum, ikisini de kavrayabilen konuşmacı için fark edilebilir olmak zorunda değildir. Belki (çelişkili olacaksa da) gönderimi (göndergesi) olmayan bir anlam [*sense*] mümkündür ve bu, anlamlı [*meaningful*] fakat boş bir ismin imkânına da yol açar. Dahası, diyebiliriz ki, bir ifadeyi anlamak onun anlamını [*sense*] kavramaktır ve cümleler, onlara atanmış bir anlam [*sense*] sayesinde anlamlıdır [*meaningful*].

Ne ki, anlam üzerine olan kuramlar da kendi zorluklarını taşırlar. Hâlihazırda belirtildiği gibi, anlamın doğasının tam olarak ne olduğu meselesi tartışmalıdır. Eğer anlam [*sense*], herkese açık ve paylaşımı mümkün anlamlarla [*meanings*] ilgiliyse; paylaşılabılır olmalıdır. Frege anlamın *düşünce* dediği şeyden (zihindeki imgeler gibi kişisel zihinsel nesneler) farkını incelikle belirtmiştir. Sunulma kipini nesneye yönelik bir bakış açısıymış gibi düşünürsek, belki o zaman nasıl herkesin kullanıma açık olduğunu görebiliriz –örneğin Beyaz Saray’ın en bilinen görüntüsü ön cephesidir ve oraya doğru

¹⁷ *Zorunlu* ilişkiler hakkındaki bu nokta şaşırtıcı derecede sık es geçilir. Bu noktayı vurgulayan iyi bir anlam [*sense*] izahı için bkz. Evans, 1982, bölüm 1.4, ss. 15–16.

bakan herkes tarafından seyredilebilir. Eğer göndergesiz anlamlar varsa, bu anlamlar daha da seyrekleşmeye tehlikesindedirler. Öte yandan, eğer (dünyayla zihni de içeren uğraşlarımızdan kaynaklanan soyutlamalardan ziyade) soyut nesnelere; onların bilgisine nasıl sahibiz, kelimelerle nasıl bir ilişkileri var ve başkalarının onları kelimelerle ne şekilde ilişkilendirdiğini nasıl oluyor da biliyoruz, gibi sorularla karşılaşırız.¹⁸

Anlam için, durumun daha ileri sorunlar da teşkil ettiğini belirtelim. Her şeyden önce, bilgilendirici kimliklere dair gözlemlerimizi nesnelere ait anlamın bir veçhesi olarak zuhur eden sunulma kipleri olmadan da açıklamak mümkün. Örneğin belki sıradan bir özel adın herkese açık anlamına yönelik sahip olduğu tek şey gönderimidir, sunulma kipleri de yalnızca tek tek konuşmacıların göndermeyi seçimine müdahildir ve böylece farklı konuşmacılar, aynı adlarla (adların semantik yeterlilikleri bakımından meşru ve hiçbir şüpheye yer vermeyecek şekilde) farklı sunulma kipleri ilintileyebilirler.¹⁹ Fregeci anlam kuramını savunanlar, anlam lehine, önerme niteliğindeki haber cümleleri bağlamında bulunan eş-gönderimli adlara ilişkin ilave argümanlar

¹⁸ Bahsi geçen soyutlama kavramı Gareth Evans tarafından önerilen anlam [*sense*] izahıyla örneklenebilir (1982, bölüm 1.5): sunum kipleri, bir nesneyi düşünmeyi başarabilme şekilleri olarak seçilir. Böylece iki kişi aynı nesneyi aynı şekilde düşündüklerinde aynı sunum kipini kullanabilmiş olurlar. Bu türden bir izahta, soyut nesneler olarak anlamların kendilerine has durumları hakkındaki endişeler ve bu nesnelere nasıl erişip onları nasıl kavrayabildiğimiz soruları daha az baskı yaratmaktadır.

¹⁹ Bu tartışmalı bir önerme olmakla beraber göz atmaya değer. Önerilen kendine özgü sunum kipleri görüşünün, bilgilendirici özdeşliklerin oldukça özel bilgilerle iletişim için kullanılma şekline dair izahı sunmakta başarısız olacağına karşı çıkılabilir: oysa dil kullanıcıları, belirli durumlarda, ismin anlamının unsurları olmalarından başka sebeplerden dolayı aynı veya benzer sunum kipleri kullandıkları için kendilerine güvenebilirler. Bu alandaki en makul örneklerden birçoğunun belirli betimlemelere sahip olması çarpıcıdır (örneğin Frege'de bölümünde üçgen örneğiyle ilişkili olarak "O hâlde a ile b'nin kesişim noktası, b ile c'nin kesişim noktası ile aynıdır."). Kısacası daha fazla belirli betimleme mevzuu.

öne sürebilirler –bahsi geçen haber cümleleri “George, Cary Grant’in bir aktör olduğuna inanıyor.”, “George, Archibald Leach’in bir aktör olduğuna inanmıyor.” gibi inanç bildiren haber cümlelerini de içerir (Frege üzerine yazılan 9. Bölüme bakınız). Bu argüman bilgilendirici kimlikler bulmacasından daha çok destek sağlaması mümkün. Öyle ki, bu durumda cümlelerin doğruluk koşulları da dâhil. Öte yandan bu argümana Saul Kripke tarafından yöneltilen güçlü bir itiraz da var (detaylı bir inceleme için, Kripke bölümü, 1–3).

Frege (‘Barack Obama’nın annesi’ gibi söz öbeklerini içeren) belirli betimlemeleri, gönderimde bulunan ifadeler [*referring expressions*] olarak sınıflandırmıştır. Ona göre karmaşık ifadelerin gönderimleri, ifadeyi oluşturan parçaların gönderimleri tarafından belirlenir. ‘Barack Obama’nın annesi’ ifadesinin gönderimi, dolayısıyla, ‘Barack Obama’ ifadesinin gönderimi ve ‘[-nın] annesi’ ifadesinin işleviyle belirlenir ve Barack’dan Ann Dunham’a ulaşmış oluruz. Ne ki bu yaklaşım, ‘en büyük asal sayı’ gibisinden boş tariflere gelindiğinde sorunludur. Öyle geliyor ki boş tarifler barındıran, anlamlı (bir doğruluk değerine sahip) cümleler vardır ve fakat böyle cümlelerin gönderimini, bu gönderimi belirleyecek önemli unsurlardan birinin kendi gönderimi hepten yokken nasıl görebiliriz?²⁰

Russell belirli betimlemelerin farklı bir şekilde ele alınması gerektiğini söyler. Russell’a göre bunlar gönderimde bulunan ifadeler değil, daha ziyade niceleme araçlarıdır: Belirli betimlemeler içeren bir cümle, tek bir nesne hakkında doğrudan bir iddiada bulunmak yerine (örneğin “Everest bir dağdır.” ifadesi, tikel bir şey –Everest– hakkında, onun sahip olduğu belirli bir özelliği –bir dağ olmak– söylemektedir), belirli özelliklere sahip şeylerin sayısı hakkında niceliksel (‘kaç tane’) bir iddiada bulunur. Örneğin “Everest’e tırmanan

²⁰ Frege, bu soruna bir karşılık sunmuştur fakat bu karşılığında kendi zorlukları vardır (Frege üzerine olan 8. Bölüme bakınız).

adam Fransız'dır." ifadesi, Russell'ın görüşüne göre ancak ve ancak, eğer Everest'e tırmanan *yalnızca bir* adam varsa ve Everest'e tırmanan *tüm* adamlar Fransız ise doğrudur. Bu görüş boş betimlemeler problemini aşmamıza imkân verir. Öyle ki, bu şekilde, belirli betimlemeler gönderimde bulunan ifadelerden farklı bir işleve sahiptirler ve anlamlı olmaları için muayyen bir gönderime sahip olmaları gerekmez. Dolayısıyla da betimlemeleri, sezgisel olarak, içerdikleri yüklemeleri anlamak ('adam [olmak]' 'Everest'e tırmanmak' gibi ifadeleri tanımlamak) suretiyle, 'tam olarak bir tane var' gibi niceleyici ifadelerle birlikte, betimleme ile ilişkili tikel bir nesne seçmeye gerek olmadan nasıl anlayabileceğimiz açıktır.

Russell'un betimlemeler kuramı, boş betimlemeler problemi ile hatırı sayılır derecede iyi baş eder ve iki tane belirli betimleme içeren bilgilendirici kimlikler (örneğin "Bilyeli tekerli el arabalarının mucidi, elektrikli süpürgelerin mucididir.") problemine de çözüm sunmaktadır. Ne ki, özel adlarla ilgili benzeri başka hiçbir problemle belirgin hiçbir şekilde ilgilenmez. Dolayısıyla eğer özel adların anlamları [*sense*] olduğunu söylemekten kaçınmak istiyorsak, başka bir çözüm aranmalıdır. Russell, gündelik (doğal) dildeki özel adların aslında örtük belirli betimlemeler olduğunu öne sürmüştür.²¹ (Yine de oldukça sonraları Saul Kripke, özel adların anlamını [*meaning*], onları örtük belirli betimlemeler olarak ele alarak izah etmeye çalışmanın vahim sorunlar ortaya çıkardığını göstermiştir.²²)

Açıkça basit ifadelerin izahını belirli betimler yoluyla sunmak sonsuza kadar iş görmeyecektir. Görünen o ki bu süreç temel semantik özellikler atfedilen ifadeler için bir noktada durmak zorunda. Bu da bizi temel meselelerimize

²¹ Frege, özel adlara kabataslak anlam özellikleri verirken sıklıkla belirli betimlemeler kullanır. Sonuç olarak aslında sadece Russell'inkine benzer bir görüşte olduğu veya anlam [*sense*] kavramını açıklayabilmesi için böyle bir görüşü savunmak zorunda olduğu öne sürülmüştür. Bu önerilerden herhangi birinin doğruluğu muhakkak değildir. (Bkz. Evans, 1982, bölüm 1.5 ve McDowell, 1977)

²² Bkz. Kripke, 1980, Ders II. Kripke'nin itirazlarının anlatımı için aynı zamanda Kripke üzerine olan bölümün 4. Başlığına ve Sainsbury, 2005, bölüm 1.4'e bakınız.

geri getiriyor. Bahsi geçen temel özellikler nelerdir? İfadeler bu özelliklere nasıl ve ne şekilde sahiptir? Bir konuşmacının bu özellikleri kavraması nasıl mümkündür?

Russell için ilkin, işlevleri salt gönderimde bulunmak olan ‘mantıksal özel adlar’²³ vardı. Böylece bir ismi anlamak için, kişi ismin göndergesiyle *tanışık* olmak zorundaydı. Hususi bir deyişle; kişi gönderge ile doğrudan bir bilişsel temas kurmalıydı. Öyle ki, böyle bir ismin anlamlılığı gönderimine bağlı olduğundan, gönderenin mevcudiyetini de gerek duyacaktır.

Erken dönem çalışmalarında Wittgenstein, Russell’inkilerle kayda değer derecede benzerlik gösteren görüşlere sahiptir. (Wittgenstein ve *Tractatus Logico-Philosophicus* üzerine olan bölüme bakınız.) En temelde dilbilimsel anlamın, gerçekliğin unsurlarını (sahici bir) isimlendirme ilişkisi içinde yer alan bir ifade meselesi olduğunu ve bu isimlerin de temsil ettikleri olguları *resmeden* bir düzen içerisinde bulunduklarını düşünür.

Bu noktada Russell ve Wittgenstein’in düşünceleri sorun teşkil eder. Tanışıklık meselesi oldukça iddialıdır ve herhangi bir şeyle bu tarz herhangi bir ilişki kurup içinde olup olmadığı da oldukça müphemdir. Russell’in, tanışık olduğumuz şeylerin ‘duyu verileri’ –duyusal deneyimin temel unsurları– olduğu iddiasını öne sürer. Bu iddia anlamın herkesçe erişilebilirliği konusunda ciddi zorluklara sebep olmaktadır. Eğer ki kelimelerimin anlamı *benim* duyu verilerimle bağlantıları üstünde temellenmişse, karşımdakinin nasıl olup da söylediklerimin ne anlama geldiğini bildiğini açıklamak zordur. Wittgenstein’in *Tractatus*’ta ileri sürdüğü görüşün ağır bir metafizik bedeli vardır –öyle ki, parçalanmaz yalınların

²³ Russell özel adları ikiye ayırır: ‘ordinary’ yani sıradan özel adlar ve ‘logical’ yani mantıksal özel adlar. Sıradan özel adlar, belirli betimlemelerin gönderimde bulunduğu adlardır, örneğin ‘Aristoteles’ sıradan bir özel ad olarak, belirli bir betimleme olan ‘Antik Yunan’ın en büyük filozofu’ ifadesinin gönderimde bulunduğu addır. Öte yandan, mantıksal özel adlar ise doğrudan tanışıklığın nesnelere (‘bu’ [*this*] gibi bağlamsallar [*indexicals*] yoluyla) yahut bir duyu verisine doğrudan gönderimde bulunan [*refer*] ifadelerdir. (Yay. Haz.)

varlığına gereksinim duyar. Ayrıca anlamın, bir izdüşümde [*projection*] (ismin bir yalınla ilintilendiği zihinsel edim) temellendiği görüşü de müphemdir ve önemli itirazların yöneltilebileceği daha başka noktalar da vardır.

Dilsel anlamın doğruluk ve gönderim çerçevesinde iza-hını sunmaya yönelik girişimlere baktık ve bu çabalar üstündeki baskıları belirttik. Fregeci izahlardaki anlam [*sense*] kavramına yönelik açıklamalardaki zorluklarla, Russell ve Wittgenstein'in görüşlerinde zuhur eden metafizik ve epistemolojik endişeler de bunlara dâhil. Şimdi de anlam kuramlarının geliştirilmesindeki bir diğer ana yönelime bakalım: Mantıksal Deneycilik. Denilebilir ki, mantıksal deneycilik, şu ana kadar karşımıza çıkan zorlukların, hiç değilse bir kısmına muhtemel çözümler sunmaktadır.

6. Mantıksal Deneycilik ve Quineci Bütüncülük

Viyana Çevresi 1924-1936 yılları arasında felsefi meseleler üzerine tartışmak için bir araya gelen filozoflar ve bilim insanlarından oluşan bir topluluktu. Toplulukta, Moritz Schlick, Otto Neurath ve Rudolph Carnap gibi önemli kişiler de dâhildi. Genel itibariyle deneyci ve metafizik karşıtı bir yapıya sahip olan topluluk, bilginin dünyanın deneyimlenmesiyle elde edilebileceği görüşüne sahip ve deneyimin ötesinde olduğu iddia edilen alanlarla ilgili söylemlere karşı şüpheciydi. Viyana Çevresi, doğal bilimlerin gerçek bilgiye ulaşabilmek için bir model olduğu düşüncesindeydi. Hem, anlamlılık üzerine şöyle bir ölçüt de sunmuşlardı: kabaca, bir cümlemin anlamlı olması, cümlemin doğruluğunu destekleyecek veya baltalayacak deneyler yapılmasına imkân vermesidir. Bu taslak kriter, en uç noktada *doğrulama ilkesi* olmak üzere, bir cümleyi anlamının, onun doğrulanma/yanlışlanma yöntemini bilmek –yani cümlemin yanlış ya da doğru olduğunu deneyler çerçevesinde nasıl kanıtlayabileceğini bilmek– olduğu iddiasıyla, birçok şekilde genişletilmiştir.

Viyana Çevresi'nin yaklaşımı tanımlayıcı olmaktan ziyade yenilikçidir. Öyle ki, bazı dilsel uygulamaların düzenlenebileceği ve hatta uygun şekilde anlamlı olmayan bazılarının terk edilebileceği fikrine açık olmuşlardır. Bu bakış açısı; anlama dair bir izahın verilemeyeceği kanaatine varıldığı durumlarda, buna neden olan sorunların uygulanan kuramsal yaklaşımdaki eksikliklerden değil de dildeki ve dilin uygulanmasındaki bozukluklardan kaynaklanıyor olabileceğine binaen bu sorunlara takılmama imkânı da vermiştir.

Çevre'deki düşünürlerin bir hedefi de dili deneyci bilime uygun bir çerçeveye sığdırabilmek olmuştur. Tipik yaklaşımları, kaba bir anlatımla, gözlemle ilgili cümlelerde kullanılan kelime dağarcığını, her bir cümleyi tasdik veya inkâr edecek (doğrulayacak veya yanlışlayacak) gözlemler çerçevesinde izah edebilmektir. Daha kuramsal cümlelerin ayırt edici özelliği, böylece, bu cümlelerin; onları gözleme dayalı cümlelerin mantıksal yapıları olarak görerek (cümleler bu yapılara eşitmiş kabul ederek) açıklanabilmesi olmuştur. Bu türden bir görüş, ilk bakışta oldukça cezbedicidir: örneğin 'kedi' gibi kelimeleri kullanmayı, kelimenin belirli deneyimlerle bağlantılı olduğu durumlarda öğreniriz ve öyle görünüyor ki, bu düşünce genellenebilir.

Mantıksal Deneyci program, iki temel alanda problemlerle karşılaşır: mantık ve matematik. Mantıksal bilgi, deneysel değil gibi durmaktadır; öyleyse mahiyeti nedir? Tipik bir cevap, mantığın ilkelerini ifade eden cümlelerin *analitik* olduğu, olmuştur. Öyle ki bu ifadeler, salt yapıları ve bileşen ifadeleri vasıtasıyla –yani bu ifadelerin bir araya getirilme şekilleriyle– doğru olmaları bakımından *analitiktir*.

Matematik ise bir başka mesele. Öyle görünüyor ki modern bilim için matematik elzem. Öte yandan matematik, garip objelerden, yani sayılardan bahseder vaziyette. ('12 ile 16 arasında bir asal sayı vardır' dediğimizde, bu doğru görünür ve doğruluğu hem sayı hem de asal olan bir şeyin varlığını gerektirir.) Nedir bu nesneler? Onların bilgisine

nasıl sahibizdir? Belli ki deneyimlemeye açık olan dünyada onlara rastlamıyoruz. Sayıların başka bir alanda var olduğunu, varlıklarını özel bir beceri ile sezdiğimizizi söyleme eğilimindeyssek bile, bu deneyci kabuller için oldukça şüphe çekecektir. Bu zorluğa bir karşılık olarak, matematiksel doğruların, mantıksal doğruların sonucu olarak çıktığını gösterme çabası olmuştur. Mantıksalcılık [*logicisim*] budur. Frege mantıksalcılığın (bir şekilde farklı bir güdüyle de olsa) önünü açmaya yeltenmiş, fakat çabaları, Frege'nin kullandığı temel ilkelerden birinin çelişkiye neden olduğunu ve dolayısıyla doğru olamayacağını gösteren Russell tarafından, çökertilmiştir. Mantıksal Deneyci tasarının önemli bir kısmı matematikle ilgili bu zorlukları çözme denemelerine girer.

Mantıksal Deneycilik daha kolay kavranabilir temel problemlerle de karşılaşır. İlk olarak, anlamlılığın koşulunun kesin ve tatmin edici bir şekilde ifade edilmesi zordur. Dahası, kendi kendinin kuyusunu kazar gibi görünür: *onu* tasdik/inkâr edecek olan ne olabilir? Eğer ki *deneysel* değerlendirmeye açık değilse, analitik olduğunu neye dayandırarak kabul edilmektedir?²⁴ İkinci olarak, Mantıksal Deneycilik tarafından resmedilen anlam şüphe uyandırıcı gibidir. Gözleme dayalı temel cümleler neyle ilişkilidir –duyusal deneyimle mi yoksa nesnel şeylerle mi? Eğer ilkiyse yukarıda bahsettiğimiz, Russell ve Wittgstein'in görüşleriyle ilintili türden sorunlarla karşılaşırız. Eğer sonrakiyse, Quine tarafından dikkat çekilen diğer sorunlar baş gösterir. Buradaki asıl nokta, 'gözleme dayalı' herhangi bir cümlenin doğruluğunun veya yanlışlığının salt gözlemlere dayanarak, kesin bir biçimde belirlenebileceğinin şaibeli olmasıdır. Örneğin, pembe bir kuğuya bir deneyim "Şurada pembe bir kuğu var." cümlesini tasdik etmez; çünkü bu deneyim, ışık koşullarının yanıltıcı olabileceği inancı te-

²⁴ Bu ilkenin yöntemsel olduğunu ve cümlelerin, bu cümlelerin nasıl olup da anlamlı olduğunu açıklamak için ilgili ampirik içerikten yoksun bir anlamlılığı olduğunu iddia edenlere karşı bir zorluk barındırdığı söylenebilir.

melinde güvenilirliğini kaybedebilir. Üçüncü olarak, analitikliğe başvurmak, deneyci bir bakış açısından, yine şaibelidir. Herkesin bildiği gibi, Quine analitikliği açıklama girişimlerinin yetersiz olduğunu; dilsel ifadelerin kesin ve belirli özelliklerinin, dil kullanımına yönelik deneyci bir soruşturmayla desteklenemeyeceğini iddia etmiştir. Quine'in natüralist dil görüşünce, dilsel aktivitelerimiz karmaşık yapıların ifadeleridir ve 'dış dünyaya dair söylemlerimiz; sadece bireysel değil, kurumsal bir yapı olarak duyu deneyimi mahkemesiyle yüzleşir.' (Quine, 1961 [1951], sf. 41). Hakikaten de Quine'in tespit ettiği gibi, (epistemolojik olarak belirgin) bir analitik/sentetik ayrımını korumak mümkün değildir; mantıksal veya matematiksel kabullere yönelik değerlendirmelerimiz deneyimler ışığında yenilenmeye açıktır –o seviyede bir değişim için oldukça ciddi ve kesin baskılar gerekiyor olsa bile.

Belirtmek gerekir ki, Carnap'ın görüşleri yukarıda karikatürize edilen Viyana Çevresi tutuculuğuna tam olarak uymaz: o, daha ziyade, her biri kendi kurallarıyla işleyen, çok çeşitli diller belirleyip, dikkate aldığımız farklı hususlara göre bunlar arasından seçim yapabileceğimizi söyler. Bu durumda Quine'in eleştirilerinin Carnap'ın görüşleri için de geçerli olup olmayacağı sorusu, zor bir sorudur. (Carnap ve Quine üzerine olan bölümlere bakınız).

7. Ana Akıma Karşı: Wittgenstein ve Felsefi Soruşturmalar, (yine) Quine, Austin, Chomsky ve Derrida

Şu ana kadar baktığımız, dilin yeterli bir kuramsal izahını sağlama girişimlerinde birçok ortak özellik var. Hepsi, anlama; cümlelerin anlamlarının, semantik özelliklerin bileşen kelimelere bağlı kalmaları temelinde açıklanması bakımından sistematik bir izah sunma girişimindedirler. Hepsi için,

gönderim ve doğruluk kavramlarına, bu bağlı özellikleri belirleyebilme çabalarında önemli bir yeri vardır. Bu ortak özellikler çok sayıda eleştiriye maruz kalmıştır.

Wittgenstein, *Felsefi Soruşturmalar*'da, anlamın sistematik izahını amaçlayan çabalara birtakım eleştiriler yöneltmiştir. Bunlardan bazıları öncelikle Russell'inkilere ve/veya Wittgenstein'in kendisinin *Tractatus*'ta –örneğin doğal dildeki özel adların karmaşık ifadeler olarak çözümlenmesi gerektiği fikrine karşı saldırısındaki gibi– ifade ettiğine benzer görüşler için geçerlidir. Diğer eleştirileri ise çok daha derinlere iner ve çok daha geniş kapsamda uygulanabilir. Başka şeylerin yanı sıra Wittgenstein, şeylerin nasıl olduğunun tarifini vermekten öteye giderek dilin şekillendirdiği aktivitelerin muazzam kapsamına vurgu yapar. Aynı cümlelerin farklı durumlar için çok farklı şekillerde kullanılabileceği düşüncesinde ısrarcıdır (örneğin PI 79'da “Musa var olmadı.” cümlesinin gelebileceği anlamları sıralar) ve dil kullanımının ifadeler ve anlamlar arasında kurulacak bir ilişki bakımından ne derece açıklanabileceğini sorgular. Dilin, birçok bakımdan dilsel olmayan edimlerle iç içe örülmüş ve örtüşen benzerlik boyutları bakımından ('aile benzerliği') dil olarak kabul edilen tümleşik bir dilsel ve dilsel olmayan edimler birliği olduğunu öne sürmüştür; –böylece belki de dilsel aktivitelerin altında, kapsayıcı bir kuram tarafından bulunmayı bekleyen bir 'öz' yoktur–. En önemlisi, 'kuralına uymak'²⁵ düşüncesiyle; (bir şekilde *kavranan*) anlamın, kullanıma *kılavuzluk* ettiği fikrini ciddi bir eleştirel sorguya tabi tutmuştur (Wittgenstein ve *Soruşturmalar* ve Kripke'nin, Wittgenstein'in bu konudaki görüşleri üzerine oldukça önemli ve çok tartışılan okumalarına yer verdiğimiz Kripke bölümlerine bakınız). Sunduğu argümanların, Wittgenstein'in ileri derecede sistematiklik karşıtı çıkarımlarını ne derece desteklediği titiz bir soruşturmanın konusudur. Dil kullanımı ve anlamın sistematik izahına yönelik Wittgenstein sonrası girişimlerin, müşterek bir dünyada yer alan can-

²⁵ Ing. *rule-following, following a rule*; Alm. *Regelfolgen, einer Regel folgen*. (Çev.)

lılara ait dilin *kullanımına*, Wittgenstein'in dikkat çektiği en azından bazı sorunlara karşılık sağlayabilecek şekillerde, dikkat ettikleri görülebilir (Davidson –özellikle ‘radikal yorum’ tartışması– ve Grice üzerine olan bölümler bakınız). Yine de açıktır ki, geç dönem çalışmalarında Wittgenstein tarafından dile getirilen endişeler öylesine yok sayılamaz.

Quine da ‘ana akım’ olarak nitelendirdiğim yaklaşımın şiddetli muhaliflerinden biri olmuştur. İfadelere anlam yüklemenin; ilk defa karşılaşılan ve makul derecede erişilebilir olan bir dilin kullanımı hakkındaki deneysel verilerle, o dilin çevirisi yapılmadan öncesinde, ne derece desteklenebileceğinin sorgulanmasını önermiştir –buna *radikal çeviri* denir. Karşımıza çıkacak sonucun, kuramsallaştırılma öncesi anlam kavramına benzer herhangi bir şeyin bilimsel olarak önemli sayılabilmesi için, en hafif deyimle, yetersiz olacağını savunur. İlk başta görünenin aksine, ifadelere, özgün gönderimler atamayı sağlamak, dilsel yetkinliğimizin bir izahını sunarak tamamlayabileceğimiz basit bir iş olmadığını da öne sürer. (Quine ve Davidson üzerine olan bölüme bakınız.²⁶)

Quine ve geç dönem Wittgenstein'in her şeyi silip süpürmeye yönelik devasa görüşleriyle karşılaştırıldığında J. L. Austin'in dil felsefesi çalışmaları oldukça mütevazıdır. Aynı telaffuzun farklı türde edimlerin ifası olarak görülebileceği konusunda, dilsel edimler üzerine dikkatli izahlar düzenlemeye girişmiştir. Aynı zamanda, telaffuzların doğruluk bakımından değerlendirilmesi üzerine ilgi çekici ve kısırtıcı gözlemler de yapmıştır. Austin'in dilsel edimler üzerine çalışmaları özellikle kayda değer olup ortaya koyduğu ayrımlar hâlâ yaygın biçimde kabul görmektedir, yine de doğruluk üzerine çalışmaları yakın vakte kadar ihmal edilmiştir. Austin bölümünde, Guy Longworth tarafından öne sürüldüğü

²⁶ Quine'in, özellikle de kelimelerin farklı birleşimlerdeki tekrarlı kullanımlarıyla cümlelerin doğruluk değerleri arasındaki bağlantıyı ele aldığımızda, kuramsal saygınlığı yerle bir edecek derecede bir tutarsızlık saptayıp saptamadığı sorgulanmaya açıktır. İlginç bir tartışma için bkz. Wright, 1977.

üzere bu büyük bir kusurdur; öyle ki anlamın doğruluk koşullu izahları için çok ciddi sorunlara sebebiyet verebilir.

Dilsel edimler bakımından, Austin şu üçlü ayrımı yapmıştır: *düzsöz edimi* (kabaca, bir anlamı olan bir cümle telaffuz etme edimi, örneğin içeriği *Barry pasta istiyor* olan “Barry pasta istiyor.” kelimelerinin telaffuz edilmesi), *edimsöz edimi* (kabaca, hem bir anlamı hem de bir gücü olan telaffuz edimi, örneğin aynı “Barry pasta istiyor.” cümlesinin, diyelim bir kafede sipariş verirken bir isteme gücüyle birlikte telaffuzu), *etkisöz edimi* (düzsöz ve edimsöz edimlerinin dinleyici üzerinde bir etkide bulunması edimi, örneğin dinleyiciye lezzetli bir pastadan bahsedip canının pasta çekmesine sebep olmak). Austin’in dilsel edimler izahı, beraberinde, anlamın doğruluk temelli izahını savunanlar için önemli bir zorluk getirir. Bazı edimsöz edimler doğrulukla doğrudan ilişkili olmayan yollardan ölçülebilirdir. Örneğin, uygun bir bağlamda birine “Yarın sana 10 TL vereceğime söz veriyorum.” dersem; bunu bugün değil, yarın yapmak zorunda olacağım. Yani mevcut durumda, telaffuz edilenin doğruluğu gibi bir mesele yok.

Görülüyor ki bu noktada doğruluk temelli kuramların savunucuları için, yine de ölümcül olmayan, bir soru ortaya çıkmakta: bahsi geçen cümle doğruluk koşullarına sahip ve de görülüyor ki kuramcının, bunların, cümlelerin kullanımında nasıl bir işlevi olduğuna dair bir hikâye anlatmasına da açık. Austin’in, dillendirmelerin doğruluğunun değerlendirilmesi anlamındaki kaygıları ise daha büyük bir zorluk.

Özetle Austin’in gösterdiği şeydu: aynı cümle; bir durumda doğru olduğu hükmüne haklı olarak varabileceğimiz bir beyanda bulunmak için (edimsöz edimi), bir diğer durumda yine haklı olarak yanlış olduğu hükmüne varabileceğimiz bir beyanda bulunmak için kullanılabilir. Bu durumda, artık cümlelerin anlamı (veya anlamının temeli) olmak üzere bir cümleyle ilişkili sabit doğruluk koşullarının varlığından bahsetmek mantıksız görünecektir. Bağlamla ilişkili olarak cümle anlamının sabit yönlerine atfedilebilecek bu türden değişimler

görüldüğü bazı durumlar vardır. Bir konuşmacı tarafından, belirli bir zamanda telaffuz edilen ‘Acıktım’ ifadesi, eğer konuşmacı o zaman zarfında acıkmışsa doğrudur. Yani cümle belirli bir durum içerisinde söylendiğinde doğruluk değerlendirilmesindeki farklılıklar, o bağlamdaki doğruluk koşullarının belirlenmesinde daimî rol alan unsurlara kadar takip edilebilir. Benzer şekilde “Barry uzundur.” ifadesi felsefe bölümünde doğru olabileceksen, bir basketbol takımı oyuncuları arasında söylenirse yanlış olacaktır ve bu ilgili karşılaştırma gruplarının örtük özellikleriyle belirlenir. Bu türden düşüncelerin, Austin’in işlerindeki bu noktaların hatırı sayılır bir süre boyunca gözden kaçırılmasına neden olmuş olması muhtemel olup örneklerinin, hiç değilse bazıları, yine de kolayca bir kenara atılamayabilir; – bu örneklerde bağlamsal gerçekliklere gizli gönderimlerin, doğruluk koşullarına sabit katkıda bulunmak bakımından hesaba katılan kelime anlamlarıyla uyumlu olacak şekilde, doğruluk bakımından değerlendirmelerdeki farklılıkları açıklayamadığı tartışılabilir. Bu durum Austin üzerine olan bölümde vurgulanmıştır.

Chomsky dilin sistematik ve kuramsal bir incelemeye ne anlamda uygun olduğu konusunda radikal bir yerdedir. Ona göre bütünsel bir kuram ile açıklanabilecek değişmez dilsel olgular, dışsal olarak belirlenmiş kamusal dillerin uzmanlığı değil gramer meseleleridir (bireylerin dilsel davranışlarında sergilenen sözdizimsel yapıları ele alan genellemeler). Chomsky’nin mevzubahis meselelerimizle ilgisi bakımından önemli özelliklerinden biri, ifadeler ile tek tek objeler arasındaki ilişkiler bakımından sürekli var olan anlamları belirlemeye çalışan ana akım semantiğin ikna ediciliğinden şüphe etmesidir. Bu şüpheyi desteklemek için bazı argümanlar sunar. Örneğin isimlerin standart gönderim-belirlenim yorumuyla ilişkili olarak, bu yorumun boş adlara²⁷ dair bir açıklama sunmadaki bariz yetersizliğine ve isimlerin ortaya çıkışının

²⁷ Giriş’in 5. Bölümünde bahsi geçen, göndergesi olmayan adlar. (Çev.)

izahı söz konusu olduğunda –belirli olmayan çokluk barındıran ifadelerin [*mass terms*]– sınırlı kullanımına (“Jet motoru kazasının ertesinde pistin her yeri Simon Cowell ile kaplıydı.” cümlesinde olduğu gibi) veya cins adlarının (“Bu takımın bir Beckham’a ihtiyacı var.” cümlesindeki gibi) mahiyetlerini açıklamak konusundaki kullanışsızlığına dikkat çeker.

‘Ana akım’a karşı yer vermek istediğim son eleştiri bu kitapta bahsi geçen, şöyle ya da böyle felsefe üzerine çalışmış diğer isimlerin aksine felsefi geleneğin dışından geliyor (Wittgenstein’in geç dönemi hususunda bazen her ne kadar rahatsız edici olsa da). Jacques Derrida’nın yazıları, çoğunluğu Anglofon olan analitik geleneğin filozoflarına muhtemeldir ki zorlu (hem de aşına olunmayan açılardan zorlu) görünebilir. Bu bölümde Thomas Baldwin, Derrida’nın dil hakkındaki kilit düşüncelerini analitik filozoflar için anlaşılabilir bir şekilde sunmaya kalkışmakta ve bu düşünceleri eleştirel bir incelemeye tâbi tutmaktadır. Derrida’ya göre dilde anlam ‘differans’²⁸ oyunu’ [*play of difference*] ile ortaya çıkar; –differans [*difference*] Derrida’nın icat ettiği, hem farklı ifadeler arasındaki farklılıklar ağını (ki, iddia-ya göre, ifadeler bu farklılık ilişkisi vesilesiyle bir manaya [*significance*] sahip olurlar) hem de ertelemeyi [*deferral*] (yani anlamın, ifadelerin farklı durumlarda tekrar tekrar kullanılmasına bağlı olması durumu) kapsayan bir terimdir. Derrida bu görüşlerin önemli felsefi sonuçlara –mesela anlamların düşünürler için doğrudan erişilebilir olduğunu söyleyen ‘mevcudiyet ya da bulunuş [*presence*] miti’ni ve böylece Derrida’nın ‘Batı’nın felsefesi’ dediği şeyi zayıflatmaya– götürdüğünü düşünmektedir. Bizim için hayati olan

²⁸ Burada ‘difference’ kavramını ‘differans’ olarak kullanmayı tercih ettik. Derrida felsefesinin detaylı bir araştırması kitabın 13. Bölümünde mevcut. Bu bölüm okunmadan evvel bu sözcüğü ‘ayırım’ olarak karşılamak okuru zora sokabileceğinden şimdilik ‘differans’ olarak karşılıyoruz. Derrida bölümünde ise ‘difference’ kelimesini ‘ayırım’ olarak Önay Sözer’in önerdiği biçimiyle karşıladık. (Yay. Haz.)

nokta ise Derrida'nın bu görüşün, dilin işleyişine dair sistematik ve nesnel hiçbir açıklamanın mümkün olmayışını tespit ettiğini ileri sürmesidir, çünkü (kabaca söylersek) böyle bir açıklamanın kendisi de differans oyununa dayanmakta olacaktır. Baldwin bu iddiaları (Derrida'nın bu alandaki çalışmalarına dair önemli, yeni ve zengin bir değerlendirme olacak şekilde) anlamın 'mevcut' [*present*] olduğu varsayımına dayanmayan sistematik araştırmaları kınamak için kullanılamayacaklarını söyleyerek eleştirir. Söz konusu varsayıma dayanmayan araştırmalara örnek olarak Kant'ın felsefesi, Kripke'nin *Naming and Necessity*'deki (Kripke, 1980) varoluşa [*existence*] ve öze [*essence*] dair önermeler araştırması –ki dilin işleyişine titiz bir dikkatle yaklaşır– sayılabilir. Baldwin, Derrida'nın görüşlerinin bizleri anlamın mümkünatını temellendiren şeylere dair 'transandantal' araştırmalara yönlendirdiği ve Derrida'nın *Of Grammatology*'sinin de "anamlı bir dilin mümkün oluşunu açıklayan 'differans hareketi' şeklindeki dil anlayışını makulleştiren bir araştırma olarak" ele alınması gerektiği sonucuna varır (Baldwin, bu eserde).

8. Grice ve Semantik/Pragmatik Ayrımı

Paul Grice, dil hakkında düşünmeye yaptığı iki ana katkı ile felsefede adını duyurmuştur. Bunlardan ilki pragmatiğe (kabaca, konuşmacıların geniş dilsel araçlar yardımıyla kurdukları anlamlı cümlelerin kullanımıyla neler elde edebileceğine), konuşma sezdirimleri [*conversational implicature*] ve konuşmanın ilkeleri [*maxims of conversation*] üzerine sunduğu izahla sağladığı katkıdır. İkincisi ise anlam kuramı için bir teoridir: dönüşlü niyetler açısından konuşmacı [ya da dilbilimsel anlamıyla, konuşucu] anlamına²⁹ dair izahı. Giriş bölümünde daha çok ilk katkısına odaklanacağım.

²⁹ Ing. *speaker meaning*: kelimelerin semantik tarafından incelenen anlamlarının

Bir futbol maçında olduğumuzu varsayalım. Tuttuğumuz takım kaybediyor. “Gidelim mi?” diyorsunuz ve şu cevabı veriyorum. “İyice soğudum.”³⁰ Söylediğim bu cümle, sezgisel olarak “Evet, gidelim.” anlamına gelebilir. Oysa telaffuz ettiğim *cümle*nin kendisinde bize bu anlamı sunacak hiçbir şey yoktur. Kullandığım cümlede *ifade edilen* önerme (iddia) –soğuduğum iddiası–, onu kullanımıyla *iletilen* önermeden –gidelim– farklıdır. Bu noktada (cümle anlamının sistematik bir belirleniminin değişmez kelime anlamlarıyla sağlanması, anlamındaki) *semantik* ile *pragmatik* arasında bir ayrım yapılabilir. Grice bu genel yaklaşımın etkilerini vurgulamış ve nasıl işlediğine dair bir izah sunmuştur. (Özetle: İzah, karşılıklı konuşmanın belli başlı örtük kurallarla idare edilen müşterek bir faaliyet olduğu fikrine dayanır. Konuşmacılar bu kuralları kullanırlar ve eğer telaffuz edilen bir cümle bu kurallara uymuyor gibiyse dinleyen, söyleyenin o cümleyi neden söylediğine dair bir arayışa girer. Bu da onu, iletilen –‘ima edilen’– önermenin tespitine sevk eder.)

Bu türden bir olgu merak uyandırıcı olmakla beraber, Grice’ın bu olguya yaklaşımı daha geniş ölçüde bir öneme sahiptir. Yukarıdaki örnekte ifade edilen önerme ile iletilen önerme arasındaki fark barizdir –hiç kimse “İyice soğudum.” *cümlesinin kendisinin* “Hadi gidelim.” anlamına gelmesi gerektiğini varsaymaz. Oysa (cümle tarafından) ifade edilen önerme ile iletilen önerme arasındaki farkın o kadar da bariz olmadığı ve dolayısıyla cümlelerin, en azından o durum için, anlam olarak bu değil de şu önermeye sahip olduğu düşüncesine kapılabileceğimiz daha sinsî durumlar da vardır. Böylece safi iletilen bir önermeyi cümlelerin anlamı sanmak hatasına düşebiliriz. Bu ihtimal oldukça önemlidir. Örneğin, kelimelere atanan sabit anlamlar bakımın-

dışında, konuşmacının kelimeleri kullanırken onlara yüklediği anlam. (Çev.)

³⁰ İng. “I’m very cold.” cümlesindeki “cold”, Türkçede hem ‘üşümek’ anlamına hem de bir şeyden artık zevk almıyor olmadığımızda mecazen kullandığımız ‘soğumak’ anlamına geliyor. (Çev.)

dan dil kullanımının sistematik izahını sunma girişimlerine karşıt iddia biçimlerinden biri, ifadelerin anlamlarındaki bariz değişimlerin bahsine dayanır – Wittgenstein, Austin ve Chomsky tarafından, özellikle doğruluk ve gönderim temelli anlambilime karşı düşünceler bu şekilde değerlendirilebilir. Eğer bu çeşitlemeler, –kullanılan cümlelerin semantik olarak belirlenmiş anlamı olmak bakımından– ifade edilenin değil de iletilenin çeşitlemeleri olarak anlaşılırsa Grice’in bu ayrımı bir savunma sunabilir. (Grice’in düzeniğinin bu genişlikteki tüm kaygılara verilecek tatmin edici bir cevaba temel sağlayıp sağlayamayacağı oldukça ilginç bir sorudur. Bu meselelerin kullanışlı ve eğlenceli bir özeti olarak Austin ve Chomsky bölümlerine bakınız, Sainsbury, 2001)

9. Davidson, Doğruluk Teorileri ve ‘Radikal Yorum’

Anlamanın izahının doğruluk üzerinden sunulabileceği fikri, Frege ve onu takip eden çalışmalarda örtük olarak mevcuttur ve fakat bu fikir, asıl 1960’ların ortalarında Donald Davidson tarafından heyecan verici, özgün ve etkili bir biçimde sistematik olarak geliştirilmiştir. Davidson’ın yorumu, görüşe iki yeni unsur katmıştır. İlk olarak, biçimsel dillerdeki doğruluk çalışmalarını doğal diller ve anlamın açıklanması çalışmalarına uygulamış; ikinci olarak ise bir doğruluk kuramının, bilinmeyen bir dil konuşan bir topluluğun konuşmalarının, topluluğun davranışlarıyla ilgili bulgulara dayanarak yorumlanmasına nasıl uygulanabileceğini araştırmıştır; – buna *radikal yorum* adını verir. Bu ikinci unsur, Davidson’a, dil kullanımına ve anlama dair en derin ve belki de en zorlu bulmacalardan birini çözebilme olanağı sunar. Öyle ki, eğer anlamla ilgili olguların davranışlarla ilgili olgular tarafından nasıl belirlendiği gösterilirse; kelimelerin sahip oldukları anlamlara nasıl geldikleri, bir konuşmacının kelimeleri kullanarak kastettiği şeyi nasıl kastettiği veya

iletişimin nasıl mümkün olduğu gibi soruları cevaplamaya yönelik ciddi bir ilerleme kat etmiş oluruz.

Alfred Tarski, 1930'larda biçimsel diller için doğruluk kuramlarının nasıl inşa edileceğini göstermiştir. Tarski, semantik özelliklerin basit ifadeler; "(bir D dilindeki) doğru[dur]" ifadesinin D dilindeki tüm cümlelere uygulanma koşullarının tanımlandığı bir şekilde, nasıl yüklenebileceğini açıklar. (Bu türden bir kuramın yalın özne-yüklem cümleleriyle izahını nasıl verdiğinin özeti yukarıda, 4. Bölümde anlatıldı; –detaylar için Davidson üzerine olan bölüme bakınız. Tarski'nin en büyük başarımlarından biri de "Biri dans ediyor ve gülüyor." gibisinden karmaşık değerli cümlelerin nasıl konumlandırılacağını göstermesi olmuştur.) Tarskici kuramlar neticesinde, "Calais est une ville." ancak ve ancak Calais bir şehirse (Fransızcada) doğrudur." durumuyla benzeşen 'T-cümleleri' ortaya çıkmıştır. Tarski'nin doğruluk tanımları bir anlam kavramına dayanır: tanımlanan şeyin *doğruluk* olduğu güvencesiyse, doğruluk yüklemine [*truth predicate*] uygulanma koşullarını belirtmek üzere kullanılan cümlelerin; bu cümlelerin, her bir T-cümlesi için, hedef dilde ('nesne dilinde') bir *çevirisi* olması gerekliliğiyle sağlanmıştır.

Davidson, Tarski'nin yöntemini tepetaklak eder. Doğruluk kavramıyla halihazırda bir şekilde temas halinde olduğumuzu varsayar ve sonrasında bir dilin başarılı bir tefsirinin *öncesinde* erişilebilir olan kanıtların, o dile yönelik bir Tarskici doğruluk kuramı seçiminde nasıl kullanılabileceğini göstermeye girişir. – Öyle ki, seçilecek kuram o dildeki cümlelerin yorumlanmasını sağlayacak bir işlev görsün. Bu da anlam atamalarıdır [*assignments of meaning*].³¹ –

Davidson'ın radikal yorumu, Quine'un radikal çevirisi olarak görülebilir, ki Davidson, Quine'dan fazlasıyla etkilmiştir. Her iki filozof da anlam atamalarının, başarılı bir

³¹ Bu, Davidson'ın hedeflediği şeyin kaba bir tasviridir. Kirk Ludwig'in, Davidson'ın tasarısının eksiksiz doğası üzerine önemli açıklamalarına bakınız.

yorumdan önce erişilebilir olan kanıtlar tarafından nasıl belirlenmiş olabileceğiyle ilgilenir. Ne ki, ikisinin görüşleri arasında fark edilmesi güç farklılıklar ve dile sundukları izahların temel unsurları bakımından cevaplanması zor sorular vardır. Bu noktada, görüşleri arasındaki farkları ve benzerlikleri gösterecek bazı noktalara üstünkörü değinebilirim. İlkın, Quine'ın kanıt derken kastettiği, mümkün olduğu ölçüde, fizik biliminin bakış açısı çerçevesindedir: örneğin, onaylanan davranışa sebep olan dürtü kalıpları üzerinden konuşur Quine. Öte yandan Davidson, konuşmacıların belirli cümleleri belirli türden çevresel durumlarda hem *zihinsel* tavır bakımından hem de semantik içerik olarak *doğru kabul ettiği* olgusunu kanıt olarak kabul etmekte bir sakınca görmez. Davidson'a göre doğru kabul etmek anlamında kanıt, yalnızca anlam hakkındaki olguları *içermez*; [aynı zamanda] inanır ki bir konuşmacının, bir cümleyi, henüz o cümlemin ne anlama geldiğini dahi bilmeden doğru kabul ettiğine inanmamız için oldukça iyi sebeplerimiz vardır. Ne ki doğru kabul etme olgusuna bağlanarak psikolojik ve içerik-içeren kavramların –düşünce, anlam, inanç, istek, niyet, doğruluk vd., yani fizik bilimi açısından gizemli ve karmaşık görülen kavramların– menziline kaçmış değildir. Quine hem bir sezgisel olarak farklı anlam atamaları silsilesinin, onun davranışlar kanıtıyla tüm nesnel ölçütlerde uyumlu olabileceği ihtimaline, hem de iyi ya da kötü pratik değerlendirmelerin çeviri kuramı tercihini nasıl etkileyebileceğine (dolayısıyla bir kuramın, nesnel olmayan bir diğerine tercih edilmesine) vurgu yapar; öte yandan Davidson, radikal yorumda doğruluk kuramının belirlenmesini kısıtlamada a priori olduğunu iddia ettiği şeylerin işlevini vurgulamaktadır.

Görünen o ki Davidson *indirgemeci* bir anlam izahı sağlamamıştır. Anlamın, fizik bilimi tarafından kabul edilebilir bir tahlilini veya açıklamasını sunmaz, sunmak niyetinde de değildir. Radikal yorum araştırmasını, –*anlam, doğruluk, inanç, istek, niyet* gibi– kavramları, bu kavramların birbirle-

riyle daha büyük bir yapıdaki ilişkilerini göstermek suretiyle, aydınlatmak ve su yüzüne çıkarmak için kullanmak ister. Bu kavramlar arasındaki ilişkileri aydınlatan bir izahı gerçekten verip veremediği tartışmalıdır (hâlihazırda belirttiğimiz gibi, anlamın doğruluk temelli bir izahını sunma fikrine sunulan başlıca itirazlar vardır). Yine de Davidson'un tasarısı, dil ve anlamın izahı uğraşlarında çözülmesi gereken birçok yeni soru ortaya çıkarmış, cüretkâr ve dâhiyane bir tasarıdır.

10. Anlam Kuramları Bağlamında Dummett

Tıpkı Davidson gibi Dummett da bir dil için bir *anlam teorisinin* –dildeki ifadelerin (dilin cümleleri de dâhil olmak üzere) anlamlarının sistemik şekilde belirlenmesi– nasıl inşa edilebileceğini araştırmak suretiyle anlamın felsefi bir izahını (bir anlam kuramı) sunmaya çalışır. Lakin Davidson'ın aksine, böylesi bir anlam kuramında doğruluk koşullarını belirlemenin merkezi bir yeri olacağını düşünmez. Dummett'in argümanları kavranması güç ve karmaşık olmakla beraber doyurucu bir anlam kuramı için öne sürülen birtakım kıstaslara dayanır. (Bernard Weiss'in Dummett'in çalışmaları üzerine detaylı incelemesi, bu kitaptaki belki de en zor inceleme olabilir.) Yine de şöyle bir taslak sunarak başlayabiliriz: Bir dilin bilgisi, o dilin anlam kuramının bilgisine dayanır –ve bu bilgi de aleniden ziyade örtük olmalıdır. (Aleni bilgi, bu bilgiye sahip olanların kelimelere yükleyebileceği bir bilgidir ve sıradan bir konuşmacı kullandığı dil hakkındaki anlam kuramlarını aleni bir şekilde açıklayamayacaktır.) Bu *örtük* bilgiyi *yetenekler* sayesinde anlayabiliriz: konuşmacı, kuram hakkındaki bilgisini yetenekleri yoluyla *beyan* edebiliyor olmalıdır. Dahası bir dil, halihazırda ona sahip olmayan biri tarafından *edinilebileceğinden* teorisinin belirlenmesi sırasında anlamak gibisinden bir kavramsal yetkinlik önceden varsayılmamalıdır. (Böylece örneğin, bir dilin Davidsoncı doğruluk kuramlarında bulu-

nabilecek “‘Obama’ Obama’ya gönderim yapar.” gibisinden gönderim belirleyen cümleler, Dummett’in kabullerince doyu-rucu sayılmayacaktır.) Bir cümleinin, doğruluk-kuramsal izahı tarafından atanan semantik özelliklerinin kavranmasının açık bir beyanı, cümleinin doğruluk koşullarının teminin teşhisini de içermeye gereksinim duyacaktır. Şimdi gelelim argümanın esas noktasına: doğruluk/yanlışlıkları teşhise açık olmayan birçok cümle vardır. (Örneğin: “Her çift sayı iki asal sayının toplamıdır.”, “Büyük İskender’in koltukaltında bir köstebek var.” ve hatta ‘eğer’ derken bir gerçeklik kastetmediğimiz koşul cümleleri, diyelim “Eğer geçtiğimiz on sene boyunca çok çalışsaydım, Christina Aguilera gibi şarkı söyleyebilirdim.”) Dolayısıyla böylesi cümlelere, doğruluk kuramları tarafından atfedilmesi beklenen semantik özelliklerin kavranması beyan edilebilir değildir. Artık bu özellik, tutarlı bir teori için gereken esas semantik özellik olmaktan çıkar. Dummett’in argüman-ları doğruluk-kuramsal yaklaşımlar için ciddi sorunlar orta-ya koymuştur. Sistematik semantiğe, atfedilebilirlik koşulları üzerinde temellenen başka bir yaklaşım öne sürer ve fakat bu yaklaşımın kendisi de birçok başka sorunla karşılaşır.

11. Bitirirken

Bu kitapta çalışmaları incelenen isimler dil hakkında üst düzey sorular öne sürmüşlerdir. Dil kullanımı detaylı ve sistematik bir kuram çerçevesinde çalışılabilmeye ne derece uygundur? Eğer uygunsa, bahsi geçen kuram anlam kavramına yer ver-meli midir? Böylesi bir kavrama yer verildiğini varsayarsak, bunun izahı nasıl yapılmalıdır ve bu kavramın çözümlenmesi ve açıklamasında kullanılacak diğer başlıca kavramlar neler-dir? (Doğruluk? Gönderim? Anlam [*sense*]? vd.) Kitaptaki isimler, bu sorular ve dil, zihin ve dünya arasındaki ilişkilere yönelik sorular; –örneğin belirli bir türdeki dilsel ifadeyi anla-dığında, konuşmacının bireysel psikolojisinde işler nasıl dönü-

yor veya dünya ve nesneler arasındaki herhangi bir semantik ilişki nasıl kurulmuş ve korunmayı başarmıştır,³² gibisinden sorular– karşısında çeşitli konumlarda bulunmaktadır. Giriş bölümünde, bu soruları ilgilendiren tartışmalar ve kitapta tek tek incelenecek olan isimlerin görüşleri hakkında genel bir bakış sunmaya çalıştım. Umuyorum ki hem dil felsefesinin –içinde epistemoloji, metafizik ve zihin felsefesindeki zor soruların yakınsadığı– entelektüel heyecanını hem de bu derin ve en merkezdeki soruların hala cevaplanamamış olmasının ciddiyetini –öyle ki, Frege bize dil kullanımının sistematik bir izahını sunabilmemiz için gereken malzeme ve alet edevatı vereli yüz yirmi sene oluyor– ve bu sorular üstüne dönen tartışmaları aktarabilmişimdir.

Kitabın doğası ve nasıl kullanılması gerektiği üstüne: Aşağıdaki bölümlerin hiçbirisi o kadar uzun boylu olmayıp, hakkında yazıldıkları isimlerin görüşlerine dair genel bir çalışma sunmaktadır. Her bir yazar, bölümünde, inceledikleri filozof tarafından öne sürülen en önemli olduğunu düşündüğü fikirlere ve argümanları ele aldı ve bunları dikkatle işledi. Hiçbir bölüm üzerine yazıldığı düşünürün çalışmalarına yönelik tümünden bir araştırma değildir ve tamamıyla bağımsız bir yaklaşımla yazılmıştır. Yazarlar, konuları olan çalışmalar hakkındaki bazı yorumları ve değerlendirmeleri savunmuştur, kendileri de sürmekte olan tartışmaların içinde konum sahibidirler.³³ Bölümlerin odağı ve bölümlenmesi, umarım, yer verilen görüşleri daha yakından ve daha dik-

³² Belirli türden ifadeleri anlamak (ifadelerle anlamsal uyumluluk yakalayabilmek de diyebiliriz) ve daha geniş bireysel psikoloji meselelerinin ilişkisi üzerine olan soru olağanüstüdür. Bu bağlantıların görece basit ve doğrudan olduğu fikri ciddi anlamda sorgulanır. Örneğin eskiden, bir isimle anlamsal olarak uyumlu olmanın, ismin göndergesiyle ilave birtakım dilsel, zihinsel veya bilişsel ilişkiye bağlı olduğu düşünülürken; anlamsal uyumun, ismin kullanımına yönelik toplu bir dilsel edime iştirak etme meselesi olduğu gibi birtakım daha karmaşık resimler işe dahil olmuştur. İkinci türden bir görüş üzerine daha ileri bir tartışma için bkz. Kripke üzerine olan 5. bölüme ve Sainsbury, 2005, bölüm üç, 5–7.

³³ Yazarlar hakkında hem yorumlar noktasında hem de hem de esas felsefi meseleler konusunda anlaşmazlıklar olduğunu göreceksiniz.

katli incelemenize yardımcı olacaktır. Kitabın doğası onu, öne sürülen tartışmalara bir giriş kapısı olarak görmenizi telkin eder. Meselelerle ilgili bir sonuca varabilmek içinse okumalı, düşünmeli ve dahası, ilk elden yazılmış metinleri araştırmalı, önerilen ileri okumaları yapmalı ve verilen argümanları derinlemesine düşünmelisiniz.

İleri Okumalar

Dil felsefesine yönelik iyi giriş kitaplarından bazıları şunlardır: Miller, 2007; Morris, 2007; ve Taylor, 1998. Önemli temel kaynaklardan seçmelerle birlikte dikkatlice yapılmış yorumlar ve okuma notları ile bazı merkezi konulara ilginç bir giriş için *Reading Philosophy of Language*, ed. Jennifer Hornsby and Guy Longworth (Oxford: Blackwell, 2005). Klasikleşmiş makalelerin daha geleneksel koleksiyonları arasında sayılabilecek *Readings in the Philosophy of Language*, ed. Peter Ludlow (Cambridge, MA: MIT Press, 1997) ve daha elverişli boyuta sahip bir kitap olarak *Arguing about Language*, ed. Darragh Byrne and Max Kölbel (Abingdon: Routledge, 2010). Dil felsefesinin bazı spesifik veçhelerine dair ‘en yeni’ makaleleri içeren çok faydalı iki koleksiyon, *A Companion to the Philosophy of Language*, ed. Bob Hale and Crispin Wright (Oxford: Blackwell, 1997) ve *The Oxford Handbook of Philosophy of Language*, ed. Ernest Lepore and Barry C. Smith (Oxford: Clarendon, 2006). Dil, zihin ve dünya arasındaki ilişkileri başta özel adlar ve bununla ilgili ifadeler üzerine yapılan araştırmalarla inceleyen çok ilginç iki kitap McCulloch, 1989 ve Sainsbury, 2005 (Sainsbury’nin kitabının 1. ve 2. bölümleri konulara özlü ve zarif bir giriş niteliğindedir). Bu girişte sözü edilen anahtar düşünürlere dair ek okuma önerileri için, ilgili bölümlere eklenmiş diğer okuma önerileri ve kaynakçalara bakınız.

Teşekkür

Bu kitap projesinin birçok veçhesiyle alakalı olarak verdiği tavsiyeler ve ettiği rehberlik için Tom Stoneham'a teşekkür ederim. Guy Longworth ve Rachael Wiseman'a bu giriş hakkında yaptıkları çok faydalı yorumlarından ve dil felsefesiyle ilgili yaptığımız birçok keyifli tartışma için minnettarım. Birçok lisans öğrencisi kitabın taslak metinleri hakkında çok faydalı yorumlarda bulundu: Daniel Brigham, Madeleine Brown, Tim Inman, Tom Le Cocq, Sara Osborne, Ty Partridge ve Rebecca Thorn'a teşekkürler. Eşim Catherine'e, (belli ki bitmeyen) sabrı ve desteği için minnettarım. Bu kitap 2010 yazında aniden aramızdan ayrılan Ty Partridge'in anısına adanmıştır.

Bibliyografya

- Derrida, J. (1974), *Of Grammatology*, trans. G. Spivak. Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press.
- Evans, Gareth (1982), *The Varieties of Reference*. Oxford: Clarendon.
- Kripke, Saul (1980), *Naming and Necessity*. Oxford: Blackwell.
- McCulloch, G. (1989), *The Game of the Name: Introducing Logic, Language and Mind*. Oxford: Oxford University Press.
- McDowell, J. (1977), "On the Sense and Reference of a Proper Name", *Mind*, 86, 159–85. Reprinted in *Reference, Truth and Reality*, ed. M. Platts. London: Routledge and Kegan Paul, 1980, pp. 141–66.
- Miller, A. (2007), *Philosophy of Language*, 2nd edn. London: Routledge.
- Morris, M. (2007), *An Introduction to the Philosophy of Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Quine, W. V. (1961 [1951]), "Two Dogmas of Empiricism", in his *From a Logical Point of View*, 2nd edn. Cambridge, MA:

Harvard University Press, pp. 20–46. Originally published in *Philosophical Review*, 60, (1951), 20–43.

Sainsbury, R. M. (2001), “Two Ways to Smoke a Cigarette”, in his *Departing from Frege: Essays in the Philosophy of Language*. London: Routledge, 2002, pp. 192–203. Originally published in *Ratio*, 14, 386–406.

Sainsbury, R. M. (2005), *Reference without Referents*. Oxford: Clarendon.

Taylor, K. (1998), *Truth & Meaning: An Introduction to the Philosophy of Language*. Oxford: Blackwell.

Wittgenstein, L. (1953 – cited as PI), *Philosophical Investigations*, trans. G. E. M.

Anscombe, ed. G. E. M. Anscombe and R. Rhees. Oxford: Blackwell.

Wright, C. (1997), “The Indeterminacy of Translation”, in B. Hale and C. Wright (eds), *A Companion to the Philosophy of Language*, Oxford: Blackwell, 1997, pp. 397–426.

I FREGE

MICHAEL BEANEY

ÇEVİREN: MUSTAFA YILDIRIM

Gottlob Frege (1848-1925) öncelikli olarak bugün anlaşıldığı biçimiyle bir dil filozofundan ziyade, bir matematikçi, mantıkçı ve matematik filozofudur. Ancak o, modern mantığı keşfederken ve kendi temel amacının izini sürerken –aritmetiğin mantığa indirgenebileceğini gösterme– dilin nasıl işlediğine kafa yormaya sürüklenmiş ve bu süreçte öne sürdüğü fikirlerle yirminci yüzyılda özellikle de analitik geleneğin içinde yer alan dil felsefesinin gelişiminin temellerini atmıştır.

1. Hayatı ve Eserleri

Frege, 1848’de Kuzey Almanya’da Baltık kıyısındaki Wismar’da doğmuş; 1869 ile 1873 yılları arasında Jena ve Göttingen Üniversitesinde matematik, fizik, kimya ve felsefe eğitimi almıştır. 1874’te akademik kariyerinin geri kalan kısmını geçireceği Jena’da matematik dersleri vermeye başlamıştır. 1918’de emekli olan Frege, Baltık kıyısına geri dönerek 1925’te burada vefat etmiştir.¹

Frege, hayatı boyunca üç kitap yayımlamıştır: 1879’da *Begriffsschrift* (Kavramsal Notasyon), 1884’te *Aritmeti-*

¹ Frege’nin hayatının detaylı bir kronolojisi için bkz. Thiel ve Beaney (2005), ki bu eser, biyografik açıklamalara ilişkin ilave referansların bulunabileceği bir eserdir.

ğın Temelleri ve 1893'te *Grundgesetze der Arithmetik*'in (*Aritmetiğin Temel Yasaları*) ilk cildi, 1903'te de ikinci cildi. Frege'nin bu kitaplardaki temel amacı, aritmetiğin mantığa indirgenebilir olduğunun öne sürüldüğü mantıkçı tezi kanıtlamak olmuştur. Frege, bunu gerçekleştirebilmek için mevcut olandan daha iyi bir mantıksal teori geliştirmesi gerektiğini fark etmiştir: O, bu teorinin ilk gösterimini *Begriffsschrift*'te vermiştir. 'Begriffsschrift' (kelimenin tam anlamıyla 'kavram yazısı' veya 'kavramsal notasyon'), onun kendi mantıksal sistemine vermiş olduğu isimdir (Bundan sonra 'Begriffsschrift'i italik olarak onun eserine atıfta bulunmak için kullanacağım, onun mantıksal sistemine atıfta bulunmak içinse italik olarak kullanmayacağım.) O, *Aritmetiğin Temelleri*'nde, Kant ve Mill'in görüşleri gibi aritmetik hakkındaki farklı görüşleri eleştirmiştir ve kendi mantıkçı projesinin biçimsel olmayan bir izahını önermiştir. Frege, *Grundgesetze*'de, kendi mantıksal sistemini rafine etmiş ve kendi mantıkçı tezinin biçimsel bir kanıtını sağlamaya gayret etmiştir. Ancak 1902'de, kitabın ikinci cildi baskıdayken, onun sistemindeki bir çelişki hakkında onu bilgilendiren Russell'dan bir mektup almıştır –bugün Russell paradoksu olarak bildiğimiz çelişki–. Frege, alelacele buna cevap vermeye çalıştığı bir ek yazmış olmasına rağmen, sonrasında bu cevabın yanlış olduğunu fark etmiş ve kendi mantıkçı tezini terk etmeye sürüklenmiştir. O, yine de yazdığı makaleler, diğer matematikçi ve filozoflarla yaptığı mektuplaşmalarda kendi felsefi fikirlerini savunmaya ve geliştirmeye devam etmiştir. Bu felsefi yazılar ve özellikle de yazdığı çok önemli dört makalesi Frege'yi, modern dil felsefesinin kurucularından birisi olma konumuna getirmiştir. Bu makaleler "Fonksiyon ve Kavram" (1891); "Anlam ve Gönderim Üzerine" (1892a); "Kavram ve Nesne Üzerine" (1892b) ve "Düşünce"dir (1918). Bu dört makaledeki temel fikirler, bu bölümün konusunu oluşturmaktadır. Frege'nin yeni mantıksal sisteminin kalbinde yatan fikirle başlıyoruz.

2. Frege'nin Fonksiyon-Argüman Analizini Kullanışı

Frege'nin çalışmasını anlamamanın anahtarı, onun matematikten mantığa doğru genişlettiği fonksiyon-argüman analizini kullanışdır. Frege'nin bütün temel öğretilerinin onun bu kullanımının içerimleriyle düşünmesinin sonucu olduğunu söylemek abartılı değildir.² Matematikten basit bir örnekle başlayabiliriz. Analitik geometride bir doğrunun denklemi $y=ax+b$ 'dir: Burada, bu denklem y 'yi x 'in fonksiyonu olarak, a ve b 'yi değişmezler olarak ortaya koyar (a doğrunun eğimidir ve b ise bir grafikte doğrunun y eksenini kestiği noktadır). $a=2$ ve $b=3$ olsun. Eğer $x=4$ ise o hâlde $y=11$ 'dir: Biz 11'in $2x+3$ fonksiyonunun, 4 argümanı için fonksiyonun değeri olduğunu söyleyelim. Burada x ve y 'yi değişkenler olarak adlandıralım: x değiştikçe sistematik biçimde fonksiyona yansiyarak y de değişir. x için farklı numerik değerler aldığımızda y için farklı numerik değerler elde ederiz ve bu, bir grafik üzerinde birbiriyle bağlantılı doğrular çizmemize olanak tanır. Frege, cümleleri –ve bu cümlelerin ifade ettiği ya da gösterdiği şeyi– de aynı şekilde düşündü: Cümleler yahut cümlelerin ifade ettiği ya da gösterdiği şeyler, fonksiyon-argüman terimleriyle analiz edilebilir. Uygun bir fonksiyona uygulanan uygun bir argüman ya da argümanlar olarak cümleler, fonksiyonun sonucu olarak görebileceğimiz bir 'değer'e sahiptir. Eğer bu 'değer'i cümlenin 'anlam'ı olarak düşünecek olursak bu 'anlam'ı, cümlenin fonksiyon-argüman analiziyle ortaya çıkan 'unsurlar'ının sahip olduğu 'anlamlarının' bir fonksiyonu olarak düşünebiliriz. Bu 'unsurlar' ve 'anlam'lar nedir? Bu, Frege'nin felsefi çalışmasında cevabını vermeye çalıştığı sorudur ve bu bölümün temel amacı, onun cevabını açıklamaktır.

Frege'nin, fonksiyon-argüman analizini cümle durumları-

² *Begriffsschrift*'in tamamlanışından 12 yıl sonra yazılmış olmasına rağmen, buna ilişkin anlaşılır açıklamalar Frege, 1891'de bulunabilir.

na nasıl uyguladığını, “Gottlob insandır.” gibi basit bir örnekle başlayarak gösterelim. Geleneksel (Aristotelesçi) mantıkta, “*S P*’dir.” olarak gösterilen bu cümleler, özne-yüklem formuna sahip olarak görülmüştür ki ‘*S*’nin sembolize ettiği özne (‘Gottlob’) ve ‘*P*’nin sembolize ettiği yüklem (‘insan’), kopula (‘-dir’) ile bir araya gelmiştir. Ancak Frege’ye göre ‘*Fa*’ biçiminde gösterilen bu cümleler, fonksiyon-argüman formuna sahip olarak görülmelidir ki ‘*a*’ argümanı (‘Gottlob’) ve ‘*Fx*’ fonksiyonu (“*x* insandır”) sembolize eder; *x* değişkeni, burada argüman teriminin cümleyi tamamladığı yeri gösterir. Öyleyse “Gottlob insandır.” cümlesine, “*x* insandır.” fonksiyon ifadesinin ‘Gottlob’ argüman terimi için değeri gözüyle bakılacaktır. Terminolojik değişimin yanı sıra iki analiz arasında seçim yapmak çok küçük görünse de tek fark, kopulanın (‘-dir’) fonksiyon ifadesindeki emilimidir (“*x* insandır”).³

Fonksiyon-argüman analizinin avantajları, iki ya da daha fazla argümanın fonksiyonları olarak analiz edilebilecek bağıntılı cümleleri göz önünde bulundurduğumuzda ortaya çıkmaya başlar. Örneğin, ‘*Rxy*’ ya da ‘*xRy*’ olarak formüle edilen “Gottlob, Bertrand’dan kısadır.” cümlesinde ‘Gottlob’ ve ‘Bertrand’ argüman terimleri olarak; “*x*, *y*’den kısadır.” ise bağıntı ifadesi olarak alınır. Fonksiyon-argüman analizi, geleneksel mantığın sahip olduğu tek bir teoriyle baş etmekte zorlandığı geniş yelpazedeki cümlelere bütünsel olarak yaklaşıma olanak tanır.

Fonksiyon-argüman analizinin üstün gücü, yine de sadece ‘bütün’ ve ‘bazı’ gibi niceleme terimi içeren cümlelere yöneldiğimizde tamamen ortaya çıkar. “Bütün mantıkçılar insandır.” cümlesini ele alalım. Geleneksel mantıkta, bu cümle de özne-yüklem formuna sahip olarak görülür. Bu durumda ‘bütün mantıkçılar’ özne, ‘insan’ bir kez daha yüklemidir ve bunlar birbirine ‘-dir’ kopulasıyla bağlanmıştır.

³ Bu konuda örneğin bkz. Frege, 1997, s. 81’de yeniden yayımlanmış olan Frege’nin Marty’ye yazdığı 1882 tarihli mektubu.

Ancak Frege'ye göre böylesi bir cümle, biraz farklı ve daha kompleks (niceleme) bir forma sahiptir: Modern notasyonda $(\forall x)(Lx \rightarrow Hx)$ olarak sembolize edilir,⁴ "Her x için, eğer x mantıkçıysa x insandır." biçiminde okunur. Burada özneye tekabül eden hiçbir şey yoktur; aksine bizim sahip olduğumuz, birbirine 'eğer ... ise' önerme bağlacıyla bağlanmış ve bir niceleyiciye dayanan (her x için) iki fonksiyon ifadesidir (" x mantıkçıdır." ve " x insandır."). Frege'nin, kendi *Begriffsschrift*'ini geliştirirken en önemli yeniliği, niceleyicilere uygun bir notasyon sunmasıdır ki bu notasyon onun, yalnızca tek niceleme terimli değil, daha fazla niceleme terimli cümleleri formüle etmesine –ve böylece onlar arasındaki mantıksal ilişkiyi göstermesine– olanak tanımıştır.

Geleneksel mantık, birden fazla niceleyici terim içeren cümleleri formüle etmede büyük bir güçlük yaşamıştır. Böylesi cümleler matematikte yaygındır; dolayısıyla bu türden cümlelerle başa çıkmak Frege için önemliydi. Örneğin, "Her doğal sayı bir ardıla sahiptir." cümlesini ele alalım. ' Nx ', ' x bir doğal sayıdır' ve ' Syx ', ' y , x 'in ardılıdır'ı sembolize ettiğinde bu ifadeyi şöyle formüle edebiliriz:

$$(S) (\forall x) [Nx \rightarrow (\exists y) (Ny \wedge Syx)].^5$$

Bu, "Her x için, eğer x bir doğal sayıysa onun ardılı olan bazı doğal sayılar vardır." olarak okunabilir. Bunun gösterdiği şey şudur ki burada uğraştığımız cümlelerin, orijinal cümlelerin önerebildiğinden çok daha karmaşık bir yapısı vardır. Böylesi karmaşık cümlelerden hangi çıkarımların

⁴ Burada ve sonrasında Frege'nin kendi iki boyutlu *Begriffsschrift*'inden ziyade modern notasyonu kullanacağım. Frege'nin sembolizmine ilişkin bir açıklama için bkz. Frege'nin 2. eki, 1997.

⁵ Not edilmesi gerekir ki Frege'nin kendisi, bizim şimdi ' $(\forall x)Fx$ ' ve ' $\neg(\exists x)\neg Fx$ 'in eş değerliliğine dayanarak yazdığımız gibi ne tikel niceleyici için ayrı bir sembol kullanır (krş. 1879, §12) ne de tümel evetleme için kullanır ki Frege, tümel evetlemeyi koşulluluk ve değilleme açısından tanımlar (Krş. 1879, §7).

elde edilebileceği bu cümlelerin niceleme yapısına bağlı olduğundan dolayı biz yalnızca, bu yapıyı gösterebilmek için uygun bir yola sahip olduğumuzda bağıntılı mantıksal ilişkileri düzgün bir şekilde gösterebiliriz.

Bunun iyi bir örneği olarak, muğlak bir önerme olan “Her filozof, bazı mantıkçılara saygı gösterir.” önermesini ele alalım. Bu cümle ya (1) her filozofu aldığımızda, onların saygı duyduğu bazı mantıkçıların (en az bir) olduğu ya da (2) bütün filozofların saygı duyduğu bazı mantıkçılar (en az bir) vardır anlamına gelir. Niceleme mantığı, bu muğlaklığı göstermenin özlü bir yolunu sağlar:

$$(1) (\forall x) [Px \rightarrow (\exists y) (Ly \wedge Rxy)]$$

$$(2) (\exists y) [Ly \wedge (\forall x) (Px \rightarrow Rxy)]$$

İlki, “Her x için, eğer x bir filozofsa bazı y ’ler var ki y bir mantıkçıdır ve x , y ’ye saygı duyar.” olarak okunabilir. İkinci ise “Bazı y ’ler var ki y bir mantıkçıdır ve her x için, x bir filozofsa x , y ’ye saygı duyar.” olarak okunabilir. Formülasyon, niceleyicilerin sırasına dayanan $\forall\exists$ vs. $\exists\forall$ farklılığı anlaşılır kılar. İkinci birinciyi içerirken, birinci ikinciyi içermez: İlkinden ikinciye doğru yanlış bir şekilde akıl yürütmek, niceleyiciyi değiştirme hatası olarak bilinir. Niceleme mantığı, hatayı tanılamamıza ve kendi akıl yürütmelerimizde bu hatayı yapmaktan kaçınmamıza olanak tanır.

3. Bazı Anahtar Ayrımlar

Niceleme mantığı, kendisini Frege’nin *Begriffsschrift*’inden önce var olan bütün mantıksal sistemlerden çok daha güçlü olduğunu kanıtlamıştır. Dil felsefesinin gelişimi söz konusu olduğunda niceleme mantığının önemi, en genel düzeyde gramatik form ile mantıksal form arasında açmış olduğu boşluğa dayanır. Bir cümlenin gramatik yapısı, onun man-

tıksal yapısı için, yani onun diğer cümlelerle birlikte sahip olduğu çıkarımsal ilişkiler için zorunlu olarak iyi bir rehber değildir. “Bütün mantıkçılar insandır.” cümlesini yeniden ele alalım. Bu cümle, “Gottlob insandır.” ile aynı yapıya sahipmiş gibi görülebilir ki bu, öznelere ‘Bütün mantıkçılar’ ve ‘Gottlob’ olan cümlelerin her ikisine de özne-yüklem formuna sahip olmaları bakımından yaklaşan görüşe göredir. Ancak Frege’nin görüşüne göre burada iki farklı ilişki vardır: Sırasıyla altında sıralanma ve kapsama. Bütün mantıkçıların insan olduğunu söylemek, bir mantıkçı olma ile bir insan olma arasında bir ilişkinin bulunduğunu iddia etmektir; yani ilki, ikincisini içerir: Bir mantıkçı olma kavramı, insan olma kavramı altında sıralanır. Diğer taraftan Gottlob’un insan olduğunu söylemek, Gottlob nesnesinin insan olma kavramının altına düştüğünü söylemektir: Nesne, kavramın altında toplanır. “Bütün mantıkçılar insandır.” dediğimizde, mantıkçılar kümesi ya da topluluğunun insan olduğunu kastetmeyiz (küme, insan olma kavramının altında toplanamaz); daha ziyade, bu topluluğun her üyesinin insan olduğunu söyleriz; yani mantıkçı olan herhangi birinin aynı zamanda insan olduğunu söyleriz. Cümlelerin niceleme mantığında formüleştirelmeyle elde edilen şey, “A bir mantıkçıdır.” formundaki tüm cümlelerden, ‘A’nın insan olduğu çıkarımının yapılabilmesini açıkça ortaya koyuyor oluşudur. Frege bütün çalışmalarında, altında sıralama (iki kavram arasında geçerli olan) ve altında toplanma (bir nesne ile bir kavram arasında geçerli olan) arasındaki ayrıma vurgu yapar.⁶ Ona göre bu, yalnızca cümlelerin özne-yüklem yapısına odaklanarak fark edilemeyecek olan temel bir mantıksal ayrımdır.

Varsayılmış ayrımlar içerisinde Frege için hepsinden daha temel olan ayrım şudur: Nesne ve kavram arasındaki ayrım. Bu ayrım, Frege’nin fonksiyon-argüman analizini kullanışından çıkar. “Gottlob insandır.” cümlesini tekrar ele alalım. Bu

* Örneğin bkz. Frege, 1882/1997, s. 80-81; 1892b/1997, s. 189-190.

cümlelerin fonksiyon-argüman terimleriyle analizi, ‘Gottlob’un argüman terimi olarak ve “ x insandır”ın da fonksiyon ifadesi olarak ortaya çıkmasına neden olur. Frege, ‘Gottlob’u bir nesnenin adı olarak ve “ x insandır”ı bir kavramın ismi olarak alır. Başka bir ifadeyle Frege’ye göre, kavramlar fonksiyonlardır. Dahası, tıpkı fonksiyonların nesneden farklı olması gibi kavramlar da nesnelerden farklıdır. Aslında bu ayrım, Frege için mutlaklıdır ki o bunu, nesneler doymuş (*saturated*) iken kavramların (ve fonksiyonlar) doymamış (*unsaturated*) olduklarını söyleyerek ifade eder. Bu ifadeyle onun kastetmiş olduğu şey, nesnelerin isimlerinin ‘eksiksiz’ olmalarıyken, kavram-sözcüklerinin (fonksiyon ifadelerinin) argüman teriminin geleceği yeri gösteren ‘boşlukları’ içermesidir. Bu boşluk, örneğin ‘ x insandır’da x değişkeninin kullanımıyla gösterilmiştir. Bu formülasyon, dilsel düzeyde makul görünür: Doğru biçimlendirilmiş bir cümlelerin oluşturulabilmesi için bir kavram ifadesi, argüman teriminin gelmesi gereken yeri göstermek zorundadır. Ancak bu ayrım, sözcüklerin gönderimde bulundukları düzeyde çok sorunludur. Frege için kavramlar, dil bilimsel düzeydeki doymamışlığı yansıtan ‘doymamış’ varlıklardır. Frege, bu konuşmanın metaforik olduğunu kabul eder; ancak kavramların ontolojik statülerinin tartışmalı olduğu kanıtlanmıştır.⁷

Burada açıklanacak olan son ayrım, birinci ve ikinci düzey kavramlar arasındaki ayrımdır. Bunu göstermek için Frege’nin mantıkçılığının temel fikri olan “Bir sayı ifadesi, bir kavram hakkında bir bildirim içerir.” iddiasını ele alalım.⁸ Örneğin, Jüpiter’in dört uyduya sahip olduğunu söylemek, Jüpiter’in uydusu kavramı dört örneğe sahiptir demektir. Daha doğrusu, (Jüpiter’in birer uyduları olarak ayrık dört nesnenin altına düştüğü) birinci düzey Jüpiter’in

⁷ Örneğin bkz. Beaney ve Reck, 2005, c. 4, 12. Bölüm; Oliver, 2010; Ricketts, 2010.

⁸ Özellikle bkz. Frege, 1884, §53, 57/1997, s. 103, 106-107. İlave tartışmalar için bkz. Beaney, 2005, §4.

uydusu kavramının kendisi, ikinci düzey kavram olarak dört örneğe sahip olmak kavramının altında yer alır. Dolayısıyla birinci düzey kavramlar, nesnenin altına düştüğü kavramlar; ikinci düzey kavramlar ise birinci düzey kavramların altına düştükleri kavramlardır.⁹

Sayı ifadelerinin bu şekilde yorumlanması, Frege'nin mantıkçı projesi için önemlidir; çünkü örneklendirilmiş bir kavram sırf mantıksal olarak tanımlanabilir. Dolayısıyla Frege, bütün numerik kavramların mantıksal tanımlarını sağlayan yolu açmıştır. *F* kavramının örneklendirilmiş olduğunu söylemek, *x*'in *F* olduğu bazı *x*'ler olduğunu söylemektir ki mantıksal olarak şu şekilde formüle edilebilir:

$$(EQ) (\exists x) Fx.$$

Örneklendirilen kavram, tikel niceleyici aracılığıyla gösterilerek ikinci düzey bir kavrama dönüştürülmüş olur. Aynıısı tümel niceleyici içinde geçerlidir; dolayısıyla her şeyin *F* olduğunu söylemek, *F* kavramının tümel olarak örneklendirildiğini söylemektir:

$$(UQ) (\forall x) Fx.$$

Frege'nin yorumu, mantıkçılığın bağlamı dışında da önemlidir. “Tek boynuzlu at yoktur.” gibi tikel olumsuz bir önermeyi ele alalım. Biz bu ifadeyi, tek boynuzlu atlara var olmama özelliğini yüklüyor olarak yorumlamaya can atabiliriz. Ancak hiçbir tek boynuzlu at yoksa bu nasıl mümkün olacaktır? Ancak Frege'ye göre cümle, “*Tek boynuzlu at*

⁹ Frege, nesneler ve birinci düzey kavramlar (alta koyma) arasındaki ilişkinin, –benzer olmasına rağmen– birinci ve ikinci düzey kavramlar arasındaki ilişki-den farklı olduğunu düşündüğünden dolayı nesnelerin birinci düzey kavramların altına düştüğünü ve birinci düzey kavramın ikinci düzey kavramların ‘altında bulunduğunu’ söyler; bkz. Frege, 1892b/1997, s. 189. Her iki ilişki de aynı düzey kavramlar arasındaki bir ilişki olan altta sıralanmadan farklıdır.

kavramının örneği yoktur.” biçiminde yorumlanacaktır ki ‘ Ux ’, ‘ x tek boynuzlu bir attır’ı sembolize etmek üzere, bu ifade şu şekilde formüle edilebilir:

$$(U) \sim (\exists x) Ux.$$

Bu, tek boynuzlu atlara gizemli bir gönderimin olmadığını, yalnızca tek boynuzlu at kavramına gönderimde bulunulduğunu anlaşılır kılar. Önermenin söylediği şey, bu kavramın örneği olan hiçbir şeyin olmadığıdır. Burada karşımıza çıkan, bir cümlelin özne-yüklem formunun ne derece yanlış yönlendirici olduğuna dair bir örnek. Cümlelin niceleme teorisindeki gösterimi, cümlelin mantıksal formunun oldukça farklı olduğunu açığa çıkarır.

Frege, bu yorumun felsefi öneminin çok iyi farkındaydı. Onun vurguladığı gibi bu, Tanrı’nın varoluşuna ilişkin geleneksel ontolojik argümanda neyin yanlış olduğuna ilişkin bir tanı (*diagnosis*) önerir.¹⁰ Onun izahına göre bir şeyin var olduğunu söylemek, bir şeye bir özellik atfetmek değildir; başka bir ifadeyle bir nesnenin birinci düzey bir kavramın altına düştüğünü söylemek değil (böyle varsayılmış olan, var olma kavramı); ancak birinci düzey bir kavramın, ikinci düzey bir kavramın altına düştüğünü söylemektir. Böylece varoluş kavramı, birinci düzey bir kavramdan ziyade ikinci düzey bir kavram hâlini alır; ancak kesinlikle söylemeliyiz ki varoluş tartışması, ikinci düzey örneklendirilmiş olma kavramı açısından analiz edilmelidir. Buradaki genel strateji –potansiyel olarak yanlış yönlendirici olan bir cümleyi, onun ‘gerçek’ mantıksal formunu açığa çıkarmak için yeniden formüle etme– analitik felsefenin merkezî bir fikri hâline gelmiştir.¹¹ Bu yeniden formüle etme işlemi, dil felsefesinin, analitik felsefe için neden bu

¹⁰ Örneğin bkz. Frege, 1882/1997, s. 82; 1884, §53/1997, s. 103.

¹¹ Ben bunu ‘yorumlayıcı analiz’ olarak adlandırmıştım ki ben bunu, analitik felsefede Fregeci zincirin karakteristiği olarak görüyorum. Örneğin krş. Beaney, 2007b, 2007c.

denli önemli olduğunu da gösterir. Cümlelerin anlam ve mantıksal yapısına karşı gösterilen itina, felsefi sorunların başarılı bir şekilde çözülmesine yol açar.

4. Kavramsal İçerik

Frege'nin, "Bütün mantıkçılar insandır."ı "Her x için, eğer x mantıkçıysa x insandır." olarak ve "Jüpiter dört uyduya sahiptir."i, "Jüpiter'in uydusu kavramı dört örneğe sahiptir." olarak nasıl yorumlandığını gördük. Ancak bu yorumları gerekçelendirecek şey nedir? Geleneksel bir mantıkçı, bu yorumların özneyi değiştirdiğini söyleyerek bu yorumlara karşı çıkabilir: 'Bütün mantıkçıların insan olması', iki kavram arasındaki altta sıralanma ilişkisi hakkında değil, bütün mantıkçılar hakkındadır; "Jüpiter'in dört uydusu vardır.", Jüpiter gezegeni hakkındadır, Jüpiter'in uydusu kavramıyla ilişkili değildir. Ancak Frege'ye göre, özne-yüklem analizinin mantıksal hiçbir önemi yoktur: Bütün her şey, onun 'kavramsal içerik' olarak adlandırdığı –erken çalışmalarındaki– şeyle ilişkilidir. Kavramsal içerik, mantıksal açıdan önemli olan, cümleler arasındaki çıkarımsal ilişkileri belirleyen şeydir.

Frege'nin bu kavramı tanıtırken vermiş olduğu örnek şu iki cümledir:¹²

(GP) Plataea'da, Yunanlılar Persleri bozguna uğrattı.

(PG) Plataea'da, Persler Yunanlılar tarafından bozguna uğratıldı.

Burada gramatik bir fark olmasına rağmen ki (GP)'de 'Yunanlılar' ve (PG)'de 'Persler' öznedir, onların sahip oldukları ortak bir şeyin olduğu aşikârdır ki Frege bu şeyi, onların

¹² Frege, 1879, §3/1997, s. 53-54.

‘kavramsal içeriği’ olarak adlandırır. Frege’ye göre iki cümle, aynı kavramsal içeriğe sahiptir. Ancak eğer varsa herhangi ek varsayımlarla birlikte birinden çıkarsayabildiğimiz her ne ise aynı varsayımlarla birlikte diğerinden çıkarsayabildiğimiz şey de odur. Aslında bu, ancak iki cümle mantıksal olarak eş değerse iki cümlelerin aynı kavramsal içeriğe sahip olduklarını söylemektir. Eğer (GP) doğruysa (PG) de doğrudur ve tersi de doğrudur.

Öyleyse Frege’nin önerdiği şey, mantıksal amaçlar için terimin en genel anlamıyla onların ‘anlamı’ olarak adlandırılabilir olan cümleleri anlayışımız ve kullanışımıza ilişkin bütün görünüşleri dikkate almamamız gerektiğidir: Biz yalnızca, bu cümlelerin anlamlarının mantıksal çekirdeklerini oluşturduğunu düşünebileceğimiz ‘kavramsal içeriklerine’ odaklanmalıyız.¹³ Ancak bu içerik tam olarak nedir? Erken dönem çalışmasında Frege, bunu temsil edilen ‘durum’ ya da ‘şey durumu’ gibi bir şey olarak düşünmüş görünür.¹⁴ Yukarıdaki (GP) ve (PG) durumlarında bu makul görünür: Her ikisinin ortak sahip oldukları şey, her ikisinin de aynı savaşa gönderimde bulunmasıdır: Yunanlılar ve Persler arasında Plataea’da yapılan ve ilkinin kazandığı, ikincinin ise kaybettiği savaş. Bu savaş, ister Yunanlıların Persleri bozguna uğratışı olarak isterse Perslerin Yunanlılar tarafından bozguna uğratılışı olarak tarif edelim, bunlar arasında bir alaka yoktur; ancak gönderimde bulunduğumuz şey bir ve aynı olaydır.

Frege’nin fonksiyon-argüman analizini kullanımına geri dönersek, –erken dönem çalışmalarının her aşamasında–¹⁵

¹³ Frege sonraki çalışmasında, anlamın bu mantıksal çekirdeğin dışında bulunan bu yönlerini ‘gölgelendirme’ ve ‘renklendirme’ olarak adlandırır (Bkz. örneğin 1892a, s. 31/1997, s. 155; 1892b, s. 196, dipnot/1997, s. 184, dipnot G; Krş. 1918, s. 63/1997, s. 330-331 ve özellikle 1897, s. 150-155/1997, s. 239-244). Bu yönler ‘tonlama’ olarak da adlandırılmıştır.

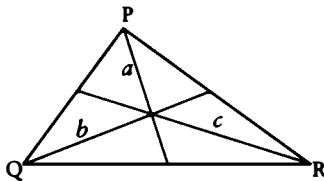
¹⁴ Bkz. örneğin Frege, 1879, §3, 9; Krş. Beaney, 2007d.

¹⁵ Frege’nin ‘erken çalışması’ ile 1884 tarihli *Aritmetiğin Temelleri* ve ondan önceki çalışmalarını kastediyorum ki bu dönemde kavramsal içerik nosyonu yü-

Frege'nin fonksiyon-argüman terimleriyle cümleyi yorumlarken bir cümlenin 'değeri' olarak görmüş olduğu şeyi şimdi ifade edebiliriz: Cümlenin kavramsal içeriği. Daha önce belirttiğimiz gibi fonksiyon ifadeleri kavram ve ilişkileri, isimler de nesneleri göstermek için alınmışlardır. Böylelikle ikinci bölümün başında sorulan soruya bir cevabımız var artık. Bir cümlenin değeri ya da mantıksal anlamı, onun kavramsal içeriğidir ki o, uygun bir argüman ya da argümanlar için (nesne ya da nesneler) uygun bir fonksiyonun (bir kavram ya da ilişki) sonucu olarak görülür. Ancak ne yazık ki kavramsal içerik nosyonunun problematik olduğu kanıtlanmıştır; tıpkı Frege'nin özdeşlik ifadeleriyle ilgili erken dönem görüşlerini yeniden ele aldığında fark etmiş olduğu gibi.

5. Özdeşlik İfadelerine İlişkin Problem

Frege'nin, "Anlam ve Gönderim Üzerine" başlıklı makalesinin başlangıcında vermiş olduğu örneği ele alalım (aşağıdaki Diyagram 1'e bakınız): "*a, b, c'nin bir üçgenin köşeleri ile bu üçgenin karşıt kenarlarının orta noktalarını birleştiren düz çizgiler olduklarını varsayalım. Bu durumda *a* ve *b*'nin kesişme noktası, *b* ve *c*'nin kesişme noktasının aynısıdır.*"¹⁶

rürlükteydi. Özet bir şekilde göreceğimiz gibi 1891'den sonra bu nosyon, ikili anlam ve gönderim nosyonlarına ayrılır.

¹⁶ Frege, 1892a, s. 25-26/1997, s. 152. Frege'nin kendisi diyagramı sunmaz; ancak buraya gösterim için eklenmiştir (*The Frege Reader*'da olduğu gibi).

Burada sahip olduğumuz şey bir özdeşlik ifadesidir:

(AB) a ve b 'nin kesişim noktası = b ve c 'nin kesişme noktası

Begriffsschrift'in zamanında Frege, bir ismin 'içeriğini' gösterilen entite olarak görür. Ancak (AB)'nin içeriği nedir? Eğer bir cümlelin kavramsal içeriği temsil edilen bir durum ya da şey durumuyrsa bir özdeşlik ifadesi durumunda bu şey nedir? O, cümle ve ismi birbirinden ayıramayacak iki isim tarafından gösterilen entiteden daha fazlasıymış gibi görünür. Bir diğer olasılık ise gösterilen entitenin kendisiyle özdeş olmasıdır; ancak bu, mantıklı görünmemektedir. Olası her iki cevabın tatmin edici olmamasının bir nedeni, (AB)'nin şu özdeşlik ifadesinden ayırt edilememesidir:

(AA) a ve b 'nin kesişim noktası = a ve b 'nin kesişim noktası

Bu özdeşlik ifadesi önemsiz bir şekilde doğrudur. (AB) bir şey anlatırken, (AA) mantıksal bir doğruluğun örneğidir; yani $a = a$ mantıksal bir doğruluk iken, (AB) değildir. Dolayısıyla Frege'nin kavramsal içeriklerin aynılığı kriterine göre, kavramsal içerikte bir farklılığın olması gerektiği anlamına gelen mantıksal bir farklılık vardır.

Frege, bu meseleyi tartıştığı *Begriffsschrift*'in §8. maddesinde bir özdeşlik ifadesinin içeriğini, 'iki ismin aynı içeriğe sahip olduğu durum'¹⁷ olarak ifade eder. Bu, (AB) ve (AA)'yı birbirinden ayırt etmeye olanak tanır; İlk durum için içerik, ' a ve b 'nin kesişim noktası' ve ' b ve c 'nin kesişim noktası' isimlerinin aynı içeriğe sahip olması durumu iken; ikinci durumda içerik, ' a ve b 'nin kesişim noktası' ve ' a ve b 'nin kesişim noktası'nın aynı içeriğe sahip olması durumudur. Ancak bu, hâlâ buradaki gerçek farklılığı yakalıyor görünmez; çünkü o, yalnızca iki ismin aynı içeriğe sahip olmasının önemli

¹⁷ Frege, 1879, s. 14/1997, s. 64.

olduğu olgusu değildir. Frege'nin, kendisinin erken dönem görüşlerini eleştirdiği, "Anlam ve Gönderim Üzerine"nin başlangıcında yönelttiği eleştirideki gibi isimler keyfi olabilir. Örneğin, '*m*' ve '*n*' isimlerini bir şeye keyfi olarak verebilirim; ancak '*m=n*' demek, Frege'nin öne sürdüğü gibi herhangi bir 'özel bilgiyi' ifade ettiğim anlamına gelmez.¹⁸ Önemli olan şey, isimlerin gösterilen nesne hakkında bize ne anlattığıdır. Örneğin (AB)'nin bize anlattığı şey, bir şekilde gösterilmiş olan noktanın, yani *a* ve *b*'nin kesişim noktası gibi, başka bir şekilde gösterilmiş olanla aynı nokta olduğunun ortaya çıkmasıdır; yani *b* ve *c*'nin kesişim noktası gibi.

Aslında Frege, *Begriffsschrift*'in zamanında, benzer bir geometrik örneği göz önünde bulundurduğunda bunun farkına varmıştır. Burada o, içerik ve içeriğin belirlenme kipi-ni birbirinden ayırır ve "aynı içerik için farklı isimler her zaman yalnızca önemsiz bir formülasyon meselesi değildir; ancak onlar farklı belirlenim kipiyle ilişkili iseler meselenin kalbine dokunurlar."¹⁹ diye yazar. Örneğin, '*a* ve *b*'nin kesişim noktası' ismi, başka bir yolla '*b* ve *c*'nin kesişim noktası' gibi aynı noktayı belirler. Frege, yine de belirlenim kiplerinin birbiriyle alakalı olduğunu fark etmesine rağmen, özdeşlik ifadesinin içeriğinin, iki ismin aynı içeriğe sahip olması durumu olduğunu savunmaya devam eder ki bu düşünce, belirlenim kiplerinin özdeşlik ifadelerini kullanımımız ve anlayışımızda oynadığı role hakkını teslim etmez.

Belirttiğimiz gibi (AA) bize bir şeyler anlatmaz iken, (AB) bir şey anlatır: Her ikisi de doğrudur; ancak (AB) bilgi verici iken, (AA) önemsizdir. Aynı nokta her iki durumda da (iki kez) belirlenmiş olduğu için farklılık açık bir şekilde (AB)'nin iki farklı belirlenim kipini içermesi olgusuna dayanır ve bunun, en azından 'içeriğin' bazı açılarından, (AB)'nin içeriğine yansımaları zorunludur. Frege, iki içerik nosyonuna ihti-

¹⁸ Frege, 1892a, s. 26/1997, s. 152.

¹⁹ Frege, 1879, s. 15/1997, s. 65.

yaç duyar ve 1891'den sonra 'anlam' ('*Sinn*') ve 'gönderim' ('*Bedeutung*') arasında ayrım yapar.²⁰ İsimlerin durumunda, bir ismin gönderimi gösterilen nesne iken; bir ismin anlamı, gösterilen nesnenin belirlenim kipini içeren şeydir ya da, Frege'nin 'Anlam ve Gönderim Üzerine'de adlandırdığı gibi onun 'sunum kipi'dir.²¹

Frege, bu ayırmadan hareketle (AA)'nın yalnızca önemsiz bir şekilde doğru iken, (AB)'nin neden bilgi verici olarak doğru olduğuna ilişkin bir izah verebilecektir. '*a* ve *b*'nin kesişim noktası' ve '*b* ve *c*'nin kesişim noktası' isimleri aynı gönderime sahiptir. İşte bu yüzden her iki özdeşlik ifadesi doğrudur, ancak farklı anlamları ifade ederler. İşte bu yüzden (AB) bize bir şeyler anlatır; yani bir noktayı bir şekilde belirlemek, o noktayı başka bir şekilde belirlemeyle aynı sonucu verir. Böylece, Frege'nin "Anlam ve Gönderim Üzerine"nin başlangıcında verdiği bir başka –ve çok ünlü– örnekte, 'sabah yıldızı' ve 'akşam yıldızı' aynı gönderime sahiptir; ancak farklı anlamları ifade ederler. İşte bu yüzden "Sabah yıldızı, akşam yıldızıdır." ifadesinin anlatmış olduğu şeyden bir şeyler öğrenebiliriz. Genelde, '*a=b*' formundaki özdeşlik ifadeleri, ancak '*a*' ve '*b*' aynı gönderime sahipse doğrudur ve ancak '*a*' ve '*b*' farklı anlamlara sahipse bilgi vericidir.

6. Cümlelerin Anlam ve Gönderimi

Frege'nin anlam ve gönderim arasındaki ayrımı, isimlerin durumunda iyi gerekçelendirilmiş görünür (8. bölümde bazı problemlere tekrar döneceğiz.). Ancak Frege, bu

²⁰ Bu ayrım, ilk kez Frege, 1891'de yapılmıştır, ancak en tam anlatımını Frege, 1892a'da alır. '*Bedeutung*'ün çevirisi büyük tartışmalara yol açmıştır. *The Frege Reader*'da (Frege, 1997) bu terimi çevirmeden bıraktım, nedenini de giriş bölümünün §4'ünde verdim. Ancak orada benim tercihimin 'reference' (gönderim) olduğunu söyledim ve bu terim, benim bu bölümde kullanmış olduğum terimdir.

²¹ Frege, 1892a, s. 26-27/1997, s. 152.

ayrımı cümlelere de uygulamıştır. Yukarıda öne sürülmüş olduğu gibi, Frege'nin erken dönem görüşünde bir cümle-
nin içeriği, temsil edilen durumdur; sonraki görüşün-
de ise içerik, anlam ve gönderim olarak ikiye ayrılır; bir
cümle-
nin anlamı, ifade edilen düşüncedir ve bir cümle-
nin gönderimi onun (eğer varsa onun) doğruluk değeridir. Bir
cümle-
nin anlamını onun ifade ettiği düşünceyle özdeşleş-
tirmek mantıklı görünür –eğer haber kipinde, uygun bir
bağlamda, doğru şekilde kullanılmış, gramatik açıdan iyi
formüle edilmiş cümleleri dikkate alacak olursak.–²² Örne-
ğin biz, (AB)'yi ifade ederek *a* ve *b*'nin kesişim noktasının,
b ve *c*'nin kesişim noktasıyla aynı olduğu düşüncesini dile
getiririz. Genelde haber kipinde bir cümle olan '*p*'yi dile
getirerek (doğru bir şekilde, uygun bir bağlamda), '*p*' dü-
şüncesini ifade ederiz.

Frege'nin bir cümle-
nin gönderiminin onun doğruluk
değeri olduğu iddiası, özellikle Frege'nin doğruluk değeri-
lerinin, onun 'doğru' ve 'yanlış' olarak adlandırdığı nesne-
ler olduğu görüşünü göz önünde bulundurduğumuzda çok
daha az makul görünür. Frege'ye göre tüm doğru cümle-
ler doğru'ya, tüm yanlış cümleler ise yanlış'a gönderim-
de bulunur. Frege'nin iddiasını anlamamanın anahtarı, onun
fonksiyon-argüman analizini kullanışdır ve özdeşlik ifade-
leri, onun bu ilgisinin kalbinde yer alır. '*x*' özel isimlerle de-
ğiştirildiğinde aşağıdaki özdeşlik ifadelerini ürün veren '*x* =
b ve *c*'nin kesişim noktası' fonksiyon ifadesini göz önünde
bulunduralım (Yukarıdaki Diyagram 1'e bakınız):

(AB) *a* ve *b*'nin kesişim noktası = *b* ve *c*'nin kesişim noktası

(BB) *b* ve *c*'nin kesişim noktası = *b* ve *c*'nin kesişim noktası

²² Haber (deklaratif) kipini temel kip, emir ve soru kipi gibi kipleri türetilmiş kip olarak görmek yaygındır. Eğer böyleyse o hâlde haber kipine sahip olmayan bir cümle-
nin anlamı, tekabül eden haber kipine sahip cümle-
nin anlamı olarak alınabilir. Burada ortaya çıkan konuların güncel tartışmaları için örneğin bkz.
Boisvert ve Ludwig, 2006.

- (CB) c ve a'nın kesişim noktası = b ve c'nin kesişim noktası
 (PB) P köşesi = b ve c'nin kesişim noktası
 (QB) Q köşesi = b ve c'nin kesişim noktası
 (RB) R köşesi = b ve c'nin kesişim noktası

Bunlar içerisinde (AB), (BB) ve (CB) doğru iken; (PB), (QB) ve (RB) yanlıştır. Böylece fonksiyonun özel argümanlara uygulanması sonucunda ortaya çıkan (AB), (BB) ve (CB)'nin 'değerini' onların doğruluğu olarak ve (PB), (QB) ve (RB)'nin 'değerini' onların yanlışlığı olarak almak doğal görünecektir.²³ Gerçekten de bu, doğruluk değeri hakkında konuşmayı tamamen uygun bir görünüme büründürür.

Frege, neden doğruluk değerlerini nesneler olarak düşünmüştür? Burada cevap, onun kavram ve nesne arasında yaptığı ayrıma dayanır: Kavramlar, 'doymamış' ifadelerle gösterilirler; nesneler ise 'doymuş' ifadelerle temsil edilirler. Cümleler, tıpkı isimler gibi doymuş ifadelerdir; dolayısıyla onlar, nesneleri temsil etmek zorundadırlar. O hâlde Frege'nin görüşüne göre cümleler, doğru ya da yanlış'a gönderimde bulunurlar; tıpkı '*b* ve *c*'nin kesişim noktası'nın, yerini tuttuğu nesneye gönderimde bulunması gibi.²⁴

Yine de bu mülahazalarda sahip olduğumuz şey, bir cümlelin gönderimini onun (bir fonksiyonun bir argümana ya da argümanlara uygulanması sonucu ortaya çıkan değer olarak anlaşılmış olan) doğruluk değeriyle özdeşleştirmenin salt bir motivasyon olarak bir argüman bile olmamasıdır. Frege, diğer olasılıkları göz önünde bulundurmaz. Örneğin neden doğru özdeşlik ifadelerinin gönderimini ilgili nesnenin kendisiyle özdeşliği olarak ve yanlış özdeşlik ifadelerinin gönderimini ilgili nesnelerin kendileriyle özdeş olmaması olarak

²³ Krş. Frege, 1891, s. 13/1997, s. 137. Frege, $x^2=1$ fonksiyon örneğini verir ve -1, 0, 1 ve 2'yi argüman olarak alarak ortaya çıkan dört özdeşlik ifadesini (eşitliklerini) ele alır: 0 ve 2 yanlış özdeşlik ifadelerini ürün verirken, -1 ve 1 doğru özdeşlik ifadelerini ürün verir.

²⁴ Krş. Agm. Ben, Frege'nin nesneler olarak doğruluk değerlerine ilişkin tanıtışını ayrıntılı bir şekilde Beaney, 2007'de tartışım.

almamamız gerekir? (Bu, hâlâ bize onların anlamlarını, onlarda ifade edilen düşünceler olarak almamıza olanak tanır.) Böylesi bir öneriye itirazlar olabilir; ancak Frege bunlardan bahsetmemiştir.²⁵ Frege, yürürlükteki yeni görüşüyle birlikte yine de kendi ontolojisini kolaylaştırabilmiş ve kavramlara ilişkin yalın bir izah önerebilmiştir. Frege'nin ontolojisinde yalnızca nesneler ve fonksiyonlar vardır ki fonksiyonların önemli bir türü kavramlardır. Kavramlar, değeri her zaman bir doğruluk değeri olan fonksiyonlardır.²⁶ Yani kavramlar, nesneleri (isimlerin gönderimleri) iki özel nesneden biriyle doğru ve yanlış (cümlelerin gönderimleri) ile eşleştirirler.

7. Kavram-Sözcüklerinin Anlam ve Gönderimi

Frege'ye göre anlam ve gönderim arasındaki ayrım, hem nesnelere hem de (bir isim türüne dönüşen) cümlelere uygulanır. Frege, 1890'ların başında basılmış üç makalesinin hiçbirinde bu ayrımın kavram-sözcüklerine –ya da genel olarak fonksiyon ifadelerine– uygulanışını tartışmamıştır. Bu, erken dönem ikincil literatürde çok tartışmalara yol açmıştır ki bu tartışmalar, ancak 1969 ve 1976 arasındaki dönemde diğer yazılarının yayımlanmasıyla çözülmüştür.²⁷ Bu durum, Frege'nin kavram-sözcüklerini hem bir gönderime hem de bir anlama sahip olarak gördüğünü anlaşılr hâle

²⁵ İlave bir olasılık, Frege'nin ifade edilmiş 'durum' ya da 'şey durumu'na ilişkin erken dönem görüşlerini geliştirmektir. Bunun, özdeşlik ifadelerinin durumunda bulunabileceğini düşünmek zor olabilir (ki bunun bir nedeni Frege'nin, erken dönem çalışmalarında bu ifadelerin 'içerikler'inin meta-linguistik yorumunu önermiş olmasıdır). Ancak bu, 'Gottlob insandır.' gibi basit cümle durumlarında etkileyici görünür ve Frege'nin anlam ve gönderim arasında açılmış olan boşluğu doldurmak için ihtiyaç duyduğu şey tartışmalıdır. Ben, burada ortaya çıkan bazı konuları Beaney, 1996, özellikle §8.1. kesimde tartıştım.

²⁶ Krş. Frege, 1891, s. 15; 1997, s. 139.

²⁷ Bkz. Frege, 1969 ve özellikle de onun '[Comments on Sinn and Bedeutung]'u, çevirisi Frege, 1997, s. 172-180'dedir ve Frege, 1976, özellikle de onun Husserl'e yazmış olduğu 24 Mayıs 1891 tarihli mektubu, kısmi olarak çevirisi Frege, 1997, s. 149-150'dedir.

getirmiştir. Bu, özellikle mantık ve bilimde kullanıldığında, bir kavram-sözcüğünün gönderimi kavramın kendisidir ve anlamı, kavramın belirlenim kipini içerir.

Geleneksel mantıkçılar, kavramların iki özelliğini birbirinden ayırmışlardır: Onların kaplamaları ve onların içlemleri. Bir kavramın kaplaması, kavramın altına düşen nesneler kümesi iken; bir kavramın içlemi, (kabaca) kavramı kavradığımızda anladığımız şeydir: Bazı şeylerin (bir özellik kümesinde sergilenebilir olan) kavramın altına düşmek için karşılaması gereken koşul. Frege'nin, anlam/gönderim ayrımını işlem/kaplam ayrımıyla birlikte düzenlediği yorumuna meyledilebilir. Ancak ilk yaklaşım olarak anlam, işleme tekabül ederken, bir kavram-sözcüğünün gönderimi onun kaplaması değildir; ancak Frege'nin görüşünde kavramın kendisi bir fonksiyon olarak anlaşılmıştır --doymamış bir entite-. Aslında Frege, kavramların kaplamalara sahip olduklarını düşünür. Ancak bunlar kümeler olduğu için kavramlar olarak değil, nesneler olarak ele alınırlar ve kavramların kendilerinden ayırt edilmek zorundadırlar.

Frege'nin üç ifade türünün --cümleler, isimler ve kavram-sözcükleri-- anlam ve gönderimlerine ilişkin görüşleri, şematik bir biçimde onun 1891'de Edmund Husserl'e yazmış olduğu bir mektupta özetlenmiştir:²⁸

Cümle	Özel İsim	Kavram Sözlüğü	
↓	↓	↓	
Cümlenin Anlamı (Düşünce)	Özel İsmin Anlamı	Kavram Sözcüğünün Anlamı	
↓	↓	↓	
Cümlenin Gönderimi (Doğruluk Değeri)	Özel İsmin Gönderimi (Kavram)	Kavram Sözcüğünün Gönderimi (Kavram)	Kavram → Altına Düşen Nesne

²⁸ Bkz. Frege, 1976, s. 96-97; çevirisi Frege, 1997, s. 149'dadır.

Frege, anlam ve gönderime ilişkin görüşlerini 1891’de formüle ettikten sonra hiç değiştirmemiştir. Yukarıdaki diyagram, onun nihai ve dikkate alınan konumunu gösterir.

8. İsimler Hakkındaki İki Problem

Frege’nin anlam ve gönderim hakkındaki görüşleri, 20. yüzyılda dil felsefesinin gelişimi sürecindeki gündemin çoğunu belirler. Bu bölümün kalan son iki bölümünde, bu gelişimi körükleyen tartışmalara ve bu görüşlerin yol açtığı problemlerin bir kısmına göz atacağız. Bu bölümde isimlerin anlam ve gönderimi hakkındaki iki problemi ele alacağız. İlki, isimlerin bir gönderime sahip olmaksızın bir anlama sahip olup olamayacakları, ikincisi ise bir anlama sahip olmaksızın bir ismin gönderime sahip olup olamayacağıyla ilişkilidir.

Frege’ye göre bir ismin anlamı, onun gönderiminin ‘belirlenim kipi’ni içerir –ya da onun bazen ifade etmiş olduğu şekliyle ‘sunum kipi’ni–. Ancak gönderim yoksa onun bir belirlenim kipi nasıl olabilir? O hâlde anlam, gönderime gereksinim duyar mı? Frege, anlama sahip olan, ancak gönderimden yoksun olan isimler olabileceğini kabul eder. ‘Odysseus’ gibi kurgusal isimler bir örnekler kümesi sağlar; bir gönderim yoksunluğunu zorunlu kılan ve bir anlama sahip olan ‘en büyük sayı’ gibi diğer örnekler de vardır.²⁹ Biz, anlamların sadece ‘sunum kipleri’ olduklarını düşünürsek Frege’nin görüşleri tutarsız görülebilir; ancak Frege, bu terimi nadiren kullanır. O, daha çok ‘belirlenim kipleri’ hakkında konuşur ve bu, kullanım için daha iyi bir terimdir; çünkü o gönderimin içerimlerinden hiçbirini taşımaz. Eğer biz, bir belirlenim kipini bazı şeylerin karşılamarı gereken bir koşulun özelliği olarak düşünmüşsek (anlamı belirlenim kipini içeren bir ismin gön-

²⁹ Krş. Frege, 1892a, s. 28, 32-33; 1997, s. 153, 157.

deriminin olması için) o hâlde bu, hiçbir şeyin bu koşulu sağlayamamasıyla sonuçlanabilir –koşulun kendisi tutarlı olsa bile–. Frege'nin görüşüne göre, örneğin 'Fransa'nın şimdiki kralı', bir gönderimden yoksun olsa da bir anlama sahiptir.

Yine de burada bir nitelendirmenin yapılması gerekir. Çünkü Frege, ideal bir dilin, yani mantıksal bir dilin bilimsel amaçlar için uygun olması gerektiğinde ısrarcı olduğundan dolayı bütün isimler bir gönderime sahip olmalıdır (aksi takdirde isimleri içeren cümleler, bir doğruluk değerine sahip olamayacaktır). Burada yapabileceğimiz şey, Frege'nin öne sürmüş olduğu gibi bir gönderimden yoksun olduğu düşünülebilecek olan terimler için bir gönderimi şart koşturmak –örneğin, gönderimden yoksun terimlerin (kendisi bir tür nesne olarak görülen) 0 sayısına gönderimde bulunduğunu şart koşabiliriz–.³⁰ Öyleyse Frege'nin görüşünde isimler, – her ne kadar ideal bir dilde bundan kaçınılması gerekse de– bir gönderime sahip olmaksızın bir anlama sahip olabilirler.

Gönderime sahip olup anlama sahip olmayan isimler olabilir mi? Frege, 'isim' ile bir nesneye gönderimde bulunan –ya da gönderimde bulunuyor görünen– herhangi bir ifadeyi anlamıştır. 'Aristoteles' gibi özel isimler ve 'Fransa'nın şimdiki kralı' gibi belirli betimlemeler arasında bir ayrım yapmak alışlagelmiştir. Biraz önce sunulmuş anlam kavrayışı, –Fregeci bir ismin anlamı, ismin gönderimi bulunması için bazı şeylerin karşılaması gereken bir koşul olarak belirlenmiştir– açık bir şekilde belirli betimlemelere uygulanır: Bu, onların anlama sahip olup gönderimden yoksun olmalarını mümkün kılan şeydir. Ancak bu, özel isimlere de eşit derecede iyi uygulanır mı? Örneğin 'Aristoteles'in anlamı nedir? "Anlam ve Gönderim Üzerine"deki kötü üne sahip bir dipnotta Frege, burada konuyla ilişkili durum olarak aldığımız şeye bağlı olarak düşüncelerin değişebileceğini yazar. Bir kimse, örneğin 'Aristoteles'i, 'Platon'un öğrencisi ve Büyük

³⁰ Bkz. Frege, 1892a, s. 41; 1997, s. 163.

İskender'in öğretmeni' ile aynı anlama sahip olarak alabilir; bir başkası da 'Aristoteles'i, 'Stagira'da doğmuş olan Büyük İskender'in öğretmeni' ile aynı anlama sahip olarak alabilir.³¹

Özel isimlere ilişkin böylesi bir 'betimleme teorisi'ne karşı yine de itirazlar vardır. Bunlardan biri, sonsuz gerileme ya da kısır döngü tehdididir; çünkü herhangi bir belirli betimleme, anlamı sırasıyla belirlenmesi zorunlu olan isimleri içerir. İkinci bir problem, Kripke'nin altını çizmiş olduğu gibi böylesi bir görüş, belli modal mülâhazaları haklı kılmayı başaramayacaktır.³² Buna verilebilecek bir yanıt, basitçe özel isimlerin anlama sahip olduklarını yadsımadır. Bu, Russell'ın görüşüdür: gerçek (ya da mantıksal) özel isimler yalnızca gönderimde bulunurlar.³³ Ancak Frege'ye göre özel isimlerin anlama sahip olduğunu yadsımak, anlama sahip olan isimleri içeren cümleleri yadsımadır (Russell, bu imadan kaçınmak için kendi betimlemeler teorisine ihtiyaç duymuştur). Frege'nin kendi yanıtı, yine gündelik hayatta dili kullanışımız ve ideal bir mantıksal dil talepleri arasındaki farklılıklara vurgu yapmak olmuştur. İdeal bir mantıksal dilde, iki ismin aynı gönderime sahip olduğu tüm durumlarda her bir isim, tanım ya da tanımlamalar için tek bir anlam belirlememiz zorunludur. O hâlde Frege'nin kendi görüşüne göre bütün isimler, –ister özel isim isterse belirli betimleme olsun– hem bir anlama hem de bir gönderime sahiptir ya da en azından ideal bir dilde bunlara sahip olmalıdır. Başka bir deyişle isimleri içeren cümleler, hem düşünceleri ifade ettikleri hem de bir doğruluk değerine sahip oldukları her yerde hem anlama hem de gönderime sahip olmalıdır.

³¹ Frege, 1892a, s. 27, dipnot; 1997, s. 153, dipnot B.

³² Bkz. Kripke, 1980, özellikle Ders 1. Bkz. Bu ciltte Kripke hakkındaki bölüm.

³³ Bkz. Bu kitaptaki Russell bölümü.

9. Bağlamlarla İlgili İki Problem

Frege'nin fonksiyon-argüman analizini dile uygulamasında temel olan şey, bir cümle'nin 'değeri'nin, onun (mantıksal olarak önemli) unsurlarının 'değeri' tarafından belirlenmiş olduğu düşüncesidir. Frege, erken dönem çalışmalarında bu değeri 'içerik' olarak adlandırmıştır. Sonrasında içeriğin anlam ve gönderim olarak ayrılmasıyla birlikte (bazen de bileşimsellik ilkeleri olarak adlandırılmış olan) bu iki belirlenim ilkesi ortaya çıkar:

- (PDS) Bir cümle'nin anlamı, onun (mantıksal olarak önemli) unsurlarının anlamı tarafından belirlenmiştir.
- (PDR) Bir cümle'nin gönderimi, onun (mantıksal olarak önemli) unsurlarının gönderimi tarafından belirlenmiştir.

Bu ilkeler, dil felsefesindeki çok sayıdaki çalışmayı motive etmiştir; ancak onlar da sorunsuz değildirler. Bu son bölümde kısaca iki problem üzerinde duracağız.³⁴

İlki, bu ilkelerin içlemsel bağlamlar olarak adlandırdığı şeyde uygulanmasıyla ilgilidir; yani birinin 'onlar *p* olduğuna inanıyor' demesi gibi önermesel tutumlarının özelliklerinin bulunduğu bağlamlarda uygulanmasıyla ilgilidir. Örneğin şu iki cümleyi dikkate alalım:

- (GAA) Gottlob, Aristoteles'in Aristoteles olduğuna inanıyor.
- (GAP) Gottlob, Aristoteles'in *Birinci Analitikler*'in yazarı olduğuna inanıyor.

'Aristoteles' ve '*Birinci Analitikler*'in yazarı' aynı gönderime sahiptir. (PDR) ilkesi gereği, (GAA), (GAP) ile aynı gönderime, yani doğruluk değerine sahip olmalıdır. Ancak (GAA),

³⁴ Bu probleme ilişkin daha tam bir açıklama için Frege, 1997'deki giriş bölümümüne s. 29-35 arasına bakınız.

(GAP) doğru olmaksızın, açıkça doğru olabilir. Frege, buradaki problemi fark eder ve bu durumlarda, içe yerleşik cümlelerin [yan tümce] gönderiminin, yani 'ki o' (*that*) bağlacını takip eden cümlelerin gönderiminin, onun olağan ya da doğrudan gönderimi olmadığı, ancak dolaylı gönderimi olduğunu öne sürer ki bu, onun olağan anlamı olarak alındığı yerdir.³⁵ Başka bir deyişle içlemsel bağlamda içe yerleşik cümlelerin gönderimi, cümlelerin (normal olarak) ifade ettiği anlamdır; yani düşüncedir. Bu, kendi içinde mantıklıdır; çünkü (GAP)'ın doğru olup olmadığını belirleyen şey, Gottlob'un doğru olarak aldığı düşüncedir –içe yerleşik cümlelerin doğruluk değeri değildir–. Böylece belirlenim ilkeleri, anlam ve gönderime ilişkin izahı karmakarışık hâle getirme pahasına korunabilecektir. Çoklu içe yerleşik cümlelerin durumunu düşündüğümüzde daha fazla komplikasyon vardır (Bertrand, Gottlob'un Aristoteles'in Aristoteles olduğuna inandığını umuyor gibi) ve bu konu, günümüz dil felsefesinde tartışılmaya devam ediyor.³⁶

Burada önerilmiş genel bir mesaj vardır: Bir ifadenin anlam ve gönderimi olarak görülen şey, bağlama bağlıdır. Bu mesaj, bağlamsallık problemi göz önünde bulundurulduğunda güçlenmiştir. Bağlamsal sözcükler (*indexicals*), gönderimi sistematik olarak bağlama bağlı olan, 'ben', 'sen', 'burada', 'orada', 'şimdi' ve 'sonra' gibi ifadelerdir ve onlar, Frege'nin anlam kavrayışı için ciddi bir sorun oluşturur. O hâlde gönderim değiştiği için anlamın da değişmesi gerekir. Şunu ele alalım:

(TS) Bugün hava güneşlidir.

Bu ifade bugün söylendiğinde, yarın söylendiğinde ifade edecek olduğundan farklı bir düşüncüyü ifade eder. Dolay-

³⁵ Bkz. Frege, 1892a, s. 37; 1997, s. 160.

³⁶ Bu konuya ilişkin güncel özet bir izah için bkz. Textor, 2011, s. 182-191.

sıyla ‘bugün’ün anlamı –(PDS)’ye uygun bir şekilde, kısmen düşünceyi belirlediği– bu iki durumda farklılaşmak zorundadır. Öyleyse bunu nasıl anlayacağız? İşte (TS)’nin nasıl anlaşılabilirliğine ilişkin bir öneri:

(DS) 8 Kasım 2010 pazartesi hava güneşlidir.

Aynı düşünceyi ifade ediyor olarak alınmadıkları durumda (TS)’nin doğru olduğunu, ancak (DS)’nin yanlış olduğunu kabul etmek açıkça olanaklıdır; aynı fikir, belirli bir betimlemenin terimlerindeki bağlamsal sözcüklerden ‘kaçınmaya’ yönelik her girişime uygulanacaktır.³⁷ Tek yanıt, her bağlamsal sözcüğün anlamını, verili bir durumda kullanılmış, primitif ve indirgenemez olarak almak gibi görünebilir.³⁸ Yine de Frege’nin, (TS) ile bugün ifade edilmiş düşüncenin diğer günlerde de dile getirilebileceğine izin verdiğini açıkça belirtmek gerekir.³⁹ Bugün söylemiş olduğum şeyi yarın ifade ettiğimde şunu söylemem gerekir:

³⁷ Bu, ‘temel bağlamsal problemi’ olarak adlandırılmıştır (Perry, 1979). Bu, bir önceki kesimde tartışmış olduğumuz gibi, eğer biz bir özel ismin anlamı ile ona tekabül eden bazı belirli betimlemelerle özdeşleştirirsek ortaya çıkacak problemle benzerdir.

³⁸ Temel bağlamsal problemi (*the problem of essential indexical*) John Perry’nin 1979’da kaleme aldığı meşhur makalesinin başlığıdır. Perry söz konusu makalesinde Frege’nin bağlamsallar konusundaki görüşlerinden kaynaklanan sorunu çözmeye yönelik bir girişimde bulunur. Bir bağlamsal, gönderimi bağlamdan bağlama değişen dilsel ifadelerdir. Örneğin, ‘o’ ifadesi, bir bağlamda birine, başka bir bağlamda ise başkasına gönderimde bulunur. ‘Ben’, ‘sen’, ‘burası’, ‘orası’, ‘bugün’, ‘dün’, ‘şu’ gibi ifadeler bağlamsallardan bazılarıdır. Temel bağlamsal ise, bir failin davranışlarının aynı şekilde açıklanabilmesi için değiştirilmemesi gereken terimi ifade eder. Yani bir failin davranışını açıklayan ifadede yer alan bir temel bağlamsalın değiştirilerek, aynı gönderime sahip başka bir ifadenin elde edilmesi mümkün değildir. Temel bir bağlamsal, özel isimlerin ya da belirli betimlemelerin aksine, bağlamdan bağımsız bir şekilde aynı şeye gönderimde bulunamazlar. Ayrıntılı bilgi için, Stanford Felsefe Ansiklopedisi’nin *Indexicals* maddesine ve John Perry’nin *The problem of essential indexical* başlıklı makalesine bakılabilir. (Çev.)

³⁹ Krş. Frege, 1918, s. 64/1997, s. 332.

(Y₁S) Dün hava güneşliydi.

Ancak bu nereye kadar gidebilir? Gelecek pazartesi şunu diyebilirim:

(Y₇S) Düünden önceki günden önceki günden
önceki günden önceki günden önceki
günden önceki gün hava güneşliydi.

Yine de açık bir şekilde daha iyi bir cümle vardır:

(LMS) En son pazartesi hava güneşliydi.

Bu, haftanın günü kavramını tanıtır; böylece tartışılır bir şekilde (TS)'yi söylerken ifade edilmiş olan şeyin ötesine gider. Eğer seneler sonrasında söyleyeceğim şeyi dikkate alırsak o zaman bu düşünceyi ifade etmek için (DS)'yi kullanmaya son vereceğim gibi görünür ve ikilemle karşılaşırız. Zaman-da aynı düşünceyi yakalamaya çalışarak tartışmalı bir şekilde farklı bir düşünceye sürüklenmiş görürüz.

Frege, bağlamsallık problemine hiçbir zaman tatmin edici bir çözüm sağlamamıştır. O, bir dereceye kadar bununla ilgilenmiş olsa da bu problem, bizim gündelik dili kullanışımızdan etkilenen bir problemdir; bir kez daha (ortaya konulduğu üzere tüm bağlamsallıklardan beri) ideal mantıksal dilde kaçınılması gereken bir problemdir. Yine de bağlamsallık –genellikle kontekstualite– gündelik dilin nüfuz edici bir özelliğidir ve eğer biz Frege'nin düşüncelerini uygulamak istersek problem önemsenemeyecektir.⁴⁰ Bu düşünceler, belirlenim ilkelerinin, anlam ve gönderime ilişkin izahın, en azından önemli yollarla nitelendirilmiş olması gerektiğini önerir. Bu ödev, Frege'nin takipçilerine miras bıraktığı pek çok şeyden birisi olmuştur.

⁴⁰ Bu problemlere bir giriş için, bkz. Beaney, 1996, 7.4. kesim ve Textor, 2011, s. 154-170.

İleri Okumalar

The Frege Reader (1997), bu bölümde tartışılan dört anah-tar makale ile Frege'nin üç kitabı ve diğer çalışmalarından hatırı sayılır seçme parçaları içerir. Bu bölümde önerilmiş görüşlerin ayrıntıları için bakınız Beaney'in *Frege: Making Sense*'i (1996). Frege hakkındaki öncü çalışma, Dummett'in *Frege: Philosophy of Language* (1973; ikinci baskı 1981) eseridir. Bu kitabın iddialarının pek çoğu tartışmalı görünür; ancak bu kitap, Frege'nin modern dil felsefesindeki konumu-nu korumak için çok şey yapmıştır. Beaney ve Reck (2005) tarafından düzenlenmiş olan dört ciltlik makale koleksiyon-u, Frege'nin felsefesinin bütün yönleri hakkında 1986 ile 2005 yılları arasında yayımlanmış en etkileyici makaleleri içerir. Dördüncü cilt, Frege'nin düşünce ve dil felsefesi hak-kındadır. Yakın zamanda (uzunca yayımlanmış), Potter ve Ricketts tarafından düzenlenmiş *Cambridge Companion to Frege* (2010) ilave makaleler içerir. Textor'un *Frege on Sen-se and Reference* (2011) eseri, bu bölümü kaplayan fikirlerin çoğu için kullanışlı, kitap uzunluğunda bir rehber sunar.

Bibliyografya

- Beaney, Michael (1996), *Frege: Making Sense*. London: Duckworth.
 ———, (1997), 'Introduction' to Frege, 1997, pp. 1–46.
 ———, (2005), "Frege, Russell and Logicism", in Beaney and Reck, 2005, vol. I, pp. 213–40.
 ———, (ed.) (2007a), *The Analytic Turn: Analysis in Early Analy-tic Philosophy and Phenomenology*, London: Routledge.
 ———, (2007b), "Conceptions of Analysis in the Early Analytic and Phenomenological Traditions: Some Comparisons and Relationships", in Beaney, 2007a, pp. 196–216.
 ———, (2007c), 'Analysis', in *The Stanford Encyclopedia of Philo-sophy*, online at: plato.stanford.edu/entries/analysis

- _____, (2007d), "Frege's Use of Function-Argument Analysis and his Introduction of Truth-Values as Objects", in Dirk Greimann (ed.), *Essays on Frege's Conception of Truth*, *Grazer Philosophische Studien*, 75, pp. 93–123.
- Beaney, Michael and Reck, Erich H. (eds) (2005), *Gottlob Frege: Critical Assessments*, 4 vols. London: Routledge.
- Boisvert, Daniel and Ludwig, Kirk (2006), "Semantics for Non-declaratives", in Ernest Lepore and Barry C. Smith (eds), *The Oxford Handbook of Philosophy of Language*, Oxford: Oxford University Press, pp. 864–92.
- Dummett, Michael (1973), *Frege: Philosophy of Language*. London: Duckworth; 2nd edn. 1981.
- Frege, Gottlob (1879), *Begriffsschrift*. Halle: L. Nebert; Preface and most of part I (§§1–12) trans. in Frege, 1997, pp. 47–78.
- _____, (1882), "Letter to Marty, 29.8.1882", trans. in Frege, 1997, pp. 79–83.
- _____, (1884), *Die Grundlagen der Arithmetik*. Breslau: W. Koebner; selections trans. in Frege, 1997, pp. 84–129.
- _____, (1891), "Funktion und Begriff", Jena: H. Pohle; trans. as 'Function and Concept' in Frege, 1997, pp. 130–48.
- _____, (1892a), "Über Sinn und Bedeutung", *Zeitschrift für Philosophie und philosophische Kritik*, 100, 25–50; trans. as "On Sinn and Bedeutung" in Frege, 1997, pp. 151–71.
- _____, (1892b), "Über Begriff und Gegenstand", *Vierteljahrsschrift für wissenschaftliche Philosophie*, 16, 192–205; trans. as "On Concept and Object" in Frege, 1997, pp. 181–93.
- _____, (1893/1903), *Grundgesetze der Arithmetik* (vol. I 1893, vol. II 1903). Jena: H. Pohle. Selections trans. in Frege, 1997, pp. 194–223, 258–89.
- _____, (1918), 'Der Gedanke'. *Beiträge zur Philosophie des deutschen Idealismus*, 1, 58–77; trans. as 'Thought' in Frege, 1997, pp. 325–45.
- _____, (1969), *Nachgelassene Schriften*, ed. H. Hermes, F. Kambartel and F. Kaulbach, Hamburg: Felix Meiner; trans. as Frege, 1979.
- _____, (1976), *Wissenschaftlicher Briefwechsel*, ed. G. Gabriel, H.

- Hermes, F. Kambartel, C. Thiel and A. Veraart. Hamburg: Felix Meiner; abridged and trans. as Frege, 1980.
- _____, (1979), *Posthumous Writings* (translation of Frege, 1969 by P. Long and R. White). Oxford: Blackwell.
- _____, (1980), *Philosophical and Mathematical Correspondence* (translation of Frege, 1976, ed. B. McGuinness, trans. H. Kaal). Oxford: Blackwell.
- _____, (1997), *The Frege Reader*, ed. and with an introduction by M. Beaney. Oxford: Blackwell.
- Kripke, Saul (1980), *Naming and Necessity*. Oxford: Blackwell.
- Oliver, Alex (2010), "What is a predicate?" in Potter and Ricketts, 2010, pp. 118–48.
- Perry, John (1979), "The Problem of the Essential Indexical", *Noûs*, 13, 3–21.
- Potter, Michael and Ricketts, Tom (eds) (2010), *The Cambridge Companion to Frege*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ricketts, Thomas (2010), "Concepts, Objects and the Context Principle", in Potter and Ricketts, 2010, pp. 149–219.
- Textor, Mark (2011), *Frege on Sense and Reference*. London: Routledge.
- Thiel, Christian and Beaney, Michael (2005), "Frege's Life and Work: Chronology and Bibliography", in Beaney and Reck, 2005, vol. I, pp. 23–39.

KENNETH A. TAYLOR

ÇEVİREN: OSMAN GAZİ BİRGÜL

Bu bölümde, Russell'ın yaptığı iki ayrıma ve bu ayrımlar üzerine inşa ettiği bir teze odaklanmaktayım. Söz konusu ayrımlar, (i) (mantiken) özel adlar ve belirli betimlemeler arasındaki semantik ayrım ve (ii) tanışıklık yoluyla bilgi ve betimleme yoluyla bilgi arasındaki epistemik ayrımdır. Russell, anlayabildiğimiz tüm önermelerin doğrudan tanışık olduğumuz öğelerden oluşması gerektiği tezini bu iki ayrıma dayandırmıştır. Her ne kadar Russell'ın betimlemeler kuramı çeşitli itirazlarla karşılaşsa da adlar ve betimlemeler arasındaki farka dair temel görüşü çoğu bakımdan geçerliliğini korumaktadır. Diğer yandan, tanışıklık yoluyla bilgi ve betimleme yoluyla bilgi arasındaki epistemik ayrım, kıyasen daha az geçerlilik arz etmektedir. Muhtemelen Russell'ın kastettiği anlamda doğrudan tanışık olduğumuz hiçbir şey yok: Bundan ötürü, açık konuşmak gerekirse Russellcı tanışıklık, düşünce nesneleriyle ilgili fiilen içinde bulunduğumuz hiçbir bilişsel duruma karşılık gelmeyen içi boş bir kavramdan ibaret olabilir. Buna rağmen, doğrudan tanışık olduğumuz herhangi bir şeyin mevcut olmadığı hususunda aynı görüşteki pek çok düşünür, Russell'ın tezinin daha basit bir uyarlamasının doğru olması gerektiğini düşünmektedir. Bundan ötürü ben de bu yazıyı tanışıklık ilkesinin daha yumuşatılmış uyarlamalarının kısa bir değerlendirmesini yaparak sonlandıracağım.

1. Russell'ın Betimlemeler Kuramı

Belirli betimlemeler, 'Fransa kralı', 'Yeryüzündeki en yüksek dağ', 'ABD'nin en kalabalık eyaleti' gibi ifadelerdir. Bu tür ifadeler, tekil ve sayılabilen bir ifadenin önüne o ifadeyi belirginleştiren 'the' getirilmesiyle oluşturulur. Russell'a göre betimlemeler, kendisinin mantıken özel adlar dediği adlardan kesin bir şekilde ayırt edilmelidir. Gerçek yahut *mantıken özel* adlar, aşağıda açıklanacağı üzere yer aldıkları tümcelerin asıl mantıksal öğeleridir. Özgün bir adın yegâne semantik işlevi, Russell'a göre bir nesneyi imlemek ve bunu da Fregeci anlamda bir aracı olmaksızın doğrudan yapmaktır. Diğer yandan Russell, belirli betimlemeleri 'işaret eden karmaşıklar'¹ olarak anlar.² Her ne kadar işaret eden karmaşıkların 'tek başlarına anlamsız' olduklarını düşünse de onların 'kullanımda tanınlar' kazandıkları kanısındadır. Russell'ın bu iki görüş birleştirildiğinde demek istediği şey; (i) hiçbir betimlemenin, imlenilen şey manasında bir anlamla ilişkilendirildi diye anlamlı hâle gelmeyeceği ve (ii) hata-

¹ Gönderimde/göndergede bulunan ifadeler (*referring expressions*) ile işaret eden/imleyen (*denoting expressions*) arasındaki farkı vurgulamak amacıyla *to refer* ifadesini gönderimde/göndergede bulunma olarak karşıladık. Gönderimde bulunan ifadeler: özel adlar, göstericiler (*demonstratives*) ve bağlamsallardır (*indexicals*). Gönderimde bulunma esnasında gönderimde bulunulan nesne ile gönderimde bulunan kişi arasındaki ilişki doğrudandır. Örneğin, karşımdaki kişiye masanın üzerindeki kitabı işaret ederek "Bu senin mi?" şeklinde bir soru yönelttiğimde 'bu' ile kitaba doğrudan bir gönderimde bulunurum. Öte yandan, işaret eden/imleyen ifadeler (*denoting expressions*) şunlardan oluşur: belirli olmayan betimlemeler (*indefinite descriptions*), tümel (*universal*) ve tikel (*existential*) niceleyici barındıran ifadeler. Örneğin, 'bazı insanlar' ifadesi tikel niceleyici barındıran belirli olmayan bir betimlemedir, bu nedenle 'bazı insanlar' ifadesi ile sayıca birden fazla olan ancak kimlerden oluştuğu belirli olmayan yani teknik terimlerle söylenecek olursa belirli olmayan bir betimlemedir. Bu nedenle *denoting expressions* ile *referring expressions* ifadelerini birbirlerinden ayırt etme amacıyla ilkinin imleyen/işaret eden ifadeler, diğerini ise gönderimde/göndergede bulunan ifadeler olarak çevirdik. (Yay. Haz.)

² Buradaki *karmaşık* terimi İng. *complex* teriminin karşılığı olup, yapıcı sadece tek bir sözcükten oluşmayan, yani basit olmayan ifadeleri tarif etmektedir. (Çev.)

sız bir belirli betimlemeler kuramının, belirli betimlemeleri tamamlanmış tümcelerdeki hâllerinden tecrit ederek ele almaktansa belirli betimlemeler içeren tam tümceleri konu edineceğidir. Başka bir şekilde ifade edecek olursak belirli betimlemeler, içinde geçtikleri tümcelerin müstakil birer dilbilgisel bileşeni olmadıkları gibi yine içinde geçtikleri tümcelerden bağımsız anlamları olan semantik birimler de değildirler. Bunların aksi gibi görünen tüm örnekler, aslında bir tür dilbilgisel yanılsamadır. Russell'a göre belirli betimlemeler, doğru bir mantıksal analiz sonucunda 'ortadan kaybolurlar'.

Bu noktada elbette hiç kimse Russell'ın betimlemelerle ilgili görüşlerine en ince ayrıntısına kadar katılmaz (örneğin, modern semantik kuramlar betimlemelere bir bakıma içinde geçtikleri tümcelerin gerçek dilbilgisel bileşenleri gibi muamele edebilirler), lakin Russell'ın görüşünün ana çekirdeği, hâlâ kulağa makul gelmektedir. Ve –belki de daha önemlisi– eğer bu makullük olmasaydı, aksi yapıldığında izi kaybedilebilecek felsefi bulmacaları yeniden çözümlemenin veya kesinkes çözmenin anahtarının dilimize ait tümcelerin yapay ve çoğu zaman yanıltıcı yüzeysel dilbilgisini görmezden gelerek bu tümcelerin gizli kalmış mantıksal biçimlerine yoğunlaşmak olduğu şeklindeki temel fikrin devam etmekte olan felsefi etkisi ve gücü bir abartıdan ibaret olurdu. Esasında Russell'ın betimlemeler kuramının bir felsefe paradigması olarak görülmesinin nedeni, söz konusu temel fikrin gücü nedeniyledir.

Russell'ın kuramının çekirdeği aldatıcı denilebilecek kadar sadedir. Russell, "F, G'dir." biçimindeki tüm tümcelerin (ki burada 'F', 'köpek', 'Fransa'nın şimdiki kralı' veya 'İsviçreli sörfçü' gibi tekil bir ifade olup 'G' ise 'keldir', 'bir erkektir' ya da 'koşmaktadır' gibi sıradan bir yüklemdir) doğruluk koşullarının aşağıdaki gibi olacağını etkili bir şekilde öne sürmektedir:

F olan en az bir tane şey vardır,
 ve F olan en fazla bir tane şey vardır,
 ve her F, G'dir.

(Daha kısa bir şekilde ifade etmek gerekirse yalnızca bir tane F vardır ve o F, G'dir.)

Böyle ifade edilince Russell'ın kuramı ne kulağa şaşırtıcıymış gibi gelebilir ne de felsefenin paradigması konumunu hak ediyormuş gibi görünebilir. Fakat belirli betimlemeler hakkındaki, onların kendi başlarına anlamlı semantik birimler oldukları, dilbilgisel ve semantik olarak mantıken özel adlarla eşdeğer oldukları şeklindeki doğal ve hatalı varsayımı göz önünde bulundurduğumuzda Russell'ın gerçek felsefi başarısını takdir etmeye başlarız. Russell ortaya çıkana dek kimse bunun aksini düşünmedi. Ama bu doğal ve çekici varsayım, bizleri bir anda türlü bulmacanın içine sürüklemektedir. Russell, bu tür bulmacaları yeniden çözümlemenin tek yolunun doğal ve çekici olan söz konusu kusurlu varsayımı terk etmekten geçtiğini göstermektedir. O, belirli betimlemelerin anlam içeren semantik birimler olduğu şeklindeki kusurlu varsayımın ürettiği bulmacaları çözen veya çözümleyen belirli betimlemeler barındıran tümcelerin, doğru semantik karakterinin sistematik ve aşikâr bir analizini önermektedir.

Russell'ın betimlemeler kuramını tetikleyen üç bulmaca vardır. Bunlardan ilki, Leibniz'in ayırt edilemeyenlerin özdeşliği yasasının açık ihlalleriyle ilgilidir. İkincisi, üçüncü hâlin imkânsızlığı yasasının bariz karşıt örnekleriyle ilgilidir. Son olarak üçüncü bulmaca ise var olmamanın doğru ifadelerini konu edinir. İleride göreceğimiz üzere bulmacayı çözümlemenin tek yolu, belirli betimlemelerin nasıl işlev gördüğüyle ilgili doğal ve kusurlu varsayımlarımızdan vazgeçmemizdir. Şimdi bulmacaları sırayla ele alalım.

Leibniz Yasası'na göre eğer *a* ve *b* özdeşlerse –yani *a* ve *b* tek ve aynı şeyse– o hâlde *a* hakkında doğru olan her ne

varsa b için de doğrudur. Leibniz Yasası gereğince aşağıdaki çıkarım şemasına sahip her örnek geçerlidir:

- (1) a F'dir
- (2) $a = b$
- (3) b F'dir

Ama şimdi aşağıdaki üç tümceyi değerlendirin:

- (4) George, Obama'nın 2009 Nobel Barış Ödülü'nün kazananı olup olmadığını bilmek istiyor.
- (5) Obama, 2009 Nobel Barış Ödülü'nün kazananıdır.
- (6) George, Obama'nın Obama olup olmadığını bilmek istiyor.

Tümce (6), (4) ve (5)'in *ve* bağlacıyla bağlanmasıyla çıkarımlanabilir gibi görünmemektedir. Russell'ın söylediklerini yorumlayacak olursak yukarıda betimlenen senaryoda George'a özdeşlik yasası çerçevesinde bir ilgi yüklemek tuhaf olurdu. Ama (4) – (6) bizim şemamızın bir örneği gibi görünmektedir. Bunu görebilmek için “George, Obama'nın ___ olup olmadığını bilmek istiyor.” kısmını karmaşık bir yüklem olarak alın ve hem ‘Obama’ hem de ‘2009 Nobel Barış Ödülü’nün kazananı’ ifadelerinin tekil gönderme terimleri olduklarını ve o yüklem yerini alabildiklerini düşünün.³ Bu problem, bilgilendirici özdeşlikler problemiyle ilişkilidir: Örneğin, ‘Obama’ ve ‘2009 Nobel Barış Ödülü’nün kazananı’ ifadelerini birer tekil ve özgün terimler (mantiken özel adlar) olarak alırsak “Obama, Obama’dır.” ve “Obama, 2009 Nobel Barış Ödülü’nün kazananıdır.” tümcelerinin

³ Yazarın burada okuyucudan istediği, ‘Obama’ ve ‘2009 Nobel Barış Ödülü kazananı’ ifadelerinin birbirinin yerine kullanılabilir olduğunu düşünmesidir. Dolayısıyla tümcede geçen boşluğa bu iki ifadeden hangisi getirilirse getirilsin, söz konusu ifadelerin göndermeleri özdeşlik yasası gereği aynı olacaktır. (Çev.)

görünüşteki farklılıklarının anlamda da bir farklılık yarattığını iddia etmemizin imkânı kalmamaktadır.

Russell'ın ikinci bulmacası, üçüncü hâlin imkânsızlığı yasasının bariz ihlallerini içermektedir. Bu yasaya göre doğruluk ve yanlışlık dışında başka bir değer yoktur. Bir tümce ve onun değillenmiş hâli düşünüldüğünde bunlardan birisi yanlış, diğeri ise doğru olmak durumundadır. Eğer ϕ doğru ise $\sim\phi$ yanlıştır, eğer ϕ yanlış ise $\sim\phi$ doğrudur. Üçüncü hâlin imkânsızlığı yasasına göre aşağıdakilerden biri doğru ise ötekinin yanlış olması gerekir; aynı anda ikisi birden doğru veya ikisi birden yanlış olamaz:

(7) Fransa'nın şimdiki kralı keldir.

(8) Fransa'nın şimdiki kralı kel değildir.

Dünyada kel olan tüm varlıkları birer birer saydığımızı düşünelim. Fransa'nın şimdiki kralı bunların arasında yer almayacaktır. Diğer yandan, dünyadaki kel olmayan tüm varlıkları teker teker sayıp döktüğümüzde, Fransa'nın şimdiki kralı bunların arasında da yer almayacaktır. Üçüncü hâlin imkânsızlığı yasasının açık bir ihlali olan bu durumda, Fransa'nın şimdiki kralının kel olduğu ve Fransa'nın şimdiki kralının kel olmadığı önermelerinin ikisinin birden yanlış olduğu sonucuna mı varacağız? Russell, "Sentezden hoşlanan Hegelciler, muhtemelen kralın bir peruk taktığı sonucunu çıkaracaklardır." der (1905). Bu noktada, böyle bir bulmaca üretme yönteminden kuşku duyabilirsiniz, ama durum şu ki İngilizce konuşanların en yeteneklileri bile (7) ve (8) gibi önerme çiftlerini değerlendirdiklerinde bu önermelerden yalnızca birinin doğru değerini alacağını düşünmemektedir; bu da şu durumda *bir* bulmaca üretmeye yeter.

Üçüncü bulmaca, var olmama iddialarıyla ilgilidir. Şu tümceye göz atın:

(9) Yuvarlak kare yoktur.

Bu tümce, ilk başta birçok kimseye apaçık bir doğru gibi görünecektir. Fakat bir de (9)'u "Obama, bir budala değildir." tümcesinin dilbilgisel eşdeğeri olarak aldığımızı düşünün. Bu tümce, ancak söz konusu nesnenin –yani Obama'nın–, söz konusu niteliğe –yani budala olma niteliğine– sahip olmaması hâlinde doğru olacaktır. Benzer bir akıl yürütmeye (9), ancak söz konusu nesnenin, yani yuvarlak karenin; söz konusu niteliğe, yani var olma niteliğine sahip olmaması hâlinde doğru olacaktır. Fakat Whitehead ve Russell'ın (1927) ifade ettikleri gibi, "Eğer böyle bir nesne olsaydı, var olmuş olurdu. İlk başta böyle bir nesnenin var olduğunu varsayıp akabinde onun var olduğunu inkâr edemeyiz." Eğer varsayılan bir 'nesne' var olmak şeklindeki varsayılan nitelikten yoksunsa aslında bu niteliği taşıyan veya taşımayan herhangi bir nesne baştan söz konusu edilemez. Dolayısıyla (9), bir özelliğe sahip belli bir nesnenin inkârı olarak yorumlanamaz. Burada bizlere karmaşık gelen şeyi ortaya koymanın bir başka yolu da 'yuvarlak kare' ifadesini Russellcı anlamda yalnızca tekil bir özgün terim adayı olarak değerlendirmektir. O hâlde bu terimin karşılık geldiği bir nesne var olmayacaktır, hâliyle bu ifade, semantik açıdan kusurlu hâle gelecektir; yani bu türden terimleri anlamlı kılan şeyden, bir nesneye göndermede bulunmaktan yoksun kalacaktır. Biz, en nihayetinde olumsuz varoluş ifadesini doğru bir ifade olarak yorumladığımızda aslında mecburen ifadeyi anlamından da mahrum etmiş oluyoruz, diğer yandan anlamını muhafaza etmeye çalıştığımızda da zorunlulukla yanlış olmasına neden oluyoruz. Her iki durumda da bu bulmaca, (9)'un hangi doğruyu ifade ettiği ve bu doğruyu nasıl ifade ettiğiyle ilgili bir bulmaca olarak kalacaktır.

Russell'a göre bulmacaları çözmenin anahtarı, belirli betimlemelerin özgün gönderme terimleri olmadıklarını fark etmekte gizlidir. Ona göre, ne zaman ki ilgili tümcelerin tam bir mantıksal analizini yaparız –ve onların aslında karma-

şık niceliksel ifadeler veya ‘miktar’ ifadeleri olduklarını fark ederiz–, işte o zaman bulmacaları çözmüş oluruz.

Örnek olarak (9)’a tekrar bakalım. Üstünkörü bir dil-bilgisi penceresinden baktığımızda ‘yuvarlak kare’ şeklindeki belirli betimlemenin –bir tür karmaşık ve tekil terim olarak– bir göndergesi var gibi görünmekte, böylece (9)’un asli unsurlarından biri gibi durmaktadır. Aslında söz konusu tümcede ‘yuvarlak kare’ ifadesinin özne konumunda olduğu bile akla gelebilir. Bu, elbette aptalca bir fikir değil. Örneğin Frege, betimlemelere karmaşık özel adlar gibi muamele etmiştir. Diğer yandan Russell’a göre kendisinin yukarıdaki izahında yeniden ifade ettiği şekliyle tümce (9), doğru fakat gizli kalmış mantıksal biçimini ortaya koymaktadır. Mantıksal açıdan kendisine ışık tutacak şekilde dile getirilen bu yeni ifadede ne ‘yuvarlak kare’ geçmekte ne de bunun doğrudan mantıksal bir yeniden ifadesi olarak kabul edilebileceğimiz herhangi bir ifade yer almaktadır. Bir yandan tümce orijinal hâliyle tek ve sentaktik olarak karmaşık bir terim içerirken, yeniden ifade edildiği şekli ise parça veya parçaları ister birlikte isterse de ayrı ayrı olsun özne konumundaymış gibi yorumlanamayacak bir dağınık niceliksel ifadeler bütünü içermektedir. Esasen (9)’un doğru mantıksal biçimi, Russell’ın yeniden ifade ettiği tümcede özne-yüklem biçiminde verilmemiştir. Bunu bir kere fark ettik mi tüm bulmacaların çözümü aşağı yukarı ortaya çıkacaktır.

Aşağıdaki örneği ele alalım:

(10) İsviçreli sörfçü kızıl saçlıdır.

Burada İsviçre ve İsviçre’nin sörfçü(lerine) dair üç farklı senaryo hayal edelim (‘İsviçreli sörfçü’ ile kastettiğimiz, İsviçre uyruğundan olup düzenli olarak sörf yapanlardır). İlk olarak İsviçre’nin sadece bir tane sörfçüsü olduğunu varsayalım. Bu durumda yukarıdaki tümcenin doğruluk değeri, ancak bir tane İsviçreli sörfçünün kızıl saçlı olması

durumunda doğru, yine ancak bir tane İsviçreli sörfçünün kızıl saçlı olmaması durumunda yanlış olacaktır. Bu durum, 'İsviçreli sörfçü' ifadesinin semantik olarak belli bir nesneyi imleme işlevi olduğu düşüncesini destekliyor gibi görünebilir. Yalnızca tek bir İsviçreli sörfçü olması durumunda tümce (10)'un doğru veya yanlış değeri alması, o sörfçünün niteliklerine bağlı olacaktır.

Ama tüm hikâye bundan ibaret değil. İsviçre'nin çok sayıda sörfçüsü olduğu senaryoyu düşünelim. Böyle bir senaryoda 'İsviçreli sörfçü' ifadesi, tümce (10)'un doğruluk değerini belirleyecek tek bir belirli nesneye göndermede bulunmayacaktır: Bu durumda ise (10) yanlış değerini alacaktır –en azından Russell öyle düşünmekte–; ama bu sefer yanlış değerini almasının nedeni, tek bir belirli nesnenin kızıl saçlı olma niteliğine sahip olmaması değildir. Russell'a göre, İsviçreli sörfçülerin *tamamı* kızıl saçlı olsa bile tümce (10) yanlış değerini alırdı. Bunun nedeni ise tümce (10)'un ilk kısmının belirli betimleme kullanması itibarıyla İsviçre'nin hâlihazırda yalnızca bir tane sörfçüsünün var olduğunu söylemesidir. Diğer yandan İsviçre'nin yalnızca bir tane sörfçüsü bulunmamaktadır ve bu da tümce (10)'un yanlış değeri alması için yeterlidir. Fakat İsviçre'nin yalnızca bir tane sörfçüsünün bulunmamasının nedeni olarak ya birden fazla sörfçüsünün olması ya da hiç sörfçüsünün olmaması ihtimali söz konusudur. Bunları da hesaba kattığımızda tümce (10), üç farklı nedenden ötürü yanlış değeri alabilir. Tek bir İsviçreli sörfçü olması durumunda onun kızıl saçlı olmaması tümce (10)'u yanlışlar. Aynı şekilde İsviçre'de çok sayıda sörfçü olması durumunda yanlışlandığı gibi, hiç sörfçü bulunmaması durumunda da yanlışlanmaktadır. Lakin tek bir durumda, yani İsviçre'nin yalnızca tek bir sörfçüsünün bulunması durumunda (10)'un doğruluk değeri o belirli nesnenin durumuna bağlı görünmektedir.

(10)'un farklı bir ifadesi, tümcenin kendisinin aksine, doğruluk durumlarını âdeta haykırmaktadır. Tümcenin bu farklı

ifade edilmiş şekli, Russell'a göre (10) ne zaman doğru ise doğru değerini ve ne zaman yanlış ise yanlış değerini almaktadır:

- (11) Sadece tek bir İsviçreli sörfçü vardır ve her İsviçreli sörfçü kıvıllı saçlıdır.

Şimdi sıra Russell'ın üç bulmacaya önerdiği çözümlere geldi:

Tümce (9)'u hatırlayın. Yüzeysel bir dilbilgisel noktadan bakıldığında tümce (9)'dan yola çıkarak belli bir nesnenin belli bir nitelikten yoksun olduğu sonucu çıkarılabilir. (9), ilk bakışta "Obama, bir budala değildir." tümcesi ile dilbilgisel olarak eşdeğer gibi görünmektedir. Ancak şimdi, bu görünüşün neden yanıltıcı olduğuna bakacağız. Russell'ın bakış açısından bakıldığında (9), belli bir nesnenin var olma niteliğini reddetmemektedir. Gerçekten de tümce (9)'un dile getirdiği, evrende hiçbir nesnenin aynı anda hem salt yuvarlak hem de salt kare olma niteliğine sahip olmadığıdır. Bu tümce sadece (var olmayan) tikel bir nesne hakkında değil, evrenin kendisi veya evrende var olan tüm nesneler kümesi hakkındadır. Tümce, bu kümede aynı anda hem yuvarlak hem de kare bir elemanın bulunması durumunu reddetmektedir. Tümce (9), tam olarak aşağıdaki biçimdedir:

- (12) Aynı anda yuvarlak ve kare olan yalnızca bir adet şey yoktur.

Burada tümce (12)'nin sayıca birden fazla yuvarlak karenin var olması durumuyla bağdaşmıyor olduğuna dikkat etmek gerekir. Bu türden *tüm* nesnelerin varlığını reddetmek için şöyle bir biçime ihtiyacımız var:

- (13) Yuvarlak ve kare olan şeyler yoktur.

Bu noktada da Russell'ın, 'yuvarlak kare' betimlemesine göndergesi olan bir ifade gibi muamele etmediğine, ayrıca

‘yoktur’ şeklinde belirtilen ‘var olma’ ifadesinin değillenmiş hâline de bir yüklem gibi muamele etmediğine dikkat çekmek isterim. Russell’a göre ‘var olmak’, nesnelerin bireysel olarak sahip oldukları veya sahip olmadıkları bir nitelik değildir. Bizler, var olma durumunu da var olmama durumunu da bir araya gelmiş niceleyiciler, ‘miktar’ sözcükleri, yüklemeler, değişkenler ve özdeşlik işaretiyle ifade ederiz. Örneğin “Obama vardır.” demek, Obama’ya bir varlık niteliği atfetmek anlamına değil, yalnızca bir şeyin var olduğu ve o şeyin Obama ile özdeş olduğu anlamlarına gelir. Bunun biçimi ise şöyledir:

(14) Bir x vardır öyle ki $x = \text{Obama}$.

İkinci bulmacanın ortaya çıkışı ise aşağıdaki iki tümceden yalnızca birinin doğru gibi görünmesinden, üçüncü hâlin imkânsızlığı ile bariz bir şekilde çelişmesine dayanmaktaydı:

(7) Fransa’nın şimdiki kralı keldir.

ve

(8) Fransa’nın şimdiki kralı kel değildir.

Lakin Russell’ın analizine göre (7) ve (8), hiç de birbirleriyle çelişen karşıtlar değildir. Onun kuramına göre (7) ve (8), aşağıda yer alan (15) ve (16) gibi yorumlanabilir:

(15) Fransa’nın kralı olan tam olarak bir adet şey vardır ve Fransa’nın kralı olan her şey keldir.

(16) Fransa’nın kralı olan tam olarak bir adet şey vardır ve Fransa’nın kralı olan her şey kel değildir.

“Tam olarak bir adet şey vardır ve bu şey Fransa’nın şimdiki kralıdır.” ifadesi değillendiğinde, (15) ve (16)’nın yanlış değerini alacağı gayet açıktır. Dahası Russell’ın ifadesini bir kez “Fransa’nın şimdiki kralı keldir.” biçiminden çıkarınca, “Fransa’nın şimdiki kralı kel değildir.” önermesinin aslında belirsiz olduğu ve en az iki farklı şekilde yorumlanabileceğini görürüz. Bunlarda ilki (16)’da verildiği şekilde olup ikincisi de şöyledir:

- (17) Fransa’nın kralı olan tam olarak bir adet şey yoktur ve Fransa’nın kralı olan her şey keldir.

(7)/(15)’in tam değillesmesi (17)’dir. Şu hâlde, her durumda tam olarak (15) ve (17)’den birisi doğru değerini alacaktır ve üçüncü hâlin imkânsızlığı yasasının çiğnenmesi söz konusu olmayacaktır.

Şimdi ilk bulmacayı düşünelim. Aşağıda yer alan tümce (20), bizlere (4)’ün Russellcı mantıksal biçimi hakkında kabaca ilk sezgisel hissi sunmaktadır.

- (20) George, hem sadece tek bir şeyin 2009 Nobel Barış Ödülü kazananı olup olmadığını hem de tüm 2009 Nobel Barış Ödülü kazananlarının Obama ile özdeş olup olmadığını bilmek istiyor.

Ve (21), tümce (5)’in Russellcı mantıksal biçiminin bir yorumunu sunmaktadır:

- (21) Sadece bir kişi 2009 Nobel Barış Ödülü kazananıdır ve tüm 2009 Nobel Barış Ödülü kazananları Obama ile özdeştir.

Sezgisel olarak (20) ve (21)’den (6)’ya varılamayacağı açıktır. Daha önemlisi mantıksal analiz, (6)’nın (20) ve (21)’den çıkmamasının aslında hiçbir şekilde Leibniz’in Yasası’nı ih-

lal etmediğini ortaya koymaktadır. (20), ‘a F’dir’ biçiminde bir tümce değildir, aynı şekilde (21) de ‘a = b’ biçiminde bir tümce değildir. ‘2009 Nobel Barış Ödülü kazananı’ şeklindeki göndermede bulunan karmaşık ifade, mantıksal analiz sonunda ortadan kaybolmaktadır. Dolayısıyla bu ifade, yerine örneğin ‘Scott’ gibi bir ad yerleştiremeyeceğimiz gerçek bir terim değildir.

2. Özel Adlar

Russell’ın, betimlemeler ve kendisinin mantıken özel adlar dediği adlar arasına çizdiği kesin ayrım göz önünde bulundurulmadan Russell’ın betimlemeler kuramının önemini tam olarak kavramak mümkün görünmemektedir. Mantıken özel adlar, içinde geçtikleri tümcelerin gerçek dilbilgisel bileşenleridirler. Bu türden ifadeler, sadece ‘işaret eden karmaşıklar’ olarak işlev görmekle kalmayıp nesneye ‘doğrudan’ göndermede de bulunurlar. Russell’ın mantıken özel adlara verdiği en temel örnek, gündelik dilde anlaşıldığı şekilde bir özel ad olmayıp işaret zamiri olan ‘bu’ şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Russell, “Doğrudan tek bir nesneyi imlemesi bakımından ‘bu’, her zaman bir özel addır ve hiçbir zaman imlediği nesneyi betimlemez.” der (Russell, 1918, s. 201).

Russell’ın bu sözleri üzerine daha güncel bir ifade kullanılarak özgün bir şekilde göndermede bulunan ifadeler ve imleyici karmaşık yapılar arasına kesin bir semantik ayrım koyabiliriz. Buna göre, özgün bir şekilde göndermede bulunan ifadeleri içeren tümceler *tekil* veya *nesneye-bağımlı* denilen önermeleri ifade ederler. Belirli betimlemeler veya başka imleyici karmaşık yapılar içeren (ama özgün bir şekilde göndermede bulunan ifadeler içermeyen) tümcelerin ise *tekil-olmayan*, *genel* veya *nesneden-bağımsız* önermeler ifade ederler. Tekil veya nesneye-bağımlı önerme, varlığı tamamen belli

bir nesnenin varlığına dayanan önermedir.⁴ Eğer p nesneye-bağımlı bir önermeyse o hâlde belli bir a nesnesi var demektir ve eğer a nesnesi var olmasaydı p de asla var olmazdı (nitekim düşünülebilir veya ifade edilebilir olmazdı). Nesneye-bağımlı önermeleri, literatürde tekil-olmayan, genel veya nesneden-bağımsız gibi farklı adlarla geçen önermelerle kıyaslayabiliriz. Genel bir önermenin kimliği⁵ herhangi bir tikel nesnenin varlığına bağlı değildir. Örneğin bir kimse, sokaktan aşağı doğru bir kedinin geldiğini söylerse söylediği bu önermenin var olması için tikel bir kediye ihtiyacı yoktur. Bu önermenin doğruluk veya yanlışlığı, sokaktan aşağı doğru gelen Willard da olsa (Ludwig yahut Bertie de olsa) gelenin kim olduğuna bağlı değildir. Kedi diye bir şey var olmasaydı bile bu önermeyi –her ne kadar yanlış da olsa– hem düşünebilir hem de iddia edebilirdik. İçeriğin kendisi –yani sokaktan aşağı doğru bir kedinin gelmesi şeklindeki içerik– dünyada hiç kedi bulunmasa bile yine de var olurdu ve mümkün bir iddianın içeriği olarak kalmaya devam ederdi.

Saul Kripke ve David Kaplan'ın çalışmasından etkilenen pek çok düşünür, özel adlar hakkında –‘Barack Obama’ veya ‘George Bush’ gibi adlar hakkında– normalde her ne düşünsük o düşünceleri içeren tümcelerin özgün bir şekilde tikel veya nesneye-bağımlı önermeleri ifade ettiklerini düşünmektedir. Bu noktaya daha sonra değineceğiz ama şimdilik şunu belirtelim ki Russell, bu konuda söz konusu düşünürlerle aynı görüşte değildir. *Onun* görüşüne göre böyle ifadeler, en azından mantık sınırları içinde konuşuyorsak hiç de gerçekten özel ad değildir; aslında böyle varsayılan adlar, gerçekte kılık değiştirmiş belirli betimlemelerden iba-

⁴ Burada her ne kadar ‘tekil’ ve ‘nesneye-bağımlı’ ifadelerini sanki eş anlamlılar-
mış gibi kullanıyor olsam da bu iki kavramın bazı çağdaş düşünürler tarafından
birbirinden ayrıldığına dikkat çekmek isterim. Onlara göre bir nesneye-bağımlı
önerme ifade etmeseler de boş adlar içeren tümceler bile bir bakıma tekil içerikler
ifade edebilirler. Bkz. Jeshion, 2002; Sainsbury, 2005; Taylor, 2010.

⁵ Bir önermenin kimliği, o önermenin karşılık geldiği tikel olgudur. Genel öner-
meler, tikel bir nesnenin varlığına ihtiyaç duyulmadan önerilebilir. (Çev.)

rettir. Sıradan özel adlar içeren tümceler tekil veya nesneye-bağımlı değil, genel önermeler ifade ederler.

Russell'ın, sıradan özel adların özgün bir şekilde göndermede bulunan ifadeler olduklarına dair dayanak noktaları ile bariz belirli betimlemelerin özgün bir şekilde göndermede bulunan ifadeler olmadıklarına dair gerekçeleri paralellik gösterir. Burada Russell'ın, özgün bir özel adın yegâne semantik işlevinin bir nesneyi imlemek olduğu şeklindeki görüşünü hatırd tutmak gerekir. Russell'a göre buradan hareketle doğrudan varacağınız sonuç, bir özel adın aynı anda hem bir nesneden yoksun olmasının hem de semantik bakımdan anlamlı olmasının (yani özgün bir şekilde anlamlı) olmasının mümkün olmadığıdır. Fakat aşağıdaki tümcede geçtiği şekliyle 'Noel Baba' şeklindeki (aşikâr) örneği dikkate alalım:

(22) Noel Baba, Kuzey Kutbu'nda yaşar.

Noel Baba var olmamasına rağmen (22)'nin belirli bir önerme ifade etmesi makuldür. Russell'a göre böyle bir önerme vardır ve bu önerme, kesin bir şekilde baştan aşağı yanlıştır. Eğer Noel Baba özgün veya mantiken özel ad olsaydı, Russell'a göre (22) bir önerme ifade edemezdi. Her ne kadar 'Noel Baba' ifadesinin göndermede bulunduğu bir nesne olmasa da (22) belirli bir önermeyi ifade ettiği için bu ifade edilen önerme, tekil veya nesneye-bağımlı bir önerme olamaz, ancak betimleyici veya genel bir önerme olabilir. Tümce (22), (yanlış bir şekilde) bir belirli nesnenin Kuzey Kutbu'nda yaşadığını söylemiyor; aksine daha çok aşağıdaki (23)'e benzer bir önermeyi ifade ediyor:

(23) Noel döneminde çocuklara oyuncak getiren neşeli, aksakallı, kırmızı elbiseli, tonton adam Kuzey Kutbu'nda yaşar.

Dolayısıyla Russell'ın, 'Noel Baba' ifadesini aslında 'neşeli,

aksakallı, kırmızı elbiseli, tonton adam' ifadesinin kısa ve kılık değiştirmiş biçimi olarak anladığını görmekteyiz.

Bu noktada Russell'ın görüşlerini, Frege'ninkilerle ve daha yeni bir gelenek olan doğrudan gönderme geleneğinin görüşleriyle kısaca kıyaslamak yararlı olacaktır. Frege'ye göre hiçbir tümce, nesneye-bağımlı bir önerme ifade etmez.⁶ Onun benimsediği başlıca üç görüşü şöyle sıralayabiliriz:

1. Göndermede bulunan hiçbir ifade, içinde geçtiği tümce tarafından ifade edilen önermeye *yalnızca* göndergesiyle katkıda bulunmaz.

2. Adların tipik olarak iki tane seçik semantik rolü vardır: birincisi (bir göndergeye) göndermede bulunmak, ikincisi ise bir anlamı ifade etmek.

3. Bir ad, herhangi bir nesneye göndergede bulunmasa bile bir anlamı ifade etme rolünü üstlenebilir.

Böylece Frege, Russell'ın nesnesi olmayan özgün adların yalnız bu nedenden ötürü anlamsız oldukları şeklindeki görüşünü reddetmek için kendisine bir zemin sağlamış olur. Bir ad, içinde yer aldığı tümce tarafından ifade edilenlere anlamıyla her zaman katkıda bulunurken, göndergesiyle herhangi bir katkı yapmaz. Frege en azından burada benim aktardığım şekliyle okunursa anlamlar var olabildiğinden ve de bir göndergeyi belirlemek şartı olmaksızın var olabildiklerinden dolayı, göndermede bulunmayan özel adları içeren tümceler nesneye-bağımlı önermeleri değil, nesneden-bağımsız önermeleri ifade ederler.

⁶ Frege'nin görüşlerine dair bu yorumlara bazıları tarafından meydan okunmuştur. Evans (1985); Frege'nin, anlamı olan ama göndergesi olmayan özgün tekil terimlerin var olup olmadığı konusunda tereddütte kaldığını iddia etmiş ve Frege'nin, anlamı olup da göndergesi olmayan özgün tekil terimlerin varlığına kapı aralamasının bir hata olduğunu savunmuştur. Bu bağlamda Evans'ın Frege yorumu, Frege'yi Russell'a daha da yakınlaştırmaktadır. Evans'ın gündeme getirdiği ve yoruma dayanan bu konular, karmaşık, hassas ve önemli konulardır. Burada, bu konuların çoğunu görmezden gelerek Frege'nin görünüşte göndergesi olmayan anlamların var olabileceği şeklinde dile getirilen görüşüne yer verdim.

Russell ise anlam ve gönderge arasındaki ayrımı reddeder. Ama konu, bizlerin özel addan sıradan bir şekilde anladığı şeye geldiğinde Frege ve Russell'ın hatırı sayılır bir görüş ortaklığı sergilediğini görürüz. Örneğin, her ikisi de belirli betimlemelerin ve sıradan özel adların çoğu hususta ortak olduklarını düşünür. Elbette Russell, sıradan özel adların kılık değiştirmiş belirli betimlemeler olduklarını düşünmekte ve bu bakımdan onların açıkça yer aldıkları tümcelerin gerçek birer dilbilgisel bileşeni olmadıklarını düşünmektedir. Frege ise Russell'ın aksine belirli betimlemelerin sadece karmaşık özel adlar olduklarını ve içinde geçtikleri tümcelerin gerçek birer dilbilgisel bileşeni olduklarını düşünür. Her iki yaklaşımda da sıradan özel adlar ve belirli betimlemeler aşağı yukarı aynı semantik ve sentaktik karaktere sahiptir. Özellikle hem Frege hem de Russell, bariz belirli betimlemeler içeren tümcelerin de sıradan özel adlar içeren tümcelerin de nesneye-bağımlı değil, nesneden-bağımsız önermeler ifade ettiklerini düşünmektedir –tabii yine burada sunduğum Frege yorumundan hareket etmek koşuluyla.

Pek çok çağdaş dil felsefecisi, sıradan özel adların bile Kripke'nin (1980) katı göstericiler adını verdiği ve Kaplan'ın (1989) doğrudan gönderme aygıtları adını verdiği şeyler olduklarını düşünmektedir. Katı göstericiler, tüm mümkün dünyalarda aynı nesneyi imlerler. Doğrudan gönderme aygıtları ise ne Fregeci anlamın ne de Russellcı betimleyici içeriğin aracılığı olmaksızın göndermede bulunurlar. Çoğu belirli betimleme, katı gösterici değildir ve hiçbir belirli betimleme, doğrudan gönderge aygıtı değildir –hatta gösterme işlevini ('4'ün pozitif karekökü' gibi) katı bir şekilde yapanlar bile. Eğer bu doğruysa Russell, sıradan özel adların kılık değiştirmiş belirli betimlemeler olduklarını zannetmekle hata etmiştir –ama sıradan adların bile katı bir şekilde gösteren doğrudan gönderme aygıtları olduklarını düşünmeye sevk eden gerekçeleri detaylı bir şekilde burada tartışmayacağız.⁷

⁷ Sıradan özel adların kılık değiştirmiş belirli betimlemeler olduklarına itiraz

3. Betimleme Yoluyla Bilgiye Karşı Tanışıklık Yoluyla Bilgi

Russell'a göre, eğer bir nesneyle doğrudan *tanışıklık* kurduysak –ki burada 'doğrudan' sözcüğünü bilişsel/epistemolojik anlamda kullanıyorum– o nesneye doğrudan, yani şimdiye kadar kullanageldiğimiz şekilde *semantik* anlamıyla 'doğrudan' göndermede bulunabiliriz. Bir nesneyle doğrudan tanışıklık kurmak, onu 'doğruların hiçbir bilgisi veya hiçbir çıkarım sürecinin aracılığı olmaksızın' (Russell, 1912, s. 46) kavramak demektir. Bir bakıma doğrudan tanışıklık kurduğumuz nesneler, zihnimize aracısız bir şekilde sunulur. Russell'ın iddiası, nesne ne zaman zihnimize aracısız bir şekilde sunulursa ancak o zaman o nesneye 'doğrudan' göndermede bulunmamızın, onun hakkında 'doğrudan' konuşmamızın ve düşünmemizin mümkün olduğudur. Şu durumda bir nesneyle Russellcı anlamda doğrudan tanışıklık kurmanın, o nesnenin sıra dışı bir şekilde sınırsız bir bilişsel kavranışını gerektirdiği gayet açıktır. Örneğin, bir nesneyle doğrudan tanışıklık kuran birinin, o nesnenin varlığından makul bir kuşku duyması mümkün değildir. Dahası, düşünen biri bir nesneyle doğrudan tanışıklık kurduktan sonra o nesne ona ikinci kez sunulsa o kişinin, o nesneyle ikinci kez karşılaştığını fark etmemesi mümkün değildir. Dolayısıyla bir nesneyle doğrudan tanışıklık kurduğumuzda o nesne hakkında, Frege'yi anlam ve gönderge arasında bir ayrım çizmeye yönlendiren türden bilgilendirici özdeşlik ifadeleri kullanamayız.

Russell'ın da itiraf ettiği üzere doğrudan tanışıklık kurabileceğimiz çok az sayıda nesne vardır. Her ne kadar bu konuda kaçamaklı konuşsa da görünen o ki Russell, yalnızca mutlak basitler adını verdiği nesnelerle doğrudan tanışıklık

eden iddiaların kısa bir derlemesi için bu kitaptaki Kripke bölümüne bakınız. Doğrudan gönderme ve katı gösterge arasındaki ilişki, karmaşık bir ilişkidir. Bazı betimlemeler katıdır; ama hiçbir betimleme, doğrudan göndermede bulunma aygıtı değildir.

kurabilmenin mümkün olduğu fikrini benimsemektedir. Bu mutlak basitler olarak sıraladığı şeylere gelince sadece duyu verisine, belli başlı bazı tümellere ve insanların kendi içsel durumlarına yer vermiştir. Bir kimsenin ebedî bir benlikle doğrudan tanışıklık kurup kuramayacağı sorusunu ise ucu açık bir soru olarak görmüştür. Mutlak basitler şeklindeki bu görece yetersiz listeyi Russell'ın gerçek adlara dair görüşleriyle birleştirdiğimizde vardığımız sonuç, doğrudan göndermede bulunabileceğimiz nesnelerin âdeta bir elin parmaklarını geçmeyecek kadar az olduğudur. Çünkü mesela Sokrates gibi bir nesne, şüpheşiz günümüzde yaşayan insanların aracısız bir şekilde farkında olabilecekleri mümkün nesneler arasında yer almadığı için Sokrates'e *doğrudan* göndermede bulunamayız veya onun hakkında *doğrudan* düşünemeyiz. Aslında Russell'ın bakış açısına göre muhtemelen Obama veya 'bizzat' tanıdığımız insanlar hakkında doğrudan düşünemeyiz, onlara doğrudan göndermede bile bulunamayız.

Fakat Russell'ın katı epistemik eleştirilerinin altında Sokrates'i veya Obama'yı hakkında konuşabildiğimiz veya düşünebildiğimiz şeyler alanının dışına çıkarmak gibi bir kasıt yoktur. Russell, öncelikle Sokrates'in kendi kendisiyle doğrudan tanışık olma ihtimaline imkân tanır. Hâliyle en azından Sokrates kendi kendisine doğrudan göndermede bulunuyor olmalıdır. Ama bizim konumuz için daha da önemlisi Russell, hepimizin Sokrates'i en azından *betimleme* yoluyla bilebileceğine imkân tanımaktadır. Bu da Sokrates hakkında dolaylı bir şekilde düşünmemize ve konuşmamıza imkân tanımaktadır –veya en azından 'mantıksal karmaşıklar' Sokrates ile yakın ilişki içindedir. Şu hâlde Sokrates ile ilgili doğrudan konuşamayacağımız veya düşünemeyeceğimiz fikri, Russell'ın yukarıda kısaca açıkladığımız sıradan özel adların aslında kılık değiştirmiş belirli betimlemeler olduğu şeklindeki görüşüyle bağlantılıdır. Zira Russell'a göre –şahıs olarak Sokrates hakkında açıkça bir iddiada bulunmakta olan– “Sokrates, Atinalılar tarafından ölüme

mahkûm edildi.“ tümcesi gibi bir tümce, aşağıda (24) veya (25)’te geçenleri dile getirmenin oldukça kısa bir yoludur:

(24) Platon’un hocası ve Ksantippi’nin eşi, Atinalılar tarafından ölüme mahkûm edildi.

(25) Gençleri kötü yola sevk eden düşünür, Atinalılar tarafından ölüme mahkûm edildi.

(24) ve (25), belirli bir birey olan bir kimse hakkında doğrudan bir iddiada bulunmamakta, bizim bir nitelikler bütünü dediğimiz bir şey hakkında iddiada bulunmaktadır. Esasen (24)’ün söylediği şey, Platon’un hocası ve Ksantippi’nin eşi şeklindeki nitelik ile Atinalılar tarafından ölüme mahkûm edilmiş olmak niteliğinin kesişiminde tam olarak bir adet insanın var olduğudur.⁸ Kendisini muhtemelen bir basit olarak bilen, fakat çevresindekiler tarafından yalnızca kendisiyle bir şekilde yakından ilişkili bazı mantıksal karmaşıklar aracılığıyla bilinen Sokrates hakkında bu iki niteliğin ikisini de taşıdığını düşünmek tümüyle yanlış değildir, fakat Sokrates her iki nitelikle ne o zaman özdeşti ne de şimdi özdeştir. Aynı şekilde bu iki niteliğin birleşimiyle de ne o zaman özdeşti ne de şimdi özdeştir. Aslında Sokrates diye biri hiç var olmasaydı veya Sokrates ne Platon’a hocalık yapmış ne de Ksantippi ile evlenmiş olsaydı bile anlamı değişmeksizin (24) yine de doğru olabilirdi. (24)’ün semantik içeriğinde Sokrates’in semantik bir şekilde doğrudan ihtiva edilmediğini görmenin diğer bir yolu da (24)’ün aşağıdaki (26) şeklinde yeniden ifade edilmiş şeklini ele almakla mümkündür:

(26) Platon’un hocası ve Ksantippi’nin eşi, *artık o her kim idiyse* Atinalılar tarafından ölüme mahkûm edildi.

⁸ Elbette son ve tam tahlilde ‘Ksantippi’, ‘Plato’ ve ‘Atinalılar’, betimlemeler açısından çözümlenmelidir.

(26)'nın, Platon'un hocası ve Ksantippi'nin eşinin özdeşliği iddiasında bulunmadığı açıktır. Üstelik dikkatimizi çeken bir başka şey de Sokrates gerçekten de hem Platon'a hocalık etmiş hem de gençleri kötü yola sevk etmekle suçlanmış olsa bile (24) ve (25), farklı nitelik yapıları hakkında farklı iddialarda bulunmaktadır. Tümce (25)'te, aslında gençleri kötü yola sevk etmekle suçlanmış yegâne düşünür olmak niteliği ve Atinalılar tarafından ölüme mahkûm edilmiş olmak niteliğinin kesişiminde tek bir insan vardır. Çünkü (24) ve (25)'in içeriklerinin doğru değerini alabilmesini sağlayacak tüm koşullar düşünüldüğünde (24)'ün doğru değerini almasını sağlayan kimse, (25)'in doğru değerini almasını sağlayan kişiden düpedüz seçik olabilir. Bu en azından bize-kendisiyle yalnızca çok önceden ölmüş belli bir Yunan düşünürün doğrudan tanışıklık kurduğu- kişiyle doğrudan ne (24) ne de (25)'in ilgili olduğunu görmemize yardımcı olur. Bu kişi, ne (24) ne de (25)'in doğrudan konusudur.

3. Tanışıklığın İstikameti Hangi Yöne?

Günümüzde pek az kişi doğrudan gönderme yahut tekil, nesneye-bağımlı düşünce denilen düşüncenin, Russellci doğrudan tanışıklık kadar güçlü bir şeyi gerektirdiğini düşünüyor. Fakat birçok çağdaş düşünür, Russell'in böyle bir nesnenin düşünülebilirliğine yönelik epistemik bir sınırlama dayatma hususunda haklı olduğu görüşündedir. Çok sayıda çağdaş düşünür, bu bakımdan Russellci bir ruha sahiptir. Örneğin, birinin bir nesne 'hakkında' düşünceleri varsa o zaman o kimsenin 'hangi' nesne hakkında konuştuğunu veya düşündüğünü biliyor olması gerektiği iddiası sıkça dile getirilen bir iddiadır. Hangi nesne hakkında konuştuğunu veya düşündüğünü biliyor olmak, söz konusu nesnenin en azından bazı şartlar altında tekrar karşılaşıldığında aynı nesne olduğunu tanıyabilme meselesi olarak anlaşılmaktadır.

Bu bahsedilenlerle birlikte kişi, eğer ad gibi (doğrudan) göndermede bulunan bir ifade kullanarak bir nesne hakkında düşünüp konuşacaksa kişinin o nesneyle kurduğu epistemik ilişkinin ne kadar sıkı olması gerektiği konusundaki post-Russellci fikir birliği oldukça zayıftır. Örneğin David Kaplan (1968), haklı bir ünü olan klasikleşmiş bir makalesinde öyle bir nesnenin ancak düşünürün o nesneyle *uyum içinde* olması durumunda düşünülebilir olduğunu iddia etmiştir. Kabaca eğer biri, nesneye *ait* bir ad kullanmakta ve nesneyle kurduğu bilişsel alışveriş bu kullanımını David'in ifadesiyle *canlı* kılmaktaysa o kişi, o nesneyle uyum içindedir. Yine kabaca ifade edecek olursak buradaki *canlılık*, kişinin söz konusu adla ilişkilendirdiği betimleyici içeriklerin isabeti ve doluluğuyla ilgili bir kavramdır. Dolayısıyla eğer ad kullanan kimse o adı taşıyan nesneyle ilgili isabetli ve betimleyici çok miktarda bilgiye sahipse kullandığı adın canlı olması beklenir. Kişinin nesneye dair kullandığı ad canlı bir adsa nesnenin farklı ve çeşitli birçok durum ve kılkıta o kişinin karşısına çıkması hâlinde de kişi muhtemelen o nesneyi tanır. Kaplan'ın, adın bir nesneye *aitliğine* dair ortaya koyduğu başka bir ölçüt ise kişinin o adı kullanmasının arka planında nesnenin oynadığı rolle ilgilidir. Bu ölçüte göre kişinin, söz konusu nesneye dair birçok doğru bilgiye sahip olması yeterli değildir. Nesnenin bizzat kendisinin o kişinin söz konusu doğru bilgileri türetmesinde belirleyici ve merkezî bir rol üstlenmiş olması gerekir ve bu 'belirleyici ve merkezî rol', kişinin o nesneyle fiziksel bir nedensellik çerçevesinde ve(ya)duyusal bir çerçevede karşılaşmasıyla ilgili bir meseledir. Her ne kadar Kaplan'ın önerdiği tarz uyumla hedeflenen bir nesnenin düşünülebilirliğine güçlü bir sınır çizmek olsa da bu Russellci doğrudan tanışıklık kadar güçlü değildir. Kişinin uyum içinde olduğu nesne, zihne aracısız bir şekilde sunulmuş değildir. Kişi, nesneye ait canlı bir ad kullanıyor olsa bile nesnenin kendisini açık etmeyen veya şaşırtıcı bir şekilde sunulmuş olduğu senaryolar olabilir. Bu

tür durumlarda kişi, kendisine tekrar sunulan nesnenin aynı nesne olduğunu kavrayamayabilir.

Nesnelerin 'kim, ne/neyi, ne zaman, nasıl' vs. ifadeleriyle sorgulanan yönlerine dair bilgi, Kaplan'ın *uyum* önerisinden daha zayıftır. Oldukça sıradan ve sezgici bir anlamda, eşim Claire'ın *kim* olduğunu *bilmekteyim*, bu tümceyi *ne zaman* yazıyor olduğunu *bilmekteyim*, *hangi* bilgisayarda yazıyor olduğumu *bilmekteyim* ve şu an *nerede* oturuyor olduğumu *bilmekteyim*. Eşimi bir istisna kabul edecek olursak diğer nesnelerle karşılıklı olarak Kaplancı bir *uyum* ilişkisi içerisindeymişim gibi durmuyorum. Kim, ne/neyi, ne zaman yahut nerede ifadelerinin sıradan bilgisi tam olarak nedir? Burada bu soruya yanıt vermeye girişmeyeceğim. Ama şu kadarını belirteyim ki kişi ve nesne arasında nedensellik çerçevesinde ve(ya) duyusal bir çerçevede kurulan birtakım ilişkiler her ne kadar sıradan somut nesneler hakkındaki kim, ne/neyi, ne zaman veya nerede ifadelerinin sıradan bilgisi olmak için açıkça yetersiz kalsalar da bu ilişkilerin varlığı bariz bir şekilde zorunludur. Diğer yandan kişinin nesneyle yeteri kadar sık duyusal temas kurması yahut çeşitli durumlarda tekrar tekrar karşılaştığı nesneyi aynı nesne olarak güvenilir bir şekilde tanıyabilmesi, 'hangisi' sorusuna karşılık gelen bilgi için açıkça yeterlidir, ama mutlaka zorunludur diyemeyiz. Peki ne kadar duyusal temas gereklidir? Veya güvenilir bir şekilde tanıyabilmesi için ne kadar güvenilirlik yeterli olacaktır? Bu sorular göz önüne alındığında bir adın göndergesini kavramanın veya bir adı bir nesneye göndermede bulunacak şekilde yetkinlikle kullanmanın neleri gerektirdiğine dair değişmez ve kesin bir ölçüt ortaya koymaya imkân tanıyacak şekilde tatmin edici ve kalıcı bir yanıt vermek mümkün olmayabilir. Bir başka önemli nokta ise 'kim' sorusuna karşılık gelen bilgiye dair gündelik kavrayışımız, bağlam hususunda oldukça hassas ve ilgilere göre hayli değişken görünmektedir: Yani *b*, *c'nin kim olduğunu bilir* iddiasını hatasız bir iddia olarak kabul etmenin gerek-

tirdiği şeyler, hangi bağlama göre değerlendirme yaptığımıza veya nelere ilgi duyduğumuza göre değişir. Örneğin, bazı bağlamlarda Smith ve diğer insanları görsel olarak birbirinden ayırabiliyorsam Smith'in kim olduğunu bildiğimi söylemem makul görünmektedir. Başka bağlamlarda ise örneğin Smith'i görsem bile onun Smith olduğunu çıkaramayabilirim, ama yine de Smith'in eserlerinin derlemesini okumuş olmam ve Smith'i o çalışmaların yazarı olarak düşünmem, pekâlâ Smith'i tanıdığım anlamına gelebilir. Farz edin ki Smith hakkında falanca önemli felsefi çalışmaların yazarı olmasından birazcık daha fazla bilgi sahibiyim. Bir felsefe konferansında biri bana şu soruyu yöneltti: "Smith'in kim olduğunu biliyor musun?" Ben de "Evet biliyorum, *Temsil ve Temsil Edilen olarak Dünya* eserinin saygın yazarıdır kendisi." diyerek karşılık veriyorum. Smith hakkındaki tüm bilgim bundan ibaret olsa bile öyle görünüyor ki burada verdiğim karşılık doğrudur. Ya da şöyle farz edelim, bir konferansın kalabalık resepsiyonuna katılmaktayım ve Smith'in de orada olduğunu biliyorum. Ünü her yere yayılmış Smith'le tanışmaya can atıyorum ve arkadaşşımdan bana Smith'i işaret etmesini istiyorum. "Smith hangisi?" diye soruyorum ve farz edelim arkadaşım da bana Smith'i işaret ediyor; artık Smith'in dış görünüşünü biliyorum. Her ne kadar Smith'i gördüğümde onun kim olduğunu tanıyabilmeye daha yeni başlamış olsam da içimde sanki Smith'in kim olduğunu uzun zamandır biliyormuşum gibi bir his var. Smith'i tanıyabilme konusunda bazı ek beceriler edinmiş olabilirim, ama tutup da Smith'in kim olduğunu ilk kez o an öğrendiğimi ve onun hakkında tekil düşüncelere ilk kez o an sahip olduğumu söylersem bu hatalı olacaktır. Smith'in kim olduğuna dair bilgim, en başından beri hatta Smith'i görsel olarak tanımadan önce bile hem onun hakkındaki tekil önermeleri anlayabilmeme hem de 'Smith' adını Smith hakkında konuşmak ve düşünmek için yetkince kullanma imkân sağlayacak kadar yeterliydi.

Şu noktada, bir nesneyi tekil anlamda veya gerçek bir varlık (*de re*) olarak düşünülebilir kılan mümkün en zayıf bilişsel bağı çözümleyip ortaya koymak hem ilginç hem de zorlu bir iş olurdu, ama bu zorlu işe burada girişmeyeceğim. Bunun yerine, tanışıklık ve onun halefi konumundaki zamanla daha yumuşatılmış görüşlerin bir nesnenin düşünülebilirliğinin zorunlu sınırlamaları olarak artık miadını doldurduğunu belirterek bu yazıyı sonlandıracağım. Bir nesnenin düşünceye yalnızca tek bir yönüyle sunulduğu yerine o nesneyi tüm yönleriyle düşünülebilir kılan bilişsel ilişki her neyse bu ilişkiye dair arayışın kökleri, tüm göndermenin epistemik tek taraflılığı adını verebileceğimiz felsefi kaygılara kadar uzanmaktadır. Birçok düşünür, ister duyulara isterse düşünceye olsun, nesnenin tüm sunuluşlarında nesne ve nesnenin zihne sunulduğu yolu birbirinden ayırt etmenin mümkün olduğuna dikkat çekmişlerdir. Aynı şekilde dikkat çekilen bir başka şey de aynı nesnenin zihne farklı yol ve sunuluşlarla takdim edilebileceğidir. Bir sandalyenin duyusal bir şekilde sunuluşunu düşünün. Kötü bir şekilde ışıklandırılmış bir ortamda ters çevrilmiş bir sandalyeye bakan kişi, sandalyeyi alt kısmına bakarak algılamış olur; bu da sandalyenin bir yönüyle sunuluşudur. Kişi, iyi ışıklandırılmış bir ortamda bu sefer ayakları üzerinde düz bir şekilde konumlandırılmış olan sandalyeye yukarıdan baktığında bu sefer aynı sandalyeyi farklı bir şekilde algılamış olur. Her iki duyusal olayda da farklı şekillerde ve bizim takdimsel nitelikler⁹ diyebileceğimiz iki farklı nitelik demetiyle sunulsa da söz konusu olan sandalye aynı sandalyedir. Tekyönlülük

⁹ *Takdimsel nitelikler* dediğimiz nitelikleri daha anlaşılır kılmak için bir örnek verelim. Örneğin nesneyi algıladığımız anda bize görüldüğü yönü ile düşünün, söz gelimi elinizdeki kitabın şu anki bakış açınızdan size nasıl görüldüğüne bakın. Kitabı algılayabileceğiniz daha onlarca açı ve durum vardır. Masadayken kitap, ters dururken kitap, kitaplıktayken kitap, vs. Bu gibi durumların tamamı birer nitelikler demeti üzerinden mümkün olur. Yani kitap masadayken bize bazı nitelikleri ile kendini takdim ederken elimizde şu an ağırlığı, kâğıdının hissi gibi daha farklı nitelikler üzerinden takdim etmektedir. Nesnenin algılandığı anda kendini bize takdim ettiği nitelikler o nesnenin *takdimsel nitelikleridir*. (Çev.)

fenomeni, birçok düşünürü düşüncelerimizin içeriklerinin nesneleri her zaman (dolaylı bir şekilde) kendileri aracılığıyla kavradığımız tekyönlü takdimisel niteliklerle elde edildiklerine; tekyönlülük bir nesneye dair kavrayışımızdan tamamen çekilip çıkarılmadıkça o nesneyi *doğrudan* bilemeyeceğimize inanmaya yöneltmiştir. Bu, bir bakıma hem Russell'ın özgün tanışıklık kavramının hem de Frege'nin anlam ve gönderge arasındaki ayrımı ortaya koymasının altında yatan düşünceye benzemektedir. Günümüzde ise David Kaplan'ın iddiasına göre "IV. George'un Sir Walter Scott hakkında bir inanca sahip olduğu ve bu inancın onun George'a takdim edildiği şekillerden tamamen bağımsız olduğu şeklindeki iddiayı mümkün bir şekilde anlamaya" kabil olsaydık ancak o zaman nesnenin kendisine dair saf, doğal ve ilkel bir kavramın veya tekil bir inancın var olabilmesi mümkün olurdu. Her ne kadar bunu burada tartışacak kadar alanım kalmamış olsa da şunu belirtmeliyim ki tüm göndermelerin epistemik tekyönlülüğü, bizleri zihnimizdeki içeriklerin nesnelerin yalnızca tekyönlü birer sunuluşundan ibaret oldukları ve nesnelerin kendilerini gerçekte oldukları hâllerleriyle hiçbir zaman bilemeyeceğimiz gibi bir umutsuzluğa sürüklememelidir. Bir nesne hakkında düşünebilmemizi ve konuşabilmemizi mümkün kılan bilgi niteliğinde ve nedensel bağlantıların mevcut olması gerekir ve bu bağlantıların, o nesnenin nitelikleri hakkındaki sözcüklerimiz ve düşüncelerimizin semantik olarak hesabını verebilme konusunda bizlere yeterli gelmeleri gerekir. Fakat bu tür semantik bağlantılar kurmak için yeterli olan koşulların aynı zamanda Russell'ın şart koştuğu o sıkı bilişsel kavrayışı sağlamaya da elverişli olmaları gerektiğini varsaymamız için hiçbir gerekçe yoktur. Eğer bu düşünce devam ettirilebilirse o zaman gerek konuşmada gerekse de düşüncede bir nesneye doğrudan göndermede bulunmanın, Russell'ın hayal ettiği şekilde, nesneyle bir tür yakın bilişsel bir ilişki içinde olmamızı gerektirdiği konusunda ısrarcı olmamız için hiçbir gerekçe kalmayacaktır.

İleri Okumalar

Stephen Neale'ın *Descriptions* (Cambridge University Press, 1990) adlı eseri, çağdaş mantık ve dilbilim kaynaklarının çoğundan faydalanarak Russell'ın betimlemeler kuramının güncel bir savunusunu sunmaktadır.

Mark Sainsbury'nin *Russell* (Routledge 1979) adlı eseri, Russell'ın felsefi bakış açısının tamamını kapsayacak şekilde geniş kapsamlı bir eleştirel analiz ortaya koymaktadır.

Peter Strawson'un 'On Referring' (*Mind*, 1950) adlı makalesi, Russell'ın görüşlerine yönelik ilk ve önemli eleştirileri içermektedir.

Keith Donnellan'ın 'Reference and Definite Descriptions', (*Philosophical Review*, 1966) adlı makalesi, belirli betimlemelerin göndergesel ve niteleyici kullanımları arasında önemli felsefi ayrımlar sunmaktadır.

Tekil düşünce kavramı üzerinde odaklanan tüm konuların güncel bir tartışması için *New Essays on Singular Thought*, ed. Robin Jeshion (Oxford University Press, 2010) eserindeki makalelere bakınız.

Bibliyografya

J. Almog, H. Wettstein and J. Perry (eds), (1989), 'Demonstratives', *Themes from Kaplan*. New York: Oxford University Press.

Kripke, S. (1980), *Naming and Necessity*. Oxford: Basil Blackwell.

Jeshion, R. (2002), "Acquaintanceless De Re Belief", in J. Campbell, M O'Rourke and

D. Shier (eds), *Topics in Contemporary Philosophy: Truth and Meaning*. New York: Seven Bridges Press.

Russell, B (1905), "On Denoting", *Mind*, 14, 479-93.

- _____, (1912), *The Problems of Philosophy*. Oxford: Oxford University Press.
- _____, (1918), "The Philosophy of Logical Atomism", in R. C. Marsh (ed.), *Logic and Knowledge*, London: George Allen and Unwin.
- Sainsbury, R. (2005), *Reference without Referents*. Oxford: Clarendon Press.
- Taylor, K. (2010), "On Singularity", in R. Jeshion (ed.), *New Essays on Singular Thought*, Oxford: Oxford University Press.
- Whitehead, A. and Russell, B. (1927), *Principia Mathematica*, vol. 1, 2nd edn. Cambridge: Cambridge University Press.

3
WITTGENSTEIN:
TRACTATUS LOGICO-PHILOSOPHICUS

ARİF AHMED
ÇEVİREN: EREN RIZVANOĞLU

1. Giriş

“Napolyon, Rusya’yı 1812 yılında işgal etti.” doğru bir önermedir, “Napolyon Rusya’yı 1812 yılında işgal etmedi.” yanlış bir önermedir, ama “Napolyon 1812 Rusya” ne doğru ne de yanlış olan bir önermedir. Neyi söyleyebileceğimiz ile neyi söyleyemeyeceğimiz arasındaki farkı ne ifade eder? Daha iddialı bir biçimde dillendirmek gerekirse:

- (1) Simge kırıntılarıyla dil aşırı (dilin erimi dışında kalan) dünya hakkında doğru ya da yanlış bir şeyler söylemek nasıl olanaklıdır?

Wittgenstein, *Tractatus*’u yazdığı sırada dilin yalnızca bu özelliğinin, onu diğer tüm dil olmayan şeylerden ayırdığını düşünmüştür. Bu nedenle onun için dil felsefesi, yalnızca bu soruyu (1) yanıtlama çabasıdır. *Tractatus*’un, üstesinden gelmeyi amaçladığı şey tam da budur.

2. Mantıksal Uzam

Öncelikle kavramamız gereken şey, bir tümce ya da diğer simgesel öğelerin ne türden bir şey söyledikleri, yani bunun içeriğinin ne olduğudur.

Dünyanın olanaklı tüm olma biçimlerini ‘olanaklı dünyalar’ olarak adlandırıyoruz. Napolyon’un Rusya’yı işgal ettiği birçok olanaklı dünya mevcuttur (ve gerçekte olan da onlardan biridir). Aynı zamanda Napolyon’un Rusya’yı işgal etmediği olanaklı dünyalar da mevcuttur. Betimleyebileceğimizden çok daha fazla sayıda olanaklı dünya mevcuttur, aynen her şeyin olduğundan çok ince farklarla başka türlü olabileceği dünyaların olması gibi (örneğin on beşinci yaş gününüzde kafanızda daha az saçın olduğu olanaklı bir dünya olabileceği gibi). Fakat Napolyon’un 1812 yılında Rusya’yı hem işgal ettiği hem de etmediği, bazı bekârların evli olduğu ya da $2+2=5$ olduğu olanaklı dünyalar yoktur. Böylesi dünyalar olanaklı değildir; çünkü dünyanın olabileceği olanaklı herhangi bir duruma karşılık gelmezler.

Burada Wittgenstein, bir tümcenin içeriğinin, önermenin dile getirdiği şeyin, bir dizi olanaklı dünyalar olduğunu düşünür, yani ona göre bu dünyalar doğru bir biçimde betimlenebilir. Eş deyişle var olan dünyayı tahayyül etmek, onu tüm olanaklı dünyalar içerisindeki bir mantıksal uzama yerleştirmektir. Daha sonra her önerme bu uzamda onu doğru ve yanlış kılan dünyalar olmak üzere iki alana ayrılır. Örneğin *Napolyon Rusya’yı 1812 yılında işgal etti* önermesi, vahim yıllarda Napolyon’un bu güçlü adımı attığı tüm dünyaları olanaklı kılarken, bu adımı atmadığı diğer olanaklı bütün dünyalar hükümsüz kılınmıştır. Böylece daha önce yanıtı aranan soru şu hâle gelir: Bir tümce nasıl olur da böylesi bir bölünmeyi etkiler?

Wittgenstein’in bu soruya verdiği yanıtın açıklanabilmesi için iki düzlemin, yani ‘temel önermeler’ ile ‘gündelik dilin’ önermelerinin birbirinden ayırt edilmesi gerekir. Wittgenstein, bu her iki düzlem için de farklı yanıtlar vermiştir. Şimdi temel önermelerle gündelik dilin önermeleri arasında yaptığı bu ayrıma eğilelim.

3. Temel Önergeler

Bu dönemde Wittgenstein, dil ile gerçeklik arasındaki temel bağlantının göndermeyle kurulduğunu düşünür. Tümceler, gerçeklik parçalarının adlandırılmasıyla anlam kazanmış ifadelerle yaptığı göndermelerden¹ oluşur.

Fakat Wittgenstein, gündelik dildeki birçok adın aslında gerçekte var olan bir şeye gönderme yapan ifadeler olmadığı konusunda Russell (Russell, 1985, s. 62-63) ile hemfikir. Bu ifadeler, daha fazlasına belirli betimlemeler olarak çözümlenebilir: Paris için Fransa'nın başkenti; Napolyon için Austerlitz savaşının galibi gibi. Bu ifadeler, daha sonra Russell'ın ünlü yöntemiyle içerikleri bakımından elimine edilirler. Örneğin "Vulkan, Merkür'den sıcaktır." demek, "Merkür'ün yörüngesinde yer alan gezegen, Merkür'den sıcaktır." demektir de. Daha sonra da tümce şu hâle gelir: "Merkür'ün yörüngesinde en az ve en çok bir gezegen vardır ve Merkür'ün yörüngesindeki gezegen her neyse Merkür'den daha sıcaktır." Vulkan adı büsbütün ortadan kaldırılmıştır—daha ileriki bir çözümlemede Merkür adının da ortadan kaldırılabilceği üzere—. Bu durum, aynı zamanda bu yönte-

¹ Arif Ahmed, yazısında Almanca *bedeutung* teriminin karşılığı olarak *reference* terimini kullanmıştır. Oysa bu terminolojik tercih, belli türden bir okumayı yansıtır. Yazar bu tercihiyle genelde Frege'nin *bedeutung* terimine yüklediği anlamsal içeriği en azından bir sözcüğün referansını belirten bir şey olarak korumuştur; fakat söz konusu terim, tümce düzeyinde referans sözcüğünün anlamsal içeriği gereği bir nesneye olmaktan çok bir düşünceye bizi yönlendirir. Bu nedenle terim, daha önce Arda Denkel tarafından yönletim olarak da çevrilmiştir. Bu çeviri birçok zorluğu da kendi içinde taşıdığından dolayı daha sonra örneğin başka bir dil felsefecisi olan İlhan İnan, terimi gönderme olarak çevirmiştir. Bu çeviri tercihinin yanı sıra Türkçede *bedeutung*, gönderim, gösterim, delalet etmek ve hatta Şafak Ural tarafından medlul olarak da kullanılmıştır. Almancada *bedeutung* terimini ilkin Husserl teknik bir kavram olarak kullanmıştır. Husserl'in başka dillere çevirilerinde, örneğin Fransızca da bu terim *vouloir-dire* olarak karşılanmıştır. İngilizcede *means that* veya *meaning* ve hatta *wish to say* olarak karşılanmıştır. İlkece en doğru olanı, her filozofun bu terime yüklediği kendisine özgü sese kulak vermektir. Bu nedenle biz, Ahmed'in *reference* olarak kavramsallaştırmayı tercih ettiği bu kavramı yine bizce yanlış bile olsa onun sesine kulak verip *gönderme* olarak Türkçeleştirmeyi tercih ettik. (Çev.)

min daha öte bir sonucunu da yansıtmaktadır ki “içinde bir karmaşıktan söz edilen önerme, eğer bu karmaşık yoksa anlam dışı² değildir, ama en basitinden yanlıştır.” (TLP, 3.24)

Burada *Tractatus*’un temel savından söz etmek gerekir ki yazar, iddiasını şu şekilde özetlemiştir: “Kitabın tüm anlamı şudur: Söylenebilecek olan açıkça söylenmeli ve hakkında konuşamayacağımız konusunda da sessiz kalınmalıdır.” (TLP, s. 3). Yorumladığımız hâlihazırdaki bağlama göre bir tümcenin söylediği, yani tümcenin doğru olmasını sağlayan şey, açık bir biçimde ayrıntılı olarak açıklanabilmelidir.

Şimdi gündelik dilde şu şekilde ifade edilen basit bir önermeyi ele alalım; ifade edilen:

(2) Süpürge köşede duruyor.

Bir süpürge, süpürge sopasıyla bir fırçadan oluşur, eğer süpürge sopasının söz konusu fırçayla bağlantısı yoksa bir süpürge de yoktur. Böylece önerme (2) anlam dışı değil, yanlış olur. Nitekim süpürge sapıyla fırça arasındaki bağlantı, (2)’nin doğru olması için gereken şeyin bir parçasıdır. Fakat süpürge sapıyla fırçadan hiç söz etmeksizin bu önermenin açık bir biçimde ne söylediğini belirleyemeyiz. Dolayısıyla temel sava göre, söylenebilen (2) şey çözümlenebileceği en temel önermeye kadar çözümlenebilmelidir. Aşağıda örnek bu çözümlemenin başlangıcını oluşturur:

(3) Süpürge sapı ve fırça köşede duruyor ve süpürge sapı fırçayla sabitlenmiş.

² Türkçe çeviriler, *senseless* ve *nonsense* (*unsinn*) arasındaki ayrımı yok sayacak şekilde ilkinin anlamsız, diğerini ise saçma olarak karşılamışlardır. Oysa ilk terim, mantıksal olarak bir anlam ifade etmeyen totolojiler ile çelişkiler için söz konusuysen; ikincisi, *Tractatus*’ta dilin anlamsal sınırının dışında bulunan ifadeler için geçerli bir anlatımdır. Öyle ki *nonsense* terimini saçma veya anlamsız olarak çevirirsek aradaki ayrımı tamamen yok saymakla kalmayacak, aynı zamanda yapının temel vurgusunu iskalamış da olacağız. Örneğin bu durumda etik bir önerme Wittgenstein için saçma değil, yalnızca dil dünya karşılıklılığı bağlamında dilin anlamsal sınırının dışında bulunması anlamında anlam dışıdır. (Çev.)

Bu üçüncü önerme, ikinci önermenin yarı açık bir biçimde söylediği şeyi, daha açık ve berrak bir biçimde söyler. Dolayısıyla üçüncü önermenin tümcesel bileşenleri, ikinci ve üçüncü önermelerin ortak içeriğine karşılık gelmek zorundadır.

Öyle ki eğer bu sav herhangi bir yerde işlerse her yerde de işler. Bundan dolayı bileşik nesnelerden söz eden her önerme, her şeye rağmen açıkça söyleyebileceği şeyi söylemek konusunda yetersiz kalır. Eğer söylenebilen her şey açıkça söylenebiliyorsa o zaman bu önermenin, tüm söyleyebileceğini açıkça söyleyen bir önermeye çözümlenebilir olması gerekir; yani daha önce söz edilen sav sayesinde bileşik değil, yalın (basit) nesnelerden (Wittgenstein'in nesne olarak adlandırdığı, TLP, 2.02) söz eden önermelere indirgenebilir olması gerekir. Bu önermeler arasından en çekirdek (atomik) olanları temel önermelerdir (TLP, 4.21). İlk aşamada Wittgenstein'in yanıtının yöneldiği önermeler de (1) bu türden önermelerdir.

Bu, bizim temel ve karmaşık önermeler arasındaki ayrım taslağımızı tamamlar. Wittgenstein'in en başta sorduğumuz soruya (1) verdiği yanıt, temel önermelerin gerçekliği resmetmek suretiyle dile getirdikleridir. Aynı biçimde temel önermelerin mantıksal bileşimi olarak karmaşık önermeler de bu yolla gerçekliği dile getirir. Böylece onun görüşüne göre dilsel anlamın özü tam da budur. Şimdi bu yanıtı daha fazla ayrıntılandıralım.³

4. Resim Kuramı

Buradaki anahtar düşünce, bir temel önermenin aynen bir resmin temsil etme biçimi gibi bir şeyi ifade ettiğidir. Bu, katı bir şey olarak ele alındığında açıkça yanlıştır. Düzgün

³ Bu açıklamanın 1-3. bölümleri dilsel anlamın bağımsız garantörü olan olanakların yapısına göre Tractatus'un gerçekçi bir yorumunu niteler. Bu durum tartışmalıdır. Dünyamızın gerçek olanaklarının yalnızca dilimizin ifade edici olanaklarını gölgelediği düşüncesi üzerine çok başarılı bir alternatif irdeleme için bakınız Pears, 1987, 5. bölüm.

bir resmin ögeleri, betimlediği şeye benzer; ama bir temel önermenin ögeleri, işaret ettiklerine benzemez.

Fakat Wittgenstein için bir şeyi resim yapan, kendi öğelerinin belirli bir biçimde bağlantılı olduğu bir olgu olmasıdır (TLP, 2.14-2.141). Resmin temsil ettiği şey ise dünyevi ögelerin aynı biçimde ilişkili olan resmin öğelerine karşılık geliyor olması durumudur (TLP, 2.15).

Bu anlamda bir resmin öğelerini ve onlar arasındaki bağlantıyı kavramanın bir yolu daha vardır. Bir tablonun öğelerini kavramanın en iyi yolu, onu boya lekesinden (fırça darbesi) hareketle kavramaktır; çünkü resmin kendisi, bir şekilde uzamsal olarak düzenlenmiş bir olgudur. Bu anlamda biz, Mona Lisa'nın diğer öğeleri arasında burun ve gözleri, üç fırça darbesi (*blob of paint*) olarak da tasarlayabiliriz ve böylelikle resmin kendisi, göz lekeleriyle burun lekesi arasında uzanan (kısmi de olsa) olgudur. Bu nedenle tablo (resim), gerçekliğin karşılıklı öğelerinin aynı ilişki içinde bir araya gelerek bir bakıma belirli bir İtalyan kadının iki gözü arasında bir burnu olduğunu ifade eder.

Bunun temel bir önermeyi ifade eden bir tümceye doğal uygulanımı, sözcükleri tümcenin birer ögesi olarak ele alırken tümceyi de uzamsal düzenin bir olgusu olarak ele alır. Fakat bu, pek de iyi bir şey değildir. Nitekim eğer 'Fa' temel bir önermeyi ifade ediyorsa 'a' basit nesne olan a'dan, F ise tümel F olmaklıktan (aslında basit bir nesnedir) ve 'Fa'nın da F'nin karşılığı olduğu olgusu olduğundan söz eder. Oysa TLP 2.15 numaralı önermesinde 'Fa', resmettiği dünyevi öğeler arasındaki bağlantının, Fa'nın kendi öğeleriyle de aynı şekilde olduğunu dile getirir. Bir bakıma a, F olmaklığın karşılığıdır; ama 'Fa', a'nın F olmaklığın karşılığı olduğunu bize söylemez. O, yalnızca a'nın bir F olmaklığa sahip olduğunu ifade eder.

Fakat burada, resmin öğelerinin tümceye daha iyi uyarlandığı başka bir yol da tasarlanabilir. Mona Lisa'nın öğelerini, burnun tek fırça darbesiyle, gözlerinse onun hemen üstünde iki fırça darbesiyle resmedildiği bir şey olarak da

tasarlayabiliriz. Böylelikle bu iki öge, burna ait fırça darbесinin bir konuma (iyeliğе) sahip olduğu bağlantının yerini tutar. Sonrasındaysa TLP 2.15 ile bu ögeler arasındaki dünyevi bağlantının –Mona Lisa’nın burnu ve gözleri arasındaki varlığın iyeliğі– aynı ilişkinin yerini tuttuğunu, yani burnunun bu konuma sahip olduğunu dile getirir.⁴

‘Fa’nın ögelerini, yalnızca ‘a’ ve ‘F’nin sözcükleri olarak değil, daha ziyade ‘a’ sözcüğü ve ‘F’nin karşılığı olan varlığın konumu olarak düşünmek gerekir. Zira ‘Fa’, bu ögelerinin birinin diğerine karşılık geldiğі bir bağlantının yerini tutar. Dolayısıyla 2. 15 ile söylenmek istenen, bu ögelerin dünyevi bağlantılarının –a ve F olmaklık– tam da aynı bağlantının, yani a’nın F olmaklığа sahip olduğu bağlantının yerini tuttuğudur. Bizim Mona Lisa’ya ögelerinin kavramları üzerinden uyguladığımız TLP 2.15’teki olgu, Wittgenstein’in neden ona hem uzamsal hem de mantıksal resim dediğini açıklar (TLP, 2.171-2.19). Fakat çoğunlukla felsefecilerin araştırdıkları ya da tasarladıkları dilin bu biçimdeki tümceleri uzamsal bir resim değildir; yine de temel önermeleri ifade eden bu diller hâlâ mantıksal resimlerdir.

Tüm bunlar, temel önermelerde yer alan adların göndermelerini nasıl edindiklerini, yani nasıl yalın (basit) nesnelerden söz edebildiklerini açıklamıyor. Wittgenstein’in *Tractatus*’taki yanıtına göre düşünme dilinin kullanıcısı bunu, tümce imlerini kullanarak ve tümceyi başka bir biçimde anlamaktansa bir biçimde anlayarak başarır. Bunu yaparak dilindeki adları

⁴ Ahmed, *Tractatus*’ta ortaya konan dil dünya karşılıklılığını anlatmak adına bu örneğі kullanmıştır. Malum Wittgenstein açısından anlamın resim kuramı, dil yoluyla dünyanın bir resmini çizme iddiasını taşır. Bu resim, hiç kuşkusuz dünyanın mantıksal bir resmidir ve bu yönüyle dünyanın biçimsel bir yeniden kurulması iddiasını da içinde barındırır. Bu iddia bakımından bir resmin ögeleri arasındaki bağlantı, dünyada var olan bir bağlantının yerine geçer ve onu resmeder. Ahmed, buradaki yaklaşımı, biraz da ironik bir üslupla ele alıyor. Şimdiye değin yapılmış en önemli resimlerden biri olan Mona Lisa’yı âdeta bir yüz emoji gibi görüp resmedebileceğimizi söylerken, bu yaklaşımın zayıf bir yanını da imliyor. (Çev.)

basit nesnelerle ilişkilendirir. Bu, TLP 3.11’de sözü edilen izdüşüm yöntemidir. Wittgenstein’in kendi yüksek standartları açısından bile bu noktadaki irdelemesi pek açık değildir. Bu nedenle bazı psişik yansıtma veya anlamlandırma eylemlerini anlamlı kılmak için bunlara aleni dilsel kullanımın eşlik etmesi gerektiği yönündeki tüm düşünce, *Felsefesi Soruşturmalar*’ın⁵ önemli bir amacı hâline gelmiştir.

Dil ve diğer betimleme yöntemlerinin gerçeklik hakkında bir şeyleri nasıl söylediği sorusu; tümce, resim, harita ve benzerlerinin şeyleri nasıl olup da o şeylerin bizatihi kendilerinden farklı biçimde temsil ettikleri hakkında hakiki bir kafa bulanıklığıdır. Resim kuramının özü, onun bütünüyle [temsil ettiğinden] başka bir biçimde olmamasında yatar. Eş deyişle bir resmin öğeleri arasındaki bağlantı, betimlediği olası konumlardaki gerçekliğin onlara karşılık gelen öğeleri arasındaki bağlantıyla bütünüyle aynıdır. Resim ile resmettiği arasında geriye kalan eksiklik, resmin öğeleriyle o öğelerin hakkında konuştuğu şeylerdir ve bu eksikliği dolduran şey ise izdüşüm yöntemidir. Tüm bunlar, Wittgenstein’in simgesel temsil kuramının merkezî noktalarıdır.

5. Karmaşık Önermeler

Temel önermelerden fazlasıyla söz ettik. Peki doğal dilde baskın olan temel olmayan önermeler hakkında ne söylenebilir? Wittgenstein’in yanıtına göre her temel olmayan önerme, temel olanların bir doğruluk fonksiyonudur. Öyleyse bu ne anlama gelir?

P önermesi, $q_1, q_2, \dots, q_n$ kümesindeki önermelerin ancak ve ancak $q_1, q_2, \dots, q_n$ kümesindeki önermelerin tüm olanaklı koşullardaki doğruluk değerini öncekilerin doğruluk

⁵ TLP 3.11’in bu yorumu tartışmalıdır. Alternatif bir okuma için Bakınız, Mo-
unce, 1981, s. 31-33. Daha fazla tartışma için bkz. Hacker, 1999.

değerini kuruyorsa bu önermelerin doğruluk fonksiyonudur. Örneğin p , havanın yağmurlu veya karlı olduğunu ifade ederse q_1 havanın yağmurlu, q_2 ise karlı olduğunu söylediği takdirde p , q_1 ile q_2 'nin doğruluk fonksiyonu olur ve en nihayetinde q_1 ve q_2 ile aynı anda uyuşan iki olanaklı olmayan dünya, p ile çelişir duruma gelir. Böylece Wittgenstein, her önermenin doğruluk fonksiyonunun, temel önermelerinin doğruluk fonksiyonlarıncaya belirlendiğini düşünür.

Şimdi verili bir p 'yi doğru kılan temel önermeler arasında doğruluk fonksiyonlarının tüm dağıtımını [tablo üzerinde] ele aldığımız, bu önermelerin doğruluk temelleridir (TLP, 5.101). O hâlde p 'nin doğruluk temellerini elde ettiği olanaklı dünyalar, tam olarak p 'nin doğru olduğu, yani p 'nin dünyanın olduğunu ileri sürdüğü dünyalardır. Böylece 2. bölümde de anlatıldığı üzere p 'nin doğruluk temelleri, ' p 'nin ifade ettiği şeyin' kipsel anlamıyla p 'nin ifade ettiklerine karşılık eder hâle gelir. Dolayısıyla bir önermenin doğruluk temellerini açıklamak, onun içeriğini açıklamaktır. Bu, Wittgenstein'in (1)'e yanıtını da tamamlar.

6. Sonuçlar

Burada taslağını çizdiğimiz, biri metafiziksel, diğeri de mantıksal olan iki farklı görüşün sonuçları bulunuyor.

Bunların ilkinden, resim kuramının genel olduğu sonucu çıkar. Wittgenstein, düşüncelerin resim olduğunu düşünür (TLP, 3-3.001); ona göre neyi düşünebildiğimiz, neyi resmedip neyi resmedemeyeceğimizi belirler. Düşüncenin dışına çıkmaya çabalamak nafiledir. Eğer bir düşünce gerçekten bir şeyle ilgiliyse, yani eğer bir düşünceyse, o zaman resim kuramının anlamlı söylem üzerinde dayattığı kısımlara uymalıdır.

Bu, im dili hakkındaki genel biçimsel kısıtlamaların, evrenin tam anlamıyla düşünülemez özelliklerini yansıttığı anlamına gelir. Onlar, kendi mantıksal biçimlerine bağlıdır.

Bunun için tikel ile tümel arasındaki ayrım göz önünde bulundurulmalıdır. Monadik (birli) olguların bileşenlerinin bir şekilde birbirine uyduğu, kendisi bir düşünce olarak nitelene-meyecek belirsiz bir anlama sahibiz. Biz bu benzersiz şeyi, dil-de veya düşüncede betimleyemeyiz; ama o [mantıksal form] kendisini dil ya da düşünce yoluyla gösterir. Resim kuramı-nın özü, anlamlı özne-yüklem tümcelerinin ögeleri, ögelerini yalnızca resmettikleri gerçeklikle ‘uyuşarak’ paylaşmasından oluşur. Veyahut basit nesnelerin sayısını düşünelim. Dil bize, dünyanın bu ya da şu nesneleri içerdiğini söyleyemez; ama dildeki adların çeşitliliği bunu yansıtır (TLP, 4.1272, 5.5561). *Tractatus*, bunu ünlü bir ayrım olarak ortaya şöyle koyar: Metafizik şeyler söylenemez, ama dillimiz bunları bize gösterir (TLP, 4.12-4.121: 6.36 ile karşılaştırınız).

İkinci sonuç mantıkla ilgilidir. Russell, mantığı “herhan-gi bir şeyden bahsetmeden, bir şeye yüklenmeden ya da bir ilişkiden söz etmeden, her şey hakkında yapılan” türden ger-çeklikler hakkındaki doğruları keşfeden bir bilim olarak dü-şünür (Russell, 2004, s. 86). Örneğin, “Eğer Mary şişman-sa Tom keldir ve Mary şişmandır; öyleyse Tom keldir.”in mantıksal doğruluğu, onun bağlı olduğu mantıksal şemaya göre açıklanabilir: $((p \supset q) \wedge p) \supset q$.

Lakin Wittgenstein için mantık, neyin neyden çıkarsana-bileceğiyle ilgilidir (TLP, 6.1264) ve aslında mantık, dünya hakkında hiçbir şey söylemez. Diğer önermelerden sonuç olarak çıkarsanan bir önermenin doğruluğu, mantıksal ol-mayan bilimlerin sahip olduğu doğruluktan ayrı bir doğru-luk değildir. Daha çok bu, 5. bölümde betimlendiği üzere mantıksal olmayan bilimlerin de hâlihazırda kullandığı, temsilsel düzeneğin doğal bir yan ürünüdür. Bilhassa p_1 ’de ortak olan doğruluk temelleri, q ’nun doğruluk değerleri ara-sındaysa $p_1, p_2, \dots, p_n$ kümesinden ancak q sonucu çıkar. Mantık, imlerin yardımıyla dilediğimiz şeyi dillendirdiğimiz bir alan değil, daha çok doğal ve zorunlu imlerin doğaları gereği kendi adlarına konuştuğu bir alandır (TLP, 6.124).

7. Vargı

Bu kısa açıklama, zorunlu olarak eksik ve dogmatiktir. *Tractatus*'un gücünün bir kısmı kendi kozmik uzanımına dayanmaktayken, onun değerinin asıl büyük kısmı, simge kuramı ve bu kuramın benim değinmediğim [Tipler kuramı (TLP, 3.33-3.333), Tekbencilik ve ben (*self*) (TLP, 5.541-5.5423, 5.6-5.641), Matematikğin doğası (TLP, 6.01-6.031, 6.2-6.241), Ussal mekanik (TLP, 6.3-6.3751), Değer kuramı (TLP, 6.4-6.45), Felsefenin doğası (TLP, 6.5-7)] konularındaki uygulamalarına dair ayrıntılı çözümlemelerine dayanır.

İleri Okumalar

Tractatus'a en kısa girişler, hâlen Anscombe (1959) ve Mounce'a (1981) aittir. Daha fazla sayıdaki titiz irdeleme arasında hâlen en iyisi ve gayet kısa olan Ramsey'inkidir (1923). Diğer iki klasik yazı, Black (1967) ile Pears (1987) yazdıklarıdır.

Benim irdelemediğim bir geleneğe göreyse *Tractatus*'un bir şey söylemediği varsayılır. Daha çok onun (Pears'ın da ortaya koyduğu üzere), felsefe kadar kendisini de kusan emetik (kusturucu) bir ilaç gibi olduğu varsayılır. Daha fazlası ve buna inanan 'Yeni Wittgensteincılar' için bakınız Cray ve Read (der), 2000.

PIERRE WAGNER

ÇEVİREN: OSMAN BARAN KAPLAN

1. Dil Tasarımı ve Pratik Motivasyonları

Carnap, “Entelektüel Özyaşamöyküsü”nde dil hakkında şöyle der: “Hayatım boyunca dil fenomeninden büyülenmişimdir... Okul hayatımda dillere çok ilgiliydim, özellikle de Latinceye. Hep bir dilbilimci olacağımı düşünüyordum.” (Carnap, 1963a, s. 67) Carnap’ın birçok yazısı, onun dile olan bu temel ilgisinin kanıtıdır. Eğer dilin hangi kesin anlamda Carnap için merkezî olduğunu anlamak istiyorsak Carnap’ın birincil amacının, dil yetisinin teorik açıklamasını vermek yahut dili doğal bir fenomen olarak açıklamak olmadığını unutmamalıyız: “Olguyu betimlemekten çok teorik inşa ve sistemleştirmeye meyilliyim. Bu nedenle dilin ‘tasarım’ ve ‘inşa’ ile ilgili meseleleriyle daha çok ilgiliyim.” (Carnap, 1963a, s. 67, vurgular yazara ait). Carnap, yalnızca yapay sembolik ve mantıksal dillere odaklanmak şöyle dursun, hep önermelerin analizi ve doğal dillerin terimleri üzerinde durdu (doğal diller olarak örneğin Almanca veya İngilizce). Ancak dili yaygın kullanıldığı biçimiyle çalışmak ve bugünün dil felsefesinin ilgili sorularını yanıtlamaya çalışmak, Carnap’ın felsefi gündeminin temel meseleleri değildi.

Carnap’ın dil üzerine yaptığı çalışmaların en çok bilinen yönleri, bir yandan metafizik ve bilimdeki cümle ve terimlerin analizinde mantıksal metodun kullanımı, diğer yandan

bilimsel teorilerin yeniden inşası için gerekli dil sistemlerinin tanımlanmasıdır. Carnap'ın daha az bilinen diğer bir ilgisi ise uluslararası iletişim için yardımcı (*auxiliary*) bir dilin inşasıdır. Carnap'ın "Entelektüel Özyaşamöyküsü" (Carnap, 1963a, §11) ve yayımlanmamış makaleleri, Esperanto gibi uluslararası dillere olan ilgisinin kanıtıdır. Bu ilginin motivasyonlarından biri, "Milletler arasındaki anlayışın (*unders-tanding*) geliştirilmesi konusundaki insancıl (*humanitarian*) ideal"dir (Carnap, 1963a, s. 69).

Pratik motivasyonlar, Carnap'ın hayatı boyunca üzerinde çalıştığı genel felsefi programın temelini oluşturur ve aynı zamanda Carnap'ın dil hakkında söylediklerini anlamının da anahtarıdır: Dillerin analizi ve inşasında kullanılan mantıksal yöntemler aracılığıyla kavramsal sistemimizin açıklığa kavuşturulması ve yeniden şekillendirilmesi. Carnap ve Neurath, savundukları bilimsel, metafizik karşıtı tutum ve bilimin birliği hususunda diğer tüm mantıkçı empiristlerle birlikte dilin analizinin önemini vurguladılar. Ayrıca "Viya-na Çevresi Manifestosu"nun yazarları (Carnap, Hahn, Neurath, 1929), bir dil reformu ile politik ve sosyal ideallerinin savunulması arasındaki bağlantılar hususunda da ikna olmuşlardı. Fakat Neurath, işe verili olan dilden başlanılmasını, düzeltme ve geliştirmenin verili dilin içinden başlanarak devam edilmesi gerektiğini düşünüyordu. Neurath'a göre dile tam olarak açık ve kesin bir temel oluşturmaya çalışmak yerine verili dilin 'tehlikeli (örneğin metafizik) terimleri' adım adım ortadan kaldırılmalıdır (Neurath, 1941/1983). Öte yandan Carnap, açık kurallarla tanımlanan yeni dilbilimsel çerçeveler inşa etmek için modern mantık araçlarının geniş çapta bir kullanımında ısrar etti.

Daha genel olarak Carnap'ın dile ilişkin düşünceleri, biraz önce bahsettiğimiz uzun soluklu felsefi projesinde ayrıntılı olarak içerilir ve Carnap, bu projeye bilgimizin yeniden inşasına işaret eder. Carnap için cümlelerin analizi, kavramları açık kılma (*explication*) ve dillerin inşası, bu felsefi

projede birer araç olmaktan başka bir şey değildir. Dilin, kişinin üzerinde araştırma yapılabileceği doğal bir fenomen yahut el sürülmemesi gereken kutsal bir varlık olmadığını bilmek Carnap için çok önemlidir: “Bana göre bir dil ister doğal ister yapay olsun, diğer tüm araçlar gibi gereksinimlerimize göre değiştirilebilen veya tadil edilebilen bir araçtır.” (Carnap, 1963b, s. 938). Bu görüş, Carnap’ın açık kılma (*explication*) programıyla aşağıda açıklığa kavuşturulacak biçimiyle bağlantılıdır.

2. Meta-Linguistik Dönemeç

Carnap’ın dil anlayışı Frege’den derin izler taşır. 1910 ve 1913 yıllarında Carnap, Frege’nin *Kavramyazını* (*Begriffsschrift*) üzerine verdiği derslerine katılmış ve daha sonra Frege’nin diğer eserleri üzerine de çalışmıştır. Carnap, Frege’nin keskin bir analitik araç olarak kullanılmak üzere saflaştırılmış bir mantıksal dil geliştirme isteğini devam ettirir. Ancak Frege’nin temel kaygısı, matematiğin temelleriyle ilgiliyken (dil hakkındaki düşünceleri hiçbir şekilde matematik diliyle sınırlı olmamakla birlikte); Carnap, kısa sürede bu tür bir enstrümanın felsefi problemlerin analizi için önemini anlayacak ve bunun genel olarak bilimin önermelerine uygulanması üzerinde çalışacaktır. Ancak 1931’den önce Carnap, herhangi bir sistematik dil teorisi ileri sürmemiştir. Çünkü Carnap için dil, evrensel bir [sembolle gösterim] notasyon olarak kullanılmaktaydı; bu nedenle kendi başına bir araştırma konusu olarak görülmedi. Örneğin *Dünyanın Mantıksal Yapısı*’nda (1928), bir dilin ne olduğuna dair yahut dil üzerine çalışmanın yöntemi konusunda sistematik bir açıklama yoktur. Gerçekten de Carnap ve Viyana çevresinin diğer üyeleri; Wittgenstein’in, önermenin [mantıksal] biçiminin yanı sıra dilin diğer özelliklerinin ve dilbilimsel ifadelerin gösterilmelerine rağmen anlamlı bir şekilde ifade

edilemeyeceği yönündeki iddiasından derinden etkilenmiştir (Wittgenstein, 1921/1922, §§4.121, 4.1212, 6.36). Hatta bir süreliğine dil hakkında konuşmanın mümkün olup olmadığından bile emin değillerdi –örneğin dilin sentaksını anlamlı bir şekilde betimlemek gibi–.

1930'ların başlarında işler değişti: Carnap, Wittgenstein'in herhangi bir meta-linguistik söylemi anlamsız olarak değerlendirmesini reddetti ve nesne diliyle üst dil arasındaki ayrımı bir bütün olarak bilim dilinin analizine uygulamaya karar verdi. Bu ayrımın ardında yatan fikir, araştırma konusu dil ('nesne dili') ile araştırmanın dili ('üst dil')¹ arasında ayrım yapmaktır.² Bu yöntem bilimsel dönemeçte üç yazar etkili olmuştur. İlk olarak 1920'lerde Hilbert, meta-matematik yöntemini uygulamaya koyar. Hilbert, ilk olarak matematiğin önerme ve ispatlarını biçimsel olarak tanımlanmış bir dilde kodlar ve daha sonra da bu dili bir araştırma konusu olarak ele alır. Bu, matematiksel (biçimselleştirilmiş) teorilerin bazı niteliklerini (eksiksizlik, tutarlılık, karar verilebilirlik vb.) matematiksel olarak ispatlamayı amaçlayan Hilbert'in programının temel fikirlerinden biridir. İkinci olarak Carnap, Tarski'den Polonya mantık okulunun metalojisinin (üst-mantık) kullanımını; meta-linguistik yaklaşımı kullanarak önermeleri formüle etmeyi ve mantık hakkında mantıksal kanıtlar vermeyi öğrenir. Üçüncü olarak 1930'un başlarında Carnap, Gödel'in sentaksın aritmetizasyonu yöntemini duyar. Bu, bir L dilinin L diline (yani kendine ait), cümlelerinin yine L diliyle (yani

¹ Bu, aynı zamanda Frege'nin *Kavramyazımı* (*Begriffsschrift*) anlayışından ayrılma anlamına da geliyordu. Karşılaştırma için bkz. Ricketts, 2004. Bu ciltte Frege bölümüne bakın.

² Örneğin "Kar beyazdır." cümlesi, nesne diline ait bir cümledir. Öte yandan "Kar beyazdır, ancak kar beyazsa doğrudur." cümlesi ise nesne diline ait bir cümle üzerine konuşan bir üst dildir. Nesne dili ve üst dil, genellikle üst dilin sembolik (mantık dili) olmasından dolayı birbirinden farklı diller olmalarına karşın nesne dili ve üst dilin aynı dil olması da mümkündür. Yukarıdaki "Kar beyazdır." örneğinde de görülebileceği üzere bu örnekte nesne dili de üst dil de Türkçedir. (Çev.)

kendi diliyle) ifade etme olanağını sunar. 1931’de matematiğin temelleri ve bilgi sistemimizin yeniden inşası üzerinde çalışan Carnap’ın aklına yalnızca mantık ya da matematik için değil, tüm bilim diline uygun meta-linguistik bir düşünce fikri gelir. Carnap bu olayı, “Entelektüel Özyaşamöyküsü”nde yer alan renkli bir pasajda şöyle anlatıyor:

Bu problemler üzerine birkaç yıl düşündükten sonra dil yapısının bütüncül kuramı ve felsefeyle ilgili olası uygulamaları fikri bana, 1931 yılının ocak ayında hasta olduğum sırada, uykusuz bir gecede neredeyse bir önsezi şeklinde geldi. Ertesi gün yatakta, fikirlerimi hummalı bir biçimde “Metalojik Bir Girişim” başlığı altında kırk dört sayfada yazdım. Bu kısa notlar, *Dilin Mantıksal Sentaksı* kitabımın ilk versiyonuydu. (Carnap, 1963a, s. 53)

Dilin Mantıksal Sentaksı, 1934’te Almanca olarak yayımlandı ve genişletilmiş bir edisyonu İngilizceye çevrilerek 1937’de yayımlandı. Bu kitap, Carnap’ın dilleri incelemek için sentaktik yöntem olarak adlandırdığı yöntemin ilk sistematik açıklamasını içerir. Bu metot; anlam, referans ve doğruluk gibi kavramların hiçbirini barındırmaz. Ancak Almanca baskısının yayımlanmasından kısa bir süre sonra Carnap, Tarski’den dedüktif dil sistemleri için kesin doğruluk tanımları sağlama yöntemini öğrenir. Carnap; Tarski’nin, semantik üst dilinin birçok mantıksal kavramı (mantıksal sonuç ya da mantıksal doğruluk gibi) açık kılmanın önemli ve kesin bir yolunu sunduğunu kabul eder ve kısa bir süre sonra sentaktik yöntemini semantik bir yöntemle tamamlar. 1930’ların sonunda Carnap, Charles Morris’in sentaks, semantik ve pragmatikten oluşan ayrımını ödünç alarak dil teorisini üçe ayırır (Carnap, 1939). Sentaks, soruşturmalarını ifadelerin biçimsel özellikleri ve aralarındaki biçimsel ilişkilerle kısıtlasa da semantik (en azından Carnap tarafından öngörüldüğü şekliyle) bir dilin

ifadeleriyle *designata*'ları³ (temsil ettikleri ya da göndergede bulundukları şeyler) arasındaki ilişkiyi inceler. Öte yandan pragmatik yalnızca ifadeleri ve *designata*'yı değil, konuşmacıyı ve onun dilsel faaliyetlerini de dikkate alır. Dilsel entite-ler arasındaki sentaktik ilişki ve özellikler hakkında herhangi bir meta-linguistik konuşmanın kısıtlanması, çeşitli semantik paradokslar ve anlam kuramları tarafından ortaya atılan zorluklara karşı aşırı bir tepki olarak yorumlanabilir.⁴

Carnap, sentaktik yöntemin takdimiyle iki farklı hamle yapar. Bu hamleler *Mantıksal Sentaks*'ta iç içe geçmiştir; ancak Carnap'ın semantiği kabul ettikten sonra yaptığı çalışmalarda bunlar açıkça ayırt edilir. İlk hamle, daha sonra araştırma konusu olarak ele alınacak dillerin incelenmesi için meta-linguistik bir bakış açısının benimsenmesidir.

Wittgenstein'in *Tractatus*'taki bazı iddialarına ve özellikle de Wittgenstein'in önermenin [mantıksal] biçimi hakkında hiçbir [anlamalı] önermenin bulunmadığı iddiasına karşı Carnap, sanki tüm diller için ortak olan tek bir mantıksal yapı varmış gibi dil hakkında bu türden konuşmaları bırakmamız konusundaki ısrarını sürdürür ve bunun yerine diller arasındaki farklılıkları tanımlama olasılığı üzerine kafa yorar.⁵ Buna ek olarak Carnap, bir dilin cümleleri hakkındaki cümleleri formüle etmenin doğru ve kabul edilebilir bir yolu olduğunu gösterir. İkinci hamle, dilbilimsel ifadeler ve nesneler arasındaki temsiliyet, anlam ya da referansı dışarıda bırakarak üst dilde kullanılan yöntemi sentaktik yöntemle kısıtlamaktan ibarettir.

³ *Designata*, gerçekte var olan veya var olmayan bir şeye, bir işaret veya dilsel bir ifade yoluyla göndergede bulunmayı ifade eder. (Çev.)

⁴ Carnap'ın tamamen sentaktik bir yöntem benimseme konusundaki motivasyonları hakkında bkz. Awodey ve Carus, 2009.

⁵ Carnap, kaplamsal ve işlemsel dillerin bir tartışması bağlamında şöyle yazar: Hepimiz olanaklı dillerin çoklu olduğu gerçeğini göz ardı ettik. Özellikle Wittgenstein, sürekli olarak 'Dil'den söz eder (Carnap, 1934/1937, s. 245). Wittgenstein'in *Tractatus*'ta ne yazdığına bir göz atın: 'Tanımlar, bir dilden bir başkasına çevirinin kurallarıdır. Herhangi doğru bir im dili, bu kurallara uygun olarak diğerlerine çevrilebilir olmalıdır: hepsinde ortak olan nokta budur.' (3.343).

Carnap'a Ocak 1931'in uykusuz bir gecesinde gelen 'ön-sezi', aşağıda tekrar bahsedeceğimiz yeni bir dil anlayışını da getirmişti. Ancak bu 'önsezi', aynı zamanda felsefi sorunlara dil aracılığıyla yaklaşan yeni bir yaklaşımı da içerir. Carnap, *Mantıksal Sentaks*'ın önsözünde bilim, felsefe ve dilin mantıksal analizi arasındaki ilişkilere dair yeni bir anlayışı dile getirir:

Felsefe, bilimin mantığıyla değiştirilmelidir; yani bilimin kavram ve önermelerinin mantıksal analiziyle. Çünkü bilimin mantığı, bilim dilinin mantıksal sentaksından başka bir şey değildir. (Carnap, 1934/1937, s. xiii)

Mantıksal analiz, *Dünyanın Mantıksal Yapısı*'nda (1928) bilimlerin kavram ve önermelerine çoktan uygulanmıştı. 1931'de yeni olan şey; birçok felsefi problemin, nesne soruları (nesnelerin belirli tanım kümelerine ilişkin sorular) ile mantıksal sorular (nesnelere atıfta bulunan terim, cümle ve diğer dilsel ögelere ilişkin sorular) arasındaki net ayrımın eksikliğinden kaynaklanmasıdır. Carnap'a göre geleneksel felsefe, gerçekte mantıksal olan sorulara, nesne sorularıymış gibi muamele etme eğilimindedir. Bu nedenle Carnap, 'maddi konuşma tarzı'⁶ olarak adlandırılan şeyi kullanır ve sonuç olarak Carnap için geleneksel filozoflar, şeyler hakkında konuştuklarını düşünerek (çoğu kez) yanılmışlardır. Bu nedenle bu filozofların çözmeye çalıştıkları problemlerin, esasında dille ilgili problemler olduğu düşünülmelidir (Carnap, 1934/1937, §72). Bu karışıklıktan kaynaklanan sözde sorunlardan kurtulmak için felsefenin yerini, bilim dilinin mantıksal analizi almalıdır. Bu, Carnap'ın 1930'ların başlarında nesne dillerini, üst dillerden (*meta-languages*) ve

⁶ Maddi/Biçimsel konuşma tarzları, Carnap'ın çalışmalarında, özellikle de *Dilin Mantıksal Sentaks*'ında (1934) büyük öneme sahiptir. Maddi konuşma tarzında nesnelerden ve nesneler arasındaki ilişkilerden söz edilirken; biçimsel tarzda ise dilin kendisinden söz edilir. Bu nedenle bu ayrım, (maddi tarz) kullanılan dil ve (biçimsel tarz) mevzubahis dil şeklinde de özetlenebilir. (Çev.)

nesne sorularını da mantıksal olanlardan ayırdığı, linguistik dönemeç olarak adlandırılan bir versiyonudur.

Bu, Carnap'ın genellikle sayılar üzerinden gösterdiği ontolojik deflasyonculuğunun⁷ temelidir. Carnap'a göre sayıların 'özünün' mutlak bir şekilde sorulması, tipik bir sözde soruna işaret eder. 'Öz' sorusu, sadece sayı hakkında konuşmanın dile olan göreliliğini gözden kaçırır: "5 bir sayıdır." (madđi konuşma tarzının tipik şekli) gibi bir formülasyon yanıltıcıdır ve L 'dilindeki sayı imi olan '5' ile değiştirilmelidir (yani ilk cümlemin, Carnap'ın 'biçimsel konuşma tarzı' olarak adlandırdığı ikinci şekle tercümesi). Sonuç olarak Carnap filozoflara, sayıların 'özü'nü sormak, 'gerçekte ne olduklarını' söylemek yerine (bazı özel amaçlar için) kullanmak istediğimiz dile en uygun olan sayı imleri hakkında tartışarak karar vermelerini önerir. Carnap'ın görüşünün bir başka önemli sonucu da felsefi tezlerin geleneksel felsefede sahip oldukları mutlakçı karakteri yitirerek dillere görelilik olarak ortaya çıkmalarıdır. Örneğin, Carnap'ın ileri sürdüğü bilimin birliğinin, bu birliğin gerçekleştirileceği dilden bahsetmeden bu birlik hakkında konuşmaya çalışılmaması gerekliliğidir (bkz. Carnap, 1935a/1996, s. 78).⁸

Linguistik dönemeç, Carnap'ın tamamen sentaktik bir yöntemi savunduğu zamanlarda ele alınsa da Carnap, semantiği kucakladığı zamanlarda bile linguistik dönemeçten asla vazgeçmedi. Onun için dil analizi, 'felsefede en önemli araç' olarak kaldı (Carnap, 1963a, s. 60).

⁷ Ontolojik deflasyonizm, ontolojik soruların önemsiz olduğunu savunan görüştür. (Çev.)

⁸ Carnap'ın, felsefe eleştirisinin temeli olarak dil analizi üzerine bakınız Wagner, 2009b. Dilin mantıksal analizi yoluyla metafiziğin ortadan kaldırılmasında en çok bilinen makale Carnap'a aittir (1931); ancak çoğu zaman (haklı olarak) eleştirilmesine rağmen bu makale, Carnap'ın kısa bir süre için sahip olduğu görüşlerini geliştirmesine neden oldu. Ünlü doğrulamacı anlam kriterinin bazı versiyonları, kısa sürede başka olası kriterler (test edilebilirlik, onaylanabilirlik vb.) ile değiştirildi. Bu nedenlerden dolayı bu (1931) makalesi, Carnap'ın dil hakkındaki görüşlerinin genel bir açıklaması olarak görülmemelidir. Carnap'ın daha sonra cazibesini kaybeden geç dönem ontoloji ve dilbilimsel çerçeveler üzerine görüşleri için bkz. Carnap, 1950a /1956.

3. Kurallar Sistemi Olarak Diller

Mantıksal Sentaks bağlamında, Carnap'ın 'dil' terimini kullanımı ve doğal dillerle biçimsel olarak inşa edilmiş olanlar arasındaki ilişkiler hakkında karmaşık sorunlar ortaya çıkmaktadır. Carnap'ın sentaktik yönteminin sergilenmesi, bunun bir üst dilde formüle edilen kurallarla tamamen tanımlanmış biçimsel sistemler olarak tasarlanan diller için geçerli olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Bu kurallar iki farklı türdedir: Oluşum (*formation*) ve dönüşüm (*transformation*) kuralları.

L dilinin oluşum kuralları, L'nin cümlelerini salt biçimsel bir şekilde, yani imlerin cümleleri oluşturmak için nasıl bir araya getirilebileceği açısından tanımlamak anlamına gelir. Kurallar hangi im dizelerinin cümle olduğunu belirler ve (muhtemelen sonsuz büyüklükte) bir cümle kümesi belirler. Tanım, dilin im ve ifadelerinin, anlam ve *designata*'larına herhangi bir atıfta bulunmaması bakımından tamamen biçimseldir. L'nin im ve ifadelerinin anlamları ve *designata*'sı olabilir, ancak sentaktik yöntem uygulandığında bunlar göz ardı edilir.

Carnap'ın terim anlayışı, bir 'dil'de dönüşüm kurallarıyla tanımlanan bir vargı ilişkisini de içerir. Bu kurallar arasında aksiyomlar ('ilkel [protokol] cümleler' olarak da adlandırılır), çıkarım kuralları (örn. Modus Ponens: $B \text{ ve } B \rightarrow C, C \text{ çıkarsanır}$) ve aynı zamanda sonsuz sayıda öncüllü argümanlar için geçerli çıkarım kuralları (örn. $P(0), P(1), P(2), P(i) \dots$, 'P' bir-adlı aritmetik yüklem (*one-place predicate*) ve 'i' pozitif tamsayılar için indeks olarak, tüm n'ler için $P(n)$ çıkarsanır.) vardır. L'nin aksiyomları ve bunların L'deki sonuçlarının L'de geçerli oldukları söylenir. Burada 'geçerlilik'in mutlak bir anlamı yoktur: Geçerli cümleler kümesi, dönüşüm kurallarına bağlıdır. Örneğin Carnap, *Mantıksal Sentaks*'ta belirli iki sistem, Dil I ve Dil II verir. İkinci cümledeki geçerli cümleler, klasik mantık ve matematiğin tüm cümlelerini içerir; ilkinde, geçerlilik daha sınırlı bir kaplama sahiptir.

Carnap, sentaktik yöntemin söz konusu iki kalkülüsünün (Dil I ve Dil II) uygulamasını ayrıntılı biçimde dikkate aldıktan sonra herhangi bir dile uygulanabilecek bir yöntem, 'genel bir sentaks' yöntemi ileri sürer.⁹ Carnap, bu yöntemi şöyle izah eder:

Bir dil ile burada genel olarak her türlü kalkülüs, yani ifadeler olarak adlandırılan, örneğin sonlu ve her türden elemanlar dizisi, yani semboller olarak adlandırılanlar ile ilgili bir oluşum ve dönüştürme kuralları sistemi anlamına gelir... Saf sentaksta, yalnızca ifadelerin sentaktik özellikleri, başka bir deyişle yalnızca ifadenin sembollerinin türüne ve sırasına bağlı olanlar ele alınmaktadır. (Carnap 1937, s. 167-8)

Carnap yönteminin, doğal dillere (Almanca veya Latince) uygulama ihtimalini dışlamamasına rağmen sentaktik yöntemin bazı çok özel dillere uygulanmasını engelleyen bazı çok özel 'dil' tanımları vardır.¹⁰ Bu bakımdan Carnap'ın bahsettiği engeller, bu dillerin karmaşıklığı, 'sistematik olmayan ve mantıksal olarak kusurlu yapıları' ile ilgili pratik bir karaktere sahiptir. (Carnap, 1934/1937, s. 2)

Carnap'ın 'dil' kavramı, bir oluşum ve dönüşüm kuralları sistemi olarak son derece tuhaf görünebilir: Bunun, gerçek bir dil değil de biçimsel olarak tanımlanmış bir sistemde formüle edilmiş matematiksel bir bilgi olduğunu düşünebiliriz.

⁹ Bu özel yaklaşımın, *Mantıksal Sentaks*'ta bile dillerin diğer araştırma yöntemlerini hiçbir şekilde dışlamadığını unutmayın: "*Mantıksal Sentaks*, dili bir kalkülüs olarak ele aldığını iddia ettiğinde o dilin bir kalkülüsten başka bir şey olmadığını ifade ettiği anlamına gelmez. [. . .] Herhangi bir dilin, bu [sentaktik] yönün dışında, başka yöntemlerle araştırılabilecek diğer yönleri vardır. Örneğin, dilin sözcüklerinin anlamı vardır. Bu, bir dilin, semantik için bir inceleme ve çalışma alanı olduğu anlamına gelir. Ek olarak bir dilin sözcük ve ifadeleri, eylem ve algılarla yakından ilişkilidir ve bu bağlamda diller, psikolojik incelemenin nesneleridir. Yine dil, tarihsel olarak verili olan bir iletişim yöntemi olduğundan ve bu nedenle içerisinde belirli bir insan grubundaki karşılıklı etkileri barındırdığından sosyolojinin de çalışma alanını oluşturur." (Carnap, 1934/1937, s. 5)

¹⁰ Kelime dili, cümlelerin işaretlerden/imlerden (im diline örnek olarak 'B' yüklemi) ziyade kelimelerden (örneğin 'mavi' kelimesi) oluşan dildir.

Bu itirazın cevabı, Carnap'ın mantık ve matematik felsefesinde yatmaktadır.

Kabaca söylersek ana fikir; Carnap'ın, mantık ve matematiğin önermelerini bilgi veren önermeler olarak görmek yerine bunları olgusal bilimin önermelerini çıkarsamak veya dönüştürmek için yararlı araçlar olarak görüyor oluşudur:

Biçimsel bir bilimin olgusal bilimlerden bağımsız olarak bir önemi yoktur. Biçimsel bilim, olgusal bilimdeki dilsel dönüşümleri kolaylaştırmak için teknik nedenlerle kullanılan yardımcı bir bileşendir... Biçimsel bilimlerin hiçbir nesnesi yoktur; nesneleri olmayan ve içerik içermeyen yardımcı ifade sistemleridir. (Carnap, 1935b / 1953, s. 127-128)

Carnap, mantığın önermeleriyle aynı nitelikte olan matematiğin önermelerinin hiçbir şeyle ilgili olmadığını, hiçbir nesneye sahip olmadığını iddia eder. Bunun yanı sıra mantıksal ve matematiksel önermeler, boş olmaları ve herhangi (olgusal) bir bilgi vermediklerinden dolayı sadece dil sisteminin bir parçası olarak görülebilirler.¹¹ Carnap, mantıksal ve matematiksel önermelerin analitik olduğu dil sistemleriyle özellikle ilgilediğinden dolayı analitikliğin açık kılınması işleminin onun için çok önemli bir konu olması şaşırtıcı değildir.

Carnap'ın *Mantıksal Sentaks*'ta benimsediği dile karşı aksiyomatik yaklaşım, şüphesiz Hilbert'in meta-matematiğinden esinlenmiştir: Dil, tamamen üst dilde formüle edilmiş kurallarla tanımlanmıştır. Mantıksal olarak geçerli cümleleri ve vargı (consequent) ilişkisini belirleyen bu kurallar, hem cümle tanımları için gerekli kuralları hem de dönüşüm kurallarını

¹¹ *Mantıksal Sentaks*'ta, işler aslında biraz daha karmaşıktır. Çünkü mantıksal dönüşüm kurallarına ek olarak Carnap, ampirik içeriğe sahip dilleri P-kurallar (fiziksel kurallar) ile tanımlama olasılığını göz önünde bulundurur. Bu durumda, verilen dilin geçerli cümlelerini L-geçerli ve P-geçerli cümlelere bölmek gerekir. Carnap için mantıksal ve matematiksel cümleler, L-geçerli (yani analitik) cümlelerin olduğu dillerdir. Burada P-kurallar ile tanımlanan dilleri düşünmeyiz.

içerir. Bununla birlikte Carnap'ın metodolojisiyle Hilbert'in metodolojisi arasında büyük bir fark vardır: Hilbert okulunda kullanılan meta-matematik, matematiğin temel sorununa bir çözüm sunmaya çalışan epistemolojik bir amaca sahiptir.¹² Öte yandan Carnap'ın dilbilimsel çerçevelerin tanımı için kullandığı meta-linguistik bakış açısı, matematiksel önermelerin gerekçelendirilmesini amaçlamaz.

Ancak yine de Carnap'ın dil anlayışını anlamak için mantık ve matematik felsefesi hakkında daha fazla şey söylememiz gerekiyor. 1920'lerin sonunda Carnap, matematik için bir temel ararken sadece matematikte değil, aynı zamanda –ve daha da önemlisi– dil konusunda farklı görüşlere sahip olan mantıkçıların görüşlerini birleştirmeye çalıştı (Hilbert, Frege, Brouwer, Wittgenstein...). Fakat *Mantıksal Sentaks*'tan yola çıkarak bu konuda tamamen farklı bir tutum aldı, matematiğin temelleriyle ilgili sorulara çözüm arayışını bıraktı ve bunun yerine mantıksal plüralizmi ve ünlü hoşgörü ilkesini benimsedi:

Dilin biçimleriyle ilgili olarak her açıdan tam özgürlüğe sahip olduğumuz görüş korunacaktır. Hem cümle yapıları hem de dönüşüm kuralları (ikincisi genellikle 'postulatlar' ve 'çıkarım kuralları' olarak adlandırılır) isteğe bağlı olarak seçilebilir.... Bu yöntemle matematiğin temelleri problemi konusundaki farklı bakış açıları arasındaki çatışma da ortadan kalkar. Bir dil, kendi matematiksel biçimiyle yukarıda bahsedilen bakış açılarının herhangi birinin tercihlerine göre inşa edilebilir. Dolayısıyla hiçbir gerekçelendirme sorusu ortaya çıkmaz, sadece çelişki sorunu da dâhil olmak üzere bu ya da şu seçimlerin yol açtığı sentaktik vargılar (*consequence*) sorusu ortaya çıkar. (Carnap, 1934/1937, s. XV)

¹² Matematiğin temeli, özellikle 1920'lerde çok tartışmalı bir konuydu. Formalizm, sezgicilik ve mantıkcılık, başta gelen geçici çözümlerdi. Matematiğin temelleri ve bu soruna önerilen çözümler hakkında arka plan için bkz. Horsten, 2008, özl. bölüm 1, 2.1-2.3 ve 3.

Şimdi, mantık ve matematiğin herhangi bir olgusal alanı olmadığı için bu bilimlerin önermelerinin doğruluklarını bildiren bir olgu durumu da yoktur. Bu yüzden bu bilimler için doğru ya da yanlış diye mutlak bir soru olmadığı gibi 'sayıların özü' nedir türünden bir soru da olamaz. Sonuç olarak mantıksal ve dilbilimsel bir çerçevenin benimsenmesi bir doğruluk sorunu değil, bir uygunluk ya da elverişlilik sorunudur: "Herkes kendi mantığını, kendi dil biçimini, istediği gibi oluşturmak konusunda özgürdür." (Carnap, 1934/1937, s. 52). Gerçekten de herhangi bir gerekçelendirme sorusu, bir vargı ilişkisi de dâhil olmak üzere bazı dil çerçevelerinin zaten mevcut olduğunu varsaymaktadır. Carnap için dil sistemlerinin inşası (vargı ilişkisi ve bir dizi geçerli matematiksel önermeler de dâhil olmak üzere), mühendislik ve planlama problemi hâline gelir. Bir dil, diğerinden daha basit, daha etkileyici, daha güçlü, daha kullanışlı, daha iyi olabilir ve dil seçimimiz bu türden ihtiyaçlarımızı karşılayabilir. Dilbilimsel çerçevelerin karşılaştırılması, bir meta-linguistik içinde yapılabilir ve eğer birisi dilbilimsel bir çerçeve benimsemek isterse "onun için gerekli olan şey, elbette bunu tartışmak istediği takdirde dilbilimsel yöntemlerini açık bir şekilde belirtmesi ve felsefi argümanlar yerine bu dilin sentaktik kurallarını vermesidir." (Age..)¹³

1930'ların sonlarında, Tarski'nin semantik bir üst dilden yararlandığını öğrendikten sonra Carnap, sentaktik yöntemini semantik bir yöntemle bütünleştirdi. Böylelikle kurallar tarafından tanımlanan iki çeşit dil ayırt edilmiş oldu: Bir yanda, yorumlanamayan diller (dönüşüm kuralları ile tanımlanan bir türetilbilirlik ilişkisi olan kalkülüsler) ve diğer yandan semantik sistemler. Semantik bir sistemde,

¹³ Böyle bir tartışmanın içinde yer almak isteyenler, bir üst dil MD'de hemfikir olmak zorundadırlar ve bu da sorunlu olabilir. Çünkü MD, aynı zamanda bir vargı ilişkisi ve geçerli olarak kabul edilen bir dizi mantıksal ve matematiksel cümleleri içerir. MD'nin kendisi hakkında bir tartışma da mümkündür, ancak bunun için dil hiyerarşisinde yine MD ile eşit biçimde anlaşmazlığa neden olacak bir meta-üst dile gereksinim vardır.

cümle kümesi aynı zamanda oluşum (*formation*) kurallarıyla tanımlanır, ancak daha sonra iki tür semantik kural ile yorumlanır: Gösterim (*designation*) ve doğruluk kuralları (bkz. Carnap, 1939). Örneğin, ‘a’ bir nesne ismi ve ‘B’ de L-nesne dilinin bir adlı yüklemiyse ML, semantik üst dilinin aşağıdaki cümleleri düzenleme kuralları olarak alınabilir:

‘A’, Venüs gezegenini gösterir.

‘B’, mavi olma özelliğini gösterir.

Eğer ‘değil’ L dilinde mantıksal bir im ise MD (üst dil) dilinin aşağıdaki cümlesini bir doğruluk kuralı olarak alabiliriz:

‘değil’i biçimindeki bir cümle ancak ve ancak ‘....’ biçimindeki cümle doğru değilse doğrudur.

Carnap, bu türden bir kurala dayanarak doğruluk, L-doğruluk ve L-çıkarım gibi semantik kavramların nasıl tanımlanacağını gösterir. L-doğruluk’un (mantıksal doğruluğun bilindik, ancak kesin olmayan kavramını açık kılma anlamına gelir) tanımı, doğruluğun yalnızca semantik kurallar tarafından belirlenerek dünyada olup biten olgu durumları dikkate alınmadan yapılır.¹⁴ Ve B cümlesinin, A’nın L-çıkarım’ı olduğu –yalnızca S’nin semantik kurallarına uygun olması koşuluyla– ancak A doğruysa B de doğrudur durumunda mümkündür.

Bir K kalkülüsü ve S semantik sistemi verildiğinde, K ve S aynı cümle kümelerine sahiplerse (tipik olarak aynı oluşum kurallarına sahiplerse durum böyle olur); K’nın tüm geçerli

¹⁴ Betimleyici (yani mantıksal olmayan) sabitleri olan bir dilde bir cümle, L-doğru olmadan koşulsuz doğru (*true simpliciter*) olabilir (bkz. Carnap, 1939). L-doğruluk olmayan bir doğruluk, dünyadaki olgu durumlarına bağlıdır; öte yandan bir L-doğruluk, sadece incelenen semantik sistemin kurallarına bağlıdır.

cümleleri S’de doğru ise (her biri ayrı olarak L-doğru ise); S, K’nın (her biri ayrı olarak L-doğru ise) doğru bir yorumudur ve bu nedenle S, K’nın bir yorumu olarak kabul edilir.

Carnap’ın semantik dönümünden sonra yeni kurallar eklenir, ancak temel dil anlayışı değişmez: Bir dil, açık ve kesin olarak formüle edilmiş kurallar sistemi tarafından tanımlanır.

4. İnşa Edilen Diller, Doğal Diller ve Açık Kılma

Bu noktada, önce doğal diller (İtalyanca ve Fransızca gibi) ve inşa edilmiş diller (bir üst dilde sentaktik veya semantik kurallarla tanımlanmış) arasındaki ilişkilerle ilgili olarak ve ikinci olarak da dil sistemlerinin bir dizi kuralla tanımlanmasının felsefi amacıyla ilgili olarak iki soru ortaya çıkmaktadır. Carnap’ın, doğal dilleri bile kurallar sistemleriyle temsil etme ve onlara sentaktik yöntemi uygulama olasılığını öne sürdüğüne dikkat edin (Carnap, 1934/1937, s. 8, 228). Bu iki soruya görünüşte karşı çıkan bir dizi cevap verilmiştir.

Örneğin Tom Ricketts, Carnap’ın *Mantıksal Sentaks*’ta doğal dilleri kalkülüslerin birer örnekleri olarak görmeyi önerdiğini öne sürüyor: Bunun anlamı, kalkülüs ifadelerinin doğal bir dilin ifadeleriyle (inskripsiyon türleri veya sözce türleri) koordine edilmesi anlamına geliyor. Başlangıçta kalkülüs için tanımlanmış sentaktik terimler (‘analitik’, ‘vargı’ vb.) sonuçta doğal dile de uygulanabilir: “Modulo, bir dilin cümlelerinin kalkülüs formülleriyle koordinasyonunu sağlar, böylelikle bu formüllerin sentaktik sınıflamaları dilin sözcelerine yansıtılabilir.” (Ricketts, 2004, s. 191). Bu tür bir koordinasyon olmadan İngilizce gibi bir dil, örneğin faaliyetler veya daha ziyade alışkanlıklar sistemi olarak belirli faaliyetler için iş gören, çoğunlukla bir grubun üyeleri arasındaki iletişimi ve faaliyetlerin koordinasyonunu amaçlayan bir şey değildir (Carnap, 1939, s. 3). “Dilsel davranış, tabiri caizse kendi içinde mantıksal olarak biçimsizdir.” (Ricketts, 2004,

s. 193). Bu koordinasyon ilişkisinin, Ricketts'in derinlemesine tartıştığı bazı tuhaf özellikleri vardır; ancak genel fikir, doğal bir dili bir kalkülüsle koordine etmenin, ona bir sistem empoze etmek anlamına gelmesidir. Böyle bir sistem, 'örneğin bu veya şu türden bir sözce L-geçerli formülünün sözcesi olarak yeniden betimlenebilir.' (Ricketts, 2004, s. 191); gözlenen bir olgu olarak verilen bir cümlemin onayı yahut reddi bile bir hipotezin test edilmesinin sonucu olarak görülebilir. Daha genel olarak sistem elverişli olduğunda kalkülüsler için saf sentakta tanımlanmış terimler, daha sonra göz önünde bulundurulmuş kullanımdaki dile de uygulanabilir.

Ricketts tarafından geliştirilen analiz, A.W. Carus (Carus, 2007) tarafından önerilen cevapla çelişkili olabilir. Carus'a göre Carnap'ın yazılarında, bir kalkülüsün 'mantıksal olarak amorf' olan doğal dillerin davranışçı (*behaviouristic*) betimine dayatılan bir sistem olarak görülmesi önerisi yoktur. Aksine Carus, inşa edilen dillerle evrimleşmiş diller arasındaki süreklilik konusunda ve buna ek olarak daha az inşa edilmiş dillerin, daha kesin ve daha iyi inşa edilmiş dillerle kademeli olarak yer değiştirilmesi fikrinde ısrar eder. Carus, insan dillerinde inşa derecelerinin bulunduğunu kabul eder; örneğin matematiksel fiziğin dili, tıp ya da muhasebeden daha iyi inşa edilmiştir (Carus, 2007, s. 275-276). Carus'a göre Carnap'ın inşa edilen dilleri, bir topluluğun dilsel davranışını tanımlamak veya yorumlamak için değil, kesin olarak tanımlanmamış kavramları daha kesin bir şekilde tanımlanan kavramlarla yer değiştirmektir. Başka bir deyişle ikincisi, ilkinin açık kılma içindir. Carnap'ın, birçok yazısında dil inşasının farklı olasılıklarını araştırma hususunda neden bu kadar uğraştığını anlamak için bu araştırmanın hem hoşgörü ilkesi hem de açık kılma programı bağlamında yapıldığının farkına varmak durumundayız (bkz. Carus, 2007, bölüm 11). Bununla birlikte Ricketts'in yorumunun (Carus'un sandığı gibi), dil sistemlerinin birer açık kılma biçimleri (*explications*) olarak değerlendirilmesi hususunu dışarıda bıraktığı açık değildir.

Öte yandan Carus, evrimleşmiş dilleri inşa edilen dillerle karşılaştırırken; Ricketts'in amacı, kullanımda olan diller ve kal-külüsler arasındaki ilişkilerle ilgilidir (Bu konularda, yakında yayımlanacak olan Wagner'e bakınız).

Tartışmayı netleştirmek için açık kılma işlemi hakkında daha fazla şey söylenmesi gerekir. Carnap'ın anladığı şekliyle açık kılma işlemi, hâlihazırda kullanımda olan bir kavramın (*explicandum*) daha kesin bir şekilde tanımlanmış olanlarla (*explicatum*) değiştirilmesinden ibarettir. Bu prosedür, açıklananın (*explicandum*) biçimsel olmayan (*informal*) tarzda bir açıklığa kavuşturulmasıyla başlar; kesin bir kavram tanımlanmadan önce *explicatum*'un belirtilmesi gerekir (bkz. Carnap, 1950b, bölüm 1). Bu şekilde daha kesin bir kavramsal çerçeveye ulaşabilir ve belki de gündelik dil ifadelerinin yanlış kullanımından kaynaklanan felsefi problemleri de çözebiliriz. Her ne kadar açık kılma yöntemi 1945'ten önce formüle edilmese de *Mantıksal Sentaks*'ın biçimsel olarak tanımlanmış dillerini erken birer açık kılma biçimleri olarak görmek mantıksız görünmemektedir (Her ne kadar Carus, 2007, s. 256–257'de biraz farklı ve daha temkinli görüşlere sahip olsa da). Peki, açık kılma işlemi bir kavramın diğer bir kavramla yer değiştirmesiye, dil sistemlerini neden birer açık kılma işlemi olarak görelim? Ve örneğin Dil I ve Dil II gibi sistemler doğrusu neyi açık kılabilir?

İnşa edilen dil sistemleri, birer açık kılma işlemi olarak kabul edilebilir veya açık kılma işlemlerine yardımcı olan araçlar olarak da kabul edilebilir. Çünkü çoğu durumda bir terimin başka bir terimle değiştirilmesi, lokal ölçekte etki yaratmaz. Böyle bir etki yaratmak, genel kurallarının değiştirilmesini ve tüm dilin yapısını yeniden gözden geçirmeyi gerektirir. Bu gibi durumlarda Carus'un işaret ettiği gibi inşa edilen bir dil sisteminin amacı, kullanımda olan bir dilin bir kurallar sistemi tarafından toptan olarak değiştirilmesi değil, dilin tüm bölümlerinde önem taşıyan temel kavramların açık kılınmasıdır. Bununla birlikte Carnap'ın

‘diller’ veya ‘inşa edilmiş dil sistemleri’ dediği şeyin, aslında dil şemaları olduğu, yani bir dizi (aktüel veya potansiyel) dil için geçerli olan ve içlerinde bu kurallarla tanımlanabilecek kavramların nasıl uygulanacağı kesin olarak gösterilen kuralların olduğu da eklenmelidir. Örneğin Dil I ve Dil II, bir iletişim dilinin yerini almaz: Onları tanımlayan kurallar, bir dil sınıfının genel özelliklerinden başka bir şey vermez. Mantıksal, inşa edilmiş bir dilin aritmetikteki sayı kavramını açık kılma işlemine hizmet etmesi gibi, Carnap’ın *Mantıksal Sentaks*’taki amacı da mantıksal vargı, geçerlilik, mantıksal denklik ve analitiklik gibi bazı genel kavramların açık kılınması işlemine hizmet edecek yollar önermektir.

Son bir mesele: Carnap, hayatının büyük bir bölümünü analitikliğin açık kılınmasının yollarını araştırmaya harcamıştır. ‘Analitik’, Carnap’ın dil inşası konusundaki çalışmalarının çoğu için merkezi bir konumdur. Carnap, doğru bir analitiklik anlayışının bilim metodolojisi ve özellikle de biçimsel bilim (mantık, matematik vb.) ve olgusal bilim (diğer disiplinler arasında fizik, kimya ve psikoloji) arasındaki temel farkın açık kılınması için gerekli olduğunu düşünmüştür.¹⁵ Açıkçası Carnap’ın analitiklik konusundaki çalışmaları, kavramın bilimsel olarak kabul edilebilir olmayacak kadar karanlık olduğuna ve tanımın bunu netleştirmeyeceğine ikna olmasına rağmen Carnap’ın çalışmaları, analitikliğin ampirik bir karakterizasyonunda ısrar eden Quine tarafından sorgulanmıştır.¹⁶ Bu konuda Carnap, temel olarak iki tür cevap verir: Bir yandan Quine’nin meydana

¹⁵ Carnap’ın dil hakkındaki görüşlerinin pek çok yönü, kendisinin bilim felsefesi için de esastır. Analitikliğin açıklanması, aynı zamanda Carnap’ın 1950’lerde bilimsel teorilerin yeniden yapılandırılması konusundaki tartışmalarında, bir gözlem diliyle teorik bir dil arasında bir anlam ve ayrım kriteri bulma konusundaki araştırmasının bir sonucudur. Biçimsel ve olgusal bilim arasındaki ayrım hakkında daha fazla bilgi için Carnap, 1935b’ye bakınız.

¹⁶ Alan yetersizliği nedeniyle Carnap ve Quine’nin bu konudaki tutumunun gelişimini bir kenara bırakmak zorundayız. Quine’nin analitiklik hakkındaki görüşleri hakkında bir tartışma için bu ciltte Quine bölümüne bakın.

okumasından vazgeçerek analitikliğin ampirik ('pragmatik' kelimesini kullanır) karakterizasyonunun gerçekte nasıl sağlanabileceğini göstermeye çalışır (Carnap, 1955/1956); öte yandan, kendisinin inşa edilen diller aracılığıyla analitikliği açık kılma projesini Quine'nın doğru anlamadığını savunur. Carnap için mesele, ne gündelik bir dilde verilen bazı mevcut analitiklik kavramını (bir kurallar sistemiyle) karakterize etmek ne de bu kavramı mantıksal notasyonda biçimselleştirmek değil, kesin olmayan verili kavramı daha kesin bir şekilde tanımlanmış kavramla yer değiştirerek onu açık kılmaktır. Carnap'ın bunu gerçekleştirme yöntemi, kendisinin aradığı belirli özelliklere sahip –yani aynı zamanda kesin olarak tanımlanmış bir analitiklik kavramına sahip– kural sistemleri tarafından tanımlanan dillerin inşasıdır (bkz. Carnap, 1952/1990, s. 427). Analitiklik tartışmasında, dil hakkındaki diğer birçok felsefi tartışmada olduğu gibi Carnap'ın konumu da genellikle olgular hakkında betimleyici bir konuşma olarak yanlış şekilde yorumlanmış olmasına rağmen Carnap'ın söyledikleri, açık kılma işlemi, yer değiştirme ve dil planlaması açısından anlaşılmalıdır.

İleri Okumalar

Burada adı geçen başlıklar, yalnızca bu bölümün kaynakçasında listelenmemiş olanları içerir.

Bar-Hillel, Y. (1963), "Remarks on Carnap's Logical Syntax of Language", in Schilpp, 1963, s. 519–543.

Beth, E. W. (1963), "Carnap's Views on the Advantages of Constructed Systems over Natural Languages in the Philosophy of Science", in Schilpp, 1963, s. 469–502.

Carnap, R. (1932), "Die physikalische Sprache als Universalsprache der Wissenschaft",

- Erkenntnis*, 2, 432–465. Translated as *The Unity of Science*. London: Kegan Paul, Trench, Trubner & Co, 1934.
- _____, (1932), “Über Protokollsätze”, *Erkenntnis*, 3, 204–214. Translated as ‘On Protocol Sentences’, *Noûs*, 21, 1987, 457–470.
- _____, (1936–1937), “Testability and Meaning”, *Philosophy of Science*, 3, 419–471; 4, 1–40.
- _____, (1952), “Meaning Postulates”, *Philosophical Studies*, 3, 65–73. Reprinted in Carnap, 1956.
- _____, (1958), “Beobachtungssprache und theoretische Sprache”, *Dialectica*, 12, 236–248.
- Translated as “Observation Language and Theoretical Language”, in J. Hintikka (ed.), *Rudolf Carnap, Logical Empiricist*. Dordrecht: D. Reidel, s. 75–85.
- Ricketts, T. (2003), “Languages and Calculi”, in G. Hardcastle and A. Richardson (eds), *Logical Empiricism in North America*. Minneapolis, MN: University of Minnesota Press, s. 257–280.
- _____, (2009), “From Tolerance to Reciprocal Containment”, in Wagner, 2009a, s. 217–235.
- Schilpp, P. A. (ed.) (1963), *The Philosophy of Rudolf Carnap*. Chicago, IL: Open Court.
- Strawson, P. F. (1963), “Carnap’s Views on Constructed Systems versus Natural Languages in Analytic Philosophy”, in Schilpp, 1963, s. 503–518.

Bibliyografya

- Awodey, S. and Carus, A. W. (2009), ‘From Wittgenstein’s Prison to the Boundless Ocean: Carnap’s Dream of Logical Syntax’, in Wagner, 2009a, s. 79–106.

- Carnap, R. (1928), *Der logische Aufbau der Welt*. Berlin-Schlachtensee: Weltkreis; 2nd edn 1961, Hamburg: Meiner. Trans. from the 2nd edn by R. George as *The Logical Structure of the World*. Berkeley: University of California Press, 1967.
- _____, (1931), "Überwindung der Metaphysik durch logische Analyse der Sprache", *Erkenntnis*, 2, 219–242. Trans. by A. Pap as "The Elimination of Metaphysics through Logical Analysis of Language", in A. J. Ayer (ed.), *Logical Positivism*. Glencoe, IL: Free Press, 1959, s. 60–81.
- _____, (1934), *Logische Syntax der Sprache*. Vienna: Springer (trans. as Carnap, 1937, with additions).
- _____, (1935a), *Philosophy and Logical Syntax*. London: Kegan Paul, Trench, Trubner & Co. Reprint, Bristol: Thoemmes Press, 1996.
- _____, (1935b), "Formalwissenschaft and Realwissenschaft", *Erkenntnis*, 5, 30–37. Trans. By H. Feigl and M. Brodbeck as "Formal and Factual Science", in H. Feigl and M. Brodbeck (eds), *Readings in the Philosophy of Science*. New York: Appleton-Century-Crofts, 1953, s. 123–128.
- _____, (1937), *The Logical Syntax of Language* (augmented translation of Carnap, 1934). London: Kegan Paul, Trench, Trubner & Co. and New York: Harcourt, Brace & Co.
- _____, (1939), "Foundations of Logic and Mathematics", *International Encyclopedia of Unified Science*, vol. 1, no. 3. Chicago: University of Chicago Press.
- _____, (1950a), "Empiricism, Semantics, and Ontology", *Revue internationale de philosophie*, 4, 20–40 (reprinted with corrections in Carnap, 1956, s. 205–221).
- _____, (1950b), *Logical Foundations of Probability*. Chicago: University of Chicago Press; 2nd edn, 1962.
- _____, (1952), "Quine on Analyticity", in R. Creath (ed.), *Dear Carnap, Dear Van: The Quine–Carnap Correspondence and Related Work*. Los Angeles: University of California Press, 1990, s. 427–432.

- _____, (1955), "Meaning and Synonymy in Natural Languages", *Philosophical Studies*, 6, 33–47 (reprinted in Carnap, 1956, s. 233–247).
- _____, (1956), *Meaning and Necessity*, 2nd edn. Chicago: University of Chicago Press.
- _____, (1963a), "Intellectual Autobiography", in Schilpp, 1963, s. 1–84.
- _____, (1963b), "Replies and Systematic Expositions", in Schilpp, 1963, s. 859–1013.
- Carnap, R., Hahn, H. and Neurath, O. (1929), *Wissenschaftliche Weltauffassung. Der Wiener Kreis*. Vienna: Gerold. Trans. by P. Foulkes and M. Neurath as "The Scientific World Conception: The Vienna Circle", in O. Neurath, *Empiricism and Sociology*, ed. M. Neurath and R. S. Cohen. Reidel: Dordrecht, 1973, s. 299–318.
- Carus, A. W. (2007), *Carnap and Twentieth-Century Thought. Explication as Enlightenment*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Horsten, Leon (2008), "Philosophy of Mathematics", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Fall 2008 Edition), ed. Edward N. Zalta, available online at: <http://plato.stanford.edu/archives/fall2008/entries/philosophy-mathematics/>
- Neurath, O. (1941), "Universal Jargon and Terminology", *Proceedings of the Aristotelian Society*, 41, 127–148. Reprinted in O. Neurath, *Philosophical Papers 1913–1946*, ed. R. S. Cohen and M. Neurath. Dordrecht: Reidel, 1983, s. 213–229.
- Ricketts, T. (2004), "Frege, Carnap, and Quine: Continuities and Discontinuities", in S. Awodey and C. Klein (eds), *Carnap Brought Home: The View From Jena*. Chicago and LaSalle, IL: Open Court, s. 181–202.

- Schilpp, P. A. (ed.) (1963), *The Philosophy of Rudolf Carnap*. LaSalle, IL: Open Court.
- Wagner, P. (ed.) (2009a), *Carnap's Logical Syntax of Language*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- , (2009b), "The Analysis of Philosophy in *Logical Syntax*: Carnap's Critique and His Attempt at a Reconstruction", in Wagner, 2009a, s. 184–202.
- , (forthcoming), "Natural Languages, Formal Languages, and Explication", in P. Wagner
- , (ed.), *Carnap's Ideal of Explication and Naturalism*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Wittgenstein, L. (1921), "Logisch-philosophische Abhandlung", *Annalen der Naturphilosophie*, 14, 185–262. Trans. by C. K. Ogden as *Tractatus Logico-Philosophicus*. London: Kegan Paul, Trench, Trubner, 1922.

5 AUSTIN

GUY LONGWORTH

ÇEVİREN: MERT AK

J. L. (John Langshaw) Austin, İkinci Dünya Savaşı'nın sonundan, 1960'taki vefatına kadar Oxford'da, Ahlak Felsefesi White¹ Kürsüsü profesörü olarak felsefeye öncülük etmiştir. Söz edimleri üstüne çalışmalarının, felsefe camiasında güçlü ve etkisi süren yankılar uyandırmıştır. Çalışmasının bir diğer kilit yaklaşımı olarak, sözcelerin doğru veya yanlış olarak değerlendirilmesi üzerine görüşleri ise daha az kabul görmüştür. Yine de son zamanlarda bu yaklaşımın, dilsel anlamın izahlarında doğruluğun veya doğruluk koşulları hakkındaki tartışmalarda merkezi bir rol oynadığını düşünülmektedir. Açıklanacağı üzere, Austin dilsel anlamı, doğruluk koşulları veya bu doğruluk koşullarının belirleyicisi olarak gören izahlara ve çağdaş düşüncenin büyük bir bölümüne karşı olan itirazlara zemin sağlar. (Örneğin Davidson üstüne olan bölüme bakınız.)

Austin, prensip olarak az yayın yapmıştır.² Ona göre filozoflar yavaş ve dikkatli iş görmeliydi. Ya da Austin'in muhtemel bir söylemiyle, filozoflar boylarından büyük işle-

¹ Ahlak Felsefesi White Kürsüsü Oxford Üniversitesi'ne Thomas White tarafından 1621'de kurulmuştur. (Çev.)

² Austin'den, 'ilke' üstüne: Bir kişi, diyelim bir sorgu hâkimi, bir rüşvet teklifine nasıl cevap verir? Hare (yanlış hatırlamıyorsam), "Ben prensip olarak rüşvet almıyorum." diyeceğini söyledi. Austin: "Öyle mi, Hare?" Bence ben "Hayır, teşekkürler" derdim. (Warnock, 1973, s. 40, dn. 6)

re kalkışmamalılar ve giriştikleri işleri de layıkıyla yapmalıdır. Başlıca çalışmalarından ikisi olan *Sense and Sensibilia* (1962a) ve *Söylemek ve Yapmak* (1962b) [*How to Do Things With Words, Metis*] ölümünden sonra, meslektaşları tarafından derslerinden ve ders notlarından derlenmiş ve yayımlanmıştır. Bu kayıtlar, Austin'in çalışmalarının yalnız, çoğu öğrencileri ve diğer filozoflarla arasındaki kişisel ilişkiler çerçevesinde yer alan bir bölümünü yansıtır. Yine de elimizde olanlar, henüz hâlâ verimliliğini yitirmemiş bir kavrayış cevherini barındırır.

Bu bölümde, Austin'in görüşlerini üç kısımda inceleyeceğim: (1) dil ve felsefe; (2) dil ve doğruluk; (3) dil ve söz edimleri. Bu üç başlık arasındaki bağ, Austin'in söylemlerin doğruluğu ve yanlışlığının değerlendirilmesi üzerine herhangi bir basit izahın karşısında olmasında yatmaktadır. Yazıyı, bu kitapta yer alan kişilerin Austin'e yönelttikleri itirazlardan bahsederek sonlandıracağım. Elimizdeki kayıtlar az ve yerimiz kısıtlı olduğu için geniş bir sorgulamaya gidemeyeceğiz. Bu, konu Austin olduğunda hem iddialarındaki özgünlük hem de üstünkörü genellemelere olan tiksintisinden dolayı, özellikle riskli.

1. Dil ve Felsefe

Bu bölümde Austin'in, dil çalışmalarının felsefedeki rolü üzerine görüşlerine değineceğiz. Austin iki sebeple dille ilgilenmiştir. İlk olarak, dil kullanımı insani edimlerin elzem bir parçasıdır ve sırf bu sebeple bile başlı başına önemli bir konudur. İkinci olarak, dil çalışmaları felsefi uğraşlara yardımcı ve hatta birçok başlık için de zorunlu bir önkoşuldur. Austin'in dilin kullanımı hakkındaki en özgün görüşleri diğer başlıklardaki tartışma süreçleri içerisinde tezahür etmektedir.

Austin'in yaklaşımını anlamaya yönelik bir yol Stuart Hampshire'ın aşağıdaki yorumda ifade ettiği düşüncedir:

[Austin] yapısal olarak, diğer önemli konu başlıklarına uygulamış olacağı gibi felsefi argümanlara da cümle cümle aynı doğruluk ve kesinlik ölçütlerini uygulamaktan kaçınmaz. Felsefi sorular hakkında hususi bir tını veya düşünüş şekli yakalayabilmiş değildir. (Hampshire, 1960/1969, s. 34)

Kısacası, Austin için filozoflar savunduklarını veya argümanlarını ifade ederken sıradan doğruluk, kesinlik (vd.) ölçütlerine uymalıydılar. Söylemlerimize uyguladığımız bu sıradan ölçütler ise dilsel anlamın ve kullanımın narin nüanslarına karşı duyarlı olabilmektedir.

Bu nüanslara karşı duyarsızlıklarla ilişkili tehlikelerden öncelikle iki tanesi karşımıza çıkar. İlk olarak, hepimiz dilin sıradan kullanımında yapılan, endişelerimizle ve iddialarımızla ilişkili farklılıkları ayırt edememe eğilimindeyizdir. Örneğin ‘yanılsama’ ve ‘sanrı’ ifadeleri arasındaki, ilk bakışta göze çarpmayan farkların gözden kaçırılması bizi şu (a) tüm yanılsamaların sanrı olduğu düşüncesine ve (b) tüm yanılsamaların bir F özelliğine sahip olduğu çıkarımına götürebilir, gerçekte yalnızca bazı yanılsamalar ama bütün sanrılar F özelliğine sahiptir. F özelliği şu olabilir: kişilerin, aslında orada olmayan şeyleri oradaymış gibi düşünmelerini sağlamak. Bu bizi şunu dedirtecek şekilde kandırabilir: Şu bir yanılsamadır (diyelim düz bir çubuğun bükülmüş gibi görülmesi), dolayısıyla bir sanrıdır (çünkü tüm yanılsamalar öyledir) ve dolayısıyla bu bir F örneğidir (bir çubuk görmeyiz). Bu, F’i aynı zamanda örneklemiyor da olduğundan (bir çubuk görmekteyizdir), karakteristik olarak felsefi bir tereddüt yaşayabiliriz. Kendimizi bir kez bu şekilde kandırdığımız böyle durumlarda, tek çözüm maddesel olmayan bazı ayrıcalıklı şeyler – ‘duyu verileri’– öne sürmekmiş gibi görünebilir. (Örneğin, bakınız, Austin, 1962a, s. 8, 20–32)

İkinci olarak, sıradan dilin kaynaklarını olancasıyla kullanamamak bizi kabul edilemez alternatifler arasından zoraki seçimler yapmaya yatkın bir hale getirebilir. Bu noktada Austin şöyle uyarır:

Akılda tutmakta fayda var... karmaşık durumlar için basit ifadeler bulmayı beklememek gerekir... dilimiz ne kadar donanımlı olursa olsun, asla ortaya çıkabilecek ve tanımlanmayı gerekecek tüm muhtemel durumlara karşı asla hazır ve nazır olamaz: olgu, isminden daha fazlasıdır. (1956a/1979, s. 195)

Dil, genelde uğruna tasarlandığı amaçlar için oldukça elverişlidir. Öte yandan bazı özel, hele de karmaşık durumlar, birtakım istisnai yaklaşımlar gerektirebilir. Böylesi bir yaklaşım, bir ifadenin belirli bir durumda uygulanıp uygulanmayacağı tarzı sorular –örneğin, bir ifadeyi içeren bir cümlenin o durumda, bir şeyin doğru veya yanlış olduğunu ifade etmek için kullanılıp kullanılamayacağı sorusu– söz konusu olduğunda özellikle gerekli gibi gözüktür.

Örneğin bir ifadenin abartılı, belirsiz ya da cesurca; bir betimlemenin üstünkörü, yanıltıcı ya da görece kötü ve bir açıklamanın ise fazla genel veya çok özlü olduğunu söyleriz. Bu türden söylemlerin basit terimlerle ‘doğru ya da yanlış’ olduğuna karar vermek konusunda ısrarcı olmak beyhudedir. Belfast’ın Londra’nın kuzeyinde olması doğru veya yanlış mıdır? Ya galaksinin kızarmış yumurta şeklinde olması? Beethoven’ın bir ayyaş olması? Wellington’ın Waterloo Savaşı’nı kazanıp kazanmadığı? Söylemde bulunmanın çeşitli başarı *dereceleri ve boyutları* vardır: ifadeler olguları, farklı gerekliliklerde farklı yollarla farklı niyetler ve amaçlar için değişmek üzere her zaman olması gerektiğinden ya da daha sıkı gelir ya da daha gevşektir. (Austin, 1950/1979, s. 129-30)

Austin burada iki noktaya dikkat çeker. İlki, kabul edilen bu türden bir seçim ile karşılaştığımızda ifadenin doğru mu ya da yanlış mı olduğuna (veya bir ifadenin bir şeye uygulanabilir mi uygulanamaz mı olduğuna) *basit terimler bağlamında* bir ka-

rar vermekte ısrarcı olunmaması gerektiğidir. Bazı durumlar karmaşıktır ve bu durumların bazılarındaki güçlükleri, basit terimlerden daha fazlasını kullanarak aşmamız mümkündür: ‘Belfast’ın Londra’nın kuzeyinde olduğu doğrudur, eğer ki bu iddia. . . anlamına geliyorsa.’ İkincisi, güçlüklerin farklı durumlarda farklı yapılar alabildiği ve farklı şekillerde önemli olduğunun unutulmaması gerektiğidir. Karşılıklı konuşmanın öncelikli seyrini, içinde bulunduğumuz tartışmadaki belli niyetlerimiz ve amaçlarımızı göz önünde bulundurduğumuzda, o belirli durum içerisinde güçlüğü net bir açıklamaya gerek duymadan *anlayabileceğimiz* ortadadır. Dolayısıyla şu cümle, olduğu hâliyle yeterlidir: “Evet, Belfast’ın Londra’nın doğusunda olduğu doğrudur.”

Burada, “Belfast Londra’nın kuzeyindedir.” cümlesinin kullanımıyla, kelimenin tam anlamıyla söylenmek istenen hakkında konuşurken, filozofların kullanma eğiliminde oldukları ‘özgü tınıyı’ benimsemeden önce; Austin’in, görüşlerini, dillendirmelerin sıradan değerlendirme yolları olarak kabul ettiği şeyler üstüne kurduğunu görmek önemlidir. İhtimal ki böylesi özel konuşma şekillerinin de kendi kullanımları vardır fakat bunlar yalnızca bu iddiaları³ sıradan yollarla nasıl ele alacağımız konusunda açık bir görüşe sahip olduğumuzda görünür olacaklardır.

Austin, görüşünü şöyle özetler:

İlkin, araçlarımız kelimeler olup araçlarımızın temiz olması asgari derecede önemlidir: neyi ifade etmek istediğimizi, neyi istemediğimizi bilmeli ve dilin bize kurduğu tuzaklar

³ Austin’in Hare’e cevabını ele alalım (dipnot 1). Austin, “Belfast Londra’nın kuzeyindedir.” cümlesinin *doğrusunu söylemek gerekirse* şehirlerin ilişkileri hakkında her zaman aynı şeyi belirtmek ve böylece her kullanımda her zaman doğru bir şeyi belirtmek veya her kullanımda her zaman yanlış bir şeyi belirtmek için kullanıldığı hususuna dair iddiaları, Hare’in önerilen cevabıyla aynı şekilde sıra dışı bulurdu. Bu, böyle iddiaların doğru olmadığını göstermez, fakat sadece onların özel olarak düşünülmesi gerektiğini ve özel bir motivasyona ihtiyaçları olduğunu gösterir.

karşısında kendimizi önceden hazırlamalıyız. İkinci olarak, kelimeler, (kendi küçük köşeleri haricinde) olgular ya da şeyler değildir: dolayısıyla onları dünyadan sıyırmalı, ondan ayrı ve onun karşısında tutmalıyız; böylece kelimelerin eksikliklerinin ve keyfiliklerinin farkına varır ve de dünyaya at gözlükleri olmadan yeniden bakabiliriz. Üçüncü olarak, şükür ki, ortak kelime haznemiz, pek çok neslin ömür süresi içinde, insanların yapmaya değer buldukları bütün ayrımları ve kurmaya değer buldukları her bağlantıyı kapsamaktadır. Kelime haznemizdeki kelimelerin, uzun doğal seleksiyon imtihanına karşı ayakta kalabildikleri için en azından makul derecede pratik ve sıradan olan tüm konularda, sizin veya benim bir öğleden sonra koltuğumuzda düşünüp – en çok tercih edilen alternatif yöntem – bulma ihtimalimiz olan herhangi bir kelimedenden daha sağlam olmaları gerekir. (1956a/1979, s. 181–2)

Austin bir konu hakkında –hiç değilse konu ‘sıradan ve makul derecede uygulanabilir’ olduğunda– felsefe yapabilmenin elzem öncüllerinden birinin o konu hakkında konuşurken kullanılan dilin ve bu onun kullanımının detaylı bir incelemesini yapmak olduğu görüşündedir.

Austin, 1955’te (daha sonra 1962b olacak olan)⁴ William James dersleri verdiği sıralardaki bir Harvard ziyaretinde Noam Chomsky ile tanışır. Bu tanışmanın her iki düşünür üzerinde de olumlu etkileri olmuştur. Chomsky, Austin’in dil kullanımı ve doğruluk hakkındaki düşüncelerinin merkezi yönlerine karşı derhal bir yakınlık duymuştur. Özellikle, doğruluğa ilişkin alışlageldik değerlendirmenin, konuştuğumuz durumların belli özelliklerine – örneğin, konuşurken var olan niyetlerimiz ve amaçlarımıza – bağlı olduğu görüşünde

⁴ Chomsky, 1957, Austin’in ‘Cumartesi sabahları’ tartışma grubunda, Austin’in ölümünden önceki dönemde tartışılmıştı (Warnock, 1963/1969, s. 15)

Austin'e katılır.⁵ Austin, felsefe ediminin daha müşterek ve (dolayısıyla) daha iyi dağılımlı olmasını uzun bir süre boyunca umut etmiştir (veya en azından dilemiştir). Öte yandan onu, niyet ettiği dil çalışmasının eninde sonunda felsefeden ziyade bilimin kapsamına düşüp düşmeyeceği konusunda bir değerlendirmeye iten Chomsky ile tanışması olmuş olabilir.

İnsanlığın soruşturma tarihinde ilk merkezî güneş, ufuk açıcı ve coşkun felsefe olmuştur: felsefe; zaman zaman bir bilim, düzenlenmiş, soğumuş ve uzaktaki nihayetine doğru boyuna devam eden bir gezegen olmak uğruna bazı kısımlarını atmıştır. Bu uzun süre önce matematiğin doğuşunda ve sonra fiziğin doğuşunda tekrar böyle olmuştur. . . Önümüzdeki yüzyılda, felsefecilerin, dilbilgisi uzmanlarının ve diğer çeşitli dil öğrencilerinin eklenmiş işleriyle doğru ve kapsayıcı bir *dil biliminin* doğumuna şahit olması mümkün değil midir? Öyleyse felsefenin bir parçasından daha (yine de birçoğu kalmaya devam edecektir) felsefeden kurtulabileceğimiz tek yolla, yani onu terfi ettirerek kurtulmalıyız. (1956b/1979, s. 232)

Şu önemlidir ki Austin için dil üzerine soruşturmalar, felsefe veya bilimde kuramlaştırmaya bir ön hazırlıktan daha fazlası değildir. Austin, sonucu yeniden değerlendirici olsa bile bir kuram inşasına karşı değildi. Sadece böylesi bir kuramlaştırmamanın layıkıyla temellendirilmesi ve diyelim, dilin sıradan kullanımında öne çıkan ayrımların tespit edilmesinde, işin başında yapılacak bir hatayla ilerlememesi gerektiği konularında endişeliydi. Hampshire'ın da iddia ettiği gibi, Austin felsefe yaparken başka herhangi bir ciddi konuyu tartışırken de kullanacağı 'tınıyı' kullanma arayışındaydı.

⁵ Chomsky, 2000, s. 132, Austin'in Chomsky üzerindeki etkisinden bahseder, 1957.

2. Dil ve Doğruluk

Austin'in dil ve doğruluk arasındaki ilişkiye yönelik görüşünün merkezi bir unsurundan daha önce bahsettim. Bu unsur şudur: bir dillendirmenin doğru mu yanlış mı olduğu veya doğru bir şeyin mi yoksa yanlış bir şeyin mi üretimini içerdiği; yalnızca o dillendirmenin üretiminde kullandığımız dilsel ifadeler veya hakkında konuştuğumuz olgular tarafından belirlenmez. Bu bölümde, Austin'in bunu görüşü nasıl açıkladığını göreceğiz.

Austin, dili, konuşmayı içeren edimler tarihinin bütününden bir tür soyutlama olarak görür.⁶ Öyle ki dilsel ifadeler ve onların özellikleri, dil kullanıcılarının bazı etkinliklerinde görülen tekrarlı örüntülerin bir veçhesidir. Soyutlamada, dil parçalarını – hem kelimeleri hem de onların, sayesinde cümleleri oluşturdukları yapıları kapsayarak – tekrarlayan biçimler olarak ele alırız. Böylece aynı ifadelerin farklı farklı ortamlarda – farklı durumlara, çeşitli niyetlere ve amaçlara uyum sağlayacak şekilde – kullanımına olanak sağlamış oluruz. Bu ortamların hiç değilse bazılarında dilin bir parçasını da bir şeyin doğru veya yanlış olduğunu belirtmek için kullanırız. Burada, doğruluk ve yanlışlığın ifade edilmesinde kullandığımız dilin tekrarlı parçalarının görevi hakkında şu soru ortaya çıkar: dil parçaları, konuşma sırasında hangi *söylemde* bulunduğumuzu ve (dolayısıyla) bu söylemin, olgularla bağlantılı olarak, doğru olup olmadığını belirleyebilecek özelliklere sahip midir? Austin'in bu soruya cevabı iki nedenle olumsuzdur. Burada ilk nedenle ilgilenecek, ikinciye sonraki bölümde ele alacağım.

İlk neden, bir cümlenin farklı ortamlarda farklı söylemler için kullanılabilmesidir. Bu söylemlerin doğruluk veya yanlışlıklarının olgulara ne şekilde bağlı olduğu, başta niyetlerimiz ve amaçlarımızdaki olmak üzere, ortamın belirli özelliklerindeki farklılıklara göre değişkenlik gösterir. Austin'in deyişiyle:

⁶ Bkz. Austin, 1962b, s. 1 (dn. 1), 20, 147, 148.

Bugünlerde farkına varıldığını söyleyebileceğimiz üzere, herhangi bir dilde kusursuzca kurulmuş bir grup cümleyi ele aldığımızda. . . bunları, şunlar doğru şunlar yanlış diye ayırt etmekte bir sorun yaşamayız; çünkü doğruluk veya yanlışlık meselesi ('analitik' cümleler dediklerimizi bir kenara koyarsak) cümlenin *ne* olduğuna ya da *anlamına* değil, oldukça genel bir tabirle dillendirildiği durumlara bağlıdır. Cümleler *kendi başlarına* ne doğru ne de yanlışlardır. (1962a, s. 110-11)

Austin'in bu çarpıcı iddiası için sunduğu dayanaklardan biriyle daha önce karşılaştık. Bir dillendirmenin doğru veya yanlış olarak değerlendirilmesi, açıkça ifade edilemese de anlaşılabilen belirli durumlarda yer alan zorluklarla ilişkilendirilebilir. Bir ortamda anlaşılabilen bir şey, bir diğerinde anlaşılmayabilir; böylece bir türden dillendirmenin bir ortamda doğru, bir ortamda yanlış olduğunu iddia etmek uygun olacaktır. Bununla ilgili dayanak şu paragrafta sunulmuştur:

...doğru veya yanlış dillendirme durumlarında, tıpkı iyi veya kötü tavsiye verirken olduğu gibi dillendirmenin niyetleri ve amaçları ve de bağlam önemlidir; okul kitaplarında doğru olduğu hükmüne varılan bir şey tarihsel bir araştırma konusu olduğunda öyle kabul edilmeyebilir. Şunu ele alın... "Lord Raglan, Alma savaşını kazandı." Alma'nın –eğer varmışsa– bir askeri muharebe olduğunu ve Lord Raglan'ın verdiği emirlerin, bazı astlarına hiç iletilmediğini akılda tutalım. Öyleyse Lord Raglan, Alma savaşını kazandı mı kazanmadı mı? Elbette bazı bağlamlarda, belki de bir okul kitabında, şöyle söylemek oldukça meşrudur: konu biraz abartılmış olmakla beraber, Raglan'a bunun için madalya vermekte hiçbir sakınca yoktur... "Lord Raglan, Alma savaşını kazandı." cümlesi abartılmıştır ve bazı bağlamlar için uygunken bazıları için değildir; *onun* [yani *o cümlelerin*] doğruluğu veya yanlışlığı hakkında ısrarcı olmanın bir anlamı yoktur. (1962b, s. 143-4, benim vurgularım ve değerlendirmem)

Burada şu iki soru arasındaki farkın ayırdına varmak gerekir. İlki, "Lord Raglan, Alma savağını kazandı." *cümlesi* doğru mudur? İkincisi, belirli ortamda, bu cümle kullanılarak yapılan herhangi bir belirli *dillendirme* doğru mudur? İlk sorunun olumlu bir cevap alabilmesi için cümlenin – ya da içinde yer aldığı ifadenin – *her bir* kullanımının doğru olması gerekir.⁷ Oysa bu cümle bir okul kitabında doğru bir beyanda bulunmak için kullanılabilse de tarihsel bir araştırma çalışmasında ya da Raglan'ın ödüllendirilmesine destek amaçlı, dolayısıyla da yanlış, bir beyanda kullanılmış olacaktır. Bu nedenle cümle *her* durumda aynı doğruluk değerini almaz: cümle bizzatı ne doğrudur ne de yanlış. Buna karşın cümlenin kullanıldığı ortamlarda yapılan belirli beyanların doğru olduğu reddetmek için hiçbir sebep yoktur: yani, cümlenin okul kitabındaki kullanımında yapılan beyanın doğru olduğunu reddetmek için bir sebebimiz yoktur. Böylece, bir cümlenin farklı ortamlarda farklı beyanlarda bulunmak için kullanılabileceğini kabul ettiğimiz sürece, ikinci soruya olumlu bir cevap verilebilir.⁸

Bu noktada Austin hakkındaki iki muhtemel yanlış anlaşılardan kaçınmamız gerekir. İlk olarak Austin'in argümanları, nihayetinde, belirli bir doğruluk değerinin belirlenmesi amacıyla olgularla iş birliği içerisinde olan şeylerin ortamdan ortama değiştiğini gösterir. Bir cümlenin kendi anlamını ortamdan ortama taşıyabildiğine, yani kendinde bir anlamı olduğuna dair doğal görüşü geçersiz kılmaya yönelik bir iddiası yoktur. Öte yandan bu fikre tutunmak istersek, doğruluk değerinin belirlenmesinde cümle anlamının hakkında konuşulan olgularla iş birliği içerisinde olduğu fikrinden vazgeçmemiz; cümle anlamlarının doğruluk koşullarını belirlediği fikrini reddetmemiz gerekir. Bu yola saptığımızda,

⁷ Doğruluğun bağlamsallar (*indexicals*) (örneğin, 'burada', 'şimdi') veya göstericiler (*demonstratives*) (örneğin, 'bu') nedeniyle, bağlamlar arası gösterdiği farklılığın üstesinden gelebilmek için buradaki gereklilik daha karmaşık olmalıdır.

⁸ Bu tarz örneklerin listelendiği bir kaynak Austin, 1962a, s. 62-77'de bulunabilir.

örneğin Donald Davidson tarafından öne sürüldüğü gibi, anlamın doğruluk koşulları tarafından verildiğine dair görüşleri reddetmiş oluruz (1967/2001; daha fazla detay için Davidson üzerine olan bölüme bakınız). İkinci olarak, aşağıdaki paragrafın bir okumasında da öne sürüldüğü üzere, bu argüman cümlelerin doğrulukları ve yanlışlıkları beyan etmede kullanılabileceğini de inkâr etmez:

“Fransa altıgendir.” cümlesini olgularla, yani bu durumda sanırım Fransa’yla karşılaştırdığımızı düşünelim; cümle doğru mudur, yoksa yanlış mı? Bunun belli başlı bazı niyetler ve amaçlarla doğru olduğunu söylemeyi derseniz, demek istediğinizi pekâlâ bir noktaya kadar anlayabilirim. Bu üst düzey bir general için muhtemelen yeterince iyiymen, bir coğrafyacı için öyle değildir... İster doğru ister yanlış olsun, Fransa’nın altıgen olup olmadığı sorusuna nasıl cevap verilecek? Bu oldukça pürüzlüdür ve “Fransa altıgendir.” cümlesinin Fransa ile ilişkisi sorusuna verilecek doğru ve son cevap olacaktır. Yalnızca kaba bir betimleme olmakla beraber; doğru veya yanlış bir betimleme değildir. (1962a, s. 143)

Austin’in son inkârında belirttiği şey “Fransa altıgendir.” cümlesinin Fransa’yla ilişkisidir. Cümlelerin ortama göre, belli başlı bazı niyetler ve amaçlarla bir doğruluğun *beyanı* için kullanılabileceğini inkâr etmez ve buna gerek duymaz.

Şimdi bir kişinin, durduk yere, hiçbir niyet ve amaç belirtmeden “Fransa altıgendir.” cümlesini dillendirdiğini varsayalım. Bu durumda, cümlelerin doğru mu yanlış mı olduğu konusunda elimizde, bilinen anlamlarıyla kullanılan kelimelerden başka hiçbir şey yoktur. Oysa bu kelimeler, doğruluğu ve yanlışlığı olgulara çeşitli şekillerde bağlı olan birçok beyanda kullanılabilir. Böylece dillendirmenin hem doğru hem de yanlış olmasını kabul etmeye niyetli değilsek kendimizi öylesi bir değerlendirme şeklinden alıkoymalıyız: böyle bir

dillendirme mükemmel derecede *anlamlı* bir cümleyi içerse bile doğru veya yanlış olmakta başarısız olacaktır. Austin'e göre, kelime kullanımlarımız, hele de felsefe yaparken, hep böylesi bir başarısızlık ihtimalini taşır. Sıradan olmayan durumlarda ya da doğruluk veya yanlışlık beyanlarını sürdürmek için gerekli olan arka planın yokluğunda kullanıldığında, kelimeler bizi, tam anlamıyla yüz üstü bırakır.

3. Dil ve Söz Edimleri

Bu bölümde, verili anlamlarıyla cümlelerin, doğruluk değerlerini belirlemede olgularla örtüşmemelerinin ikinci nedenini inceleyeceğiz. Bu ikinci neden herhangi bir cümlenin farklı farklı dilsel edimlerin icrasında kullanılabileceği gerçeğine dayanır. Bir beyanda bulunurken genellikle doğru veya yanlış olarak değerlendirilebilir ifadeler üretiyor olsak da diğer dilsel edimler sırasında bu şekilde değerlendirilebilir şeyler üretmemiz gerekmez. Öyleyse bu ikinci neden, iki alt iddiaya dayanır: ilki, bir cümlenin bir ortamda, bir *beyanda bulunmak* için kullanılıp kullanılmadığı cümlenin anlamından daha fazlasına bağlıdır; ikincisi, cümlelerin beyanda bulunmak dışındaki diğer dilsel edimler için kullanımları uygun bir şekilde doğru veya yanlış olarak değerlendirilemez.

Austin ikinci nedeni, beyanda bulunmak için kullanılan (haber) cümleler[i] – Austin *saptayıcı cümleler* olarak adlandırır – ile bir edimin icrası sırasında kullanılan cümleler – Austin *edimseller* (ya da zaman zaman *edimleyiciler*) olarak adlandırır – arasında kullanışlı bir ayrım olup olmadığı kaygısıyla sunar.⁹ Austin tarafından varsayılan edimseller örneklerinin açılış listesine şunlar dahildir: "...[y]ı eşim olarak kabul ediyorum" – bir nikah töreninde söylendiği gibi; "Bu geminin adını *Kraliçe Elizabeth* koyuyorum." – açılış

⁹ Austin, 1962b. Austin, bilme iddialarının işlevine dair tartışırken önce 1946/1979, s. 97–103'teki ayrıma benzer bir şeye başvurur.

törenlerinde, geminin kışında şişe kırarken olduğu gibi ; “Saatimi kardeşime bırakıyorum.” – bir vasiyette yer aldığı gibi; “İddiasına varım, yarın yağmur yağacak.” (1962b, s. 5). Bu örnekler hakkında Austin şunları söyler:

Bu örneklerde cümleyi dillendirişim, (uygun koşullarda olmak üzere elbette) yapıyor olduğumu söylediğim şeyin bir *betimlemesi* veya o şeyi yapıyor olduğuma dair bir beyan olmadığı açıktır... [dn. Yaptığım veya yapacak olduğum şeyler bir yana.] ... Bahsi geçen dillendirmelerin hiçbirisi ne doğru ne yanlış değildir: Bunu apaçık olarak değerlendiriyor ve hakkında tartışmıyorum. (1962b, s. 6)

Austin bazen bu edimseller görüşünü savunmaya çalışıyor gibi okunur. Ne ki, sunduklarına ait dört özellik, görüşünün o kadar da doğrudan olmadığını gösterir. İlk olarak, Austin, meseleyi *cümle türlerinin* dillendirilmelerle kullanılması yoluyla sınıflandırılması meselesi olarak görür ve daha önce gördüğümüz üzere cümleler ile kullanımları arasındaki sözde ilişkiler konusunda genel olarak şüphecidir. İkinci olarak, Austin ne bu noktada ne de başka bir yerde yukarıda bahsi geçen dillendirmelerin ne doğru ne de yanlış olduğu yönündeki iddiasını destekleyecek ciddi argümanlar sunabilir. Üçüncü olarak, Austin’in iddiasının edimsel bir formda yapıldığı açıktır, “Şunu iddia ediyorum...” – dahası bu form, edimsellerin bir doğruluk değeri alamayacağı yönündeki genellemeyi yanlışlamaktadır. Son olarak, Austin iki sayfa öncesinde şöyle bir dipnot düşmüştür: “Bu bölümde söylenen her şey geçici olup sonraki bölümlerin ışığında düzenlenmeye tabidir.” (1962b, s. 4, dn. 1).

Austin açıkça farklı iki türdeki dillendirme için oldukça farklı iki sınıflandırma şeklini tartışmaya koyulur. Saptayıcı cümleler, daha önce belirtildiği gibi, doğruluk ve yanlışlık boyutunda sınıflandırılır. Buna karşın edimseller *mutluluk* ve *mutsuzluk* veya *hoşluk* ve *hoşnutsuzluk* boyutunda sı-

nıflandırılır. "...'[y]ı eşim olarak kabul ediyorum" örneğini ele alır ve Austin'in tartışmasını sadeleştirirsek, edimsellerin yatkın olduğu iki tür mutsuzluk veya hoşnutsuzluk vardır. Bunlardan ilki *ıskalamalardır*:

...eğer... deyimi yanlış bir şekilde söylersek veya... zaten evliyse ya da [gemiye isim verme] töreni gerçekleştiren kaptan değil de mürettebatsa... ve bu nedenlerle edimi icra edecek bir pozisyonda değilse, söz konusu edim... diyelim evlilik, yerinde bir şekilde icra edilmiş olmaz... başarılı değildir. (1962b, s. 15-16)

İkinci olarak, *kötüye kullanımlar* vardır: böyle durumlarda edim icra edilse bile bu, diyelim samimiyetsiz bir şekilde olmuştur, örneğin bir mantık evliliğinde olduğu gibi.

Şunu görmek önemlidir; edimseller kullanılarak yapılan şeylerin – örneğin evlilik, isimlendirme, vasiyet etme ve iddiaya girme – genel olarak doğru veya yanlış değil, daha ziyade mutlu veya mutsuz olarak sınıflandırmaya tabi olduğu doğru olsa bile bu bize, doğruluğun çerçevesinin tamamen dışında kaldığını söylemez. Bu, sadece bu türden edimlerin kendi başlarına doğru veya yanlış olmadığı iddiasına değil, bunun yanı sıra bu türden belli başlı edimlerin aynı zamanda doğru veya yanlış olarak sınıflandırılmakta *olan* diğer türlerden olmadığı iddiasına bağlıdır.

Sana inandığımı söylüyor olmam, o durumda senin beyanını kabul *etmektir*; fakat bu, aynı zamanda "Beyanını kabul ediyorum." edimselinin direkt telaffuzu olmadan yapılan bir iddiadır. (1950/1979, s. 133)

Austin'in örneklerinde yapılanlar doğru veya yanlış olarak sınıflandırılmaz şeylerdir – evlenmek, isimlendirmek, iddiaya girmek vd. Öte yandan Austin'in de belirttiği gibi bu örnekler aynı zamanda yapılan ve doğru veya yanlış ola-

rak sınıflandırılabilen bir şeyleri de içeren bazı diğer şeyleri de kapsar –örneğin beyanlarda bulunmak–. Yine de bu Austin’in geçici edimseller tanımının temelini çürütecekse de bir edimsel kullanarak birden fazla şey yapabiliyor olmamız, cümleler ve onları kullanırken yaptığımız çeşitli şeyler arasında basit bir ilişki olduğu fikrini sıkıntıya sokmakta.

Austin’in edimseller ve saptayıcılar arasındaki varsayımsal ayrımının ilk bakışta düşünüldüğü kadar doğrudan olmadığını öne sürdüm. Austin’in yapılandırması da (1962b) bu düşünceyi taşımakta. Kitabın büyük bölümü edimseller ile saptayıcılar arasındaki ayrımın takibi uğruna yazılmış gibi görünse de teşebbüslerin hiçbiri başarılı değildir. Austin’in, derslerinin gidişatında, yapılması gerektiğini düşündüğü ayrımı yapamadığının farkına varmış olması ihtimal dahilinde ve fakat pek akla yatkın değildir. Daha makul bir yorum, Austin’in böylesi bir ayrımı amaçlamadığıdır. Daha ziyade böyle basit bir ayrımın mümkün olmadığını – bu ayrımı yapmaya yönelik girişimlerin başarısız örnekleriyle – göstermek ister – şu cümleler edimsel, şunlar saptayıcıdır gibisinden kullanılabilir sıralama yoktur.

Austin, aynı değerlendirme türlerinin her iki türden dillendirmeye de uygulanabilir olduğu gerçeği üzerinden bu ayrıma karşı çıkar:

... mutsuzluk... her iki türden dillendirmeyi de tanımlar gibi görünür, salt edimselleri değil ve... farklı durumlarda farklı olgularla uyum içinde veya onlarla alakalı olma gerekliliği edimselleri tanımlar gibi görünür.... (1962b, s. 91)

Bir beyanda bulunma girişimleri hem ıskalamalara hem de kötüye kullanımlara karşı hassastır. Örneğin “Fransa altıgendir.” cümlesi kullanılarak yapılan bir beyan, eğer Fransa diye bir ülke yoksa veya (yukarıda tartışıldığı üzere) uygun niyetler ve amaçlar belli edilmezse ıskalanmış olur (1962b, s. 47-52). Eğer ki konuşan kişi Fransa’nın altıgen olduğu-

na inanıyor değilse, bu bir kötüye kullanımdır. Edimsel dillendirmelerdeki her teşebbüs doğruluk veya yanlışlık ya da olgularla örtüşmeye benzer bir şekilde bağlı olan koşullar açısından değerlendirilmeye tabidir: “Boğanın [saldırıya] hazırlandığı konusunda seni uyarıyorum.” ifademe, eğer ki boğa hazırlanıyor değilse, ifadenin mutsuzdan ziyade *hatalı* olduğu şeklinde bir itiraz gelebilir (1962b, s. 55). Genel olarak bir konuşmacının yalnızca kullandığı kelimelerden yola çıkarak ne tür bir değerlendirmeye elverişli olduğuna karar vermek çoğunlukla mümkün değildir. Şöyle durumlar da vardır ki edimsel olmaya yönelik tüm biçimsel ve sözcüksel (*lexical*) gereklilikleri sağlıyor gibi görünen ‘... beyan ediyorum’ cümlesi, yine de ‘...beyanda kullanılan ve kesinlikle doğru veya yanlış olan’ dillendirmelerde kullanılabilir (1962b, s. 91).

İlk ayrımın enkazından sonra Austin yeni bir model oluşturmaya girişir. Bu yeni model, dil kullanıcılarının dillendirme sırasında ürettikleri yaptıkları çeşitli şeyler – icra ettikleri çeşitli *edimler*– arasındaki ayrımlar üzerinde temellenir.

Düzsöz edimi: sesbilgisel, dilbilgisel ve sözcüksel özelliklerinden cümle anlamına kadar sınıflandırılabilen bir dillendirmenin üretimi (*dillendirme edimi*). Bu aynı zamanda *içeriği* bakımından da sınıflandırılabilen – ki bu konuşma edimlerinden ayırt edici bir özelliktir – bir edimin icrasındır (*anlamlandırma edimi*). Eğer *akşam yemeği için evde olacağım* ve daha sonra *geç saate kadar çalışacağım* söz veririm, bunlar; birinin içeriği akşam yemeği için eve gelecek olduğum, diğerinki ise geç saatte kadar çalışacağım olan iki farklı düzsöz edimi örneği olacaktır. (Bkz. 1962b, s. 94–8)

Edimsöz edimi: – düzsöz edimlerde olduğu gibi– yalnızca içeriği ile değil, aynı zamanda *gücüyle* de sınıflandırılabilen edimlerdir (belirtmek, uyarmak, söz vermek vb.). Eğer *akşam yemeği için evde olacağım söz verir*, sonrasında geç sa-

ate kadar çalışacağımı *söylersem*, bu edimlerim aynı düzsöz edim örnekler olacaktır: her ikisi de yemek için evde olacağım içeriğine sahiptir. Öte yandan bu edimler farklı edimsöz edimleri olacaktır: biri bir söz verme gücüne sahipken, diğeri bir söylem gücüne sahiptir. (Bkz. 1962b, s. 98–101)

Etkisöz edim: ‘... dinleyicilerin, konuşmacıların veya diğer insanların duyguları, düşünceleri veya eylemleri üzerindeki dolaylı etkileriyle...’ sınıflandırılabilen edimlerdir. Eğer buzun ince olduğu konusunda uyarıda bulunup, dolayısıyla bir edimsöz edim icra edersem, bunun sonucunda birtakım etkisöz edimler de icra edebilirim: birini ondan kaçınması için *ikna edebilirim* veya bir başkasını risk alması konusunda *cesaretlendirebilirim* vb. (Bkz. 1962b, s. 101)

Austin’in edim türleri üzerine oldukça ayırt edici olan ilgisi ‘...özellikle ikinci tür olan edimsöz edimler ve onu diğer ikisiyle karşılaştırması üzerine kuruludur...’ (1962b, s. 103) Austin’in edimsöz edimler hakkında bu kadar önemli olduğunu düşündüğü şey neydi? Onu, diğer türlerle ayrımını belirlemedeki bir başarısızlığa içkin tehlikelerin ne olduğunu düşünmüştü?

Öyle görünüyor ki Austin, bahsettiği çeşitli değerlendirme türlerinin – örneğin doğru/yanlış, mutlu/mutsuz– düzsöz edim ve etkisöz edimden ziyade *edimsöz* edime layıkıyla uygulanabilir olduğunu düşünmüştür. Bir nokta şu ki, Austin, filozofların, mutluluğa (veya hoşnutluğa) dair bazı değerlendirmeleri etkisöz edimlerine gerçekten uygulandığı ve bu yüzden konuşucuların meşgul olduğu dilbilimsel şeylere karşı ilgisiz oldukları şeklinde algılamaya eğilimli olduklarını düşünmüştür. Bir diğer nokta – ki birincil öneme sahip olması muhtemel– Austin’in, filozoflar doğruluk değerlendirmelerini düzsöz edimlere uygulanabilir olduğu görüşüne yatkın olduklarını düşünmesidir. Dahası, Austin’e göre filozoflar düzsöz edimleri edimsöz edimlerden soyutlamalar olarak değil, daha ziyade hiçbir edimsöz edim olmadan,

yalnızca dilsel ifadelerin kullanımı veya anlamlarıyla yapılabilecek şeyler olarak idrak ederler. Buna karşın Austin düzsöz edimleri edimsöz edim durumlarından soyutlamalar olarak kabul eder ve doğruluk değerlendirmeleri en temelinde edimsöz edimler doğrultusundadır.

Öyleyse Austin için, doğruluk değerlendirmesi, çeşitli biçimlerdeki mutluluk değerlendirmelerine sahip bir parçadır ve diğer değerlendirme türlerinde olduğu gibi bir edimin iyiliğine veya kötülüğüne göre değerlendirilmesidir. Bu sebeple Austin'in edimsöz edimler hakkındaki tartışması, dillendirmenin doğruluk bakımından değerlendirilmesinin, onun ortamının belirli özelliklerine bağlı olduğu yollar hakkındaki tartışmasıyla ilişkilidir. Şöyle yazar:

Söylemlerin doğruluğu veya yanlışlığı neyi dışarıda bırakıp neyi dahil ettikleri veya yanıltıcılıklarından etkilenir. Böylece, örneğin doğru veya yanlış olduğu söylenen betimlemeler ya da dilerseniz 'söylemler', seçici ve bir amaçla dillendirildiği için böylesi eleştirilere tabidirler. *Tıpkı 'özgür' ve 'özgür olmayan' demek gibi, 'doğru' ve 'yanlış' demenin de hiçbir şekilde basit şeyler temsil etmediğinin farkına varmak elzemdir:* bu yalnızca, şu ortamda, şu kitleye, şu niyetler ve şu amaçlarla, yanlış şey karşısında, genel bir boyut olarak doğru ve düzgün olduğunu söylemektir. (1962b, s. 144–5, vurgular eklenmiştir)

Austin'e göre böylesi herhangi bir değerlendirmede dilsel anlamın olgularla birlikte dayattığı gerekliliklerin basit bir karşılaştırmasından daha fazlası mevzuya dâhildir.

4. Austin'e Cevaplar

Austin'in çalışmaları farklı şekillerde karşılanmıştır. Bir yandan düzsöz, edimsöz ve etkisöz edimler arasındaki ayrım, –her ne kadar Austin'in onları tartışmaya sunma amacından

oldukça kopuk olsa da– felsefe ve dilbilimde meşru bir mevki kazanmış olarak kabul edilmiştir. Bir diğer yandan da Austin'in bu ayrımı yaptığı şekliyle bu ayrımı yapma amacı ve dillendirmelerin doğruluk değerlendirilmesini şekillendirmede ortama özgü niyetler ve amaçların işlevi hakkındaki belirli görüşleri genel bir kabul görmüş değildir. Bunun nedenini tamamiyle incelemek bu bölümün kapsamını aşmakla beraber yine de kısmi bir açıklama sunmaya çalışacağız.

Austin'in dil felsefesindeki çalışmalarına karşı iki ana eleştiri farklı yönlerde seyredir. Eleştirilerden ilki ve en önemlisi çalışmaların – belki de hedefinin doğası gereği– yetersiz derecede sistematik olduğudur. İkincisi, olgunun garanti ettiğinden daha çok disiplin hedeflediğidir. İlk itiraz, kısmen, ikincinin bir şekilde doğru olduğu korkusuyla desteklenir ve sürdürülür.

Erken dönemlerde bir itirazında W. V. Quine, sistematikleştiren birinin bakış açısından iki temel kaygısını öne sürmüştür. İlk kaygısı geniş ölçüde yöntemseldir:

Sanıyorum ki Einstein'dan önce bazı astronomlar, arzulu bir merakla, doğanın o güne kadar saptanamamış önemli özelliklerinin kapısını açacağını umarak [Merkür'ün yörüngeleri hakkında] fikir yürütürken; diğerleri onları can sıkıcı birer sapkın olarak görmüş ve tesirli hatalarla onların nasıl yanlış olduklarını açıklamak için sabırsızlanmışlardır. Felsefi problemlere yönelik yaklaşımlar da benzer şekilde seyredir ve Austin'in yaklaşımı da olumsuz türden olanlardandır. (1965/1969, s. 89)¹⁰

İlgili bir şikâyet de Austin'in detaylara olan merakının, yalnızca idealleştirme ile erişilebilir olan sistematik örüntüleri görmesini engellediği olacaktır. Quine'in ikinci kaygısı bu şikâyetin belirli bir uygulaması olarak görülebilir:

¹⁰ Austin'in, dilin kullanımının çalışılmasına yönelik bir nedenin de, araçlarımızın hatasız olması gerektiğine dair yorumunu hatırlayın.

Tarski'nin paradigması... gerçeğin söylemi için çalıştığı gibi... değerlendirmeler için de çalışır... Aynı derecede edimseller için de... 'İyi günler dilerim', verili ortamda, ancak ve ancak, o ortamda iyi günler diliyorsam doğrudur. (1965/1969, s. 90)

'Tarski'nin paradigması' şudur; 'C'nin İngilizce bir cümle olduğu durumda, (D)'nin her örneği doğrudur:

(D) 'C' ancak ve ancak C ise doğrudur.¹¹

Örneğin (1)'deki duruma bakalım:

(1) "Fransa altıgendir." ancak ve ancak Fransa altıgen ise doğrudur.

Quine'ın iddiası paradigmanın cümlelerin doğruluk değerlendirilmelerine yönelik basit bir model sağladığıdır. Böyle basit bir modelin, beraberinde cümlelerin dillendirildiği edimsel kuvvetleri veya dillendirilmeleri durumundaki diğer özellikleri hesaba katmak gereğini ortadan kaldırdığını düşünür.

Austin'in edimseller hakkındaki görüşünün Quine'ın önerdiğinden daha az anlaşılır olduğunu böylece gördük. Oysa Austin, aynı zamanda farklı bir itiraz için de temel sağlamaktadır. Cümleler çeşitli niyetler ve amaçlarla farklı ortamlarda kullanılabilir. Austin, buradan yola çıkarak, bir cümle kullanımı yoluyla icra edilen edimsöz edimlerin sıradan doğruluk değerlendirmelerinin ortamdan ortama değişebileceği fikrini makul kılar. "Fransa altıgendir." cümlesinin doğru bir şeyi ifade etmek için kullanıldığı bir ortam, diyelim bir okulda bir ders, düşünelim. Eğer bu değerlendir-

¹¹ Tarski (S)'in benzerlerinin sadece denetimli (*regimented*) biçimsel dillere uygulandığını ve doğal dillere uygulanmadığını düşünmüştür. Bkz. Tarski, 1933/1983. Bu yüzden, Tarski'nin (S) görüşünün Austin'inki ile uyumsuzluk içinde olduğu net değildir.

menin *cümleye* uygulandığını düşünürsek, elimize geçecek olan “Fransa altıgendir.” cümlesinin doğru olduğu olacak. Böylece, (D)’den, Fransa’nın altıgen *olduğuna* ulaşırız. Bu durumda Fransa’nın altıgen olmadığını savunan bir coğrafyacı, mantıksız bir şekilde, hatalı kabul edilecektir. Bir idealleştirme olduğu durumlar dışında –ki belirli amaçlar için kullanışlı veya önemli olabilir–, Austin (D)’nin reddedilmesi için nedenler sunar. Konu dilsel eylemlerimiz ve yeteneklerimizin detaylı izahına geldiğinde böylesi bir idealleştirme bir yere kadar uygunsuz olduğundan, Austin’in (D)’nin örneklerinin merkezi bir işlev aldığı bu tarz izahları – veya içinde buna benzer, anlam ve doğruluk koşulları arasında sıkı ilişkiler kuran ilkeleri– reddetmiştir. (Bu tarz bir izah için Davidson üzerine olan bölüme bakınız.)

Öğrencisi Paul Grice, Austin’e, ilgili ve çok daha gelişmiş bir yanıt sunmuştur (Grice, 1989, 1967’de verilen derslerden). Dillendirmelerde hem doğruluk bakımından değerlendirilebilir hem de iyi ya da kötü dillendirmede kullanılan cümleyle belirlenebilir olan şey fikrinin tanımlamaya girer. En önemlisiyse doğruluk bakımından değerlendirmelerdeki görünür farklılıkları, ‘kelimenin tam anlamıyla’ söylenen veya *beyan edilen* şeydeki farklılıklar üzerinden değil, daha ziyade söylenen şeyde *ima edilen*, dillendirmenin *sezdirimi* olarak adlandırdığı şey üzerinden açıklamaya çalışır. Kabaca, Austin dil konuşucuların niyetlerini ve amaçlarını, kelimelerinin sabit dilsel anlamlarından beyan ettikleri şeye doğru bir ara geçiş olarak görürken; Grice, onların niyetleri ve amaçlarını, beyan ettikleri şeyden ima ettikleri şeye doğru bir geçiş olarak görür. Birçok filozofa göre Grice’in izahı, anlamın doğruluk ve doğruluk koşullarıyla yakından ilişkili olduğuna dair görüşleri, Austin’in izahında örtük olan tehditten karşı koruma yolları sağlamaktadır. Grice’in çalışmaları, Austin’inkilerin olumsuz yorumlanmasında merkezi rol oynamaktadır ve doğru bir şekilde ele alınması, Austin’in görüşlerinin sağlıklı bir değerlendirmesi için elzemdir. (Daha fazla ayrıntı ve tartışma için Grice üzerine olan bölüme bakınız.)

Austin'in izahına karşı yapılan ikinci eleştiri, bu izahın *faz-la* sistematik olduğudur. Jacques Derrida, Austin'in izahının (Austin'in deyişiyle) dilin *gayriciddi* kullanımlarını – örneğin şaka yapmak, sahnede söylenenler, saçmalamak– ele almadaki başarısızlığıyla çarpıtıldığını iddia eder. Derrida'ya göre dilin tüm bu kullanımlarını göz önüne alacak olursak, kelimelerin ve cümlelerin esas anlamlarını, bunların taşıdıkları ilişkiler bulutundan ayırmak imkânsız olacaktır. Bu bulutlar da dilin her yeni kullanımıyla şekil değiştirmeye devam eder (Derrida, 1977/1982). Derrida'nın söz ettiği türde bir kaos karşısında kuramsal düzeni korumak için Austin'inkindense Grice'inki gibi bir izah olduğu korkusu, bu izahların karşılıklı değerlendirilmesinde rol oynamış olabilir. (Daha detaylı bir tartışma için Derrida üzerine olan bölüme bakınız.)

Derrida'nın düşüncesi, Austin'in izahında yer alan düzenin ayırt edilebildiği ölçüde *uygulanabileceği* bir yola işaret eder. Bu doğruysa, asıl soru şudur: Austin'in öne sürdüğü taslağı sadeleştirmeli ya da daha karmaşık hâle getirmeli miyiz – veya daha ziyade bunu hangi amaçlarla yapmalıyız.

İleri Okumalar

Austin'in 1961/1979, 1962a ve 1962b'lerine ek olarak, Fann 1969 ve Berlin ve diğerlerinin 1973'te yer alan hatıraları da okumaya değerdir. Warnock, 1991, Austin'in çalışmaları'nın mükemmel şekilde ele alır. Hornsby, 2006, Austin'in ve diğerlerinin söz edimleri ve edimsellerle ilgili çalışmalarına dair yararlı bir tartışma sunar. Travis, 2008, Austin'in anlam ve doğruluk arasındaki ilişkiler hakkındaki görüşlerinin önemli bir savunmasıdır.

Austin'e ait bir ses kaydı da mevcut: <https://olponline.wordpress.com/2010/07/29/audio-j-l-austins-voice/>

Bibliyografya

- Austin, J. L. (1946/1979), "Other Minds", *Proceedings of the Aristotelian Society*, suppl. vol., 20: 148–87 (reprinted in Austin; 1979, pp. 76–116).
- , (1950/1979), "Truth", *Proceedings of the Aristotelian Society*, suppl. vol., 24: 111–28 (reprinted in Austin, 1979, pp. 117–33).
- , (1956a/1979), "A Plea for Excuses", *Proceedings of the Aristotelian Society*, 57: -30 (reprinted in Austin, 1979, pp. 175–204).
- , (1956b/1979), "Ifs and Cans", *Proceedings of the British Academy*: 109–32 (reprinted in Austin, 1979, pp. 205–32).
- , (1979), *Philosophical Papers*, 3rd edn. Oxford: Clarendon Press; 1st edn, 1961.
- , (1962a), *Sense and Sensibilia*, ed. G. J. Warnock. Oxford: Oxford University Press.
- , (1962b), *How to Do Things with Words*, ed. J. O. Urmson and Marina Sbisa. Oxford: Oxford University Press.
- Berlin, I. et al. (1973), *Essays on J. L. Austin*. Oxford: Clarendon Press.
- Chomsky, N. (1957), *Syntactic Structures*. The Hague/Paris: Mouton & Co.
- , (2000), *New Horizons in the Study of Language and Mind*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Davidson, D. (1967/2001), "Truth and Meaning", *Synthese*, 17, 1: 304–23. Reprinted in his *Inquiries into Truth and Interpretation*. Oxford: Clarendon Press, pp. 17–42.
- Derrida, J. (1977/1982), "Signature, Event, Context", *Glyph*, 1. Baltimore, MD: Johns Hopkins Press, pp. 172–97. Reproduced in his *Margins of Philosophy*, trans. Alan Bass. Brighton: Harvester Press, pp. 307–30.
- Fann, K. T. (ed.) (1969), *Symposium on J. L. Austin*. London: Routledge & Kegan Paul.

- Grice, P. (1989), *Studies in the Way of Words*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Hampshire, S. (1960/1969), "J. L. Austin, 1911–1960", *Proceedings of the Aristotelian Society*, 60, i–xiv (reprinted in Fann, 1969, pp. 33–46).
- Hornsby, J. (2006), "Speech Acts and Performatives", in E. Lepore and B. C. Smith (eds), *The Oxford Handbook of Philosophy of Language*. Oxford: Oxford University Press, pp. 893–909.
- Quine, W. V. (1965/1969), "J. L. Austin: Comment", *Journal of Philosophy*, 62, (19), 509–10 (reprinted in full in Fann, 1969, pp. 86–90).
- Tarski, A. (1933/1983), "The Concept of Truth in the Languages of the Deductive Sciences",
Expanded English translation in his *Logic, Semantics, Metamathematics*, ed. John Corcoran. Indianapolis, IN: Hackett Publishing Company, pp. 152–278.
- Travis, C. (2008), *Occasion-Sensitivity: Selected Essays*. Oxford: Oxford University Press.
- Warnock, G. J. (1963/1969), "John Langshaw Austin: A Biographical Sketch", *Proceedings of the British Academy*. Reprinted in Fann, 1969, pp. 3–21.
- _____, (1973), "Saturday Mornings", in Berlin et al., 1973, pp. 31–45.
- _____, (1991) *J. L. Austin*. Routledge: London.

WITTGENSTEIN:
FELSEFİ SORUŞTURMALAR

ARİF AHMED

ÇEVİREN: EREN RIZVANOĞLU

1. Değişim

Wittgenstein, *Tractatus*'u tamamlamasıyla birlikte felsefe ve Cambridge'ten, tekrar geri döneceği 1929 yılına kadar on yıl boyunca ayrı kaldı. İlk, *Tractatus*'ta ortaya çıkan lokal kusurlarla ilgili, örneğin kromatik dışlamaya¹ ilişkin yaklaşımı gibi, kimi eksiklikler için bir çözüm aradı.

Tractatus'un temel noktası, söylenebilir olan her şeyin açıkça² söylenebilir olmasıydı. Özellikle gündelik dilin her tümcesi, açık bir biçimde yalnızca gerçeklikle ortaklaşmak adına neyin gerektiğini, yani hangi olanaklı koşullarda neyin onu doğru ya da yanlış yaptığını gösteren bir çözümlemeye sahip olmalıydı. Eğer p ve q gibi iki tümce talep edilen gerçeklikle bağdaşmıyorsa öncelikle her ikisi de doğru olamayacak ve çözümlemeleri de bunu gösterecekti.³ Çözümlemeler, p'yi

¹ *Tractatus*'un 6.3751 numaralı önermesinde söz edilen iki rengin görüş alanımızın aynı yerinde aynı anda olmalarının olanaksız olduğunu öne süren yaklaşım. (Çev.)

² Wittgenstein'in vurgusu söylenebilir olan her şeyin evvela *açıkça* söylenebilir olmasındaydı. (Yay. Haz.)

³ Wittgenstein için önerme (Almanca'da *Satz*) 'anlamalı cümle' (*significant sentence*) veya "henüz yorumlanmamış ancak içerisinde bir yorum barındıran, öğelerinin bir şeye göndergede bulunma yahut bir şeye işaret etme potansiyeli olan" cümledir. (Yay. Haz.)

doğru kılan tüm olanaklı durumlarda, [farz edelim elimizdeki] bazı r önermelerinin p 'yi doğru kılan tüm olanaklı durumlarda doğru olduğunu göstermekle birlikte r 'nin değilinin de q 'yu doğru kılan tüm olanaklı durumlarda doğru olduğunu göstermelidir.⁴ Var olan tek zorunluluğun mantıksal zorunluluk olduğuna ilişkin Wittgenstein'in *Tractatus*'ta ortaya koyduğu (TLP 6.37) iddianın anlamı da budur.

Ancak p önermesini, görüş alanındaki verili bir noktanın yeşil, q önermesini ise aynı noktanın kırmızı olması olarak düşünürsek sanki bu talebi karşılamayan iki önermeye sahibiz gibi görünür. Her ikisi arasında var olan bağdaşmazlık her neyse mantıksal değildir. Wittgenstein, *Tractatus*'ta bu önermeleri mantıksal olarak bağdaşmaz olanlara çözümlemeyi önerir (TLP 6. 3751). Onun böylesi bir çözümleme için önerisi, –örneğin, bir önermenin belirli bir parçacığın belli bir hızda, diğer önermenin ise aynı parçacığın başka bir hızda olduğunu iddia etmesi gibi– mantıksal olarak çözümlediklerinden daha fazla bağdaşmaz görünmüyor.

Bu karşı örneğin nihayetinde taşıdığı inanç her ne olursa olsun Wittgenstein üzerindeki etkisi, onu yalnızca ayrıntıları değil, aynı zamanda kendi dil felsefesinin temel yönelimlerini de yeniden ele alması konusunda yüreklendirdi. Yaşamının orta dönemi sayılacak 1929 ile 1936 yılları arasında ele aldığı birbirini izleyen yapıtları –şimdi *Felsefi Notlar*; *Felsefi Gramer*; *Büyük Daktilo Yazısı*; *Kahverengi Kitap* ve *Mavi Kitap* adlarıyla yayımlanmışlardır– *Tractatus*'un entelektüel ruhuyla ona göre yeni olanlar arasındaki uzun süren içsel bir mücadeleye tanıklık etmişlerdir. *Felsefi Soruşturmalar* (aşağıda FS), onun yeni felsefesinin ve eski felsefesi karşısındaki zaferinin anıtıdır.

Soruşturmalar, yalnızca Wittgenstein'in ilk dönem yapıtının bir eleştirisi değildir; aynı zamanda günümüzdeki

⁴ Böylelikle p ve q gibi gerçeklikle bağdaşmayan iki önermenin her ikisinin de doğru olmadığı gösterilmiş olur. (Yay. Haz.)

felsefi çalışmayı etkilemeyi sürdüren bir dil anlayışına karşı etkileyici bir karşı saldırıyı oluşturmaktadır. Mikro düzeyde Wittgenstein, açıkça bugün bile baskın olan bir yaklaşıma, yani verili bir tümcenin doğruluk koşullarının kullanım koşullarının aksine tümcesel anlam için en iyi açıklama olduğunu iddia eden yaklaşıma muhaliftir. Makro düzeydeyse Wittgenstein, biçimsele [mantığa] dayalı bir kuramın örtük kavranışı olarak yorumlanabilecek dilsel anlama düşüncesinden bütünüyle kuşku duymaktadır.

2. Augustinusçu Resim

Wittgenstein'in erken dönemle geç dönemdeki düşüncelerinin arkasında bulunan pek çok şey, *Felsefi Soruşturmalar*'ın girişindeki Augustinus'un alıntısının art alanında yer alır. Wittgenstein'a göre, bu Augustinusçu resim üç iddia içerir: (a) Adlar gönderme yaptıkları şeyi demek isterler (eş deyişle kastettiklerini); (b) dil, adların belirli bir dizimle sıralanmasından oluşur; (c) adlar, dilin içine gösterim yoluyla yerleşir. Sonuncusu, *Tractatus*'un bir öğretisi değildir (buna karşın ilk ikisi için bkz. TLP 3.201; 4. 0311), ama bu [belirli betimleme kuramı] öğreti, Russell'ın çalışması "Tanışıklık İlkesi"nde mevcuttur (Russell, 2001, s. 32).

İlkin biz, (a) ile (b)'ye odaklanalım. Wittgenstein, her iki açıklamadaki iddialara karşı örnekler üreterek doğrudan karşı çıkmaz. Bakkal örneğine bakalım (FS, 1d). Bu örneğe göre 'beş' ya da 'kırmızı' sözcüklerinin, kastettiklerinden başka kendine ait bir anlamları yoktur. Buradaki temel nokta, sözcüklerle ilgili etkin işlemlerimizin sözcüklerin kastettiklerinden farklı olmasıdır.

FS 2-4 arasında FS 1c'nin teması açılır. Böylece kitabın başlangıcında bulunan alıntıdan elde edilen dilin Augustinusçu resmi, aslında dilin tümü için değil de kimi dil türleri açısından uygundur. Hatta bunun için bakkal (satıcı) örne-

giyle usta örneği (FS, 2b) karşılaştırılabilir. Burada Augustinusçu resmin, 'taşın' anlamı olarak temsil ettiği şeyi, yani taşı belirlemenin bir tür yolu vardır; çünkü kalfa, ustasını işittiğinde taşları ona getirir. Acaba müşterinin 'beş' sözcüğüyle yaptığı işleme (kullanımına) dair herhangi bir nokta, bizi Augustinusçu resmin anlamı olarak sunduğu ona özgü kastedilen herhangi bir nesneyi imlediğini söylemeye güdüleyebilir mi?

Şimdi bu bizi, bir ifadenin anlamının her durumda onun göndermesi olduğunu inkâr etmeye zorlamaz. Bununla birlikte kullanılan her sözcüğün yine de bir şeylere gönderme yaptığını söyleyebiliriz ('beş', 'değil' sözcükleri dâhil olmak üzere). Fakat konu edilen şey nedir? Sorun, öğretinin her güçlüğe rağmen savunulup savunulamayacağı değil (herhangi bir şeyde her güçlüğü rağmen savunulabilir), daha çok sorun neden birinin her sözcüğün bir göndermesi olduğunu ilk aşamada savunmayı isteyeceği ve bunu yapmasıyla da savunmaya değer bir şeyin kalıp kalmayacağıdır. Wittgenstein'in ilk soruya verdiği yanıt, bizim yanlış yönlendirilmiş olduğumuzdur; ona göre sözlerimizdeki bir örnekliliği, sözlerimizi anlamlı kılan şeylerdeki bir türdeşliği belirtmek için kullanırız (krş. lokomotif örneği, FS, 12). Onun ikinci soruya verdiği yanıtı göreyse eğer tüm sözcüklerin, gerçekliğin dildışı⁵ (*extraverbal*) parçalarına yönelen 'gönderme' diye adlandırdığımız bir bağıntının yerine geçtiği konusunda ısrar etmeyi sürdürürsek o zaman 'gönderme' kavramı o kadar boş olur ki bizim söyleyecek hiçbir şeyimiz kalmaz.

Wittgenstein, bundan sonra *Tractatus*'ta bulunan (a) ile (b)'nin özel bir versiyonuna saldırır. Bu saldırının iki temel noktasıysa şöyledir:

- i. Gündelik İngilizcedeki 'adlar' gerçek adlar değildir.
- ii. Gerçek adlar ise basit nesnelerden söz ederler.

(i)'de söz edilen öğreti, hem Wittgenstein (genel tavrı en

⁵ Dil yoluyla ifade edilemeyen. (Çev.)

iyi TLP 4.002, 4.0031’de ifade edilmiştir) hem de Russell’da (tek gerçek adın kendisi için sadece ‘bu’nun olduğu kişi, bkz. Russell, 1985, s. 62) ortaktır. *Felsefi Soruşturmalar*da Wittgenstein, gerçek adların dilin basit ögeleri olduğu öncülünden hareketle bir sav tasarlar.

- (1) Gerçek adlar, daha öte çözümlenebilir değildir.
- (2) Gündelik (*ordinary*) adlar çözümlenebilirdir.
- (3) Bundan dolayı gündelik adlar gerçek adlar değildir.

(2)’yi güdüleyen düşünceye göre sıradan adlar, karmaşık nesneleri (örneğin süpürge) kastederler. Bundan dolayı sıradan adları içeren ifadelerin [karmaşık nesnelerden söz eden] terimleri sadece karmaşık nesneleri kastetmez; aynı zamanda bu karmaşık nesneleri oluşturan daha basit şeylerden söz eden ifadelere de çözümlenebilirdir (örneğin süpürge, süpürge sapı ve süpürge fırçasına çözümlenebilir olması gibi). Bu çözümleme kavrayışı *Tractatus*’ta çok belirgindi ve çözümlemede yalın nesnelerin adlara karşılık geleceği nihai bir konumu varsayıyordu (TLP, 2.0201, ayrıca bkz. FS, 87a).

Fakat Wittgenstein, bu güdülenmeyi (2) FS 60-64 arasında reddeder. Wittgenstein, ikinci döneminde “Süpürge köşede duruyor.” tümcesinin anlamının “Süpürge sapı ve fırça köşede duruyor ve süpürge sapı fırçayla sabitlenmiş.” tümcesine çözümlenerek daha açık hâle geldiğini reddeder. FS 60’ta vurgulanan nokta, her ne kadar FS 61’de aynı olabilecekleri söylene de her iki tümcenin aynı anlama gelmedikleridir. Ona göre çeviride anlamın bir yanı hep kaybolur; çünkü (örneğin FS, 63-64) çeviri tanımları, parçalara ayrılan deneyimlerin bu birliğine veya şekline kördür.

Wittgenstein, (ii) tasarladığı en önemli savı *Theaetetus*’tan (FS, 46) alır. Gerçek adlar yalın olmakla birlikte kendilerini gerçeklikte hiçbir konumda betimleyemezler. Dolayısıyla:

- (4) Eğer 'A' gerçek bir ad ise 'A vardır' hiçbir anlam ifade etmez.
- (5) Eğer 'A' bir karmaşıktan söz ediyorsa 'A vardır' anlam ifade eder.
- (6) Bundan dolayı gerçek adlar karmaşıklardan söz etmezler.

Wittgenstein, (5)'i sunduğu [Paris'te bulunan] standart metre çubuğu (FS, 50) benzeşimini bundan dolayı reddeder. Öyle ki bir şeyin, tam da bir metre uzunluğunda olduğunu ya da olmadığını iddia etmenin hiçbir anlamı yoktur. Peki neden? Elbette çubukla ilgili bir şeyden dolayı değil; nihai bir hakem olarak yalnızca ölçüm uygulamasında kesin bir rol oynadığından dolayı bu böyledir. Benzer bir biçimde, belirli bir dilde, bu tür şeylerin olduklarını ya da olmadıklarını söylemenin bir anlamı yoktur ve bu şeylerin ayırıcı hiçbir özelliği de yoktur (aynen 'yalınlık' gibi). Bunlar, yalnızca böylesi bir dilde belirli bir rol oynarlar.

İçinde karmaşıklardan söz eden adların, her nasılsa gerçekliğe uyma konusunda başarısız olduğu bir dile itiraz edebilirsiniz. Çünkü bu dil, gerçekte karmaşık olanı basit olarak temsil eder. En azından (5)'in ideal dili barındırdığını söyleyemez miyiz? Hâlbuki Wittgenstein, 'yalınlık'ın ya da 'bileşim'in herhangi bir mutlak kavramını reddeder. Bu nedenle bir dilin, bu ideale bir diğerinden daha çok ya da daha az yaklaştığı söylenemez.

Bir satranç tahtası üzerindeki karenin rengi yalın mıdır veya kare saf beyaz ya da sarı renkten mi oluşur? Peki, beyaz yalın mıdır veya gökkuşağının renklerinden mi oluşur? İki santimetrenin uzunluğu yalın mıdır ya da her biri, bir santimetre olan iki parçadan mı oluşur? Fakat öyleyse neden üç santimetre uzunluğundaki bir parçayla bir santimetre uzunluğundaki bir parçanın karşıt doğrultuda ölçülmesinden oluşmasın ki? (FS, 47)

Şimdi (c)'ye geçelim: Adlar, gösterimsel tanım⁶ (*ostensive definition*) yoluyla ortaya konulur. Bir sözcüğün göndermesini parmakla işaret edersin veya bir öğrencinin dikkatini çekersin ki bu, onun nasıl anlamaya başladığını gösterir. Wittgenstein, gösterimselliğin bunu asla başaramayacağını değil, bilakis onun, sözcükleri göndermelerine bağlayan her şey olamayacağını vurgular. Bunun nedeni, öğrencinin işaret jestini nasıl yorumlayacağını ve özellikle onun nesnesini nasıl tanımlaması gerektiğini bilmek zorunda olmasıdır. Eğer birinin adını söylerken onu işaret edersem öğrenci, benim ondan söz ettiğimi ama örneğin onun boyundan veya tavrından ve hatta pusulasının yönünden söz etmediğimi nasıl varsayacaktır (FS, 28)?

Wittgenstein, bu soruyu doğrudan yanıtlamak yerine başka bir soru sorar: Birinin tavrını değil de kendisini kastettiğimde, bunu benim için doğru kılan nedir? Açıkçası benim ona eşlik eden davranışım, normalde bu ifadenin içine yerleşmeyecektir. Sanki gözlerimi kısıtışında veya parmaklarımı belli bir biçimde hareket ettirdiğimde birinin tavrını değil, kendisini işaret ederim (elbette, genellikle bu durumlarda söyleyebileceğim, “Buna.....denir”dir. Fakat yine de o kişi olmanın ne olduğunu bilmeyen bir öğrenciye o kişinin adını öğretiyorsam böyle söyleyemem).

Nitekim şimdi hiçbir davranış türü, birinin işaret edilmesini, onun tavrının işaret edilmesinden her daim ayırt edebilmemizi sağlamaz; çünkü zihinsel bir süreci koyutlamak adına güçlü bir ayartma mevcuttur, yani davranışımın ‘arkasında’ki içsel deneyim, yalnızca salt davranışı anlamlı bir edime dönüştürür.

Biz, dilimiz aslında olmayan bir bedeni öne sürdüğünde burada bir tinden bahsedildiğini söylemeye yatkınsınız. (FS, 36)

⁶ Bir şeyi işaret ederek göstermek suretiyle tanımlama. (Çev.)

Fakat bu durum, bizim ilk sorumuzu karmaşıktırıyor. Eğer yaptıklarımızla gösterimsel biçimde demek istediğim ‘salt’ işaret etmeye eşlik eden bazı içsel süreçlerse o zaman öğrencimin bu içsel alanı görmek adına bir tür röntgen çekme kapasitesine sahip olduğunu varsaymam gerekir.

Wittgenstein, böylesi bir içsel deneyimin yaptıklarımızla demek istediğim adına ne gerekli (FS, 35a) ne de yeterli (FS, 34, 35a) olduğunu öne sürer. Gerekli değildir; çünkü anlanın böyle değil de şöyle olduğu tek bir deneyim dahi yoktur: Yalnızca farklı durumlarda farklı deneyimler vardır ya da Wittgenstein, burada bunu söylemese de birçok durumda da hiçbir deneyim yoktur (örneğin FS, 171b). Yeterli de değildir; çünkü öğrencim deneyimlerimi bilse ve hatta onlara sahip olsa bile yine de hâlen adı başka bir şey demek olarak anlardı:

Birinin şöyle bir şey söylediğini farz edin: “Şekle yöneldiğimde her zaman aynı şeyi yaparım: Gözümle dış hatları izler ve... onu duyumsarım.” Veya bu kişinin başka birine, dairesel bir nesneyi işaret ederek ve bunun bütün deneyimine sahip olarak “‘Buna ‘daire’ denir.” gösterimsel tanımını verdiğini farz edelim—bunu işiten kişi, diğerinin gözleriyle biçimin dış hatlarını izlerken görmüş ve hatta onun ne duyumsadığını duyumsamış olsa bile yine de hâlen bu tanımı farklı yorumlamaz mı? (FS, 34)

Ama birini işaret etmekle onun tavrını işaret etmek arasındaki ayrımı yaratan nedir? --Ve bunu bir öğrenci nasıl anlatabilir? Her iki sorunun yanıtı herhangi bir davranış parçasının arkasında değil, o davranışı kuşatan şeyde bulunur. Bu durum, kural izlemeyi tartıştığımızda daha açık hâle gelecektir.

3. Aile Benzerliği

Şimdiye kadarki tartışma birçok mini dili, yani onların içine örülen sözcüklerin kullanımıyla görece basit ve sınırlı etkinlikleri göz önüne almıştır: Terimleri bir şeye gönderme yapmayan dil (FS, 1), gönderme yapan dil (FS, 2), bir şeye gönderme yapmaksızın adları anlamı olan dil (FS, 41) ya da tümceleri adların düzenlenmesi olan dil (FS, 48). Wittgenstein, bu mini dilleri ‘dil oyunları’ olarak adlandırır (FS, 7). FS 65’te ise bu çoğulcu dil kavrayışına karşı bir itirazı gündeme getirir ve şu soruları sorar: Bütün bu dillerde hepsine dil diyebilmemizi sağlayan ortak şey nedir? Dilin bir özü var mıdır? *Tractatus*’un aradığı şey tam da bu değil midir (peki, TLP 4.5 ne bulmuştur)?

Burada ‘dil-oyunu’ teriminde en başından beri örtük olarak var olan, oyunlarla ilgili o ünlü karşılaştırmaya varırız. ‘Oyun’, dilin bir insan etkinliği olduğunu vurgularken; sözcükler ise ancak onları kullanmamızla bağlantı kurdukları takdirde gerçekten dil olurlar (FS, 23; FS, 43). Fakat bu, aynı zamanda oyun gibi dilsel etkinliklerin, hepsi için aynı sözcüğü kullanmamızda ortak olan bir şeyin olmadığı olgusunu da vurgular. Wittgenstein, filozofların ortaya koydukları fikre saldırarak şimdiye değin filozoflar kadar filozof olmayanlara da âdeta karşı konulmaz görünen ve Platon’a (*Euthyphro* 5d, daha fazla tartışma için bkz. Forster, 2010) kadar geriye giden bir düşünce çizgisini bozmuştur.

Söz gelimi farklı dil oyunları arasında farklı benzerlikler mevcuttur. Wittgenstein’in dediği gibi (FS, 66) bunlar kesişebilirler: Bazı oyunlar kartla oynanmaları bakımından birbirlerine benzerken (poker ve snap), bazılarında kumar unsuru vardır (poker ve tavla). Örtüşebilirler: “Sinekler ve merdivenler” oyunu, bir oyun tahtası ve zar içermesi bakımından tavlaya benzer. Wittgenstein, tüm bunları aile benzerlikleri olarak adlandırır ve hiçbir özellikleri tümü için ortak olma-

yan ve örnekleri çok çeşitli biçimde birleşmiş kavramları da aile benzerlikleri kavramları olarak tanımlar.

Ancak örnekleri arasında tek bir ortak şey yoksa –en nihayetinde hiçbirini oyunu oyun olmayandan ayırmamızda bize yardımcı olmaz– yeni durumlardaki uygulamalarını değerlendirmek için ‘dil’ ve ‘oyun’un anlamını yeter düzeyde nasıl öğrenebilirim? Peki, oyunu belirleyen koşulları başka birine nasıl açıklarız? Ancak ona oyunları betimler ve şunu ekleyebiliriz: “Buna ve benzerlerine ‘oyun’ deriz.” (FS, 69). Kabaca siz ve ben ‘oyun’u böyle öğrendik.

Yine de bu açıklama, ‘benzerliklerin’ ne olduğu sorusunu bir sonuca bağlamaz. Her şey, belli bir açıdan başka şeylere benzer. Bu nedenle sanki birinin oyunu kavrayışı onun yüreğinde yerleşik olan bir şey gibi görünür; öyle ki bu durumun sözel açıklaması yalnızca bir jest olabilir. Bir biçimde öğrencinin, ‘benzer olanı’ nasıl ele alacağına ilişkin temel şeyi tahmin etmesi gerekir.

Wittgenstein, FS 72-73 arasında [işaret etme konusunda] bu öğretiyle âdeta öğretinin kendi zemininde, yani renk terimleri mevzuuyla ilgilenir. Burada konu, içsel bir görüş türü olarak anlama fikriyle birleşir. Size yeşil şeylerle ilgili örnekler gösterebilirim, fakat ne demek istediğimi kavramak adına aslında ne yaptığımıza ilişkin önceden aklınızda bir şeyin olması gerekmez mi? Bende ‘önceden aklımda bir şeylerin olması’, doğası gereği size bir biçimde bildirmek zorunda olduğum içsel bir nesneyle yarı duyuşsal temasa bağlı değil midir?

Bir bakıma Locke, bunun kendi soyut fikirler öğretisi için temel olduğunu düşünmüştü (*Essay* III, iii. 6-7). Yeşil olmayı kullanışımı yöneten bu ‘içsel fikir’, dışarıda yeşil olmaya aday şeyleri kendisiyle karşılaştığımız bir standart olarak iş görür. Öyle ki bu içsel olanla eşleşenleri ‘yeşil’ diye adlandırabiliriz. Wittgenstein, FS 73a’da Berkeley’in buna itirazını geliştirir (*Principles*: Introduction, s. 13). Acaba yeşilin tekil bir tasarımıyla yeşilin tüm tonları nasıl eşleşir? Belki de eşleşmez; ama bu, bizim içsel örneği kendisini dikte edecek bir biçimde kullandığımız anlamına gelir. Çünkü ‘yeşilin’

uygulanmasını/kullanılmasını gerekçelendirmek için onunla eşleşmek bakımından neyin yeterli sayılacağını belirlememiz gerekir. Oysa bu içsel örnek, her yeni durumda ‘ve benzerliklerin’ ‘oyun’a uygulanmasından, ‘yeşil’in oyuna uygulanmasına göre daha kesin bir kılavuz değildir.

Buradaki temel nokta, ‘oyun’u nasıl anladığımız hakkındaki bazı bulmacaların aynı zamanda yeşili nasıl anladığımız konusunda geçerli olmadığıdır. Bu noktada ‘oyun’un belirsiz sözel ifadesi, anlamanın berraklığını elde etmemize olanak sağlayan kimi içsel iyeliklerin yetersiz kalmasını gerektirmez.

Sözlü açıklamadaki belirsizliği telafi etmeye gereksinim duymaktan ziyade, anlamanın içsel bir durum veya süreç olduğu düşüncesinin birçok kaynağı vardır. Bunun üzerine Wittgenstein, kural izleme üstüne materyale odaklanır. Şimdi biz de bu konuya eğilelim.

4. Kuralı İzlemek

Anlamanın görünüşte kaçınılmazcasına içsel oluşu, Wittgenstein’in [bir sözcüğün] anlamıyla (kastettiğiyle) kullanımlarını eş görmesine itirazı ortaya koyar (FS, 43). Elbette bir sözcüğe eklediğimiz anlam, kullanımdan ziyade kullanımı yönlendiren bir şeydir. Öyle görünüyor ki bu [eklenen anlam], bir anda bütünüyle mevcut bir şey olmalıdır:

Fakat biz bir sözcüğün anlamını,⁷ onu işittiğimizde ya da söylediğimizde anlarız ve aniden kavradığımız, elbette zamanla yayılmış ‘kullanımdan’ farklı bir şeydir. (FS, 138)

Söz konusu ‘aniden kavranan’, aklınızda önceden beliren

⁷ Burada anlam (*bedeutung*), o sözcüğün gönderme yaptığı şey ya da o sözcükle söylenmek istenendir. Ayrıca Türkçe çeviride Haluk Barışçan, bu kavramı ‘karşılık’ olarak çevirmiştir; çeviride anlam olarak çevrilen kavram, aksi belirtilmedikçe bu şekilde ele alınmalıdır. (Çev.)

bir şeydir. İşte birdenbire beliren bu şey, sizin onu sonraki kullanımınıza uyan anlamdır.

Fakat ‘küp’ dediğimizde aklınıza gelmeden önce anladığımız şey nedir? Acaba küpün bir resmi olabilir mi? Öyleyse bu resim, bir kullanımla nasıl birbirine denk düşer?

Belki şöyle söyleyebiliriz: “Bu oldukça basit; eğer bu resim gözümde canlandığında ben üçgen bir prizmayı işaret eder ve bunun bir küp olduğunu söylersem o zaman bu sözcüğün kullanımı resimle uyumaz.” (FS, 139)

Elbette resimle iz düşümünün doğru çizgilerini tasavvur edersek uyur. Burada ne, tasavvur ettiğiniz iz düşümün çizgileriyle resimde örtüşür? Eğer aynı resme sahipseniz ama onu başka biçimlerde farklı durumlara doğru yansıtıyorsanız o zaman söylenecek doğru şey, aynı anlamın her durumda birdenbire aklımıza gelmesi değil, daha ziyade her durumda başka biçimde ‘küp’ anlamına gelmesidir.

Wittgenstein, “En nihayetinde [bir küpün] resmiyle uyuşan [üçgen prizma için] bir iz düşüm yöntemi tasavvur etmek oldukça kolaydır.” örneğini de bu yüzden seçtiğini açıklar (FS, 139). Bu, “iz düşüm yönteminin, düşünen öznenin atıl imleri anlamlı simgelere dönüştürürken kullandığı bir araç olarak” TLP’ye bir anıştırmadır. Öyle ki kişi, nesnenin adının içerildiği bir tümce-iminin⁸, anlamlı kullanımında bu ya da şu nesneyi demek ister.⁹ Şimdi Wittgenstein, bir şeyi anlamlandırmanın [demek istemenin] herhangi zihinsel bir olaya [ya da zihin durumuna] tekabül edip etmediği konusunda kuşku duymaktadır.¹⁰

⁸ ‘Tümce-imi’ terimini ‘yorumlanmamış cümle’ (‘yalnızca bir ses veya yazı dizi-si olarak algılanan bir cümle’) olarak adlandırdığımız şey için kullanır. (Yay. Haz.)

⁹ Düşünceyi dile getirmemize yarayan ime, tümce-imi diyorum. Tümce de, dünya ile izdüşümsel ilişkisindeki tümce imidir (TLP 3.12). (Yay. Haz.)

¹⁰ Wittgenstein’in zihinsel olay (*mental occurrence*) üzerinden duyduğu kuşku anlamın ya da dilin yalnızca kişinin zihni tarafından erişilebilir bir epistemolojik tek-benci konum yaratıp yaratmadığı konusundaki kuşkudur, hatırla-

Daha sonra bizim; anlamı, kullanımın aktığı bir tür zihinsel rezervuar olarak doğal biçimde tasavvur ettiğimiz başka bir durumu tartışır. Bir öğrenciye bir sayısal serinin ilk öğeleri verilir (1,2,4,8,16,...serisi gibi) ve onu devam ettirmesi istenir. Öğrenci için açıktır ki seriyi kavramak, onu yalnızca devam ettirmek değildir. O, sonraki öğelerinden türeyen dizinin kısa betimini veya bir formülünü de kavramak zorundadır. Bu, bizi çok da ileriye götürmez. Nitekim eğer sonraki öğelerinden türeyen bir diziyle ilgili bir sorun varsa bu, bir formülden türeyenle aynı sorun olacaktır (FS, 146b).

Yine de seriyi türetmek ile onu yalnızca zoraki aşağı doğru yazmak arasında bir fark vardır. Sizin anlamanız tarafından bildirilen bir kullanımı, sizin 'salt' kullanım olarak adlandırabileceğiniz bir kullanımdan ayırt eden sadece bir türeyiş değil midir? En nihayetinde 'anlamanın' bir zihinsel bileşeni vardır. Bu bileşen de dizinin salt aşağı doğru yazımını bir türetmeye dönüştüren şeydir.

Wittgenstein, türetmeyi daha kolay olan 'okuma' (çeviri-yazı [transkripsiyon], bakarak okuma, basılı metni el yazısıyla kopyalama vb. örnekleri de içeren (FS, 156) örneğiyle bağlantılı olarak ele alır. Burada okumanın, örneğin yalnızca doğru harfleri gördüğünde doğru sesleri çıkarmak olduğunu söylemek caziptir; oysa söz konusu harflerden sesler çıkarmak zihinsel bir edimdir. Eşit oranda olanaklı, ama giderek artan bir biçimde Latin harflerinden bir italik metni türetmenin dolambaçlı bir serisi tasarlanabilir:

- (i) Herhangi biri 'a'yı gördüğünde 'a' yazar, 'b'yi gördüğünde 'b' yazar vb.
- (ii) Aynı kişi, 'a'yı gördüğünde 'b', 'b'yi gördüğünde 'c'.....
..'a'yı gördüğü zaman 'z' yazar.

nacak olursa *Tractatus*'ta kişiye özel bir dilin olabileceği ve kişinin dünyasının sınırlarının da bu dilin sınırları olduğu iddia edilmişti. Ancak geç dönem Wittgenstein'da bu tek-benciliğin terk edilerek anlamanın ortalıkta olduğu, anlamanın kamusallaştırıldığı bir felsefeyle karşılaşıyoruz. (Yay. Haz.)

- (iii) 'a'yı ilk defa gördüğünde 'a', ikinci defa gördüğünde 'b', üçüncü defaysa 'c' vb. – alfabenin her harfiyle böyle devam eder
- (iv) (i), (ii)ve (iii)... kuralları arasında sürekli değişiklik yapar.

-böyle devam eder. Yeterince karmaşık bir 'türetme', rastgele el yazısı harflerle özensiz yazmaktan açıkça ayırt edilebilir. Ama biz, bu serideki hangi noktayı okuma olmayanın ilk durumu olarak adlandırabiliriz? Bu durumda herhangi bir yanıt keyfî olduğundan dolayı hangi zihin durumu [ya da zihinsel olay], onları türetim olmayanlardan ayıran, tüm türetme durumları için de ortaktır (FS, 162)? Belli ki aynı durum, kendi ilk üyelerinden veya bir formülden 'türetilen' sayısal bir seri için de geçerlidir.

Wittgenstein'ın çıkarımı, gerçekte okuma, türetme veya anlama diye bir şeyin olmadığı değildir; daha ziyade tüm bunlar, ona göre aile benzerliği kavramlarıdır. Biz birinin, doğru biçimde türemiş diğer türlere benzeyecek şekilde tepki verdiğinde türeyebileceğini söylüyoruz; ama hiçbir şey ve özellikle de hiçbir zihinsel oluşum, türetmeyi türetme olmayandan (*non-derivation*) ayırt edemez. Biz, türetmenin davranışsal çeşitliliğinden dolayı tüm türetmelerin gerisinde zihinsel bir birlik koyutlamaya kendimizi zorunlu hissederiz (FS, 36); fakat bu, bir hatadır.

FS 185'te Wittgenstein, 0,2,4,6,... şeklinde devam eden +2 serisini öğrenen birinden söz eder. Bu kişinin bir yere kadar +2 serisini doğru biçimde yazmayı sürdürdüğünü, ama bunu 1000'den sonra asla yapamadığı varsayalım. Biz, 1000'den sonra da devam etmesini istediğimizde o, "1000, 1004, 1008,..." diye yazacaktır. Bu durumda ona her adımda aynı şeyi yapmaya çalıştığı konusunda itiraz ettiğimizdeyse o, "Ben, hep 'aynı' şeyi yaptım." diyecektir. Öğrenen, talimatları veya örnekleri, sizin veya benim onları değerlendirdiğimden farklı ele almıştır. Yine de bizimle aynı

iç gözlemsel (*introspectible*) zihinsel süreçleri pekâlâ deneyimleyebilir. Bu hayalî karakter, birinin sapmış olabileceği birçok yoldan biriyle alışılmışın dışına çıkmıştır. Aslında dizinin birçok belirsiz sürekliliği birbiriyle tutarsızdır; hâlbuki benim ve sizin itimat ederek bir sonuca vardığımız deneyim ve talimatlarla tutarlı görünmektedir.

Bu, diziye anladığımda onu gerçekte yazmadan önce âdeta dizideki her adımı atmış ve en ileriye kadar gitmişim gibi, herhangi bir zihinsel anlam edimi olduğu yönündeki fikri alt üst eder. “Öğrenci, anlatmak istediğim talimatları verdiğimde 1000’den sonra 1002 yazacaktır!” Bu doğrudur, lakin yine de o anda devam etmekte olan herhangi bir zihinsel anlam edimini, “Suya düşmüş olsaydı arkasından atlardım.”ın o sırada sürmekte olan bazı zihinsel atlama edimlerini kastettiğinden daha fazla kastetmez (FS, 187).

Peki, +2 serisinin ilerleyişinin herhangi bir noktasında neyin doğru devam ettiğini nasıl söyleyebilirim? Daha kötüsü, devam etmekte olanı, benim uzun süredir söylemek istediğime sadık kılan nedir? Öyle görünüyor ki yanıt, hiçbir şeydir. Verilecek yanıt, FS 185’teki savunmasında sözünü ettiği sapmayla aynı ölçüde bir şey olabilir. Dolayısıyla yanıt olmaya aday hiçbir yanıt mümkün değildir. Sav, soruyu zorlayarak açıkça yaygınlaştırmıştır. Herhangi bir kural, süresiz olarak diğer birçok örüntüyü göz ardı etmeksizin her kullanım örüntüsünü nasıl belirler? Bu, FS 201’deki ünlü ‘paradoks’tur:

Bizim paradoksumuz şuydu: Hiçbir eylem biçimi, bir kural tarafından belirlenemez. Çünkü her eylem biçimi, kurala uyacak duruma getirilebilir. Yanıt ise şuydu: Eğer her eylem, kurala uygun duruma gelebiliyorsa onunla çelişir duruma da getirilebilir. Böylece burada ne uyumluluk ne de çelişki vardır. (FS, 201a)

Eğer bu geçerliyse FS 201a’nın anlamsal kuşkuculuğu, bazı dilsel ve zihinsel öğelerin kendileri dışında bir şeyi demek is-

tediğini varsaydığımız her durum için de geçerli olur. Bu arzu, onu takip eden her şeyin üstüne gölge düşürüyor gibi görünür. Arzu ortaya konduktan sonra her ne olursa olsun, arzunun en başından beri demek istediği, gerçek olayların ya ona uyduğu ya da uymayı başaramadığı bir şeyin var olduğudur (FS, 437). Öyleyse bir arzuyu şundan çok bunun arzusu kılan nedir? Veya bir betimi şunun değil de bunun betimi yapan nedir ya da belirli bir kişi hakkında konuştuğumda üstüne konuştuğumun o olmasını ne sağlar (FS, 689)?

Bu nedenle burada, anlamın olanaklılığına dönük genel bir tehdit bulunmaktadır. Bu olanaksızlık, Kripke'nin FS üzerine yazdığı ufuk açıcı monografıta ulaştığı sonuçtur. O, "Herhangi bir sözcükle anlam edinecek hiçbir şey olamaz." diye yazar. "Ortaya konulan her yeni uygulama, karanlıkta atılan bir adımdır; mevcut her yönelim ise yapmayı tercih edebileceğimiz herhangi bir şeyle uyumluymuş gibi yorumlanabilir. Dolayısıyla ne uyumluluk ne de çelişki diye bir şey vardır." (Kripke, 1982, s. 55).

Yine de Wittgenstein'in düşüncesi bu değildir. O, bir anlamın ortaya konulması, sizin onu aniden kavramanız, onun örneklerin ötesine geçmesi ve bunun gibi birçok şeyi reddetmekle hiç ilgilenmemiştir (örneğin, bkz. FS, 141c; FS, 151b; FS, 208-210). Onun reddettiği; neyin bir talimatın salt işi-tilmesinin veya bir tümcenin dillendirilmesinin, bir anlama veya kastetme fırsatına ya da onların dışarıdaki oluşlarına eşlik eden bazı içsel süreçlere dönüştürdüğüyle ilgilidir.

Öyleyse farkı yaratan nedir? Wittgenstein, FS 198'de şöyle yazar:

Şu şekilde sorayım: Kuralın ifadesinin –yön gösteren bir tabelanın– eylemlerimle ne ilgisi vardır? Burada söz konusu olan ne tür bir bağlantıdır? Pekâlâ, şöylesi bir şey: İme belirli bir biçimde tepki vermek üzere eğitildim ve şimdi tam da bu tepkiyi veriyorum.

Fakat bu, nedensel bir bağlantıyı gösterir, yani şimdi bizim bu yön gösteren tabelaya bağlılığımızın nasıl ortaya çıktı-

ğını anlatır. Oysa bu, ime bağlı eylemenin neyi içerdiğini anlatmaz. Bilakis bir kişinin, yön gösteren bir tabelaya, ancak yön gösteren tabelanın düzenli bir kullanımı olan bir gelenek var olduğu sürece bağlı kalabileceğini belirttim.

Bu, kullanımınızı belirgin kılan bir imlem taşıyan geleneksel kullanım örüntüsüne aittir. FS 185'teki gibi bir sapma olasılığı, '+2' dediğim veya onun ilk öğelerini yazdığım zaman aslında bir serinin doğru devamının '1000, 1002, 1004' olduğunu, ama '1000, 1004, 1008' olmadığını demek istediğim olgusunu etkilemez. Ben bunu bazı şeylerin içimde vuku bulmasından değil, tam tersine dışımda vuku bulduğundan demek isterim. Bir bakıma '+2'nin devamlılığının doğal olarak belirlendiği bir dilsel topluluğa aitimdir.

(Karşılaştır: Tuval üzerindeki fırça lekesi, çizilmiş bir gülümsemedir; ama gerçek bir şeyi karşıladığından değil. Örneğin ressam, yüzün geri kalanını yapmadan tuvali ters çevirirse lekeler somurtan bir surata dönüşür. Bir lekeyi gülme resmi yapan şey, resmin etrafındaki özelliklerin konumudur. Bu, söz konusu şeyin gerçekte bir gülüş olmadığını söylemekten ziyade niçin gerçekte olduğu şey olduğunu söylemektir.)

Anlamın bu toplulukçu kavramı hakkında söylenecek çok fazla şey var, ama yerimin azlığından dolayı bunu burada yapamayacağım.¹¹ Bunun yerine gösterimsel tanıma geri döneceğim. Bölüm 2'nin sonunda soruyu askıda bırakmıştım. Göstererek kastettiğimizi, örneğin birini, onun davranışlarını değil, ona eşlik eden hiçbir süreç doğru kılamıyorsa onu ne doğru kılar? Wittgenstein'in, eylemi de kuşatan yanıtını şimdi takdir ediyoruz. Birçok başka şey yerine birini işaret ettiğimiz, bir Marslının bile sizin işaretinizi anlayabileceği olayı niteleyen, ya kendi kendimize yaparak ya da öyle yapan insanlar arasında yaşayarak, başka türlü değil de bu şekilde karşılık verdiğimiz böylesi olayların geleneksel olarak edinildiği bir gerçektir.¹²

¹¹ Daha fazla tartışma için özellikle bakınız McDowell, 1984.

¹² Elbette bir işaret etme jestiyle ne demek istediğim hakkında hakiki bir soru-

5. Özel Dil

Wittgenstein'a göre, bir kere dilsel kullanım düzenliliklerine sahip olduktan sonra topluluğu varsaymak [koyutlamak] gereksiz görünür. Benim kullanım örüntülerim belirlendikten sonra başkalarının dilsel davranışları veya varoluşları benim demek isteğimde neden bir fark yaratsın ki?

Bildiğim kadarıyla Wittgenstein, hiçbir yerde böyle düşünmek için herhangi bir neden göstermemiş, daha çok daha hafif bir bireycilik karşıtlığını savunmuştur. Onun iddiasına göre, ilkece başkalarınca ulaşılabilir olmayan şeylere dönük ifadeler ortaya koyamayız. Locke ve Russell gibi, bu tür özel ögeler hakkında konuşabileceğimizi düşünen deneyciler, genellikle onları iç gözlemsel 'fikir' veya 'duyu verisi' olarak düşünür. Wittgenstein'ın savı işlerse 'dışsal' veya kamusal olarak ulaşılabilir hiçbir imin olmadığı her 'içsel' oluşun koşullarına karşı da işler. Eğer işliyorsa bir dili konuşmam diğer konuşanların var olduğunu değil, daha çok onların olabileceğini kasteder.

Wittgenstein'ın iddia ettiği şey, özel türden bir olana gönderme yapan bir terimi ortaya koyamayacağımızdır. Böylesi bir eylem, özel gösterimsel tanımlardan biri olacaktır ve bu, Wittgenstein'ın FS 258'de ulaşmaya çalıştığı şeydir (Bu noktada okura, söz konusu pasajı bu gözle okumasını salık veriyorum; zira yer darlığından dolayı bunu burada yapamayacağım).

Ayrıntıları ihtilaflı olsa bile bu konudaki sapma yeterince açıktır. Wittgenstein, adını 's' olarak dillendirdiğimiz bir du-

nun doğduğu kimi durumlar vardır ve bu durumlarda başkalarının sizin ne demek istediğinize ilişkin alışkanlığı, aslında sizin ne dediğinizle uyumsuz. Sizin anlamlı olarak gördüğünüz hiçbir şey burada bulunmayabilir. Fakat demek istediğinizin bazı eşlik eden içsel süreçlerle değil, ona eklenen dışsal olanlara dayandığı hâlen doğrudur: Örneğin, demek istediğinizi söylersiniz (Bkz. FS, 210, 665ff). Pek tabii biri bu sınıflandırmalarla ne demek istediğiniz hakkında daha fazla sayıda soru ortaya koyabilir. Yine de yanıtlamak konusunda şaşkın olduğum şey, en nihayetinde hiçbir şeyi söyleyemeyeceğimi göstermektir, daha doğrusu demek istediğimi doğru kılan, bu kuşkuların sıklıkla kendisinden kaynaklanmadığı bir şeydir.

yum üzerine yoğunlaşan zihinsel edimin, 's'yi kendi dilinde ortaya koymak için yeterli olmadığını düşünür; çünkü onun kullanımı için oluşturulmamıştır. Fakat neden olmasın?

Üç yanıt yaygındır. Doğrulayıcı yorumlamada (Malcolm, 1954/1968, s. 68) içsel gösterim, 's'yi kendi tanımına uygun olarak kullanıp kullanmadığını denetlememe olanak tanımaz. Böylesi bir denetimde duyum için dışsal, yani kamusal olarak edinilebilir olan ölçütlere gereksinim duyarız. Ayer buna, tüm dil ve denetimlerin en nihayetinde kullanımları denetlenemeyen bazı ifadeler üzerine kurulduğu yanıtını verdi. Böylece benim 's'yi kullanımına ilişkin gereksinimin denetlenebilir olması gerekçelendirilemez (Ayer, 1954, s. 256). Blackburn açısından hiçbir şey, daha fazla içsel düzenliliğe karşı 's'yi kullanımının denetleme biçiminin her hâlükârda yerine geçemez (Blackburn, 1984, s. 299-300).

Anlamı denetleyen yorumlamada (Kenny, 1975, s. 192) zorluk, daha çok özgün (kökensel) tanımın ne olduğunu anlatamamamla ilgilidir. Bu yüzden tanım, 'içsel' bir olaydır, yani hiçbir dışsal ölçüt içermez; bu nedenle de geriye hiçbir iz bırakmaz. İlk aşamada 's'nin anlamı olarak ortaya koyduğum şeyin ne olduğu, dolayısıyla da 's'nin ne anlama geldiğini bilmek konusunda kuşku duymanın hiçbir gereği yoktur.

Benim bir ifadeye dair mevcut anlayışım, onunla ilgili bir kuşku ortaya çıktığında onu yeniden sınamamı neden gerektirsin ki? Benim bir ifadeyi mevcut anlayışım, neden bir kuşku doğarsa onu denetlememi gerektirsin ki? Öteden beri demek istediğime uygun olarak 's'yi kullanmış ve bu kullanımla ilgili hiçbir kuşku doğmamışsa aslında ben 's'nin ne demek istediğini yeterince bilirim (cf, FS, 87b).

Sınıflayıcı (*sortalist*) okumaya göreyse ilk aşamada asla özgün bir tanım yoktur. Tanım, duyusal bir olayı ve 's'nin dillendirimini merkeze almıştır. Bu durum, herhangi bir olayın hangi açıdan uygun bir biçimde sınıflandırılmış 's'yi vaf-tiz edilmiş bir şeye benzetebileceği konusunu ortada bırakır. 'Oldukça basit' biçimde şöyle yanıtlarız: "S'yi, aynı duyumun

ortaya çıkışları sırasında kendi görünüşünden oluşturulmuş bir şey olarak kullanmamız gerekir.” Oysa duyum, kamusal (ortak) dile ait bir sözcüktür ve aynı duyumun iki içsel ortaya çıkışı için kimi kamusal ölçütler vardır (FS, 261).¹³

Sorunun esasında ne olduğu, belirsizliğini korumaya devam eder. İki içsel ortaya çıkışın aynı duyum olup olmadığına dair salt özel bir ölçüt neden olmasın ki? Bu durumda aynı duyum, her daim sahip olduğu anlamını da yitirir. Peki neden? Her aynı duyuma aynı özel anlamı yükleyemez ve onu kullanımımızı belirleyemez miydik? Fakat öte yandan bu durumda başka birisinin ‘aynı duyum’ ile ne demek istediğini de asla bilemezdik. Oysa neden bilmek zorunda olalım ve onunla etkili bir iletişim için diğerlerinin ne demek istediği hakkında yalnızca doğru bir inancımız olsun ki? Edward Graig, bunu bilmek zorunda olmadığımızı akla yatkın bir şekilde açıklar. Aynı zamanda o, tüm savı yararsız kılan doğrulamacı bir öncüle gereksinen her inancı, kendi karşıtından hareketle kurarak akla yatkın bir hâle getirir. Nitekim onun konuya ilişkin çalışması, bildiğim kadarıyla FS 258’in her okumasının başarısız olduğu bir kaideyi de kurar (Bkz. Craig, 1982 ile 1997).

Bunlardan hiçbirisi, felsefenin asla ulaşamayacağı bir inandırıcılıkla Wittgenstein’in *Tractatus*’taki konumundan farklılaştığı birçok önemli noktanın FS’da kurulduğu gerçeğini etkilemez. Bunlar (a) dilsel anlamın, salt atıfta bulunan terimlerin bir alt yapısına (temeline) bağlı değildir; (b) ne bir tümcenin anlamı ne de onun anlaşılması, onun kullanımına eşlik eden bazı içsel fiziksel olaylara gereksinirler; yalnızca bu kullanıma bağlıdır. Onun belirlemediği şey, bu ‘kullanımın’ dilsel bir ‘topluluğa’ etkin ve hatta olanaklı bir katılımı gerektirdiğidir.

¹³ ‘Ölçüt’ burada yok sayılabilir olan bir tür durumu belirtir, ama açıkçası kendisi ölçüt sayılan bir durumun kanıtıdır da. Zira burada, tipik nörolojik nedenleri ve/veya bir duyumun davranışsal etkilerini içerilebilir (Bu, Wittgenstein’in ölçüt (*criterion*) ve belirtiyi (*symptom*) karşıt kullanımı çevresinde gelişen, zengin bir tartışmanın yalnızca bir yüzüdür. Daha fazlası için bkz. FS, 354; Baker, 1975; McDowell, 1982).

Felsefi Soruşturmalar'ın gerçek dersi bundan dolayı kullanım temelli, ancak bütünüyle bireyci anlam anlayışıyla uyumludur ki bunlardan biri (dil'in 'toplumsal bir sanat' olduğunu iddia etmesine rağmen), açıkça daha açık fikirli olan W. V. Quine'nın yapıtıdır. Benim görüşüme göre Wittgenstein'in en başarılı iç görüşlerinin en tam ve açık ifadesini bulduğu yer, Quine'nın dil üzerine yaptığı çalışmasıdır.

İleri Okumalar

Wittgenstein'in *Soruşturmalar*'ına girişi kapsayan: Ahmed, A. (2010), *Wittgenstein's Philosophical Investigations: A Reader's Guide*. London: Continuum.

Fogelin, R. (1987), *Wittgenstein*, 2.nd edn. London: Routledge McGinn, M. (1997), *Wittgenstein and the Philosophical Investigations*. London: Routledge.

En kapsamlı tartışma, kesinlikle Baker ve Hacker'in, ilk cildi yakın zamanda yeniden basılan (G. P. Baker and P. M. S. Hacker, *Wittgenstein: Understanding and Meaning*, Oxford, Blackwell, 2004) dört ciltlik anıtsal yorumlarında yer alır.

Felsefi olarak en ilgi çekici tartışma, kesinlikle Saul Kripke'nin, *Wittgenstein'da Kurallar ve Özel Dil*'dir (Oxford, Blackwell, 1981). Wittgenstein hakkında neden bu kadar çok belirsizlik olduğunu öğrenmek isteyen bir felsefeci bu kitabı okumalıdır.

Bibliyografya

- Ayer, A. J. (1954), "Could There Be a Private Language?", *Proceedings of the Aristotelian Society*, supplementary vol. 28, 63–76. Reprinted in G. Pitcher (ed.), *Wittgenstein: The Philosophical Investigations*. London: Macmillan, pp. 251–66.
- Baker, G. P. (1975), "Criteria: A New Foundation for Semantics", *Ratio*, 17, 156–89.

- Blackburn, S. (1984), "The Individual Strikes Back", *Synthese*, 58, 281–301.
- Craig, E. J. (1982), "Meaning, Use and Privacy", *Mind*, 91, 541–64.
- , (1997), "Meaning and Privacy", in R. Hale and C. Wright (eds), *Blackwell Companion to the Philosophy of Language*. Oxford: Blackwell, pp. 127–45.
- Forster, M. (2010), "Wittgenstein on Family Resemblance Concepts", in A. Ahmed (ed.), *Wittgenstein's Philosophical Investigations: A Critical Guide*. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 66–87.
- Kenny, A. (1975), *Wittgenstein*. Harmondsworth: Penguin.
- Kripke, S. A. (1982), *Wittgenstein on Rules and Private Language*. Oxford: Blackwell.
- Malcolm, N. (1954/1968), "Wittgenstein's *Philosophical Investigations*", *Philosophical Review*, 63, 530–59. Reprinted in G. Pitcher (ed.), *Wittgenstein: The Philosophical Investigations*. London: Macmillan, 1968, pp. 65–103.
- McDowell, J. (1982), "Criteria, Defeasibility, and Knowledge", *Proceedings of the British Academy*, 68, pp. 456–79.
- McGinn, M. (1997), *Wittgenstein and the Philosophical Investigations*. London: Routledge.
- Russell, B. ([1912] 2001), *The Problems of Philosophy*. Oxford: Oxford University Press.
- , ([1918] 1985), *The Philosophy of Logical Atomism*. La Salle, IL: Open Court.
- Stroud, B. (2001), "Private Objects, Physical Objects and Ostension", in D. Charles and W. Child (eds), *Wittgensteinian Themes: Essays in Honour of David Pears*. Oxford: Oxford University Press, pp. 143–62.
- Wittgenstein, L. (1961 [1921]), *Tractatus Logico-Philosophicus*, trans. D. F. Pears and B. F. McGuinness. London: Routledge.
- Wittgenstein, L. (2001 [1953]), *Philosophical Investigations*, trans. G. E. M. Anscombe, ed. G. E. M. Anscombe and R. Rhees. Oxford: Blackwell.

7 QUINE

GARY KEMP

ÇEVİREN: OSMAN GAZİ BİRGÜL

İkinci Dünya Savaşını takip eden dönemin dil felsefesinde en önemli isimler arasında klişeleşmiş biçimde W. V. Quine'in adı geçer. Ama işin aslına bakacak olursak Quine'in görüşleri neredeyse tamamen olumsuz görüşler olup günümüzde bu görüşleri benimseyen düşünürlerin sayısı da hayli azdır. Quine, çoğu dil felsefecisinin uzmanlık gerektiren soruşturmalar yürütürken en temel araçlar olarak gördükleri hemen hemen her şeyi bir kenara iter. Kenara ittikleri arasında (yüklemlerin anlamlarını açıklama amacıyla) tümellerin veya niteliklerin varsayılmaları, kipliklerin yanı sıra kapsamsallıktan sapan diğer görüşler, tümcelerin anlamı olmaları bakımından önermeler ve hatta anlam kavramının kendisi gibi temel şeyler de vardır. Bu alanda çalışmalar yürüten diğer insanların Quine'in saydığımız tüm bu retlerini başarsız bulduğu da göz önünde bulundurulduğunda sorulması gereken soru hâliyle şu olmaktadır: Quine'ı bu kadar ünlü yapan şey tam olarak nedir?

Quine'in dil felsefesi alanında yayılan ününün büyük kısmı, inanılmaz derecede heyecan yaratan erken dönemindeki ve orta döneminin başındaki çalışmalarından kaynaklanmaktaydı; özellikle de 1951'deki *Emprisizmin İki Dogması* (FLPV, s. 20-41) adlı eseri ve 1960 tarihli *Kelime ve Nesne*

eserinin ikinci bölümü (WO, s. 26-79).¹ Quine, bu eserlerden ilkinde dönemin tabularından birine, yani epistemolojinin temel nosyonlarından olan –doğruluğun yalnızca anlam üzerine inşa edildiği şeklindeki– namı diğer *analitiklik* nosyonuna meydan okudu. Quine’ın argümanı bazıları tarafından sinir bozucu derecede muğlak bulunsa da çoğu kimse bu argümanı muhatap almaya değer buldu, birçok kimse de Quine’ın analitiklik içeren bir indirgemeciliğin yerine tasarladığı ‘holizm’ adıyla bilinen alternatif epistemolojik tabloyu savunmasalar bile beğenmekteydi. İkinci çalışmada ise çoğu kimsenin katı emprisizmin sınırlarını zorlayan bir nesne dersi olarak değerlendirdiği bir çalışma ortaya koydu. Başka bir deyişle Quine, empirisist yöntemlerin benzersiz olarak doğru yapılmış anlam yüklemelerini asla gerekçelendiremeyeceğini savunmakla aslında bu türden yöntemlerin sınırlarını gözler önüne sermekteydi. Fakat diğer yandan kendisi de empirisist yöntemlerin anlam nosyonuna tamamen kapalı olmaları durumunda bu kadarının bile epeyce kötü bir durum olduğunu savunmaktaydı.

Bunları hesaba kattığımızda yaygın kanaatin çizdiği Quine portresi şöyle tasvir edilebilir: Bir yandan sağlam bir eğitimden geçmiş keskin zekâlı bir şüpheci; diğer yandan uzun zaman önce alt edilmiş bir şüpheciliğin ayak izlerini takip eden ve dilin yol açtığı temel zorlukları görmezden gelen bir şüpheci. Ancak bu portre, Quine’ı fazlasıyla hafife almaktadır. Quine’a dair en aydınlatıcı bilgileri, her ne kadar daha az bilinen yazılar olsalar da yaklaşık 1965’ten başlayıp 2000’de hayatını kaybedene kadarki zaman zarfında kaleme aldığı geç dönem çalışmalarında bulmaktayız. Bu yazıların işaret ettiği noktalara baktığımızda ilk olarak Quine’ın retlerinin temelinde yatan tutumun, okuyucu tarafından bir kere baştan sona

¹ Bunlardan ilki, dil felsefesi alanında en çok atıf alan makaledir. Google Akademik’te 2,500’ün üzerinde atıf listelenmekte; ikinci eser ise hâlihazırdaki en çok atıfta bulunulan kitap olup 4.700 atıfla Saul Kripke’nin *Naming and Necessity* eserini geride bırakmaktadır.

kavrandığında aslında sarsılması oldukça zor ve tutarlı bir tutum olduğunun fark edilmesidir. İkinci olarak, dil felsefesinin temel akımının pek çok sorununu aslında hiç de sorun teşkil etmeyip sadece sözde sorunlar olmaları nedeniyle reddeden bir tutum olduğunun fark edilmesidir. Üstelik bu tutum; dilin ne olduğuna, temel ilkelerini nasıl uygulamaya döktüğüne ve bu ilkelerin neler olduklarına dair olumlayıcı bir kavramlaştırmayı konu edinmektedir. Daha açık bir ifadeyle bu tutum, hiçbir şekilde temel soruların etrafından dolaşmamaktadır.

Quine'ın bu tutuma verdiği ad, yani natüralizm, elbette bize ilk bakışta birtakım ön fikirler vermektedir. Fakat Quine'ı ve kendilerini natüralist olarak tanımlayanları aynı kefeye koyma hatasına karşı dikkatli olunmalıdır. Nitekim kabaca konuşacak olursak natüralizm, düşünürler arasında muhtemelen en baskın dünya görüşü olsa da Quine'ın takipçilerinin bu tutumu benimseyenler içindeki oranı da bir hayli düşüktür. Biz bu yazıda olumsuzlayıcı olanı, olumlayıcı olanın ışığında görmeye çalışalım: Önce Quine'ın natüralizmini açıklayalım, sonrasında hem Quine'ın temel fikirleri nasıl reddettiğini hem de temel fikirler olmadan da her şeyin yolunda gidebileceği şeklindeki önerilerini ele alalım. Ama öncelikle *İki Dogma* eserini Quine'ın bakış açısından değerlendirmek, bu eserin natüralizmi benimsediğini açıkça ifade etmesiyle sonuçlanacak olan o bilinçli kanaatini oluşturmaktan önceki hâline, yani eserin henüz yazım aşamasındaki hâline Quine'ın gözünden bakmak faydalı olacaktır.

1. Quine'ın Emprisizm Anlayışı

1933'te, yirmili yaşlarında doktora tezini daha yeni bitiren Quine, Rudolf Carnap'ı ziyaret için Prag'a gitti.² Quine, Carnap'ın 1928 yılında basılan (1927'de de *The Logical*

² Bu kitabın Carnap hakkındaki bölümüne bakınız.

Structure of the World –Dünya'nın Mantıksal Yapısı– olarak İngilizceye çevrilen) *Der Logische Aufbau der Welt* adlı eserinden haberdardı. Aynı şekilde Carnap'ın, 1934'te basılacak olan (ve *The Logical Syntax of Language* adıyla –*Dilin Mantıksal Sentaksı–* 1937'de İngilizceye çevrilecek olan) *Logische Syntax der Sprache* adlı eseri üzerinde çalıştığından da haberdardı. Bu yıllar, bilimde genel görelilik ve kuantum kuramlarının, matematiksel mantıkta ise Russell ve Frege gibilerinin açtıkları yeni çıgırların da ilk yıllarıydı.³ O sıralarda elbette felsefede de bazı yenilikler meydana gelmekteydi. Nitekim bu yıllar, Carnap'ın da dâhil olduğu (ve kendisinin 'mantıksal empirizm' demeyi tercih ettiği) mantıksal pozitivizm önerisiyle bilinen *Viyana Çevresi* dönemi idi. Bu yeniliklerde rolü olanların tüm bu yenilikler karşısında duyduğu heyecanı hayal etmek bizler için güç olsa da Carnap, bu konu hakkında *Dilin Mantıksal Sentaksı*'na yazdığı ön-söz kısmında şöyle der:

Felsefe'nin yerini artık mantık bilimi almalı, başka bir deyişle bilimlerin biliminin tümcelerinin ve kavramların analizi olmalı; çünkü mantık bilimi, bilimin dilinin mantıksal sentaksından ibarettir. (Carnap, 1937, s. xiii)

Evet, felsefenin yerini artık mantık bilimi *almalıydı*. Carnap, Heidegger'in bazı tümcelerinin kelimenin tam anlamıyla saçmalık olduğunu gösterme niyetiyle hareket etmesinin ve düşüncelerini yalnızca Heidegger'e uygulamasının çoğu kimseyi küplere bindireceğini gayet iyi biliyordu. Şu hâlde Carnap için felsefenin en temel sorusu şöyledir: Kişi, bilim yapabilmek ve dünyayı izah edebilmek için hangi varsayımlarda bulunmalıdır?

Carnap'ın en temel amacı, *sentetik a priori* olmadan da

³ Frege'nin *Begriffsschrift* eseri 1879'da yayımlandı, ama neredeyse hiç kimse-nin dikkatini çekmedi. Whitehead ve Russell'in *Principia Mathematica* eseri ise 1910'da basıldı. Bu kitabın Frege ve Russell hakkındaki bölümlerine bakınız.

Kantçı *a priori* görünün gayet mümkün olduğunu göstermekti. Carnap'ın *fenomonolojik indirgemecilik* şeklinde adlandırıldığı bu düşünceye göre saf bilgi, yani bilimi izah edebilmek için gerekli olan şey, yalnızca duysal deneyim ve mantıktan ibarettir. Aslında bu pek de yeni bir fikir değildi; fakat Russell ve Frege'nin ortaya koyduğu çok daha güçlü ve yeni sembolik mantık, bu tezi Hume'un yaptığı gibi üstünkörü ele almaktan çok daha ötelere taşıyabilme umudunu, yani tezi kanıtlayabilme umudunu yeşertmişti. Peki, –şimdilik duysal deneyimi bir kenara bırakırsak– mantığa dair bilgi tam olarak nelerden oluşmaktadır? Bu soruya ne Russell tatmin edici bir cevap verebildi ne de Frege; her ikisi de mantığın temel ilkelerinin bilim tarafından varsayımları gerektiğini söylemekle yetindiler. Carnap'ın bu soruya *Dilin Mantıksal Yapısı*'nda verdiği yanıt, Russell ve Frege'ninki kadar basit değildir: Nitekim Carnap, 'tümceleri konu edinen tümceler' biçiminde kati bir mantık kurma yöntemi geliştirmiş ve mantığa dair bilginin dönüp dolaşıp yine dil kullanımı hakkında kabul ettiğimiz birtakım *uzlaşılarla* dayandığı fikrinde karar kılmıştır. Satranç oynayan bir kimse nasıl satrancı ancak satranç kurallarını takip ederek oynarsa bir dil konuşmak da bazı kurallara, yani dilin analitik doğrularına tabidir. Örneğin, "Eğer yağmur yağmaktaysa ve şuan gece vaktiyse o zaman yağmur yağmaktadır." şeklindeki bilgimiz, tamamen dilimizi konuşup konuşmama kararımıza bağlıdır. *A priori*'nin alanı teorik değil pragmatik bir şekilde belirlenir.

Quine'ın Carnap'ın tasarladığı bu görüşe dair şüpheleri, 1935 gibi erken bir tarihte *Uzlaş Olarak Doğruluk (Truth by Convention)* eserinde karşımıza çıkar (WP, s. 77-106). İlk olarak, özellikle de Carnap'ın farklı uzlaşılar üzerine kurulu farklı dillere yönelik hoşgörü fikrinde uzlaşımsal olanla olmayanı ayırt etmenin temelinde tam olarak ne yatmaktadır? Örneğin bizi, termodinamiğin ilkelerinin uzlaşılar olduklarını söylemekten alıkoyan nedir? İkincisi, mantık doğruları nasıl uzlaş meseleleri olabilmekteler, anlamak zor. 'Eğer p

ise o zaman q' ifadesinin ve 'p' ifadesinin bize öncül olarak verilmesi hâlinde 'q' ifadesini çıkarımlamamız 'eğer-ise' yapısını içeren bir dil uzlaşımıdır şeklindeki tümceyi kurmamız hâlinde bile varsayılan uzlaşmayı dile getirmek için hâlâ eğer-ise yapısını içeren bir ifade kullanmaktayız. Bu noktada Carnap'a katılarak bu tür şeylerin dilin dışında bir 'meta/üst dil' ile ifade edildiği söylenebilir; ama bu girişim de aynı soruları meta/üst dil hakkında gündeme getirmekten öteye geçmeyecektir.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Quine, *Emprisizmin İki Dogması* çalışmasında Carnap'a yönelik eleştirilerini Carnap'ın felsefesinin geneline yaymakla kalmayıp tonunu da sertleştirdi. Fakat Quine'in konuya dair tartışmalarını okurken şimdi söyleyeceğimiz arka planı akılda tutmak hayati öneme sahiptir: Quine'in analitiklik kavramına yönelik esas eleştirisi, böyle bir kavramın tutarlı olmayacağı şeklinde bir eleştiri değildir –nitekim ilerleyen dönemde kendisi de analitiklik kavramına özgün bir tanım getirecekti. Quine'in esas eleştirisi, *analitiklik kavramının hiç de kendisine atfedilen o epistemolojik öneme sahip olmadığıdır*.⁴ Quine, analitiklik nosyonunun geliştirilebileceği düşüncesiyle eşanlamlılık, tanımlar, zorunluluk, empirik içerik, doğrulama koşulları gibi nosyonları da kullanarak şimdiye kadar önerilmiş çeşitli tanım ve açıklamayı irdelemeye koyulur. Biz, detayları atlayıp burada iki temel konunun altını çiziceğiz. İlk olarak, Quine'in analitiklik hakkındaki ve analitikliğe dair muhtemel izahların tamamı hakkındaki en genel iddiası, durumun 'kapalı eğri, uzamdır' ifadesindeki durumla aynı olduğu şeklindedir (FLPV, s. 30) –eğer uzam veya kapalı eğri ifadelerinden biri size tatmin edici gelmezse diğeri de gelmeyecektir. Carnap ve diğerleri, bu tip nosyonlar konusunda *a priori* olanı izah etme çabasındaydılar. Onlara göre, herhangi bir

⁴ Quine'in bu konuyu en derinlemesine ele aldığı yer, *Two Dogmas in Retrospect* (CE, s. 390-400) adlı eseridir. Ayrıca bkz. Hylton, 2007, s. 65-68.

empirik keşfin gerçekleştirilmesi veya yorumlanmasından önce bu türden bir çerçevenin var sayılması *gerekliydi*. Bu yüzden Quine'ın işaret ettiği ikinci nokta, önemini birinci noktanın gücüne borçludur ve Quine'ın önem arz eden kanaati ise böyle bir ön kabule gerek olmadığıdır.

Quine, *İki Dogma*'nın 5. bölümünün ortalarında iki sayfada, Carnap'ın çerçevesinde fiziksel nesneler hakkındaki ifadelerin duyumsama hakkındaki ifadelere indirgenmesi sırasındaki kritik bir aşamada, $q, \langle x, y, z, t \rangle$ 'dedir biçimindeki tümcelerde görülmesi nedeniyle '-dedir' kısmının tanımlanması gerektiğini belirtir –burada q duyusal bir özellik, x, y ve z uzamsal koordinatlar, t ise bir zaman dilimidir. Böyle bir tanım, anlamla ilgili bir konu olup içsel duyu deneyimini dış dünya hakkındaki ifadelerle geçirmek için gereklidir. Sorun şu ki bir nosyonun, herhangi bir şekilde anlamlı olabilmesi için bir miktar düzensizlik içermesi gerekmektedir; çünkü algılarken hatalar yapabiliyoruz –örneğin, q 'nın konumunu yanlış tespit ederek yaptığımız bir '-dedir' hatası gibi. Carnap'ın çözümü ise basitliği, devamlılığı ve diğer özellikleri maksimize edecek şekilde duyusal niteliklerin uzam-zamanla ilişkilendirilmesinde yol gösterici olacak bazı ilkeleri denkleme katmak şeklindedir. Bu çözüm, örneğin top çizgiyi geçmiş gibi görünmesine rağmen hakemin konu üstünde düşünüp sonra topun aslında çizgiyi geçmesinin mümkün olmadığına kanaat getirmesi, ama sınırlamalar karşısında asıl kanaatinden vazgeçmesi gerektiği gibi vakaları muhtemelen sorun olmaktan çıkaracaktır. Fakat bu baskılar bize $q, \langle x, y, z, t \rangle$ 'dedir biçimindeki *tek* bir ifadeyi nasıl indirgeyeceğimizi söylememektedir. Bu baskıların yapabildiği şey, doğrudan deneyim hakkında bir ifadeler derlemesinin *verili* olması hâlinde bizlere söz konusu ifadelerle genel olarak en hatasız dünyayı yaratacak şekilde doğruluk değeri vermemizi tavsiye etmekten öteye gitmemektedir. Az önce tasvir ettiğimiz vakada duyusal niteliklerin uzam-zaman noktalarıyla ilişkilendirilmesi bir yere kadar

deneyimle örtüşme içerisinde olabilir; fakat böyle ilişkilendirmelere dair ilkelerle en uyumlu hâle gelecek şekilde gözden geçirilmeleri gerekmektedir.

Hâsılı, tek ve en büyük fenomenolojik indirgemeciliği savunma girişimi akamete uğramış oldu. Ama Quine'ın hafızalara kazınan iddiası, fenomenolojik indirgemecilik gibi bir fikre temel olacak şekilde bir ana düşünceye gerek olmadığıdır. Sadelik, devamlılık ve benzeri mülâhazalar –en sıradan kuramlar da dâhil olmak üzere– dünya hakkında kuram türetmede başvuru mülâhazalar olsalar da bunlar aslında sadece *bütünsel bir şekilde* iş görür, yani kuramlara onları sadece birer bütün almak kaydıyla veya oldukça büyük ifade derlemelerine uygulanabilirler. Şu hâlde Quine'ın meşhur *bilgi ağına* bakalım: Belirli deneyimlere nasıl karşılık vermemiz gerektiğini söyleyen mutlak kurallar yoktur; aksine kendileri de yeniden değerlendirilebilen çeşitli etmenler ve onlara dair yaptığımız çeşitli ölçüp biçmelerimiz vardır, bunlar da bize hangi karşılığı vereceğimiz konusunda bir tercih alanı yaratır:

Coğrafyanın en sıradan konularından ve tarihten tutun da atom fizikinin en temel yasalarına, hatta saf matematik ve mantığı bile kapsayan bilgi yahut inanç diye tabir ettiğimiz şeylerin tümü insan ürünü yapılardan ibaret olup deneyime ancak uç noktalarda etki etmekte. Farklı bir metafor kullanacak olursak bilimin tamamı âdeta bir güç alanı gibidir ve bu alanı sınırlayan durumlar deneyimlerdir. Eğer deneyim ile alanın sınırında bir çatışma yaşanırsa bu durum alanın içlerinde yeniden ayarlamalar yapılmasına neden olur. Doğruluk değerlerinin de bazı ifadelerimize yeniden tayin edilmesi gerekir. Söz konusu alanın tümü kendisini sınırlayan durumlar, yani deneyimler tarafından kesin doğruluk atfetmeye yetmeyecek kadar az kanıtlarla çizilmiştir, öyle ki herhangi bir karşıt örnek çıkması durumundan hareketle hangi ifadelerin yeniden değerlendirileceğine dair geniş bir

seçim serbestliği bulunmaktadır. Hiçbir tekil deneyim ve tekil ifade alanın iç kısımlarındaki bir bağla birbirilerine bağlanmaz, fakat alanı bir bütün olarak etkisi altına alan denge ile ilgili mülâhazalar üzerinden kurulan dolaylı bağlar hariç. (FLPV, s. 42-43)

Oldukça önemli olan nokta şu ki bu ağ, ‘saf matematik ve mantık’ ifadelerini de içermekte ve dolayısıyla analitikliğin, uzlaşının yahut *a priori*’nin en açık motivasyonu da ortadan kaldırılmaktadır. Bu açıdan bakıldığında tüm ifadeler ‘yeni-den gözden geçirilebilir’ ifadelerdir. Daha sonraki zamanlarda Quine, buradaki temel noktanın yalnızca ‘yasalci’ olduğunu –yani ilkesel bir tutum olduğunu– vurgulamıştır. Nitekim mantık ve matematiğin en merkezî ve kesin ilkelerini boşa çıkarma konusunda gerçek bir umut vaat edebilecek şeylerin sayısı son derece azdır. Örneğin $1+1=5$ gibi bir varsayım, mantıksal olarak aritmetiğin geri kalanıyla ve kabul gören diğer ifadelerle bir bağ içinde olmasından ötürü bilimin tamasında tahammül edilmez bir yankı uyandırır. Bilimle bu iç içe geçmişlik hâli, matematik ve mantık ifadelerinin içerdikleri *zorunluluk* nedeniyle yeniden gözden geçirilebilir olmadıkları varsayımının neden cazip görüldüğünü açıklamakla kalmaz; aynı zamanda böyle bir varsayıma neden gerek olmadığı sorusunu da yanıtlar. Elbette bu ifadelerdeki ustalığımızı açıklarken–belli bir dereceye kadar başka ifadelerde karşımıza çıkmasa da– bu ifadelerde karşımıza çıkan bazı özel vasıflar algıladığımız şekilde izah edilmese gerektir.

2. Natüralizm

Quine’ın da daha sonra sözünü ettiği üzere bilgi ağı metaforu, hatırı sayılır miktarda ‘gün yüzüne çıkarma’, yani bir metafor olarak içeriğinin çözümlenerek ortaya konulmasını gerektirmektedir (CE, s. 398). Eğer duyuşal indirgemecilik

geçerli değilse sıradaki güçlük, insan bilgisine dair pozitif, ayrıntılı ve açık bir izahı masaya koyma güçlüğüdür ve bu izahı da analitiklik kavramının kendisini veya anlam kavramı gibi analitikliği tanımlamaya yarayacak başka kavramları temelsizce varsaymaksızın ortaya koyma güçlüğüdür. Quine'ın önerisinin nasıl işlediğine geçmeden önce oldukça genel olsalar da aşağıdaki üç hususa değinmek işimizi epeyce kolaylaştıracaktır.

İlk olarak Quine, epistemolojinin ana sorularının aslında birer dil sorusu olduklarını varsaymaktadır. Bu bakımdan insan bilgisinin bütününe oluşturan tüm kuramların aracı-sı dildir. Tabii ki bir kimsenin, örneğin vücudunda boyun adında bir bağlantının bulunduğu bilgisi gibi kısmi bilgisi, bir *kuram* geliştirecek kadar yeterli bir bilgi gibi görünmemektedir. Aynı şekilde, bir kimsenin dikkati her ne kadar –fizik, matematik gibi– kuramın yüksek basamaklarına odaklansa da o kişi “Senin bir boynun var.” tümcesini *kabul etmeye eğilimlidir*. Nitekim Quine da bu tür sözcükleri, kişinin tüm inançlarını kapsayacak şekilde ‘kuram’ olarak genişletmektedir.

İkinci hususa geldiğimizde Quine'ın, Carnap'ın indirgemeci bir yaklaşımla çözümlenemeyenlere, yani *a priori* olanlara dair elde kalan son alan olarak tanımladığı felsefi kavramları kısırdöngüden kurtarmaya giriştiğini görürüz. Geriye *yalnızca* bilime özgü kavramlar –özellikle de neden-sellik ilişkilerine dair kavramlar– kalır. Bunun anlamı ise az sonra göreceğimiz üzere bilgi veya dile dair bir açıklamanın, zihin ve şeyler arasında veya sözcük ve nesne arasında mad-di olmayan birtakım göndergesel bağlar bulunduğu gibi fikirleri varsaymaması gerektiğidir. Frege'nin yaptığı gibi, düşünceler veya önermeler olarak bilinen soyut antiteleri zihin ‘kavrayabiliyor’ diye illaki dilin anlamlı olduğu varsayımı, gerekçelendirilemez bir varsayım olacaktır. Zaten Quine'ın bakış açısından bakıldığında bu psikolojik fikrin anlaşılır bir yanı yoktur –başka bir deyişle nasıl olur da soyut ve mad-

di olmayan antiteler insan bilincini, aksonları ve sinapsları açıklayabilir? –Frege’nin de meşhur bir soruyla dile getirdiği üzere (Frege, 1984 [1919], s. 371) nasıl olur da düşünceler edimde bulunabilirler? Quine’ın bu soruya cevabı ise basittir: Düşünceler edimde bulunamazlar.

Üçüncü ve son husus ise Quine’ın epistemoloji hakkındaki öngörüsüdür, yani epistemolojinin belli bir şekilde yeni bir düzenle kurulması gerektiği öngörüsü. Quine’ın temel amacı bilgi iddialarımızı *kanıtlamak* ya da *gerekçelendirmek* değil, bu iddiaları *açıklamaktır* (Bkz. RR, s. 1–4; SS, s. 15–16). Farz edelim ki falanca bilgiye eriştik, peki bu bilginin içeriği tam olarak nedir? En genel ön kabulleri nelerdir? Çarpıcı bir örnek verecek olursak Quine, Hume’un tümevarım ilkesini kabul eder. Bu ilkeye göre hangi tür olursa olsun bir grup şeyin arasından rastgele ve yeterince büyük bir örneklem seçildiğinde eğer bu örneklemin tüm üyeleri belli bir özelliğe sahipse buradan bir genelleme yapıp söz konusu özelliğin sadece örneklemeyle sınırlı olmadığını, o türden şeylerin dâhil olduğu tüm grupta var olduğu sonucuna varılabilir. Bu ilke, mantıksal bir doğruluk değildir –yani değillenmesi hâlinde kendi kendisiyle çelişmeyecektir– ve bunu empirik bir yolla ortaya koymaya çalışmak, bizi bir kısır döngüye götürür. Quine’ın ifadesiyle dile getirecek olursak: “Bu aslında Hume’un çıkmazı değil, tüm insanlığının çıkmazıdır.” (OR, s. 72). Diğer yandan Quine’a göre bilimden talep edebileceğimiz tek haklı gerekçelendirme, bu ilkenin empirik bilimin bir ön kabulü olduğunun ve empirik bilimin her yerinde sistematik olarak var olduğunun gösterilmesidir; tıpkı aritmetiğin doğrularını neden kabul etmemiz gerektiğini gösteren şeyler gibi.

Natüralizm ise tüm bunların âdetâ özeti hükmündedir. Quine, bu natüralist bakış açısını ifade ederken “İlk felsefe diye bir şey yoktur. Gerçekliğin tanımlanması ve betimlenmesi bilime önceliği olan bir felsefenin sınırları içinde değil, ancak bilimin sınırları içinde yapılabilir.” (TT, s. 21) der. Fakat

bu ifade, felsefenin sonunun geldiği şeklinde anlaşılmalıdır; aksine felsefenin şeyleri daha soyut ve genel bir açıdan ele aldığı, bir alan olarak felsefenin natürel olandan ayrı bir kavram ve ilkeler alanı olmadığı şeklinde yorumlanmalıdır. Burada ifade edilmek istenen durum, aslında Quine'ın Otto Neurath'dan alıntı yaparak betimlediği duruma benzer. Bu betimlemeye göre hepimiz, denizde yol almakta olan bir gemideyiz ve gemi yol almaya devam ederken bazı onarımlar yapmamız gerekmekte; fakat düşünürler, batma korkusuna kapılarak tüm gemiyi yapısöküme tabi kılamayıp dikkatlerini yalnızca daha soyut ve temel konulara yöneltmektedir (WO, s. 3). Bu bilgiler ışığında bu yazıda amaçladığımız temel nokta da aşağı yukarı netlik kazanmaktadır: Bazen dil yetisi olarak da adlandırılan dilin temel kullanımını açıklamaya çalışmak ve bu açıklamayı *tamamen bilimsel psikolojinin nedensel alanı içinde kalarak* yapmak.

3. Eğilimler, Gözlem Tümceleri ve İlkel Kuram

Yukarıda da değindiğimiz üzere, dildeki ustalığın en temel yönlerini *anlam* gibi analize tabi tutulmamış kavramlara başvurmaksızın açıklayabilmek, Quine'a göre bilgi içeren dilin çekirdeğinde yatan şeydir. Dilsel eğilim kavramının Quine'ın çizdiği resmin merkezinde olduğu kesindir; çünkü Quine'a göre bir dile hâkim olmak, birbiriyle derin bir şekilde örüntülü karmaşık bir dilsel eğilimler kümesine hâkim olmak demektir. Burada kendileri açıklanamamalarına rağmen başka şeyleri açıklamakta kullanılan şeyleri çağrıştırmak istemeyiz, ama Quine'ın dilsel eğilimle asıl işaret ettiği şey, her ne kadar çoğu günümüzde henüz bilinmiyor ve muhtemelen kişiden kişiye değişecek şekilde farklı kavranıyor olsalar da sinir sisteminin birtakım durumlarıdır.

Emprisistlerin geneli, özellikle de mantıkçı pozitivistler, duyuusal deneyimi aktaran ifadelerle, yani 'verili olan' hak-

kındaki ifadelerle yahut bir başka deyişle gözlem sonucunu aktaran ‘protokol önermelerine’⁵ epeyce vurguda bulunmuşlardır. Ortaya koyduğu natüralizmdeki bazı kritik farkları göz önünde tutmak kaydıyla Quine’ın da bir yönüyle bu geleneğe dâhil olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. *İki Dogma* eserinde Quine, *doğrudan deneyim* (s. 20) şeklinde bir deneyim türünden söz etse de *Kelime ve Nesne*’nin yayımına kadar geçen zaman zarfında “biz ve dış dünya arasındaki ortak fiziksel sınıra yönelerek *deneyime* yaptığı yumuşak referansını epeyce katılaştırmıştı.” (CE, s. 398) Dolayısıyla “Yağmur yağıyor.” tümcesi gibi Quine’ın ‘gözlem tümcesi’ adını verdiği tümcelere aşağı yukarı bir tanım verecek olursak bunlar, bir kimsenin *ancak ve ancak sinirsel alıcılarının tam da o yönde tetiklenip tetiklenmemesine göre* onaylama ve onaylamama eğilimi gösterdiği tümcelerdir.

Burada onaylama ve onaylamama kavramları, Quine’a göre davranışsal bir mahiyet arz eder: Bir kimse, örneğin “Gavagai?” sorusuna cevap olarak ancak tavşanın görülmesi hâlinde “Gavagai” deme eğilimi göstermekteyse o zaman “Gavagai” sözcüğü, muhtemelen “Orada bir tavşan var.” tümcesine karşılık geliyordur ve bu cevap, bir onay ifade ediyordur. Aynı şekilde, tavşanın görüldüğü durumlarda bu tümce diğerlerine kıyasla ne kadar sık duyuluyorsa bu tümcenin bir onay tümcesi olma ihtimali de o oranda kesinlik kazanacaktır.

Bir gözlem tümcesi ve belli duyuşsal alıcıların harekete geçmesi bir korelasyon ilişkisi içindedir. Quine buna, *Kelime ve Nesne*’de tümcenin ‘uyaran anlamı’ adını verse de daha sonra bu adı kullanmayı bıraktı. Bunun nedenlerinden biri de adda ‘anlam’ sözcüğünün geçmesiydi. Örneğin, yerli dilinde “Gavagai!” şeklinde bir gözlem tümcesi bulunabilir ve bunu “Orada bir tavşan var!” yahut “Tavşan!” gibi tek kelimelik bir tümceyle çevirmemiz mümkündür. Fakat sez-

⁵ *Protokol önermeler*, doğrudan deneyimleri betimleyen önermelerdir. (Çev.)

gisel anlamıyla ele aldığımızda çeviri olarak önerdiğimiz bu tümcelerin ikisi de o kimsenin bu ve benzeri duyusal uyarınları algıladığı *anlamında* değildir –eğer öyle olsaydı kişiye özel olan ve kişiden kişiye, durumdan duruma farklılaşan duyusal uyarınların tamamını tek bir tümceyle ifade etme gibi bir sonuç ortaya çıkardı. Duyusal uyarınlar kişiye özeldir; herkesin duyuları, aynı uyarın tarafından *aynı* şekilde uyarılmaz. Bundan ötürü ‘uyarın anlamı’ şeklinde bir ifadeyi kullanmaktansa daha sade bir tutum benimseyip duyusal tetiklenmeler ve onay verme eğilimleri arasındaki korelasyondan söz etmek yerinde olacaktır.

Quine, “Dil, toplumsal bir sanattır.” der. Dili kullanarak kurduğumuz iletişim, dilin özünü oluşturur. Gözlem tümceleri ise şimdi ve burada olan hakkında iletişim kurmak için kullandığımız tümcelerdir. Buraya kadar olan kısımda bunun nasıl mümkün olduğuna değinmedik. Nitekim farklı insanların duyusal alıcılarının tam olarak aynı düzende olmasını beklemek için bir neden yoktur; zira verili bir gözlem tümcesi normalde farklı insanlarda farklı duyusal tetiklenmelerle korelasyona alınacaktır. Yapbozun kayıp parçası ise doğal seçim kuramı tarafından tamamlanmaktadır. Her birimizde aynı olan şey, çevremizde tavşan gibi nesnelere ‘odaklanma’ şeklinde ortaya çıkan duyusal alışkanlıklardır ve bu alışkanlıkları pekiştiren şey, hayatta kalma şansını arttırıcı özellikte olmalarıdır. Dolayısıyla her birimizde, tavşan ve benzeri varlıklar tarafından harekete geçirilen tetiklemelere yönelik tepkide bulunma eğilimi mevcuttur. Aynı şekilde insanlar, evrimsel açıdan daha yüksek basamaktaki hayvanlar olmaları bakımından eğitime de daha elverişlidir. Her ne zaman bir tavşan tarafından tetiklenirsek hemen “Orada bir tavşan var.” tümcesini onaylama eğilimi göstermeyi öğrenebiliriz. Bu şekilde edinilen çağrışım da gözlem tümcelerini öğrenmek için yeterlidir; her ne kadar gözlem tümcesinin duyusal bileşenleri kişiden kişiye değişse de tümceler her zaman bir çağrışım içerisinde değerlendirilecektir.

Quine, şimdiye kadar betimledikleri hâliyle gözlem tümcelerine ‘tümanlamalı’⁶ adını verir. Bunun nedeni, bu ifadelerin öğrenilirken birbirinden ayrılan içsel yapılar şeklinde değil, tüm olarak öğrenilmeleridir. Oldukça kısa ve kabataslak ifade edecek olursak bundan sonraki aşama nasıl olup da insanların, bu tümeleri tüm olarak değil de parçalardan oluşan bütünler olarak düşünmeyi öğrendikleridir. Nitekim böyle düşünmek, dilin gözlemlenemeyen parçalarını öğrenmek için gereklidir.

Diğer gözlem tümcelerini daha önce öğrenilenleri parçalarına ayırıp sonra yeni bütünler şeklinde tekrar bir araya getirerek öğrenmek mümkündür. Örneğin birisi, “Orada beyaz bir köpek var.” ve “Orada siyah bir kedi var.” tümcelerini öğrendiyse tümcelerdeki renk sözcüklerini birbiriyle değiştirip “Orada beyaz bir kedi var.” şeklinde başka bir tümce elde ederek bunu uygun bulunduğu koşullarda kullanabilir. Tümcelerın öğeleri arasında ‘değil’ ve ‘ve’ gibi doğruluk değeri alabilen mantıksal öğeleri öğrenmenin ise iki yolu olduğunu görmekteyiz. (1) bir S tümcesini ancak onaylamadığında onun olumsuzlanmış hâli olan ‘değil-S’ tümcesine onay vermek ya da tam tersi bir yol izlemek.⁷ (2) ‘S ve S*’ şeklindeki önermeye onay vermek, ama bu onaylamayı ancak S ve S* tümcelerini teker teker onayladığı durumda yapmak ve bunun tam tersi bir yol izlemek, yani ancak S veya S* şeklindeki iki tümceden herhangi birini onaylamıyorsa ‘S ve S*’ önermesini de onaylamamak.⁸ Bu iki şıkkın yanı

⁶ *Tümanlamalı* terimi İng. *holophrastic* teriminin karşılığıdır. Tümanlamalı ifadeler tek bir sözcükten oluşurlar ve tek başına bir tümce olabilirler, örneğin “Git!” şeklindeki bir tümce gibi. Aynı şekilde, tek sözcükten oluşmalarına rağmen kullanıldıkları duruma göre farklı anlamları içinde barındırabilirler, örneğin bir çocuğun bir yiyeceği işaret ederek “Mama!” sözcüğünü hem “Bu bir yiyecek!” anlamında kullanması, yine başka bir durumda aynı sözcüğü “Ben bu yiyeceği istiyorum.” anlamında kullanması gibi. (Çev.)

⁷ Bu şıkta tarif edilen söz konusu iki yol, kulağa karmaşık gelebilir. Bu karmaşayı gidermek amacıyla bu iki yolu sembolik dille ifade edecek olursak ilk yol $\neg S \rightarrow \neg S$, bunun tersi olarak tarif edilen yol ise $S \rightarrow S$ şeklinde olacaktır. (Çev.)

⁸ İkinci şıkta tarif edilen yolları da aynı şekilde sembolik dille ifade edersek ilk

sıra örneğin ‘(değil-S) ve S*’ ile ‘değil-(S ve S*)’ ifadelerini birbirinden ayırt edebilmeyi ve gruplama yapabilmeyi öğrenen bir kişi, tüm doğruluk değeri alabilen mantığa hâkim sayılır. Bu kişinin yetkinliği, doğruluk değeri alabilen ‘veya’, ‘eğer-ise’ gibi diğer operatörleri de kapsar; çünkü bunlar, en nihayetinde ‘değil’ ve ‘ve’ ile tanımlanabilen, yalnızca bu ikisi kullanılarak ifade edilebilen operatörlerdir.

Kişi, artık elindeki bu yetilerle gözlem tümcelerini ‘eğer-ise’ biçiminde birbirine bağlayan *gözlem koşullu* adındaki merkezî kavramın örneklerini üretebilir hâldedir. Bu kavramın örneklerinden birini sunacak olursak “Eğer kar yağıyorsa o zaman hava soğuktur.” tümcesini verebiliriz. Nitekim burada, iki gözlem tümcesi ‘eğer-ise’ bağlacıyla birbirine bağlanmıştır. Her ne kadar iki gözlem tümcesinin birbirine bağlanmasıyla oluşsa da bu bir gözlem tümcesi değil, bir *sabit* tümcedir⁹ –kabaca tarif edecek olursak sabit tümceler,

yol $[(S \wedge S^*) \rightarrow (S) \wedge (S^*)]$ şeklinde karşımıza çıkacaktır, bunun tersi olan ikinci yol ise $[(\neg S \wedge S^*) \vee (S \wedge \neg S^*) \rightarrow \neg(S \wedge S^*)]$ şeklinde olacaktır. (Çev.)

- ⁹ Quine’nın bu terimini anlamak için yaptığı şu ayırma ve devamındaki ilgili örneklere göz atmakta fayda var. Ona göre ‘vaka tümceleri’ (İng. *occasion sentences*) şu an olmakta olan (genel geçerliği olmayan) vakaları dile getirir. Bu türden tümcelere onay ya da onaylamama gibi bir karşılık vermek o an o vakayı gözlemliyor olmayı gerektirebilir. Sabit tümceler (İng. *standing sentences*) ise daha genel geçer tümceler olup bunlara verilen karşılıklar o an o vakayı gözlemliyor olmayı genellikle gerektirmez. Vaka tümcesi için bir örnek verecek olursak “Eğer araba geri geri geliyorsa o zaman ...” tümcesindeki boşluğu doğru bir şekilde doldurabilmek için o vakayı gözlemliyor olmamız gerekebilir. Yani kişi tümcedeki boşluğa gelen herhangi bir ifadeyi, örneğin ‘freni arızalanmıştır’ şeklinde doldurmakta tereddüt eder, zira sürücü bilinçli bir şekilde geri geri geliyor ya da araç buzda kayıyor olabilir. Dolayısıyla tümcenin boşluk kısmına ne gelirse gelsin bu türden vaka tümcelerine onaylama-onaylamama şeklinde tereddütsüz bir karşılık vermemiz, eğer vakayı gözlemlemiyorsak zordur. Öte yandan, sabit tümceler bir gözlem tümcesini alır ve o gözlenen durumda olabilecek bir yargı ile eğer-ise kalıbında birleştirir. Örneğin, “Türkiye’de öğlen vakti havada bulut yoksa ...” tümcesindeki boşluğu “o zaman hava güneşlidir” ifadesi ile doldurmak için illaki vakayı o an tecrübe ediyor olmaya gerek yoktur. Genel geçerliliklerinden ötürü bu tümcelere karşılık veren birisi bu tümceyi ya onaylar, ya da onaylamaz. Yani tümceyi *hava güneşlidir* veya *hava karanlıktır* gibi hangi olası ifadeyle doldurursak dolduralım, öncüldeki genel geçerlilikten dolayı dinleyici tereddüt etmeden onaylama veya onaylamama şeklinde karşılık verebilir. (Çev.)

genel geçer tümceler olup kişiler tarafından ya her zaman onaylanan ya da asla onaylanmayan tümcelerdir. Dahası bu tümceler, *test edilebilir* türden tümcelerdir. Bizler bu teste etme işlemini tümcenin öncülünü onayladığımız bir durumu bekleriz; yani yukarıdaki örneği takip edecek olursak karın yağması durumunu bekleriz ve karın yağdığını onayladığımız bir anda tümcenin sonucunun da tarafımızdan onaylanıp onaylanmadığına bakarak, yani havanın soğuk olup olmadığını değerlendirir, bir bakıma onun genel geçer yargısını örneklendirerek yaparız. O hâlde gözlem koşullu tümcelerinin aslında kuramlara verilebilecek en ilkel örnekler olduklarını söyleyebiliriz; fakat yine de daha karmaşık kuramların *empirik içerikleri* bu kuramlardan türetilen gözlem koşullu tümcelerinde bulunmaktadır.

Yukarıda bahsettiğimiz ‘beyaz kedi’ ve ‘siyah köpek’ örnekleri, aslında ‘yüklemleme’ ve ‘gönderge’ kavramlarıyla tam olarak ne kastedildiği hakkında birer ipucu sunsa da resmin tamamı, ancak –*genelliği* ifade ederken gerekli olan– *zamirler* ve *niceleyicilerin* söylemde boy göstermesiyle belirlenmektedir. ‘Tüm kargalar karadır.’ tümcesini “Eğer bir karga varsa kara bir karga vardır.” tümcesiyle karşılaştırdığımızda ilk genellemenin püf noktasını yakalamak için şimdiye kadar saydığımız operatörlerden daha fazlasına ihtiyaç olduğunu görürüz. İkincisindeki püf noktayı kavramak içinse bir kimsenin, her ne zaman “Karga!” şeklindeki gözlem tümcesini onaylarsa aynı zamanda “Kara karga!” tümcesini de onayladığını görmesi yeterli olacaktır; ama elbette bu onaylama edimi, kargaların geneli kara olsa da beyaz bir karganın var olma ihtimalini ortadan kaldırmayacaktır. İlkinin kavrayabilmek içinse kişinin eğilimleri iki durumu birbirinden ayırabilecek şekilde, yani ikinci tümceyi onayladığı durumlarda birinciye onaylamayacak şekilde olmalıdır. Bunu söylemek, aslında bir kimsenin bir şeyin karga olduğunu görebilecek ve *onun* kara olup olmadığını denetleyebilecek bir kapasitede olmasını söylemekle eşdeğerdir. Eşdeğer

olarak verdiğimiz bu tarifte, formel mantıktaki niceliksel değişkenlerin doğal dildeki muadili kullandığımız ‘*onun*’ zamirinin işlevinin de işaret ettiği üzere daha önce zikredilmiş bir varlığı yeniden tanımlama, hem somutlaştırmanın –yani nesneleri varsaymanın– hem de göndergenin özüdür.

Genel geçerlik ve göndergenin nasıl ortaya çıktığına dair Quine’ın anlattığı hikâye, burada baştan sona ele alınamayacak kadar karmaşık olsa da şimdiye kadar değindiğimiz noktalar az sonra bahsedeceğimiz genel hususu anlamayı mümkün kılmaya yetecektir. Quine’a göre *gönderge*den bahsetmek, yukarıda aktardığımız gibi zamirler (veya zamire eş değer ifadeler) ve niceleyiciler içeren türden bir *göndergesel dilden*¹⁰ konuşmakla aynı şeydir. Bu zamir ve niceleyici aparatlarının kullanımında ustalaşmak, hem göndergesel dil hem de gönderge için yeterli olacaktır. Aparatlar hakkında tatmin edici bir betimleme, sözcük ve nesneyi birbirine bağlayan görünmez bağlardan söz etmediği gibi; bir kimsenin nesnelere göndermede bulunduğunu söylemekle o kişinin zamir ve niceleyiciler gibi aparatları kullanmakta ustalaştığını söylemek de aynı kapıya çıkmaktadır. Çevresel nesneler her ne kadar duyuşal uyarılmaya dair bireysel kalıplarla ilişkilendirilseler de insanların nasıl aynı gözlem tümcelerini öğrenebildiklerine dair açıklamalar sunarken açıklama üretmeye imkân tanıyan veya açıklamaları nedensellikte destekleyen bir rol üstlenirler; ama insanların bunları nasıl öğrendiklerini açıklamak için başvurulanan kavram gönderge değildir. Çünkü her ne kadar niceleyiciler ve zamirlerde ustalaşmak göndergeyi oluşturan şey olsa da bu seviyede niceleyiciler ve zamirler henüz resme dâhil değildir. Hâliyle gördüğümüz üzere yalnızca gözlem tümcelerine ve doğruluk değerlerine hâkim bir canlının yetilerini açıklamak, gönderge kavramına başvurmaksızın da gayet mümkündür.

¹⁰ Göndergesel dil, dillerin niceleyiciler ve zamirlerin kullanımını barındırmasına vurgu yapan bir ifadedir. Dilde yetkinliğin temel ölçütlerinden biri de zamirlerin hangi göndergelere göndermede bulunduğunu tespit edebilmeyi, yani göndergesel bir dil kullanmayı şart koşar. (Çev.)

4. Göndergenin Esrarengizliği ve Çevirinin Belirsizliği

Sizin ve benim, daha önce hiçbir şekilde çevirisi yapılmamış bir yabancı dil üzerine –bu dile ‘X dili’ diyelim– bireysel olarak ayrı ayrı iki çeviri kılavuzu yazmaya giriştiğimizi düşünün. Elbette çevrilmiş bir tümcenin doğru çeviri olduğunu, ancak anadildeki tümceyle aynı anlama sahip olması hâlinde söyleyebildiğimizden dolayı ikimiz de kendi çevirimizin başarılı oldukları oranda birbirine benzemesini, özellikle de X dilindeki ifadeyi göz önünde bulundurduğumuzda çevirilerimizin aynı anlama gelmesini bekleriz. Tabii ki bazı vurgu, üslup, cümle yapısı ve sözcük tercihi farklarını istisna olarak alıp her iki çevirinin de aynı anlama geldiğini kabul etmekteyiz.

Diğer yandan meşhur ifadesiyle Quine, çevirinin ‘muğlak’ olduğunu iddia eder. Öyle ki sizin çeviriniz de benim çevirim de kusursuz denilebilecek bir doğruluk seviyesi yakalasa dahi birbirine doğruluğu bakımından bu kadar benzemeyen farklı çeviri kılavuzları hazırlayabilme ihtimalimizi reddetmek için yani doğru ve mutlak tek bir çevirinin varlığını varsaymak için hiçbir gerekçemiz yoktur. İki kılavuzun da X dilindeki bir tümceyi İngilizcenin “Hiçbir makul eşdeğerlilik ilişkisi içinde bulunmayan ve bir o kadar da birbiriyle alakasız” (WO, s. 27) iki farklı tümcesine çevirmesi mümkündür. Başka bir deyişle konu anlam olunca ortada herhangi bir ‘maddi olgu’ gibi bir kesinlik söz konusu değildir. Anlamın kendisi nesnel bir şey olmadığı gibi bazı ifadelere bazı anlamlar iliştiirme işi, hafifletilemez derecede sezgisel ve ilgilere göre değişkenlik arz eden bir iştir ve bilimin tarafsız prosedürleriyle geçerliliği kanıtlanabilecek bir kesinlik arz etmez. Vurgulandığı üzere gönderge kavramı, Quine’ın dil anlayışında hiçbir rol oynamaz. Natüralist bir bakış açısından bakıldığında aslında böyle bir kavramın tam olarak hangi rolü *oynayabileceği* de hiçbir şekilde belli değildir. Birbirine eşdeğer olmasalar da iki çeviri önerisinin, söz konusu kişinin dilinin tamamlanmış bir analizinin par-

çalarını oluşturduğunu bulguladığımızı düşünelim –elbette böyle bir analiz, kılı kırk yarararak kişinin tüm dilsel eğilimlerini sıralayan bir analiz olacaktır. Bu iki önerinin ifadeye farklı anlamlar atfettiğini savunabilmenin tek yolu, anlam farklılıklarının gerçek olmalarına rağmen kişinin dilsel eğilimlerinde tezahür etmediklerini varsayarak mümkün olacaktır. Bu da Wittgenstein tarafından tartışılan, özel dil¹¹ günahını işlemekten farksızdır.¹²

Muğlaklığa dair basit argümanlardan birinde, Quine'ın *göndergenin esrarengizliği* dediği şeyle karşılaşmaktayız. Quine'a göre gözlem tümceleri dile 'saplanan kama'dır.' Nitekim tanımları gereği bu tümceler, kişinin onay verip vermeme eğiliminin çevresel koşullara göre değişkenlik gösterdiği tümcelerdir. Çevirmenin, işe yerliyi gözlemleyerek başladığını, bu gözlemde de yerlinin onayladığı gözlem tümcelerinin gösterdiği değişkenlikle uyum içinde değişiklik arz eden çevresel farklılıkları aradığını düşünebiliriz. Yerlinin "gavagai!" tümcesinin, yerlinin görsel sınırlarını belli başlı şekillerde uyaran tavşanların ortamdaki varlığıyla korelasyon gösterdiğini varsayalım. 'Tavşan!' ve tavşanın bir anlığına meydana görüldüğü şekli anlatan 'tavşan-an'¹³ şeklindeki gözlem tümceleri söz konusu yerlide aynı duyuşsal alıcılarla ilişkilenebilir olsun. Diğer 'uyaran bakımından eşanlamlı' tümceler arasına 'kopmamış tavşan parçası!',

¹¹ Özel dil, Wittgenstein'in Felsefi Soruşturmalar adlı eserinde ortaya koyduğu ve sadece bir bireye özgü, yalnızca o bireyin anlayabileceği bir dilin var olabileceği görüşüne karşıdır ve bu türden bir dilin varlığını tutarsız bulur.

¹² Bu kitabın Wittgenstein'in ikinci dönemini konu edinen bölümüne bakınız.

¹³ Bu ifade kulağa oldukça garip gelebilir, zira biz Türkçede böyle bir yapı kullanmayız. Öncelikle bu ifadenin İngilizcesi *rabbit-stage* olup, tavşanın o an meydana çıkıp gözlemciye görüldüğü şeklini ya da kısmını işaret etmektedir. Bu bakımdan bir kayanın arkasında duran tavşanın sadece kuyruğunu görüyorsak bu bir tavşan-andır. Bunun gibi örnekleri çoğaltmak mümkündür. Biz tavşanın sadece kulaklarını görerek "Gavagai!" diyen birini düşünelim. Bu durumda Quine'a göre "Gavagai!" sözcüğü ve onun çevirisi olan "Tavşan!" sözcüğü her ne kadar aynı duyuşsal alıcılarla ilişkilenebilir olsalar da bu onların anlam bakımından tamamen örtüştüğü anlamına gelmemektedir.

‘tavşanlık tezahürü!’ ve başkaca uydurma tümceleri de dâhil edelim. Şu hâlde, ‘tavşan!’ ve ‘gavagai!’ tümcelerinin aynı duyusal alıcıları harekete geçirmeleri bakımından eşdeğer oldukları gerçeği, ‘tavşan’ ve ‘gavagai’ sözcüklerinin de eş anlamlı veya eşkaplamlı *terimler* olduklarını garanti etmez.

‘Gavagai’ teriminin ‘tavşan’ terimi yahut ‘tavşan-an’ terimiyle aynı göndergeye sahip olup olmadığını öğrenmek için ihtiyacımız olan şey, yerli dilinde “... ile aynıdır.” şeklindeki veya bunun eşdeğeri olan bir ifadeyi çevirmektir. Farz edelim ki yerli dilinde ‘ipso’ şeklinde bir deyişin “... ile aynıdır.” ifadesine eşdeğer ifade adayı olduğunu, aynı şekilde ‘yo’ sözcüğünün de Türkçedeki ‘o’ işaret zamiri gibi bir işaret zamiri olduğunu belirledik. Diyelim ki yerlinin de şöyle bir tümceyi onayladığını gördük:

(1) Yo gavagai ipso yo gavagai.

Ve yine yerli, bu tümceyi hep aynı tavşanı işaret ettiğimizde onaylıyor olsun. Bu senaryo, ‘gavagai’ sözcüğünün ‘tavşan-an’ değil, daha çok ‘tavşan’ anlamına geldiği iddiasını destekliyor gibi görünmektedir. Ama durum hiç de öyle değildir. Bunun için tümce (1)’in iki çevirisine bakalım:

(2) O tavşan ile aynıdır o tavşan.

(3) O tavşan-an ile aynı tavşanın görölme olayına aittir, o tavşan-an.

(2) ve (3), aynı duyusal alıcılarla korelasyon içindedir ve tümce (3)’teki iki tavşan-anın ikisinin de tavşanın görüldüğü aynı görölme olayına ait olması demek, bu ikisinin aslında tek ve aynı tavşan-an olduğu anlamına gelecektir (OR, s. 4). Dolayısıyla yerlinin farklı konuşma eğilimleri, ‘gavagai’ teriminin göndergesini sabitlememize izin vermemektedir. Elbette tümce (1)’de geçen ‘gavagai’ ve ‘ipso’ şeklindeki iki ifade, X dilinin geri kalanında da kullanım alanına sahiptir. Bu

da bu iki sözcüğün çevirilerinin, hazırladığımız kılavuzdaki diğer çevirileri de dallandırıp budaklandıracağı, onlar hakkında da birçok farklı çeviri ihtimalini doğuracağı anlamına gelmektedir. Bir yandan bu veriler, tümce (1)'in parçalarına göndergeler atama konusunda bir kesinlik sunmayıp bizi seçeneklerle baş başa bıraksa da bu durumu telafi etmek, elimizdeki seçenekleri çeviri kılavuzunun başka bölümleriyle olan bağlantılardan doğan diğer seçeneklerle karşılaştırarak mümkün kılınabilir (WO, s. 71-72; bkz. OR, s. 1-3, 30-35). Tabii burada demek istediğimiz şey, bizlerin veya yerlilerin tavşanlar ve tavşan-anlar arasındaki farkı bilmiyor olduğu değildir –örneğin Türkçe gibi bir dilin *sınırları içinde* 'tavşanlar = tavşan-anlar' eşitliğinin yanlış olduğunu bilmekteyiz. Demek istediğimiz şey, X dilinin sözcüğünü her iki şekilde de çevirebiliriz, yalnız sözcüğün geçtiği diğer yerlerde de ilgili düzenlemeler yapılması kaydıyla.

Bu argüman, ilk defa *Kelime ve Nesne*'de sahneye çıktı ve kısa bir süre sonra bu argümanın 'Göndergenin Belirsizliği' adıyla da bilinen, şimdilerde ise 'Ontolojik Görelilik' olarak anılan daha genel ve soyut bir versiyonu geldi. Şimdi tüm dilsel eğilimleri tablolarla ortaya konulmuş, ilaveten tüm göndergeleri kapsayan bir gönderge şeması verilmiş bir dil hayal edelim. Quine'in eşleme fonksiyonu (*proxy-function*) adını verdiği fonksiyonun da bu ikisi arasında nasıl çalıştığını şöyle formüle edelim: Bir eşleme fonksiyonu, verilen bir x girdisini alıp onu x olmayan bir şeyle biricik bir bağıntı içerisinde bağlar. Şimdi de yeni bir gönderge şeması formüle edelim ve daha sonra bunu yukarıda ilaveten verilen orijinal gönderge şemasıyla kıyaslayalım. Yukarıdaki orijinal şema, aslında bir nesneler kümesi olup belli bir terimin doğruluğunun geçerli olduğu kümedir ve içindeki her bir nesne de kendisinin tek elemanlı bir alt kümesinin elemanı olmak durumundadır. Şu hâlde yeni şema ise bu elemanın, yani söz konusu nesnenin tümleyenini içermektedir. Örnek verecek olursak ' x 'in uzay zamansal tümleyeni' şeklindeki bir fonk-

siyon, yani x nesnesi hariç evrendeki tüm nesnelerin kümesi, fiziksel bir nesne olan bu x nesnesi için bir tümleyen fonksiyon işlevi görmektedir. Başka bir deyişle bu fonksiyon, evrenin tamamını *tek elemanlı x kümesi* ve *x olmayanların kümesi* şeklinde iki alt kümeye bölmekte, sonra bu iki küme arasında bir *tümleyen olma bağıntısı* kurmaktadır. Kıyaslayacak olursak orijinal şema ve yeni şema aslında bir bakımdan eşdeğerdir; nitekim orijinal şema gibi yeni şema da hiçbir tümcenin doğruluk değerini etkilemez. Bunu bir örnekle daha açık hâle getirmek için “*Sally sigara içer.*” tümcesini ele alalım. Bu tümceyle “*Sally’i tamamlayan sigara kullanıcısıdır, sigara kullanıcısını tamamlayan da Sally’dir.*” tümcesi eşdeğerdir. Nitekim *Sally* için doğru olan herhangi bir tümce *sigara kullanıcısı* için de geçerli olmak durumunda olduğundan dolayı tümcelerin doğruluk değerlerini etkilememesi bakımından yeni şema ve orijinal şema eşdeğerdir. Dahası bu iki tümceyle ilişkili duyusal alıcılar kümesinde de herhangi bir değişiklik gerçekleşmemektedir; yani bu iki şema arasında bir fark bulmaya çalışacak olursak duyusal alıcılardan beslenen gözleme bel bağlamak da işe yaramayacaktır, çünkü aralarında nesneyi ilgilendiren bir farklılık yoktur. Dolayısıyla yukarıda iki çevirisini verdiğimiz tümce (1)’in her iki çevirisi de ilgili dille alakalı birer hipotezden ibaret olup bu iki çeviri arasında gerçeklikte karşılığı bulunan bir fark yoktur.

Quine, daha erken bir döneminde bu argümanlar yumağından, çevirinin yahut anlamın muğlaklığı şeklindeki genel kanıyı ‘temelden sarsan’ argümanlar olarak söz etmiştir. Ancak Quine, aradan çok zaman geçmeden bu argümanların yalnızca terimlerin göndergelerinin muğlaklığını ortaya koyduğunu vurgulamaya başladı. Bu tutumun, *tüm tümcelerin* çevirilerinin muğlaklığı iddiası kadar radikal bir tutum olmadığı ortadadır. “Orada bir tavşan var.” tümcesi ve “Orada bir tavşan-an var.” tümcesi, kuşkusuz sezgisel olarak aynı anlama gelmemekte, aynı nesnelere gön-

dermede bulunmamakta, fakat bir bakıma da aynı kapıya çıkmaktadırlar.¹⁴

Tümcelerin bütün olarak çevirilerinin muğlaklığı konusunda argümanlar üretmeye çalışmak, açıkçası insanın hayal gücünü zorlayan bir iştir; ama bu konuda Quine'ın bir argümanı mevcuttur, hem de temelden değil 'tavandan sarsan' türden bir argüman. Bilim felsefesinin diğer pek çok düşünürü gibi Quine da bilimin, *kanıtlar tarafından sabitlenemediği* kanaatindedir. Bu kanaati daha açık bir dille izah edelim. Geçmişteki, şimdiki ve gelecekteki *tüm* kanıtsal ifadelerin –gözlem koşullu tümcelerin– doğruluk değerlerinin kanıtlarla sabitlenemediğini düşünelim. Kanıt için bu ifadelerin gözlemlenebilir örneklerine işaret eden A kuramını (bu, bizim mevcut bilimsel kuramımız olsun) bir başka kuram olan B kuramıyla değiştirmek mümkündür. Çünkü A kuramı gözlemsel kanıt için hangi örneklerle işaret etmekteyse B kuramı da aynı gözlemsel örneklerle işaret etmektedir. Böyle bir B kuramının ortaya konulması neredeyse imkânsız olduğundan dolayı günün birinde bir B kuramının ileri sürülüp A kuramının yerini alması, kulağa daha çok 'ilkece' bir ihtimal gibi gelmektedir. Ama bir de bu ihtimalin gerçek olduğunu düşünün. Çevirmen, gözlem tümcelerini çevirirken bir zorluk yaşamayacaktır; aynı şekilde doğruluk değeri alabilen operatörleri ve dolayısıyla gözlem koşullu tümceleri çevirmekle ilgili de herhangi bir sıkıntıyla karşılaşmayacaktır. Ama diğer yandan sabit tümceler için sunacağı doğrudan bir kanıt olmayacak, özellikle de "Işık, saniyede 299,792 km hızla yol alır." gibi kuramsal tümceler için hiç olmayacaktır. Hâliyle çevirmenin,

¹⁴ Belirsizliği şöyle açıklamak da mümkündür: Diyelim ki siz ve ben, bir X dilinin kendimizce çevirisini yaparken o kadar radikal bir ayrılığa düştük ki siz belli bir tümceyi S olarak çevirirken, ben o tümceyi değil-S olarak çevirdim. Bunun üstüne bir de yerlilerin bu X diline ait tümceye ne onay verdiklerini ne de reddettiklerini, biz çevirmenlerin de $S \leftrightarrow \neg S$ önermesinin mantıksal bir yanlışlık olduğunda hemfikir olduğunu düşünün. Bu durum, tam olarak bir belirsizlik örneğidir; 'anlam' gibi terimleri kullanmaksızın ifade edilebilmektedir. Elbette anlamı açıklamak, o tümcenin o anlama sahip olduğunu göstermez.

kanıt yokluğundan ötürü A kuramını veya B kuramını bu sabit tümcelere dayandırması arasında bir fark olmayacaktır. Bunun anlamı ise bir kuramın sabitlenemezliği, beraberinde çevirinin muğlaklığını da getirmektedir.

Fakat Quine, ilerleyen yıllarda bu teze referans vermeme-ye başladı. Bunun nedeni, kısmen kuramın sabitlenemezliği tezinin altında yatan çeşitli güçlükler, kısmen de bu türden konuların dile getirilmek istenen asıl felsefi sonuçları gölgede bırakmasıydı. Bu nedenle Quine, teze dair argüman sunmaya girişmeyip daha çok tezin kendisini berraklaştırma ve sadeleştirmeye yöneldi. Quine, geç dönem yazılarından oluşan *Çilesiz Muğlaklık [Indeterminacy without Tears]* eserinde şöyle yazar:

Aşağıda bahsedeceğim şey ... iki kusursuz kılavuz arasında var olduğunu hayal ettiğimiz çatışmanın steril bir şekilde yeniden ifade edilmiştir. Elimizde yerli bir dilde gerçekleştirilmiş uzunca bir konuşma kaydı ve bu kaydın iki farklı kılavuza göre yapılmış İngilizce çevirileri var; ama çevirileri birbiriyle harmanladığımızda, yani sırayla bir tümce ondan bir tümce bundan alıp birleştirdiğimizde elde ettiğimiz sonuç tutarsız. (Quine, 2008a [1994], s. 447-448)

Her ne kadar açık seçik bir ifade olmasa da bu ifade; Quine'ın, 'anlam' sözcüğünü içeren bir tezin yapamadığını yapabilen, yani göreceli anlamı dilsel eğilimler bağlamında açıklayabilen bir tez ortaya koymak istediğini göstermesi nedeniyle önemlidir.

Şu durumda daha radikal olan bu tezin biraz daha berrak bir dille ifade edildiğini kabul etsek bile tezin temelindeki argüman için aynı şeyi söylemek mümkün görünmemektedir. Diğer yandan Quine'ı anlamak için hayati önemdeki noktayı göz önünde bulundurmalıyız: Quine için bu radikal muğlaklık tezinin doğru olup olmamasının en nihayetinde herhangi bir önemi yoktur. Quine'a göre makul olan şey,

eğer bir dili bir şekilde çevirmek mümkünse başka şekillerde de çevirmek mümkündür. Aynı şekilde Quine'in şemasının kaderini de muğlaklık tezinin kaderine bağlayamayız. Yukarıda çerçevesini çizdiğimiz şekliyle şemanın, muğlaklık tezine dair ne dolaylı bir sonucu ne de bir yargısı mevcuttur. Aslında Quine, farklı yayımlarında tezinin dair bazı tartışmalar yürütse de sonraki yıllarda tezinin bir 'varsayım' olmanın ötesine geçemediğini, yani ne kanıtlanabilmesi için ne de çürütülebilmesi için su götürmez gerekçelerin var olduğunu söylemiştir. Önemli olan, bir dilin şemasının böyle bir şeye *imkân* tanınmasıdır; bu imkân, kesin olarak yakalayamasak da âdeta sezgisel beklentilerimizin burnunun dibinde gezmektedir. Yine de Quine'in dil kavramının sınırları dâhilinde tezi kanıtlayacak türden vakaların olmaması durumu, bu dil kavramsallaştırmasını tehlikeye düşürmez; aksine bu durum, sağduyuya uygun olduğu için teze yarar sağlar. Eğer muğlaklık olmasaydı o zaman çeviri bakımından eşdeğer olan tümcelerin oluşturduğu sınıflara tümcenin 'anlamı' adı verilirdi –fakat bu sınıfların nasıl eşdeğer olabildikleri sorusuna verilecek cevaplar, hem anlam kavramına öncelikli hem de bu kavramdan bağımsız olurlardı.

Quine, anlam kavramını resmen kullanmasa da 'anlam' sözcüğünün dilin bir parçası olduğunun gayet farkındadır. Bu sözcüğün nasıl olup da düşünürler yahut kuramsal dilbilimciler tarafından kullanılmayıp sözlükçüler ve sıradan insanlar tarafından kullanıldığı sorusuna açıklık getirmek için yıllar içinde çeşitli yazılar kaleme aldı ve ulaştığı sonuç, sistematik bir kuramın yanından bile geçmeyecek düzensizlikte bir çuval dolusu farklı kullanımla sınırlı kaldı. Bu kullanımların sistematik bir kuram oluşturmaları söz konusu olsaydı bile o hâlde muğlaklığın *kavranabilirliği* bizlere, anlam nosyonunun çelişkili olduğunu ve tıpkı Russell öncesi sezgici yahut naif olarak adlandırılan küme nosyonu gibi bilimin sınırlarından kapı dışarı edilmesi gerektiğini gösterirdi.

5. Ontolojik Görelilik, Realizm ve Doğruluk

Göndergenin esrarengizliği veya muğlaklığına dair argüman, muğlaklığa dair genel olarak akla gelebilecek kuşkulardan herhangi bir yara almaz. Esasen anlam, gönderge, semantik, yorum yahut çeviriden söz etmeksizin ana fikrin gücünü ifade etmek mümkündür. Nitekim ilkece baktığımızda bir kimse, bilimsel kuramının veya inançlarının tamamını sarıh bir tamamlayanlar kuramı olarak yeniden yapılandırabilir. Bu ise kanıt ve kuram arasındaki bağın epistemolojisine dair bir ders olarak karşımıza çıkar: Kuramımız neleri içerirse içersin onu, her zaman farklı nesneleri içeren bir kuram olarak yeniden yapılandırmak mümkündür. Bu yapılandırma işine girişmek için elbette herhangi bir dişe dokunur gerekçe olmayacaktır, ama yine de bunun imkânının önü açık olup bu imkân, gerçek bir imkândır. Bunun sonucu ise ontolojinin 'etkisiz hâle getirilmesidir.' Var olanın ne olduğu sorusu, artık Quine için kariyerinin başlarındaki gibi bir konumda değildir.¹⁵ Bu bağlamda Quineci bir başka ana fikir ise şöyledir: Eylemin gerçekleştiği yer, bir kuramın ontolojisini oluşturan, yani o kuramın yüklemelerinin doğruluğunu sağlayan tikel şeyler değil, o kuramın ideolojisi, yani yüklemeleri ve yapısıdır.

Bunun tam tersi bir görüşü, yani göndergenin zihindünya ilişkisi için anahtar rolde olduğunu savunmayı denemek, bu görüşü anlamayı kolaylaştıracaktır. Buna göre, elbette bir kimsenin dilsel eğilimleri bir başkasının eğilimleriyle bire bir aynı olabilir; ancak bu iki konuşmacı, Hilary Putnam'ın ikiz dünyaları ve bunun gibi senaryoların önerdiği gibi farklı şeylere göndermede bulunur. Buna bir örnek

¹⁵ FLPV, s. 1-19 ile CE, s. 404-406, 458, ve 469-471'i karşılaştırınız. Quine, bu konuda şöyle yazar: Gençliğimde varlık sorusuna ya da başka bir deyişle neyin var olduğu sorusuna yoğunlaşmışım, âdeta felsefe ve bilimin en temel sorusuymuşçasına. Fakat zamanla gözlerimin önündeki perde kalktı. Benim eşleme fonksiyonu dediğim şey, birbirine tamamen eşit olan iki ontolojinin mümkün tüm veriler tarafından desteklenmesi durumunda bunların arasında kurabildiğimiz birebir korelasyondur (Quine, CE, s. 189).

vermek gerekirse iki grup insan düşünün ve iki grup da kedi gibi görünen aynı şeylere karşı duyarlı davranmakta, ama gruplardan biri *Feliscatus*, yani evcil kedilere göndermede bulunurken; diğer grup, kedi olmayıp yalnızca kedi gibi görünen şeylere göndermede bulunmaktadır (Bkz. Putnam, 1975). Quine, bu iki tür varlığın, yani evcil kedilerin ve kedi gibi görünen şeylerin aynı dilsel niteliklere sahip olduğunu düşünmektedir. Dilsel eğilim nosyonunun dile dair sunduğu açıklamanın, dilin nedensellik ilişkisi bağlamında ele alındığı durumları açıklaması amaçlanmıştı; yani iki varlığın tüm eğilimleri net bir şekilde birebir aynıysa bu iki varlık, nedensel eğilim bakımından da aynıdır. Fakat Quine, Putnam'ın betimlediği gibi ihtimallerin hem birer hayal ürünü olduğunu hem de böyle ihtimallerin kendi natüralizmini çürütecek kadar önemli olmadıklarını düşünür.

Quine'ın yaklaşımında, düşünürlerin zihin-dil yahut zihin-dünya arasındaki ilişkiyi konu edinen çalışma alanı, gözlem tümcelerinden ve onların nedensellik ilişkilerinden ibaret bir alana dönüşür. Natüralizme göre tüm hikâyeye, dünyanın *ön kabulü* ile başlar. Dolayısıyla böyle bir hikâyede nesnelerin varlığı bir ön kabul olarak yer aldığı için nesnelerin gerçekliğini tehlikeye atabilecek sonuçlara yol açan sorunlar bulunmamaktadır. Bu bakımdan Quine, bir realisttir; naif bir realist değil, sağduyulu bir realisttir. O, dış dünyaya göndermede bulunması bakımından derinlemesine bir realizm peşinde değildir. Bunun nedeni ise böyle bir öğretiyi sahte veya hatalı tasarlanmış denilecek raddede yanlış bulması gibi bir neden değildir. Bunun nedeni, zihin ve gerçeklik arasında göndermenin etkisi altında tuhaf bir ilişkinin varlığını ona kabul ettirecek makul bir gerekçe bulamamasıdır. Aynı nedenlerle anti-realizmi de kabul etmez: Nitekim bu, diyalektik bir kimsenin ancak Quine'ın reddettiği bir şeyi kabul etmesi hâlinde oyuna girmektedir ve Quine'ın reddettiği bu şey ise bir gönderme kuramının sonuçlarını elde edip ancak ondan sonra dünyanın gerçekliğine karar vermesidir.

Quine, '*İki Dogma*' eserinde sıradan nesnelerin 'epistemolojik olarak Homer'in tanrıçalarıyla kıyaslanabilecek varsayımlar' (FLPV, s. 44) olduklarını söyler ve kullandığı dil, öyle görünüyor ki biraz sert bir dildir. Fakat Quine'in demeye çalıştığı şey, bir Antik Yunanlının belli koşullar altında bir dil seçtiğidir; tıpkı bizim sıradan nesnelere sözcükler seçtiğimiz gibi. Bu Yunanlı, tanrıçalara inanmış olabilir, ama yanılıyordu; tıpkı bizim zaman zaman hataya düşüp bazı şeylerin var olduğunu varsaymamız gibi. Bunun nedeni, elbette sıradan nesneler ve tanrıçaları kıyasladığımızda kavramsal şemalarımızın temelinde yer almaları bakımından veya varlıklarına dair hissettiğimiz kesinlik bakımından birbirilerinden farklılaşmamaları gibi bir neden değil; aksine farklar ne kadar çok olursa olsun temelde ilkesel bir farkın olmamasıdır. Quine'a göre bir şeyi varsayım olarak adlandırmak, 'o şeyi küçümsememektir.'¹⁶ (WO, s. 22).

Quine'in natüralizmi, onun *doğruluk* konusundaki tutumuyla da aynı istikamette bir çizgi takip etmektedir. Dil ve gerçeklik arasında bir ilişki kurma konusunda göndergenin bir rolü olmadığı gibi doğruluğun da hiçbir rolü yoktur. Bir doğruluk yüklemine sahip olmamızın nedeni, Quine'in 'semantik yükseliş' dediği şeye bazen başvurmak zorunda kalmamızdır. Dilimiz sınırları içinde doğruluk hakkında dile getirebileceğimiz temel olgu, ancak "‘Kar beyazdır.’ ancak kar beyazsa doğrudur." şeklindeki tümcelerden ibarettir. Hâliyle doğruluk, *tırnak işaretinin dışına taşar*: Yani

¹⁶ Quine'in bu ifadesinin bir kaç satır altında yaptığı açıklama varsayımları ne kadar ciddiye aldığını göstermesi açısından önemlidir. Ona göre, kendisinin var olduğunu kabullendiğimiz her şey, eğer o şeyi bir öge olarak barındıran kuramın inşa sürecini betimleyecek olsak, yapacağımız betimlemenin bakış açısından bakıldığında bir varsayımdır. Örneğin 'x kuramı y'nin var olduğunu kabul ederek ...' şeklinde bir betimleme yapacak olsak bu betimleme açısından bir varsayım olacaktır. Aynı şekilde, bu varsayımlar betimlediğimiz ve inşa edilmekte olan kuramın bakış açısından bakıldığında ise gerçektirler. Zira kuram bu varsayımını 'y vardır' şeklinde ifade edecek, kurama göre varsayım bir gerçeklik olacaktır. (Çev.)

bir tümceye doğruluk atfetmekle o tümceyi tırnak işaretlerinden kurtarmak, onu artık bir alıntı olmaktan çıkarıp bir gözleme dönüştürmek demektir. Bir sözcük olarak dilimizin ifade kapasitesinin sınırlarını aşmasa da ‘doğru’ olan şey, aslında bir başka *genelleme boyutuna* kapı aralar. “Bu insan ölümlüdür.” tümcesini, “Her insan ölümlüdür.” şeklinde yazarak genelleyebiliriz. Benzer şekilde “‘1+1=2’ bir aritmetik teoremdir ve 1+1=2” tümcesini de “Aritmetiğin tüm teoremleri doğrudur.” (PT, s. 80-81) şeklinde yazarak genelleme yapabiliriz. Bu tür tümceler, ‘doğru’ sözcüğünü içermeyen tümcelere eşdeğer değildir. Aslında bu, *doğrunun* âdeta hem bir bölünen olup farklı tümcelerde tezahürüne hem de hiçbir bölme sonucuna, yani tümcelerdeki hiçbir tezahürüne indirgenememesi durumudur.

Dil, bilgi veyahut da dünya üzerinde doğruluğa tahsis edilmiş müstakil, aşkın, kategorik bakımdan daha geniş veya derin bir perspektif bulunmamaktadır. Aynı şekilde doğruluk, tümceleri birbirine bağlayan ya da zihin durumlarını gerçekliğe bağlayan bir tür doğaüstü ışıklardan müteşekkil olmadığı gibi göndergenin sahip olduğundan daha fazla bir niteliğe de sahip değildir. Quine, “Doğruluk içkindir.” (TT, s. 21-22) derken “... doğrudur.” yüklemine, nesne olarak İngilizce tümceleri konu edinen, yani bir meta/üst dil olarak kendisi hakkında konuşan değil, kendi tümceleri hakkında yargıda bulunması bakımından İngilizce dilinin bir aygıtı olduğunu ve bu açıdan “‘Kar beyazdır.’ tümcesi doğrudur.” şeklindeki bir tümcenin de karın beyazlığından öteye geçmediğini belirtmektedir.

6. Quine’in Etkisi

Quine’in etkisi, çoğu muhataplarını karşılık vermeye tahrik etmesi bağlamında değerlendirilmelidir. Çünkü kendisini eleştiren ya da eleştirdiğini düşünen çoğu eleştirmenin yaptığı hata, Quine’ı kendi görüşlerini ya da natüralizmini etraf-

lica okumaksızın ona onaylamayacağı varsayımları onaylıyormuş gibi muamele etmektir. Bu eleştirmenlerden başka, daha dolaysız bir etkide bulunduğu düşünürlere örnek verecek olursak her ne kadar farklı bakış açılarına sahip olsalar da Hilary Putnam ve David Lewis'in isimlerini sayabiliriz.

Donald Davidson, görüşleri Quine'in kilere en aşikâr şekilde yakınlık arz eden düşünürdür, Quine'ı savunur ve bir o kadar da eleştirir. Quine'ı savunduğu hususlardan birisine örnek verecek olursak Davidson, Quine'in yorumla ilgili gerçekleri dikkatli bir şekilde ele alma konusundaki vurgusunu onaylamaktadır. Ama Alfred Tarski'nin doğruluğu değerlendirmek amacıyla önerdiği aparatın, dili konuşan bireylerin dilsel davranışının yorumlanmasında bir araç olarak kullanmasını da benimser ve bu, Davidson'ın bakış açısının dış mimarisinde önemli değişiklikler arz eden yeni bir unsur olarak karşımıza çıkar.¹⁷ Diğer yandan Quine'ı eleştirdiği hususlara baktığımızda ise Davidson'ın, Quine'in hem gönderge hem de doğruluk hakkındaki görüşlerini hatalı bulduğunu belirtmeliyiz (Davidson, 2005, s. 47–62 ve s. 63–80). Davidson, edindikleri duyuşal verileri farklı şekillerde yapılandırmalarına rağmen farklı iki insanın nasıl olup da aynı gözlem tümcesini öğrenebildikleri gibi bir konuya kafa yormaktansa bu insanların verdiği her iki yanıtın en çarpıcı nedenini göndergenin nesnesi olarak tanımlamayı yeğler. Doğruluk kavramının içkin değil, transandantal olduğu fikrini öne süren Davidson'ın, yoruma dair kendi bakış açısına dayanarak Quine'a yönelttiği eleştiri ise şöyle karşımıza çıkar: Eğer doğruluk gerçekten Quine'ın iddia ettiği üzere içkin olsaydı o zaman telaffuz edilen seslere, yorumdan önce bir anlam atfetmemiz gerekirdi ki bu imkânsızdır. Dolayısıyla Davidson'ın görüşleri, Quine'ın bakış açısından tutarlı görünse de bunların Quine'ın natüralizmiyle ne kadar örtüştüğü konusu her zaman tartışmaya açıktır.

¹⁷ Bu kitabın Davidson hakkındaki bölümüne bakınız.

İleri Okumalar

Quine'a dair en iyi ve kapsamlı giriş eseri, aşağıdaki listede yer verdiğimiz Hylton'un kitabıdır. Diğer kitaplara nazaran farklı noktaları öne çıkarsa da Roger Gibson'un kaleme aldığı *The Philosophy of W. V. Quine: An Expository Essay*, (Gainesville, FL: University of Florida Press, 1982) künyeli eser de tavsiye edilmeye değerdir. Gary Kemp'in kaleme aldığı ve diğer eserlerden görece daha kısa olan *Quine: A Guide for the Perplexed*, (London: Continuum, 2006) şeklindeki kitap da okuyucuya katkıda bulunacaktır. Quine hakkında yazılan pek çok makale derlemesi mevcuttur, ama bunların arasından Quine'in kendisine yönelik eleştirilere verdiği cevapları da içermesi bakımından en iyi ikisini önerecek olursak ilki, editörlüğünü D. Davidson ve J. Hintikka'nın yaptığı *Words and Objections: Essays on the Work of W. V. Quine*, (Dordrecht: Reidel, 1969) şeklindeki eserdir. İkincisi ise editörlüğünü Lewis Edwin Hahn ve Paul Arthur Schilpp'in üstlendiği *The Philosophy of W. V. Quine*, (Carbondale, IL: Open Court, 1986) adındaki çalışmadır. Bunların yanında, daha çok giriş düzeyinde yazılmış iyi bir kitap olarak Roger F. Gibson Jr.'ın editörlüğünü yaptığı *The Cambridge Companion to Quine*, (Cambridge: Cambridge University Press, 2004) adlı kitabı önerebiliriz.

Bibliyografya

W. V. Quine'in Eserleri

- Quine, W. V. (1960), *Word and Object* (noted in text as WO). Cambridge, MA: MIT Press.
- _____, (1961 [1953]), *From a Logical Point of View*, 2nd edn (noted in text as FLPV). Cambridge, MA: Harvard University Press.
- _____, (1969), *Ontological Relativity and Other Essays* (noted in text as OR). New York: Columbia University Press.

- _____, (1974), *The Roots of Reference* (noted in text as RR). La Salle, IL: Open Court.
- _____, (1976), *Ways of Paradox*, revised edn (noted in text as WP). Cambridge, MA: Harvard University Press.
- _____, (1981), *Theories and Things* (noted in text as TT). Cambridge, MA: Harvard University Press.
- _____, (1992), *Pursuit of Truth* (noted in text as PT), 2nd edn. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- _____, (1995), *From Stimulus to Science* (noted in text as SS). Cambridge, MA: Harvard University Press.
- _____, (2008a), *Confessions of a Confirmed Extensionalist and Other Essays* (noted in text as CE), ed. D. Føllesdal and D. B. Quine. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- _____, (2008b), *Quine in Dialogue* (noted in text as QD), ed. D. Føllesdal and D. B. Quine. Cambridge, MA; Harvard University Press.

Diğer Eserler

- Carnap, R. (1937 [1934]), *The Logical Syntax of Language*, trans. Amethe Smeaton. London: Routledge and Kegan Paul.
- _____, (1967 [1928]), *The Logical Structure of the World and Pseudo problems in Philosophy*, trans. R. George. Los Angeles, CA: University of California Press.
- Davidson, D. (2005), *Truth, Language, and History*. Oxford: Oxford University Press.
- Frege, G. (1953 [1884]), *The Foundations of Arithmetic*, trans. J. Austin. London: Basil Blackwell.
- _____, (1967 [1879]), *Begriffsschrift*. Reprinted in J. van Heijenoort (ed.), *From Frege to Gödel: A Source Book in Mathematical Logic, 1879–1931*. Cambridge, MA: Harvard University Press, s. 1–82.
- _____, (1984), *Collected Papers on Mathematics, Logic, and Philosophy*, ed. B. Mc Guinness, trans. M. Black et al. London: Blackwell.

- Hylton, P. (2007), *Quine*. London: Routledge.
- Kripke, S. (1972/1980) *Naming and Necessity*, revised edn. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Putnam, H. (1975), "The Meaning of 'Meaning'", in his *Mind, Language and Reality, Philosophical Papers, volume 2*. Cambridge: Cambridge University Press, s.215–271.
- Russell, B. (1997 [1912]), *The Problems of Philosophy*, with an introduction by J. Perry. Oxford: Oxford University Press.
- Whitehead, A. N. and Russell, B. (1910; 2nd edn, 1927), *Principia Mathematica*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wittgenstein, L. (2001 [1953]), *Philosophical Investigations*, ed. and trans. E. Anscombe. London: Blackwell.

JOHN COLLINS

ÇEVİREN: KEREM ÇAYIR

1. Giriş

Chomsky, tıpkı Descartes, Newton, Turing ve Einstein gibi *filozof-bilim insanı* geleneğinden gelmektedir. Ortaya koyduğu derin kuramsal keşiflerin yanı sıra, deneysel çalışmalarının yöntemsel ve felsefi sonuçlarıyla da her zaman yakından ilgilenmiştir. Bahsi geçen diğer dehalardan farklı olarak, Chomsky'nin fikirlerinin kalıcı olup olmayacağını elbette zaman gösterecek. Kesin olan şu ki onun çalışmaları, dilbilimi ve psikolojiyi yeniden şekillendirdi ve bence, dil ve zihin felsefesinde çağdaşı olan diğer düşünürler üzerinde derin etkiler bıraktı. Chomsky, meslekten felsefeciler tarafından geçen yüzyılın en önemli on düşünüründen biri olarak seçilmezdi belki, ama benzer bir durum Einstein için de geçerli olurdu.

Bir sonraki bölümde Chomsky'nin doğalcı yaklaşımını genel hatlarıyla özetleyeceğim. Üçüncü bölümde Chomsky'nin, bu doğalcılığın bir sonucu olarak gördüğü *dilde içselcilik (internalizm)* üzerinde duracağım. Son iki bölümde Chomsky'nin semantik hakkındaki yorumlarına odaklanıp savunduğu *semantik içselcilik* fikrine yöneltilecek bazı itirazları yanıtlayacağım.

2. Dilde Doğalcılık

Fizikçiler tuhaf şeyler söyleyip dururlar. Newton'a göre, Dünya üzerinde elimi sallamamın Satürn'de ani etkileri vardı. Faraday, şeylerin birbirine temas etmediğini ortaya attı. Eddington, gözü önündeki masanın varlığını reddetti. Bu aralar sicim kuramcıları, yedisi geri kalan uzay-zaman boyutlarının içinde sarmalanmış on boyuttan bahsediyorlar. Bu iddiaların bazılarını anlamak, belki de ilgili matematiği bilmeden imkânsız. Fakat yine de birilerinin, "Fizikçilerin bu tip iddiaları yanlıştır; *çünkü* bunlar, gündelik sezgilerimizle *çelişiyor*." diyebileceğini sanmam. Fizikçilere sezgilerimizle *çelişen* sözler söyleme hakkını veren tek şey, fiziğin bir bilim dalı olarak büyük başarı sağlamış olması değildir. Bunun ana nedeni, fizikte açıklamaların dünyaya anlam vermek için geliştirdiğimiz kuram öncesi kavramlara dayanmak zorunda olmadığının farkına varılmış olmasıdır. Kuramlar evrensel olmaya, öbür türlü dağınık gibi görünen olguları bir araya getiren gizil yasaları ortaya koymaya çalışırlar. Fiziği insanların dünyayı anlamlandırmak için geliştirdikleri muğlak ve öznel kavramlarla kısıtlamış olsaydık bu tür bir hedefin ortaya konması imkânsız olurdu.

Chomsky, yaşamı boyunca dilin bilgisi, edinimi ve kullanımının araştırılması konusunda da benzer bir yöntemsel özgürlüğe ihtiyaç olduğunu savundu. Yaptığı araştırmaların sonuçlarından biri, dil bilimin beşerî bilimlerden (*humanities*) ziyade bir temel bilime benzemeye başlamasıydı.¹ Chomsky, (1950'lerde yazılıp ancak 1975'te basılan) ilk kitabı *Dilbilim Kuramının Mantıksal Yapısı*'nda [*The Logical Structure of Linguistic Theory*] şunları söylemiştir:

¹ Elbette Chomsky yalnız değildi. Psikoloji, mühendislik, bilgisayar bilimleri ve matematik gibi alanlardaki benzeri çalışmalar, Chomsky'nin etkili olmasında rol oynadı. Disiplinler arası bu tip ilişkilerin gelişimi, bugün 'bilişsel devrim' dediğimiz şeydir.

Bir araştırma alanının sınırlarını açık bir biçimde çizmek, ilgilendiği konu hakkında geliştirilen bir kuram olmadıkça imkânsızdır. Dahası kuramın işlevlerinden biri, bize alanın sınırlarının tam olarak nerede olduğunu söylemesidir. Ortada bir dilbilim kuramı yoksa elimizde kalan, kuramın geliştirilmesine yön verecek birtakım muğlak sorulardan ibarettir. Basit ve doğal bir kuram, onu ortaya çıkaran soruların matematiksel açıdan kesin bir ifadesini sağlar. Bu da öbür türlü sorulamaz soruların formüle edilmesini ve bu sorulara yanıt bulunmasını mümkün kılar. (Chomsky, 1955–1956/1975, s. 61)

Bu alıntı, temel bilimlerdeki araştırmaların bir betimi olarak son derece sıradan gelebilir. Ancak konu dil olduğunda ciddi sonuçları vardır. Buna göre, dilin bir popülasyondaki bireyler tarafından paylaşılan toplumsal bir ‘nesne’ olduğu fikri ya da dillerin kendi dil etkinliklerini gençlere aktaran yetişkinler için zaten açık ve aşikâr olduğu fikri, dil kuramının nasıl olması gerektiği konusunda hiçbir kısıtlama getirmez. Dil ve dilin edinimi konusu, ampirik (deneysel) bir konudur. Kuram öncesi kavramsallaştırmalar, diğer karmaşık olguların anlaşılmasında yeterli olmadığı gibi dilin anlaşılmasında da yeterli değildir. Kuramın yapması gereken şey, dilin ne olduğu konusundaki deney öncesi görüşlerden tamamen bağımsız bir biçimde, görece sabit bir olgu belirlemek ve bu olgunun anlaşılması temelinde ilerleme kaydetmektir. Dilin paylaşılan, toplumsal, bilince açık, nihai olarak iletişim amaçlı, bu veya şu işlevi gerçekleştiren bir araç olduğu hakkındaki muğlak görüşler, dil biliminin temel olarak alabileceği bir olguya karşılık gelmez.

Bir kuram oluşturma işine girişmeden önce dille ilgili şu iki olgunun görece sağlam ve güvenilir bir temel oluşturduğunu söylebiliriz:

Karmaşık yeti: Her konuşucu/dinleyici, dili üretme ve tüketme konusunda sürekli bir yaratıcılık gösterir ve dil hakkında, dille ilgili yetilerini etkileyen pek çok ‘duygu’ ve ‘sezgi’ sahibidir.

Evransellik: ‘Normal’ bir şekilde gelişen her insan, hiçbir bilinçli çaba ya da açık öğrenme olmaksızın en az bir dil edinir. Her insan, edindiği dilden tamamen farklı bir dili de aynı kolaylıkla edinebilir. Örneğin Vietnam’da doğan bir bebek, her nerede yetişirse oranın dilini öğrenecektir.

O hâlde iki temel soruyla başlayabiliriz (Bu yazıda dille ilgili *temel* sorular dediğimizde bu iki soruyu kastediyor olacağız). İlk soru şöyle: Bizim dil bilgimiz (burada bilgiyi, bilinç düzeyindeki bilgi olarak düşünmeyiniz) nelerden oluşuyor ki dil gibi karmaşık bir yetide (dilin ne kadar karmaşık olduğunu birazdan göreceğiz) bu denli kolayca ehil hâle gelebiliyoruz? İkinci soru da şöyle ifade edilebilir: İnsan türü olarak nasıl bir ortak temeli paylaşıyoruz ki herhangi bir dili diğerleriyle aynı kolaylıkla edinebiliyoruz? Bu soru bağlamında başka hiçbir türün, ne kadar eğitilirse eğitilsin bu tip bir başarıya yaklaşmadığını da not edelim. Bu iki soru, elbette yakından ilişkilidir. İnsanda bu yetinin nasıl geliştiği sorusunu yanıtlayabilmek için olgunlaşmış hâldeki dil yetisinin tam olarak neleri içerdiğinin kuramsal bir analizine sahip olmamız gerekir. Özetle söylersek dilin ne olduğunu bilmiyorsak nasıl geliştiğini bilmemiz de mümkün değildir. Aynı açıklama sırası, dilin biyolojik evrimi sorusunda da karşımıza çıkar. Evrilenin *ne* olduğunu tam olarak anlamamışsak nasıl evrildiği konusunda gerçek bir ilerleme kaydedemeyiz.

Dil konusunda bu yetinin ne olduğu ve bireylerde nasıl geliştiği dışında da pek çok soru sorulabilir elbet. Dili nasıl kullanırız? Dil nasıl değişir? İnsansı (*hominid*) soyunda dil nasıl evrildi? Dil bilgisi insan beyninde nasıl gerçekleşir? Dil, neden gösterdiği özellikleri gösterir de başka özellikler

göstermez? Chomsky'nin, bu soruları önemsemediği düşünülmesin. Tam aksine o, temel sorularla ilgili kavrayışımızı ilerletmenin diğer sorular hakkında daha üretken bir biçimde düşünmemizi sağlayacağına inanıyor (Chomsky, 1995, s. 1-2). Dil yetisinin karmaşıklığını ve bu karmaşıklığın dil edinimiyle ilgili sonuçlarını anlamak amacıyla bazı dil verilerine bakmanın zamanı geldi.²

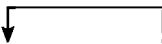
- ² Bu noktada aşağıdaki tartışmanın daha kolay takip edilmesini sağlayacak birkaç notu okuyucuyla paylaşmak yerinde olabilir. Türkçe, *Özne-Nesne-Eylem* sırasında bir dil iken; İngilizcede bu sıra *Özne-Eylem Nesne* şeklindedir.

Türkçe: Ali Ahmet'i gördü
İngilizce: Ali saw Ahmet
Ali gördü Ahmet
"Ali Ahmet'i gördü."

Bu tümcelerde nesneyi sormak istediğimizde Türkçede nesne konumuna *kimi* soru kelimesini getiririz. İngilizcede ise soru kelimesi olan nesne, tümcenin başına gelmek zorundadır (ve tümceye bir yardımcı eylem eklenir. Yar. Ey. = yardımcı eylem)

Türkçe: Ali kimi gördü?
İngilizce: Who did Ali see
Kim Yar.Ey. Ali gördü
"Ali kimi gördü?"

Bu makalede, İngilizcede soru kelimelerinin (eylemden sonra gelen) nesne pozisyonundan (yani ilk konumundan) tümcenin önüne (yani son konumuna) 'yer değiştirme işlemi' ile gittiği ve nesne konumunda bir kopya bıraktığı varsayımı yapılmaktadır (ilgili argümanlardan bazılarını metinde bulacaksınız). Kopya olan soru kelimesini, <who> olarak ifade edelim. O hâlde İngilizce soru tümcesinin analizi aşağıdaki gibi olur:

İngilizce: Who did Ali see <who>

Bu kopyanın anlam üzerinde önemli etkileri vardır. Buna bir örnek verebilmek için İngilizcede istek tümcelerinin yapısına bakmak yerinde olabilir. Aşağıdaki iki tümceyi analiz edelim (MAS = mastar):

İngilizce: Mary wants to help Bill
Mary istiyor Mas. yardım etmek Bill
"Mary Bill'e yardım etmek istiyor."

Mary wants John to help Bill
 Mary istiyor John Mas. yardım etmek Bill
 "Mary, John'un Bill'e yardım etmesini istiyor."

Burada *help* 'yardım etmek' ifadesini içeren gömülü tümceciklere bir bakalım. Yukarıdaki ikinci tümcede yardım etmek eyleminin öznesi *John*, nesnesi ise *Bill*'dir. Yani yardım etmesi istenen John, yardım edilmek istenen Bill'dir. İlk tümcede *help* 'yardım etmek' eyleminin nesnesi yine *Bill*'dir, ama açık bir öznesi yoktur. Biz yine de yardım edecek olanın *Mary* olduğunu anlıyoruz. Bunu ifade etmek için ilk tümcenin özne pozisyonunda İngilizcede *PRO* denen bir *GİZLİ ADIL* koyacağız. Bu *GİZLİ ADIL*, *Mary*'e gönderimde bulunuyor olacak. Bunu yapabilmek için *GİZLİ ADIL* ile *Mary*'i aynı indisle işaretleyeceğiz: *Mary_i, GLZ-Lİ ADIL_i*. O hâlde ilk tümceyi aşağıdaki gibi yeniden gösterebiliriz:

Mary_i wants PRO_i to help Bill
 Mary istiyor GİZLİ ADIL Mas. yardım etmek Bill
 "Mary, Bill'e yardım etmek istiyor."

Şimdi soru kelimesinin kopyasının anlam üzerindeki etkisini görmeye hazırız. Kitapta yapılan gözlemlerden biri, aşağıdaki tipte tümcenin İngilizcede iki anlamlı olduğudur.

İngilizce: Who does Mary want to help
 Kim Yar.Ey. Mary istiyorsun Mas. yardım etmek
 "Mary kime yardım etmek istiyor?"
 "Mary kimin yardım etmesini istiyor?"

Bu anlam ikiliğini ifade etmenin bir yolu, *who* 'kim' soru kelimesinin gelebileceği iki yer olduğunu gözlemlemektir. İlk olarak *who* kelimesi, *help* 'yardım etmek' eyleminin nesnesi konumundan gelmiş olabilir. Bu durumda yardım edilen kişiyi sormuş oluruz. Yani tümcenin anlamı, "Mary kime yardım etmek istiyor?" olur.

Yapı 1: Who does Mary_i want PRO_i to help <who>
 Kim Yar.Ey Mary istiyor GİZLİ ADIL Mas. yardım etmek kim
 "Mary kime yardım etmek istiyor?"

Burada *help* eyleminin öznesi konumunda *Mary* ile aynı kişiye gönderimde bulunan bir *GİZLİ ADIL* vardır (yardım eden kişi, *Mary*). Ancak burada başka bir yapıyı daha tahayyül edebiliriz: *GİZLİ ADIL*'ın yerinde soru kelimesinin kopyası da olabilirdi. Bu durumda soru, yardım edenin kim olduğuyla ilgili olurdu. Bu soruyu aşağıda gösteriyoruz.

Yapı 2: Who does Mary want <who> to help
 Kim Yar Ey Mary istiyor <kim> Mas. yardım etmek
 "Mary kimin yardım etmesini istiyor?"

Aşağıdaki ifadeyi ele alalım [Kısaltmalar: YAR.EY = Yardımcı Eylem; MAS. = Mastar. Örneğin Türkçede *kal-mak* ifadesindeki *-mak*, mastar ekidir. İngilizcede mastar, *to* ifadesidir]:

(1) Who do you want to help?

Kim Yar. Ey sen istiyorsun Mas. yardım etmek

“Sen kime yardım etmek istiyorsun?”

“Sen kimin yardım etmesini istiyorsun?”

(1)’deki tümce çok anlamlılık içerir. İlk okumada, sen birine yardım etmek istiyorsundur (Bu durumda soru şu olur: *Sen kime yardım etmek istiyorsun?*). İkinci okumada ise birilerinin yardım etmesini istiyor olabilirsin (Bu durumda soru şu olur: *Sen kimin yardım etmesini istiyorsun?*). Yani (1)’deki tümce, aşağıdaki iki tümceyle de ilintili olabilir:

(2) a. You want WHO to help

Sen istiyorsun KİM as. yardım etmek

[Burada soru kelimesi *WHO*, *help* ‘yardım etmek’ eyleminin öznesi durumunda. Soru, yardım edenle ilgili]

b. You want to help WHO

Sen istiyorsun Mas. yardım etmek KİME

[Burada soru kelimesi *WHO*, *help* ‘yardım etmek’ eyleminin nesnesi durumunda. Soru, yardım edilen ile ilgili]

Yani (1)’deki tümce, *help* ‘yardım etmek’ eyleminin öznesiyle ilgili bir soru da olabilir (kim yardım etsin?) nesnesiyle ilgili bir soru da olabilir (kime yardım edilsin?). Şimdi, *want*

Who does Mary want to help? tümcesinin analizi, Yapı 1 de olabilir Yapı 2 de olabilir. Bu tümcenin iki anlamlı olmasının nedeni budur: Tümcenin hangi anlama geleceğini belirleyen soru kelimesinin kopyasının hangi konumda bulunduğudur. (Çev.)

'istemek' eylemiyle *to* mastarı çoğunlukla kaynaşıp tek bir kelimeye dönüşürler: *wanna*. *Want* eylemiyle *to* mastarının kaynaştığını ifade edebilmek için *wanna*'yı şu şekilde gösteriyoruz: *wanna* 'istiyorsun.Mas.' Sonuçta ortaya şöyle bir tümce çıkar:

(3) Who do you wanna help?

Kim Yar. Ey. sen istiyorsun. Mas. yardım etmek

"Sen kime yardım etmek istiyorsun?"

(3), (1)'in aksine çok anlamlılık göstermiyor. (2b)'ye denk düşen, yani *help* "yardım etmek" eyleminin nesnesi hakkındaki soruya karşılık gelen tek bir anlamı var (*kime yardım etmek istiyorsun?*). Bu fark biraz ince, ama genel olarak bütün konuşucular bu farkı görebiliyor.³ Farkı daha iyi anlamak için aşağıdaki tümcelere bakalım [Yıldız (*) işareti, bir tümcenin kabul edilmez olduğunu ifade ediyor. Mesela **Ben geldiniz.*]:

(4) a. Who do you want to help Bill

Kim Yar. Ey. sen istiyorsun Mas. yardım etmek Bill

"Kimin Bill'e yardım etmesini istiyorsun?"

b. *Who do you wanna help Bill?

Kim Yar. Ey. sen istiyorsun Mas. yardım etmek Bill

"Kimin Bill'e yardım etmesini istiyorsun?"

(4a)'daki tümcede iki anlamlılık yok. Burada sadece Bill'e kimin yardım edeceği soruluyor. (4b) ise tamamen kabul edilmez bir tümce. Tümceyi söylemeye çalıştığınızda *Bill* ifadesi sanki tümceye ait değilmiş gibi hissedersiniz; seslendiğiniz kişi olabilir en fazla.

Neler oluyor böyle? Yukarıda kaybolan anlamlar ve

³ Bkz. Crain and Thornton, 1998, bölüm 21

kabul edilmez tümcelerle ilgili yaptığımız gözlemleri ifade etmenin bir yolu, *boş ulam* adı verilen seslendirilmeyen bir tür adıla dayanan bir açıklama getirmektir. Bir boş ulam, bir tümcenin anlaşılmasında rol oynar, ancak herhangi bir fonetik gerçekliği yoktur (bu tip bir adılı, görünmez bir kelime olarak düşünebilirsiniz). Dolayısıyla (1)'de gördüğümüz tümce aşağıdaki iki şekilde analiz edilebilir:

(5) a. Who do you want <who> to help?

Kim Yar. Ey. sen istiyorsun <KİM> Mas. yardım et
“Sen kimin yardım etmesini istiyorsun?”

b. Who do you want PRO to help <who>?

Kim Yar. Ey. sen istiyorsun GİZLİ ADIL Mas. yardım et
<KİM>
“Sen kime yardım etmek istiyorsun?”

Burada <*kim*> (İngilizcesiyle <*who*>) ve GİZLİ ADIL (İngilizcesiyle *PRO*), boş ulamlardır. GİZLİ ADIL'ın, anlamını başka bir ifadeye bağımlı bir şekilde aldığını düşünebiliriz. Yukarıdaki örnekler açısından bakıldığında GİZLİ ADIL'ın, anlamını içinde bulunduğu tümcenin öznesinden aldığını varsayalım. Örneğin, (5b)'ye baktığımızda GİZLİ ADIL, anlamını tümcenin öznesi olan *sen* adılından almaktadır ve o hâlde *help* ‘yardım etmek’ eyleminin öznesi yine ikinci şahıstır. Tümce, biraz bozuk bir Türkçe ile de olsa az çok şöyle çevrilebilir: Sen kime *senin* yardım etmeni istiyorsun? (Söylemek gerekir ki GİZLİ ADIL'ın kuramsal analiziyle ilgili tartışmalar vardır. Ancak kaynaşma içeren tümcelerle ilgili gözlemlerimizin kuramsal önemi, GİZLİ ADIL'ın doğru analizinin ne olduğu sorusundan bağımsızdır). Yukarıda <*kim*> (<*who*>) gibi kopyalar, yapıda yukarıya hareket etmiş olan nesnelerin arkada bıraktığı izler olarak düşünülebilir. Örneklerimize baktığımızda <*kim*>, hem gömülü eylemin (*help* eyleminin) öznesi veya nesnesi

konumunda bulunmaktadır hem de tümcenin soru özelliği kazanmasını sağlamaktadır. Şimdi artık genellememizi ifade edebiliriz: *Want* ile *to*'nun kaynaşması, *<kim>* gibi bir kopyanın kaynaşmanın olduğu bölgede bulunduğu durumlarda imkânsızdır (ancak *GİZLİ ADIL*'ın, kaynaşmanın olduğu bölgede bulunduğu durumlarda ise mümkündür). Kaynaşmanın olduğu bölge derken hem kaynaşan iki kelimenin arasında hem de bitişiğinde sessiz bir kopyanın olduğu durumları kastediyoruz (birazdan bitişiklik koşulunun önemini göreceğiz). Bu genellemeyle elimizdeki verileri açıklayabiliriz. (3)'teki tümce, kabul edilir bir tümcedir ve tek bir anlamı vardır. (3), (5a)'da gösterilen anlamı alamaz; çünkü (5a)'da *<kim>* kopyası *want* ile *to* arasında girmiştir ve bu konfigürasyonda kaynaşma mümkün değildir. (3)'ün alabileceği tek anlam, (5b)'de gösterilen anlamdır. (5b)'de *<kim>* kopyası *want* ile *to*'nun arasına girmiş değildir; dahası *<kim>* kaynaşması bölgesinde de değildir. Bu nedenle de kaynaşma mümkündür. Peki (4b)'yi kabul edilmez bir tümce yapan nedir? (4b)'deki *who* ifadesi, *help* eyleminin ya nesne ya da özne konumundan gelmiş olmalıdır. Nesne konumundan gelmiş olamaz. Nesne konumunda hâlihazırda *Bill* adı var. O hâlde özne konumundan gelmiş olmalıdır. Ancak *help* eyleminin özne konumunda *<who>* kopyası bulunsaydı, bu defa kaynaşma imkânsız olurdu. Oysa (4b) *wanna* kaynaşması içerdiğine göre *<who>* kopyası özne konumundan da gelmiş olamaz. Özetle *help* eyleminin ya öznesi ya da nesnesi olarak *<who>* kopyasının bulunması gerekirdi, ancak bunların ikisi de (farklı nedenlerden) imkânsızdır. Bu nedenle tümce, kabul edilmezlik üretmektedir. Bu açıklama oldukça güzel, ama henüz ikna edici değil. Böylesine sıradan bir şeyi açıklamak için boş ulamları ortaya atmak biraz abartılı bir teze benziyor. Ancak not etmek gerekir ki burada gösterdiğimiz genelleme, daha geniş ölçekte de doğrudur.

Aşağıdaki tümcelere bir göz atalım. [Burada *am*, *is*, *are* gibi İngilizcenin yardım eylemlerinin özneyle kaynaşma içine girdiği ve giremediği bağlamlara bakacağız. 'I am' ifadesinin

kaynaşmaya uğramış hâli 'I'm'; 'the meeting is' ifadesinin kaynaşmaya uğramış hâli de 'the meeting's'dir. < > arasında gösterilen ifadeler, yapıda olan ama seslendirilmeyen dilsel ifadelerdir. Kabul edilmez tümcelerin önüne yıldız konulmuştur].

- (6) a. Bill is intending to arrive the same time as I am <*intending to arrive*>.

Bill Yar. Ey. ummak varmak TNM aynı zaman gibi ben Yar. Ey. <ummak varmak>

"Bill benim varmayı umduğum saatte varmayı umuyor."

- b. *Bill is intending to arrive the same time as *I'm* <*intending to arrive*>.

Bill Yar. Ey. ummak varmak TNM aynı zaman gibi *ben* Yar. Ey. <ummak varmak>

- c. Do you know where the meeting is <*where*>?

Yar. Ey. sen biliyorsun nerede TNM buluşma Yar. Ey. <nerede>

"Toplantının nerede olduğunu biliyor musun?"

- d. *Do you know where the *meeting's* <*where*>?

Yar. Ey. sen biliyorsun nerede TNM *toplantı* Yar. Ey. <nerede>

"Toplantının nerede olduğunu biliyor musun?"

- e. Do you know why the meeting is tomorrow <*why*>?

Yar. Ey. sen biliyorsun neden TNM toplantı Yar. Ey. yarın <neden>

"Toplantının neden yarın yapılacağını biliyor musun?"

- f. Do you know why the *meeting's* tomorrow <*why*>?

Yar. Ey. sen biliyorsun neden TNM *toplantı* Yar. Ey. yarın <neden>

"Toplantının neden yarın yapılacağını biliyor musun?"

Aynı etkiyi burada da görüyoruz. Kaynaşma bölgesinde seslendirilmeyen bir kopya olduğunda kaynaşma imkânsızdır (b ve d). Oysa soru kelimesinin kopyası kaynaşma bölgesinden uzakta olduğunda kaynaşma mümkündür (f). Boş ulamların varlığına dair bağımsız başka kanıtlar da bulunabilir. Ne de olsa boş ulamların varlığıyla ilgili kuramsal sebepler ortaya ilk atıldığında kaynaşmayla ilgili bu gözlemler henüz yapılmamıştı (bkz. Chomsky, 1975). Aşağıdaki tümcelere bir göz atalım [Kısaltmalar D = DİŞİL, E = ERİL. İngilizcede *herself/himself* ‘kendi kendine’ gibi dönüşlü adılar cinsiyet bilgisini de içerir. *Herself* dişil, *himself* eril cinsiyetler için kullanılır. Bir dönüşlü adılın anlamını en yakındaki özne belirler. Bu öznenin dönüşlü adıyla aynı cinsiyette olması gerekir]:

(7) a. Mary wants to leave by herself

Mary istiyor Mas. gitmek kendi kendine D

“Mary tek başına gitmek istiyor.”

b. *Mary wants to leave by himself

Mary istiyor Mas. gitmek kendi kendine E

“Mary tek başına gitmek istiyor.”

c. Sarah wonders who Mary wants to leave by herself

Sarah merak eder kim Mary istiyor Mas. gitmek kendi kendine D

“Sarah, Mary’nin kimin tek başına gitmesini istediğini merak ediyor.”

d. Sarah wonders who Mary wants to leave by himself

Sarah merak eder kim Mary istiyor Mas. gitmek kendi kendine E

“Sarah, Mary’nin kimin tek başına gitmesini istediğini merak ediyor.”

(7a) kabul edilir bir tümcedir. (7a)'yı gömülü bir tümceye çevirdiğimizde oluşan tümce (yani (7c)) de kabul edilir. (7b) ise kabul edilmez bir tümcedir. Ancak (7b)'yi gömülü bir tümceye çevirdiğimizde oluşan tümce (yani (7d)) kabul edilir hâle geliyor. Bu farkı hemen görebiliyoruz. Ancak bunları çoğu okurun ilk defa gördüğünüzü tahmin ediyorum. Hangi okula gitmiş olursanız olun bunları bir yerlerden öğrendiğinizi düşünmüyorum.

Buradaki gözlemler de boş ulamlar vasıtasıyla açıklanabilir. Aşağıdaki gibi yapıların doğru olduğunu varsayalım (*GİZLİ ADIL*'in anlamını, tümcenin öznesinin belirlediğini daha önce söylemiştik. Özne ve *GİZLİ ADIL*, aynı bireye gönderimde bulunur. Bunu örnekler üzerinde ifade edebilmek için özne ve *GİZLİ ADIL*'ı aynı indisle işaretliyoruz: Mary_i, PRO_i):

(8) a. Mary_i wants PRO_i to leave by herself

Mary_i istiyor GİZLİ ADIL_i Mas. gitmek kendikendine D
“Mary tek başına gitmek istiyor.”

b. *Mary_i wants PRO_i to leave himself

Mary_i istiyor GİZLİ ADIL_i Mas. gitmek kendi kendine E
“Mary tek başına gitmek istiyor.”

c. Sarah wonders who Mary wants <who> to leave by herself

Sarah merak eder kim Mary istiyor <kim> Mas. gitmek kendi kendine D

“Sarah, Mary'nin kimin tek başına gitmesini istediğini merak ediyor.”

d. Sarah wonders who Mary wants <who> to leave by himself

Sarah merak eder kim Mary istiyor <kim> Mas. gitmek kendi kendine E

“Saray, Mary’nin kimin tek başına gitmesini istediğini merak ediyor.”

(8a) ve (8b)’de *GİZLİ ADIL*, anlamını Mary’den alır (ki kullandığımız indisler de bunu ifade ediyor). Bu nedenle, (8b) kabul edilmezdir. [(8b) kabul edilmezdir çünkü dönüşlü adıl *himself* eril cinsiyette iken; onun anlamını belirleyen *GİZLİ ADIL*’ın Mary’den dolayı dişil cinsiyettedir. Dişil özneyle eril adıl çelişki üretmiştir. (Çev.)]. Ancak (8c) ve (8d)’de dönüşlü adıla en yakın özne, <who> (yani <kim>) ifadesidir (yani soru kelimesinin kopyasıdır). Bir soru kelimesi, hem *herself* gibi dişil bir dönüşlü adılı hem de *himself* gibi eril bir dönüşlü adılın anlamını belirleyebileceği için tümce kabul edilirdir. [Eğer soru kelimesinin ilk konumda bir kopya bıraktığını kabul etmeseydik (8b)’deki tümce kabul edilmezken (8b)’yi içeren (8d)’nin kabul edilir olmasını açıklamakta zorlanırdık].

Burada savunduğumuz şey, geliştirdiğimiz analizlerin mutlak doğru olduğu değildir. Burada söylemek istediğimiz, tamamen soyut birtakım nesneler aracılığıyla gözlemlerimize bir açıklama getirebileceğimizdir. Bu soyut nesneler, ilgili dilsel ifadede görülmez hâldedir. Buradaki verileri, iletişim, kullanım, anlam, bağlam, niyet ya da diğer felsefe jargonlarıyla açıklayamazsınız. Bu verileri ve diğer dünya dillerinde gözlemlediğimiz buna benzer sayısız örüntüyü, herkesin duyabildiği şeylerin ötesine geçen soyut yapılara dayanmadan açıklamaya çalışan kimseyi bilmiyorum. O hâlde yukarıda ifade edilene benzer bir açıklama doğru yoldaysa dil konuşucu ve dinleyicilerinin, tümceleri anlarken *GİZLİ ADIL* ve kopya gibi soyut kavramlara dayandığını kabul etmemiz gerekir. Dahası bu tümceleri anlamak, bir tür entelektüel başarı falan da değildir. Benzer tümceleri anlamak için çocuklar da benzer soyut yapıları kullanıyor. Kimse onlara bu tümcelerin kabul edilirlilikleriyle ilgili bir şey öğretmiyor. O hâlde ortaya attığımız *temel* soruların yön verdiği araştır-

malar, içselci araştırmalardır. Bu araştırmanın amacı, bir dil konuşucusunun/dinleyicisinin bilinç dışında çalışan zihinsel mekanizmalarını ortaya çıkarmaktır. Ampirik bir olgu olan dilin neleri içerdiği sorusunun yanıtını, dil yetisini anlamak için geliştirdiğimiz en iyi kuramlara bakarak veririz. Kuram neyi gerektiriyorsa var olan odur.⁴ O hâlde konu dil yetimiz ve bu yetinin gelişimi olduğunda, dilin toplum tarafından paylaşıyor olmasına yapılan vurguların hiçbir açıklayıcı değeri yoktur.

3. Dilde İçselcilik

Felsefeciler açısından yukarıda ifade ettiğimiz akıl yürütme, olgunluktan uzak ve şüphe uyandırıcıdır. Örneğin Devitt, “Bir gramerin ortaya attığı kuralların psikolojik olarak gerçek olup olmadıkları sorusu henüz yanıtlanmamış bir sorudur.” der (Devitt, 2006, s. 9). Devitt, burada pek çok felsefecinin sözcüsü hâline geliyor.⁵ Devitt’in söylemeye çalıştığı şey elbette doğrudur. Çeşitli tümce türlerini gösterip kopyalar, *GİZLİ ADIL*’lar ve başka türden ifadeler içeren yapısal analizler önerdiğimizde ortaya attığımız yapılar, gösterdiğimiz tümcelerle ilgili kabul edilirlilik değerlendirmelerimizi ne kadar doğru yansıtırsa yansıtсын bu yapıların bir şekilde dil yetisine sahip olan bireylerin ‘aklında olduğunu’ söylemek biraz fazla ileri gitmek oluyor. Burada Devitt’in ortaya koyduğu kaygı, kopya ve *GİZLİ ADIL* gibi kavramlar daha genel birtakım kuramsal ilgilerden dolayı geliştirilmiyor olsaydı belki anlamlı olurdu. Sanki elimizde

⁴ Elbette kuramlarımızın hiçbir zaman yeterince iyi olmama ihtimali de var. Belki bütün verileri açıklamayı başaramayacağız; ancak elimizde araştırma ile elde edilebilecek bilgilerin sınırının ne olduğuna dair bir içgörü olmadığından dolayı en iyi kuramları sonuçlarına götürmek en akılcı yoldur.

⁵ Bkz. Katz (1981); George (1989); Higginbotham (1991); Soames (1984); ve daha pek çokları.

hâlihazırda kopya ve *GİZLİ ADIL* gibi kavramları içeren bir gramer var ve biz, bu gramerin doğru şekilde karakterize ettiği şeyin ne olduğunu bulmaya çalışıyoruz. Bu gramer açısından dil, bilişsel olmayan dışsal bir nesne olarak da kavranabilir, konuşucuların/dinleyicilerin zihinlerinin bir parçası olarak da. Ancak Chomsky, tam da buna karşı çıkıyordu. Chomsky açısından elimizde tamamen psikoloji alanına ait *temel* sorular var ve bizler de bu soruları yanıtlamak için kuramlar geliştiriyoruz. Bu açıdan hiç de tarafsız bir noktada durmuyoruz. Gramerlerin dışsal dillerle ilgili olduğunu savunanlar, (yukarıdaki bahsi geçen) temel soruların bu tip bir dil kavramlaştırmasını neden gerekli kıldığını göstermek zorundadır. Chomsky (1981a, s. 7) şöyle ifade ediyor:

Odağımızın (muğlak ve nihai olarak önemsiz olduğunu düşündüğüm) dil kavramından (dil yetimizi tanımlayan bilişsel durumlar olan) gramer kavramına kayması, dil araştırmalarının temel bilimlerin bir parçası hâline gelmesinde son derece kritik bir meseledir. Böylece veri toplama ve örgütlemekten çıkıp (zihinde/beyinde) mevcudiyeti olan ve gözlemlediğimiz olguların açıklamasının bir parçası olan gerçek sistemleri çalışmaya başlamış oluruz. Genel kanıların aksine ‘dil’ kavramı (ne şekilde ele alınırsa alınsın), gramer kavramına göre çok daha üst düzey bir soyutlamayı ve idealizasyonu içerir. Bu nedenle çalışma konusunun ‘dil’ olarak belirlenmesi, yeni ve daha büyük problemlere gebedir. Öyle ki böyle bir kavramı tanımlayıp açık hâle getirmeye çalışmanın herhangi bir önemli amaca hizmet edip etmediği bile sorulabilir. Belki bir değeri vardır bunun, ama doğrusu benim şüphelerim var.

Buradaki akıl yürütme; metafiziği değil, bilimin metodolojisini ilgilendiriyor. Dışsal dil kavramının açık bir tanımı yapılabilir de yapılmayabilir de. Bunun yapılabilmesinin ya da yapılamamasının, bir dil konuşucusunun sahip olduğu dil sisteminin yapısı ve gelişimiyle ilgili araştırmalarla hiç-

bir ilgisi yoktur. Chomsky'e göre toplumla paylaşılan bir dil kavramı, toplumu oluşturan bireylerin dil bilgisi üzerinden yapılmış bir soyutlamadır. Bu tip bir dil kavrayışı, dili kullananların bilişsel bir dil yetisine sahip olduğunu *zaten* varsaymaktadır. Dil biliminin konusu, tam da bu bilişsel yetidir.

Buna verilecek yanıtlar elbette vardır. Dili zihinden bağımsız ve soyut bir nesne olarak gören Platoncu bir bakış açısı geliştirilebilir. Bu açıdan bakıldığında dilin bilişsel yönü başka bir konu, dilin ne olduğu ise başka bir konudur.⁶ Elbette bu şekilde konuşmak mümkün. Soyut bir adla ilgili somut bir şeymiş gibi konuşmak bize doğal gelir. Platonculuğun sorunu, muğlak olması ya da sayısız bilinmeze yol vermesi değildir (Platon'un cennetinde hiç kimsenin konuşmadığı diller var mı? Yoksa neden yok? Varsa onları nasıl kullanırız?). Sorun şu ki Platon'un sistemindeki diller, bilimsel açıdan değersiz ve konuyla ilgisizdir. Diller soyut nesneler ise o hâlde onların özelliklerini bulabilmek için dil kullanıcılarını çalışmak zorundayız. Fakat bu araştırma, dilin soyut bir nesne olduğunu ne varsayar ne de gösterir. Yani dillerin soyut nesneler olup olmamalarının dil bilimin yöntemi ve sonuçları üzerinde hiçbir etkisi yoktur. Özetle Platonculuk, temelde dil yetisini anlamaya odaklanan doğal bir ontoloji değil, metafizik bir tezdır. Bu akıl yürütme, elbette Platonculuğu çürütmez. Söylediği tek şey, bu tezin doğruluk ya da yanlışlığının ampirik çalışmalar açısından hiçbir sonucunun olmadığıdır.

Buradaki akıl yürütmeye ayak diremenin bir yolu şu olabilir: Biz, bir dili *biliriz*; en azından konuştuğumuz dille ilgili pek çok olguyu biliriz. Bir dili biliyorsak o hâlde dil bize bir şekilde dışsal olmak zorundadır. Aksi takdirde dilin bize belli bir şekilde *görünmesi* ile dilin o şekilde olması arasında

⁶ Bkz. Katz (1981) ve Katz & Postal (1991). Yanıtlar için bkz. Chomsky, (1986, bölüm 2) ve Collins (2009).

hiçbir fark kalmazdı. O hâlde dil bilgisine sahip olduğumuza göre, dille ilgili tam bir içselcilik mümkün değildir.

Şeylerin görüntüsüyle mahiyetleri arasındaki ayrımı yapmak doğrudur, ancak bu ayrımın kendisi Chomsky için bir sorun teşkil etmiyor. Chomsky (1981b, s. 223) şöyle diyor:

Bir kişinin, grameri bildiğini veya bu gramerin kural ve ilkelerini bildiğini söylemek, bu kişinin gramerin bu kural ve ilkeleriyle ilgili önerme şeklinde ifade edilebilecek bir bilgiye sahip olduğu anlamına gelmez. Dil bilimci, kuramını geliştirirken bu şekilde önermeler geliştiriyor olabilir; ancak bu, bambaşka bir konudur.

Bunun anlamı, elbette dil konuşucularının/dinleyicilerinin dili bilmedikleri ya da dil hakkında pek çok ayrıntı bilmedikleri değildir. Burada söylemek istenen şudur: Bu şekilde konuştuğumuzda, sahip olduğumuz yetiden kaynaklanan duygu ve sezgilerimizden bahsediyor oluruz. Ancak bahsettiğimiz şey, bir kuramcının bu duygu ve sezgileri *açıklamak* için konuşucuya/dinleyiciye atfettiği ilkeler değildir.

4. İçselci Semantik

Chomsky'nin yöntemsel doğalcılığına göre dile dönük ampirik araştırmaların, dil olgularıyla ilgili kuram öncesi kavramsallaştırmalara sadık kalma gibi bir zorunluluğu yoktur. Dilin en istikrarlı ve en öne çıkan özelliklerini anlamamızı sağlayan temel soruları göz önüne aldığımızda dille ilgili her türlü dışsal kavramsallaştırmayı göz ardı etmemiz gerekir. Bunun nedeni bu kavramsallaştırmanın ifade edilemez oluşu değil, gereksiz oluşudur. Dile dönük doğalcı araştırmalar içselcidir. Bunun anlamı, dilbilimin, organizmayı etkileyen dışsal faktörlerden bağımsız bir şekilde tanımlanmış durumlarla ilgilendiği gerçeğinden başka bir şey değildir. Elbette

bir bireyde dil yetisinin ortaya çıkmasına etki eden, organizmanın hayatta kalmasını sağlayan temel çevre de dâhil pek çok dışsal faktör vardır. İçselciliğin tezi, dil olgularını açıklayan genellemelerin dışsal kavramlara ihtiyaç duymadığını söylemekten ibarettir. Elbette kimse, tek başına yaşamak zorunda kalan bir çocuğun bir dil edineceğini düşünmüyor. Buradaki kritik gözlem, dilin gelişimi için yeterli olan girdinin çok farklı biçimler alabildiğidir. Öyle ki girdi tipleri ve olgun dil yetisinin durumları üzerinden tanımlı birtakım genellemelerin bulunması oldukça güç görünmektedir. Kabaca söylemek gerekirse dile sahip zihin yoksa *kedi hasırda oturdu* tümcesine denk düşen sayısız ses dalgası, yazı ve el işaretlerini tek bir çatı altında toplayan bir kavram da yok!

Chomsky'nin fikirleri felsefede çok tartışmalı bulunmuştur; ancak geliştirdiği doğalcı yaklaşım, sentaks alanında geniş kabul görmüştür. Chomsky'nin semantik ile ilgili görüşleri, hâkim eğilimlerle taban tabana zıt olmaya devam etmektedir. Bu bölümün geri kalanında Chomsky'nin semantik ile ilgili temel savlarını sunacağım. Bir sonraki bölümde ise bu görüşleri olası birtakım itirazlara karşı kısaca savunacağım.

4.1. Özerk İşleyiş (Otonomi)

Chomsky'nin sentaks ile ilgili çalışmaları iyi bilinir; ancak semantik ile ilgili gelişkin düşüncelere sahip olduğu pek bilinmez. Bunun sebeplerinden biri, Chomsky'nin erken dönemde ortaya attığı 'özerk işleyiş tezi'nin (1955–1956/1975, 1957) semantiğe karşı bir tez olduğu şeklindeki yaygın yanılgıdır. Kabaca söylersek bu tezin söylediği şey, sentaks ile ilgili hipotezlerin semantik ile ilgili kavramlarla temellendirilmek zorunda olmadığıdır. Bu yöntem bilimsel öneri, semantik analizin önemini küçümseme amacını taşııyordu (Chomsky, semantik analizin 'dil biliminde kritik önemde bir

iş' olduğunu söyler. Bkz. Chomsky, 1955–1956/1975, s. 97). Chomsky'nin söylemek istediği şey, sentaks araştırmalarının ortaya çıkardığı olguların, semantik ile ilgili mevcut kavrayışlara dayanan net bir açıklamasının olmadığıydı. Bu tez, 1950'lerde son derece tartışmalı bulunmuştur.⁷ Az önce *wanna* kaynaştırmasının mümkün ve imkânsız olduğu bağlamları görmüştük. Örneğin bu dağılımın semantiğe dayalı bir açıklaması ne olabilir ki? Özetle sentaks ile ilgili bir olgunun semantik ile açıklanması gerektiğine dair çok güçlü bir argüman olmadıkça sentaktik açıklamalar, sentaksın kendi kavramlarına dayanmak zorundadır. Doğalcı (naturalist) bir çerçeveden bakıldığında bu öneriye karşı çıkmak çok zor görünüyor. Chomsky, çok az bilinen ama aslında 'özerk işleyiş tezi'nden çok daha ilgi çekici bir başka tez geliştirmiştir (Chomsky, 1957, s. 101–103). Sentaksın semantiğin bir parçası olarak düşünülmesinin önünde bir engel olmadığını söylemiştir. Daha açık olmak gerekirse semantiği çalışmanın yollarından birinin, onu sağlayan 'araçların' yapısını çalışmak olduğunu iddia etmiştir. Bu yapısal olgular, bir dil ifadesinin ne anlama gelebileceğini hem etkiler hem de kısıtlar. Semantik üzerindeki sentaktik kısıtları göstermenin en iyi yolu, aşağıdaki bir kelime dışında aynı olan iki tümce arasındaki farklara odaklanmaktır.

Şu tümceye bir göz atın:

(9) The duck is easy to eat.

TNM ördek Yar. Ey. kolay Mas. yemek

“Ördeği yemek kolay.”

Bu tümce çok anlamlılık göstermiyor. Anlamı az çok şöyle ifade edilebilir: Herhangi bir birey için bu ördeği yemek kolay bir iştir. Kolay olan şey ördeğin kendisi değil, onu yeme eylemidir. Daha soyut kavramlarla ifade edersek burada *easy* 'kolay'

⁷ 'Özerk işleyiş tezi'nin kapsamlı bir incelemesi için bkz. Collins (2008, s. 39–45)

sıfatı ördeği değil, ördeği yeme olayını nitelemektedir. Şimdi (9) ile (10) arasındaki farklara bir bakın. (10)'un (9)'dan tek farkı, bir sıfatın başka bir sıfatla değiştirilmiş olmasıdır:

(10) The duck is ready to eat.

TNM ördek Yar. Ey. hazır Mas. yemek

“Ördek yenmeye hazır”

“Ördek yemeye hazır”

(10)'un anlamlarından biri çok açık: Ördek, birileri tarafından yenmek için hazır hâlde. Bu anlamın (9)'da gördüğümüz anlamdan farklı olduğuna dikkat edin. Burada *hazır* sıfatı ördeğin yenme olayını değil, ördeği nitelemektedir. (9)'dan farklı olarak (10)'un, fark etmesi biraz daha zor olan bir anlamı daha var: Ördek, bir şeyleri yemek için hazır durumda (hastalıktan yeni çıkmış bir ördeği hayal edin). Özetle (10)'da *ördek*, yeme eyleminin öznesi de nesnesi de olabilir (yani yi-yen de yenilen de olabilir); ama (9)'da, ancak yenen nesne olabilir, yi-yen olamaz. (9) ile (10) arasındaki semantik farkları bu şekilde betimleyebiliriz; ancak işin ilginç yanı, bu tümceler arasındaki tek farkın *easy* ‘kolay’ ve *ready* ‘hazır’ sıfatları olmasıdır. Bir anlamda bir konuşucunun, sıfatları anladığını söylediğimizde az önce betimlediğimiz yapısal olguları da (bi-linç dışında bile olsa) anladığını söylemiş oluyoruz.

Burada *easy* ‘kolay’ ile *ready* ‘hazır’ sıfatları arasındaki fark, başka yapılarda da ortaya çıkar. (11)'deki tümceleri ele alalım (Kısaltmalar: EDG = edilgen çatı; yıldız (*), kabul edilmezlik ifade eder):

(11) a. *The duck is easy to be eaten

TNM ördek Yar. Ey. kolay Mas. Yar. Ey. yenmek
(EDG)

“Ördeğin yenmesi kolay”

b. The duck is ready to be eaten

TNM ördek Yar. Ey. hazır Mas. Yar. Ey. yenmek
(EDG)

“Ördek yenmeye hazır”

(11a), sanki (9) ile aynı anlamdaymış gibi geliyor. Tek farkı, edilgen çatıda olması: Ördeğin birileri tarafından yenmesi kolay. Ancak (11a)’da böyle bir okuma yok: *Easy* ‘kolay’ sıfatı, tümcenin öznesinin (yani *ördek* adının) gömülü tümcenin öznesinden (gömülü tümce *to be eaten* ‘yenen’), yani yenen şeyden farklı olmasını zorunlu kılıyor. Ancak ördek, yiyen şey olmadığı için yenen şey olarak anlaşılmak zorunda. Böylece bir çelişki doğuyor ve tümce, kabul edilmez oluyor. (11b) de ise iki okuma var. İlk okuma (10) ile aynı: Ördek, birilerinin yemesi için hazır durumda. İkinci okumada ise ördeğin, onu hazırlayanla tanışmaya hazır olduğunu düşünebiliriz ((10)’da böyle bir okuma yok). Yani ördek, bir et parçası olarak ya da bir özne olarak yenmeye hazır olabilir. Bu farkı açıklayabiliriz. (10)’da etken çatıdaki *yemek* eylemi, bir şeylerin yendiğini ima ediyor. Burada *ördek* ifadesini, yiyen olarak kurmuş oluyoruz; yani eyleyen özne olarak. (11b)’de ise ördek, edilgen çatı olan *to be eaten* ifadesinin, yani yenmek ifadesinin öznesi durumunda. Burada edilgen çatı olduğu için ördek, eyleyen özne olamaz. Fakat hazır sıfatı zihinsel hazırlıkla fiziksel hazırlık arasında iki anlamlı olduğundan dolayı yenmeye hazır olmanın birden fazla yolu vardır ve (11a)’daki okumaların açıklaması budur.

Aynı ulamda iki sıfatın yer değiştirmesiyle önce çok anlamlılık taşımayan bir tümce, sonra iki anlamlı bir tümce, sonra kabul edilmez bir tümce, sonra da yine iki anlamlı bir tümce üretmiş olduk. Burada sentaktik yapının, bir şekilde kelimelerin anlamıyla ilişkili olduğunu söyleyebiliriz; ancak bu yapıyı bu kelimelerin anlamlarından türetmenin kolay bir yolu yok. Bizim açımızdan önemli olan nokta, semantik ile ilgili bu tip olguların sentaksta temellenmiş olmasıdır. Bir felsefeci, bize bir önermeler kuramı verip şunu söyleyebilir:

(9), bu önermelerden birine karşılık gelir; (10), ikisine karşılık gelir; (11a) ise hiçbirine karşılık gelmez. (11b) ise aynı (10) gibi iki önermeye karşılık gelir; ama bunlar, (10)'nun ifade ettiği önermelerle aynı değildir. Ancak bu açıklama, tümcelerın sahip oldukları anlamlara niye sahip olduklarıyla ilgili kavrayışımızı bir milim ilerletmez.

Semantik ile ilgili yapısal koşulların sentaktik (ve yukarıdaki tartışma ışığında içsel) olduğunu kabul etmek, semantiğin de içsel olduğunu kabul etmemizi gerektirmez. İçerik bir şeydir, araç bambaşka bir şey. Bu yazı kapsamında semantik içselciliği reddetme nedenlerinden yalnızca üçüyle ilgileneceğim: (i) Semantiğin, doğruluk ve gönderimle içiçeliği; (ii) hatanın mümkün olması ve (iii) dışsalıcı düşünce deneyleri. Chomsky, yakın zamanda yazdığı eserlerde (1996, 2000, 2005) dışsalıcı düşünceyi bu üç noktada da eleştirir (bu eleştirilerin temelleri, Chomsky, 1975, 1980 eserlerinde bulunabilir). Bir sonraki bölümde Chomsky'nin tezlerini bütün detaylarıyla vermektense yukarıdaki üç soruyla ilgili söylediklerini çekip çıkarmaya çalışacağım.

5. Dışsalcılığın Sorunları

5.1. Semantik ve Doğruluk

Genel anlamda bir ifadenin anlamını belirlemek, bu ifadenin onu içeren yapıların doğruluk koşullarına katkısını belirlemeyi içerir. Doğruluk ve gönderim dışsal ilişkilerdir; o hâlde anlam, dış dünyayı gerektirir. Chomsky (2000, s. 174), bu iç içeliği sorgulamaktan ziyade semantik analizin aslında geniş anlamda sentaksın bir parçası olduğunu iddia ediyor. Dil ifadelerine dış dünyaya ait 'semantik değerler' atayan analiz, ilgili nesnelere ait kavramsallaştırmalarımızı doğru şekilde ifade etmez. Doğruluk ve gönderim, elbette dışsal ilişkilerdir; ancak doğal dilde anlamı belirlemek, dil ifadelerinin gönderimde bulunduğu dışsal şeyleri belirlemekten farklı bir iştir.

Buradaki savı görebilmek için Chomsky'nin örneklerinden uyarlanmış olan aşağıdaki tümceye bir göz atalım:

- (12) Bu kitap, dört yıldır Bill'in aklındaydı. Bill, ilk haftada 1000 adet satış yapmasına çok sevindi; özellikle de ağırlığı neredeyse bir kilogram olduğu için.

Eğer *kitap* kitaplara gönderimde bulunuyorsa o hâlde (12)'de gönderimde bulunulan şey, hem (bir kişinin zihninde) soyut bir içerik olmalı hem çoğaltılabilmeli hem de (ağırlığı olan) somut bir nesne olmalı. Burada problem, bu tip bir şeyin imkânsız ya da çelişkili olması değildir. Burada Chomsky'nin söylemek istediği; (12)'yi anlayan bir bireyin, bu özellikleri gösteren bir şeyin var olma ihtimalini kabul etmek zorunda olmadığıdır. Bu tip bir nesne, soyutla somut nesneleri birbirinden ayıran genel kanılarımızla çalışmaktadır. Elbette kitap ifadesinin kitaplara gönderimde bulunmadığını söylemek delilik olurdu (ya neye gönderimde bulunacaktı; kedilere mi?). Buradaki örneğin veriliş amacı, bir kelimenin semantik özelliklerinden yola çıkarak gerçekliği oluşturan nesnelere gitmeye çalışmanın bir hata olduğunu vurgulamaktır. Aynı şekilde, kelimelerin semantik özelliklerinin nesnelerin objektif gerçekliğine denk düştüğünü ya da bu gerçeklikten türetilbileceğini düşünmek de hatadır. *Kitap* ifadesinden kasıt, *kitap* kelimesini kullanarak hakkında konuşabildiğimiz bütün özellikleri karşılayan şeylerse hiç kimsenin kitaplara inanmadığını söylemek doğru olur.

Hangi adı seçerseniz seçin benzer sorunlarla karşılaşsınız (burada eylem ve sıfatların soyutluğuna girmiyorum bile). Şimdi de özel adlara bir göz atalım.

Felsefi metinlerde bir özel adın anlamı, genellikle o adın etrafındaki tırnak işaretini kaldırarak gösterilir. Böylece bir adın göndergesini (yani gönderimde bulunduğu şeyi), o adı kullanarak göstermiş oluruz.

'Mary'nin göndergesi Mary'dir.

Elbette anlamı bu şekilde belirleyerek açıklayabildiğimiz bazı şeyler vardır. Örneğin ad-dünya ilişkilerinin rastgeleliğini bu şekilde ifade edebiliyoruz. Ancak bu metodun en azından mevcut hâliyle açıklayamayacağı şey, özel adların nasıl olup da seçilen eyleme göre bazen bireylere, bazen somut şeylere, bazen soyut nesnelere (bu nesnelerin gerçekten var olup olmadığından bağımsız olarak) gönderimde bulunabildiğidir. Aşağıdaki tümcelere bir göz atalım:

- (13) a. Yol silindiri işini bitirdiğinde Noel Baba tüm caddeyle bir olmuştu.
b. Bu dizinin ihtiyacı olan şey bir Shakespeare.

Noel Baba ve *Shakespeare*'in hayal ürünü özel adlar olmasının bir önemi yok. Bu isimler, hem (13a)'daki gibi bir yığını isimlendirirken hem de (13b)'deki gibi soyut bir ad olarak kullanılırken gönderimli özel adlar gibi davranıyorlar. Stratfordlu tek bir yazar mı vardı yoksa birkaç gizli yazar mı bulunuyordu sorusuna yanıt aramak dil bilimin işi değildir.

Yukarıda verdiğimiz örnekleri dışsalçı doktrin için sorun yapan şey, özel adların dünyadaki şeylerin etiketi olamaması ve sadece tırnak işaretlerini çıkararak ifade edebildiğimiz türden anlamlara gelememesi değildir. Buradaki sorun, özel adların bu şekilde ele alınmasının onların içeriğiyle ilgili hiçbir şeyi açıklamıyor olmasıdır. Özel adların tek görevi, şeylerin etiketi olmaksızın göngergelerinin varlığından veya yokluğundan bağımsız olarak gösterdikleri karmaşık semantik özelliklerin mantığı ne?

Özetle bir özel ad, aynı diğer kelimeler gibi gerçek ve kurgu hakkında son derece karmaşık bakış açıları sunar. Burada mevzubahis edilen bakış açılarının dış dünyadaki şeyler olduğuna inanmak çok zor. Chomsky (2004, s. 391), bu genel tezi şöyle ifade ediyor:

Elbette 'kitap'ın kitaplara, 'gökyüzü'nün gökyüzüne,

‘sağlık’ın sağlığa vs. gönderimde bulunduğu söylememizi engelleyen bir şey yok. Fakat bunu yaptığımızda, sadece kelimelerin karmaşık semantik özelliklerine ve şeyler hakkında konuşmak için nasıl kullanıldıklarına dönük bir ilgisizliği ifade etmiş oluruz.

5.2. Dilde Doğrular ve Hatalar

Hem sentaks hem de semantik açısından hatalar yapabiliriz. Peki bir dilin özellikleri, tamamen dil kullanıcısının bireysel, bilişsel durumunun bir ürünüyse dille ilgili hata yapmak nasıl mümkün olabilir ki? Dilde neyin doğru olduğuna inanıyorsak doğru odur. İçselciysek bize bir uygunluk kriteri verecek dışsal bir dilin varlığına inanmıyoruz demektir. Bu durumda hata yapmanın mümkün olabilmesi için dil konusunda dışsalcı olmamız gerekiyor gibi görünüyor.

Öncelikle içselcilik doktrini, hatanın mümkün olmasıyla çelişik değildir. İçselciliğin söylediği tek şey, burada hatanın ölçütünün dışsal dil ya da semantik olmadığıdır. Konuşucuların kendi kriter ve standartlarının dışına çıkmasını hata olarak görmesi ve hatta bu standartların bir dinleyici kitlesi önünde konuşma kurallarından geldiğine inanması, içselcilik açısından tutarsız değildir. Dışsalcılık bize, hatanın kaynağının dış dünya olduğunu gösteren bir sav borçludur. Bunu öylece varsayamaz. Bu noktada dışsalcılığı destekleyen bir durum oluşturmaya çalışmak hiç de kolay değildir. Dil konuşucuları, dille pek de ilgisi olmayan birtakım genel psikolojik nedenlerle benzer bir noktada buluşma eğilimindedir. Ancak bu buluşma, dil konuşucularının doğru mu yanlış mı yaptığını belirleyen bağımsız hayata sahip bir şeylere ihtiyaç duymaz. İnsanların derdi ortak bir dilde değil, ortak bir noktada buluşmaktır.

Ayrıca dil hatalarının varlığı, bir dil kuramının bunları açıklaması gerektiği anlamına gelmez. Konuşucuların hata-

lara olan duyarlılığı, öz bilinç dâhil pek çok dil dışı bilişsel yetinin karmaşık bir etkileşiminin ürünüdür. Bir hatayı kabul etmek, dil yetisine sahip olmanın alametlerinden biri değildir. Düzeltilmeye duyarlı olmanın dil açısından kritik olduğuna inanmamızın sebeplerinden biri, ilk elden dili bu şekilde öğreniyor olmamız olabilir (Dummett, 1978; Quine, 1960; Wiggins, 1997; ve daha niceleri). Henüz bu ‘genel kanıyı’ destekleyen hiçbir ampirik araştırma yok. Çocuklar, dili neredeyse hiç olumsuz geri bildirim almadan öğrenirler; aldıkları geri bildirimleri de göz ardı etme eğilimindedirler. Zaten öyle pek hata yaptıkları da yoktur (Crain and Thornton, 1998; Roeper, 2007). Biz yetişkinler, ‘hata’ olduğunu düşündüğümüz şeyleri sürekli kullanan insanların cahil ya da kalın kafalı olduğunu düşünüyor olabiliriz; ancak bu kişilerin dil yetisine sahip olmadığını söyleyecek kadar ileri gitmemek yerinde olur.

5.3. *Düşünce Deneyleri*

İki düşünce deneyi, pek çok felsefeciyi hem dil konusunda hem de zihnin içeriği konusunda doğru kuramın dışsalıcı olması gerektiğine ikna etti. Putnam (1975) ve Burge’a (1979; 2007) borçlu olduğumuz bu deneylerin amacı, bir bireyin düşüncelerini ve dilinin anlamını sosyal veya fiziksel çevresine bakarak belirlediğimizi göstermektedir. Şeylerin birer için *lokal* olarak (yani içsel olarak) ne ifade ettiği, bu iş için yeterli değildir. Adına su dediğimiz şeyin kimyasal yapısının H_2O değil de XYZ olması dışında her ayrıntıda Dünyamızla aynı olan bir ikiz Dünya hayal edin. XYZ gökten iner, susuzluğu giderir, kış zamanlarında karda bulunur, ancak H_2O değildir. Putnam (1975) bu noktada bizden, Dünya’daki Oscar ile onun İkiz Dünya’daki karşılığı olan ikiz Oscar hakkında düşünmemizi ister. Burada kabul etmemiz istenen sezgi şudur: Bu iki Oscar da kendi gezegenlerinin kimyasal yapısı konusunda bilgisiz olabilirler; ancak

aynı kelimeyle ifade edilen farklı kavramlara sahiptirler. Dünyamızdaki Oscar'ın düşünceleri, kimyasal içeriği H_2O olan suyla ilgilidir (bu düşünceleri doğru ya da yanlış yapan sudur, yani H_2O 'dur). Oysa ikiz Oscar'ın düşünceleri, bambaşka bir maddeyle ilgilidir (XYZ). Burge, bu dışsalıcı sezginin toplumsal bir varyantını geliştirmiştir. Burge'in deneyinde dilsel olarak ifade ettiğimiz kavramları belirleyen şey (kimyanın gerçekleri değil de), kelime anlamları üzerindeki toplumsal mutabakattır. Bu iki 'deneyin' amacı, bir bireye düşünce atfettiğimizde bunu dünyada şeylerin nasıl olduğu temelinde yaptığımıza dair sezgiyi öne çıkarmaktır. Bu, düşünenin dünyayı nasıl kavradığından bağımsızdır.

Bu iki düşünce deneyinin ortaya çıkardığı sorular, son yirmi yıldaki dil ve zihin felsefesinde önemli yere sahiptir. Yer kısıtlarından dolayı bu konuyu kısa bir şekilde ele almak zorundayım.

Putnam ve Burge, kavramların içeriğinin, bu kavramların tipik örneklerinin yüzeysel özelliklerinin ötesine geçen 'özler' ışığında belirlendiği konusunda haklılar. Bu kadarı, kavramlarla ilgili klasik ampirist (deneyimci) görüşü yıkmaya yeter. Zaten gelişim psikolojisindeki pek çok deneysel çalışma da bu sonucu destekler niteliktedir (Carey, 2009; Keil, 1989). Ancak bu deneyimcilik karşıtı özcülüğün neden dışsalcılığı desteklediği o kadar da net değildir.

İkiz Dünya 'deneyi'nin kritik noktası suyun H_2O olması değil, 'su' kelimesiyle suyun göze *çarpan* özellikleri tarafından belirlenmeyen bir şeyi kastediyor olmamızdır. Bu koşulu sağlamak, türleri (İng. kinds) gerektirmez. Hiçbir gerçek türe denk düşmeyen pek çok kavrama sahibizdir (toprak, hava, ateş vs.). Konu bilişimiz olduğuna göre, bir tür adının gerçek bir türe denk düşmesi tamamen rastlantıdır (Chomsky, 2000, s. 149). Bir başka deyişle kelimelelerin anlamlarıyla ilgili kavramlaştırmalarımız dışsalıcı olabilir; ancak bu, dışsalcılığın doğru olduğu anlamına gelmez. Açıklanması gereken şey, neden bu tür sezgilere sahip olduğumuzdur.

Bu tip genel itirazlar bir yana, sezgilerin ne olduğu da tam olarak belli değildir. Kimyanın standartları açısından su olmadığını *bildiğimiz* şeyler için bile (her tür nehir bu koşulu sağlayabilir) *su* kelimesini kullanırız; dahası birilerinin bizi düzeltmeye kalkmasına da karşı çıkarız. İlgili kimyanın ne olduğunu bildiğimiz durumlarda bile dilin gönderimli kullanımı bu bilgi tarafından belirlenmez. Aynı şekilde, herhangi bir nehirde ya da gölden elde ettiğimiz sıvıya göre bir bardak kahvenin suya daha yakın olduğunu bilsak bile kahve veya çaya ‘su’ demeyiz. Burge (2003, s. 457), bu itirazlara şöyle yanıt veriyor: “Bizler çay, kahve ve Erie Nehri’nin büyük oranda su olduğunu farkındayızdır.” Bizler, yani Burge’nin yazdıklarını okuyabilenler, bunun elbette farkındayızdır. Ancak dışsalcılığın insan kavramsallığının bir kuramı olması gerekirdi; dışsalcılık, şu ya da bu popülasyonun genel bilgisiyle ilgili bir tez değildir. Süt, portakal suyu, salatalık, organik dünyanın çoğu ve hatta kuyruklu yıldızlar bile ‘büyük oranda’ sudur. Ancak Burge’nin ‘bizler’ dediği gruba dâhil olan bir birey bile ‘büyük oranda su’ olsa da kendini ‘su’ ifadesinin göndergelerinden biri olarak düşünmez. Süt ‘büyük oranda’ su bile olsa içinde süt olan kahve su değil, kahvedir. Rengi turuncu, tadı turuncu ile benzeyen her tatlı sıvının portakal suyu olduğunu düşünmüyorum, ama portakal suyunun su olduğunu da düşünmüyorum. Her yer suyla doluyken gönderimde bulunabileceğimiz tek bir damla bile yok.

Durum buyken şu veya bu özelliğin belirlenmesindeki temel metafizik koşulların ne olduğu sorusu, insan bilişinin özgün yapısıyla ilgili bir araştırmadır ve dış dünyadaki türlerle ilgili hiçbir varsayıma ihtiyaç duymaz.

6. Sonuç

Çoğu felsefeci, sentaksın Chomsky’nin söylediği anlamda içsel olduğunu kabul etmeye hazırdır; ancak semantiğin de içsel olduğu iddiasında Chomsky’ye hak veren pek kimse

kalmaz. Bu, muhtelemeden büyük oranda bir yanlış anlamaların sonucudur. Chomsky'nin 'içselcilikten' bahsettiğinde kastettiği şey, bir 'iç tiyatro' ya da bilincin içeriğe ulaşması değildir. İçselcilik, görece istikrarlı dil olgularını açıklamak amacıyla kuramsal olarak analiz ettiğimiz beyin durumlarıyla ilgili bir tezdır. Dil olgularının dış dünyaya ait türlerle dayanan açıklamaları varsa içselciliğin yanlış yolda olduğunu söyleyebiliriz. Bu doğru olabilir; ancak bunun doğru olup olmadığı sorusunun yanıtı, ampirik (deneysel) çalışmalar sonucu bulunabilir. Bu sorunun yanıtı, genel kanılara, sezgilere, 'dil' ile neyi kastettiğimize ya da iletişim sürecinin bir betimlemesine dayanarak verilemez. Bunlar tamamen dışsal süreçleri içeriyor olabilir; ancak burada Chomsky'nin içselciliğiyle çelişen bir durum yoktur.⁸

İleri Okumalar

- Collins, J. (2008), *Chomsky: A Guide for the Perplexed*. London: Continuum.
- Pietroski, P. (2005), "Meaning before Truth", in G. Preyer and G. Peter (eds), *Contextualism in Philosophy*. Oxford: Oxford University Press, pp. 255–302.
- Uriagereka, J. (1998), *Rhyme and Reason: An Introduction to Minimalist Syntax*. Cambridge, MA: MIT Press.

Bibliyografya

- Burge, T. (1979), "Individualism and the Mental", *Midwest Studies in Philosophy*, 4, 73–121.

⁸ İçerik ve biçimle ilgili değerli yorumları için Barry Lee'ye müteşekkirim.

- _____, (2003), "Psychology and the Environment: A Reply to Chomsky", in M. Hahn and B. Ramberg (eds), *Reflections and Replies: Essays on the Philosophy of Tyler Burge*. Cambridge, MA: MIT Press, pp. 451–70.
- _____, (2007), *Foundations of Mind: Philosophical Essays*, vol. II. Oxford: Clarendon Press.
- Carey, S. (2009), *The Origin of Concepts*. Oxford: Oxford University Press.
- Chomsky, N. (1955), "Logical Syntax and Semantics: Their Linguistic Relevance", *Language*, 31, 36–45.
- _____, (1955–56/1975), *The Logical Structure of Linguistic Theory*. New York: Plenum.
- _____, (1957), *Syntactic Structures*. The Hague: Mouton.
- _____, (1975), *Reflections on Language*. London: Fontana.
- _____, (1980), *Rules and Representations*. New York: Columbia University Press.
- _____, (1981a), "On the Representation of Form and Function", *Linguistic Review*, 1, 3–40.
- _____, (1981b), "Knowledge of Language: Its Elements and Origins", *Philosophical Transactions of the Royal Society*, B295, 223–34.
- _____, (1986), *Knowledge of Language: Its Nature, Origin and Use*. Westport, CT: Praeger.
- _____, (1995), *The Minimalist Program*. Cambridge, MA: MIT Press.
- _____, (1996), *Powers and Prospects: Reflections on Human Nature and the Social Order*. London: Pluto Press.
- _____, (2000), *New Horizons in the Study of Language and Mind*. Cambridge: Cambridge University Press.
- _____, (2004), "Language and Mind: Current Thoughts on Ancient Problems", in L. Jenkins (ed.), *Variation and Universals in Biolinguistics*. Oxford: Elsevier, pp. 379–406.
- Collins, J. (2008), *Chomsky: A Guide for the Perplexed*. London: Continuum.

- _____, (2009), "Naturalism in the Philosophy of Language; Or Why There Is No Such Thing as Language", in S. Sawyer (ed.), *New Waves in the Philosophy of Language*. London: Palgrave, pp. 41–59.
- Crain, S. and Thornton, R. (1998), *Investigations in Universal Grammar: A Guide to Experiments on the Acquisition of Syntax and Semantics*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Devitt, M. (2006), *Ignorance of Language*. Oxford: Oxford University Press.
- Dummett, M. (1978), *Truth and Other Enigmas*. London: Duckworth.
- George, A. (1989), "How Not to Become Confused about Linguistics", in A. George (ed.), *Reflections on Chomsky*. Oxford: Blackwell, pp. 90–110.
- Higginbotham, J. (1991), "Remarks on the Metaphysics of Linguistics", *Linguistics and Philosophy*, 14, 555–66.
- Katz, J. (1981), *Language and Other Abstract Objects*. Oxford: Blackwell.
- Katz, J. and Postal, P. (1991), "Realism vs Conceptualism in Linguistics", *Linguistics and Philosophy*, 14, 515–54.
- Keil, F. (1989), *Concepts, Kinds and Cognitive Development*. Cambridge, MA: MIT Press.
- McGilvray, J. (1999), *Chomsky: Language, Mind and Politics*. Cambridge: Polity.
- Putnam, H. (1975): "The Meaning of 'meaning'", in his *Mind, Language, and Reality: Philosophical Papers, vol. 2*. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 215–72.
- Quine, W. V. O. (1960), *Word and Object*. Cambridge, MA: MIT P.
- Roeper, T. (2007), *The Prism of Grammar: How Child Language Illuminates Humanism*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Soames, S. (1984), "Linguistics and Psychology", *Linguistics and Philosophy*, 7, 155–79.
- Wiggins, D. (1997), "Languages as Social Objects", *Philosophy*, 72, 499–524.

9 GRICE

KENT BACH

ÇEVİREN: BAYRAM MUSTAFA ZOR

Paul Grice (1913-1988); kişisel özdeşlik, algı ve duyular, anlam, akıl ve değer dâhil olmak üzere çeşitli felsefi konuları ele almıştır. Ancak, en çok anlam üzerine çalışmalarıyla tanınmaktadır. Anlam üzerindeki çalışmalarıyla, dilsel anlamın mı yoksa konuşucu anlamının mı daha temel olduğu tartışmalarına ek olarak semantikle pragmatik arasındaki çizginin nasıl ve nerede çekilebileceği gibi sorularla ilgili tartışmalar üzerinde de kalıcı bir etki yaratmıştır. En etkili çalışmaları, konuşucu anlamı üzerine olan analizleri ve [karşılıklı] konuşmaya dayalı sezdirim¹ görüşleridir. Grice'ın dâhice ortaya koyduğu geri yansıtılmalı anlam kavramı, bizlerin iletişim kurma anın-

¹ Grice implicature kelimesini kullanır, bu kelimeyi 'ima' olarak da karşılamak mümkün ancak 'sezdirim' olarak karşılamayı tercih ettik. Grice'ın sezdirimle temel olarak kastettiği şey, dile getirilen ifadede (sözcede) harfiyen bulunmamasına rağmen sözcenin dile getirilmesiyle kastedilen şey. Bu bölümde buna dair geniş bir içerik var ancak okuyucuya bir ön bilgi verme amacıyla şu örnek verilebilir:

Konuşucu 1: Benzinimiz bitmek üzere.

Konuşucu 2: Köşede bir benzin istasyonu var.

Bu konuşmada Konuşucu 2, 'köşede bir benzin istasyonu var' derken benzinliğin 'açık' olduğuna dair sözcede herhangi bir ifade yer almamasına rağmen benzinliğin 'açık' olduğu iması/sezdirimi sözcede içerilir. Aksi takdirde, sözce konuyla ilgisiz olurdu. Benzinlik kapalı olabilir ancak bu bir çelişki yaratmaz. Konuşucu 2'nin 'maalesef benzinlik bugün kapalıymış' sözcüğüyle birlikte herhangi bir çelişki yaratılmadan [karşılıklı] konuşma devam edebilir. Bu yönüyle sözceler karşılaşılan duruma göre feshedilebilirler (*cancellable*). (Yay. Haz.)

daki anlamımızla Grice'in konuşmaya dayalı sezdirimleri (bir şey söylemeye çalışırken başka bir şey ifade etmek) arasındaki farkı göstermek için tasarlanmıştır. İleride göreceğimiz gibi Grice'in tanımlamaları, Wittgenstein'in ünlü "Anlama değil, kullanıma bak!"² sözünü etkin bir şekilde reddetmektedir. Onun hem anlam (kelime ve cümle anlamı) hem de kullanım üzerine açıklamaları, dil felsefesinin bilinen en parlak günlerinde ortaya atılan belli başlı etkin iddiaları sarsmış ve onun görüşleri, dil felsefesi ve ötesindeki tartışmaları etkilemiştir. Aslında onun çalışmaları; dilbilim, psikoloji ve hatta bilgisayar bilimleri üzerinde hâlâ süregelen bir etki oluşturmuştur. Onun mirası "Griceçi Anlam", "Griceçi İlkeler", "Griceçi Pragmatik", "Griceçi Usavurum" gibi yaygın bir şekilde kullanılan ifadelerle özetlenmiştir.³

1. Anlam ve Kullanım

Grice'in temel fikirlerini ve arkalarındaki felsefi motivasyonu algılamak için birkaç basit örnekle başlamalıyız. Aşağıdaki cümlelerde konuşucunun ne anlatmaya çalıştığını karşılaştırınız:

(1) Lizzie, kendini kötü hissetti ve tavuk çorbası içti.

(2) Lizzie, tavuk çorbası içti ve kendini kötü hissetti.

² Wittgenstein'in geç dönem fikirlerini özetleyen bir motto olarak kullanılsa da bazı yanlış anlaşılmalara yol açabilen bir motto. Wittgenstein, geç döneminde anlamın kullanımda olduğunu yani bir şeyin anlamını öğrenmek istiyorsak onun dilsel topluluk içerisinde nasıl kullanıldığına bakmamızı önerir. Wittgenstein'a göre bir kelimenin dilsel topluluk tarafından kullanıldığı biçimini aşan yahut bu kullanımının dışında bir anlamı yoktur. Bu nedenle anlam ve kullanım iki ayrı şey değil, bir ve aynı şeyi imler. (Yay. Haz.)

³ Okuyucunun sözcük (*utterance*) ve cümle (*sentence*) arasındaki farkı bilmesi yararına olacaktır. Sözcük, söylemek fiilinin isim halidir. Bu yüzden, bir sözcük, sesli olarak üretilen herhangi bir ses olabilir - bir kelime olmak zorunda değildir. Teknik olarak, geçirme de bir sözcük olarak düşünülebilir. Cümle hem yazılabilir hem de söylenebilir ifadelerle denir. Bir düşüncüyü ifade eden kelime grubuna cümle denir. Cümleler tipik olarak özne ve yüklemden oluşur. (Yay. Haz.)

Bir konuşucu; (1) numaralı cümleyi Lizzie'nin kendini kötü hissettiği için tavuk çorbası içtiğini ve (2) numaralı cümleyi ise Lizzie'nin içtiği tavuk çorbasındaki bir şeyden dolayı kendini kötü hissettiğini ifade etmek için söyleyebilir. Anlamdaki bu farklılık nasıl açıklanmalıdır? İki cümle arasındaki tek belirgin fark, iki fiil grubunun cümle içindeki sıralamasıdır. Bu açıklama, 've' kelimesi 'bu yüzden/ sonuç olarak' anlamında kullanılmış olsa yeterli olabilirdi, ama bu bağlamda bile 've' kelimesi yalnızca bu anlamda kullanılmıyor. Ancak "Toledo, Ohio'dadır ve Memphis, Tennessee'dedir." cümlesinde ise böyle bir kelime sıralama sorunu ortaya çıkmıyor.

Oxford'un tanınmış dil filozofları, özellikle Grice'ın hocası J. L. Austin tarafından gündelik kullanım üzerine yapılan detaylı gözlemlere rağmen Grice, 've' kelimesinin geleneksel mantığın '&' anlamıyla yeterli bir şekilde kapsandığını savunuyor. Onların 'dilbilimini yerinde inceleme' savunması; Frege, Wittgenstein'in ilk dönemleri ve gündelik dilden kendilerini soyutlayarak bilim için uygun bir dilin peşine düşen mantıkçı pozitivistlere karşı bir tepkidir. Austin ve takipçileri, Wittgenstein'in son dönemlerindeki "(genellikle) bir kelimenin anlamı o kelimenin dildeki kullanımıdır" (1953, s. 20) görüşünü açık bir şekilde kabul etmişlerdir. Grice, her ne kadar analitik-sentetik ayrımında (Grice ve Strawson, 1956) belirttiği gibi anlamın kullanımdan kaynaklandığını kabul etse de bahsi geçen filozofların tam tersine anlam ve kullanımı ayırıştırmanın önemini vurgulamıştır.

Austin gibi tanınmış dil filozofları, (1) ve (2) numaralı ifadelerde olduğu gibi sezgisel farklılıkları belirtmişler ve bu farklılıklar için sistematik anlam bilimin bu farklılıkları açıklayamadığını vurgulamışlardır. Eğer 've' yalnızca mantıksal bir bağlaç ise bu durumda 'A ve B' ile 'B ve A' aynı anlamı ifade etmelidir. Fakat (1) ve (2)'deki durum böyle değildir. Buna benzer çok daha fazla durum ortaya konularak doğal

dile geleneksel metotların uygulanmasına şüpheli bir yaklaşım getirilmiştir. Grice, bahsi geçen örnekte görülen farklılıkların, kelimelerin içinde bulundukları cümlelerin anlamının oluşturulmasına daima (ve kolayca kavranabilen) katkı sağladıklarını öne sürmektedir. Grice, bunu büyük ölçüde kelime anlamlarıyla oluşturulan cümle anlamı ve konuşucu ya da durumdan kaynaklanan anlam (konuşucuların içinde bulundukları bağlamda oluşturdukları anlam) olarak ikiye ayırmaktadır. Şimdi bunun nasıl yapıldığına mevcut örnek üzerinden detaylı bakalım.

(1) ve (2) durumunda dilsel anlamdaki fark (gündelik dil filozoflarının sorguladıkları teoriye göre), ya çok küçüktür ya da yoktur; ama kullanımdaki farklılık hatırı sayılır durumdadır. Grice'a göre konuşucu, muhtemelen belli bir anlamla (2)'den çok (1)'i söylemeye çalışmakta ya da (1)'den çok (2)'yi söylemeye çalışmakta; bu da farklılığa yol açmaktadır. Bu farklılık, konuşucunun iki cümleyi söyleyiş sırasından kaynaklanmaktadır ve bu, muhtemelen anlatılan olayların sırasını göstermektedir (bir sıralama olduğunu varsayarak). Ayrıca konuşucu, durumu hem kendi hem de dinleyicinin durum hakkındaki bilgisi açısından inceler. Buradaki yaygın beklenti, ya tavuk çorbasının kendini iyi hissetmeye yardımcı olduğudur ya da her türlü gıda maddesinin besin zehirlenmesine yol açabilecek kirlenme ya da bozulmaya maruz kalmış olabileceğidir. Son olarak konuşucu, (1) ve (2)'yi ifade ederken olayların sıralamasıyla ilgili imayı (ve neyin neye sebep olduğunu) 'fakat bu sıralamada değil' ibaresiyle iptal etmiş olabilir.

Aşağıda Grice'ın karşı duruş çizgisinde biçimsel felsefeye karşı gündelik dil savunusunun bir örneğini daha görebilirsiniz. Austin ve takipçileri, hangi davranışların gönüllü yapıldığı ve dünyada nesnelerin görüldüğü gibi mi olduğu sorularıyla ilgili geleneksel felsefi kaygılara karşı çıkarken, aşağıda (a) cümlelerinde ve çok benzerleri (b) cümlelerinde yanlış bir şeyler olduğunu düşünmektedir.

- (3) a. Sam, kendi isteğiyle başını kaşdı.
 b. Sam, arabasının anahtarlarını kendi isteğiyle teslim etti.
- (4) a. Şu önümde duran, bir bilgisayar ekranına benziyor.
 b. Şu önümde duran, bir hançere benziyor.

Austin'in "Hata olmadan değişim olmaz." (1961, s. 137) sözüne göre (a) cümleleri, normal şartlarda söylenmeleri uygun ve olağan olmadığı için sorunludur. (3a)'da Sam'in başını kendi isteği dışında kaşdığını düşünmek ve (4a)'da da önümde duran şeyin bir bilgisayar ekranı olup olmadığını sorgulamak için bir sebep bulunmamaktadır. Ancak bu durum Sam'in, başını kendi isteğiyle kaşdığı ve önümde duran şeyin bir bilgisayar ekranına benzediğinin doğru olmadığını da göstermiyor. Aslında durum, bu tür açıklamaları yapmanın gereksiz olduğunu gösteriyor.

Bu örnekler, dilbilimsel anlam ve dilsel kullanım arasındaki farklılıklar uygulandığında hem geleneksel felsefi düşüncelere hem de gündelik kullanımdaki inceliklere eşit bir biçimde yaklaşıldığını gösteriyor. İki örnekle inceleyelim: İnanmanın, bilmemeyi ima ettiği iddiasında bulunabiliriz: "Ben, bungee jumping (ayağına ip bağlayıp yüksekten atlama) aktivitesinin tehlikeli olduğuna inanıyorum." cümlesi, konuşucunun bu aktiviteyi bilmediğini ima eder. Çabalamak sözünün bir çaba veya zorluk ima ettiğini iddia edebiliriz: "Harry, ayağa kalkmaya çabaladı." cümlesini, eğer Harry kolay bir biçimde ayağa kalkmışsa söylemeyiz. Ancak Grice'a göre imaları oluşturan şey kişinin söylediği değil, bunun söylenişidir: "Bungee jumping (ayağına ip bağlayıp yüksekten atlama) aktivitesinin tehlikeli olduğunu biliyorum." ya da "Harry ayağa kalktı." Grice, benzer bir şekilde iki anlamlılığa da itiraz etmiştir. Örneğin 'veya/ya da' kelimesi, hem içeren hem de dışlayan bir anlama sahiptir. Aslında anlamından ziyade, 'veya/ya da' kelimesinin kullanımı

‘dışlayan/dışarıda tutan’ imasını ifade eder. Grice’ın “*Modified Occam’s Razor–Değiştirilmiş Özlülük İlkesi*” “Anlamlar, zorunlu olmadıkça çoğaltılmamalıdır.” (1978/1989, s. 47) sözü, dilsel kullanımın dilbilimsel anlamla birleştirilmesi yönündeki artan felsefi çabayı kesintiye uğratar. Bu durum, dilbilimcilere anlam bilim ve pragmatığı birbirinden ayırmının önemini göstermektedir.

2. Konuşucunun Anlamı

Grice, “Meaning - Anlam”da (1957) ‘doğal’ anlamla dil ve iletişim içindeki anlamı karşı karşıya getirmiştir. Duman doğal olarak ateşle bağdaştırıldığı için ateş anlamına gelse de ‘duman’ kelimesi, yaygın bir biçimde dumanla bağdaştırıldığı için duman anlamına gelmektedir. Duman, ateşin varlığını gösterdiği hissi nedeniyle ateşle bağdaştırılsa da açıkça ‘duman’, dumanın varlığı ile bağdaştırılmamaktadır. Duman olsa da olmasa da bu durum dumanla ilgili yaygın konuşma biçimini gösterir. Onun anlamı bir yaygın kullanım durumunu gösterir; çünkü o, başka bir anlama da gelebilirdi veya başka bir kelime de duman anlamına gelebilirdi. Onun anlamı duman; çünkü konuşanlar normalde onu duman anlamını ifade etmek için kullanıyorlar ve diğerlerinin de onu aynı anlamda kullanmalarını bekliyorlar.

Düşünün ki bir konuşucu “Ben, duman kokusu alıyorum.” cümlesini ifade ediyor. ‘Ben’ ile kendisini, (geniş zamanda) ‘koku almak’ fiiliyle koku alma duyusunu ve ‘duman’ kelimesiyle muhtemelen yakın çevresindeki dumanı ifade ediyor. Muhtemelen o anda duman kokusu aldığını ifade ediyor. Burada önemli olan konuşucunun söylediklerinin ne anlama geldiği ve buradaki cümle yapısına göre söylenenlerin anlamlarının cümlelerin anlamıyla nasıl bir araya getirildiğinin doğrudan bir sonucu değildir. Her şey bir kenara, mecazi olarak da konuşuyor olabilirdi ve eşinin henüz yaptığı bir açık-

lamaya karşılık olarak eşinin kendisinin dikkatini dağıtmaya çalıştığını da ima ediyor olabilir. Bu nedenle, kelimeler kullanılırken kelimelerin anlatmaya çalıştığı bir anlam vardır, bir de konuşucuların onlara yükledikleri başka bir anlamı daha vardır ve bu ikisi de aynı olabilir.

2.1. İletişimsel Anlamlar⁴

Grice, konuşucu anlamının, kelime anlamından daha temel olduğunu, sonuçta kelimelerin anlamlarının nihayetinde insanların onlarla neyi ifade ettiklerine bağlı olduğunu savunur. Grice'a göre kelimelerin anlamını, onları kullanan kişilerin anlamları belirler (Grice, 1968). Fakat bir konuşucu için kelimeleri söylerken ya da başka bir şey yaparken bir anlam ifade etmek nedir?

Anlam ifade etmek, yalnızca dinleyicide bir etki yaratmak değildir. Bunu yapmanın pek çok yolu vardır. En azından bilinçli yapılmalıdır. Fakat bir kişinin diğerleri üzerinde etki yaratması için pek çok yol vardır ve bunların çoğu iletişim içermez. Konuşucunun anlamı, dinleyici kitlesi üzerinde oluşturmak istediği etkiyle ilgili anlamının algılanmasıdır. Aslında Grice'a (1957) göre bir kişinin dinleyicisi üzerinde yaratmak istediği etki, onların kendi anlamını algılaması üzerinedir. Bu, Grice'ın, bir şey ifade ederken buna özel bir tür anlamın eşlik ettiği, yani iletişimin bir anlamda yansıtılmalı (*reflexive*) olduğu şeklindeki dâhice düşüncesinin özüdür. İletişim kurmak, bir anlamda yansıtılmalıdır.

İletişim içinde neler olduğunu bir düşünün. Belli bir düşünceniz vardır ve bunu birilerine aktarmak istersiniz. Bu nedenle iletme anlamınız açık olmalıdır. Onların sizin anlamınız hakkında ne düşüneceklerini düşünmeden iletişim

⁴ Grice 'intention' (niyet/anlam) ve 'meaning' (anlam) kelimelerini 'anlam' olarak kullanmıştır. Bu bağlamda 'communicative intentions' ve 'speaker intentions', 'iletişimsel anlam' ve 'konuşucu anlamı' olarak çevrilmiştir. (Çev.)

kurma anlamınız iletişimsel olmaz. Örneğin düşünün ki karşınızdaki insanın sizin alçak gönüllü biri olduğunuzu düşünmesini istiyorsunuz ve kendiniz hakkında fazla mütevazı ifadeler kullanıyorsunuz. Bu durumda, karşı taraf anlamınızı anlarsa anlamınız gerçekleşmemiş olur. Yani karşı taraf, sizin alçak gönüllü olduğunuzu düşünmeyip sizin kendinizi alçak gönüllü olarak göstermeye çalıştığınızı düşünebilir. Anlamınız açık olsa bile bu, tek başına sizin anlamınızı iletişimsel kılmaz. Örneğin ısıtma sisteminin ısınıp arttırarak misafirlerinize artık gitme vaktinin geldiği mesajını verebilirsiniz, fakat bunu söyleyemezsiniz. Eğer misafirleriniz gitme vaktinin geldiğini düşünürlerse bu, sizin anlamınızı anladıkları için değildir. Eğer oda yeterince ısınırsa anlamınız misafirler anlamınızı anlamadan gerçekleşmiş olur.

Bu tür örnekler, Grice'a bir anlamın iletişimsel olabilmesi için belli bir biçimde aleni olması gerektiğini düşündürmüştür. Grice'a göre, iletişimsel anlamlar bilinçli olarak alenidir ve bu özellik görevlerini yerine getirmelerinde önemli bir rol oynamaktadır. Yani, birilerine bir şeyler söyleyerek bir şeyi iletmeye çalışırken, konuşucu iletmeye çalıştığı anlamın dinleyiciler tarafından o şekilde iletmeye çalışıldığının anlaşılmasını hedefler. Bu, konuşucunun anlamının bir parçası olduğu için iletişimsel anlamlar aleni bir şekilde yansıtmalıdır. Konuşucu, eğer sözlerinin 'anlamının anlaşılması yoluyla dinleyicide bir etki yaratmasını' (Grice, 1957/1989, s. 220) amaçlıyorsa sözleriyle bir anlam iletir. Ancak herhangi bir etki bunu başaramaz.

2.2. Amaçlanan 'Etki'

Eğer bir şeyi birine iletiyorsanız iletişim başarısı (size inancaları, uymaları, affetmeleri, vb.) size istediğiniz gibi karşılık vermelerini gerektirmez. Searle'ün belirttiği gibi bunlar iletişimi aşan (bkz. Searle, 1969, s. 47) *etkisözel etkilerdir*

(Austin, 1962, s. 101 ve devamı). Strawson'ın belirttiği gibi, söylenenin anlaşılması için bu yeterlidir (1954, s. 459). Bunun için dinleyici, konuşucunun tavrını (ve konuşmanın içeriğini) inanma, niyet, pişman olma, ötesini ve konuşucunun gerçekten bu tavra sahip olup olmadığını algılamalıdır. Bu da konuşucunun, bir anlam ifade etmek için öncelikle bu etkiyi yaratmayı hedeflemesidir. Eğer Bach ve Harnish'in önerdiği gibi "Bir sözü ifade etmek, aslında dinleyici tarafından bu sözün gerçekten o anlamda söylendiğini de içerir." (1979, s. 15). Bu durumda başarılı bir iletişim kurmak anlaşılır olmayı, yani ifade edilen sözün algılanmasını içerir. Bunun ötesinde dinleyicinin karşılık vermesini de gerektirmez. İletişimsel anlamın gerçekleşmesi "onun yerine getirilmesi algılanmasını içerir" (Age..). Grice'in düşüncesinin diğer yüzü, iletişimsel anlamların doğal olarak yansıtılmalı olmasıdır.

2.3. Yansıtma Çelişkisi

"Bir dinleyici kitlesinde bir anlamın algılanması yoluyla etki yaratmak" fikri üzerine Grice, "Bu bir yansıtma çelişkisi içeriyormuş gibi görünse de aslında böyle değil" yorumunu getirmiştir (1957/1989, s. 219). Bu bir çelişki içeriyormuş gibi görünür; çünkü anlam, kendine yansıtılmalıdır. Aslında bu çelişki havası, dinleyicinin konuşucunun anlamının farkına varması kadar dinleyicinin çıkarımlarını da içerebilir. Peki burada çelişkili bir durum var mı?

Eğer tekrarlayan anlamları yansıtılmalı anlamlarla karıştırırsanız –ki aslında Grice kendisi de karıştırmıştır– bu durum çelişkili görünebilir. Yukarıda en son atıfta bulunulan paragrafta Grice, "konuşucu sözlerinin [kendisi tarafından] anlamlandırıldığı şekilde anlaşılmasını da hedeflemektedir" (1957/1989, s. 219) diyerek alternatif bir formül vermektedir. Daha sonra Grice (1969), bu formülünü geliştirmek için bir girişiminde, yansıtılmalı anlamlardan tekrarlayan

anlamlar uğruna vazgeçmiştir. Daha sonrasında ise ‘tekrar gözden geçirilmiş anlam’da bu fikri reddedip, bunun yerine asıl ihtiyaç duyulan şeyin ‘gizli anlamların’ (1982/1989, s. 302) yokluğu olduğunu söylemiştir. Ancak Gilbert Harman, Grice’in orijinal fikrine bağlı kalması gerektiğini düşünür:

Grice, kendisi de ilk başta analizinin yansıtma içerdiğini ifade etmektedir... fakat kendi tabiriyle ‘kendine yansıtımlı çelişki’ endişeleri nedeniyle analizlerini her biri bir öncekiyle ilgili bir dizi anlam içerecek şekilde yeniden düzenlemeye devam eder. Bu, ortaya çıkan teoride muazzam bir karmaşıklığa yol açıyor. Bu karmaşanın çoğunluğu yapaydır ve Grice’in orijinal analizine bağlı kalmayı reddetmesinden ve kendine yansıtma anlamlarının cazip gelmesindendir. (Harman, 1986, s. 87-88)

Yansıtımlı anlamlar, her biri birbirini izleyen bir anlamlar serisi değildir. Bir konuşucu, bir şeyi ifade etme isteğinde olup bu anlamının farkına varılmasını içeren başka bir anlam tasarlamaz. Eğer öyle olsaydı bir anlam, kendisinin farkına varılmasını içeren başka bir anlam tasarlamayı gerektirirdi ve bu, sonsuzluğa uzanan bir döngü hâlini alırdı. Grice’in tekrarlamalı anlamlarına yönelişi, gittikçe artan karmaşıklıkta formülleştirmelere yol açmıştır. Bu karmaşık formülleştirme, her birinin bir öncekine karşıt örnekler göstermesiyle Strawson (1964) ile başlatılmış, Grice’in (1969) kendisi tarafından takip edilmiş, Schiffer (1972) tarafından doruğa ulaştırılmıştır. Ancak Harman’ın belirttiği gibi kendine yansıtımlı anlamlara takılı kalmak, bu karmaşıklığı ve sonsuz geriye gidiş tehdidini önler. Bach (1987) da Recanati (1986) sebebiyle diğer endişelere de karşılık vererek yansıtımlı anlamlar üzerine benzer fikirler belirtmiştir.

Yansıtma çelişkisinin görüntüsü, Grice’in anahtar sözü ‘bu anlamın algılanması yoluyla’ ortaya çıkmaktadır. Yani konuşucuyu anlamak için dinleyicinin bir çeşit dairesel nedensellik

içine girmesi gerektiği olabilir. Bu, kulağa şöyle gelebilir: Dinleyicinin, konuşucunun iletişimsel anlamını algılaması için onun iletişimsel anlamını zaten biliyor olması gerekir. Ancak bu fikir, dinleyicinin konuşucunun anlamını algılamak için neleri dikkate almak zorunda olduğunu yanlış yorumlamak olur. Dinleyici, konuşucunun sözlerinin temelindeki anlama bakarak konuşucunun sözlerinden çıkarım yapmaz. Tam tersine konuşucu, herhangi bir konuşucu gibi bir şeyi ya da başka bir şeyi söylemek ister ve dinleyici de söz konusu anlamın içeriğini değil, bu genel gerçekliği dikkate alır.

3. Konuşmaya Dayalı Sezdirim

Grice, özellikle dilbiliminde “Konuşmaya Dayalı Sezdirim” teorisiyle bilinmektedir. Temel fikir yeni değildi. Yeni olan şey Grice’ın ona verdiği isim değil, onun örnekleriyle ilgili görüşleriydi. Bu görüşleri, Grice’ın konuşucu anlamı tanımlarıyla birleşip uygulanmasıyla birlikte pek çok felsefi soruya yol açmıştır. Bir konuşucunun, söylediği şeyle ifade ettiği anlam farklı ise o konuşucu bir şeyi sezdiriyordur. Her zaman olmasa da genellikle söylediği şey, söylediği şeyin mantıklı imasından da farklıdır. Bu nedenle Grice (1967), ‘ima etmek’ fiili yerine ‘sezdirmek’ fiilini kullanmaktadır ve yeni sözcük olarak da ‘ima’ yerine ‘sezdirim’ kullanmaktadır.

Örneğin, akşam yemeği yediğiniz bir restoranla ilgili size soru sorulduğunu düşünün ve cevaben “Yemeklerden zehirlenmedim.” dediğinizi düşünün. Bunu söylemek, karşınızdakine restoranın orta düzeyde olduğunu anlatmanızı sağlar. Ancak tabii ki söylediğiniz açıkça bunu ima etmez. Aslında mükemmel yemekler zaten sizi zehirlememelidir. Bunun yanında Grice’ın belirttiği gibi, konuşmaya dayalı sezdirimler iptal de edilebilir. Yukarıdaki ifadeye şunu da ekleyebilirdiniz: “Yemeğin mükemmel olmadığını söylemeye çalışmıyorum.” Aslında sezdirimin ilk başta ortaya çıkmadığı durum-

lar da vardır; son zamanlarda yaşanan bir koli basili salgını gibi. Grice'a göre sezdirimlerin çoğu, sözden ayrılmaz durumdadır. Konuşucu, söylemek istediğini başka türlü söylese de hâlâ aynı şeyi sezdirmiş olur. Aşağıdaki gibi istisnalar da görülebilir. Konuşucunun neyi nasıl söylediği, kelime kullanımı veya telaffuzu da önemli rol oynar.

Bir konuşucu, nasıl olur da söylediği sözle ima etmediği bir şeyi sezdirebilir? Konuşucu bunu, dinleyicinin iş birliği kurduğu gerçeğini kullanarak, yani dinleyicinin konuşucunun doğru, bilgi verici, ilgili ve uygun bir biçimde konuştuğu varsayımıyla sağlar. Eğer söylenenin yüzeysel anlamı bu varsayımla uyumlu değilse dinleyici, hâlâ bu varsayıma dayanarak konuşucunun başka ne demek istediğini bulmak için farklı mantıklı anlamlar bulmalıdır. Yukarıda konuşucunun bir restoranı değerlendirmesinin istendiği örnekte dinleyici, konuşucunun ne demek istediğini anlamaya çalışırken, verilen bilginin konuşucunun doğru, bilgi verici ve soruya uygun olduğu varsayımına dayanarak anlamaktadır. Dinleyici, konuşucunun neyi niye söylediğiyle ilgili bir mantıklı açıklama bulur.

3.1. *İş Birliği Prensibi ve İletişim İlkeleri*

Grice bu fikirleri, genel anlamda İş Birliği Prensibi ve dört adet alt iletişim ilkeleri olarak formüle edip kodlamıştır (Grice, 1975/1989, s. 26-27):

İŞ BİRLİĞİ PRENSİBİ: Konuşmanın amaç ve hedefi doğrultusunda ve uygun yerinde konuşmaya olan katkınızı beklediği şekilde yapın.

NİTELİK: Katkınızı doğru anlamda yapınız.

1. Yanlış olduğuna inandığınız bir şeyi söylemeyiniz.
2. Yeterince kanıtınız olmadan bir şey söylemeyiniz.

NİCELİK:

1. Konuşmaya katkınızı (konuşmanın amacı doğrultusunda) yeterince bilgilendirici olacak şekilde yapınız.
2. Konuşmaya katkınızda gereğinden çok bilgi vermeyiniz.

BAĞINTI: Konuşmanızı bağıntılandırınız (diğer söylenenlerle ilişkilendiriniz).

TARZ: Açık olunuz.

1. İfade belirsizliğini önleyiniz.
2. Muğlaklığı önleyiniz.
3. Kısa ve öz konuşunuz (gereksiz söz kullanıp sözü uzatmayınız).
4. Düzenli olunuz.

Bu ilkelerin tam olarak ne oldukları üzerine, yani yeterli bir biçimde formüle edilip edilmediklerine dair ya da bu listenin kısaltılıp kısaltılamayacağına üzerinde durabiliriz (bu konudaki tartışmalar için bkz. Harnish, 1976). Örneğin, değişik ilkeleri uygularken ne olduğunu merak edebilirsiniz. Grice'ın bu görüşlerine karşı çıkan genel bir görüş ise bu görüşlerin yeterince tahmin gücüne sahip olmadığını, aslında farklı normların, farklı sosyal durumların ve kültürel farklılıkların da bu görüşlerden uzaklaşmalara yol açabileceğini söylüyor. Buna ek olarak daha doğru bir görüşte, dinleyicinin konuşucunun sezdirimlerini nasıl anladığı ve bunu nasıl yapabileceği açıklanmalıdır denilmektedir. Tabii ki bu, felsefi bir teoriden çok fazla şey beklemek olur. Bu zor konular, geleceğin psikolojisine aittir.

Felsefi açıdan, detaylar her ne olursa olsun önemli olan, konuşucuların genellikle söylediklerinin ötesinde veya söylediklerinden farklı anlamları iletmeyi başardıklarıdır. İletişim bir telepati değilse konuşucunun iletişimsel anlamları ve dinleyicinin bunlarla ilgili çıkarımlarında rasyonel bazı kısıtlamalar olmalıdır. Aşağıdaki örneklerde gösterildiği üzere

Grice'in ilkeleri, konuşucu ve dinleyicilerin iletişimin başarısı için dikkate aldığı çeşitli noktaları işaret etmektedir. Bu doğrultuda Bach ve Harnish, Grice'in ilkelerinin dinleyicinin çıkarım yapmak için dayandığı konuşucu anlamı üzerine düşündükleri varsayımlar olarak ele alınmasını önerirler (1979, s. 62-65). Bu nedenle bir varsayım mevcut değilse dinleyici, konuşucunun sözlerinin bir yorumunu arar. Aslında Bach ve Harnish, Grice'in belirsiz ve gerçek dışı İletişim Prensibi yerine önerdikleri *İletişim Tahminidir*: İnsanlar konuşurken tanımlanabilir anlamlar taşırlar (1979, s. 12-15).

Aşağıdaki örnekler, dinleyicilerin Grice'in ilkelerini açıkça ihlal ettiklerini (Lewis, 1979'dan alınan bir terim) göstermektedir. Bir konuşucu, açıkça yanlış bir şey söylüyorsa ve dolaısıyla nitelik ilkesini ihlal ediyorsa aslında bunu yaparken başka bir anlam ifade etmeye çalışıyor olabilir. Örneğin (5)'te konuşucu, söylediği şeyin tam tersini, (6)'da daha az aşırısını ve (7)'de daha gerçekçisini anlatmaya çalışıyor olabilir.

- (5) *Aristokratlar*, hayatımda izlediğim en iyi kalpli filmi.
- (6) O kadar çok eğlendim ki bir ay boyunca hiç uyumadan D&D oyununu oynayabilirdim.
- (7) %85 ile üst seviyeyi gördü, en fazla % 40, % 60'a tutundu, % 15'e kadar düştü.

Konuşucunun, bu ironi, mübalağa ve eğretilme durumlarında iletmeye çalıştığı anlam açıktır. İletmeye çalıştığı anlam, söylediği sözler ya da Grice'a göre 'söylüyormuş gibi yaptıkları' değildir. Ancak şuna dikkat etmek gerekir ki tüm nitelik ilkeleri, lafzi içeriğin yanlışlığına dayanmaz. John Donne'un ünlü *No Man is an Island* [*Hiç kimse bir ada değildir*] eseri, bu duruma bir örnektir.

Nicelik sezdirimleri konuşucuların yalnızca söyledikleriyle değil, aynı zamanda söylemedikleri daha güçlü şeylerle anlam ifade etmeleri gerçeğine dayalıdır. Aşağıdaki örnekler üzerinde düşünebiliriz:

- (8) Barry, 136 kiloluk halteri kaldırmak için çok uğraştı.
- (9) Onu kaldıracak kadar güçlü olduğunu düşündü.
- (10) Daha önce 113 kiloluk halteri üç kez kaldırmıştı.
- (11) Barry, fiziksel egzersizini yüzme ya da koşuyla bitirdi.

Cümlelerin değil, konuşucuların sezdirimleri ilettiğini göz önünde bulundurarak bu ve benzeri cümleleri duyduğumuzda veya söylediğimizde nicelik sezdirimlerini düşünmeliyiz. (8) söylenirken Barry'nin 136 kiloluk halteri kaldırmakta başarısız olduğunu sezebiliriz. Tam tersi olsaydı başardığı söylenirdi. Benzer bir şekilde (9)'da o halteri kaldırabileceğinden emin olmadığını sezebiliriz. (10) ile ise 113 kiloluk halteri üç defadan daha çok kaldırmadığını sezebiliriz. Son olarak (11)'de Barry'nin yüzmeye ya da koşuya gittiğini, her ikisini birden yapmadığını ve hangisini yaptığını bilmediğimizi sezdirebiliriz. (8) ve (9) numaralı durumlarda konuşucunun sezdirimi, eğer daha detaylı bilgi verebilecek durumda olsa verirdi varsayımına dayalı olarak anlaşılabilir. (10) numarada ise konuşucu, Barry'nin 113 kiloluk halteri kaç kez kaldırdığını biliyor durumda, fakat (11) numarada varsayım tam tersi; çünkü konuşucu, Barry'nin yüzmeye mi yoksa koşmaya mı gittiğini ya da her ikisini birden mi yaptığını bilmiyor. Eğer bilseydi söylerdi.

Bağıntı sezdirimleri de bir şey söylerken başka bir şeyi dışarıda bırakmakla ilgili durumlar olabilir. Grice'ın en çok bilinen iki örneği:

- (12) Köşede bir araba servis merkezi var. ("Benzinim bitti." sözüne yanıt olarak)
- (13) Noktalama işaretlerini doğru kullanmış ve el yazısı mükemmel. (bir tavsiye mektubundan)

Eğer araba servis merkezi açık ve akaryakıt satışı da yapıyorsa (12)'deki söz, konuyla ilgilidir ve rasyonel bir konuşucunun anlamı da böyledir. (13) numara ise oldukça fark-

lıdır. Konuşucu, bir sebepten dolayı açık konuşmamaktadır. Bu durumda yazar, okuyucudan şöyle bir çıkarım yapmasını beklemektedir: Aday hakkında başka olumlu şeyler söyleyebilecek olsaydım söylerdim.

Tarz sezdirimleri genellikle en az rastlanandır. Bu sezdirimler konuşucunun söylediği yalnızca belli bir sözü değil, o sözün ne şekilde söylendiğini de kullanırlar. Bu sebeple bunlar, Grice'ın ayrılmazlık testlerine istisna oluştururlar. Açıkçası, bir şeyi söylemek için değişik yollar varsa ve konuşucunun seçtiği yol, dinleyicinin o sözü nasıl anlayacağını etkiliyorsa sezdirimler ayrılabilir. Aşağıdaki örnekler bunu göstermektedir:

(14) Bu yaptığın oldukça yüksek nitelikli bir yemeğe benziyor.

(15) Seni daha çok görmek istiyorum.

Bir gastronomi hocasının (14) numarayı söylediğini düşünün. Muhtemelen anlamı, yemeğin görüldüğü kadar güzel olmadığını ifade etmektir. (15) numarayı söyleyen konuşucu, belirsiz ifade tarzını kullanarak dinleyiciyle daha fazla vakit geçirmenin ötesinde bir şey söylemeye çalışmaktadır.

Anlaşıyor ki Grice; konuşucuların, ilkeleri bilinçli olarak kullandığını ya da dinleyicilerin, ilkeleri bilinçli olarak dikkate aldığını öne sürmüyor. Ancak bu durum, iletişim sürecinde ne gibi psikolojik etkenlerin rol oynadığı sorusunu gündeme getiriyor. Bu yalnızca dinleyicilerin, konuşucuların ne demek istediğini (söylemeye çalıştıkları tam olarak söyledikleri şey olsa bile) anlamaya çalışmalarını içermiyor, aynı zamanda konuşucuların ne söyleyeceklerini seçip anlatmaya çalıştıkları şeyi tam olarak ifade etme çabalarını (açıkça söylemedikleri zaman bile) da içeriyor. Grice, ikinci soruya eğilmiyor ve onun sezdirim görüşleri, ilk soruya cevap verirken genellikle yanlış yorumlanıyor.

3.2. Yaygın Yanlış Anlamalar

Konuşmaya dayalı sezdirimler hakkında pek çok yanlış algı, “Mantık ve İletişim – *Logic and Conversation*” ya da onunla ilgili diğer yazılara bağlı olarak yaygın olarak ortaya çıkmıştır. Buradaki yerimiz, birkaç tanesinden daha fazlasını belirtmeye ya da belgelemeye yeterli gelmiyor (daha fazlası için bkz. Bach, 2006). Aşağıdaki iki tanesi belki de en önemlileridir.

Öncelikle ilkeler (ya da varsayımlar) sezdirimleri belirlemez, daha ziyade ilkelerin iletişimini mümkün kılarlar. Bunlar, konuşucuların farkında olmadan dinleyicilerden kendilerinin ne sezdirmek istediklerini anlamalarını – çıkarım yaparak belirlemelerini- beklemleridir. Bu durum, konuşucu anlamı olduğu için konuşucunun anlamı sezdirimin, kelimenin topyekun anlamının, ne olduğunu belirler. Bunun da ötesinde Grice’ın konuşmaya dayalı sezdirimlerinde ilkeler rol oynadığı için yani sezdirimlerin nasıl iletildiği söz konusu olduğu için yaygın, ama yanlış bir biçimde ilkelere yalnızca sezdirimlere etkisi olduğu zannedilir. Aslında ilkeler, konuşucunun söylediğiyle anlamının aynı olduğu yani kelimelerin esas anlamının iletildiği ifadelerle de aynı şekilde etki ederler. Dinleyici, yine de bu durumda çıkarım yapmalıdır. Böylelikle ilkelerin yalnızca dilbilgisel anlamın terkedildiği ve onun yerine konuşucu anlamı ya da söylenenin ötesindeki anlam ya da bağlamsal bilginin getirildiği durumlarda etkili olduğunu düşünmek yanlıştır (bağlam ve bağlamın neyi belirlediği ya da neyi belirlemediği hakkında daha fazla bilgi için bkz. Bach, 2005).

Başka bir yanlış algı ise dilbilimsel ifadeler (cümleler ya da tek tek kelimeler bile) bir şeyler sezdirebilir. Konuşucular tarafından belli başlı ifadeler karakteristik olarak bir şeyler sezdirmek için kullanılır. Bu durumda Grice’ın *genelleştirilmiş konuşmaya dayalı sezdirimleri* (özelleştirilmişlerin tersine) adını verdiğimiz olguya ulaşırız. Bunlar, orta düzeyde bir anlam ortaya çıkardıkları düşünülerek Stephen Levinson

(2000) tarafından derinlemesine incelenmiştir. Aslında orta düzeyde bir çıkarım ortaya çıkarmışlardır; ama Levinson, çıkarımları Grice'in genelleştirilmiş konuşmaya dayalı sezdirimleriyle karıştırmıştır.

Bununla ilgili başka bir yanlış anlama ise Grice'in görüşlerine karşı çıkılmasıyla sonuçlanmıştır. Grice'in görüşlerinde sezdirimler algılanırken çıkarım yapma sürecinin yanlış yorumlandığı iddia edilmiştir. Ayrıca, Grice'in görüşlerinin pragmatik ihlallerin varsayımına da ışık tutmadığı, ifadelerin içine gömülü olan sezdirimler örnek gösterilerek öne sürülmüştür. Aşağıda bu karşıt görüşün tipik bir açıklamasını görebilirsiniz:

Grice'in gözlemlerinde sezdirimler, önceden belirlenmiş 'söylenen şeye' bağlıdır. Ancak diğer taraftan 'söylenen şey'; belirsizliği giderme, bağlamı belirtme, nitelik gösterme gibi olgulara bağlıdır. Daha da ötesinde söylenmeyen şeyler ve kapsamı darlaştırma gibi olgulara da dayanırlar. Fakat kurulan cümleyi algılamanın ön koşulu olan bu süreçlerin her biri, sezdirimlerden ayırt edilemez görünen süreçlere önemli ölçüde bağlıdırlar. Böylece söylenen şey, hem sezdirimleri belirlemekte hem de sezdirimler tarafından belirlenmektedir. Bunu *Grice* olarak adlandırabiliriz. (Levinson, 2000, s. 186)

Bu karşı fikir, yukarıda bahsedilen iki farklı çeşitteki belirlemenin karıştırılmasına dayalıdır. Esas itibarıyla söylenen, ne sezdirileni belirler ne de sezdirilen tarafından belirlenir. Levinson ve diğerleri, Grice'in görüşlerini dinleyicinin çıkarımlarının psikolojik bir modeli olarak algılayıp yanlış yorumlamışlardır. Aslında dinleyici, konuşucunun ne sezdirmeye çalıştığını anlamaya çalışmadan önce ne söylediğini anlamaya çalışır (bkz. Bach, 2001, s. 24-25 ve Saul, 2002). Fakat bu, Grice'in görüşlerindeki anlam değildir. Grice, 'bir konuşmaya dayalı sezdiriminin varlığı ondan bir anlam çıkarabilmek'

olabilir şeklinde öneride bulunmuştur (1975/1989, s. 31), fakat yine de kesinlikle böyle olmalıdır dememiştir.

Burada bahsi geçen karışıklık, literatürde oldukça geniş bir biçimde yaygın bir yanlış algı olan bazı sezdirimlerin 'gömülü' olduğu fikrine yol açmaktadır ve bu, aşağıdaki cümlelerdeki sözlerde görülmektedir:

(16) Evlenip hamile kalmak, hamile kalıp evlenmekten iyidir.

(17) Michelle, Barack'ın iki çocuğu olduğunu düşünüyor.

(16)'daki iki eylemsi önerme, semantik olarak eş değerdir. Bir konuşucu, yüksek ihtimalle önce evlenip sonra hamile kalmanın daha iyi olduğunu sezdirmektedir. (17)'de ise sezdirim Barack'ın iki çocuk sahibi olduğu değil, Michelle'in böyle düşündüğüdür. Bu örnekler, sezdirimleri anlama sürecinin ne söylendiğinden emin olmayı gerektirmediğini göstermektedir. Bu örnekler, sezdirimlerin bir şeyin içine gömülü olduğunu göstermemektedir. Aslında konuşucular zaten sezdirdiklerine göre, bazı sezdirimlerin gömülü olduğunu söylemek pek anlamlı değildir.

3.3. Söylemek ve Sezdirmek Arasında

Grice, söyleme ve sezdirme arasındaki karşıtlıkta her iki durumun da mümkün olduğunu öne sürmüştür. Konuşucu, söylediğini anlatmaya çalışabilir, söylediğinden fazlasını da anlatmaya çalışabilir ve konuşucu, bir şey söylerken başka bir şey de anlatmaya çalışabilir. Grice, ikinci durum daha çok mecazi anlatım olarak tanımlansa da her iki durumu da sezdirim olarak nitelemiştir. Tabii ki bir konuşucu bir şey söylerken tam olarak söylediği şeyi de anlatmaya çalışabilir. Grice, birçok filozof (Bach, 1994; Carston, 2002; Recanati, 2004 ve Sperber and Wilson, 1986) tarafından araştırılmış

yaygın bir gerçeği gözden kaçırmış görünmektedir. Onların görüşlerine göre standart kullanımları anlamlarının ötesine geçen pek çok cümle (belirsizlikleri giderilmiş ve nitelikleri doğru gösterilmiş olanlar bile) vardır; fakat bu cümleler, sezdirim ya da mecazi kullanım da olmayabilirler.

Bu görüşün gerçekleşebileceği bir durum, konuşucunun anlatmaya çalıştığı şeyin açıkça söylenenden daha karmaşık bir önerme sunmasıyla olabilir. Aşağıdaki örneğe bakınız:

(18) Sidney ve Sally nişanlandılar.

Konuşucu, ikinci kısmı açıkça söylemese de büyük ihtimalle onların birbirleriyle nişanlandıklarını söylemeye çalışmaktadır. Pekala bu unsur iptal edilebilir. Konuşucu, kendisiyle çelişkiye düşmeden 'birbirleriyle değil' ifadesini de bu cümleye ekleyebilirdi. Benzer biçimde (2) numaralı

(2) Lizzie, tavuk çorbası içti ve kendini kötü hissetti.

cümlesini söyleyen kişi büyük ihtimalle Lizzie'nin, içtiği tavuk çorbası sebebiyle kendini kötü hissettiğini ifade etmektedir. Yine açık olmayan kısım iptal edilebilir. Konuşucu, (2)'yi söyleyip arkasından 'çorba içtiği için kendini kötü hissetmedi' diye de ekleyebilirdi. Her iki durumda da konuşucunun kendini ifade etmesini sağlayan şey, söylediği cümlenin dilsel anlamından öte nicelik ilkesine göre maksimum uygun bilgiyi vermek ve daha geniş anlam hedefi olduğunu göstermektir.

Diğer durumlarda konuşucunun söylediği şey söylemeye çalıştığından hem daha kapsamlıdır hem de bir önerme sunmamaktadır. Dondurmasını yeni bitirmesine rağmen

(19) Biraz daha istiyorum.

diye yalvaran bir çocuğu düşünün. Yalnızca biraz daha is-

tiyorum demeye çalışmamaktadır. Aslında biraz daha dondurma istiyorum demektedir. Annesi de bunun karşılığında

(20) Yeterince yedin.

diye bağırırsa yeterince dondurma yedin demek isteyecektir. Her iki durumda da cümle, bir önermeyi tam olarak ifade etmekte iken *kelime kullanımı* açısından eksik kalmaktadır. Fakat konuşucunun anlatmaya çalıştığı şey tam bir önermedir. (19) ve (20) gibi cümleler, okullarda öğretilen dil bilgisi kurallarını ihlal ediyor görünmektedir. Farklı bir sebepten dolayı (kelime kullanımı eksikliği) da olsa (17) ve (18)'de konuşucunun söylediği şey, cümlelerin anlattığından daha niteliklidir. (17) veya (18)'deki bir konuşucunun anlatmaya çalıştığı şey, mesajın genişletilmesi iken; (19) ve (20)'deki konuşucunun anlatmaya çalıştığı şey, mesajın tamamlanmasıdır.

Grice'ı eleştirenlerin bazıları, genişletme ve tamamlamaların genel anlama yeterince yakın olmadığını ileri sürmekte ve Grice'ın, söylenen anlam fikrine dâhil olmadığını düşünmektedir. Diğer yandan, sezdirim diye adlandırılan olgulara daha yakın olduklarını söylemektedirler. Sperber and Wilson (1986, s. 182), bu ara kategoride bulunan durumlar için *açıklama* kelimesini önermiştir. Buna göre anlatılmaya çalışılanın bir kısmı da söylenendir. Bach (1994), bu tür durumları *imalı* olarak adlandırmıştır. Çünkü anlatmaya çalıştığımız şeyin bir kısmı, üstü kapalı olarak genişletme ya da tamamlama yoluyla söylenmektedir. Recanati (2004), söylenenle ilgili fikirlerin bu durumları kapsamı gerektiğini önermektedir (aslında söyleme üzerine bir seri hâlinde daha liberal fikirler önermektedir). Fakat Recanati, açıkça Grice'ın cümleyi oluşturan öğeler ve cümle yapılarıyla eşleşen söylenen söz kavramının ötesine geçmektedir (Grice, 1969/1989, s. 87).

İleri Okumalar

Grice'in konuşucu anlamı, görüşleri ve konuşmaya dayalı sezdirimleri, felsefe ve dilbilimi üzerinde uzun süreli bir etki oluşturmıştır. Pek çok özel durumlar üzerindeki fikir ayrılıklarına rağmen genel olarak kabul edilmiştir ki Grice'in stratejisi, çok anlamlılık gerçekliği ve karmaşık kelime kullanımından çok rasyonel dil kullanımının yardımıyla semantik-kelime kullanımı üzerindeki yükü hafifletmiştir. Grice'in stratejisi, geniş bir yelpazede problemlere uygulanmıştır. Yalnızca felsefe alanında değil, önermesel tutumlar ve belirtili betimlemelerin referans olarak kullanılması ve felsefenin diğer alanları olan epistemoloji-bilgi felsefesi ve meta-etik alanlarında da kullanılmaktadır. Dilbilimi ve bilgisayar bilimlerinde kelime hazinesi, anaför, konuşma planlama ve söylem analizi gibi konularda da kullanılmıştır. Konuşucu anlamı, genel itibarıyla sanatçının anlamı bağlamında edebiyat kuramı ve estetikle de ilgilidir. Söylemekle sezdirmek arasındaki fark, temel olarak [içinde bir] hukuk kuramını barındırır. Özellikle yalan söyleme ve yanlış yönlendirme arasındaki farkı açıklarken yardımcı olabilir: Yalancı şahitlik, dolandırıcılık ve iftiraya esas olan kanunlardaki gibi.

Grice'in en önemli ve etkili fikirleri olan konuşucu anlamı ve konuşmaya dayalı sezdirimlerine eğildik. Stephen Neale (1992), bu ve benzeri fikirler üzerine daha kapsamlı bir tartışma sunmaktadır. Chapman (2005), Grice'in dil felsefesinin ötesindeki fikirleri üzerine geniş kapsamlı bir biyografi sunmaktadır. Larry Horn (2009), sezdirimler üzerine 40 yıllık bir dünden bugüne derleme sunarken; Bart Geurts (2010), nicelik ilkesi üzerine derinlemesine bir çalışma sunmaktadır. Daha da kapsamlı bir çalışmanın içine Grice'in konuşucu anlamı (Grice, 1969, 1982), incelemelerini geliştirme girişimleri, yapısal anlamı konuşucu anlamına indirme (1968), tartışma yaratan hibrit fikri, genel sezdirimler gözlemleri (zıt fikirler için bkz. Bach, 1999), ön varsayım

pragmatik yaklaşım (Grice, 1981) ve Petrus (2010)'da bir araya getirilen en son yazılarda gösterilen, Grice'in felsefe ve ötesine olan etkilerinin belgeleri olacaktır.

Bibliyografya

- Austin, J. L. (1961), 'A Plea for Excuses', in J. L. Austin, *Philosophical Papers*, ed. J. O.
- Urmson and G. J. Warnock. Oxford: Oxford University Press, s. 123-152.
- _____, (1962), *How to Do Things with Words*. Oxford: Oxford University Press.
- Bach, K. (1987), 'On Communicative Intentions: A Reply to Recanati', *Mind & Language*, 2, 141-154.
- _____, (1994), 'Conversational Implicature', *Mind & Language*, 9, 124-162.
- _____, (1999), 'The Myth of Conventional Implicature', *Linguistics and Philosophy*, 22, 327-366.
- _____, (2001), "You Don't Say?" *Synthese*, 128, 15-44.
- _____, (2005), "Context *ex machina*", in Z. Szabó (ed.), *Semantics versus Pragmatics*. Oxford: Oxford University Press, s. 15-44.
- _____, (2006), "The Top 10 Misconceptions about Implicature", in B. Birner and G. Ward (eds), *Drawing the Boundaries of Meaning*. Amsterdam: John Benjamins, s. 21-30.
- Bach, K. and Harnish, R. M. (1979), *Linguistic Communication and Speech Acts*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Carston, R. (2002), *Thoughts and Utterances*. Oxford: Blackwell.
- Chapman, S. (2005), *Paul Grice: Philosopher and Linguist*. Basingstoke, UK: Palgrave Macmillan.
- Geurts, B. (2010), *Quantity Implicatures*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Grice, H. P. (1957), "Meaning", *The Philosophical Review*, 66, 377-388 (reprinted in Grice, 1989).

- _____, (1968), "Utterer's Meaning, Sentence-Meaning, and Word Meaning", *Foundations of Language*, 4, 225–242 (reprinted in Grice, 1989).
- _____, (1969), "Utterer's Meaning and Intentions", *The Philosophical Review*, 78, 147–177 (reprinted in Grice, 1989).
- _____, (1975), "Logic and Conversation", in P. Cole and J. Morgan (eds), *Syntax and Semantics, Vol. 3, Speech Acts*. New York: Academic Press, s. 41–58 (reprinted in Grice, 1989).
- _____, (1978), "Further Notes on Logic and Conversation", in P. Cole (ed.), *Syntax and Semantics, Vol. 9, Pragmatics*. New York: Academic Press, s. 113–127 (reprinted in Grice, 1989).
- _____, (1981), "Presupposition and Conversational Implicature", in P. Cole (ed.), *Radical Pragmatics*. New York: Academic Press, s. 183–197 (reprinted abridged in Grice, 1989).
- _____, (1982), "Meaning Revisited", in N. Smith (ed.), *Mutual Knowledge*. London: Academic Press, s. 223–243 (reprinted in Grice, 1989).
- _____, (1989), *Studies in the Way of Words*. Cambridge, MA, Harvard University Press.
- Grice, H. P. and Strawson, P. F. (1956), "In Defense of a Dogma", *Philosophical Review*, 65, 141–158 (reprinted in Grice, 1989).
- Harman, G. (1986), *Change in View*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Harnish, R. M., (1976), "Logical Form and Implicature", in T. Bever, J. Katz and T. Langendoen (eds), *An Integrated Theory of Linguistic Ability*. New York: Crowell, pp. 313–392.
- Horn, L. (2009), "WJ-40: Implicature, Truth, and Meaning", *International Review of Pragmatics*, 1, 3–34.
- Levinson, S. (2000), *Presumptive Meanings: The Theory of Generalized Conversational Implicature*. Cambridge, MA: MIT P.
- Lewis, D. (1979), "Scorekeeping in a Language Game", *Journal of Philosophical Logic*, 8, 339–359.

- Neale, S. (1992), "Paul Grice and the Philosophy of Language", *Linguistics and Philosophy*, 15, 509–559.
- Petrus, K. (ed.) (2010), *Meaning and Analysis: New Essays on Grice*. Basingstoke, UK: Palgrave Macmillan.
- Recanati, F. (1986), "On Defining Communicative Intentions", *Mind & Language*, 1, 213–242.
- , (2004), *Literal Meaning*, Cambridge, UK, Cambridge University Press.
- Saul, J. (2002), "What Is Said and Psychological Reality, Grice's Project and Relevance Theorists' Criticisms", *Linguistics and Philosophy*, 25, 347–372.
- Schiffer, S. (1972), *Meaning*. Oxford: Oxford University Press.
- Searle, J. (1969), *Speech Acts, An Essay in the Philosophy of Language*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Sperber, D. and Wilson, D. (1986), *Relevance*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Strawson, P. F. (1964), "Intention and Convention in Speech Acts", *Philosophical Review*, 73, 439–460.
- Wittgenstein, L. (1953), *Philosophical Investigations*, trans. G. E. M. Anscombe, ed.
- G. E. M. Anscombe and R. Rhees. New York: Macmillan.

10 DAVIDSON¹

KIRK LUDWIG
ÇEVİREN: ÜNSAL ÇİMEN

1. Giriş

Donald Davidson, yirminci yüzyılın ikinci yarısında anlam teorisi üzerine çalışan en etkili filozoflardan birisidir. Bu dönemde anlam teorisine yönelik ortaya çıkmış özgün birkaç yeni yaklaşımdan biri ona atfedilebilir: Doğruluk-teorik semantik programı [*the programme of truth-theoretic semantics*] ve bunun radikal yorumlama teorisiyle bütünleştirilmesi.

Davidson'ın iki alt projesinden ilki, aslen "Truth and Meaning"de (1967) geliştirilmiş olan, tartışmalı olmasına karşın şu ünlü önerisidir: (bir dilin cümlelerinin her birinin anlamını bu her bir cümlenin parçaları ve onların birleşim tarzlarına dayanarak veren) bileşimsel bir anlam teorisi çalışması yapmak için Tarski tarzı bir doğruluk teorisini (bir dildeki tüm cümleler için doğruluk koşullarını bu dildeki her semantik ilkel [*primitive*] ifadeye yönelik aksiyomlar temelinde belirleyen bir teoriyi) kullanmak. Bu, biçimsel bir dil [*a formal language*]² için bir doğruluk yüklemine nasıl

¹ Bu çeviriyi yapmamdaki yardımlarından dolayı Donald Davidson üzerine uzman olan sevgili arkadaşım Ali Hossein Khani'ye minnettarım.

² Biçimsel bir dil, sembolik mantık dilleri için olduğu gibi, ilkel bir semboller dizisi üzerinde çalışan oluşum kurallarıyla yinelemeli bir şekilde üretilmiş olan, iyi oluşturulmuş formüllerin kesin bir şekilde tanımlanmış bir dizisine sahiptir. O [biçimsel dil], kısmen veya tamamen yorumlanabilir.

tanımlanacağına dair Tarski'nin öncü çalışmasına dayanmaktadır (Tarski, 1944, 1983). Bunun merkezinde, yeterli bir doğruluk teorisinin, (T) formunun bütün cümlelerine teoremler olarak sahip olmasını gerektiren Tarski'nin Uzlaşım T'si vardı.

(T) *s* T'dir, ancak ve ancak *p* ise

ki bu (T) formunda, (I) "T'dir", nesne dili (teorinin hakkında olduğu dil) için üst dilde (teorinin ifade edildiği dil) bir doğruluk yüklemidir, (II) '*s*', bir nesne dili cümlesi tanımlamasıyla (kısacası yapısal bir tanımlama) bu cümlelerin önemli parçalarından olduğu için değiştirilir ve (III) '*p*', onu [yani *p*'yi] tercüme eden bir üst dil cümlesiyle değiştirilir. Tarski'nin aksine Davidson biçimsel [*formal*] değil, doğal dillere ilgi duyar ve bir doğruluk yüklemi tanımlamayla ilgilenmez. Fakat bileşimsel bir anlam teorisinin hedeflerini ilerletmek amacıyla Tarski'nin doğal dillerin nasıl kurulacağını göstermiş olduğu türden bir doğruluk teorisini benimsemeye ve daha önce doğruluk kavramını ifade ettiği bilinen bir yüklem kullanmaya ilgi duyar. Davidson'ın, Quine'ın radikal tercüme projesinden ilham alınmış ikinci alt projesi şu önerisidir: Bir konuşmacının diline yönelik bir doğruluk teorisini radikal bir yorumcunun nasıl doğrulayabileceğine dair bir düşünceyle anlam teorisinin kavramlarını incelemek ('Radical Interpretation' (1973)). Alt projeler, tek bir girişimin –sözcüklerin, yaptıkları şeyi ifade ediyor olmalarının [yani yaptıkları şey anlamına geliyor olmalarının] ne olduğunu açıklamanın– iki kısmını temsil ederler (2001b, s. xiii). İlki, kompleks ifadeleri onların önemli parçaları temelinde nasıl anladığımızı açıklama amacı güder. İkincisi, birinin, kendisiyle (ilk başlarda) bir dili paylaşmayan başka bir konuşmacıyı nasıl anladığını, başkaları ve çevresiyle ilişkili olarak o birinin davranışı temelinde göstermek suretiyle daha genel bir şekilde anlamı aydınlatma amacı güder. Bu,

anlam hakkındaki olguları [bu olguların] amaçlarını edindikleri iletişim bağlamıyla ve de zorunlu olarak başkalarını yorumlamamız gerektiğinden yola çıkarak kanıtla ilişkilendirir ve böylece anlamı, akabinde meydana geldiği daha temel olgulara bağlar.

Bir doğruluk teorisinin bir anlam teorisi olarak kullanılabileceği önerisi bazen kuşkuyla karşılandı. Bir doğruluk teorisi, görünürde sadece bir cümlenin doğru olduğu koşulları belirtir. Bununla birlikte doğruluğun, anlam ve dünyanın nasıl olduğuyla belirlenmesine rağmen bir cümlenin doğru olduğu koşulları belirleme, bu cümlenin anlamına dair bir kavrayışı garanti etmiyor görünür. Mesela, (S)

(S) “Kar beyazdır.” doğrudur, ancak ve ancak çimen yeşil ise

“Kar beyazdır.”ın doğru olduğu bir koşulu belirtirken bu, “Kar beyazdır.”ın anlamına dair hiçbir kavrayış sağlamaz. Bundan dolayıdır ki Davidson’ın, gerçekten de ya anlamın bazı (belki de özel, ‘güçlü’) doğruluk koşulları fikrine indirgenmesi (Burge, 1992, s. 20–21; Horwich, 2005, s. 4 ve bölüm 8) ya da bir anlam teorisinin geleneksel arayışının, anlam fikrinin sistematik inceleme için çok karışık olduğu temelinde oluşturulmuş bir halef projeyle değiştirilmesi niyetinde olduğu ileri sürüldü (Chihara, 1975; Cummins, 2002; Glock, 2003, s. 142ff; Katz, 1982, s. 183–185; Soames, 1992, 2008; Stich, 1976). Göreceğiz ki bu önerilerden her biri, bir anlam teorisi arayışına yardım etmekte, bir doğruluk teorisini Davidson’ın nasıl amaçlamış olduğuna dair bir yanlış anlamaya dayanmaktadır.

Aşağıda Davidson’ın anlam teorisindeki çalışmasının ikiz konularını, bir doğruluk teorisi takdimine yönelik motivasyonlara anlam teorisine yönelik bir araç olarak bakarak ve de Davidson’ın, anlam teorisinin kavramlarını araştırmakta radikal yorumcunun konumunu en önemli olarak seçmesindeki etkilere bakarak ele alıyoruz.

2. Bileşimsellik

Davidson'ın anlam teorisindeki çalışması, doğal dillerin –ilkel bileşenlerine ve birleşim kipine dayanarak anlaşılan semantik olarak ilkel ifadeler ve semantik olarak karmaşık ifadeler şeklinde bir bölünmeye imkân verirler anlamında– bileşimsel olduğuna dair gözlemle başlar. Mesela şu iki cümle, “John, Mary’i seviyor.” ve “Mary, John’u seviyor.” farklı anlamlara sahiptirler, fakat birleşimleri için aynı ilkel söz dağarcığı öğeleri ve kurallarına dayanarak anlaşılırlar.

Davidson, doğal dillerin bileşimsel olduğunu ileri sürdü. Çünkü onlar, eş anlamlı olmayan sonsuz sayıda cümleye sahiptir; fakat sonlu varlıklarca kullanılırlar. Davidson'ın ifade ettiği gibi (1965, s. 9 –kaynakçada belirtildiği gibi sayfa numaralarına yapılan tüm atıflar, Davidson'ın bir araya getirilmiş makalelerindeki yazıların yeniden basımlarına–), ‘biz, cümlelerin anlamlarını sezmeye dair bir yeteneği, hiçbir kuralın olmadığı bir yerde birdenbire kazanmıyoruz’ ve ‘söz dağarcığının her yeni ögesi ya da her yeni dil bilgisel kural, öğrenilmek için (asgari) sınırlı bir zaman alır.’ Bu temelde Davidson, doğal bir dil için kabul edilebilir bir anlam teorisiyle ilgili bir koşul ileri sürer:

Bana açıkça öğrenilebilir bir dilin zorunlu bir özelliği gibi görünen şeyi öneriyorum: Dildeki cümlelerin anlamına dair yapıcı bir açıklama vermesi mümkün olmalıdır. Bu türden bir açıklamaya dile yönelik bir anlam teorisi diyorum ve de bu koşulla çelişen bir anlam teorisinin ... doğal bir dile dair bir teori olamayacağını ileri sürüyorum ve eğer bu koşulu [yani dildeki cümlelerin anlamına dair yapıcı bir açıklama vermeyi] görmezden gelirse bir dil kavramına merkezî olan şeyi ele almakta başarız olur. (1965, s. 3)

Doğal dillerin bileşimsel olduğuna dair gözlem anlaşılır görünüyor; fakat bu, doğal dillere yönelik anlam teorilerine

önemli kısıtlamalar getirir. Yeterli bir teori, iki sınıfa giren ifadeler sunmak ve de semantik olarak karmaşık ifadeler kategorisine giren ifadelerin, bu ifadelerin birleşimlerine yönelik ilkelleri ve kuralları anlama temelinde nasıl anlaşılacağını göstermek zorundadır. Cümlelerdeki ifadelerin kullanımlarının tüm alanını göz önüne almayan bir yaklaşım, yeterlilik koşulunu karşılamayacaktır. Sonsuz sayıda semantik ilkel gerektiren herhangi bir söylem alanına dair bir açıklama, doğal bir dilin doğru bir açıklaması olamaz.³

3. Anlamları Entiteler Olarak Ele Almanın Eleştirisi

Doğal dillerin bileşimselliğini açıklamakta Frege'ye uzanan (bu ciltteki Frege üzerine bölüme bakınız) saygıdeğer bir gelenek; dildeki her ifadeye, bu ifadeyi anlayan herkesçe kavranan ve bu ifadenin (dünyanın olma şekline ilişkin) kapsamsal [*extensional*] özelliklerini, yani onun göndergesini [referent], kaplamasını ya da doğruluk değerini (bir isim, yüklem ya da cümle olarak) belirleyen bir anlam atamayı içerir. O hâlde doğal dillerin bileşimselliği, karmaşık ifadelerin anlamlarının bu ifadelerin bileşenlerine dair anlamların işlevleri olduğu savı olarak ifade edilir.

Davidson, bu görüşü paylaşmaz. Onun, bu görüşü neden paylaşmadığını anlamak, doğruluk teorisinin anlam teorisindeki rolü hakkında onun ne düşündüğünü anlamak için çok önemlidir. Zorluğu görmek için 'Theatetus' ile bir anlamı ilişkilendirdiğimizi varsayalım. Diyelim ki bu anlam Theatetus olsun ve 'uçar' [*flies*] yüklemiyle bir anlamı ilişkilendirdiğimizi varsayalım. Diyelim ki bu anlam uçma özelliği olsun. Zorluk şu ki, bu, kendi başına bize 'Theate-

³ Mesela Davidson, inanç [*belief*] cümlelerini hem Frege hem de Carnap'ın ele alış biçiminin bu kısıtlamayı ihlal ettiğini düşünür. Davidson'ın bileşimsellik problemlerine ilgisi, ilk olarak Carnap'ın inanç cümlelerini ele alış biçimi üzerine dikkatli bir değerlendirmede bulunmasıyla ortaya çıktı (Davidson, 1963).

tus uçar.'ın anlamına dair bir bilgi vermez. Şimdiye kadar söylediğimiz kadarıyla bir liste de olabilir: Theatetus, uçma özelliği. Ardışıklığın [art arda bağlama, art arda bağlayarak bir araya getirme] kendisi semantik olarak önemlidir demek ve o [yani ardışıklık] *örnekleme* [*instantiate*] anlamına gelir demek doğaldır. Tutarlılık, ardışıklığa bir anlam atamamızı, [yani] örnekleme ilişkisini [*the relation of instantiation*] gerektirir. Şimdi, açıkça daha uzun bir listeye sahibiz: Theatetus, örnekleme ilişkisi, uçma özelliği. Şunu söylemek istiyoruz ki, 'Theatetus' ve 'uçar'ın her ikisi de uygun isimler olarak işlev görmezler. Ancak bu, her terimin hangi nesneye ilişkilendirildiğinde belirlenemez. Onların [Theatetus ve uçar] birleşimlerinin nasıl yorumlanacağını gösteren ve de her ikisinden farklı bir semantik tipe dair –doğru ya da yanlış olarak değerlendirilebilir– bir ifadenin oluşumuna onların farklı katkılarını ortaya koyan bir kurala ihtiyacımız var.

Davidson, bu konuyu basit bir referans teorisiyle açıklar.⁴ İlkel söz dağarcığının Mary ve John'a göndermede bulunduğu 'Marie' ve 'Jean' isimleriyle 'La mère de' izlecinden [*functor*] oluştuğu bir dil parçası L'yi ele alın. Dildeki tekil bir terim, bir isimden ya da 'La mère de'nin herhangi bir terimle ardışıklığından oluşur. Bu, göndermede bulunan terimlerin sonsuz bir kümesini üretir. Biz, bu sonsuz dil parçasında her ifadenin göndergesini [*reference*] veren bir teori istiyoruz. Varsayalım ki 'La mère de'ye bir *f* işlevi atıyoruz ve diyoruz ki her α tekil terimi için 'La mère de' α 'nın göndergesi, α 'nın göndergesi (' $\cap$ 'nın ardışıklık sembolü olduğu) bir argüman olarak dikkate alındığında *f*'nin değeridir. Bu, herhangi bir karmaşık ifadenin göndergesine ilişkin kavrayış sunmaz. İşlevi anlaşılabilir kılmak için her x için *f*'nin değerinin x 'in annesi olduğunu eklememiz gerekir. Fakat o vakit, işi yapan şeyin işlevin ataması olmadığı, fakat 'La mère de'

⁴ Konuyu genişletme ve genelleştirmeye zemin hazırlamak için örneği Fransızca bir parçayla değiştirdim.

ile tekil bir terimin birleşiminin göndermede bulunduğu şeyi söylerken ‘-ın annesi’nin kullanımı olduğu açıktır. Aracıyı da eleyebiliriz: Her tekil terim α için ‘La mère de’ $\cap$ α ’nın göndergesi, α ’nın göndergesinin annesidir.

Buradan çıkarılacak iki nokta vardır. İlki, kompleks bir ifadenin semantik işlevini parçalarına dayanarak açıklamakta kişinin bir kural vermesi gerektiğidir. İkincisi, her ifadeye bir entite atamamız için bunun ne yeterli ne de zorunlu olduğudur. Çünkü bizim basit teorimizde, ‘La mère de’ye bir entite atamanın teorisinin çalışmasına yardımcı olmadığını ve de teorisinin çalışmasının ona herhangi bir entite atamaksızın mümkün olabildiğini anladık. Dolayısıyla sadece bir referans teorisi bağlamında bile şu açıktır ki teorisinin çalışmasının, kompleks bir terimin her tamamlayıcı [ya da bileşen] ifadesine bir entite atayarak ilerlediğini ya da bu atamayı gerektirdiğini düşünmek yanlıştır. Göreceğimiz üzere bu nokta, tam bir dile [*a full language*] yönelik bir anlam teorisi geliştirmeye uzanır.

Basit bir kaplam, bizim referans teorimizi bir anlam teorisine dönüştürür. Davidson’ın bu adımı, örnekle atamış olmasına rağmen, daha sonra doğruluk teorisiyle attığı adımla paralellik gösterir. Onu bu basitleştirilmiş bağlamda görmek, doğruluk teorisi için onun nasıl işlediğini kavramamızda bize yardımcı olacaktır. Bir referans teorisi üzerinde yeterlilik ölçütü belirleyerek başlıyoruz: Her nesne dili tekil terimi için ‘s’nin bir nesne dili tekil teriminin yapısal bir tanımı olduğu ve de ‘t’nin onu tercüme eden bir üst dille değiştirildiği “s, t’ye göndermede bulunur” formuna dair bir teoremi verir. Bu uzlaşım R diyebiliriz. Örnek teorimiz için:

1. ‘Marie’ L’de Mary’e göndermede bulunur.
2. ‘Jean’ L’de John’a göndermede bulunur.
3. L’deki her α tekil terimi için L’de ‘La mère de’ $\cap$ α , α ’nın L’de göndermede bulunduğu şeyin annesine göndermede bulunur.

Uzlaşım R karşılanır; çünkü ilk iki aksiyomda nesne dili adlarının göndermeleri, bunları [yani göndermeleri] tercüme eden üst dil adları kullanılarak verilir ve üçüncü aksiyomda, kuralı vermek için nesne dili izleciyle aynı anlama sahip bir üst dil izleci kullanılır. Bu türden bir kısıtlamayı *aksiyomlarında* karşılayan her teori (diyelim ki) uzlaşım A'yı karşılar. Uzlaşım A'yı sunmanın amacı, teoremler düzeyinde etkili olan R'den farklı olarak uzlaşım A'nın aksiyomlar düzeyinde etkili olmasıdır ve bu, az sonra temas edeceğimiz nokta için önemlidir. Uzlaşım A'yı (uygun bir kanıt sınıfına göre) karşılamak, teori için uzlaşım R'yi karşılamakta yeterlidir ki bunun tersi, genel olarak doğru değildir. Eğer teori uzlaşım R'yi karşılarsa o vakit –ve bu sonuçtur– [r] formundaki bir teoremden [m]'ye tekabül eden [ya da yerini tutan] bir örneği çıkartabiliriz:

[r] s L'de t'ye göndermede bulunur.

[m] s L'de t anlamına gelir.

Çünkü [m], eğer 't' s'yi tercüme ederse doğrudur. Dolayısıyla sonsuz dil parçamızdaki [*fragment*] her ifadenin anlamını, onun [yani sonsuz dil parçamızın] ilkel ifadelerine bağlı sonlu sayıdaki kurala dayanarak belirleriz. Dahası bir referans teoreminin adım adım kanıtı, her ifadenin anlamının kompleks ifadenin göndermesini belirlemeye nasıl katkıda bulunduğunu gösterir. Teorinin uzlaşım A'yı karşıladığı dikkate alındığı için (uzlaşım A'nın önemli olduğunun ortaya çıkma nedeni budur), göndermede bulunan kompleks terimlerin göndermelerini belirlemek için ilkel ifadelerin anlamlarını aksiyomlarda ve onların anlamdan dolayı katkılarını kanıtlarda ifade ederiz. Bir önceki paragrafta belirtildiği üzere bu, her ifadeye ve özellikle de 'La mère de' aygıtını [device] oluşturan kompleks terimimize bir entite atama ihtiyacında olmaksızın başarılır.

Bir dile yönelik anlam teorisini, *içindeki her ifadeyi anlamak için bizi bir konuma yerleştiren bilgi bütünü* ile tanımlarız. O hâlde anlam teorisi, referans teorisiyle özdeş de-

ğildir. Çünkü biz, her nesne dili ifadesini yorumlamak için referans teorisinin ifade ettiği şeyden daha fazlasını bilmek zorundayız. (I) Aksiyomların ne olduğunu; (II) onların fazlaca belirlenmiş neyi ifade ettiklerini; (III) teorisinin uzlaşım A'yı ve böylece de Uzlaşım R'yi karşıladığını; (IV) Uzlaşım R'yi karşılayan teori vasıtasıyla aksiyomlardan kanonik teoremlere bir kanonik ispat prosedürünü ve (V) bizi [r] formunun kanonik teoremlerinden [m]'ye götüren çıkarım kuralını [inference rule] bilmek zorundayız.

Bu fikirleri tüm bir dile genişletmeden önce anlamları her ifadeye atamayan, fakat anlamları cümlelere atayan bileşimsel bir anlam teorisi için Davidson'ın göz önüne aldığı son bir öneriyi değerlendirmeliyiz. Bu önerinin reddi, onun bir sonraki adımda ne yaptığını anlamak için önemlidir. Öneri, yukarıda taslağı çizilmiş referans teorisinde olanı tüm bir dile [yani dilin tüm parçalarına], cümleleri bu cümlelerin anlamlarına göndermede bulunuyor olarak ve de 'x kırmızıdır' gibi yüklem ifadelerini 'x'in annesi' gibi işlev görüyor olarak ele almak suretiyle genişletmektir. Örneğin, 'est rouge' için şu aksiyomu verebiliriz:

Her tekil terim α için $\alpha \wedge$ 'est rouge', α 'nın göndergesi *kırmızıdır*'a göndermede bulunur.

'Marie' için örneklendirildiğinde şu sonucu çıkartabiliriz:

'Marie est rouge', *Mary kırmızıdır*'a göndermede bulunur.

Eğer istersek 'göndermede bulunmak' yerine 'anlamına gelir' koyabiliriz. Davidson bu öneriyi, Barwise ve Perry (1981) tarafından Sapan olarak adlandırılmış, kendisinin Frege'ye atfettiği ünlü bir argümanla engellemeyi amaçlar. Burayı irdelemek çok karmaşıktır. Bu argümanın sonucu şudur: Eğer cümleler anlamlarına işaret eden tekil terimler olarak ele alınırsa bunu, makul varsayımlarda doğruluk değerindeki ben-

zer bütün cümlelerin aynı şeye göndermede bulunduğu ve bu yüzden de aynı anlama sahip oldukları izler –bu, kabul edilemez bir sonuçtur–. Argüman yine de başarısızdır; çünkü ya lafı dolandırır ya da soruyu sürüncemede bırakır (Lepore ve Ludwig, 2005, s. 49–55). Buna rağmen ne anlama geldiklerini bir yana bırakın, cümleler herhangi bir şeye göndermede bulunurlar görüşünü tavsiye etmek için çok az neden vardır ve uygulanabilir bir teoriye, taslağı çizilmiş hatlar boyunca giden yoldaki engeller apaçık değildir. Eğer arzulanan sonucu elde etmenin başka bir yolu varsa bu yol tercih edilebilirdi.

4. Bir Doğruluk Teorisini Bir Anlam Teorisi Arayışında Kullanmak İçin Öneri

Davidson şu sonuca varır:

[a] Analojinin (referans teorisiyle ilgili) talep ettiği şey, ‘s’nin bir cümlelerin yapısal tanımlamasıyla değiştirildiği ve ‘m’nin o cümlelerin anlamına göndermede bulunan tekil bir terimle değiştirildiği ‘s, m anlamına gelir’ formundaki tüm cümlelere sonuçlar olarak sahip olan bir teoridir. Dahası, yapısal olarak tanımlanmış rastgele bir cümlelerin anlamına ulaşmak için etkili bir yöntem sağlayan bir teoridir.... Çeşitli bir biçimde anlamların yapıyor görünmediği tek şey, bir anlam teorisinin gerçekleşmesini kolaylaştırmaktır –en azından dildeki her cümlelerin anlamını apaçık olmayan bir şekilde [*non-trivially*] veren bu türden bir teoriye gerek duyduğumuz sürece–. (1967, s. 20–21)

Oysaki bu bizi, ne ‘p’yi ne de ‘that p’yi’ göndermede bulunan bir terim olarak ele almadığımız ilkelere [*primitives*]

⁵ Burada ‘that’, *that clauses* olarak bilinen ve de fiil, sıfat ya da ismi, that’dan sonra gelen yan tümceyle bağlayan bağlaç rolündedir. ‘s means that p’ yani ‘s, p anlamına gelir’ ifadesinde s ve p cümlelerdir. (Çev.)

bağlı aksiyomlardan '*s, p* anlamına gelir' [*'s means that p'*] formundaki teoremleri ispatlama problemiyle baş başa bırakır. Davidson şunu ileri sürer: 'Görünüşte kaplamsal olmayan '*means that*' mantığı ile mücadelede, teorimizin çözme amacında olduğu problemler kadar zor veya belki de aynı problemlerle karşılaşacağız.' (s. 22). Çünkü biz, '*means that* [anlamına gelir] ifadesinden sonra sadece eş anlamlılığa dayanarak bir şeyin yerine başka bir şeyi geçirebiliriz ki bu, bir gerilemeye zorlayacak olan nesne dili için geliştirmek istediğimiz türden bir anlam teorisine (ki bu anlam teorisi üst dil içindir) hâlihazırda sahip olmamızı gerektirir. Davidson, bir doğruluk teorisi kullanma önerisini bunu dikkate alarak yapar (1967, s. 22–23):

[b] Bu problemle baş etmek için bildiğim tek yol, basit ve radikaldir.... Eğer teori, inceleme altındaki dilin her *s* cümlesi için *s*'nin 'anlamını veren', (*'p'*)nin yerine geçecek) eşleşen bir cümle sağlarsa işini yapmış olacaktır ki bu eşleşmenin nasıl gerçekleşeceğinin yöntemi henüz açıklığa kavuşturulmamıştır. Eğer nesne dili üst dilde kapsanıyorsa eşleşen cümle için apaçık bir aday, tam da *s*'nin kendisidir; aksi hâlde ise *s*'nin üst dilde tercümesidir. Son bir gözü pek adım olarak, kaplamsal bir şekilde '*p*' tarafından zapt edilmiş konumu ele almayı deneyelim: Bunu uygulamak için anlaşılması zor '*means that*'den kurtulun, '*p*'yi uygun bir cümle bağlacıyla değiştiren cümleyi temin edin, '*s*'yi kendi yüklemiyle değiştiren tanımı tedarik edin. Akla yatkın sonuç şudur:

(*T*) *s* *T*'dir, ancak ve ancak *p* ise.

Bir *L* diline yönelik bir anlam teorisinde gerek duyduğumuz şey, '*s*' bir *L* cümlesinin yapısal tanımıyla yer değiştirdiğinde ve '*p*' o cümleyle yer değiştirdiğinde *T* şemasından elde edilen bütün cümleleri vermek için daha (fazla) semantik kavrama başvurmaksızın '*T*-dir' yüklemine yeterli sınırlamalar koymasındır.

[c] ... açıktır ki 'T-dir' yüklemine uygun cümleler, L'nin tastamam doğru cümleleri olacaktır. Çünkü talebi karşılayan anlam teorilerine koyduğumuz koşul, özü itibarıyla Tarski'nin biçimsel bir semantik doğruluk tanımının yeterliliğini sınavan uzlaşım T'sidir.

Dolaylı yollarla bunun nasıl da zekice bir başlangıç projesi arayışı olduğunu görmek için [a]'da daha genel bir şekilde tanımlanmış uygun bir anlam teorisine yönelik dizayn meselesini başka bir şekilde ifade edebiliriz:

's'nin cümlelerin yapısal bir tanımıyla ve 'p'nin o cümlelerin *anlamını veren* bir üst dil cümlesiyle yer değiştirdiği 's . . . p' formundaki bütün cümlelere sonuçlar olarak sahip olan bir teori, dahası yapısal olarak tanımlanmış rastgele bir cümlelerin anlamını elde etmek için etkili bir yöntem sağlayan bir teori formüle edin.

Eğer bir teori, dildeki ilkel ifadelere yönelik aksiyomlara dayanılarak (M) formunun

(M) s, p anlamına gelir

doğru teoremlerinde ortaya çıkmışsa o zaman bu kıstası karşılardı. Bu, esas olarak bir nesne dili cümlesi s ile s'yi tercüme eden kullanımdaki bir üst dil cümlesi 'p'yi eşleştirir. Bu tür bir teoriyi formüle etmekteki zorluklar korkutucu görünür. Davidson'ın içgörüsü, uzlaşım T'yi karşılayan bir doğruluk teorisinin gerçekte kıstası yerine getireceğini görmektir. Çünkü bu doğruluk teorisi, içerisinde 's'nin bir nesne dili cümlesinin yapısal bir tanımıyla ve 'p'nin onu tercüme eden bir üst dil cümlesiyle yer değiştirdiği (T) şemasının her bir örneğini vermek için doğruluk teorisine ihtiyaç duyar. Bu, (M)'nin doğru örnekleri için s ve 'p' arasında süregelen gereken aynı ilişkidir. Biz o zaman uzlaşım T'yi, doğruluk

teorisinin (M)'nin karşılık gelen örneklerinin doğru olduğu tüm (T) örneklerini vermesi gerekliliği olarak yeniden ifade edebiliriz. Dolayısıyla eğer (T)'nin bir örneği uzlaşım T'yi karşılaması sebebiyle bir doğruluk teorisinin teoremlerinden birisiye o zaman (M)'nin karşılık gelen örneği, nesne dili cümlesinin anlamına dair apaçık bir açıklama verir.

Bunu daha detaylı görmek için niceleyiciler [*quantifiers*] ya da bağlam duyarlılığı [*context sensitivity*] olmayan bir L dilinin bir parçasına yönelik basit bir doğruluk teorisi [T] göz önüne alın. (Bir dil, eğer doğruluk koşullarına katkıları bir 'sözce [*utterance*] bağlamı' ile ilgili olarak belirlenen ögeler içeriyorsa –katkısı sözce anına ilişkin olan fiil zamanında [*tense*] ve de kendisini kullanan kişiye göndermede bulunan 'ben' zamiriyle kendisini kullanırken kullanıcının neyi gösterdiğine göndermede bulunan 'o' zamiri gibi zamirlerde olduğu gibi– bağlam duyarlıdır. Mesela 'o-nu sevdim', konuşmacının 'o'yu kullanırken işaret ettiği şeye karşı, dile getirme sırasındaki özel sevgisini ifade eder.)

1. 'Marie', L'de Mary'e göndermede bulunur.
2. 'Jean', L'de John'a göndermede bulunur.
3. Her α ismi için, $\alpha \wedge$ 'dort' L'de doğrudur, ancak ve ancak α 'nın göndermede bulunduğu şey uykuysa.
4. Her α, β isimleri için $\alpha \wedge$ 'aime' $\wedge \beta$ L'de doğrudur, ancak ve ancak α 'nın göndermede bulunduğu şey β 'nin göndermede bulunduğu şeyi seviyorsa.
5. Her ϕ cümlesi için 'Ce n'est pas le cas que' $\wedge \phi$ L'de doğrudur, ancak ve ancak mesele ϕ 'nin L'de doğru olması değilse.
6. Her ϕ, ψ cümleleri için $\phi \wedge$ 'et' $\wedge \psi$ L'de doğrudur, ancak ve ancak ϕ L'de doğruysa ve ψ L'de doğruysa.

Referans teorisine gelince her aksiyomun, nesne dili ifadesini tercüme eden bir üst dil terimi kullandığını bildiğimizi varsayın. Dolayısıyla 'Mary' 'Marie'yi; 'John' 'Jean'ı; 'uyu-

yor' 'dort'u tercüme eder vb. Eğer bir doğruluk teorisi bu koşulu karşılarsa o zaman (referans teorisine paralel olarak) uzlaşım A'yı⁶ karşılar ve de yorumlayıcıdır. Eğer uzlaşım A'yı karşılarsa uzlaşım T'yi karşılar. Örneğin, bu teorinin bir teoremi (T*)'dir, ki biz bundan (M*)'yi çıkarsayabiliriz.

- (T*) 'Ce n'est pas le cas que Jean aime Marie', ancak ve ancak John'ın Mary'i sevmesi söz konusu değilse L'de doğrudur.
- (M*) 'Ce n'est pas le cas que Jean aime Marie', L'de John'ın Mary'i sevmesi söz konusu değildir anlamına gelir.

Sağdaki üst dil cümlesinin, kendisi için doğruluk koşullarını verdiği cümleyi tercüme ettiği (T*) gibi bir T cümlesini yorumlayıcı olarak adlandırın. Önemli bir biçimde, teori, yorumlayıcı teoremlerde daha fazlasını yapar. Teori uzlaşım A'yı karşıladığı için ilgili teoremlerin ispatları, her ilkel nesne dili teriminin –ilgili aksiyomları vasıtasıyla– nesne dili cümlesine yönelik yorumlayıcı doğruluk koşullarını belirlemede nasıl katkıda bulunduğunu her aşamada ortaya koyarlar ve nesne dili terimleri, sahip oldukları –ilgili aksiyomlarında belirlenmiş– anlamlardan ötürü doğruluk koşullarını belirlemede bu şekilde katkıda bulunurlar. Yani teoremin ispatı, yorumlayıcı doğruluk koşullarının verildiği nesne dili cümlesinin bileşimsel yapısını ortaya çıkarır. Dolayısıyla biz, 'dildeki cümlelerin anlamlarına dair yapısal bir açıklamaya' sahibiz ki bu açıklama, –Dummett'in yerinde ifadesiyle– 'pratik bir kabiliyetin teorik bir temsilini sağlayan' (1993, s. 36) bir açıklamadır.⁷

⁶ Referans teorisinde olduğu gibi bu gereksinimi aksiyomlara yüklemek, Davidson'ın söylemiş olduğu her şeyin ötesine geçer; fakat bir doğruluk teorisi yoluyla bileşimsel bir anlam teorisi temin etme amacıyla içkindir. Bkz. Lepore ve Ludwig, 2005, s. 71–74 ve 2007, s. 34–39.

⁷ Bu; yeterliliğin, teorinin önermesel bilgisiyle fark edildiğini ileri sürmek değildir. Mesela *A nice derangement of epitaphs* (1986, s. 438) adlı eserinde Da-

Örnek referans teorimize gelince, nesne dili cümlelerini yorumlamamıza olanak veren şey, doğruluk teorisinin kendisinden daha fazlasını içerir. (T) cümlelerinden (M) cümlelerini çıkarsamak için teorinin uzlaşım T'yi karşıladığını bilmek zorundayız; bileşimsel yapıyı ortaya çıkarmakta ispatları kullanmak için aksiyomların uzlaşım A'yı karşıladığını ve de uygun kanonik teoremlerde sonlanacak kanonik bir ispat prosedürünü bilmek zorundayız. Bu nedenle anlam teorisi tek başına doğruluk teorisi değildir, onun hakkında uygun bir bilgi bütünüdür.

Biz bu fikri, niceleyiciler ya da bağlam duyarlılığı olmayan bir dilin küçük bir parçasına ilişkin olarak tasvir ettik. Uzlaşım A ve uzlaşım T, bağlam duyarlı bir dili niceleyicilerle bağdaştırmak için değiştirilebilir ve de kavramsal noktalar anlaşılır bir şekilde devam eder.⁸

5. Genişletilmiş Proje, İndirgeme ve Yer Değiştirme Yorumları

Sunulmuş bulunan proje, her ifadeye anlamları entiteler olarak atamanın bir yolu olmaksızın doğal dile yönelik bileşimsel bir anlam teorisinin aydınlanmış bir arayışıdır. O hâlde neden Davidson'ın, bazen düzeltilmesi mümkün olmayan bir şekilde karışık olduğu gerekçesiyle en iyi halef projenin lehine, anlamı doğruluk koşullarına indirgemeyi

vidson şöyle der: "Bir konuşmacıyı yorumlamaya yarayan belli bir teorinin yorumcunun linguistik yeterliliğinin bir modeli olduğunu söylemek, yorumcunun böylesi bir teoriyi bildiğini ileri sürmek değildir... Onlar daha ziyade, yorumcunun yeterliliğine dair tatmin edici bir tanım vermek için söylenmek zorunda olan şey hakkındaki iddialardır."

⁸ Bağlam duyarlılığına yer verme gereksiniminde olan modifikasyonlara dair temel bir tartışma için Lepore ve Ludwig 2005'teki bölüm 5'e bakınız; niceleyicilere dair bir tartışma için bkz. Lepore ve Ludwig 2007'deki bölümler 2-3; bağlama duyarlı göndermede bulunan terimler ve fiil zamanına [*tense*] dair bir tartışma için bkz. bölümler 4-11.

ya da bir anlam teorisi düzenlemeyi reddetmeyi amaçlamış olduğu kabul edilir? Cevap, bileşimsel bir anlam teorisi sağlamaya dair başlangıç projesinin aksine bir doğruluk teorisinin, –genişletilmiş proje olarak adlandırılabileceğimiz şeye dair Davidson’ın arayışını temsil eden– bileşimsel bir anlam teorisi için araç olarak kullanılabileceğini ileri sürmesinden sonra yaptığı öneride yatar. Genişletilmiş proje fikri, uzlaşım T’yi karşılıyor olduğunu sağlama alan bir doğruluk teorisine temel kısıtlamalar koymaktır. Bu genişletilmiş projenin gayesi, anlam olgularıyla aslen anlam hakkında olmayan olgular arasındaki bağlantıları ortaya çıkarmaktır. Eğer uzlaşım T’yi karşılamak için yeterli olan bir doğruluk teorisine semantik olmayan sınırlamalar koyabilseydik, anlam hakkındaki olguların dayandığı şey hakkında önemli bir şey göstermiş olma iddiasında bulunabilirdik. Amaç dikkate alındığında, bunun bir anlam teorisi vermenin reddi olmadığı, aydınlatıcı bir yoldan, bir [anlam teorisi] verme girişimi olduğu açıktır.

Bu, neden Davidson’ın yanlış yorumlanmasına neden olsun? İki temel neden şunlardır: Birincisi; Davidson, anlam teorisiyle doğruluk teorisi arasındaki ayrımı açıkça belirtmemişti. İkincisi; Davidson, tam da dolaysız yaklaşımla yüz yüze olan problemlerin üstesinden gelmek için bir doğruluk teorisinin kullanılabileceğini ileri sürdüğünde, dikkatini bir de –böyle yaptığını açık bir şekilde belirtmeksizin– başlangıç projesinden genişletilmiş projeye çevirmişti. Çünkü o, bağlam duyarlı ifadeleri –ve özellikle göstericileri [demonstratives; işaret sıfatları ve zamirleri]– olan bir dil için bir doğruluk teorisine geçtiğimizde uzlaşım T’yi karşılamak için kendisine yeterli olacak, yani kapsamsal olarak yeterli olan –başka bir ifadeyle sadece doğru bir teori olan– bir doğruluk teorisine basit bir temel sınırlama koymak için bir fırsat gördüğünü sandı. Dolayısıyla Davidson’ın, doğru bir doğruluk teorisinin kendi başına bir anlam teorisi olduğu önerisinde bulunduğu görülebilir. Fakat bir doğruluk teorisi, anlam

hakkında hiçbir şey söylemediği için ve de sadece bahsi geçen nesne dili cümlesini doğruluk değerinde ilişkilendirilmiş olan kullanılmış bir üst-dil cümlesiyle eşleştirmenin nesne dili cümlesinin anlamını vermemesinden dolayı, onun söylediği şeyin doğru kabul edilemeyeceği görülebilir. Kuşkusuz o, anlamların doğruluk koşullarına indirgenebileceğini ya da anlam hakkında konuşmanın çok belirsiz olmasından dolayı ciddi tartışmalarda, hastalıkların kötü ruhlar açısından açıklamalarının hastalığın mikrop teorisine yol vermesine benzer bir şekilde, daha izlenebilir kavramlarla ilgilenen ve sistematik araştırmalar olasılığı sunan bir teoriyle yer değiştirmesi gerektiğini ileri sürüyor olmalıdır. Şimdiye kadar şurası açık ki, bu her iki yorum, doğruluk teorisinin rolünü nasıl oynaması gerektiği hakkında ciddi hatalar içeriyor. İlk olarak; anlam teorisi kendi başına doğruluk teorisi değildir, doğruluk teorisi hakkında belirli bir bilgi bütünüdür. İkinci olarak; kaplamsal olarak yeterli bir doğruluk teorisi bir anlam teorisi olarak hizmet ederdi önerisi, Davidson'ın ilk önerisi, kaplamsal yeterliliğin teori için uzlaşım T'yi karşılamakta yeterli olacağı varsayımına bağlıydı.

Davidson, neden kaplamsal yeterliliğin kâfi olduğunu düşündü? Mesela, daha önce belirttiğimiz üzere (S) doğru olmasına rağmen, "Kar beyazdır."ı anlamamızda bize neredeyse hiç yardımcı olmaz.

(S) "Kar beyazdır." doğrudur, ancak ve ancak çimen yeşilse.

Birbiriyle bağlantılı iki fikir vardı. İlki, bağlam duyarlı bir dile geçtiğimizde göstericileri ve diğer bağlam duyarlı ifadeleri içeren cümlelere dair doğruluk koşullarına yer verme ihtiyacında bir teorinin yeterliliği için çok ayrıntılı bir sınamaya sahip olmamızdı. İkincisi, teoriyi deneysel bir teori olarak ele alacağımızdı, ki o zaman bu teori, dili konuşanların tüm fiili ve potansiyel sözcelerinden [ya da sözlerinden; *utterances*] sorumlu olacaktı ve böylece de herhangi birinin

herhangi bir nesne hakkında söyleyebileceği her şeyi hatasız yapmaktan sorumlu olacaktı. “Bu çimendir.”, “Bu kardır.”, “Bu beyazdır.” ve “Bu yeşildir.” gibi cümleler için her nesneye uygulandığında, doğru olan doğruluk koşullarında ortaya çıkmak zorunda kalacaktı. (S) bu sınamayı geçemezdi; çünkü onu meydana getirmiş olan teori, örneğin şunu da öngörürdü: “Bu beyazdır.” sözü, ancak ve ancak “Bu yeşildir.” idiye bir şey için doğru olurdu.

Bununla birlikte kapsamsal yeterliliği kâfi görmek için bu başlangıç durumu yetersiz bulundu (Foster, 1976; Loar, 1976). Göstericilere yer verme, (S) gibi T cümlelerini göz ardı ederdi, fakat yorumlayıcı olmayan *bütün* T cümlelerini göz ardı etmezdi. Bir doğruluk teorisine dair her yüklem aksiyomunu, ona [yani yüklem aksiyomuna] yönelik doğruluk koşullarına daima doğru bir cümle –‘dünya hareket eder’ ya da ‘ $2+2=4$ ’ gibi– ekleyerek modifiye edebiliriz. Mesela,

Her s konuşmacısı, t zamanı için, her α ismi için, α ‘dort’ t zamanında L dilinde s tarafından kullanıldığı şekliyle doğrudur, ancak ve ancak t zamanında s tarafından kullanıldığı şekliyle α ’nın göndergesi t zamanında uyuyorsa ve dünya hareket ediyorsa.

Bu, mesela ‘Marie’ye örneklendirildiğinde yorumlayıcı olmayan kanonik bir teorem oluştururdu; çünkü karşılık gelen M cümlesi yanlıştır. Bu itirazda bulunulduğunda, Davidson, radikal yorumlamaya dair proje bağlamında –ki bu sonraki bölümün konusudur– bir doğruluk teorisi üzerine temel bir sınırlama belirleme problemine geri döner, ki bu temel sınırlama, bu doğruluk teorisinin nesne dili cümlelerini yorumlamakta kullanılmasını sağlayacak olan bir sınırlamaydı. Davidson’ın, kendi başlangıç önerisini geliştirmeyi denemiş olması kesin olarak gösterir ki, indirgeme ve yer değiştirme yorumları hatalıdır; çünkü her iki durumda da önerisinin yeterliliği hakkındaki görüşünü değiştirmek için bir nedeni olmamış olacaktı.

6. Radikal Yorumlama Projesi Nedir?

Radikal yorumlama, Quine'ın radikal çevirmen projesi için bir haleftir (bkz. bu ciltteki Quine üzerine olan bölüm). Radikal çevirici, konuşmacıların anlamları ya da tutumlarına dair hiçbir ön bilgi olmaksızın bir başka konuşmacıyı anlama görevine girer. O kendisini, konuşmacının dili için bir çeviri kılavuzunun [*translation manual*] oluşturulmasındaki uyarıcıya yanıt olarak konuşmacının sözel davranışa olan eğilimleriyle sınırlar ve böylece bir çeviri teorisinin deneysel içeriğini tecrit eder. Quine'a göre böylelikle tecrit edilmiş deneysel içerik, anlam olgularını tam olarak belirler [ya da tüm anlam olgularını verir]⁹. Bunu, deneysel olarak ayırt edilemez çeviri kılavuzlarının anlam olgularını eşit derecede iyi temsil ediyor [ya da tanımlıyor] olması izler. Quine, *Epistemology Naturalized* (1969) adlı eserinde bu sonuç için gerekçeyi şöyle açıklar:

Çeviriye ve bir kişinin kendi dilini öğrenmesine temel olan türde anlam, zorunlu olarak deneysel anlamdır.... Dil, toplumsal olarak telkinle öğrenilir ve kontrol edilir. Telkinle öğrenme ve kontrol, sıkı sıkıya cümlelerin ortak uyarıma bağlanmasına dayalıdır.... Şüphesiz ki kişinin dilsel anlam teorisi söz konusu olduğunda bu kişinin deneyci olmaktan başka şansı yoktur (s. 81).

Fikir şudur: Dil, kişiler arası iletişim için bir araç olduğundan dolayı anlam hakkındaki olgular, öznel arası verilerden yeniden kazanılabilir olmalıdır. Anlam olgularının zeminine dair bu kavrayışın Davidson üzerinde muazzam bir etkisi oldu. Davidson, 'bunun olağanüstü olduğunu düşünür' ve şunları söyler: "Ben, bir anlamda yavaş yavaş Quine'da iyi

⁹ Bir başka ifadeyle cümlelerin deneysel içerikleri, anlam hakkındaki olgularla ilgili söylenebilecek her şeyi söyler. (Çev.)

olduğunu düşündüğüm şeyi Tarski'de bulduğum şeyle bir araya getirdim. Bu, konuya genel yaklaşımımın kaynaklandığı yerdir.” (2004, s. 258).

Radikal yorumlama, radikal çeviriye benzerdir. Her biri için sonuçta geçerli olan kanıt, bir konuşmacının sözel davranışa olan eğilimlerine bağlıdır. Fakat radikal çevirici, bir çeviri kılavuzu üretmeyi amaçlarken; radikal yorumcu ise yorumlayıcı bir doğruluk teorisini doğrulama peşindedir. Radikal çevirici, çevirisini duyumsal yüzeylerdeki uyarıcı kalıplara verilen yanıtlara¹⁰ bağlarken; radikal yorumcu ise yorumunu daha ziyade konuşmacının uzak olaylara –ortak çevre içindeki olaylara– yönelik yanıtlarına bağlar.

Radikal yorumcunun projesinin merkezinde olan şey, konuşmacının diline yönelik Tarski tarzında aksiyomatik bir doğruluk teorisinin doğrulanmasıdır. Fakat yorumcunun yapmayı amaçladığı bütün şey bu değildir. O, çevresine ve diğerlerine yanıt veren rasyonel bir temsilci olarak konuşmacının resmini de tamamlamalıdır. Konuşma, rasyonel temsilciler için uygun bir yaşam biçiminde gömülü olan bir etkinliktir. Davidson'ın bir keresinde ifade ettiği üzere, “Sözel iletişimi anlamaya yönelik her(hangi) bir girişim, onu daha büyük bir girişimin parçası olarak doğal ortamında incelemelidir.” (2004, s. 151). Bu, şu anlama gelir ki, insanların ne söylediğinden onların ne kastettiğini anlamak, rasyonel varlıklar olarak onlara dair daha büyük bir teoriye yerleştirilmeli ve bu teoriyle tutarlı hâle getirilmelidir.¹¹ Böylece Quine'ın –psikolojik kelime dağarcığına açık bir itirazdan kaçınan– davranışçı yaklaşımının tersine Davidson, önermesel tutum psikolojisine dair çerçeveyi ve bu çerçevenin davranış açısından açıklamasını genellikle dili anlamak için zorunlu bir ortam olarak görür.

¹⁰ Burada *yanıt*, hem sözel hem de sözel olmayan davranışı kapsar, fakat sözel davranışın dilsel olmasından dolayı daha çok sözel davranış için kullanılır. (Çev.)

¹¹ Davidson'ın eylem felsefesindeki (2001a) etkili çalışması, burada başvuru alan rasyonel eylemliliğin çerçevesine dayanır.

Davidson, radikal yorumlama projesini iki soru açısından betimler. İlk olarak, bizim başka bir konuşmacıyı yorumlamamıza olanak sağlayacak neyi bilebiliyoruz? İkinci olarak, bunu nasıl bilebiliyoruz? İlk soruya dolambaçsız bir cevap, yukarıda betimlendiği üzere yorumlayıcı bir doğruluk teorisi olurdu gibi görünüyor. O zaman ikinci soruya cevap, radikal bir yorumcunun bunu [yorumlayıcı bir doğruluk teorisini] bir konuşmacı için nasıl doğrulayabileceğine dair bir açıklama olurdu. Davidson, ilk soruyu bu şekilde cevaplamaz; daha ziyade, bir teorinin belli deneysel sınırlamaları karşılamış olması durumunda yorumlayıcı olduğunu ileri sürer: “Mevcut fikir, Tarski’nin her T cümlesi için kesin bir şekilde varsaydığı şeyin, bütüncül bir sınırlama tarafından dolaysız bir şekilde ortaya çıkartılabildiğidir.” Bir başka ifadeyle, “T cümlelerinin toplamı, ana dil konuşmacıları tarafından doğru kabul edilen cümlelerle ilgili kanıt (yukarıda tanımlanan anlamda (yani radikal yorumcunun prosedürü yoluyla) en ideal biçimde uymalıdır.” (1973, s. 139).

Bununla birlikte bu, bir bulmacaya sebebiyet verir. Varsayın ki ilk soruya (bir başkasını yorumlamamıza olanak sağlayacak neyi bilebildiğimiz) cevap, radikal bir yorumcu tarafından doğrulanmış (türden) bir doğruluk teorisidir. O vakit ikinci soruya (neyi bilebildiğimizi nasıl doğrulayabiliriz) cevap, *radikal bir yorumcu tarafından bir teorinin doğrulanmış olmasının* nasıl doğrulandığına dair bir açıklama olmalıdır (Lepore ve Ludwig, 2005, s. 151–166). Fakat ikinci soruya cevabın, *radikal yorumlamanın kendisine* dair bir tanımlama olması *gerekiyordu*. Bunun yerine elde ettiğimiz şey, bir radikal yorumcunun bir teoriyi doğrulamasının nasıl doğrulanacağına dair bir tanımlamadır. Bir şeyler yolunda gitmemiştir.

Bu sorundan kaçınmak için Davidson’ın önemli olarak tanımladığı başka bir fikirden bahsedebiliriz. Şöyle ki teori, henüz gözlenmemiş durumlara yansıtılabilir olması, yani gelecek ve karşı olgusal [*counterfactual*] sözceler [ya da sözler; *utterances*] için doğru öngörülerde bulunuyor olması anla-

mında yasa benzeridir [*lawlike*]. O vakit, ilk soru için gözden geçirilmiş cevap şu olurdu: Davranışsal kanıtı yer veren en basit yasa benzeri teori. Bununla birlikte sorun şu ki yasa benzeri olmanın yorumlayıcılık için yeterli olmadığını hâlihazırda gördük. Eğer yasa benzerlilik yorumlayıcılığı garantilemiyorsa neden *en basit* yasa benzeri teori olmanın –eğer bir tane varsa– yorumlayıcılığı garantilediğini görmek kolay değildir.

Bizim sorunumuz şudur: Davidson'ın yaptığı öneriyi harfiyen [kelimesi kelimesine] kabul etmek –onun soruları dik-kate alındığında– bir taraftan bizi yanlış bir şeye yönlendirir, diğer taraftan da yorumlayıcılık için ihtiyaç duyulan şeyde açıkça yetersiz kalan yasa benzeri bir doğruluk teorisini doğrulamamız gerektiğini ifade eder. Bu zorluklara çözüm nedir? Radikal yorumcunun hedefleyeceği açık bir hedefe sahip olmak için *ilk* soruyu, yorumlama için *tartışmasız bir şekilde* yeterli bir şeye, yani yorumlayıcı (yukarıdaki gibi yorumlayıcı vb.) bir doğruluk teorisine göndermede bulunarak cevaplamalıyız. Onu yorumcunun hedefi olarak belirlediğimizde kimse bizi sorgulamayacaktır. Çünkü onun yorumcunun hedefi olduğunu söylemek, bilinen [belirli] her konuşmacı için doğru teorisinin ne olduğunu söylemek değildir. Bu, ilave bir faydaya sahiptir ki yorumcunun kanıtı dayalı zemin [*evidential base*] ve sınırlamalarının, yorumlama için yeterli bir şeyi doğrulamakta yeterli olup olmadığını muhakeme etmek yoluyla bize açık bir standart verir.

Radikal yorumcunun prosedürüne geri dönmek için –radikal yorumcunun kanıtı dayalı zemininin sonuçta sadece davranışsal kanıt olmasına rağmen– Davidson kendisine, bir konuşmacının cümlelere karşı doğru kabul etme tutumlarına [*hold-true attitudes*] dair bilgi için ‘orta bir kademede’ (1975, s. 161) yardımcı olur. Bir konuşmacı, bir cümlesini ancak ve ancak s'nin doğru olduğuna inanırsa doğru kabul eder. Davidson, doğru kabul etme tutumlarının daha ilkel davranışsal kanıtı dayanarak tanımlanabileceğini ve genel olarak bir konuşmacının, inançlarının her biri için bu inan-

cı ifade eden bir cümleyi doğru kabul ettiğini varsayar. Bir konuşmacı bir s cümlesini, eğer s , p anlamına geliyorsa ve o [konuşmacı] p 'ye inanıyorsa doğru kabul eder. O vakit, doğru kabul etme tutumlarına odaklanmanın gayesi şudur: Kişi, birisinin bir cümleyi bu cümlenin ne anlama geldiğini ya da hangi inanca dayandığını bilmeksizin doğru kabul ettiğini bilebilir. Bu, radikal yorumcunun anlamları cümlelere ve detaylı içerikleri tutumlara atamak için kanıtını nasıl düzenleyeceği sorusuna odaklanmaya yardımcı olur. Bunun nihai hedefi, anlam kavramı ve alakalı kavramları aydınlatmaktır ki Davidson bunu, onları [bu kavramları] konuşlandıran bir teorinin deneysel içeriğinin ne olduğunu göstermek suretiyle yorumcunun kanıtıyla ilgili bir şekilde teorik olarak ele alır. [Konuşmacının zihin durumları ya da sözlerine dair] deneysel içerik, eğer teori doğru ise ummamız gereken [ya da teorinin öngördüğü] davranış [yani konuşmacının davranışı] için her doğruluk teorisinin sahip olduğu çıkarımlar [ya da sonuçlar] ile ortaya çıkarılır. Bu, teorik kavramların veride hangi kalıpları ayırt ettiğini, yani onların veriyi kendi terimlerinde anlaşılır kalıplara nasıl tanzim ettiğini gösterir.

Eğer doğru kabul etme tutumlarını tanımlayabilirsek o zaman biz onları, konuşmacının çevresinde neler olup bittiğiyle ilişkilendirebiliriz. Biz, çevredeki varyasyonlarla çeşitlenen ve (L) formundaki cümlelerde ifade edilebilir yasa benzeri korelasyonları tanımlamayı hedefleyen o doğru kabul etme tutumlarını arayacağız.

(L) x ϕ 'yi t 'de doğru kabul eder, ancak ve ancak p ise.

Bu formdaki verilerden doğru kabul edilmiş bir cümleye anlam atamasına ve de bu cümlenin doğru kabul edilmiş olmasına dayanarak bu verilerden inanca içerik atamasına nasıl geçeriz? Eğer ikisinden birini [anlam ya da inanç] bilseydik diğerini çözebilirdik, fakat her ikisini bilmeksizin yola koyulmayız.

Anlam ve inanç çemberine girmek için teorik bir ilkeyi

tatbik etmeye ihtiyacımız vardır. Davidson, Hoşgörü ilkesini [*the Principle of Charity*]¹² önerdi ki buna göre bir konuşmacı, çevresi hakkında büyük ölçüde rasyonel ve genellikle haklıdır.¹³ Hoşgörü ilkesi, anlamı çözmek için inancı belirler. Eğer bir konuşmacının çevresi hakkındaki inançları büyük ölçüde doğruysa o vakit biz onun, karşılık gelen doğru kabul etme tutumlarıyla ilişkili koşulların dışındaki inançlarına dair içeriği geçici olarak okuyabiliriz. O vakit konuşmacının doğru kabul ettiği cümleler, bu cümlelerle ilişkili koşulları ifade etmek için kabul edilebilir. Çünkü o koşullar, konuşmacının cümleleri doğru kabul etmesine dayanarak inançlara dair içerikleri vermek için kabul edilebilir. 'L'nin öznenin dilini belirlediği (L) formunun korelasyonlarından, L'ye yönelik yorumlayıcı bir doğruluk teorisi için (T)'nin hedef bir teorem olduğunu geçici olarak çıkarsayabiliriz.

(T) Her x konuşmacısı ve t zamanı için, L'de t anında x için s doğrudur, ancak ve ancak p ise.

Yorumcu, yorumlayıcı bir doğruluk teorisine dair hedef teoremleri belirler belirlemez bu teoremleri veren aksiyomları formüle eder. Bunlar, davranış hakkında daha fazla öngöründe bulunmak için kullanılır. İnsanlar hata yaptığı için ilkin doğru olarak muamele görmüş inançların bazıları –eğer

¹² 'Principle of Charity', Türkçeye 'Hayırseverlik ilkesi' olarak da çevrilmiştir. Fakat Davidson, 'Principle of Charity' ile hoşgörü ve kabule açık olmayı ifade ettiği için 'Hoşgörü ilkesi' olarak çevirmenin daha uygun olacağı düşünülmüştür. (Çev.)

¹³ Fikir ve etiket [*label*], Quine'in Hoşgörü İlkesinden ilham alır; 'Görünüşe göre şaşırtıcı bir biçimde yanlış olan savlar, büyük ihtimalle dillerin gizli farklılıklarını ortaya çıkartacaktır.' (1960, s. 59). Davidson, daha sonra burada bahsedilen iki unsuru, Örtüşme İlkesi [*Principle of Correspondence*] ve Bağdaşıklık İlkesine [*Principle of Coherence*] ayırdı. Bunlardan ilki, yorumcunun aynı koşullar altında yanıt veriyor olacağı, dünyaya dair aynı olgulara konuşmacının da yanıt verdiğini onun (yorumcunun) kabul etmesinde ısrarcı olmada Richard Grandy'nin (1973) İnsanlık İlkesine [*Principle of Humanity*] yaklaşır (bkz. Davidson, 2001c, s. 211).

konusmacıyı [konusmacının davranışını] daha anlaşılır kılıyorsa– yanlış olarak ele alınabilirler. Bu yolla teori, teorik sınırlamalar içerisinde kanıtla ideal bir uygunluğa ulaşınca–ya değin uyarlanır.

Hoşgörü ilkesi, radikal yorumcunun konumunu dili anlamakta kavramsal bir şekilde temel olarak ele almanın en önemli tek teorik neticesidir. Davidson, yorumlama için gerekli olduğundan dolayı kişinin çevresi hakkında büyük ölçüde haklı olmanın, bir konuşmacı olmanın esası olduğunu varsayar. Bu, deneysel inançlarımızdaki büyük hatanın bizim bir dile sahip oluşumuzla bağdaşmamasına ve dil konuşan kimseler olarak bizlerin düşüncelerinin ilişkisel olarak bireyselleştirilmesine yol açar. Çünkü aynı dâhilî fiziksel durumlarla tamamıyla farklı bir çevrede yorumlanabilir bir varlık [*creature*], tamamıyla farklı düşüncelere sahip olacaktır. Yorumcunun bakış açısını kavramsal bir şekilde temel olarak görmek, zihnin, bizim varlık olarak epistemik ve kavramsal başlangıç noktamızı temsil etmesi anlamında son derece anti-kartezyen olan dünyayla ilişkisi hakkında düşünmenin tam bir yeniden uyumlanmasını [reorientation] temsil eder.

7. Belirsizlik ve Ölçme Analojisi

Radikal yorumcunun kanıta dayanan konumunu kavramsal olarak temel kabul etmenin sarsıcı bir sonucu, bu projenin temel varsayımının doğruluğunu sorgulamak için düşünülebilir. Çünkü bütün veri elde edildikten sonra deneysel olarak eş değer olan uyumsuz bir yorumlama teorileri silsilesi kalacaktır. Bunun olabilmesinin bir yolu, bir kişinin çevredeki bir şey hakkında –bu kişinin sözleriyle başka bir şey anlamına gelmesinin aksine– ne zaman yanılacağını tahmin etmek hakkında farklı seçimler yapmaktır. Teorinin kanıtlar tarafından yetersiz belirleniminin [*underdetermination*] daha temel bir kaynağı, (L) cümlelerinin çok farklı kümele-

riyle başlamanın prensip olarak mümkün görünüyorması gerçeğidir. Çünkü, eğer çevredeki tek bir koşulun bir doğru kabul etme tutumuyla bir korelasyonu varsa başkası da [başka korelasyonlar da] olacaktır. Quine'ın örneğini kullanırsak tavşanlar, şunlarla birlikte meydana gelirler: Birbirlerinden ayrılamayan [tavşanı tavşan yapan] parçalardan, [bir tümel olarak] tavşanlığın tüm tavşanlarda örneklendirilmesinden ve tavşanların belirli bir andaki görünümlerinden. Bunun ötesinde genellikle bir şey nedensel olarak bir başka şeyden sorumlu olduğunda o, bundan dolayı sadece arka plan koşullarıyla ilgilidir. Bizim (L) cümlelerimiz, sadece o koşullarla ilgili olarak doğru kabul edilmelidir –biz, etrafta tavşanlar varken 'Bir tavşan var'ı *her daim* doğru kabul etmeyiz–. Fakat, bir (L) cümlesiyle ilgili arka planda olan bir şeye odaklanarak ve – daha önceki bağıntılı koşulun arkaplanına düşmesine izin verirken– onu ön plana çıkararak farklı bir (L) cümlesi formüle edebiliriz. Ve bunu sistematik bir şekilde yaparsak konuşmacının dili için çok farklı yorumlama teorilerine ulaşabiliriz.

Bu, ciddi bir zorluktur. Yorumcunun kendi bakış açısından, teoriler, nesne dili cümlelerine aynı yorumları atamazlar; çünkü onları, çevredeki farklı koşullar hakkında olmak olarak temsil ederler. İlk bakışta sonuç, radikal yorumcunun kanıtsal zemininin yorumlayıcı bir doğruluk teorisini doğrulamak için yeterli olmadığı ve de ilgili kanıtı tam olarak belirleyemeyeceği [bir başka ifadeyle ilgili kanıt hakkındaki her şeyi veremeyeceği veya kapsayamayacağı] olmalıdır. Bu, yorumlama teorisinin kavramlarının, davranışsal verilere ve benzer şekilde 'hoşgörü ilkesi'ni yorumcunun konusunun esası olarak ele almaktan dolayı ortaya çıkan sonuçlara empoze ettikleri organizasyon tarafından içeriği tam olarak belirlenen teorik kavramlar olduğuna dair görüşün altını oyacaktır. Çünkü o [bu görüş], bundan böyle radikal yorumlamanın başarılı olması için gerekli olduğu kabul edilerek gerekçelendirilemez.

Bununla birlikte Davidson, Quine'ın rehberliğinde anlam olgularının radikal yorumcu için el altında olan olgularca tam olarak belirlenmesinden dolayı, eğer bütün kanıtlar elde edildikten sonra farklı yorumlama teorileri eşit derecede iyi iş görürse onların hepsinin de işin aslını eşit derecede iyi kavradıklarını düşünür. Bu, bir teorinin kanıt yoluyla eksik belirlenimi değil, deneysel olarak yeterli teoriler dizisinin doğru olduğuna ilişkin belirli bir hakikat yoktur anlamında, yorumlamanın *belirsizliği*dir. Davidson; belirsizliği, tehdit teşkil etmeyen bir hâle dönüştürme amacındadır. Bunun, sıcaklıkların takip edilmesinde ya Fahrenheit ya da Santigrad ölçeğini kullanabileceğimiz gerçeğinden daha büyük bir problem olmadığını savunur. Siz sıcaklığın 50 derece Fahrenheit olduğunu söylediğinizde, ben ise 10 derece Selsiyus olduğunu söylediğimde birbirimizle çelişkiye düşmüyoruz. Sıcaklıklar arasındaki ilişkilerin takibini, sayıların kullanımına fiziksel bir yorum getirerek yapmak için sayılar arasındaki ilişkileri kullanıyoruz; örneğin bir civa sütununun yüksekliği bakımından. Sayıların, bizim onları takip etmek için kullandığımız şeyden daha fazla yapısı vardır. Dolayısıyla haritalama tercihi, olgular tarafından sadece kısmen sınırlandırılır. Bazı ön, keyfi seçimler yapmak zorundayız; mesela 0'a hangi sıcaklığı atamak ve hangi sıcaklık farkının 0 ile 1 arasındaki aralığa denk düştüğü gibi. Bu tercihlerle ilgili olarak, bir sıcaklığı belirlemek için bir sayının kullanılmasına dair deneysel içeriği geri kazanabiliriz. Dolayısıyla Davidson bunun, radikal yorumcunun bakış açısından doğrulanabilir olan farklı yorumlama teorileri için olduğunu ileri sürer. Biz cümlelerimizi, diğer konuşmacıların davranışlarını takip etmek için özellikleriyle birlikte kullanıyoruz. Dilimizin semantik yapısı, davranıştan daha zengindir. Bir analogi olarak, hayvanlara tutum atfetme pratiğimizi düşünün. Rover, bir arabanın garaj yoluna girdiğini duyması üzerine kuyruğunu sallar. Sahibinin eve geldiğini düşündüğünü ya da kendisine bakan kimsenin evde olduğunu dü-

şündüğünü söyleyerek onun davranışını eşit derecede iyi bir şekilde takip edebiliriz. Davranışsal kanıt, bunlar arasında ayırım yapmayacaktır. Her atıf, bizim sistematik olmamız kaydıyla Rover'ın davranışını izleme işi görecektir. Bu, Rover'ın davranışını takip etmekte kullanabileceğimiz şemalar arasındaki farkı zararsız bir hâle getirir.¹⁴ Dolayısıyla bir başka konuşmacının yorumcusu durumunda da aynı düşünce geçerlidir. İlk önce belirli keyfî tercihleri yaparız. Daha sonra sözcük ve cümlelerimizin daha fazla atamasını konuşmacının başlangıç tercihleri ışığında yorumladığımız sözcük ve cümlelerine yaparız. Başlangıçtaki keyfî tercihleri takip ettiğimiz sürece, farklı ayrıntıların aynı temel olguları nasıl takip ettiğini görebiliriz.

Bu zorluk için ölçme analojisinin yeterli bir cevap olduğu açık olmaktan çok uzaktır. Çünkü yorumcunun, yorumladığı konuşmacının dilinden kendi dilinin daha zengin semantik bir yapıya sahip olduğunu varsayıyor olmasını gerektirir. Fakat yorumcunun kendisi, bir dil konuşmaktadır. Belirsizlik argümanı, radikal yorumcunun bakış açısından onu [yorumcuyu] yorumlamaya girişen, onun [yorumcunun] dilini konuşan herkes için de uygun düşer. Hipoteze göre, bu türden bir konuşmacı başka bir konuşmacı kadar zengin bir dile sahip olduğunda ve de yorumcunun dilini konuşmanın bir başkası için mümkün olması gerektiğinden dolayı radikal yorumcunun konumunun herhangi bir dil için bir yorumlama teorisini doğrulamaya zaten yeterli olmadığı sonucunu çıkartmalıyız. Çünkü burada analojinin gerektirdiği varsayım yanlıştır.

İlave sınırlamalar aramak doğaldır. Davidson, sonraki çalışmasında başka bir konuşmacıyı dikkate almanın seçimleri kısıtlayacağını önerir. Çünkü ona göre biz, bir konuşmacının düşüncesinin nesnesini, bu konuşmacının ve onunla iletişim içindeki bir başkasının ortak bir cevabına

¹⁴ Davidson, hayvanların önermesel tutumları olmadığını kabul eder; dolayısıyla bu, onun kendisinin onaylamış olacağı düşüncenin bir açıklaması değildir.

dair ortak bir nedenle ilişkilendirebiliriz (Davidson, 1991a, 1991b). Onlar, her birinin, hakkında düşündüğü şey olarak tanımlanan bir nesne üzerinde üçgen oluştururlar.¹⁵ Bununla birlikte bunun bizi ileriye taşıdığı şüphelidir. Örneğin iki kişi televizyonun karşısına oturmuş haberleri izliyorlarsa onların ortak yanıtlarının birçok ortak nedenleri olacaktır: Ekrandaki, televizyondaki, TV istasyonundan gelen sinyaldeki, haber odasındaki, yörüngede bulunan uydulardaki ve dünya etrafındaki uzak sorunlu noktalardaki olaylar. Başka bir doğal yanıt, temel ilgilerle dikkat çekici buldukları şeyde bize çok benzeyen ve de türdeş olan başkalarına başvurmak olurdu. Bu, onların tutumlarını ilişkilendirecekleri şeyi radikal bir biçimde kısıtlayacaktır. Bununla birlikte bu çözüm, anlam olgularını belirlemek için üçüncü kişi davranışsal olgularını kabul eden radikal yorumcunun bakış açısını benimsemekten, anlamı araştırmakta temel bakış açısı olmak için vazgeçer. Çünkü o [temel bakış açısı], kendi düşüncelerimiz üzerindeki birinci kişi bakış açısının yorumlamada temel bir rol oynamasına olanak verir.

Dolayısıyla sonuçta radikal yorumcunun katı başlangıç noktasının, birini başka bir konuşmacının sözlerini yorumlamak için yeterli olan bir şeyi doğruluma konumuna koyduğu ve bununla ilgili olarak salt üçüncü kişinin bakış açısının düşünce ve dili anlamakta yeterli olduğu da açık değildir.

8. Yirminci Yüzyıl Felsefesinde Davidson'ın Yeri

Davidson, anlam teorisi hakkındaki düşüncemizde üç tutum değişikliği gerçekleştirerek anlam teorisinde devrim yapmayı

¹⁵ Üçgenleştirme (*triangulation*): Konuşmacının, ikinci kişinin (ya da diğerlerinin) ve dünyanın (ya da nesnelerin) bilgisinin birbirine bağlılığını ifade eder. Konuşmacı ve ikinci kişi, bir nesneye, mesela 'masa' demek suretiyle yanıt [ya da tepki] verirler ve birbirlerinin yanıtlarını gözlemleyerek bu yanıtlardaki benzerliğin farkına varırlar. (Çev.)

amaçladı. İlki, bileşimsel bir anlam teorisinden elde etmeyi istediğimiz şeyi geri kazanmayı hedefleyen, anlam teorisine yönelik bir araç olarak doğruluk teorisinin takdimidir. İkincisi, bir bütün olarak yorumlama teorisinin bir bütün olarak kanıtı uygulanması yoluyla temsil edilen kavramsal aydınlanmanın daha gevşek ve bütüncül bir biçiminin yararına ‘anamlıdır’ın indirgemeci analizinin reddedilmesidir. Üçüncüsü, kanıtın –anlam hakkında ya da konuşmacının psikolojisi hakkında herhangi bir ön kabul olmaksızın– teori için üçüncü kişinin bakışı açısından elverişli olan şeye sınırlandırılmasıdır. Hâlâ sıkça yanlış anlaşılmış olmasına rağmen Davidson’ın, doğal dillerde anlama dair kavrayışın nasıl elde edilebileceğine dair önerisi şudur: Doğal dillerde anlama dair kavrayış, bu diller için aksiyomatik doğruluk teorilerinin nasıl doğrulanacağı ve oluşturulacağı üzerine düşünmek yoluyla elde edilebilir. Davidson’ın bu önerisi, hem doğal dil semantiği meydana getirmek için bir çerçeve hem de anlam teorisindeki temel meselelere dair eleştirel tartışma için bir folyo [zemin, arka plan] olarak olağanüstü bir şekilde etkili oldu. Şimdi doğruluk-teorik semantik, doğal dil semantiğinin yapımıyla uğraşmaya yönelik paradigmalardan birisidir: Onun felsefi temelleri ve sonuçları tartışma cezbetmeye devam ediyor; ayrıca mantıksal biçime dair incelemeler ve sözcüksel analiz arasındaki ayrımı aydınlığa kavuşturmaya yardımcı oldu. Doğal dil semantiği üzerine detaylı ve verimli birçok çalışma, Davidson tarafından önemli katkıları da içeren çerçeve içerisinde üstlenildi. Radikal yorumlama ve Davidson’ın ondan çıkardığı dersler daha tartışmalı bir hâle gelmişti. Çünkü düşünce ve dilin dünyayla ilişkisi hakkında düşünmekte temel bir meseleyi, yani bunları tanımlamakta kullandığımız kavramların, ilk önce üçüncü kişinin bakış açısından konuşlandırılmış olarak layıkıyla düşünülüp düşünülmediğini ele alır. Bu düşüncenin nasıl başarılabileceğini görmekte zorluklar olmasına rağmen o, hâlâ önemlidir ve küçümsenmemelidir.

İronik bir şekilde Davidson'ın projesi, yirminci yüzyılda analitik felsefeye dair geniş ampirist kemerin [arc] bir gelişimi olarak görülebilir. Davidson üzerindeki en büyük etki Quine idi, Carnap'ın Quine üzerinde etkili olması gibi. Carnap'ın bakış açısı, analitik-sentetik ayrımının kabul edilmesi ve de sentetik ifadelerin anlamının onların [bu ifadelerin] duyu deneyimi için çıkarımlarında yattığı düşüncesiyle biçimlenmişti. Bu, Quine'da iki dönüşüme uğradı. İlki, onun analitik-sentetik ayrımını reddiydi. O zaman, anlama dair inceleme bilimle kesintisiz geniş bir deneysel girişim hâlini alır ve dünyaya dair deneysel teorimizin kalanıyla uyumlu değerlendirmelere tabi olur. Bu, dil toplumsal bir sanattır görüşü tarafından motive edilmiş, duyu deneyiminin anlam için uygun olmayan bir temeli ortaya çıkartmasını –yani anlamın duyu deneyimine değil, duyumsal yüzeyle uyarımına bağlanmasını– sağlayan ikinci dönüşüme sebebiyet verdi. Bu, deneyci doktrinin tutucu bir modifikasyonunu temsil eder. Davidson, üçüncü kişi bakış açısını Quine'dan devralır; fakat anlamın temeli, konuşmacı ve yorumcunun çevresindeki uzak uyarıcılara bağlanmış olmakta tarafsızlığa doğru bir başka adım daha atar. Bu son adımda, duyu deneyiminin ampirizmdeki geleneksel rolünün son kalıntıları –anlamın temeli ve dış dünyanın bilgisi gibi– terk edilir. Anlam ve bilgiyi anlamakta deneyin kurucu nitelikteki rolüne vurgusuyla geleneksel ampirizm, üçüncü kişi bakış açısının kavramsal, epistemik ve ontolojik olarak temel hâline gelmesine neden olan bir dizi içsel değişiklik yoluyla tersine çevrilir. Davidson bunda, temel bir felsefi görüşün başka bir şeye [yeni bir görüşe] dönüşümünü tamamlar ki bu şey, öncelinden [yani temel felsefi görüşten] çok farklıdır ve bu şeyin kaynağı, onun başarıyla tamamlandığı artan adımlar [bir başka ifadeyle temel felsefi görüşten bu yeni görüşe geçişte Davidson'ın attığı adımlar] izlenerek belirlenebilir.

İleri Okumalar

Bu bölüm içerisinde hâlihazırda atıfta bulunulmuş eserlere ilave olarak aşağıdakileri, Davidson'ın çalışmalarına dair daha derin bir anlayış geliştirmekte faydalı bulacaksınız.

Davidson, Donald, *The Essential Davidson*, Oxford, Oxford University Press, 2006.

Hahn, L., *The Philosophy of Donald Davidson*, Chicago, IL: Open Court, 1999. Lepore, Ernest, *Truth and Interpretation: Perspectives on the Philosophy of Donald Davidson*, Cambridge, Blackwell 1986.

Ludwig, Kirk, *Donald Davidson*, Cambridge, Cambridge University Press, 2003.

Bibliyografya

Barwise, J. O. N. ve Perry, J. (1981), "Semantic Innocence and Uncompromising Situations", *Midwest Studies in Philosophy*, 6, 387-403.

Burge, T. (1992), "Philosophy of Language and Mind: 1950-1990", *The Philosophical Review*, 101, (1), 3-51.

Chihara, C. S. (1975), "Davidson's Extensional Theory of Meaning", *Philosophical Studies*, 28, 1-15.

Cummins, R. (2002), "Truth and Meaning", (ed.) J. K. Campbell, M. O'Rourke ve D. Shier, *Meaning and Truth: Investigations in Philosophical Semantics* içinde. New York: Seven Bridges Press, s. 175-193.

Davidson, D. (1963), "The Method of Extension and Intension", (ed.) P. A. Schilpp, *The Philosophy of Rudolf Carnap* içinde. La Salle, IL: Open Court.

———, (1965), "Theories of Meaning and Learnable Languages", (ed.) Y. Bar-Hillel, *Proceedings of the 1964 International Congress for Logic, Methodology and Philosophy of Sci-*

- ence içinde. Amsterdam: North Holland Publishing Co., s. 383–394. Davidson 2001b’de yeniden basılmış.
- _____, (1967), “Truth and Meaning”, *Synthese*, 17, 304–323. Davidson 2001b’de yeniden basılmış.
- _____, (1973), “Radical Interpretation”, *Dialectica*, 27, 314–328. Davidson 2001b’de yeniden basılmış.
- _____, (1975), “Thought and Talk”, (ed.) S. Guttenplan, *Mind and Language* içinde. Oxford: Oxford University Press. Davidson 2001b’de yeniden basılmış.
- _____, (1986), “A Nice Derangement of Epitaphs”, (ed.) E. Lepore, *Truth and Interpretation: Perspectives on the Philosophy of Donald Davidson* içinde. Cambridge: Blackwell, ss. 433–446.
- _____, (1991a), “Epistemology Externalized”, *Dialectica*, 45, (2–3), 191–202. Davidson 2001c’de yeniden basılmış.
- _____, (1991b), “Three Varieties of Knowledge”, *Philosophy*, 30, 153–166. Davidson 2001c’de yeniden basılmış.
- _____, (2001a), *Essays on Actions and Events*, 2nd edn. Oxford: Clarendon.
- _____, (2001b), *Inquiries into Truth and Interpretation*, 2. baskı. New York: Clarendon Press.
- _____, (2001c), *Subjective, Intersubjective, Objective*. New York: Clarendon Press.
- _____, (2004), *Problems of Rationality*. Oxford: Oxford University Press.
- Dummett, M. (1993), *The Seas of Language*. Oxford: Oxford University Press.
- Foster, J. A. (1976), “Meaning and Truth Theory”, (ed.) G. Evans ve J. McDowell, *Truth and Meaning: Essays in Semantics* içinde. Oxford: Clarendon Press, s. 1–32.
- Glock, H.-J. (2003), *Quine and Davidson on Language, Thought and Reality*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Grandy, R. (1973), “Reference, Meaning and Belief”, *The Journal of Philosophy*, 70, 439–452.

- Horwich, P. (2005), *Reflections on Meaning*. Oxford: Oxford University Press.
- Katz, J. (1982), "Common Sense in Semantics". *Notre Dame Journal of Formal Logic*, 23, (2), 174–218.
- Lepore, E. ve Ludwig, K. (2005), *Donald Davidson: Meaning, Truth, Language, and Reality*. Oxford: Clarendon Press.
- , (2007), *Donald Davidson: Truth-theoretic Semantics*. New York: Oxford University Press.
- Loar, B. (1976), "Two Theories of Meaning", (ed.) G. Evans ve J. McDowell, *Truth and Meaning: Essays in Semantics*. Oxford: Clarendon Press, s. 138–161.
- Quine, W. V. O. (1960), *Word and Object*. Cambridge: MIT Press.
- , (1969), "Epistemology Naturalized", *Ontological Relativity and Other Essays* içinde. New York: Columbia University Press, s. 69–90.
- Soames, S. (1992), "Truth, Meaning and Understanding", *Philosophical Studies*, 65, (1–2), 17–35.
- , (2008), "Truth and Meaning: In Perspective", *Midwest Studies in Philosophy*, 32, 1–19.
- Stich, S. (1976), "Davidson's Semantic Program", *Canadian Journal of Philosophy*, 6, 201–227.
- Tarski, A. (1944), "The Semantic Conception of Truth and the Foundations of Semantics", *Philosophy and Phenomenological Research*, 4, 341–376.
- , (1983). "The Concept of Truth in Formalized Languages", *Logic, Semantics, Metamathematics* (2. baskı), çeviren J. H. Woodger; editör ve bir giriş yazan John Corcoran. Indianapolis, IN: Hackett Publishing Company, s. 152–278.

BERNHARD WEISS

ÇEVİRENLER: KAMURAN ÖZLEM ÜZER - OSMAN BARAN KAPLAN

Dummett'in dil felsefesine yaptığı özgün katkısı anlamının bir yolu da önemli etkiler yaratan bazı yazılarında neleri kabul ettiğini ve neleri reddettiğini incelemektir. Bunlardan ilki ve belki de en önemlisi Frege'dir. Dummett, Frege'den dil felsefesinin analitik felsefede oynadığı temel rolü öğrenmekle beraber linguistik ögeler ve dünya arasındaki ilişkileri ayrıntılandıran semantik bir kuramı öğrenmiştir. Buna ek olarak Dummett, konuşmacıların bu semantik kuramı nasıl kavradıklarını açıklayan bir anlam kuramının dil felsefesinde oynadığı merkezî rolü de Frege'den öğrenmiştir. Fakat Dummett, Frege'nin düşüncesine nüfuz ederek Frege'nin düşüncesinin temelini oluşturan realizmi reddeder. Dummett'in Frege'nin realizmini reddetmesi, kısmen Wittgensteinci bir uygulamadır. Frege, anlamları şöyleştirir ve onları nesnel bir alana yerleştirir. Dummett bunu reddeder ve anlamları, konuşmacının kamusal olarak erişilebilen bir alanda kullanımına bakarak anlamamız gerektiği konusunda oldukça ısrar eder. Dummett'a göre anlamlar, özneler arasındır. Wittgenstein, felsefede sistematik kuramlaştırmalara karşı çıkarak anlamı kullanıma bağlı bir mefhum olarak addeder. Öte yandan Dummett'a göre dil, kendi başına gizemli bir olgudur ve bu türden yanlış felsefi kavramsallaştırmalarla açıklanamaz. Bu nedenle dilin gizemi, ancak sistematik bir anlama çabasıyla aydınlatılabilir. Son olarak Dummett'ın doğrulamacı (*verifi-*

cationist) anlam görüşlerine olan ilgisi, sıklıkla onun fikirlerinin yanlış özümsemesine ve mantıkçı pozitivistleriyle karıştırılmasına yol açmaktadır. Fakat mantıkçı pozitivistler, belli iddiaları tamamen anlamsız olduklarından dolayı reddederken, Dummett bunu asla yapmaz. Dummett, bizim bir iddiadan anlamı nasıl çıkardığımız konusunda [kullandığımız] anlama yetimizi (*understanding*)¹ yeniden gözden geçirir. Fakat Dummett, pozitivistler gibi felsefi, özellikle de metafiziksel iddiaların bariz bir anlamı olmadığına dair öne sürülen ucuz varsayımlara şüpheyile bakar. Fakat Dummett, mantıkçı pozitivistlerin yaptığı gibi bu tür iddiaları bilim dışı ve saçma olarak niteleyip bir kenara atmak yerine bu türden iddiaların içeriğini belirlemeyi kendine görev edinir.

Kısacası Dummett'ın yazıları, dilin doğasının içyüzünü anlamamıza dair içgörüler sunar; fakat bunu, aynı zamanda dil felsefesine olan yaklaşımımıza, dil felsefesinin diğer felsefe alanlarıyla ilişkileri ve hatta felsefenin kendisiyle ilişkisine dair açık ve adanmış bir bakış açısıyla yapar.

1. Felsefe ve Dil Felsefesi

Öncelikle çok cesur ve vurucu bir iddiayla başlayalım. “Dil felsefesi, tüm diğer felsefelerin temelidir.” (1978, s. 442). Cesur ve vurucu olmasına rağmen ne bu iddianın içeriğinin ne olduğu ne de bunu neden kabul etmemiz gerektiği bellidir. Bu soruları birlikte ele alalım. Dummett, bu tezi şöyle destekliyor:

¹ Her ne kadar kavrayış ya da anlık olarak da ifade edilebilir olsa da *understanding* kavramını *understanding theory* olarak geçtiği yerlerde anlama teorisi olarak diğer yerlerde ise anlama yetisi olarak çevirdim. Buna ek olarak Dummett'ın *understanding* ile kastının felsefede kullanılageldiği biçimiyle (örn. Kant yahut Locke'da kullanıldığı şekliyle) değil de bir dili bilmek veya anlamak, dili kullanabilmek, yani dilin ifadelerini anlama ve kullanabilme yetisi olarak anlaşılması gerektiği belirtilmelidir. (Çev.)

- (1) “Felsefenin amacı, düşünce yapısını analiz etmektir.”
- (2) “Düşünce bilimi, düşüncenin psikolojik sürecinden keskin bir şekilde ayırt edilmelidir.”
- (3) “Düşünceyi analiz etmenin tek doğru yolu, dilin analizidir.” (Age., s. 458)

(1) ve (3) numaralı iddiaların geçerliliğiyle birlikte (1) numaralı iddia, açıkça bir miktar destek ve biraz kesinlik kazanıyor. Göreceğimiz gibi (3), kısmen (2)’ye bağlıdır. Önce (1) numaralı iddiaya, sonra da (3)’e bakmak istiyorum.

Anlatım kolaylığı için bir süreliğine (3) numaralı iddiayı doğru olarak varsayacağım ve böylece dilin analizini düşüncenin analizinden, aynı şekilde düşünce felsefesini de dil felsefesinden titizlikle ayırmayacağım. Bu nedenle semantik kuramından bir araştırma alanı olarak bahsedeceğim ve bir anlığına semantik biliminin düşünce ve dile uygulanıp uygulanamayacağını bir kenara bırakacağım. Dummett’in buradaki düşüncesi, ilhamını Kant’tan alır. Filozof, gerçekliğin karakterini, gerçekliğin bizim içi ne anlama geldiğini [gerçekliğin bizim tarafımızdan ne biçimde temsil edildiğini] araştırarak sorgulamalıdır. Bir kere bu adımı attık mı, artık pek çok felsefe dalının semantik teoriyle –türlerin cinslerle arasındaki ilişki gibi– bir ilişkiye sahip olduğu görülür. Matematik felsefecisi, belirli bir alanda düşüncenin/dilin analiziyle ilgilenir; aynı şekilde bilim felsefecisi veya temel bilimcilerden birisi de bununla ilgilenir. Dolayısıyla bu tür filozoflar, semantik kuramlaştırma alanında çalışmaktadır ve bu yüzden de pratiklerinde semantik teori tarafından güvence altına alınan genel prensiplere riayet etmelidirler. Bu nedenle semantik teori, iki anlamda temeldir: (i) Felsefi teşebbüslerin tamamını kapsayan bir alan olarak –her felsefe dalı semantik teorinin bir alt dalıdır– ve (ii) belli alanlarda başarılı çabaların tarafsız bir hakemi olarak.

Semantik teorinin bu temel rolleri oynayabilmesi için bir

tür kapsamlılık özelliğine sahip olması gerekir. Bir araştırma alanı için kabul edilebilir bir semantiğin sağlanması, bu konudaki felsefi ilgilerimizi tüketmelidir, yani bir tür özerklik özelliğine sahip olmalıdır. Bir araştırma alanında kabul edilebilir bir semantiğin sağlanması, onunla alakalı olan metafizik, epistemolojik ve belki de diğer felsefi sorunların cevaplanmasından bağımsız olmalıdır. Bu iki iddianın ikisi de ikna edici değildir.

Örneğin matematik felsefesini ele alalım. Bir matematik teorisi için semantik bir teoriye sahip olmamızın matematik teorisine olan felsefi ilgimizi tüketeceğini söylemek hiç de açık değildir. Bu teorinin uygulanabilirliğiyle ilgili hâlâ cevaplanması gereken sorularımız olabilir. Bu tür bir ilgi, Hartry Field'in kurgucu matematik felsefesinde görülebilir.² Field, matematiksel önermelerin platonik bir şekilde yorumlanmasını kabul etmesine rağmen, matematiğin çeşitli soyut nesnelere göndergede bulunarak bu soyut nesneleri ifade eden bir yapı olarak anlaşılması gerektiğini iddia eder. Buna rağmen Field, matematikteki Platonculuğu matematiğin iddialarının doğru olduğunu varsaymadan matematiğin uygulanabilirliğine dair bir açıklama vermesinden dolayı reddeder. Bir kişi Field'in programını çekici bulsun ya da bulmasın bu konuda onu takip etmek, açık bir sorunun varlığını kanıtlar; semantik sorusuna bir çözüm sunsa bile bir teorinin uygulanabilirliğini nasıl açıklayabiliriz? Semantik teorinin kabul edilebilirliğinin, epistemolojik veya metafiziksel sorularla mücadele edilmeden nasıl değerlendirebileceği de açık değildir. Platoncu bir semantik şüpheli bulunabilir; bunun nedeni de tam olarak soyut nesnelere ilişkin [sahip olunan] metafiziksel veya epistemolojik kaygılardır. Bunlara ek olarak genel semantik prensiplere, kişinin zihin felsefesi, epistemoloji veya metafizik konularındaki duruşundan bağımsız olarak varılıp varılamayacağıdır. Sırası geldiğinde Dummett'in programında bu tür endişelerin temellerini bulacağız.

² Bkz. 1980.

(3) numaralı iddiaya geçelim. Şöyle ki dilin analizi, düşüncenin analizi yoluyla olur iddiasıdır bu. Bu iddia Dummett'ın, düşünceden daha çok dile öncelik verdiğini içerir. Bu yüzden bu iddia, dile yönelik açıklayıcı bir öncelik iddiasıdır. Bu hususta Dummett'ın düşüncesiyle ilgili birçok zorluk vardır. O, düşüncenin dilden bağımsız olduğunu asla inkâr etmez; dillendirilmemiş düşünceyi ve dile sahip olmayan varlıkların düşünceye sahip olduğunu reddetmez. Fakat bu tür bir düşünce, dilin tam olarak açıklanmasında bir rol oynayamaz. Çünkü düşüncenin herhangi sözel bir formülasyonu, düşüncenin kendisine yabancı kavramları ortaya atacaktır. Dolayısıyla düşünce, dil yoluyla tam olarak ifade edilemez ve [dilin sözel formülasyonu] dilsel düşünceyi açıklayamaz (Bkz. 1991a, s. 323-324).

Ne cümlelerin düşüncelerin kodları olduğunu ne de kelimelerin kavramların kodları olduğunu varsayabiliriz. Öyleyse bu bakış açısıyla zihin, kelime ve kavram arasındaki bağlantı nasıl kurabilir? Kişi, sözcüğü uygun bir şekilde kullanma yeteneğinin ayrıntılarını vererek kavramı anlama konusunda bir açıklama yapmaya çalışabilir; ancak kavramların anlaşılması, kişinin anlama yetisini açıklamada hiçbir rol oynamaz. Alternatif olarak bir insanın, zihninin dışındaki bir kavramın içeriğine *a priori* olarak sahip olması mümkün olamayacağı için kişinin, birtakım zihinsel unsurlar yoluyla bu içeriği zihninde temsil ettiğine dair bir yeteneğe sahip olduğunu varsaymamız gerekir. Böylelikle sorunsuz bir şekilde nesnelerin, kişinin zihninin dışında olduğunu düşünebiliriz. Fakat [doğuştan itibaren zihnimizde] içkin olarak [bulunan] [nesneleri] temsil edici tek bir aygıt yokken nasıl oluyor da nesneler [zihinde] bu türden bir temsil [edilme] kapasitesini elde edebiliyorlar? Öyle görünüyor ki hiçbir ilerleme kaydedemedik (Bkz. 1993, s. 97-98).

Kod kavramını reddettiğimiz takdirde cümleleri kodlamaya çalışmak yerine, onları düşüncelerin ifadesi olarak görmemiz gerekir. Cümlelerin yapısı, böylece düşüncenin yapısını

yansıtabilir, yani bu şu anlama gelir: Bir cümlenin semantik yapısının düzgün biçimde yapılan bir analizi, düşünce yapısını ortaya çıkarmalıdır; çünkü sonuçta bu yapı, düşünceyi ifade etmemizi sağlar.³ Buna karşın düşüncenin yapısını, cümlenin yapısından bağımsız olarak ifade eden net bir içerik yoktur. Bu nedenle Dummett'a göre düşünce ve cümlenin analizini, birbirini takip eden bir süreç olarak düşünmemiz gerekir. Düşüncenin yapısına, cümlenin belirli bir düşünceyi ifade etmesini sağlayan semantik yapısının analiziyle yaklaşılmalıdır. Bu yüzden düşüncenin analizinde dilin analizi ihmal edilemez. Fakat dilin analizi, düşüncenin analizi üzerinde herhangi bir iddiada bulunamaz. Çünkü dilin semantik analizi, düşüncenin veya onun bileşenlerinin ifadesi açısından dilin analizi değildir. Bu daha çok, karmaşık ifadelerin öğelerinin semantik özelliklerinin bir analizidir. Diğer bir deyişle cümlelerin semantik analizi, cümlenin yapısına bağlı olarak doğru veya yanlış olarak cümlenin [doğruluk değerinin] nasıl belirleneceğini gösterir. Bu nedenle cümlenin semantik analizi, dilsel öğelerle düşünce bileşenleri arasındaki münasebetin bir izahı değildir (Bkz. 1993a, s. 7).

Dilin önceliğini savunan son bir argüman aşağıdaki gibidir:

Düşünce, bir araca ihtiyaç duyar; bir düşünceyi sadece bazı zihinsel faaliyetler yoluyla ortaya çıkarabiliriz.

Düşünce, bu zihinsel faaliyetlerle tanımlanamaz; iddia (2).

Düşüncelerin ortaya çıkmasına neden olan [zihinsel] faaliyet, sadece belirli bir arka planla mümkündür: Bir düşüncenin belirli bir dilsel pratiği, arka planda bu düşünceye dair geçmiş bir deneyimin olmasıyla mümkündür (bu yüzden örneğin ister zihinsel isterse fiziksel olsun resimlerin sıraya di-

³ Örnek olarak, sentaktik ve semantik yapının parçalarına ayrılabilmesi bir durumu ele alalım. Diyelim ki Russell, belirli betimlemeler konusunda haklıydı; öyleyse "F, G'dir." cümlesinin (altta yatan) semantik yapısının varlık genellemesi olduğu görülür ve cümlenin, gerçekte ifade ettiği düşünceyi ifade etmesini sağlayan özelliği budur.

zilmesi, bir arka plan [geçmiş deneyimler] dâhilinde yapılır veya belirli bir durumda bazı özel detayların ayrıntılarının verilmesiyle vs.).

Belirli bir durum için sonsuz sayıda arka plan olabilir; fakat araç linguistik olduğu zaman bu arka plan kısmen aynıdır; dil yetimizi oluşturan arka plan.

Dummett, düşünceyi analiz etmedeki 'tek umudumuzun' bir dil analiziyle gerçekleştirilebileceği sonucuna varır. (Bkz. 1991a, s. 323)

Fakat bu argüman, düşünceye doğrudan erişimin imkânsızlığını açıkça ortaya koymak yerine linguistik yaklaşımın metodolojik gücünü ortaya koyuyor. Bu yüzden biz, düşüncenin analizinin dilin analizine ne kadar dayandığı sorusuyla ilgili peşinen hüküm vermeyelim. Fakat şu konuda hemfikir olmalıyız ki düşüncenin analizi için dili analiz etme yöntemini kullanmak için iyi nedenler var.

2. Dil Felsefesi ve Yöntem

Dil felsefesinin merkezî sorusu, dilsel anlamın doğası sorusudur. Bu yüzden dil felsefesi, öncelikle dilsel bir anlam teorisini amaçlar. Bir dilin içindeki ifadelerin anlamlarının sistematik bir şekilde tanımlanmasının, o dil için oluşturulmuş bir anlam teorisi olduğu söylenebilir. Sonrasında Dummett, dil felsefesinin yönteminin bir anlam teorisi inşa etmeye yönelik bir yöntem olması gerektiği önerisinde bulunur. Aynı zamanda Dummett, yeterince emek vermiş biri olarak Davidson'ın [bu konuda] bize söyleyecek şeyleri olduğunu düşünür (1993, s. viii-ix).

Kısacası Dummett'in anlam kuramsal yaklaşımını savunmasının arkasında yatan neden, bizim anlam kavramını belirgin bir şekilde kullanımımızın (anlamla ilgili gündelik sözlerimizde) genel olarak anlamın karakteriyle ilgili tatminkâr

bir araştırmayı besleyecek kadar yeterli ve sağlam temellere dayanmıyor oluşudur. Bir ifadenin anlamının karakteri, büyük ölçüde bizim onu betimlememiz ve onun kullanımıyla ilgili örnekleri açıklamamızda, başkasının onu doğru veya yanlış olarak kullanımını gözlemlememizde veya onun yerince anlaşıldığını gösteren uygulamalar yoluyla büyük ölçüde üstü kapalı bir şekilde ve diğerlerine oranla daha nadir görülen bir durum olarak ifadenin anlamıyla ilgili açık tartışmalarda açığa çıkar. Bu tür tartışmalar, dilsel anlamı zaten varsaydığından dolayı dilsel anlamı araştırmanın bilgi verici bir yolunu sağlamazlar. Daha iyi ifade etmek gerekirse dillerinde ‘anlam’ı ifade etmek için gerekli bir kelime bulunmayan bir topluluğu gözümüzde canlandırabiliriz. Bir ‘anlam’ kavramına kesinlikle sahip olmalarına rağmen –bu kavram, dil öğrenimi ve öğretimi uygulamalarında üstü kapalı olarak yer alsa da– [bu kavramın ne anlama geldiğini anlamamız için bu topluluğun diline yönelik bir anlam kuramına sahip olmamız gerekliliğinden bahsediliyor] onların bu kelimeyi kullanımına bakılarak erişilecek bir şey değildir (Bkz. 1993, s. 1-3).

Bu görüş Dummett’in, anlam kavramıyla tamamen teorik bir yaklaşım üzerinden ilgilendiğini gösteriyor olabilir; yani biz, anlam kavramını bir teorisyenin bir dildeki terimlerin anlamlarını belirleme yönündeki sistematik çabasını araştırarak inceliyoruz. Dolayısıyla teorisyenin anlam kavramlaştırmasıyla uygulayıcıları arasında keskin bir süreksizlik varmış gibi görünebilir. Bir taraftan bu doğrudur; çünkü böylesi sistematik bir soruşturma, nihayetinde dil kullanıcılarının erişimine kapalı bir dilsel pratik mekanizmasının refleksiye dayalı bir anlayışıdır. Diğer taraftan [teorisyen ve dil kullanıcıları arasındaki] süreksizliği burada çok abartmamalıyız. Birincisi; teorisyenin işi, dil pratiğinin doğasıyla sınırlıdır ve de anlam teorisinin kendisi, bir sistematikleştirme olmakla birlikte kullanıcılar tarafından sunulan çeşitli anlam açıklamalarının sistematik bir şekilde düzenlenmesinden ibaret olacaktır. Bundan

dolayı anlam kuramı, kullanıcıların birbirlerinin pratiklerini gözlemlerinden tamamen ayıramaz; bu nedenle bir anlam kuramı, bu reflektif işin sistemli bir şekilde yapılmasının bir uzantısıdır (Bkz. 1978, s. 451).

Bir anlam teorisinin ne olması gerektiğine dair anahtar özelliklere tekrar dönelim. Dummett'in kavramlaştırması, aşağıdaki iddialarla özetlenebilir:

- (1) Anlam teorisi, bir anlama (*understanding*) teorisidir. Bir anlam teorisi, bir dili konuşmayı bilen insanların, dili konuştukları zaman sahip oldukları bilginin bir açıklamasını içermeli ve bunu ortaya koyabilmelidir.
- (2) Bir anlam teorisi, her bir ifadenin anlamının açıklamasını ortaya koyarken, kişilerin bir ifadeyi anlamalarına denk gelecek biçimde kavramsal bir yetkinliğe sahip olduklarını varsayamaz; Dummett'a göre teori alçak gönüllü (*modest*) değil, sağlam (*robust*) olmalıdır.⁴
- (3) Bir anlam teorisi, bir ifadenin anlamını, dilin münasip kısımlarının anlamları açısından açıklayabilmelidir. Anlam teorisinin sahip olduğu ön dayanak ilişkisi de böylelikle kısmi sıralamaya (*partial order*) yaklaştırılmalıdır. Kabaca dildeki tüm ifadeler için bir ifadenin anlamı, dilin tamamını varsaymak yerine dilin küçük bir parçasını varsaymak zorundadır; Dummettçi ifadesiyle teori holist değil, moleküler olmalıdır.⁵

Açıkçası bu iddiaların her biri, bazı açıklamalara ihtiyaç duyar ve ispat gerektirir. Her birini sırasıyla ele alacağız.

⁴ Daha sonraki çalışmalarında (örn. 1991b) Dummett'in, daha önceki yazılarında tanıttığı 'safkan' terimi yerine 'sağlam' terimini tercih ettiği görülür (Örneğin Dummett'in, 1993'te yeniden basılan "Bir Anlam Teorisi Nedir?" adlı iki makalesine bakınız). Bu metinde Dummett'in sonraki tercihini (sağlam-robust) kullandım.

⁵ Bu iddiaların detaylandırıldığı yerler için 1993'te 1-4 ve 1991b'de 4 ve 5. bölümlere bakınız.

2.1 [Bir] Anlam Teorisi [Bir] Anlama Teorisidir

Bu iddianın açıklanması veya ispatlanması için nispeten çok az şey söylenebilir. Dummett, bir dilin nasıl işlediğini anlam teorisinin açıklaması gerektiği konusunda ısrarcıdır ve eğer teori konuşmacının dil yetisinin bir açıklamasını vermekte başarısız olursa konuşmacıların özellikle bir başkasıyla iletişim kurarken bu yetiyi nasıl kullandıklarının bir açıklamasını vermekte de başarısız olacaktır. Bu yüzden de bu tür bir açıklama, dille ilgili felsefi karmaşayı cevaplamada başarısız olur.

Bu da yeterince makul görünüyor, fakat bunun yanı sıra kayda değer olan bir başka şey de Dummett'ın, aynı zamanda bu tür bir açıklamanın dile olan felsefi ilgimizi de tüketceğini düşünmesidir. Bu ek iddia, pek de açık seçik değildir; şimdi bir sonraki duruma bakalım. Bir terimin anlamının, tamamen veya kısmen konuşmacının dışındaki faktörler tarafından belirlendiği savunan semantik dışsalcılık,⁶ anlama yetisini oluşturan yetkinliklerin dille dünya arasındaki ilişkilere dair semantik olguları belirleyemediğini ortaya koyar.⁷ Bu nedenle bir anlama teorisi oluşturan [yahut ileri süren] bir açıklama olabilir; fakat bu, o dilin semantiğine hitap etmekte başarısız olacaktır. Bu tür bir açıklamanın bu koşullarda o dille ilgili felsefi merakımızı tatmin edebileceğini varsaymak için bir neden yok. Üstü kapalı bir varsayım, burada Dummett'ın düşünce şeklinde de görülebilir; bu, Dummett'ın Frege'den ödünç aldığı bir düşünce tarzıdır. Dummett, terimlerin semantik niteliklerinin, konuşmacının onları nasıl anladığına göre belirlendiğini varsayar. O, bu

⁶ Semantik dışsalcılar, bir kişinin kullanımının nedensel, sosyal veya tarihsel bağlamının, bir ifadenin referansının nasıl belirlendiği fikrine dâhil edilmesi gerektiğini savunurlar. Bu nedenle bu görüşün bir yorumu, hiçbir bireysel etmenler dizisinin referansı belirleyemediğidir: Bireysel özellikleri koruyun, fakat bağlamsal olanları değiştirin, böylelikle bir terimin referansı etkilenebilir.

⁷ Derslerin bu şekilde okunması gerektiğini ya da bu şekilde okunmalarının doğru olduğunu değil, sadece bazılarının onları bu şekilde okuduğunu söylüyorum.

Fregeci pozisyonunu, semantik dışsalcılığın argümanlarının saldırılarına karşı korumasına rağmen, bu konuda bu türden teorisyenlere [semantik dışsalcılar] karşı ön yargılı yaklaşmamıştır. Anlama teorisinin dile olan ilgilimizi tüketeceği varsayımı, Dummett'in düşüncesinde şükür ki çok az rol oynar. Fakat bunun aksi yönündeki bir iddia olarak bir anlam teorisinin anlama yetisine dair bir açıklama verme zorunluluğu ise Dummett'in düşüncesinin temelini oluşturur.

2.2 Sağlam ve Alçak Gönüllü Anlam Kuramları

Anlam teorisinin amacı, dil yetisinin (*linguistic competence*) bir açıklamasını verebilmektir. Bu açıklama, dilin temel ifadelerinin anlaşılması için kavramsal yetkinliği varsaydığı sürece tamamlanmış bir açıklama olamaz. Daha önce de belirttiğimiz gibi Dummett, bu temel ifadelerin anlaşılmasını [anlama yetisini] açıklarken önsel bir kavramsal yetkinlik açıklamasından yararlanamayacağımızı düşünür. Bu nedenle bu tür bir açıklama, bu terimlerin kullanımında ustalaşmayla ilgili olarak dil yetisi hakkında bilgilendirici bir açıklama veremez. Dolayısıyla bu türden bir açıklamayı nihai bir açıklama olarak kabul etmek, başlangıçtaki amacımızı reddetmek olacaktır.

Dummett dil yetisini, bir anlam teorisi olarak konuşlandırılan Davidsoncı doğruluk teorisinin temel önermelerine odaklanarak yapar. Davidsoncı doğruluk teorisi aşağıdaki maddelere dayanır:

(AxT) 'Cape Town' Cape Town anlamına gelir.

Bundan şöyle teoremler çıkarsayabiliriz:

(ThT) "Cape Town bir şehirdir." ifadesi doğrudur, ancak ve ancak Cape Town bir şehirse.

Eğer doğruluk teorisini anlam teorisi olarak kullanmamıza izin verilirse şu cümleleri çıkarsayabiliriz:

(ThM) “Cape Town bir şehirdir.” İfadesi, Cape Town’ın bir şehir olduğu anlamına gelir.

Böylece dili yetkin biçimde konuşanların, bu şekildeki cümleleri bildiğini varsayabiliriz (ThM). Dummett, bir kişinin cümlelerin ifade ettiği anlamı bilmeden bu şekildeki cümlelerin (ThM) doğru olduğunu bildiğinden söz eder. Peki bir insan, [bilmediği] daha ileri bir şeyi nasıl bilebilir? Bunun makul bir açıklamasının, konuşmacının daha ileri bir şeyi bilebilmesinin (ThM), bu şekildeki cümlelerin doğru olduğuna dayanarak mümkün olduğu söylenebilir (AxT). Fakat o zaman Dummett’in sorusu burada da ortaya çıkar: (AxT)’nin neyi ifade ettiğini bilen birini, (AxT)’nin yalnızca doğru olduğunu bilen birinden ayıran nedir? Ve burada da tek bariz cevap var; o da ‘Cape Town’ kelimesinin anlamını bilen kişinin ilki değil de ikincisi olduğudur. Böylece bu yaklaşımın yoksulluğu ortaya çıkıyor: Temelde bu açıklamanın, belirli dilsel yetileri verili olarak kabul etmesi dışında bu yetilerle ilgili söyleyebileceği hiçbir şey yok (bkz. 1991a, s. 13-15).

Ama yine de sağlamlılığın gerekliliği abartılmış ve aynı zamanda az motive edilmiş görünebilir; hatta McDowell (1987 ve 1997) da Dummett’in kuramının bizi dilsel anlam olgusunun felsefi olarak anlaşılır kılınmadığı bir bakış açısını benimsemeye zorladığını ve bu nedenle kaçak bir kuram olduğunu düşünür. McDowell’a göre Dummett’in sağlam [sağlam teorisini benimseyen teorisyen] teorisyeni, anlam olgusunu ayırt edemez. McDowell’dan alınacak ders, anlam teorisi konusunda alçak gönüllülüğü kucaklamamız gerektiği ve eş zamanlı olarak da felsefede açıklayıcı hırslarımızdan kurtulmamız gerektiğidir. Aşağıda sağlam ve alçak gönüllü teorilerle ilgili tartışmama tekrar döneceğim.

2.3. Molekülerlik ve Holizm

Anlam teorisinin görevi, dil yetisinin bir açıklamasını vermek olmasına rağmen bu açıklamayı vermenin birçok yolu vardır. Bir anlam teorisi ileri sürerken; bu teorisinin konuşmacıların kapasitelerini ve anlam bilgilerini nasıl temsil ettiğini açıkça ortaya koyduğu durumlara nadiren rastlanır. Genellikle teorisinin, kendi içindeki bilgileri detaylandırması gerekir. Bu meseleyi yakında daha derinden inceleyeceğiz; fakat işin özü, açıkçası dili konuşanların teorii bilmediğidir –eğer bilselerdi, o zaman dil felsefesi şu an olduğundan çok daha kolay olurdu, çünkü dili yetkin konuşan her insan, kendi dilinin anlam teorisini çıkarabilirdi-. Bunun yerine teori, örtük bilgilerin aşikâr bir temsili olacaktır. Bu da teorisyen için bir zorunluluk getirir; yani teorisyen, teoriiyi oluşturan örtük bilginin kapasitesinin ne olduğunu açıklamak zorunda kalır. O, bu zorunluluktan çeşitli yollarla kurtulabilir; bu biraz mantıksız görünse de teorisyen, teorisinin her bir cümlesini ayrı ayrı ele alabilir ve böylelikle teoriiyi oluşturan bilgileri tek tek açıklayabilir veya basit bir şekilde tüm teorisinin bilgisini oluşturan şeyin, sahip olduğumuz dil yetisi olduğunu iddia edebilir. Dummett, [teorisinin her bir cümlesini ayrı ayrı ele alan] atomcu pozisyona şüpheyile yaklaşır ve [teorisinin bilgisini dil yetisine dayandıran] holistik pozisyonun da dil teorisyenleri olarak basitçe sorumluluğumuzu inkâr etmek olduğunu söyleyerek kınar. Dummett, moleküler pozisyonu –holist pozisyonun içinde başka bir şeye dönüşmediği sürece– savunur. Moleküler pozisyonda teoriiyi oluşturan cümlelerin seçimi, teorisinin dilin cümleleri üzerine kısmi sıralamaya benzer bir şeyi [sistematiği] dayatmasını gerektirir. Bunun sonucu da dilin bir parçasının anlaşılmasının, o dilin sınırlandırılmış başka bir parçasının anlaşılmasına bağlı olacağından bu sınırlı parçanın daha az karmaşık olarak [yani kısmen de olsa daha düzenli olarak] görülebileceğidir. Dummett'ın yazılarında bu bakış açısını savunan üç tür motivasyon bulunabilir.

İlk motivasyon, dilsel yetkinliğin (*linguistic mastery*) kazanılmasının aşama aşama olmasına dayanır. Bu düşünceye göre her bir aşama, bir kişinin bir üst aşamaya geçmesi için sabit bir zemin sağlar. Dolayısıyla linguistik yetkiyi (*linguistic understanding*) edindiğimiz [sıralı] düzen, dilin cümleleri üzerinde kısmi sıralamaya (*partial order*) yakın bir şey dayatır. Eğer anlam teorisinin amacı bir dilin öğrenilebilir olduğunu göstermekse o zaman moleküler yaklaşım benimsemek zorundadır.

İkinci motivasyon, dilsel yaratıcılık (*linguistic creativity*) olgusuna odaklanmaktadır. Sonsuz sayıda yeni ifadeyi anlayabiliyoruz, açıkçası bunu da di0lin parçalarını anlamamıza ve bu parçaları birleştirebilmemize dayandırıyoruz. Bu durumun böyle olabilmesi için karmaşık ifadelerin anlamının, parçaların anlamıyla açıklanabilir olmasını gerektirir ve bir kez daha söylemek gerekirse biz, ifadeleri karmaşıklıklarına bağlı olarak kısmen düzenlemekteyiz.⁸

Son motivasyon ise oldukça farklıdır. Holizmin bir sonucu da şudur: Herhangi bir ifadenin anlamının dildeki bütün ifadelerin anlamlarıyla ilişkisi içerisinde –veya en azından sınırlandırılmamış bir dil bölgesindeki ifadelerin anlamlarıyla ilişkisinde– verilebilmesidir. Fakat böylesi bir kuram [holizm kastediliyor], ancak bir ifadenin anlamı araştırılamadığında, yani [anlam] bilincin bir nesnesi olamadığında; eğer dilin tamamını anlayan hiç kimse yoksa mümkün olabilir (eğer o dil birey dil (*idiolect*) olarak düşünülüyorsa elbette). Eğer anlam sınırlandırılmamış bir dil bölgesinin anlamıyla belirlenmiş olsaydı [yani ifadenin anlamı dildeki tüm ifadelerin anlamlarıyla ilişkili olsaydı] hiç kimse böyle bir ifadenin anlamını aklına getiremezdi. Dahası Dummett, dil kullanımının rasyonel bir faaliyet olarak görülebilmesi için konuşmacıları, kullandıkları ifadeleri bilerek ve anlamlarına uygun şekilde kullanırken görmemiz gerektiğini düşünür. Bundan dolayı,

⁸ Her iki tür tartışmadaki ipuçları için bkz. 1991b, s. 224-225; Taylor, 1987, s. 251; Auxier ve Hahn, 2007, s. 617-621.

eğer dil kullanımı rasyonel olarak oluşturulmuşsa anlamlar araştırılabilir olmalı ve holizm reddedilmelidir. Dil kullanımının rasyonel olarak düşünülmesi, Dummett'in dil felsefesinin önemli bir özelliğidir. O, dilin 'mükemmel bir rasyonel faaliyet' olduğunu söyleyecek kadar ileri gider (1993, s. 104; aynı zamanda bkz. Taylor, 1987, s. 256). Ve Dummett'in bu düşüncesine katılmak için dil yetisini yalnızca pratik bir kapasite olarak değil, anlamların bilincinde olmayı da gerektiren bir yetenek olarak görmemiz gerekir.

Ancak ilk iki motivasyon da aynı varsayımdan muzdariptir. Dil yetisini oluşturan kapasitelerin kısmi sıralı (*partially ordered*), oluşu–aksi takdirde yeni kapasiteler üretmezdi– anlamı anlamamızın bu kapasitelerle mümkün olduğunu varsaymamız için bir neden teşkil etmez. Örneğin bir dili anlamanın kısmen düzenlenmiş bir dizi kapasiteyle mümkün olduğunu düşünebiliriz; ancak bu kapasiteleri, dilin bütününe anlamamıza yardımcı olmak yerine yalnızca dilin bir kısmını anlamamızı sağlayan anlama cüzleri olarak da tasarlayabiliriz. Robert Brandom, dilin tamamen özyinelemeli (*recursive*) olduğu, ancak bileşimsel (*compositional*) olmadığı iddiasıyla böylesi bir durumun mümkün olduğunu öne sürüyor (2008, s. 133-136).

Üçüncü motivasyon bu sorundan kaçınır. Çünkü araştırılması gereken, tam olarak ifadenin anlamıdır. Sorgulanan şey argümanın içerisinde bir öncül olarak içeriliyorsa örneğin, bir nesnenin karakteri araştırılamaz olması olarak belirlenmişse o zaman o nesnenin kendisi araştırılamaz. Şüphesiz genel olarak bu varsayımın kendisi de kesinlikle sorgulanabilir. Fakat sorgulandığı zaman bizim kesinlikle –nesneyi oluşturan sorgulanamayan ilişkilerden bağımsız olarak– o nesneye erişimimizin olduğunu varsaymalıyız. Fakat bu, anlamla alakalı konuda ilerlemenin zor olduğu bir varsayım; anlamları ortaya çıkaran türlü ilişkilerden bağımsız olarak anlamlara nasıl ulaşabiliriz? Ya anlamları somutlaştıracakız ve onları sezme kapasitemiz olduğunu varsayacağız ya da anlamları temsil et-

mek için bir aracı (*medium*) düşünmek zorunda kalacağız. Her ikisi de mümkün bir seçenek gibi görünmüyor.

4. Anlamanın Kamusalılığı

Frege gibi Dummett da anlamı ve anlamayı paylaşılabilir olarak gören tüm kuramlarla birlikte en iyi ihtimalle bir hipotez olarak görülebilecek olan anlama yetisi konusundaki bir uzlaşımı da reddeder. Fakat Frege, anlamları nesnel bir alana yerleştirerek bu reddedişlerden kaçınırken; Dummett buna itiraz eder. Wittgenstein gibi Dummett da anlamların, dilin toplumsal pratiği içerisinde tesis edildiğini düşünür. Böylece anlamlar, öznel arası bir dünyaya ait olur ve böylelikle öznel arası alanda paylaşılan anlamlardan emin olabiliriz. Dummett'a göre, anlamlar kamusaldır.

Dummett'ın pozisyonunun bir diğer formülasyonu ise kullanıma dair bir uzlaşının anlama dair bir uzlaşısı olduğunu söylemektir. Fakat bu formülasyon oldukça belirsizdir; bunun ana nedeni ise kullanımın nasıl belirleneceğini henüz açıklamamış olmamızdan kaynaklanır. Bu soruya geri döneceğiz; fakat şimdilik kullanımın kamusal olarak mevcut olduğunu kabul ederek devam edebiliriz ki bu, öyle bir kullanımdır ki diğer kullanıcılar onu mercek altına alabilir. Fakat neden kullanımda uzlaşmaya varmanın, anlamda da uzlaşmaya varma olduğunu kabul etmemiz gerekir? Aksini varsaymak, anlamın kişinin bir terimi bir başkasının anlayabileceği kullanımlarının ötesine geçerek ona başka anlamlar yükleyebildiği bir bileşene sahip olduğunu varsaymak olurdu. Bu nedenle Dummett şöyle sorar: Nasıl oluyor da konuşmacılar aynı anlamı gerçekten ortak olarak paylaştıkları konusunda anlaşarak iletişim kurmakta başarılı olabiliyorlar? Bunun böyle olduğuna dair hipotezi, bunu [iletişimi] başarmalarından çıkarsayabilirler. Fakat bu çıkarımı gerekçelendiren nedir? Müşterek anlam hipotezinin, üzerinde uzlaşılan anlamı açıklamak konusunda en basit açıklamayı sağladığı iddia edilebilir. Ancak bu ge-

rekçelendirme her zaman mümkün olacağından dolayı –eğer öyleyse– anlamın kullanımı aştığı varsayımının bir faydası olmayacaktır. Eğer kullanımdaki uzlaşının kendisi bu çıkarımı gerekçelendirmiyorsa o zaman en azından belirli durumlarda çıkarımı meşrulaştırmak için ona [kullanımdaki uzlaşıya] ekleyebileceğimiz şey tamamen gizemlidir. Nihayetinde bir ikileme karşı karşıya kalırız: Ya kullanımda uzlaşımaya varmak anlamın müşterek olduğu iddiasını asla gerekçelendirmez ki bu durumda biz, sadece buna (iletişim kurduğumuza) dair bir inançla iletişim kuruyor olurduk ya da kullanımda uzlaşımaya varmak anlamın müşterek olduğu iddiasını her zaman gerekçelendirir ki bu durumda anlamların kullanımı aşmasının da bir önemi kalmaz.⁹

Şimdi dilin kullanımının doğasıyla ilgili biraz daha dikkatli düşünmemiz gerekiyor. Yukarıda bahsettiğimiz gibi Dummett, dilin kullanımını rasyonel bir etkinlik olarak görme konusunda ısrarcıdır ve bundan dolayı dil yetisindeki yetkinliği sadece pratik bir kapasite olarak görme çabasını tamamen reddeder (1991b, s. 88-100). Anlam bilgisi veya farkındalığı, bundan dolayı bizim anlama yetisi nosyonumuzda ortadan kaldırılamaz bir şeye dönüşür. Linguistik bilginin, dili rasyonel bir şekilde nasıl kullandığımıza dair iyi bir model olduğu, bu bilgiyi ‘önermesel’ biçimde almamıza bağlıdır ve bu yüzden böyle bir model, rasyonel tasarının bir ürünü olarak niyete yönelik dil kullanımının (*intentional use of language*) yeniden inşasına girebilir. Fakat aynı şekilde bu modele katı bir bağlılık, dilsel yetkinliğin doğasını çarpıtabilir –konuşmacılar, dilin birden fazla şekilde ifade edilmesi hakkında bilgi verici açıklamalar sunamazlar ve ayrıca bunu anlaşılması zor kılarlar–; dil bilgisi sadece dil bilgisi yoluyla açıklanabilir. Bundan dolayı, bizim dil bilginin pratik bir tarafı vardır. Öyleyse görünüşte rekabet eden bu gereklilikleri nasıl dengeleyebiliriz?

⁹ Diğerleri arasında bakınız, 1993, s. 101-2; 1991b, s. 83-6; 1978, s. 216-18.

Dummett'in önerisi şu şekildedir: Konuşmacıların dil bilgisini, tümdengelimsel-eklemlili bir anlam teorisinin bilgisi olarak doğru şekilde temsil ediyoruz (örneğin, karmaşık ifadeler için anlam belirteçlerinin (*specifications*), bileşenlerinin anlam belirteçlerinden tümdengelimsel olarak çıkarsandığı), ancak çoğunlukla bu bilgiyi örtük bilgi olarak düşünürüz. Peki bu örtük bilgi nedir? Dummett bu örtük bilgiyi, bazen bu bilgiye sahip olan kişinin onu sözel olarak ifade edemese de ona dair doğru formülasyonu ayırt edebildiği bir bilgi olarak tanımlıyor. Bu, örtük bilginin bir özelliğini yakalasa da açıkça onun doğasına dair her şeyi söylemez; çünkü o zaman örtük bilgi, yalnızca bir dil kavrayışı (*grasp of language*) açısından açıklanabilir olur ve bu nedenle de dili anlamamız için bir temel olamaz. Aksine kişinin bir ifadeyi kullanma kapasitesinde, ortaya çıkan bu örtük bilgilere sahip olduğu bir veçhe olmalıdır; söz konusu veçhenin, kişinin bu örtük bilgisini gösterebilir olması gerekir (1978, s. 216-217).

Dummett, bazen bu sonucu aşağıdaki şekilde tartışır (1991b, s. 103-105): Anlamanın epistemik bir durum olduğu varsayılırsa o, anlam bilgisidir. Anlamaya atıf, bilgiye atıftır. Bilgiyi atfedebilmek, sadece ona sahip olanla olmayan ayrımı yapılabildiğinde anlamlı olur. Bu ayrım, bazen bilgi sahibinin bilgiyi açıklama kabiliyeti açısından yapılır. Fakat dilsel durumda, genel çerçevesini özetlediğimiz sebeplerden ötürü bu, genel bir hikâyeye olamaz. Bu bilgi, sadece örtük bir şekilde sahip olunabilecek bir şeydir ve bu bilgiye sahip olan kişinin ayırt edici işareti de –bir şey yapma yeteneği olarak– kullanımdaki bilgisini ortaya koymasıyla olacaktır.

Bu nedenle anlama yetisiyle ilgili açıklamalarda sıklıkla 'tezahür kısıtı' olarak adlandırılan şeyi geliştiririz. Dummett, bu kısıtlamayı çok güçlü bir manada ele alır. [Ortak] bir anlama yetisine (*understanding*) sahip olan konuşmacıların, dili kullanımlarında bu gerçeği ortaya koymaları mümkün olmalıdır. Daha zayıf bir şekilde söyleyecek olursak tezahür kısıtı, konuşmacıların birbirlerinden anlama yönünden farklılaştığı durumlarda kullanımlarında bu farklılaşmalarını ifade ede-

bilmelerine imkân verir. Dummett, bu güçlü yorumda ısrarcıdır; çünkü daha zayıf bir yorumun, kişinin anlama yetisinde prensipte sonsuza dek diğer konuşmacılardan kaçabileceği bir bileşene izin vereceğini ve bunun da kişinin anlama yetisinin tamamen kişiye özel olması varsayımına yol açacağını söyler (bkz. 1993, s. Xii-XV). Dolayısıyla Dummett'in buradaki düşüncesinin altında yatan şey, Dummett'in da itiraf ettiği üzere Wittgenstein'in özel dil imkânsızlığına dair argümanının başarılı olduğuna olan inancıdır.

Şimdi bu düşünceleri, kullanımın tanımlandığı terimlerle sağlam ve alçak gönüllü anlam teorileri yanlısı teorisyenler arasındaki tartışmalarla birleştirmek istiyorum. Tezahür kısıtı, en basit biçimiyle konuşmacıların diğer konuşmacıların anlama yetisini ortaya çıkarabilmesini gerektirir. Böylece anlama yetisini tezahür ettiren kullanımı, kullanımın yalnızca diğer konuşmacılar için de erişilebilir olduğu durumda tarif edebiliriz. Bu yüzden bu da anlam konusunda alçak gönüllü bir teoriden daha güçlü bir şeyi teşvik edemez. Fakat Dummett, bu kamusal kavramına ek bir unsur daha ortaya atarak bir anlama teorisinin, anlama yetisine tanıklık etmek suretiyle dilsel yetkinliğin nasıl mümkün olabildiğini de açıkça belirtmesi gerektiğini düşünür. Bu kısıtlama, terminolojide edinim kısıtlaması (*acquisition constraint*) olarak sıklıkla kullanılır. Kısıtlamalar arasındaki ilişkilere dair literatürde epey bir tartışma vardır. Burada argümanı ortaya koymak için yeterli alan bulunmamasına rağmen, edinim kısıtlamasının tezahür kısıtlamasında olmayan bir şeye sahip olduğunu iddia etmek makul görünür. Yani bir kişinin anlama yetisini tezahür ettiren kullanım, dili öğrenen bir kişiye, dolayısıyla dil bilmez birisine dahi açıktır. Bu nedenle bu kullanımı, dilin kavranmasını varsaymayan terimlerle tanımlamak mümkün olmalıdır. Eğer bu doğruysa edinim kısıtının hakkını tam olarak verebilmek için alçak gönüllü bir anlam teorisi yerine sağlam bir anlam teorisine ihtiyaç vardır.¹⁰

¹⁰ Daha ayrıntılı tartışma için 2010, 10. bölüme bakınız.

4. Anlam Teorisinin Biçimi

Dummett'in anlam teorisi kavramının ana sütunları böylelikle dikilmiş oldu. Bir anlam teorisi, bir anlama (*understanding*) teorisidir. Bu teorinin, hem güçlü ve moleküler olması hem de anlamın kamusallığını açıklayabilmesi gerekir. Ancak bu elementler yerli yerine oturduğunda bir anlam teorisinin olası şeklini irdeleyebiliriz. İlk ele almamız gereken sorun, bir cümlenin anlamının onu sağlayan doğruluk koşulları yoluyla anlaşılıp anlaşılamayacağıdır.

4.1. Doğruluk Koşullu (*Truth-conditional*) Anlam Teorilerinin Uygulanabilirliği

Anlamın sistematik bir şekilde kuramlaştırılması konusunda baskın olan yaklaşım, anlam için doğruluk koşulunu temel alan yaklaşımdır. Bu anlam kuramında, dildeki tüm cümleler için doğruluk koşullarının belirtimlerini (*specifications*) sistematik olarak üreten –veya bu cümlelerin daha iyi ifade edilebilmeleri için– uygun bir yöntem benimseyerek bir anlam teorisi inşa ederiz. Belirsizlik gibi semantik zorlukları bir kenara atarsak bir dilin içindeki her cümleyi veya daha da iyisi herhangi bir söylenmiş sözü, doğru veya yanlış olarak varsayabiliriz. Diğer bir deyişle bir cümle için doğruluk koşulları ya sağlanır ya da sağlanamaz ve bu da iki şekilde uygulanabilir. Dummett, böylesi bir teorinin yeterli bir anlam teorisi (*adequate theory of meaning*) anlayışıyla bağdaşmayacağını savunuyor. Argüman şu şekilde ilerliyor:

Dilimizdeki çoğu cümleye bu durumda karar verilemez; bir cümlenin yanlış veya doğru olduğuna dair en iyi kanıt bize garanti edebilecek bir yöntemle sahip değiliz. Mümkün örneklerin hepsi geçmişle uzak gelecekle uzayın veya doğal sayıların büyük veya uzak bölümlerindeki araştırılamayacak alanlarla veya öznel, karışık gerçeklik koşullarıyla (belirli bir-

takım şartlar altında olabileceklerle ilgili örneğin ‘Bir savaşta olsam cesurca davranırdım.’) ilgilidir. Bu tür belli tipteki cümlelerin çoğunun doğru veya yanlış olduğu biliyor, fakat bunların doğruluk değerine ulaşamıyoruz, çünkü tüm durumlarda bu bilgiye ulaşmamızı sağlayacak kesin bir yöntemle sahip değiliz. Anlamın doğruluk koşullu teorisi açısından bu tür bir cümleyi anlamak, cümlelerin iki değerlikli doğruluk koşulu bilgisinden oluşur. Dummett’ın açıklamakta zorlandığı şey, hangi kapasitelerin karar verilemez bir cümlelerin iki değerlikli doğruluk koşulu bilgisini açığa çıkardığıdır.

Genel olarak bir insan, bir cümlelerin anlamını soruşturma yetisi yoluyla anlar; kanıtlı durumları genelleyerek ve daha sonra verilen kanıtlı bir durumun cümlelerin iddiasını garanti edip etmediğini ayırt etmek (*recognize*) için bir kapasitesini kullanır. Cümle karar verilebilir olduğunda bunu [yani cümlelerin karar verilebilirliğini] doğruluk koşulları bilgisi oluşturmak için alabiliriz. Zira bu gibi durumlarda konuşmacı, cümlesinin doğru veya yanlış olduğunu anlamakla kalmayıp aynı zamanda cümlelerin doğruluk ve yanlışlığını açıkça ortaya koyabileceği bir prosedürü izleyebilecektir. Fakat karar verilemeyen cümleler için benzer bir durum mümkün değildir. Dolayısıyla konuşmacının cümlelerin kesin olarak doğru veya yanlış olduğu iddiasını gerekçelendirebilecek hiçbir şey yoktur. Diğer bir deyişle konuşmacının sahip olduğu hiçbir kapasite, iki değerlikli doğruluk koşullarını kavradığını gösteremez. İki değerlikli doğruluk koşulunu temel alan bir anlama teorisini öne sürmenin bedeli, kamusal soruşturma ile ulaşılamayacak bir anlam bileşeninin olmasına izin vermektir ve bu da Dummett’a göre, yukarıda bahsedilen nedenlerden ötürü aşırı ağır bir bedeldir.¹¹

Şimdi bu savla ilgili bazı varsayımlardan bahsedelim. Öncelikle konuşmacının, [kuracağı] her cümle için görünmez bir kapasiteye sahip olması gerekir. İkincisi, cümlele

¹¹ Bkz. 1978, s. 16 ve 224-226; 1993, s. 44-62; 2000, s. 250-269.

semantik özellikler atfetmek bu kapasiteyle gerekçelendirilebilir. Üçüncüsü; Dummett, bu kapasitenin ayırt etmeyle ilgili (*recognitional*) bir kapasite olduğunu düşünmektedir. Her ne kadar argümanın biçimini etkilemese de akla yatkın ayırt edici bir kapasiteyi (*recognitional capacity*) oluşturan şeyin kesinlikle epistemolojik bir soru olduğuna dikkat edin. Bu nedenle bir anlam teorisinin inşasının epistemolojik sonuçları olacaktır. İlk varsayım, Dummett'in molekülizmiyle ikincisi, Frege'nin anlamın referansı belirlediğini öne sürdüğü teziyle ve üçüncüsü de tekrardan Dummett'in sağlam (*robust*) kuramlaştırmaya bağlılığıyla açıklanabilir. Eğer tüm bu varsayımları teker teker reddetsek bu sava nasıl bir cevap verirdik bunu düşünelim.

İlk olarak molekülizlik, Dummett'in felsefesinin vurucu bir özelliğidir ki potansiyel olarak da revize edici bir yapıya sahiptir. Dummett, günlük dilsel pratiklerimizle ilgili bir değişikliğe gereksinim duymamız hakkında farklı felsefi sebeplerimiz olabileceğini ileri sürmekten hiç çekinmez. Dummett'a göre, eğer dilsel pratiğimiz en iyi dil felsefesi teorisiyle açıklanamıyorsa o zaman yeniden revize edilmelidir. Olağan akıl yürütme pratiklerimiz, söz konusu cümle karar verilemez olsa bile bir ikilemle akıl yürütmemize izin verir. Buna dair yaptığımız açıklama ya kesin olarak doğrudur ya da yanlıştır; bu yüzden her iki durumda doğruluk ve yanlışlığı da bu şekilde olmalıdır. Fakat eğer Dummett'in çağrısına cevap verilemezse o zaman biz bu açıklamayı yapamayız; çünkü cümlenin kesin olarak doğru ya da yanlış olduğunu varsayamayız. Dummett'in vardığı sonuç, bu tür bir mantık yürütmeyi reddetmemiz gerektiğidir.¹² Bunun molekülizliğin gerekliliğiyle

¹² Bu, Dummett'in felsefesinin önemli bir özelliğidir. Dummett, klasik mantığın reddini sezgisel mantık lehine savunur. Sezgisicilik, matematik felsefesinde yerleşik bir konumdur ve bu bağlamda sezgisel matematiksel teoriler ve sezgisel semantik teoriler karşılaştırmalı olarak iyi anlaşılmıştır. Dummett'in dil felsefesi derslerinden biri, sezgici açıklamayı ampirik söylemde yaygınlaştırmamız gerektiğidir; ancak ispat için yapılan ampirik garanti altına almalar, kanıtların temin ettiği garantiye almaların aksine genel olarak kabul edilebilir niteliktedir.

ne alakası var? Biri molekülerizmi reddetmek için hazırlandıysa o zaman aşağıdaki cevap, ilk bakışta makul görünür. Bir konuşmacının kendi dilindeki bir cümleyi anlamasından onun tüm dili anladığı çıkarımı yapılamaz. Bu nedenle kişinin bir s cümlesini anlamasını, yalnızca s cümlesini ifade ederkenki kullanımıyla açıklayamayız. Bu nedenle kişinin 's veya değil-s' kullanımını da içeren cümlelerin tamamı hakkındaki kullanımına bakmamız gerekir. Cümlelerin bu şekilde kullanımının bir özelliği de ikilem (*dilemma*) barındıran bir argümanda bir öncül oluşturabilmesidir. Tüm bu kullanımlar kişinin cümle hakkındaki anlama yetisini (*understanding*) ortaya koyduğundan dolayı iki değerlikli doğruluk koşullarının anlaşılmasının bu kapasitelerle ilgili olarak en iyi açıklamayı verdiği iddia edilebilir; aksi takdirde böylesi ikilemli bir akıl yürütmeyi kabul etmek gizemli bir şey olacaktır. Bu yüzden Dummett'in meydan okumasına karşı bir holistin vereceği belirli potansiyel tepkiler vardır.

İkincisi, Fregeci anlam düşüncesidir. Dummett, semantik bir özelliğin bir ifadeyle ilişkilendirilmesini, konuşmacının anlama yetisinin (*understanding*) karakterine başvurarak gerekçelendirmemiz gerektiğini söylüyor. Bazı (ancak hepsi değil) koyu semantik dışsalcılar, bir terimin semantiğinin konuşmacının o terimi kullanımına dair bazı dünyasal (*worldly*) nitelikleri işe karıştırdığını iddia ederek Dummett'la aynı fikirde olmayabilirler. Bu nedenle Dummett'in iki değerlikli koşullara karşı davasını kovuşturabilmek için semantik dışsalcılığın argümanlarıyla barışık olmamız gerekir.¹³ Ancak burada bu konuya girmeyeceğiz.

Üçüncüsü, sağlam teorilere dayanmaktır. Dummett'in düşüncesine göre bir konuşmacının "Fra Filippa Lippi, kaynamış yumurtalardan hoşlanır." cümlesini anlaması, kişinin bu iddiaya yol açan bir kanıtı var mı yok mu buna bakmaktır. Çünkü bu cümleyi anladığını göstermesi, kişinin

¹³ Bkz. 1981, bölüm 5 eki; 1991a, s. 144-148.

kesin olarak doğruluk değerini belirleyen doğruluk koşullarını anladığı iddiasını haklı çıkarmaz. Çünkü biz, cümlelerin kesin olarak doğru veya yanlış olduğunu varsayma konusunda yetkili değiliz. Dummett'in kişinin anlama yetisinin doğasını incelemesi, onun sağlam(lık) (*robust*) eğilimlerinden kaynaklanır. Eğer bir kişi linguistik veya kavramsal bir yetiyi varsaymazsa o zaman anlama yetisi dediğimiz şey, Dummett'inkine yakın özellikler gösteren bir kullanım yetisi (*capacity for use*) olacaktır. Daha da önemlisi, eğer bir kişi Dummett'la aynı fikirde değilse kullanımı oldukça farklı bir şekilde karakterize edebilir. Örneğin kişi, "Fra Filippo Lippi, kaynamış yumurtaları severdi." cümlesini anladığını, Fra Filippo Lippi'nin kaynamış yumurtaları sevdiğini ifade etmek amacıyla kullandığı "Fra Filippo Lippi, kaynamış yumurtaları severdi." cümlesiyle gösterebilir.¹⁴ Çünkü kişi bu cümleyi, kamusal olarak o dili kullananların anladığı şekilde ve linguistik bakımdan yetkin gözlemcilere karşı kullanıyordur. Bu pozisyon, bu yüzden alçak gönüllüdür. Anlamanın doğası, hiçbir şekilde kendisini linguistik anlamadan yabancılaştıracak bir bakış açısından mümkün olamaz. Bu alçak gönüllü bakış açısı, konuşmacıların iki değerlikli doğruluk koşullarını gerçekten anladığını da göstermez. Aksine bu tür bir açıklama ortaya atmaya çalışmak, ister yalandan isterse gerçekçi bir şüpheden kaynaklansın reddedilir. Çünkü bu, [konuşmacıların iki değerlikli doğruluk koşullarını gerçekten anladığına istinaden konuşmacılara yapılan atıf] konuşmacıların daha ilkel bazı kapasitelere sahip olduğuna başvuran bir haklı gösterme çabası olacaktır. Yani böylesi bir durum, sağlam kuramlaştırma için bir çöküş olurdu. Fakat alçak gönüllü kuramı savunan teorisyenlere göre Dummett'in sorusu, yalnızca kendi terimleriyle cevaplanabilir.

¹⁴ McDowell, bu alçak gönüllü görüşü savunuyor.

4.2. Doğruluk Koşullu Kuramlara Alternatifler

Açıkcısı Dummett'in kuramının etkililiğini ölçmek, anlam kuramlarının karakteriyle ilgili bir dizi tartışmayla ilgili olarak nerede durulacağına karar verme meselesidir. Fakat farz edelim ki Dummett'in kuramı etkili bir kuram olsun; bu, semantik teorisyenleri nereye götürebilir? İki değerlikli doğruluk koşullu anlam kuramlarının ne tür alternatifleri vardır? Kişi, bir diğer kişinin doğruluk kavramını iki değerlikli olmayan bir doğruluk kavramıyla revize ederek doğruluk koşullu bir anlam kuramını savunmaya devam edebilir. Crispin Wright, doğruluğu dayaruklu¹⁵ bir güvence olarak ele alarak üstün-evetlenebilirlik (*superassertibility*)¹⁶ olarak adlandırdı. Dummett, Wright'ın bu yaklaşımını anlam teorileri oluşturmak için yeni bir yaklaşımın gerekliliğine dair bir eğilim olarak yorumlar. Bu tür açıklamalardaki temel fikir, anlamı garanti eden koşullar veya reddetmeyi gerektiren koşullar gibi bazı epistemik özellikler açısından açıklamaya çalışmamızdır. Bu gibi teorilere kolayca varılamaz; çünkü genel olarak bu koşullar yalnızca feshedilebilir, epistemik haklar sağlamaktadır; çünkü nadiren de olsa bizi aldatmayacağını garanti eden çok az delil vardır. Bu yüzden bir cümlemin anlamının bu tür doğruluk koşullarından nasıl çıkarılabileceğini düşünmek zor bir iştir. Dummett bize, dikkatimizi sadece belirli bir duruma vermemiz gerektiğini ve o kullanımla ilgili diğer yönleri bu durumdan türetmemiz gerektiğini söyler; aksi takdirde molekülerliğin sınırlarını ihlal etmiş oluruz. Diğerleri, anlamın tanımlanmasında birden fazla kullanım şartı, örneğin evetleme (*assertion*) ve reddetme şartlarının aranmasını önermiştir.¹⁷

¹⁵ Soruşturma ne kadar kapsamlı olursa olsun dayanıklıdır. Wright, 1993, 14. maddeye bakın.

¹⁶ Mevcut bilgi birikimimiz göz önüne alındığında, eğer cümlemin doğruluğu bu birikim ışığında garanti altına alınmışsa ve bu doğruluk bilgi birikimimizdeki herhangi bir iyileştirmeden yahut değişiklikten bağıksa, o cümle üstün-evetlenebilirlik (*super-assertible*) bir cümledir. (Çev.)

¹⁷ Brandom, 2000, 1994, 1976 ve Rumfitt, 2000'e bakınız.

Ancak bu tür bir girişimin uygulanabilir hâle getirilip getirilemeyeceği ve molekülerlikle uzlaştırılmasının mümkün olup olmadığı açık sorulardır.¹⁸

5 Realizm¹⁹

Bir konuyu düşünün ve konu ne olursa olsun matematikte, ahlakta, aktüel olmayan ihtimallerle ilgili konuşun, geçmişle veya diğer zihinlerle konuyla ilgili realist veya realist olmayı tasarlamak mümkündür. Peki realizm nedir? Realist kişi, dünyadaki şeyler hakkında bir anlamda nesneldir. Ona göre dünya, düşüncemiz, konuşmamız ve onunla ilgili bilgilerimizden bağımsızdır ve bu, bir anlamda dünyanın halis bir özelliğidir. Dummett, realizmin semantik bir tez olarak yorumlanması gerektiğini, realizm ve realizmin inkârıyla ilgili ihtilafların bir dil bölgesi hakkındaki doğru semantiklerle ilgili ihtilaflar olduğunu savunur. Bu nedenle bu tartışmaların yorumlanmasının üç avantajı vardır:

(i) Farklı konulardaki çeşitli uyumsuzluklar arasındaki ortaklıkları görmemizi sağlar.

(ii) Semantik yaklaşım, bağımsızlık veya inşa kavramlarına itiraz gibi metafiziksel konuların metaforik açıklıklarından kaçınılmasını engeller.²⁰

(iii) Dil felsefesi, çeşitli tartışmaların tarafsız bir hakemi olarak görülür; –dil felsefesinin temel rolüne ilişkin bir örnek–.

Dummett’a göre bir konu hakkında paradigma realisti olan kişi, ilgili dil bölgesinde referans kavramına dayanan iki

¹⁸ Dummett, 2000’de, sezgisel matematiğin devam etmesini sağlar. 1991a’da sezgiselliğin doğal dile genişletilmesinin bir incelemesi ve ‘Bir anlam teorisi nedir? II’ (1993, s. 34–93), doğrulayıcı ve pragmatist anlam teorileri dediği şeyin bir incelemesini; pozisyonundaki son değişiklikler için 2004 ve 2006 tarihlerine bakınız.

¹⁹ Önsöze bakın, 1978’deki 1 ve 10 numaralı makaleleri; 1993 yılında 11 ve 20 numaralı denemeleri ve 2006’daki denemeleri.

²⁰ Dünyanın zihinlerden bağımsız olduğunu söylerken ne demek istiyoruz? Hangi anlamda zihinlerin dünyayı kurduğu iddia ediliyor?

değerlikli bir doğruluk nosyonunun kullanıldığı bir semantiği benimseyen kişidir. Bu yüzden realizmden uzaklaşmanın çeşitli yolları vardır. Her bir yol, realistin semantik teorisini farklı bir açıdan sorgulamasını içerir. Belirli bir semantiğin realist olup olmadığı –terimin geniş anlamıyla– onun paradigma realistinin pozisyonuna daha yakın olası bir rakibinin olup olmamasına bağlıdır. Bu realizm anlayışının bir ürünü de realizmden ayrılma yollarını daha iyi anlayabilmemize neden olmasıdır. Bu nedenle bu tür birçok ayrılışın akla yatkın olduğu görülebilir. Örneğin anti-realistin, realistin bağımsız-zihin anlayışına, dünyanın bir veçhesinin zihne-bağımlı olduğunu iddia eden bir anlayışla karşı çıkmasına gerek kalmaz. Bunun yerine, doğruluğun iki durumda da sağlanabildiğini varsayarak bu tartışmaya son verebilir. Dahası, son bölümde iki değerlikli doğruluk anlayışını (*bivalent conception of truth*) kötüye kullanan bir anlama yetisi teorisine karşı ileri sürülen argüman tamamen geneldir; yani bizi realist bir semantik teorisinin benimsenmesinden uzaklaştıran yeni bir argümana sahibiz.

Realizm meselesiyle ilgili son bir söz: Birçok kişi, realist bakış açısını indirgemeci bakış açısıyla karşılaştırır. Bu yüzden kişi, zihinsel durumlarla ilgili realizmi, bunların hiçbir şekilde davranışla ilgili eğilimlere indirgenemeyeceğini öne sürerek reddedebilir. Dummett, indirgemeci bakış açılarının metafizikle alakasını inkâr etmez. Dummett, indirgeyici görüşlerin metafiziksel önemini inkâr etmez; bunun yerine, bu görüşlerin tümünün, paradigma realistinin [sahip olduğu] konumun reddini içerdiğini düşünür. Çünkü indirgeyici görüşlerin her biri, doğruluk kavramını –o alandaki terimler için– referans nosyonuna dayandırmaz. Ancak her durumda referans düzeyindeki bu realizm reddinin, ilgili doğruluk kavramı için ne gibi bir sonucu olduğunu sormaya devam etmemiz gerekir. Burada farklı cevaplar vermek mümkündür; bazen, iki değerlikli veya realist bir doğruluk anlayışını desteklerken, kimi zaman da bu görüşün kuyusunu kazabilir. Her şey, durumun özelliklerine bağlıdır.

6. [Dummett'ın Programı Hakkındaki] Görüşler

Dummett'ın felsefesi; molekülerlik, sağlam(lık) ve kamusalılık gereksinimlerini karşılayan bir anlam teorisi kurmaya yönelik bir araştırma faaliyetini başlatması nedeniyle bir program niteliğindedir. Onun felsefesi, ileri sürdüğü araştırma programında ve bu araştırma programında gündeme getirilen sorularda yatmaktadır: Peki bu gereklilikler yeterince motive edilmiş midir? Kişi, doğruluk koşullu bir anlam teorisini bu gerekliliklerle bağdaştırabilir mi? Eğer bağdaştırılamazsa bazı kullanım koşullarına dayanan bir anlam teorisini nasıl inşa edebiliriz? Dummett'ın bu soruları, felsefi gündeme koymasından bu yana kırk yıl veya daha uzun bir süre geçmiş olmasına karşın hâlâ büyüleyici tartışmaların konusu olmaya devam ediyor. Elbette haklı olarak gündemdeler; çünkü bu sorular, dili kullanan rasyonel varlıklar olarak kendimize dair tatmin edici bir bakış açısı kazanmamızla alakalı soruyu cevaplamamız hakkında iyi bir yol sunarlar.²¹

Bibliyografya

Dummett'ın Eserleri

- Dummett, Michael A. E. (1978), *Truth and Other Enigmas*. London: Duckworth.
- _____, (1981), *Frege: Philosophy of Language*, 2nd edn. London: Duckworth.
- _____, (1991a), *Frege and Other Philosophers*. Oxford; New York: Clarendon Press/Oxford University Press.
- _____, (1991b), *The Logical Basis of Metaphysics*. London: Duckworth.

²¹ Editöre, bu kolektif katkıya beni davet ettiği ve bu bölümün yayımlanmadan önceki taslağı hakkındaki yararlı yorumları için teşekkür ederim.

- _____, (1993), *Origins of Analytical Philosophy*. London: Duckworth.
- _____, (2000), *Elements of Intuitionism* (Oxford Logic Guides; 39), 2nd edn. Oxford: Clarendon.
- _____, (2004), *Truth and the Past*. New York: Columbia.
- _____, (2006), *Thought and Reality*. Oxford: Clarendon.
- _____, (2010), *The Nature and Future of Philosophy*. New York: Columbia.

Diğer Yazarların Çalışmaları

- Auxier, Randall E. and Hahn, Lewis Edwin (eds) (2007), *The Philosophy of Michael Dummett* (Library of Living Philosophers series, vol. 31). Chicago, IL: Open Court.
- Brandl, Johannes L and Sullivan, Peter (eds) (1998), *New Essays on the Philosophy of Michael Dummett*. Atlanta, GA: Rodopi.
- Brandom, Robert (1976), 'Truth and Assertibility', *Journal of Philosophy*, 73, (03/25), 137–149.
- _____, (1994), *Making it Explicit : Reasoning, Representing, and Discursive Commitment*. Cambridge, MA: London: Harvard University Press.
- _____, (2000), *Articulating Reasons : An Introduction to Inferentialism*. Cambridge, MA: London: Harvard University P.
- _____, (2008), *Between Saying and Doing : Towards an Analytic Pragmatism*. Oxford: Oxford University Press.
- Field, Hartry (1980), *Science without Numbers : A Defense of Nominalism*. Oxford: Blackwell.
- Green, K. (2001), *Dummett: Philosophy of Language*. Oxford: Polity/Blackwell.
- Gunson, D. (1998), *Michael Dummett and the Theory of Meaning*. Aldershot: Ashgate.
- Heck, Richard G. (ed.) (1997), *Language, Thought, and Logic:*

- Essays in Honour of Michael Dummett*. Oxford: Oxford University Press.
- Luntley, M. (1988), *Language, Logic and Experience: The Case for Anti-realism*. London: Duckworth.
- Matar, A. (1997), *From Dummett's Philosophical Perspective*. Berlin: de Gruyter.
- McDowell, John (1976), "Truth Conditions, Bivalence, and Verificationism", in G. Evans and J. McDowell (eds), *Truth and Meaning*. Oxford: Clarendon Press, s. 42–66.
- , (1981), "Anti-realism and the Epistemology of Understanding", in H. Parret and J. Bouveresse (eds), *Meaning and Understanding*. Berlin: de Gruyter, s. 225–248.
- , (1987), "In Defence of Modesty", in Taylor, 1987, s. 59–80.
- , (1992), "Meaning and Intentionality in Wittgenstein's Later Philosophy", *Midwest Studies in Philosophy*, 17, (01/01), s. 40–52.
- , (1994), *Mind and World*. Cambridge, MA; London: Harvard University Press.
- , (1997), "Another Plea for Modesty", in Heck, 1997, s. 105–129.
- , (2004), "Criteria, Defeasibility, and Knowledge", in T. R. Baldwin and T. J. Smiley (eds), *Studies in the Philosophy of Logic and Knowledge*. Oxford: Oxford University Press, s. 7–30.
- McGinn, Colin (1982), "Realist Semantics and Content Ascription", *Synthese*, 52, (07/01), 113–134.
- McGuinness, B. and Oliveri, G. (eds) (1994), *The Philosophy of Michael Dummett*. Dordrecht: Kluwer.
- Miller, A. (2003a), "What is the Manifestation Argument?", *Pacific Philosophical Quarterly*, 83, s. 352–383. –(2003b, "What is the Acquisition Argument?" in A. Barber (ed.), *Epistemology of Language*. Oxford: Oxford University Press, s. 459–495. –(2010), "Realism", at *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* [online encyclopedia] (Summer 2010 Edition), ed. Edward N. Zalta, available at: <http://plato.stanford.edu/archives/sum2010/entries/realism/>

- Murphy, B. (2005) "Michael Dummett", at *The Internet Encyclopedia of Philosophy*, available at: <http://www.iep.utm.edu/dummett/> Rumfitt, I. (2000), "'Yes' and 'No'", *Mind*, 109, 781–824.
- Taylor, Barry (ed.) (1987), *Michael Dummett: Contributions to Philosophy*. Dordrecht, Holland: Nijhoff.
- Tennant, N. (1987), *Anti-realism and Logic: Truth as Eternal*. Oxford: Clarendon.
- , (1997), *The Taming of the True*. Oxford: Oxford University Press.
- Weiss, Bernhard (1996), "Anti-realism, Truth-value Links, and Tensed Truth Predicates", *Mind*, 105, 577–602.
- , (2002a), *Michael Dummett* (Philosophy Now series). Chesham: Acumen.
- , (2002b), "Dummett", in P. B. Dematteis, P. S. Fosl and L. B. McHenry (eds), *Dictionary of Literary Biography*, vol. 262: *British Philosophers 1800–2000*. Detroit: Gale, s. 80–87.
- , (2004), "Knowledge of Meaning", *Proceedings of the Aristotelian Society*, 104, 75–94.
- , (2010), *How to Understand Language*. Durham: Acumen.
- Wright, Crispin (1980), *Wittgenstein on the Foundations of Mathematics*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- , (1992), *Truth and Objectivity*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- , (1993), *Realism, Meaning and Truth*, 2nd edn. Oxford: Blackwell.
- , (2003), *Saving the Differences: Essays on Themes from Truth and Objectivity*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

BRYAN FRANCES

ÇEVİREN: MUSTAFA YILDIRIM

İki temel konuyla ilgileniyoruz: Anlam ve dilsel anlayış. Saul Kripke, bunlarla ilişkili çeşitli temel felsefi sorunları araştırmıştır. Ancak ben, bu bölümde sadece onun çalışmasının iki temasına, hem Gottlob Frege tarafından oluşturulan paradigmaya (hem anlama hem de dilsel anlayışa dokunan) hem de onun anlam metafiziğine ilişkin söylemiş olduğu şeye odaklanacağım. Onun *Adlandırma ve Zorunluluk*'undan daha çok "A Puzzle about Belief" ve *Wittgenstein: Kurallar ve Özel Dil* kitabına yoğunlaşacağım ki ilk zikrettiğimiz eser, başlangıç ve orta düzeylerde daha yetkin bir yaklaşım olarak daha yeni alınılmıştır.¹

Dil felsefesine, 1960'ların sonunda Fregeci görüşler hâkimdi. Ancak 1970'lerde Saul Kripke, bu hâkimiyeti yıkmış ve anlamla dilsel anlayış çalışmalarını yeniden konumlandırmıştır. Ben aşağıda Fregeci paradigmanın anahatar unsurlarını yeniden yapılandırarak başlayacağım ki bu unsurlardan biri, inanç cümleleriyle ilişkilidir. Sonrasında

¹ Kripke; dil felsefesinde doğruluk teorileri (1975), konuşmacının gönderimi vs. semantik gönderim (1977), mantıksal form ve Russell'un betimlemeler teorisi (1976, 2005), ön kabul (*presupposition*) ve ön yinlem (*anaphora*) (2009), adlandırmanın sosyal karakteri (1986) ve Frege'nin dil felsefesinin yorumu (2008) hakkında önemli çalışmalar yapmıştır. Bu makalelerin çoğu, bu bölümde incelenmiş çalışmalardan daha fazlasını okuyuculardan talep eder. Onun yayımlanmamış çok sayıdaki makalesi, Oxford University Press aracılığıyla *Collected Papers* başlığı altında birkaç cilt hâlinde yakında yayımlanmış olacaktır.

Kripke'nin bu unsurlarla nasıl mücadele etmiş olduğunu açıklayacağım. Kripke'nin anlam ve gönderime ilişkin olumlu tezlerinin bazılarının taslağını çizerek Fregeci paradigmayla Kripkeci mücadeleyle ilgili tartışmamı bitireceğim.

Sonra Kripke'nin anlam *metafiziği* hakkındaki çalışmasına yöneleceğim. Anlamın sistematik teorik bir izahı gibi bir şeye sahip olmak için anlamın ne olduğuna ilişkin bir fikre sahip olmak yardımcı olacaktır. Kripke, "Birçoğumuz gibi Jones, '+' işaretini kullanışıyla toplama işlemini kast eder." gibi olguların altında yatan temelle ilgilenmiştir. Jones'a ilişkin hangi olgular, onun '+''yı kullandığında onu başka bir şeyden (örneğin, başka bir matematiksel fonksiyondan) ziyade toplama işlemini ifade etmek için kullanıyor olmasını doğru kılar? Jones'un '+' ile toplama işlemini kastetmesini belirleyen zihinsel ya da dilsel davranışına ilişkin olgular var mıdır? Kripke'nin, bu sorulara basılı olarak vermiş olduğu yanıtları yoktur; ancak onun çığır açan kitabı *Wittgenstein: Kurallar ve Özel Dil*'de o, "Artıyla ya da başka herhangi bir sözcükle herhangi bir zamanda ne kastettiğim hakkında ortada bir olgu bulunmamaktadır." (1982, s. 21) biçimindeki şaşırtıcı teze sahip olan Wittgenstein hakkındaki çalışmasından esinlenmiş bir argüman (onaysız) sunar. Aşağıda göreceğimiz gibi bu iddia, Kripke'nin tartışmasının bağlamında da zor bir meseledir. Onun, önceki teze ters düşmeksizin "Jones, '+' ile toplamayı kasteder." gibi varsayımsal doğrulukların nasıl anlaşılacağına ilişkin olumlu bir izahın esasını sağladığını göreceğiz.

1. Anlama İlişkin Bazı Fregeci Görüşlerin Yeniden Yapılandırılması

Bu bölümde, Frege'nin anlam konusundaki çalışmasından çıkan görüşleri ana hatlarıyla belirteceğim. Devam etmeden önce Frege bölümünü okumak isteyebilirsiniz. Bir lisansüstü öğrencisiyken bana, bir kimsenin Frege'yi okumaya gereksi-

nim duyduğunu söylemesinin nefes almaya ihtiyaç duyduğunu söylemesiyle benzer olduğunu anlatan bir dil felsefecisi vardı; bu bakımdan Kripke'nin Frege'den aşağı kalır yanı yoktur. Ancak burada bir Frege okuması gerekli değildir; çünkü amacım Frege'nin ne düşündüğünü açıklığa kavuşturmak değil, daha ziyade 1960'larda Frege'den esinlenen dil filozoflarınca genel olarak desteklenen beş önemli fikri betimlemektir.

Hatırımızda bulunan Fregeciler, bir özel ismin anlamında onun gönderiminden daha fazlasının bulunduğu yönünde masum gözleminden hareket ederler –en azından ‘anlamın’ önemli bir anlamı açısından bu doğrudur–. Örneğin ‘Süpermen’ ve ‘Clark Kent’ isimleri, psikolojik olarak pek çok ilişkili yolla birbirinden farklılaşır: Farklı nosyonları iki isimle ilişkilendiririz. ‘Süpermen’ ile ‘insanüstü güçleri’, ‘çıplak eliyle çeliği esnetebilmeyi’ ve ‘parlak renkli bir pelerin giymeyi’ ilişkilendiririz. İnsanlar, ‘Kent’ ile ‘mülayim’, ‘alçak gönüllü’ ve ‘sakar’ olmayı ilişkilendirirler. Hatta günümüzde hemen hemen herkes uzlaşacaktır ki ‘anlam’ın uygun bir biçimdeki geniş anlamında iki isim, aynı gönderime sahip olmalarına rağmen anlamca farklıdırlar (bu bölümün amaçları için onların aynı gerçek gönderime sahip olduklarını, yani Süpermen/Kent hikâyesinin doğru olduğunu varsayacağız.).

Fregeci'nin ikinci adımı, “Lois Lane, Kent'in uçtuğuna inanır.”ın yanlışken, “Lois Lane, Süpermen'in uçtuğuna inanır.”ın doğru olduğunun sezgisel olduğunu gözlemlemektir. Her şeye rağmen eğer siz, onun “Süpermen uçar.” ve “Kent uçar.”ı değerlendirmesini isterseniz o sizi anlayacak ve ilkinin doğru, ikincisinin ise yanlış olduğunu söyleyecektir.

Fregeci, (B) “Lois, Kent'in uçtuğuna inanır.”ın yanlışken, (A) “Lois, Süpermen'in uçtuğuna inanır.”ın doğru olduğunu salt sezgiye bırakmaz. Benim yeniden yapılandırmamda üçüncü Fregeci adım, ikinci adımda bahsedilen sezgiyi destekleyen bir argümandır. Argüman çok çeşitli biçimlerde dile getirilebilir, ancak argümanın (A) için özellikle sarıh bir formülasyonu şu şekildedir:

- (A1) *Alıntılama İşlemini Bırakma (Disquotation)*: Eğer normal bir İngiliz konuşmacı ‘*p*’ cümlesini onaylıyorsa o *p*’ye inanır.
- (A2) Söz konusu cümle ‘Süpermen uçar.’ olduğunda Lois, (A1)’in ön bileşenini yerine getirir.
- (A3) Böylece (A1) ve (A2) aracılığıyla “Lois, Süpermen’in uçtuğuna inanır.”
- (A4) Eğer Lois, Süpermen’in uçtuğuna inanıyorsa “Lois, Süpermen’in uçtuğuna inanır.” doğru olacaktır.
- (A5) O hâlde (A3) ve (A4) aracılığıyla “Lois, Süpermen’in uçtuğuna inanır.” doğrudur.

(A1) öncülünde formüle edildiği gibi *Alıntılama İşlemini Bırakma (Disquotation)* mantıksızdır; çünkü onu mantıklı hâle getirmek için her türlü nitelendirmeyi eklemek gerekir. Örneğin, köpeklerin meczup olduklarına inanmadığım hâlde oyun oynarken “Köpekler meczuptur.”u onaylayabilirim. Lois, bu nitelendirmelerin önemli olmadığı (örneğin o, bir oyunda oynamıyor ya da samimiyetsiz veya buna benzer bir durumda değildir) olağan bir durumda “Süpermen uçar.”ı onaylayan olağan bir İngiliz konuşmacı olduğundan dolayı biz bu nitelendirmeleri göz ardı edebiliriz.

(B) için Fregeci argüman ise şu şekildedir:

- (B1) *Alıntılama İşlemini Bırakma (Disquotation)*: Eğer normal bir İngiliz konuşmacı *p*’yi onaylıyorsa o hâlde o, *p*’ye inanacaktır.
- (B2) Lois, söz konusu cümle ‘Kent uçmaz.’ olduğunda (B1)’in ön bileşenini yerine getirir.
- (B3) O hâlde (B1) ve (B2) aracılığıyla Lois, Kent’in uçmadığına inanır.
- (B4) *Tutarlılık*: Eğer bir kimse *p* ve değil-*p* inançlarına sahipse o hâlde o, irrasyonel olacaktır. *p* ve değil-*p* formundaki inançların her çifti çelişkili inançlar olarak adlandırılır.

- (B5) Lois rasyoneldir. (Onun ‘Süpermen’ ve ‘Kent’ hakkında kafası karışıktır, onların farklı erkekleri tanımladığını düşünüyor, ancak bu onun irrasyonel olduğu anlamına gelmez.)
- (B6) Dolayısıyla (B4) ve (B5) aracılığıyla Lois, “Kent uçar.” inancına ve de “Kent uçmaz.” inancına sahip değildir.
- (B7) Böylece (B3) ve (B6) aracılığıyla Lois, “Kent uçar.” inancına sahip değildir.
- (B8) Eğer Lois, Kent’in uçuşuna inanmıyorsa o hâlde “Lois, Kent’in uçuşuna inanır.” doğru değildir.
- (B9) O hâlde (B7) ve (B8) aracılığıyla “Lois, Kent’in uçuşuna inanır.” doğru değildir.

Zira Alıntılama İşlemini Bırakma (Disquotation) aracılığıyla (B4) öncülündeki tutarlılık ilkesinin mantıklı olması için bir nitelendirmeler demetini içermesi gerekecektir. Örneğin, eğer onlara farklı zamanlarda sahip olursam p ve değil- p inançlarına sahip olmam rasyonel olabilir. Daha ilginç bir şekilde çoklu kişilik bozukluğuna sahip olabilirim. Ya da bilinçaltımın derinliklerinde çelişik inanç çiftlerine sahip olabilir, ancak onlardan hiçbir şekilde etkilenmemiş olabilirim. Böyle bir durumda irrasyonelitenin yükü yeterince aşırı olabilecektir. Ancak önceki gibi bu nitelendirmelerden hiçbirisi, Lois’in inancında büyük bir önem taşımamaktadır.

Fregeci, “Lois, Kent’in uçuşuna inanır.”ın yanlıışken, “Lois, Süpermen’in uçuşuna inanır.”ın doğru olduğunu öne sürerek inanç cümleleri için “ S , p ’ye inanır.”ın ‘ p ’ kısmındaki eş gönderimsel isimler değiştirildiğinde (bir başkasıyla yer değiştirildiğinde) doğruluk değeri sonuçlarından hiçbir değişikliğin olmayacağını söyleyen *Yer Değiştirme* ilkesine karşı çıkar.

Fregecilerin dördüncü adımı, daha önce bahsedilen ilişkili nosyonların görüngülerinin, “Lois, Kent’in uçuşuna

inanır.” yanlışken, “Lois, Süpermen’in uçtuğuna inanır.”ın doğru olduğu sözde olguya ilişkin bir açıklama vermek için kullanılabileceğini fark etmektir. Buradaki ana fikir şudur ki eğer ‘Süpermen’ ve ‘Kent’ olarak farklılaşan iki isim aynı anlama sahipse eğer bir ismin bütün anlamı onun gönderimiyse onların olacağı gibi, öyleyse iki ‘Lois’ cümlesi Lois’e aynı inancı atfedecektir ve böylece onların doğruluk değeri farklı olmayacaktır. Ancak onların doğruluk değeri farklıdır. Eğer iki isim anlamca farklıysa eğer ilişkili nosyonlar onların anlamlarının parçaları olduklarında onların olacağı gibi, öyleyse iki cümlenin nasıl farklı anlam ve doğruluk değerlerine sahip olabildiklerini anlayabiliriz.

Böylece Fregeci, iki isimle ilişkili olan nosyonlardaki farklılığın, doğruluk koşulu farklılığına neden olduğunu söylüyor: ‘Lois Lane, Süpermen/Kent’in uçtuğunu düşünüyor.’ gibi cümlelerin doğruluk koşullarındaki bir farktan kaynaklanan bir farklılık, ‘Kent’ cümlesi yanlışken, ‘Süpermen’ cümlesi doğru olsun diye. Bu, farklı nosyonları farklı isimlerle ilişkilendirdiğimiz ilk Fregeci adımda belirtilen ‘masum gözlem’in ötesine geçer: Fregeci, bu ilişkili farklılıkların *semantik* bir fark oluşturduğunu düşünür; çünkü (o iddia eder) onların *doğruluk koşullarında* farklılıklara neden olacağı kanaatinde. Örneğin, kişisel olarak farklı fikirleri “Domates sosunu (*catsup*) seviyorum.” ve “Ketçabı seviyorum.” ile ilişkilendiririm, ancak bu farkın doğruluk koşulları için çok önemli olan ‘domates sosu’ ve ‘ketçap’ın anlamlarının görünüşlerini etkilediğini düşünmem. Fregeci, bu tür durumlarda semantik farklılıklar yaratan ilişkili nosyonlardaki farklılıkları gözden geçirmekte olduğumuzu öne sürer.

Beşinci adım, iki isimle ilişkili nosyonlardaki farklılıkların, isimlerin şeylere nasıl gönderimde bulunduklarına ilişkin açıklama yapmak için kullanılmış olabileceği gözlemidir. Fregeciler, isimlerle ilişkilendirdiğimiz doğruluk koşullu ilgili nosyonları *anlamlar* olarak adlandırmıştır. Onlar, genellikle anlamların *belirli betimlemelerin* anlamları ya da muhtemelen böylesi betimlemelerin kümeleri olduklarını düşünmüşlerdir.

Örneğin Kripke, bazı filozofların Giuseppe Peano hakkında tam olarak bildikleri tek şeyin onun aritmetik için aksiyomlar öneren ilk kişi olan 19. yüzyıl matematikçisi olduğuna dikkat çekmiştir. Onlar ‘Giuseppe Peano’ ismiyle hem belirsiz betimleme olan ‘bir 19. yüzyıl matematikçisi’ ile hem de ‘Aritmetik için aksiyomlar öneren ilk kişi’ belirli betimlemesiyle ilişkilendirir. Ancak belirli betimleme ismin anlamının parçasını verirse tıpkı Fregecinin dördüncü adımda varsaydığı gibi o hâlde biz de ismin kişiye nasıl gönderimde bulunduğunu görebiliriz. Çünkü ‘Giuseppe Peano’ ismi, ‘aritmetik için aksiyomlar öneren ilk kişi’ aracılığıyla ifade edilen şeyi içeren bir anlama sahiptir ve sonraki, yalnızca onun bu betimlemeyi karşıladığı olgusu sayesinde Peano’ya gönderimde bulunur; isim Peano’ya gönderimde bulunmalıdır. Dolayısıyla isim kendi gönderim işini, bizim onunla ilişkilendirdiğimiz betimleme aracılığıyla yerine getirir.

Özet olarak Fregeci, özel isimlerin anlamları bakımından (ve de diğer bazı terimler açısından) çeşitli iyi noktalara sahip olmuştur:

- (1) Biz sıklıkla farklı isimleri farklı nosyonlarla ilişkilendiririz, isimler eş gönderimsel olsa bile.
- (2) “Lois, Kent’in uçtuğuna inanır.” yanlışken, “Lois, Süpermen’in uçtuğuna inanır.”ın doğru olması sezgiseldir.
- (3) (2)’deki Yer Değiştirme karşıtı sezgiyi destekleyen, Alıntılama İşlemini Bırakma (*Disquotation*) ve tutarlılığa dayanan iyi bir argüman vardır.
- (4) Sayesinde (2)’deki cümlelerin farklı doğruluk değerlerine sahip olduğu olguları göstermek için ilişkili nosyonlardaki farklılıkları kullanabiliriz.
- (5) İlişkili nosyonlar belirli betimlemelerin anlamları olduğu için isimlerin gönderimleriyle nasıl ilişki kurduklarını açıklayabiliriz. (Gönderim, yalnızca tek bir şeydir ki betimleme tarafından ortaya çıkarılır.)

Hepsi bir arada görüşlerin güzel bir paketi oldu. Ancak tıpkı bizim anlamak için uğraştığımız gibi Kripke, (2)-(5) hakkında Fregeciyle mücadele etmiştir.

2. Kripke'nin Yer Değiştirmeye Karşı [Olan] Fregeci Argümanla Mücadelesi

Kripke'nin, Alıntılama İşlemini Bırakma (*Disquotation*) ve tutarlılığın bağdaşımına ilişkin sözde reddiyesinden başlayacağım. Kripke'nin Paderewski hikâyesi (1988, s. 130-131), eğer Alıntılama İşlemini Bırakma (*Disquotation*) doğruysa tutarlılığın yanlış olduğunu kanıtlıyor gibidir. Eğer o bu konuda haklıysa öyleyse Fregeci (A) ve (B) argümanı en az bir yanlış öncülden dolayı akamete uğrar.

Paderewski hikâyesinde başkahraman Peter, uzun bir süre 'Paderewski' isimli iki ünlü insanın olduğunu düşünmüştür. Biri müzikal yeteneğe sahip bir piyanist, diğeri ise müzikal yeteneğe sahip olmayan bir siyasetçidir. Gerçekte söz konusu siyasetçi piyanisttir: 'Paderewski' ismiyle ilişkili yalnızca bir insan vardır ve Peter'in akli düpedüz karışmıştır. Paderewski, halkın gözünde büyük ölçüde ayrı olan iki hayatını korur. Kripke'nin temel argümanının yeniden yapılandırması şu şekildedir:²

(P1) Alıntılama İşlemini Bırakma'nın (*Disquotation*) doğru olduğu argüman uğruna şunu varsayalım: Eğer normal bir İngiliz konuşmacı '*p*'yi onayladığında o '*p*'ye inanacaktır.

² Not edilmesi gerekir ki Kripke, bu argümanı tam olarak gözler önüne sermemiştir; ayrıca o, kendi uzun ve detaylı makalelerindeki hiçbir yerde tutarlılığı anlaşılır kılmamıştır. Yine de çoğu filozof, tutarlılığın onun argümanlarında özsel bir yolla tasvir edilmiş olduğunu düşünür.

- (P2) Peter, hem ‘Paderewski müzisyendir.’ hem de ‘Paderewski müzisyen değildir.’i onaylayan normal bir İngiliz konuşmacıdır. (O, pek çok kez ilkinin onaylar, tıpkı Paderewski’nin bir kaydını dinlediğinde olduğu gibi; o, pek çok kez de ikincisini onaylar, tıpkı siyasetçilerin herhangi bir ilginç yeteneğe sahip olmaksızın genellikle nasıl yalan söylediklerini tartıştığında olduğu gibi.)
- (P3) Böylece (P1) ve (P2) ile Peter, Paderewski’nin müzisyen olduğuna ve Paderewski’nin müzisyen olmadığına inanır.
- (P4) Peter rasyoneldir (tıpkı Lois Lane’in kafası karışık olduğu hâlde yine de rasyonel olması gibi).
- (P5) Dolayısıyla (P3) ve (P4) aracılığıyla bir kimse rasyoneldir, p ve değil- p inançlarına sahip olur.
- (P6) Böylece (P5) yüzünden tutarlılık yanlıştır.
- (P7) Böylece (P1)-(P6) aracılığıyla eğer Alıntılama İşlemi-ni Bırakma (*Disquotation*) doğruysa o hâlde tutarlılık yanlıştır. Bunun yerine eğer tutarlılık doğruysa Alıntılama İşlemi-ni Bırakma (*Disquotation*) yanlıştır. Her hâlükârda onların her ikisi aynı anda doğru olamamaktadır.

Bu noktada Fregeci, onun (A) ve (B) için argümanlarını, Alıntılama İşlemi-ni Bırakma (*Disquotation*) ve tutarlılığı kısmen revize ederek uyarlamaya çalışabilir. Bu hareketle sözde problem (P1)-(P7) Kripkeci argümanın, revize edilmiş Fregeci ilkeleri reddetmeye cevap olarak revize edilebileceğidir. Burada bu hareketlere göz atmayacağız.

Kripke, inanç cümleleri için Yer Değiştirmeye karşı Fregeci argümanın altını oymakta olduğunu iddia etmesine rağmen Yer Değiştirmenin diğer tür cümleler için başarısız olduğunu savunur. Muhtelemeden Kripke, “Eğer Süpermen varsa öyleyse Süpermen’in Kent olduğu *a priori* olarak bilinir.” yanlıışken, “Eğer Süpermen varsa Süpermen’in Sü-

permen olduğu *a priori* olarak bilinir.”ın doğru olduğunu kabul edecektir (O, bunu, *Adlandırma ve Zorunluluk*’ta savunur). Böylece Kripke, Yer Değiştirmeyi belli epistemik cümleler (örneğin, *a priori* bilgi gibi epistemolojik meseleler hakkındaki cümleler) için kabul etmez. Ancak o, hiçbir zaman Yer Değiştirmenin böylesi cümleler için nasıl akamete uğradığını açıklamamıştır; yani o, ‘Süpermen’ ve ‘Kent’ arasındaki farklılığın, “Eğer Süpermen varsa öyleyse Süpermen Süpermen’dir/Kent’tir *a priori* bilgidir.” cümleleri için farklı doğruluk koşullarını yarattığını bize anlatmamıştır.

3. Kripke’nin Semantik Sezgilerle Mücadelesi

Kripke, “A Puzzle about Belief” başlıklı makalesinde yalnızca inanç cümleleri için ‘Yer Değiştirme’ye karşı olan Fregeci argümanı reddetmeye girişmemiş, aynı zamanda Paderewski hikâyesinin bize derin felsefi bir açmazı sunduğunu savunmuştur: (nitelendirmeler eklendiğinde), hem Alıntılama İşlemini Bırakma (*Disquotation*) hem de tutarlılık çok mantıklı olsa da en azından onlardan biri yanlıştır (aynı seviyede nitelendirmeler eklenmiş olsa da).

Açmazı nasıl çözeceğimizden (yani hangi ilkenin yanlış olduğunu ve neden yanlış olduğunu çözme) emin olamayışımız, ondan ilgi çekici sonuçlar çıkarmamızın mümkün olmadığı anlamına gelmiyor. Kripke, bunu açıkça ifade edecek kadar ileri gitmemiş olsa da açmazın ana dersinin, herhangi bir çözüme geçmeden önce semantik konular hakkındaki sezgilerimize az çok güvenmemiz gerektiğini söyleyebileceğini düşünüyorum. Buradaki fikir, Alıntılama İşlemini Bırakma (*Disquotation*) ve tutarlılığın şimdiye dek edinilen sezgisel olduğu kadar semantik ilkeler hakkında oldukları olacaktır; öyleyse biz onlar hakkında yanılıyorsak, o hâlde ilgilendiğimiz herhangi semantik bir ilke hakkındaki sezgilerimizin yanlış olabileceği fikrini ciddiye almamız gerekecektir. Dolayısıyla

Kripke; açmazı, dil felsefesinde sezgi temelli kuramlaştırma için septik sonuçlara sahip olmak amacıyla almıştır.

Tipik bir Fregecinin, Kripke'nin Tutarlılık ve Alıntılama İşlemini Bırakma'nın (*Disquotation*) birleşmesine yönelik açık reddiyesine verdiği cevabı irdelerken bu ders önemlidir. Fregeci söyleyebilecektir ki Fregeci argüman yanlış olsa bile inanç cümleleri için Yer Değiştirme'nin yanlış olduğu son derece sezgisel yargılarla kalmaya hâlâ devam etmişizdir: (3) (1. bölümün sonundaki) uygun sayılmıyor diye (2)'nin de uygun sayılmaması gerekmez. (2) hâlâ yerinde olduğu için, inanç cümleleri için Yer Değiştirme'yi hâlâ reddetmemiz gerekir. Dolayısıyla Kripke'nin (3)'ü reddi, sınırlı bir sonuca sahiptir.

Ancak bu Fregeci yanıt, Kripke'nin açmazının öncelikli dersini, semantik sezgiler hakkındaki noktayı ihmal eder. Biz, bir kez aşırı derece sezgisel Alıntılama İşlemini Bırakma (*Disquotation*) ve tutarlılığın her ikisinin birden doğru olmayacağını görmüş olduğumuzda, neden yeryüzünde Yer Değiştirme'nin inanç cümleleri için yanlış olduğu sezgimize güvenmeliyiz? Açmazın septik dersi, reddiyenin (3)'ün altını kazıdığı kadar (2)'nin altını da kazımasıdır.

Dikkat edilmesi gereken nokta, anti-Fregecinin tipik olarak Fregeci (A1)-(A5) argümanlarını "Lois, Süpermen'in uçtuğuna inanır."ın doğru olduğu iddiası için kabul ettiğidir. Bu, elbette onun ilk öncülünü, Alıntılama İşlemini Bırakma'yı (*Disquotation*) kabul ettiği anlamına gelir. Kripke'nin işaret ettiği gibi "Apaçık niyetiyle alındığında [yani, üzerine eklenmiş nitelendirmeleriyle] her şeye karşın ilke apaçık doğruluk olarak görünecektir." (1988, s. 113). Öyleyse pek çok anti-Fregeci, tutarlılık ilkesini reddetmeye yönelecektir.

Bazı filozofların tutarlılığı neden reddetmiş olduklarına ilişkin kısa bir fikir vermeyi deneyeyim (Alıntılama İşlemini Bırakma'nın (*Disquotation*) doğru görüldüğü ve iki ilke-den en az birinin yanlış olması gerektiğinin nedeni dışında). 'Aristoteles' ismini anlarsınız, çünkü biraz felsefe okumuştunuz. Siz yine Amerikan başkanı John F. Kennedy'nin dul

kalan eşi Jackie'nin, zengin bir Yunanlı Aristoteles Onassis ile evlenmiş olduğunu anımsayabilirsiniz. Böylece hakkın-da bilgi sahibi olduğunuz 'Aristoteles' isimli iki kişi vardır. Bazı bağlamlarda "Aristoteles, felsefi bir dâhidir."i mutlu bir şekilde kabul edeceksiniz; çünkü siz, onun büyük eserini biliyorsunuz. Aynı zamanda siz, "Aristoteles, felsefi bir dahi değildir."i mutlu bir şekilde kabul edeceksiniz; çünkü Onassis'in felsefede iyi olduğunu, yalnızca onun bir dâhi olduğunu düşünmek için hiçbir nedenimiz yoktur. Siz zihninizde iki dosya gibi bir şeylere sahipsiniz, her ikisi de 'Aristoteles' etiketine sahiptir. Onlardan birinde, 'süper akıllı filozof' gibi şeylere sahiptir ve diğerinde 'Jackie'yle evlenmiş zengin adam' gibi şeylere sahiptir. Doğal olarak, uygun bağlamlarda "Aristoteles, dâhi bir filozoftur." ve "Aristoteles, dâhi bir filozof değildir."i söylediğinizde kendinizle çelişmediğinizi düşünürsünüz.

Ayrıca siz şunu da biliyordunuz: Zengin denizci adam, basbayağı Antik Yunan filozofudur: Filozof, uzun zaman önce ebedî yaşamın sırrını bulmuştur. O, sırf eğlence olsun diye 'Aristoteles' ismini, kendi sahte ölümünden önce yeni bir kimlik almadığında bazı yüzyıllarda kullanır (tam olarak burada niyet ettiğim gibi). "Aristoteles, bir zamanlar Büyük İskender'e öğretti." gibi bir şeyi söylediğimizde "Aristoteles, bir zamanlar JFK'nın dul eşiyle evlenmiştir." gibi bir şey söylediğinizde gönderimde bulunduğunuz aynı kişiye gönderimde bulunursunuz. Şimdi öyle görünüyor ki "Aristoteles, felsefi bir dâhidir." ve "Aristoteles, felsefi bir dâhi değildir." ile verilmiş iki inancınız –siz rasyonel olmanıza ve ampirik yardım olmaksınız tutarsızlığı keşfedemeyecek olmanıza rağmen– gerçekten birbiriyle çelişecektir. Eğer bu doğruysa o hâlde tutarlılık yanlışır.

Bir filozof, büyük ölçüde sezgisel bir ilkenin yanlış olduğunu söylediğinde sıklıkla ilkenin sezgiselliğini –sıklıkla sezgisel bulduğumuz şeyin söz konusu yanlış ilke olmadığını, ancak onunla karıştırdığımız yakından ilişkili doğru bir ilke

olduğunu öne sürerek– izah etmeyi denemeye geçer. Durum şudur: Tutarlılığı reddeden filozoflar, bazen tutarlılıkla yakından ilişkili bir ilkeye bu mülahazalarla dokunulmadığını söyler. Bu, şöyle bir ilke olabilir: Ögesel düşünme ve hafıza, farklı nosyonları bir ismin iki kullanımıyla ilişkilendirip ilişkilendiremeyeceğinizi bilmeniz için yeterlidir. Ancak elemanter düşünme ve hafızanın farklı doğruluk koşullu nosyonlarının, bir ismin iki kullanımıyla –inanç cümlelerinin doğruluk koşullarını etkileyen nosyonlar– ilişkilendirip ilişkilendiremeyeceğinizi bilmeniz için yeterli olduğu tezi, farklı ve çok iddialı bir tezdır ki bu tez, tutarlılıkla birlikte reddedilmesi gerekebilecek bir tez değildir.

Normal felsefi bağlamda “Aristoteles, felsefi bir dâhiydi.”yi içtenlikle onaylayışınızın, aslında Aristoteles’in felsefi bir dâhi olduğuna inandığınızı göstermesi ve normal politik dedikodu bağlamında “Aristoteles, felsefi bir dâhi değildi.”yi içtenlikle onaylayışınızın, aslında Aristoteles’in felsefi bir dâhi olmadığına inandığınızı göstermesi öncülleriyle mücadele etmek zordur. Belirtmek gerekir ki “Siz, Aristoteles’in felsefi bir dâhi olduğuna inanıyorsunuz.” ve “Siz, Aristoteles’in felsefi bir dâhi olmadığına inanıyorsunuz.” dediğimde Aristoteles’i kullanan tek benimdir; çünkü ben, mükemmel bir şekilde filozof ve zengin denizci adamın özdeşliğini iyi biliyorum, benim kulanışım tek anlamlıdır. Böylece Alıntılama İşlemini Bırakma (*Disquotation*) gerçekten rasyonel inançlarla birlikte çelişkiye atıfta bulunmak için kullanılmıştır.

Bir Fregeci, iki inancın –biri doğru olsa bile– gerçekten birbiriyle çelişmediğini söylemek için yeterli kaynaklara sahiptir: “Aristoteles, felsefi bir dâhiydi.” ile sahip olduğunuz inancın gerçek içeriği, “*Nikomakhos’a Etik*’i yazan, Büyük İskender’e öğreten vs. adam, felsefi bir dâhi idi.” aracılığıyla verilmiştir. “Aristoteles, felsefi bir dâhi değildi.” ile ifade ettiğiniz inancın içeriği, “JFK’nin dul eşi Jackie ile evlenmiş zengin adam vs, felsefi bir dâhi değildi.” aracılığıyla verilmiştir. İki anlam, tutarlılıkla ilişkili mantıksal çelişki baki-

mından birbiriyle çelişmez. Bu yaklaşımla ilgili problem, anlamların doğruluk koşullu olarak inanç cümleleriyle ilişkili olduğu makul bir argüman veya güvenilir bir sezgiye sahip olmuyormuş gibi görünmemesidir.

Şimdilik anlam bakımından değil, ancak dilsel anlayış bakımından potansiyel bir ders. Eğer biz tutarlılıktan vazgeçersek o hâlde rasyonel bir insanın, muhtemelen “Süpermen uçar.” ve “Kent uçmaz.” ile ifade edilmiş olan ve yalnızca onlardan birinin diğeriyle çeliştiği düşüncesiyle anlatılamayan gerçekleşmiş (*occurent*) düşüncelerinden ikisine gözlerini dikip bakabildiğini söyleriz. Bu, dilsel anlayışımızın doğasına ilişkin görüşümüz için yeterli sonuçlara sahiptir. Her şeye rağmen bir insanın, onun inançlarını ifade eden iki cümleyi anlayabileceğini söylüyoruz. Hâl böyleyken o, birinin diğeriyle değillemesi olduğunu bilmez. Dolayısıyla bir cümleyi anlamak –ya da bir düşünceyi kavramak– ciddi kısıtlamalara sahiptir: Sırf siz bir düşünceye sahipsiniz ve onu bir cümleyle ifade ediyorsunuz diye onun doğruluk koşul yapısını anladığınız sonucu çıkmaz; tıpkı Lois’in, “Süpermen uçar ve Kent uçmaz.”ı anladığı ve onun “*a*, *F*’dir ve *b*, *F* değildir.” yapısına sahip olduğunu düşünmesi gibi; ancak gerçekte o, “*a*, *F*’dir ve *a*, *F* değildir.” yapısına sahiptir. Düşüncenin doğruluk koşul yapısı çabucak görüşe –yukarıda işaret ettiğimiz gibi, herhangi bir ampirik inceleme olmaksızın çeşitli kavram ve sözcüklerle ilişkilendirdiğimiz nosyonları biliyoruz gibi görünmesine rağmen– açık değildir.

Kripke’nin inanç cümleleri hakkındaki çalışmasının ardından dil filozofları, inanç cümlelerinin mantıksal yapısını çözmeye çalışmışlardır. Onlar, sıklıkla –ancak her zaman değil– inanç cümleleri için Yer Değiştirmeyi kabul etmişlerdir. Bu konu hakkındaki ilave düşünceler için bkz. Salmon, 1986; Salmon ve Soames, 1988.

4. Kripke'nin Fregeci Doğruluk Koşullu Anlamlar Teorisiyle Mücadelesi

Kripke'nin bu alandaki çalışması, literatürde pek çok yerde ustaca ve etraflıca sunulmakta ve değerlendirilmektedir. Dolayısıyla ben bu konuda az şey söyleyeceğim. (Etraflı bir yaklaşım için bkz. Devitt, 1981 ve Soames, 2002.)

Merkezî Fregeci fikir, (4) ve (5) temaları için temel olan (1. bölümün sonundaki) şudur:

- (*) Bir ismin anlamı, özel bir insan tarafından kullanılmış olarak o insanın zihnindeki belirli bir betimlemeyle ifade edilir (ya da belki böyle bir betimleme kümesiyle).

Tez (*) enteresan bir çift sonuca sahiptir:

- (**) Bir insan 'Süpermen'i, 'uçan ve x-ray bakışa sahip olan süper kahraman' gibi belirli bir betimlemeyle ifade edilmiş anlamla birlikte kullandığından dolayı bundan şu sonuç çıkar ki "Eğer Süpermen varsa o hâlde Süpermen, uçan ve x-ray görüşe sahip süper kahramandır."ın anlamı, "Eğer uçan ve x-ray görüşe sahip olan süper kahraman, uçan ve x-ray görüşe sahip süper kahramandır."ın sahip olduğu anlama sahip olmalıdır. İkincisi zorunlu bir doğruluktur ve *a priori* bilinebilirdir. Böylece önceki de böyledir; çünkü onlar aynı anlama sahiptir.
- (***) Bir insan, 'Süpermen'i, 'uçan ve x-ray görüşe sahip bir süper kahraman' gibi belirli bir betimlemeyle ifade edilmiş anlamla birlikte kullandığından dolayı bundan çıkan sonuç şudur ki 'Süpermen', onların ağzında 'uçan ve x-ray görüşe sahip süper kahraman' ile gönderimde bulunulmuş şeye gönderimde bulunur.

Kripke, (*)-(***) ve böylece (4) ve (5)'e karşı çeşitli argümanlar önerir.

Birinci olarak pek çok durumda insanlar, gönderimi ayırt etmek için zihinlerinde hiçbir belirli betimleme bulunmamasına rağmen bir ismi anlar ve onu, onun standart gönderimine gönderimde bulunmak için kullanır. Örneğin pek çok insan, Richard Feynman'ın ünlü bir fizikçi olduğunu bilir, ancak onu eşsiz olarak tanımlayacak herhangi bir betimlemeyi bilmeyebilirler. Onlar, onun ünlü bir fizikçi olduğunu bilir, ancak onu eşsiz olarak tanımlayacak herhangi bir şeyi bilmezler. Dolayısıyla bir ismi bir şeye gönderimde bulunmak için kullanan her insanın zihninde o kişiyi eşsiz olarak tanımlayacak belirli bir betimlemenin bulunması mevzubahis değildir. Öyleyse (*) yanlıştır.

İkinci olarak, bazı durumlarda insanlar bir ismi anlar ve onu, —onların isimle ilişkilendirdikleri belirli betimlemeler artık bazı diğer entiteleri ya da hiçbir şeyi ayırt etmemelerine rağmen— onun standart gönderimine gönderimde bulunmak için kullanırlar. Bu makalenin başlarında bazı insanların, hem ‘bir 19. yüzyıl matematikçisi’ belirsiz betimlemesini hem de ‘aritmetik için aksiyomlar öneren ilk insan’ belirli betimlemesini ‘Giuseppe Peano’ ismiyle ilişkilendirdiklerinden bahsetmiştim. Ancak Peano, bu aksiyomları önermesine rağmen bunu gerçekleştiren ilk insan değildi. Bu, insanların yaptığı katışıksız bir hataydı. Daha sonra keşfedilmiş olduğu gibi ilk aksiyomu Richard Dedekind bulmuştur. Dolayısıyla ben, bir ismi X'e gönderimde bulunmak için kullanabilirim; isimle ilişkilendirdiğim belirli betimlemeler gerçekten de X'i değil de Y'yi tanımlayabilir. Dolayısıyla (***) yanlıştır. Dahası, eğer birisi ‘aritmetik için aksiyomlar öneren ilk insan’ı Peano'nun anlamını vermek için kullanırsa o hâlde “Eğer Peano varsa öyleyse Peano, aritmetik için aksiyomlar öneren ilk insandır.” hem zorunlu olarak doğru hem de *a priori* bilinebilir olmak zorunda olacaktır (**) gereğince. Ancak o, zorunlu ve *a priori* olmak şöyle dursun doğru değildir. Dolayısıyla (**) yanlıştır.

Dil filozofları, ekseriyetle bir ismin anlamının doğruluk koşulunun parçasının bir belirli betimlemeyle de (ya da böylesi bir betimlemeler kümesiyle) ifade edilemeyeceği hususunda Kripke'ye uzlaşma eğilimindedirler. Bütün bunlara rağmen dil filozofları, Kripke'nin mücadelesine cevap vermek için çeşitli Fregeci seçenek keşfetmişlerdir. Örneğin Fregecinin, çok daha açık belirli betimlemelere başvurarak meseleleri çözebilip çözemeyeceğine ilişkin bir sorun vardır. Belki ismin kullanıcıları da hiçbir şey bilmiyor. Alternatif olarak muhtemelen özel isimler için anlamlar belirli betimlemelerle değil, ancak diğer başka anlamlarla ifade edilmiştir (bu fikirler için bkz. Chalmers, 2002; Evans, 1973, 1982; Jackson, 1998 ve McDowell, 1977).

5. Kripke'nin Isimlere İlişkin Olumlu Tezleri

Kripke, isimlere ilişkin olumlu bir bakışa sahiptir: Onlar 'katı belirleyici'dir. Katı olan ve katı olmayan belirleyicilerin nasıl işlediklerini anlamak için katı olmayan bir betimlemeyle (ve öyleyse yeniden isimlere döneceğiz) başlamak yardımcı olacaktır. '1990'larda dünyanın en iyi erkek tenisçisi'ni ele alalım. Gerçek şu ki bu belirli betimleme, Pete Sampras'a gönderimde bulunur. Bunu şu şekilde anlayabiliriz: Gerçek dünya değerlendirildiğinde dilimizin parçası olan '1990'larda dünyanın en iyi erkek tenisçisi' Sampras'a gönderimde bulunur; çünkü o, gerçekten de 1990'larda dünyanın en iyi erkek tenisçisiydi. Şimdi üç olası senaryoyu göz önünde bulunduralım.

Mümkün Dünya W1: Pete Sampras, bir çocuk olarak tenis kampında kolunu kırar. Bu, onun tenisten nefret etmesine yol açar; bundan dolayı o, bunun yerine beyzbol oynar. O, beyzbolda iyi değildir ve yatırım bankacısı olur.

Mümkün Dünya W2: Pete Sampras, fantastik bir tenisçi olarak yola çıkar. Sonrasında 17 yaşındayken ilk kez Hume'un

Doğal Din Üzerine Diyaloglar'ını okur. O, büyük ölçüde zeki bir su tesisatçısı olur.

Mümkün Dünya W3: Pete Sampras, 1990'lardaki bütün Grand Slam tenis turnuvalarını kazanır.

W1 ya da W2 değerlendirildiğinde '1990'larda dünyanın en iyi erkek tenisçisi' Sampras'a gönderimde bulunmaz (muhtemelen o, eğer Andre Agassi söz konusu dünyalarda 1990'ların en iyi erkek tenisçisiyse Agassi'ye gönderimde bulunacaktır); W3 ya da gerçek dünya değerlendirildiğinde bu ifade, Sampras'a gönderimde bulunacaktır. Yani W1-W3 göz önünde bulundurulduğunda ve 'en iyi ...' ile gerçekten ilişkilendirdiğimiz anlam aracılığıyla tanımlanacak kişinin kim olduğunu sorduğumuzda her zaman aynı kişiyi elde edemeyiz. İşte belirli betimlemenin bu mümkün dünyalar 'içinde' ya da belki daha iyi şekilde, bu mümkün dünyalarla değerlendirildiğinde farklı şeylere gönderimde bulunur diyerek kastettiğimiz şey budur; betimleme katı değildir. Diğer taraftan 'dokuzun pozitif karekökü', her mümkün dünyada değerlendirildiğinde aynı şeye gönderimde bulunur; dolayısıyla o katıdır. Kripke'ye göre 'Pete Sampras', her dünyada aynı şeye gönderimde bulunur (o, hiçbir zaman Agassi'ye gönderimde bulunmaz); dolayısıyla o katıdır.

Kripke, bir ismin gönderiminin bir insandan başka insana nasıl aktarıldığı hakkında olumlu bir görüşe sahip olmuştur; bazen biraz yanlış yönlendirici olarak 'nedensel gönderim teorisi' olarak adlandırmıştır (o, yanlış yönlendiricidir, çünkü o, bir gönderim teorisi değildir –insandan insana iletilen bir gönderim teorisidir– ve nedensellikten biraz daha fazlasına dayanır). O bu görüşü, hiçbir zaman titizlikle değerlendirilebilecek tam gelişmiş bir teori içerisinde geliştirmemiştir. Onun görüşünü tanıtmaya yoluyla söylenebilecek en iyi şey, muhtemelen onun kendisinin söylemiş olduğu şeydir (değerlendirme için ilk çalışma Stanford ve Kitcher, 2000 ve Devitt ve Sterelny, 1999'un 4. bölümü):

Birisi, diyelim ki bir bebek doğar; onun ebeveynleri onu belirlirli bir adla çağırırlar. Arkadaşlarıyla onun hakkında konuşurlar. Diğer insanlar onu görür. Değişik konuşma türleriyle ad, sanki bir zincirle halkadan halkaya yayılır. Pazar yerinde veya herhangi bir yerde, diyelim ki Richard Feynman'ı duymuş olan zincirin ta en sonunda bulunan bir konuşucu, Feynman'ı ilk defa kimden duyduğunu veya birinden hiçbir zaman Feynman'ı duyup duymadığını hatırlayamadığı hâlde, Richard Feynman'a gönderimde bulunabilir. O, Feynman'ın ünlü bir fizikçi olduğunu bilir. Sonunda adamın kendisine ulaşan belirli bir iletişim bölümü, konuşucuya ulaşır. [...] Adı halkadan halkaya geçiren bir topluluğun üyesi olmasından dolayı Feynman'ın kendisine geri giden bir iletişim zinciri kurmuştur. (2005b, s. 114-115)

6. Kripke'nin Anlam Metafiziği Hakkında Düşünceleri

Kripke'nin Ludwig Wittgenstein hakkındaki kitabı, Wittgenstein'in kurallar ve özel dil hakkındaki en önemli düşüncelerinin serimi içindir. Sizin dikkatinizi şaşırtıcı derecede çekebilecek olan şey, eğer Kripke'nin serimi doğruysa çoğu filozofun anlamak için –onun gerçekten Wittgenstein'in söylemiş olduklarıyla uyumlu olup olmamasından– rahatsız olmamasıdır. Bu ilgi yoksunluğu çeşitli sebepten olsa bile anlaşılırdır ki bu sebeplerden en önemlisi, Kripke'nin Wittgenstein'inin –sıklıkla 'Kripkenstein' olarak anılır– onun gerçek Wittgenstein olup olmadığına bakılmaksızın ilgi çekici olmasıdır. (Diğer bir sebep ise Wittgensteincıların, 'Wittgenstein'in gerçekten ne söylemiş olduğu' hakkında çok müşkülpesent, hatta huysuzluk eğiliminde olmalarıdır.)

Bazı olguların, öteki olgulardan daha yüksek düzeyde olduklarını düşünme eğilimindeyiz ve 'düşük düzey' olgular, şu ya da bu şekilde 'yüksek düzey' olguları belirler. Örneğin çay ısıtıcının içindeki su, biraz önce kaynamaya başladı. Bu, ısı-

tıcıdaki ayırık su moleküllerine olan şey hakkındaki bütün bir olgular demeti sayesinde gerçekleşir. Isıtıcının tamamen kaynamaya başlamış olduğu yüksek düzey ve makroskobik olgu, ısıtıcıdaki su moleküllerine ilişkin çeşitli düşük düzey ve mikroskobik olgular aracılığıyla belirlenmiş ya da sağlanmıştır.

Anlam hakkındaki olguların yüksek düzey olduklarını düşünmek doğaldır. Yabancı bir kültürü ziyaret ettiğimizi ve onların sözcüklerinin sahip olduğu anlamları anlamaya çalıştığımızı varsayalım. Bireysel bir yabancıyı seçtik, ona Odd dedik ve kendimize “Odd ‘*’ sembolünü kullandığında kastetmiş olduğu şey nedir?” diye sorduk ki ‘*’, onun diline ait bir semboldür. Sorumuzun cevabının bazı yerlerde bulunmuş olabileceği düşünülecektir. Belki onun ‘*’ ile kastettiği şey, onun beyninde gerçekleşen şey, beynindeki çeşitli fiziksel olgu aracılığıyla belirlenmiştir. Dolayısıyla düşük düzeyde belirlenmiş olgular, onun beynindeki olgulardır. Ya da muhtemelen onun ‘*’ı nasıl kullandığıyla ilgili olgular –onu uyguladığı ya da onun uygulamayı reddettiği şeyle– onun ‘*’ kullanışlarının anlamını belirler. Odd’un ‘*’ı *P* niteliğini ya da maddesini tanımlamak için kullandığını söyleyelim (örneğin *P*, kırmızı niteliği olabilir, dolayısıyla onun ‘*’ı bizim ‘kırmızımızla’ eş anlamlıdır ya da su olabilir, dolayısıyla onun ‘*’i bizim ‘suyumuz’ ile eş anlamlıdır).

Kripke’nin –ya da Kripkenstein’in desem daha iyi olur–, ‘Hangi olgular Odd’un *P*’yi ifade etmek için ‘*’ı kullanmasını doğru kılar?’ sorusuna yanıtı, ‘hiç’ olur gibidir. Ancak yorum burada farklıdır. Bir taraftan Kripke, pek çok yerde ‘Artıyla ya da başka herhangi bir sözcükle herhangi bir zamanda ne kastettiğim hakkında ortada bir olgu bulunmamaktadır.’ (2007, s. 37-38) gibi şeyler yazar. O, “‘artı’ ile toplamayı kastetmemi meydana getiren ‘içsel’ ya da ‘dışsal’ dünyada hiçbir durumun bulunmadığını” yazar (2007, s. 98). Yine “hiçbir olgu, hiçbir doğruluk koşulu, “‘Jones, ‘+’ ile toplamayı kasteder.’ benzeri cümlelere tekabül etmez.” (2007, s. 109) diye yazar. Bunun gibi pasajlar, Kripkenstein’in ‘artı’

ile toplamayı kastedişimin (ya da Odd'un '*' ile *p*'yi kastedişinin) bir olgu olmadığını ve doğru olmadığını söylemesini anlaşıyor kılıyor görünür. Hâl böyleyken Kripkenstein'in böylesi bir yorumunun, en iyi ihtimalle yüzeysel olduğunu kanıtlayan her türden pasaj vardır:

Şöyle şöyle bir simgeyle Jones'un toplamayı kastetmesi öbeğinin olağan bir kullanımının yerindeliğini bile yadsamak istemiyoruz ve gerçekte, bunun gibi ifadelerin mükemmel günlük kullanımları vardır. Sadece filozofların yanlış yönlendirici bir şekilde bu gibi günlük sözcük biçimlerine isnat ettikleri 'daha üstün olgular'ın varlığını yadsamak istiyoruz, yoksa sözcük biçimlerinin kendilerinin yerindeliğini değil. (2007, s. 99)

[“Jones, pek çoğumuz gibi ‘+’ ile toplamayı kasteder.”] gibi iddialara ‘doğru’ ya da ‘yanlış’ diyemez miyiz? Yerinde bir şekilde bu gibi iddialardan önce ‘...dığı bir olgudur’ veya ‘...madığı bir olgudur.’ ifadelerini kullanamaz mıyız? [Wittgenstein'in bu zorluklarla birlikte yolu şudur: Biz] dilimizde doğruluk işleminin kalkülüsünü ona uyguladığımızda bir şeyi, önerme ve dolayısıyla doğru veya yanlış diye *adlandırıyoruz*. Yani bu, dil oyunlarımızın daha derin açıklamalara duyarlı olmayan sadece ilkel parçasıdır, yani doğruluk koşulları, belli cümlelere uygulanır. (2007, s. 119-120)

Bu can alıcı pasajlara, Kripkenstein'in tezinin ne olduğunu anlamak için itina göstermemiz gerekir. Zira o, Jones'un 'artı' ile toplamayı kastettiğinin gerçekten doğru olduğunu kabul ediyor görünür; onun 'artı' ile toplamayı kastetmesi –bu tam olarak onun yukarıda yadsıdığı şeydir– bir vakıadır.

Belki de Kripkenstein'in tezi şu çizgiye gelen bir şeydir: Jones'un 'artı' ile toplamayı kastetmesi doğru olmasına rağmen bu hakikati doğru kılacak hiçbir şey yoktur. Sayesinde Jones hakikatinin doğru olduğu (ki Jones hakikatini 'oluşturan') hiçbir temel ya da düşük düzey olgu (ya 'işsel' ya da

‘dışsal’ dünyadaki durum[lar], ‘daha üstün olgu[lar]’) yoktur. Bu, su molekülleriyle ilişkili çeşitli olguların, yüksek düzeyli suyun kaynaması olgusunun temelinde bulunduğu çay ısıtıcısı durumuna benzemez. Bu, aynı zamanda Fred Dretske, Jerry Fodor ve diğerleri tarafından öne sürülen çeşitli popüler ve etkileyici anlam belirleme teorileriyle de tutarsızdır.

Bu yorum, Kripke’nin tartışmasını epeyce anlamlı kılma yeteneğine sahiptir. Çünkü o, kitabında enerjisinin çoğunu, çeşitli düşük düzey olgunun neden “Odd ‘*’ ile kırmızılığı kasteder.” gibi hakikatlerin doğru kılıcısı olamayacağını tartışarak harcamış görünür. Örneğin, düşünmek mümkündür ki Odd’un ‘*’ ile kırmızılığı kastetmesini doğru kılan şey, onun kırmızılık kavramını kavradığında ve yalnızca o zaman onun somutlaştırdığı (*instantiate*) bazı özel zihinsel durumlardır. Ancak bu zihinsel durum, diğer kavramlarının yerine söz konusu kavramın bir kavrayışı olma özelliğine nasıl sahip olmuştur? Yine söz konusu zihinsel durumun kendi özel anlamını aldığı bazı düşük düzey olguları arıyoruz. Ancak Odd’un zihninde, onun açık parlak kırmızı ya da koyu kırmızı gibi bazı yakından ilişkili özelliklerden ziyade kırmızılığı kastettiğini gösteren hiçbir şey yoktur.

Kripke’nin argümanları hakkında söylenecek epeyce şey vardır; ancak konuyu, Kripkenstein’in anlam metafiziği hakkındaki olumlu görüşüne ilişkin kabaca bir fikir verme anlamına gelen bir analogiyle kapatmak istiyorum. “Kediler, dört ayağa sahiptir.” üzerinde anlaşıyoruz; çünkü bunun doğru olduğunu görürüz: Anlaşma, doğruluğu takip eder. Ancak “Filler, satrançta çapraz hareket eder.” doğrudur; çünkü bu konuda anlaşıyoruz: Doğruluk, anlaşmayı takip eder. Dolayısıyla sosyal anlaşma ve doğruluk arasındaki ilişki zıt yönlü hareket eder. Kabaca söylendiğinde Kripkenstein anlam olgularını kedi olgusuyla değil, satranç olgularıyla tesis edecektir. Bazı açılardan fillerin çapraz hareket ettiği bir kuralı benimsemeye karar veririz. İkinci durum çok daha karmaşıktır ve Kripke, kendisinin Wittgenstein kitabında bunu detaylandırmaya çalışır.

Kripkenstein'in sayesinde "Jones, '+' ile toplamayı kasteder."in bizler tarafından doğru olarak hükmolunacağı temel olguların bulunduğu hususunda uzlaşacağını düşünüyorum: Belli koşulların karşılandığını görürüz ve sonrasında bunun Jones cümlesinin doğru olduğunu kastettiğini düşünürüz. Aynı şeyi Odd ve onun dilsel topluluğuna ilişkin olarak da keşfedebiliriz. Ancak Kripkenstein, böylesi olguların "S, Y ile X'i kasteder." cümlelerini doğru kılan şeyler olmadıklarını söyleyecektir. Bunun yerine bu düşük düzey durumlar, çeşitli anlamları Odd'a atfederek hükme vardığımız şeylerdir.

İleri Okumalar

Fregeci Anlam ve Yer Değiştirme Hakkındakiler

Devitt, Michael and Sterelny, Kim (1999), *Language and Reality: An Introduction to the Philosophy of Language*, 2nd edn. Cambridge, MA: MIT Press.

Salmon, Nathan (1986), *Frege's Puzzle*. Atascadero, CA: Ridgeview Publishing Company.

Salmon, Nathan and Soames, Scott (eds) (1988), *Propositions and Attitudes*. New York: Oxford University Press.

Soames, Scott (2002), *Beyond Rigidity: The Unfinished Semantic Agenda of Naming and Necessity*. New York: Oxford University Press.

Nedensel Gönderim Aktarımı Teorisi Hakkındakiler

Kyle, P. and Kitcher, Philip (2000), 'Refining the Causal Theory of Reference for Natural

Kind Terms', *Philosophical Studies*, 97, 97–127.

Anlam Metafiziği Hakkındakiler

Miller, Alexander and Wright, Crispin (eds) (2002), *Rule Following and Meaning*. Montreal: McGill-Queen's University Press.

Bibliyografya

Boghossian, Paul (1989), "The Rule-following Considerations", *Mind*, 98, 507–49.

Byrne, Alex (1996), "On Misinterpreting Kripke's Wittgenstein", *Philosophy and Phenomenological Research*, 56, 339–43.

Chalmers, David (2002), "On Sense and Intension", in James Tomberlin (ed.), *Philosophical Perspectives 16: Language and Mind*. Oxford: Blackwell, pp. 135–82.

Devitt, Michael (1981), *Designation*. New York: Columbia University Press.

Devitt, Michael and Sterelny, Kim (1999), *Language and Reality: An Introduction to the Philosophy of Language*, 2nd edn. Cambridge, MA: MIT Press.

Evans, Gareth (1973), "The Causal Theory of Names", *Proceedings of the Aristotelian Society, Supplementary Volume* 47, 187–208.

_____, (1982), *The Varieties of Reference*, ed. John McDowell. Oxford: Clarendon Press.

Jackson, Frank (1998), "Reference and Descriptions Revisited", in James Tomberlin (ed.), *Philosophical Perspectives 12: Language, Mind, and Ontology*. Oxford: Blackwell, pp. 201–18.

Kripke, Saul (1972/1980), "Naming and Necessity", in Davidson and Harman (eds), *Semantics of Natural Language*. Dordrecht: Reidel, pp. 253–355 and 763–9.

Reprinted in 1980 with a new preface as *Naming and Necessity*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

- _____, (1975), "Outline of a Theory of Truth", *Journal of Philosophy*, 72, 690–716.
- _____, (1976), "Is There a Problem about Substitutional Quantification?" in G. Evans and J. McDowell (eds), *Truth and Meaning; Essays in Semantics*. Oxford: Oxford University Press, pp. 324–419.
- _____, (1977), "Speaker Reference and Semantic Reference", in P. French, T. Uehling, and H. Wettstein (eds), *Contemporary Perspectives in the Philosophy of Language*. Minneapolis, MN: University of Minnesota Press, pp. 6–27.
- _____, (1979/1988), "A Puzzle about Belief", in A. Margalit (ed.), *Meaning and Use*. Dordrecht: Reidel, pp. 239–83. Reprinted in 1988 in Salmon and Soames (eds), *Propositions and Attitudes*. New York: Oxford University Press, pp. 102–48.
- _____, (1982), *Wittgenstein On Rules and Private Language*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- _____, (1986), "A Problem in the Theory of Reference: The Linguistic Division of Labor and the Social Character of Naming", in *Philosophy and Culture (Proceedings of the XVI-Ith World Congress of Philosophy)*. Montreal: Editions du Beffroi, Editions Montmorency, pp. 241–7.
- _____, (2005), "Russell's Notion of Scope", *Mind*, 114, 1005–37.
- _____, (2008), "Frege's Theory of Sense and Reference: Some Exegetical Notes", *Theoria*, 74, 181–218.
- _____, (2009), "Presupposition and Anaphora: Remarks on the Formulation of the Projection Problem", *Linguistic Inquiry*, 40, 367–86.
- McDowell, John (1977), "On the Sense and Reference of a Proper Name", *Mind*, 84, 159–85.
- Miller, Alexander and Wright, Crispin (eds) (2002), *Rule Following and Meaning*. Montreal: McGill-Queen's University Press.
- Salmon, Nathan (1986), *Frege's Puzzle*. Atascadero, CA: Ridgeview Publishing Company.

- Salmon, Nathan and Soames, Scott (eds) (1988), *Propositions and Attitudes*. New York: Oxford University Press.
- Soames, Scott (1998a), "Facts, Truth Conditions, and the Skeptical Solution to the Rule-Following Paradox", in James Tomberlin (ed.), *Philosophical Perspectives*, 12, *Language, Mind and Ontology*. Oxford: Blackwell, pp. 313–48.
- , (1998b), "Skepticism about Meaning: Indeterminacy, Normativity, and the Rule Following Paradox", *Canadian Journal of Philosophy, Supplementary Volume 23 (Meaning and Reference)*, ed. Ali A. Kazmi, pp. 211–49.
- , (2002), *Beyond Rigidity: The Unfinished Semantic Agenda of Naming and Necessity*. New York: Oxford University Press.
- Stanford, P. Kyle and Kitcher, Philip (2000), "Refining the Causal Theory of Reference for Natural Kind Terms", *Philosophical Studies*, 97, 97–127.

THOMAS BALDWIN

ÇEVİREN: TÜRKAN FIRINCI ORMAN

Derrida, Cezayir’de doğdu ve büyüdü. 1942-1944 döneminde Yahudi olması nedeniyle okuldan atıldı. Ancak 1948’de Paris’te lise eğitimi hakkı kazandı. 1952’de École Normale Supérieure’a kabul edildi. 1956’daki kamu hizmeti sınavını (*agrégation*) geçtikten sonra Le Mans ve Sorbonne’da dersler verdi. 1964’te École Normale’de okutman olarak görev ve başlamadan önce bir yılını Harvard’ta geçirdi. Verdiği seminerler kısa bir süre sonra Fransa’da ün kazandı ve bu ün, 1984’te École des Hautes Études en Sciences Sociales’e¹ geçtiğinde de sürdü.

1950’lerde Derrida’nın École Normale’de okuduğu sınırlarda Fransa’daki akademik felsefe, daha çok Husserl ve Heidegger’in fenomenolojisinin etkisi altındaydı. Derrida’nın felsefi eserleri, özellikle de dili konu aldıkları yerler itibarıyla bu filozofların yazılarıyla kurduğu eleştirel bir ilişkiden yola çıkar. Dil, uzun zamandır fenomenolojik hareketin önemli bir teması olmuştu. Öyle ki Heidegger, 1946’da yayımlanan *Hümanizm Üzerine Mektup’a* (*Letter on Humanism*) “Dil, varlığın evidir. İnsanoğlu, onun evinde mukimdir.” (Heidegger, 1998, s. 239) şeklindeki cesur bir iddiayla başlar (Heidegger, 1998, s. 239). Husserl de 1900’lerin başında yayımladığı erken dönem eserlerinden olan *Mantık Araştırmaları*’ndan (Lo-

¹ Merkez kampüsü Paris’te bulunan Sosyal Bilimler Yüksek Tahsil Okulu. (Çev.)

gical Investigations) (Husserl, 1970) 1936'da yayımlanan geç dönem eserlerinden olan "*Geometrinin Kökeni*" (*The Origin of Geometry*) adlı makalesine dek yaptığı çalışmalar süresince dili tartışmıştı (Husserl, 1989). İleride görüleceği üzere Husserl'in dil üzerine yaptığı tartışmalar, Derrida için bir başlangıç noktası olmuştur. Öyleyse Derrida'nın felsefi yaklaşımıyla ilgili ayırt edici olan şey dile olan ihtimamı değil, ilk olarak Husserl tarafından başlatılan transandantal fenomenolojinin felsefi programını ve sonrasında da 'Batı felsefesi ve tarihi'ni eleştirmek için büyük bir şevkle öne sürdüğü dil görüşüdür (Derrida, 1973, s. 51). Bu kısa bölümde Derrida'nın sonraki büyük eserlerinde konu ettiği sorunlara değinmeksiniz, onun ilk yazılarında belirginleşen özgün dil felsefesinin gelişimine odaklanacağım.

1. Husserl'in 'Geometrinin Kökeni' Eseri Üzerine

Derrida'nın ilk önemli felsefi eseri, Husserl'in 1936'daki *Geometrinin Kökeni* adlı eserinin tercümesine yazdığı girişti (Derrida'nın tercümesi ve bu tercümeye yazdığı giriş, 1962'de yayımlandı; giriş bölümünün çevirisi için bkz. Derrida, 1989). Bu eserde Husserl, apaçık olarak mekânın geometrisine dair öznel tecrübemizle, ideal nesnelerle ilgili nesnel bir hakikatler bünyesi olarak geometri kavrayışı arasındaki ilişkiyi izah etmeye çalışıyordu. Husserl'in bu ilişkiyi değerlendirişi, dilin öznel tecrübenin içeriğine bir 'canlı bün-y'e', bir araç sağladığı tezinden hareket eder. Böylece nesnellikle başlangıç bağlantısı, dille nesnelliğin temelden 'iç içe geçmiş' olduğu teziyle oluşturulur:

Nesnel dünya, başlangıçtan itibaren herkes için dünyadır; 'herkes'in dünya ufku olarak sahip olduğu dünyadır. Onun nesnel varlığı insanları, müşterek bir dile sahip olan insanları varsayar... Bu nedenle insanlar, müşterek [özelliklere

sahip] insanlar olarak insanlar, dünya –insanların, yani bizlerin her zaman üzerinde konuştuğu ve üzerinde konuşabileceği dünya– ve diğer yandan da dil, ayrılmaz olarak iç içe geçmiştir. (Husserl, 1989, s. 162)

Bu iki nokta, hem öznel deneyimin içeriği için bir araç olarak hem de temelde dünyanın nesnel olarak düşünüldüğü biçimde dünyayla iç içe geçmiş olarak dilin, Husserl’in felsefesindeki merkezî yerini açıkça gösteriyor. Bu durum, daha sonra Davidson’ın “üçgenleştirme” (*triangulation*) tartışmalarında geliştirdiği konuma benzerdir. Buna göre konuşmacılar, bir dili paylaşımları sayesinde bir dünyayı paylaştıklarını kavrayabilmektedirler (bkz. Davidson, 2001). Bununla birlikte Husserl için bu düşünce silsilesi, teoremleri ve ideal nesneleriyle birlikte geometrinin statüsünü tam olarak açıklığa kavuşturmaz; çünkü bunlar, gündelik dilin dünya ufkunun parçaları değildir. Husserl, bununla başa çıkmak için Platon’un anımsama teorisini andıran bir tezi ortaya koyar: Geometrinin bu yönünün, *yazılı* yapıların varlığına; özellikle de geometrik hakikatin deneyiminin öznel apaçıklığını ‘canlandırabilecek’ (*reactivate*) biçimde ideal geometrik nesneleri ortaya koyan diyagramlara bağlı olduğunu ileri sürer. (Husserl, 1989, s. 164)

Derrida’nın Husserl’in makalesine yaptığı tercüme yazdığı giriş bölümü, çevirinin kendisinden yaklaşık yüz sayfa daha uzundur. Derrida’nın ana hedefi, Husserl’in makalesinin ‘örneksel ehemmiyeti’ (*exemplary significance*) olarak adlandırdığı şeyi, Husserl’in düşünce ve nesnelliğin iç içe geçmesi olarak gördüğü dile ve geometrik hakikatin anlatımı olarak gördüğü yazının rolüne yaptığı vurguya işaret ederek açıklamaktır. Ancak Derrida, daha sonra ele alacağı iki konuyu teşhis etmiştir. Birincisi, Husserl’in başkalarıyla paylaşılan bir dille bu dilde anlatılan dünyanın nesnelliği arasındaki bağlantıya verdiği önemi desteklerken, bireyin farklı zamanlarda nesneleri tanıması ve bilmesini sağlamak gibi dilin daha temel bir role sahip olduğunu ileri sürmektedir:

‘Aynı’, çeşitli bireyler arasında kavranılmadan ve iletişilmeden önce bireyin bilincinde kavranılır ve iletişilir.... Bu nedenle belirli bir tarzda, öznel arasılık, Ego’nun Ego’yla, mevcut şimdinin haddizatında öteki şimdilerle ilk ampirik olmayan ilişkisidir; ötekiler olarak ve (geçmiş şimdiler olarak) şimdiler olarak. (Derrida, 1989, s. 85–86)

Buradaki sorun, genellikle dilsel kural takibi ve Robinson Crusoe² gibi izole edilmiş bir öznenin durumu bağlamında ortaya çıkan bir sorundur. Wittgenstein, 1935’te “Özel Deneyim” ve “Duyum Verileri” konulu Ders Notları’nda (bkz. Wittgenstein, 1993, s. 237) Crusoe’ye kısaca değinir. Viyana Çevresi’nin önemli üyelerinden Otto Neurath, 1933 tarihli ‘*Protokol Önergeler*’ (*Protocol Sentences*) adlı eserinde Crusoe’nun bir dil kapasitesi olduğunu savunur (bkz. Ayer, 1959, s. 205). Derrida şöyle devam ediyor ve gerçekten de Neurath’ın görüşünü genişletiyor: Onun nesnel düşünce kapasitesini sürdüren, söz gelimi çünkü Crusoe ve bugünkü Crusoe arasındaki zamanlar arası ilişki, Crusoe ile Cuma arasındaki öznel arası ilişkinin olabilmesi için de temeldir. İkincisi; Derrida, yazımın dil içindeki rolünün Husserl’in kabul ettiğinden çok daha geniş kapsamlı olduğunu ileri sürmektedir. Husserl için yazılı geometrik göstergelerin önemi, esas olarak geometrik gerçekliğin apaçıklığını gösteren ideal geometrik nesnelerin inşasını canlandırmak için kalıcı bir temel sağlamalarıyken; Derrida, yazının varlığının çok daha çarpıcı bir olanağın göstergesi olduğunu iddia etmektedir; tekil konuşmacıların niyetlerinden ayrılan anlamlı bir metnin olanağı:

² Daniel Defoe’nun *Robinson Crusoe* (1719) adlı romanındaki başkarakter: Geçirdiği deniz kazası sonucu batan gemiden kurtulan tek kişi olarak çıktığı ıssız bir adada, kendine duyduğu güvenle yaşayan becerikli, zeki, maceraperest bir kişidir. (Çev.)

Cuma (Friday), romanın başkahramanlarından biri olarak Robinson’un eğiterek kendisine arkadaş yaptığı, yerli ve sadık dostudur. (Çev.)

Yazmanın olanaklı kıldığı nihai nesneleştirilmeler olmasaydı tüm dil, konuşan öznenin ya da konuşan öznel topluluğunun eylemsel yönelimsellik esiri olarak kalırdı. Yazı yazmak, diyalogu tamamıyla sanallaştırarak bulunan her öznenin yok olacağı bir tür bağımsız transandantal bir alan yaratır. (Derrida, 1989, s. 87-88)

Konuşan özneye doğrudan atıfta bulunulmadan ‘özerk transandantal bir alan’ olarak tanımlanan bu dil anlayışı Husserl’e yabancıdır. Derrida, burada bu konuyu derinleştirmiyor, düşünce dizgesini sadece bir öneri olarak bırakıyor. Kuşkusuz bu, öznel deneyimin felsefe için temel fenomen olduğunu düşünen Husserl için kesinlikle sıkıntı veren bir imaya sahip olan türden bir öneridir; yani “öznenin yoksun/arı transandantal alan, transandantal özneliliğin ‘koşullarından’ biridir. (Derrida, 1989, s. 88).

2. Konuşma ve Fenomen³[Ses ve Fenomen]

Derrida, bir sonraki kısa kitabı *Konuşma ve Fenomen*’de (*Speech and Phenomena*) (1967’de yayımlandı; İngilizce çevirisi için bkz. Derrida, 1973) Husserl’e geri dönmüştür; fakat bu kez farklı bir amaçla. Husserl’in erken dönem *Mantık Araştırmaları*’nda (Husserl, 1970) ortaya koyduğu ve daha sonra da düşüncelerini temellendirdiği dil tanımına dönen Derrida, Husserl’in görüşünün hem felsefe konusundaki

³ Yazar bu bölümde Derrida’nın Fransızca’da *La Voix et le Phénomène* adlı kitabını konu etmekte ve metninde kitabın David B. Allison ve Newton Garver tarafından 1973’te *Speech and Phenomena: And Other Essays on Husserl’s Theory of Signs* adıyla yapılan ilk İngilizce çevirisine atıfta bulunmaktadır. Bu nedenle kitap bu kısımda verilen referansa sadık kalınarak *Konuşma ve Fenomen* olarak Türkçe’ye çevrilmiştir. Fakat okuyucunun, daha sonra düzeltilerek Leonard Lawlor tarafından Fransızca aslından çevrilen ve 2010’da bu defa *Voice and Phenomenon: Introduction to the Problem of the Sign in Husserl’s Phenomenology and Existential Philosophy* adıyla yayımlanan bu kitabın Türkçedeki doğru çevirisinin *Ses ve Fenomen* olduğunu akılda tutması gerekmektedir. (Çev.)

fenomenolojik yaklaşımının bir özelliği olduğunu hem de savunulamaz olduğunu ileri sürer. Böylece Derrida'nın da belirttiği gibi (Derrida, 1973, s. 45-46, n. 4) kitabının mesajı, Husserl'in dili çözümlemesinin yalnızca kusurlu olduğu değil, aynı zamanda (verili) bir algıda sunulan temel 'anlam bahşedici' bilinç edimlerinde temellenmiş olağan tecrübenin *a priori* yapısının açığa çıkış yolunu araştıran bir tahkik olarak fenomenoloji kavrayışını yeniden düşünmenin gerekli olduğudur. Derrida'nın Husserl eleştirisi, Sellars'ın 'Myth of the Given'daki (Verililik Miti) (Sellars, 1963, s. 140) eleştirisiyle kıyaslanabilir; ancak bu, farklı bir savla geliştirilmiştir. Buna göre algı dâhil her türlü yönelimsellik, dille karşılaştırılabilir bir yapıya sahiptir ve dil, farklı bağlamlar içinde aynı anlamda olacak biçimde işaretlerin kullanımına ve *yeniden kullanımına bağlı olduğu* için bu yapı yönelimselliğin tüm formlarında bulunur. Böylece algı, farklı bağlamlarda tekrar eden ve bu yolla algılanan dünyayı temsil eden algısal 'işaret'leri (*sign*) kavrayabilmeye dayanır; onları *ex nihilo* anlamlı kılan bir özneye 'saf' algılamalarında verili olan bağlamların 'mevcudiyet'ine (*presence*) dayalı olmaktan ziyade kaçınılmaz olarak anlamlıdır.

Husserl, dil konusundaki tartışmasına ilk kitabı '*Mantık Araştırmaları*'nda başlamıştır. Burada Grice'nin daha sonra yaptığı 'doğal olmayan' ve 'doğal' anlamlar arasındaki ayırımına (bkz. Grice, 1989, s. 214) benzetilebilecek olan iki ayrı gösterge arasındaki farkı ileri sürmüştür. Genel olarak Husserl'e göre biz, bir göstergeyi geleneksel (doğal olmayan) anlamından dolayı düşünce ve duyguları belirten bir 'ifade' (*Ausdruck*) olarak düşünürüz; öyle ki Husserl, bu ifade eden (*expressive*) göstergeleri daha sonraki dil görüşünde geometrik deneyimin 'gövde'si olarak görmüştür. Ancak Husserl'in gözlemlediği gibi anlamlı ifadeler olmaksızın sadece işaret (*Anzeichen*) olan göstergeler de vardır: "Mars kanallarının Mars'taki akıllı varlıkların varoluşlarının işareti olduğunu söyleriz." (Husserl, 1970, c. I, s. 270, teleskop-

la çekilen eski Mars fotoğrafları, bazılarınca ‘kanal’ olarak yorumlanan yüzeyindeki desenleri gösteriyordu). Bu son türün doğal göstergeleri olarak kabul edilen fenomenler, genellikle nedensel olarak işaret ettikleri nesne ya da olgusal durumla ilişkilidirler ve birine bu nesneyi ya da durumu göstermek için dikkat çekildiklerinde gösterge niteliğinde işaretler olarak işlev görürler. İfade eden göstergeler de genellikle şeyleri göstermek için kullanıldığından dolayı farklı bir tür olsalar da bunların da gösterge niteliğindeki işaretler olduğunu varsayabiliriz. Ancak Husserl, bu durumun kendi görüşü olmadığını açıkça ifade eder: İfade eden göstergeler çoğu zaman gösteren bir role sahip olsalar da bu, onlar için önemli değildir: Çünkü ‘İfadeler, artık bir şey göstermedikleri izole bir zihinsel yaşantıda bile anlamlı bir şekilde işlev görürler.’ (Husserl 1970, c. I, s. 269). Husserl, ifade eden göstergenin anlamının onun gösterge niteliğine bağlı bulunmadığını; onun yerine ifade eden göstergelerin anlamlarını ‘anlam bahşeden aktlar’dan (Husserl, 1970, c. I, s. 281) elde ettikleri sonucuna ulaşır. Düşünen kişi, bu türden eylemler içerisinde anlamı ‘meydana getiren’ ‘doğrudan sezgisel bir şimdileştirmeyeyle’ göstergeyi tanımlayarak ona anlam verir; yani bunu, sezgisel şimdileştirmenin içeriği vasıtasıyla ifade edilen nesneyi göstermekle yapar. Bunu, düşünen kişinin kendisi için gerçekleştirdiği bir idealleştirilmiş gösterimsel tanım biçimi olarak düşünebiliriz.

Derrida’nın bu türden ifade eden göstergelerin tanımına olan itirazı, Husserl’in daha önceki deneyimlerin apaçıklığının canlandırılmasını geometrik diyagramlar gibi yazılı göstergelerin kolaylaştırdığı tezinden yola çıkmaktadır. Ancak Derrida, bu tezi benimsememiştir. Aksine, geçmiş deneyimlerin hiçbir suretle yaşantıya geri getirilemeyeceğini savunur. Derrida her şeye rağmen bu durumu, ‘canlandırma’yı ihtiva eden tüm ifade eden göstergelerin –geçmiş deneyimlerin değil, bizzat göstergenin kendisinin– bir karakteristiği olarak kabul eder. Çünkü o, ifade eden göstergelerin anlamının on-

ların tekrarlı kullanımına bağlı olduğunu savunur; yani bir ve aynı gösterge türünü temsil eden farklı simgesel işaretlerin kullanımına:

Aslında ne zaman fiilen kelimeleri kullansam, nasıl olursa olsun bunu iletişimsel amaçlar için yaparım... Başlangıçtan beri, temel unsuru sadece temsili olabilen yineleme yapısının (içinde) eylemeliyim. Eğer olaydan kastımız eşsiz ve değiştirilemez ampirik bir özellikse bir gösterge, asla bir olay değildir. (Derrida, 1973, s. 50)

Derrida, Husserl'in ifade eden göstergelerin anlamına yönelik görüşünün temelde hatalı olduğu sonucuna varır. Husserl, anlamın yalıtılmış, iletişimsel olmayan, zihinsel eylemlere dayandığını iddia ederken; Derrida, anlamın esas olarak göstergelerin tekrarlandığı iletişimsel pratiklere bağlı olduğunu savunur.

Husserl'in buna cevabı şu olabilirdi: Kendisi de ifade eden (*expressive*) işaretlerin temelde tekrarlanabilir olduklarını benimsemektedir; çünkü başlatıcı edimle bahsedilen anlam, işaretin daha sonraki tekrarlarına nakledebilir. Bu da bir öznenin, orijinal anlamının-bahsedici ediminin, bir nesnenin doğrudan sezgisel sunumu tarafından ifa olunma biçimini hatırlaması sayesinde gerçekleşir. Buna cevaben Derrida'nın, kullandığımız kelimelerin anlamını hatırlamak için sıklıkla hafızaya güvendiğimizi inkâr etmemesi gerekir. Fakat Husserl'in görüşünü desteklemekten çok uzak olan bu sağduyu noktasının onu zayıflattığı iddia edilebilir. Zira hafızayı bu şekilde kullanmak için daha önce yaşanmış deneyimlerin şimdiki zamanda tam olarak canlandırılmayan içeriğini anımsama yeteneğimize güveniriz ve bu yetenek, daha önceki deneyimleri temsil eden, ifade eden göstergelerin şimdi de kullanılmasını gerektirir. Ancak anlamlı göstergelerin ortaya çıkmasında hafızaya olan bu bağımlılık, temelde göstergelerin kullanımının orijinal anlam veren aktının hatırlanmasına bağlı olduğu

yönündeki öneriyi zayıflatır. Bunun yerine Derrida'ya göre gösterge türlerinde anlam; objeleri, özellikleri, aktları ya da benzer şeyleri ifade etmek için onların simgelerinin düzenli kullanımıyla ortaya çıkar. Bir de her bir simgesel göstergenin kullanımı, anlamı böyle bir uygulamaya bağlı olan bir gösterge türünün 'temsili olabilir.'

Derrida'nın düşüncesini açıklarken onun, aslında kullanmadığı tip/simge terminolojisini kullandım. Fakat Derrida, tip/simge ayrımının gerçekte ne olduğunu açıkça kabul eder (Derrida, 1973, s. 50) ve gösterge türlerinin dilsel simgelerini üretme ve tanıma kapasitemizin dil için kesinlikle temel olduğunu vurgular. Bu hususu 'bu temsili yapının bir anlamlama olduğunu' söyleyerek ortaya koyar (Derrida, 1973, s. 50). Çıkardığı sonuç, sadece Husserl'in anlam görüşünün kusurlu olduğu değildir; ayrıca şunu da benimser: Anlamı ve dolayısıyla kavramsal içeriği, bir nesnenin bilince bütünüyle 'sunulu' olduğu varsayılan imtiyazlı anlamda-bahşedici edimle temellendiren topyekûn bir felsefi gelenek ('Batı felsefesi ve tarihi', Derrida, 1973, s. 51) vardır. Bu, abartılı görülebilir: McDowell'ın Kant felsefesi üzerindeki güncel tartışmaları (bkz. McDowell, 2009), Kant'ın eleştirel felsefesinin Derrida'nın karşı çıktığı 'bulunuş metafiziği'ni örneklenmediğini belirtir. Çünkü Kant deneyiminin, doğası gereği kavramsal olduğunu ve felsefesinin özünü oluşturan *a priori* sezgilerin, kavramların ve ilkelerin anlamlılığıyla ilgili önemli argümanlar sağladığını ileri sürer. Fakat burada adaletle ya da Derrida'nın felsefe tarihi nitelendirmesiyle ilgili detaylı tartışmalara girmeye gerek yok. Şimdilik Derrida'nın, Husserl fenomenolojisine uyguladığı eleştirel düşünce dizgesinin yönteminin biraz daha peşinden gitmek yeterlidir.

Derrida'nın iddiası; Husserl'in düşünce ve deneyimlerimizi yansıtmak için iç konuşmayı kullanabileceğimiz şeklindeki görüşünün dayanağının bir yanılsama olduğu yönündedir. Derrida'nın burada etkin olarak kullandığı kavram '*voix*' ('voice') kavramıdır ki bu kavramın 'konuşma' (*speech*) olarak

yapılan çevirisi, (Derrida'nın *La voix et le phénomène* çalışmasının *Konuşma ve Fenomen* olarak çevirisinde olduğu gibi) Derrida'nın kastettiği anlamı tam olarak vermez. Derrida'da içsel konuşmanın 'sesi' (*voice*) düşünürün deneyimine o kadar yakındır ki içeriğin düşünür için bu deneyimin kendisiyle birleştiği anlamına gelir. Bu iç ses, Derrida'nın söylediği gibi yarı saydamdır, kendini haddizatında yok eder; böylece 'gösterilen anlık bulunuşunun tam formu' hâline gelir (Derrida, 1973, s. 77). Bu nedenle bu öz bilinç, deneyimin kendisinde bulunan saf bir öz bilinç olarak düşünürün dikkatini cezbeder:

Konuştuğumda bu durum, konuşurken *aynı zamanda kendimi duyduğum* bu işleyişin fenomenolojik özüne ait olur. Benim nefesimle ve anlam yönelimiyle hayat bulan gösteren. . . bana mutlak yakınlık içindedir. Faal akt, hayat veren akt, göstergenin gövdesine hayat veren ve onu anlamlı bir ifadeye dönüştüren dirilik (*Lebendigkeit*), dilin ruhu, kendine ait öz bulunuşundan, kendini kendinden ayırır gibi görünmez. (Derrida, 1973, s. 77)

Öyle ki Derrida, “‘konuştuğunu duyma’ işleminin kendine özgü bir tür öz duygulanım” olduğunu ileri sürer (Derrida, 1973, s. 78; ‘öz duygulanım’ Derrida'nın, kendini duygulandırma ya da kendini deneyimleme biçimlerini karakterize etmek için kullandığı bir terimdir). Çünkü içsel konuşmanın bu sesi, görünen o ki bizi kendi düşünce ve tecrübemizin dolaysız bulunuşuna getirir:

Saf bir öz duygulanım olarak konuştuğunu duyma işlemi, kendi bedeninin dâhilî görünüşünü bile azaltıyor gibi görünmektedir; fenomenal varlığında bu duyma içselliğin içindeki bu dışsallığı dağıtabilecek gibi görünüyor. . . ses, saf bir öz duygulanım olarak üretildiğinden, dünyadaki yayılımında kesinlikle hiçbir engelle karşılaşmadığı için. Bu öz duygulanım şüphesiz ki öznellik ya da kendisi için'lik denilene bir imkân sağlar... (Derrida, 1973, s. 79)

Bu nedenle içsel konuşmanın sesinin saydamlığı, düşünce ve deneyimin içeriğinin herhangi bir kavramsal aracı olmaksızın düşünen kişinin öz bilincinde doğrudan bulunabilir olduğu yanılması yaratır ve Derrida'ya göre bu, 'saf bir fenomenoloji' vaadini ve dolayısıyla 'ses' (*'La voix'*) ile fenomenler (*'le phénomène'*) arasındaki bağlantı fikrini doğrulayan bir yanılmalıdır.

Ancak bu yanılma, 'kendimi konuşurken duymak yerine yazarken ya da jest yaparken gördüğümde' kırıılır (Derrida, 1973, s. 80). Çünkü yazılı semboller ve jestler, anlamlarını formlarının en yüzeyinde taşımazlar; kaçınılmaz olarak mekânsaldırlar ve dolayısıyla bilince dışsaldırlar. Kendini bu tür göstergelerle açığa vuran bir öz bilinç, yansıyan ikinci dereceden bilinçliliğin, yansıyan birinci dereceden bilinçliliği ortaya koyduğu yanılığını sürdüremez; onun yerine, göstergelerce oluşturulmamış olan birinci dereceden bilinçliliği temsil etmek için bu göstergelerin var olan anlamlarından yararlanır. Fakat özellikle anlamlı göstergelerin pratiklere dayandığını açıkça ortaya koyan, yazılı semboller ve jestlerdir. Bu pratikler içerisinde göstergelerin anlamları ise nasıl kullanıldıklarına, farklı zaman ve bağlamlardaki tekrarlarına bağlıdır. İçsel konuşmanın sesi, bir tür göstergelyi temsil eden sembollerin gelecekteki tekrarlarına bağlı olmayan bir ifade biçimi sunmuş gibi görünüyordu. Ama bu bir yanılma; 'doğrudan sezgisel şimdileştirme' ile sabitlenebilir temel bir ifade biçiminin bulunduğu yönünde bir yanılma. Bir kez bu yanılma ıskartaya çıkarıldıktan sonra konuşma, yazıdan farklı bir tür olarak görülmemelidir.

Şimdiye kadar bu tartışma –Husserl'in 'bulunuş metafiziği'nin reddedilmesi– büyük ölçüde eleştirildi. Derrida'nın, bunun yerine hangi olumlu anlatıyı koymasına gerekiyor? Buradaki anahtar kavram 'ayırım'dır [*différance*]: Bu uydurma sözcük (*neologism*), Derrida tarafından dilin iki boyutunu –tek tek Fransızcadaki 'différence'nin ('ayırım') türleri olarak tanımlanabilecek olan– biri eş zamanlı, diğeri art zamanlı birleştirilmiş bir fenomen olarak karakterize etmek

için türetilmiştir. Çünkü Fransız sözcük 'différer', hem ayrı olmak hem de ertelemek (zamansal anlamda) anlamına gelir. Böylece 'différence', hem ayırım hem de erteleme demektir. Yirminci yüzyılın başlangıcında İsviçreli dil bilimci Ferdinand de Saussure, bir ayrılıklar sistemi olarak bütünsel dil anlayışını geliştirdi. Bu sistemde her bir göstergenin anlamı, birlikte söylem alanını karakterize ettikleri bir diğer farklı göstergenin anlamıyla bağlantılıdır (Saussure, 1916). Saussure'ün görüşü, 1960'ların Fransız entelektüel hayatında baskın olan 'yapısalcı' harekette bir çeşit Ortodoks görüşe dönüştü ve Derrida onu, 'différance'ın (ayırım) eş zamanlı boyutu olarak kendi görüşüyle birleştirdi. Onun yaklaşımında özgün olan, erteleme olarak ayırımın art zamanlı diğer boyutudur. Bu, önceden karşılaşılan görüşe bir gönderme olarak bir göstergenin kesin anlamı, onu temsil eden simgelerin gelecekteki kullanımına, tekrarına bağlı olduğundan doğal olarak 'ertele-nir'. Dolayısıyla dilin esas olarak ayırımın bir etkinliği olduğunu düşünmek; onun, anlamları farklı göstergeler içeren eş zamanlı ayırımlar ağıyla ilişkili olan ve bu göstergeleri farklı bağlamlarda temsil eden simgeleri kullanmanın art zamanlı uygulamasına bağlı göstergeler içerdiğini düşündürmektedir. Bu nedenle herhangi bir belirli simgesel sözcenin anlamı, bir buz dağının herkesçe bilinen ucu gibidir: Kullanılan kelimelerin anlamları, farklı kelime türleri tarafından tanımlanan ve aynı kelime türlerinin simgelerinin farklı bağlam ve durumlardaki sürekli kullanımıyla belirsiz bir şekilde sürdürülen bir ayırımlar ağına bağlanır: Derrida'nın, daha önce alıntıladığımız bir ifadesinde söz ettiği gibi 'Bu temsili yapı, bir anlamlamadır.' Derrida'nın özellikle bu bağlamda vurgulamayı istediği bir konu; bir terimin 'edebî' ve 'metaforik' kullanımları arasında anlaşılabilir bir ayırım olmasına rağmen metaforik olanı, sadece türetilmiş bir kestirim, temel edebî anlamın üzerinde iç türemeli olarak düşünmenin yanlış olduğudur. Onun yerine bir terimin edebî anlamının ne olması gerektiği konusunda terimin metaforik kullanımlarına dayanan görüşlerin olduğu ortaya çıkar (Derrida, 1973, s. 56).

Derrida, bir sözcenin anlamının nesnel hakikatleri belirtme gayesinde olanlar dâhil, bu şekilde sözün kendisinde tezahür etmeyen ayırım ve uygulamalara bağlı bulundukları için nesnel hakikat olanağının bizzat ayıram'ın etkinliğine bağlı olduğunu savunur. Dolayısıyla o, sistematik bir teori aracılığıyla bu etkinliğin bütünüyle nesnel bir karakterizasyonunu sağlama yönündeki her türlü girişimin yetersiz olacağına kesin kanaat getirir. Çünkü böyle bir girişimin kendisi de ayıram'ın açıkça söylenmemiş etkinliğine bağlı olacaktır. Böyle bir sonucun gerçekten kaçınılmaz olup olmadığı konusu zor bir konudur ve bunu, Derrida'nın bir sonraki büyük çalışması olan *Of Grammatology* (*Grammatoloji*) hakkında aşağıda yapacağım tartışmaya erteleyeceğim; ancak *Konuşma ve Fenomen* bölümünü bitirmeden önce sözünü etmek istediğim bir başka tema daha var. Buna tipik bir Derridacı veciz (*gnomic*) pasajla başlıyorum:

Bu ayıram eylemi, transandantal bir öznde meydana gelen bir şey değildir; bir özne üretir. Öz duygulanım, zaten kendisi (*autos*) olan bir varlığı karakterize eden bir yaşantının modalitesi değildir. Kendinden farkı dâhilinde, kendiyile bir ilişki olarak aynılık üretir. (Derrida, 1973, s. 82, çeviri değiştirilmiştir)

Bunu acele etmeden ele alalım. 'Ayıram eylemi' ifadesi, onun 1968 tarihli 'Ayıram' (*Différance*) yazısında (Derrida, 1973'ün içinde tercüme edilmiştir) anlatıldığı gibi "dilin ya da herhangi bir kodun, genelde herhangi bir referans sisteminin ayırımlar örgüsü olarak 'tarihsel açıdan' kurulmasıdır." (Derrida, 1973, s. 141). Bu nedenle 'ayıram eylemi', bir dilin 'ayırımlar örgüsü'nü kaplayan eş zamanlı olan boyutu ve bu ayırımları tanımlamak için düzenli olarak kullanılan tarihsel, art zamanlı boyutuyla gelişmesi sayesinde bir uygulama olarak ortaya çıkar. Derrida, bu 'eylem'den söz ederken der ki o, 'transandantal bir öznde meydana gelen

bir şey değildir; bir özne üretir.’ Burada bana göre reddedilen görüş, sadece uygulamada gerçekleşen böyle bir dilin ‘transandantal özne’nin, bir konuşmacının zaten kendini ve dünyayı anladığı bir şey olduğudur. Onun yerine Derrida için dilin uygulanmasına katılımı vasıtasıyla bir konuşmacı, kendisinin özne olmasını, dünyayı ve kendisini anlayan biri olmasını sağlayan kavramları sonradan elde eder. Bu, daha önce Derrida’nın *Geometri’nin Kökeni*’ne (*The Origin of Geometry*) yazdığı giriş bağlamında kısaca üzerinde durduğumuz tezidir. Derrida, yazılı dilin “transandantal öznelliğin ‘koşullarından’ biri” olan ‘öznesiz transandantal bir alan’ olarak düşünülmesini önermişti. Ayrıca bu tezin, yine yukarıda söz ettiğimiz önemli bir ön dayanağı vardır; dünyayı ve kendini anlamayı sağlayan dilin gelişimi öncesine (*pre-linguistic*) ait bir bilinçliliği bulunmamaktadır. Aksi takdirde Derrida’nın gözlemlediği gibi:

Bir itirazla aklımız çelinebilir; şüphesiz özne, yalnızca dilsel ayrımlar sistemiyle uğraşarak konuşan bir özne olur. . . . La-kin öznenin bulunuşu ile öznenin sessiz ve sezgisel bilinçteki öz bulunuşunu konuşma ve onun göstergelerinden önce tasarlayamaz mıyız? (*Différance*, Derrida, 1973, s. 146)

Ne var ki bu hipotez –öznenin sessiz ve sezgisel bilinçteki öz bulunuşu– reddedilmiştir. Burada tartışılmakta olan pasajda bu itiraz, ‘öz duygulanım’ın, yani kendi kendini deneyimlemenin ‘zaten kendisi (*autos*) olan bir varlığı karakterize eden deneyimin bir modalitesi olmadığı’ tezi olarak ifade edilir. Onun yerine Derrida bizim, yalnızca burada ve şimdimiz olmayan (ve dolayısıyla ‘kendinden farklı’) bir dile ait olan kavramları kullanarak ve kendimizi (‘kendinin kendisiyle olan ilişkisi’) anlayarak bir öz bilinç kazandığımızı savunur.

3. Gramatoloji

Konuşma ve Fenomen gibi *Gramatoloji* (*Of Grammatology*) de (Derrida, 1974) 1967’de yayımlandı. Ne var ki *Gramatoloji*’nin yorumlanması daha zordur. Ben bunun, en iyi şekilde Kantçı bir ruhla ele alınacağını düşünüyorum; bir ‘ayırım eylemi’ olarak dil kavramının anlamlı bir dilin olduğunu nasıl açıkladığını göstererek doğruluğunu kanıtlama amacını güden ve sonra bu tezin bazı etkilerini incelemeyi amaçlayan bir soruşturma olarak. Ancak aynı zamanda bu, asla temel bir dil felsefesi olamayacağına dair dingin (*quietist*) bir mesaj ileri sürmek olarak da anlaşılabilir. Derrida, bizzat amacını aşağıdaki gibi açıklar:

Birinin ‘yakınlık’, ‘dolaysızlık’, ‘bulunuş’ sözcüklerinden anladığını düşündüğü şeyi anlaşılmasız kılmak . . . bu kitapta yapmayı istediğim son şey. Bulunuşun yapısökümü (*deconstruction*) bilincin yapısökümüyle ve dolayısıyla indirgenemez iz (*trace*) kavramı aracılığıyla kendini gerçekleştirir.” (Derrida, 1974, s. 70).

Bir sonraki bölümde ‘yapısöküm’e döneceğim, ama burada ‘indirgenemez iz kavramına’ bakmamız gerekir.

Derrida’nın başlığı, yazmanın önemini incelemekle ilgilendiğini gösteriyor. Her ne kadar hiyeroglifler, Çince karakterler ve Avrupa dillerinin fonetik yazma özelliği de dâhil olmak üzere farklı yazı türlerine kısaca değinse de esasen gerçek dil bilimsel göstergelerin temel dışsallığını vurgulamak için ‘yazı’ terimini kullanır. Derrida, şimdi bilincin içsel ‘ses’ kavramını ‘fonosentrizm’ (*phonocentrism*) olarak nitelendiren, *Konuşma ve Fenomen*’de (*Speech and Phenomena*) reddedilen pozisyonu tanımlamakta ve fonosentrizmin kendisiyle birlikte bulunuş metafiziğini örnekleyen bir grup doktrin getirdiğini savunmaktadır:

Fonosentrizmin genellikle varlığın bulunuş olarak anlamının tarihsel belirlenimleri ile birleştiğine dair zaten bir önsezimiz var; onun genel formuna dayanan tüm alt belirlenimleri ve onların sistemi ile şimdinin ya da ânın [*nun*] tarihsel sıralanımlarıyla birlikte (biçim olarak görünen bir şeyin bulunuşu, *töz/öz/varoluş* [*ousia*] olarak bulunuş, bir andaki geçici bulunuş [*stigmè*], düşünün *öz* bulunuşu, bilinçlilik, öznelilik, ötekinin ve kendinin ortak bulunuşu, benliğin yönelsel görünüşü olarak özneler arasılık vb.). Söz merkezcilik, böylece bulunuş olarak varlığın mahiyetinin belirlenimini destekleyecektir. (Derrida, 1974, s. 12; köşeli parantez içindeki kelimeler asıl metindeki gibi verilmiştir).

Görünüşe bakılırsa burada Derrida, ayrı olması gereken konuları bir araya getiriyor: Bir yanda düşün ve bilinçle ilgili tartışmalar, diğer yandan da örneğin ‘*töz/öz/varoluş*’ gibi metafiziksel konular ve zamanın yapısı hakkındaki tartışmalar. Fakat buradaki son cümle, fonosentrizmde bu konuları birbirine bağlayan örtük bir tez olduğunu ortaya koymaktadır –‘söz merkezcilik’ (*‘logocentrism’*)–. ‘Söz merkezcilik’, bir ‘ussal yasa’yı (*logos*) bazı konuların temel ilkelerini tasarlamanın bir yolu olduğuna ilişkin tezdır. Bu türden ilkelere, aklın gerçekleri olarak sezgisel biçimde düşünüre açıktır ki bunlar, konuşmacının kullandığı ve anladığı dilde ifade edilme gereksinimleri tarafından koşullandırılmazlar. Böylelikle Derrida, aşağıdaki pasajda kendi söz merkezci olmayan görüşünde örtük olarak “‘akılcılığa’” (ironik anlamda kullanılan tırnak işareti orijinal metinde mevcuttur) ‘*hakikat*in anlamını’ ve ‘metafiziksel belirlenimleri’ belirleyen ‘ussal yasa’ya içsel olması beklenen bağlantılarla tezat oluşturur:

Bu şekilde büyüyen ve radikalleşen yazıyı yöneten ‘akılcılık’. . . bundan böyle ussal yasadan çıkmaz. Üstelik o imhayı değil yıkımı; kaynaklarını ussal yasadan alan tüm anlamaların aşınmasını ve yapısökümünü başlatır; özellikle

hakikatin anlamını. Hakikatin tüm metafiziksel belirlemeleri nasıl anlaşılırsa anlaşılsın. . . az ya da çok ussal yasanın durumundan ya da ussal yasanın kökeni dâhilinde sebep düşünceden doğrudan doğruya ayrılamaz. . . . Bu ussal yasa dâhilinde *sese* (*phonè*) olan bu temel ve asli bağlantı hiçbir zaman kırılmamıştır... Dolaylı olarak az çok belirlendiğinde *sesin* özü, ussal yasa olarak düşüncede ‘anlam’la ilişkili olana, onu üretene, onu alana, onu konuşana, onu ‘oluşturan’a hemen yaklaşır. (Derrida, 1974, s. 11).

Gerçekten de bunun, tamamıyla salt aklın sezgilerinden hiç mi hiç yararlanmayan, dilin ve onun kullanımlarının önemine duyarlı metafizik argümanlarına bariz bir uygulaması bulunmayan izlenimci bir retorik olduğu söylenmelidir. Kripke’nin *Adlandırma ve Zorunluluk*’u (*Naming and Necessity*) (Kripke, 1980) ‘söz merkezcilik’ ile suçlanmalı mı? Kripke’nin argümanları, hassas bir dil tartışması için merkezî fayda sağladığından dolayı kimse bunu ummayacaktır. Fakat Kripke, ‘töz/öz/varoluş’ ile ilgili asli ve tartışmalı sonuçlara kesinlikle karşı çıkmaktadır. Bu nedenle görünüşe göre söz merkezcilikten suçlu bulunabilecek olan, sadece saf ve dogmatik metafiziktir.

Derrida’nın pozisyonunu göstermeye çalışmanın bir yolu da daha önce sözü edilen bir kavramın –‘indirgenemez iz kavramı’ (Derrida, 1974, s. 70)– ortaya konması olacaktır. Derrida şöyle der: ‘*İz, aslında, genel olarak mutlak kökendir. . . . İz, görünüş ve anlam kazandıran ayıramdır*’ (Derrida, 1974, s. 65; orijinalde italiktir); ama aynı zamanda der ki ‘arkhe-iz . . . aslında çelişkilidir ve özdeşlik mantığında kabul edilebilir değildir (Derrida, 1974, s. 61; ‘arkhe-iz’ kavramı temel bir izdir). Dolayısıyla eğer ‘izler’ kendiliğinden çelişkiliyse ve hatta ‘ayıram’ için temelse dilin ayıram eylemi olduğunu dikkate alan tutarlı bir metafizik inşa etmenin bir olanağı yoktur. Yalnız bu görüşün sıkıntısı, iz kavramının Derrida tarafından bu görüşü ikna edici kılacak şekilde açıklanmamasıdır. İzler, bir pratik içindeki kullanımları

anamlı göstergeler oluşturacak şekilde benzer simgelerin geçmiş kullarımlarının kaynağına giden simge sözceler ya da sembollerdir. Wittgenstein, herkesin çok iyi bildiğı; dilin esasen ‘kr’ bir kural takibi (Wittgenstein, 1953, §219) meselesi olduğunu ileri sürdü ve ben, Derrida’nın izler konusundaki konuşmasının, benzer bir iddiayla açık kurallarla yönlendirilmeden dilin, geçmiş kullarımları temelde kr krne tekrarlayan sözlere meselesi olduğunu ileri sürüyorum. Bu düşünce, bu şekilde yorumlandığında anlaşılır olmasına karşın hiç kuşkusuz aşır basitleştirilmiş olur. Buna karşılık izlerin doğaları gereğı çelişkili oldukları ve ‘zdeşlik mantığında kabul edilebilir olmadıkları’ tezi garantili değildir. Bu teze, en yakın tip/simge ayrımlıyla bakabilirim, bu sayede *ayrı* izler *aynı* izin (tip) (simgeleridirler); ama burada ayan beyan bir çelişki yoktur. Öyleyse simge, ifade veya sembollerin anlamlı göstergelerin izleri olarak algılanması, prensipte anlamlı olmakla birlikte dil kavramını bir ayıram eylemi olarak dikkate alan tutarlı, söz merkezci olmayan bir metafizik olamayacağı düşüncesini doğrulamaz.

Başka bir düşünce dizisi, ayıramın bir ‘form oluşumu’ olduğu için bir ‘ayıram bilimi’ olamayacağı iddiasından başlar (Derrida, 1974, s. 63). Her ne kadar ayıram eylemi belirli bir bağlam içinde nesnel bilgi olanağını doğursa da Derrida’nın *Limited Inc* makalesinin ‘Sonsöz’nde açık bir şekilde belirttiğı gibi:

‘Nesnellik’ denilen şey, mesela bilimsel (belirli bir durumda gerçekten kendisine inandığım), son derece geniş, büyük ve etkili bir biçimde kurulmuş, sabit veya uzlaşımlar ağı içinde kökleşmiş bir bağlamda kendini dayatır. (Derrida, 1988, s. 136).

O, bu modelin ayıram çalışmasının kendisine uygulama olanağı bulunmadığı sonucuna varır. Ancak buradaki mesele, bu iddianın tam olarak ne anlama geldiğidir. ‘Formun oluşumu’na yönelik sistematik bir sorgulama düşüncesinde,

yani sistematik sorgulama ihtimalinde kesinlikle zor bir taraf vardır. Buna karşın Kant'ın *Saf Aklın Eleştirisi* (*Critique of Pure Reason*), bu türden bir sistematik sorgulama için çok dikkatli bir şekilde oluşturulmuştur; ampirik bilginin olanağının koşulları olarak *a priori* kategorileri kanıtlamak isteyen kendi transandantal argümanının özel formuna dayanmaktadır. Öyleyse neden ayıram eylemini kanıtlamayı amaçlayan bir dilin olanaklılığına benzer bir sorgulama yapılmasın? Gerçekten de Derrida'nın '*Gramatoloji*'si tam da böyle bir sorgulama değil midir?

Derrida'nın görüşünün yorumlanması, zor ve tartışmalıdır. Bir noktada ayıramın. . . 'içerisinde metafiziğin üretilbileceği, ancak metafiziğin düşünemediği bir bulunuş ya da yokluk oyununu' içerdiğini belirtir (Derrida, 1974, s. 167). Eğer burada 'metafiziğin' tüm sistematik felsefi teoriyi içerdiği anlaşılıyorsa o, Kantçı transandantal sorgulama usulünü alan bir dil felsefesini dışarıda bırakacaktır. Bu nedenle Wittgenstein'in *Tractatus* (Wittgenstein, 1921, 4.1212) deyimlerini kullanmak için felsefeye düşen; dilin pratiğinin ayıram eylemini gösterme şeklini açıklarken niçin bu eylemi 'söyleme'nin imkânsız olduğunu da açıklamaktır. Yani eleştirel olarak açıklanan ve savunulandır. Bu, ayrıca önerdiğim Kantçı yaklaşımın aksine Derrida'nın, Rorty (Rorty, 1978) tarafından tercih edilen 'dingin' bir yorumunu sağlar. Bu yaklaşımı tercih etme nedenim, Derrida'nın söylediği bazı şeylerle çatışsa bile ona yapılan itirazların güçsüzlüğüdür. Dil felsefesi neden bu 'bulunuş ve yokluğun oyunu'nu 'düşün'emesin ya da söyleyemesin? Bu mümkün değildir; çünkü bu ayıram, Tanrı'nın kendi lütfunu kullanması anlamında transandantaldır ve bu nedenle kelimelerle ifade edilemez. Tam tersine ayıramın oyunu, konuşmacılar tarafından dilin canlı kullanımında dışa vurmakla yükümlüdür. Belki de buna itirazımız; böyle bir projenin dilin açık ve belirsiz pratiğini, ayıramı ele aldığımızda kaçınılmaz olarak 'söz merkezçiliğe' yol açtığı yönünde olacaktır; geçerliliği soyut argümanlarla gösterilebilecek gerekli ve yeterli koşullar bakımından kesin bir tanıma

elverişliymiş gibi. Ancak böyle bir projenin tutarsız olduğu açıktır. Eğer ayırmanın eylemi temelse o zaman onu örtülü olarak kullanmayan bağımsız bir anlatım sağlama olanağı yoktur. Ancak gerçek şu ki bir kişi, mantığı kendi düşünümünde kullanmaksızın tartışmalı mantıksal çıkarımların geçerliliğini eleştirel olarak düşünüp tartışamaz demek, iki değerlilik ve üçüncü hâlin imkânsızlığıyla ilgili uzun süredir devam eden tartışmalarca gösterildiği gibi bu konuda anlamlı argümanlar yapılandırma ihtimalini zayıflatmaz. Esasen aynı nokta, anlamın herhangi bir temel felsefi tartışması için geçerlidir. Ayrıca transandantal metot ön dayanak ve bağlantıların tanımlanmasında 'içeriden çalışma' ile tamamen döngüsellik ithamlarından sakınmayı amaçlamaktadır.

Çünkü transandantal bir yaklaşıma olan bu itirazlar o kadar zayıftır ki Derrida'nın, tüm söylemsel felsefenin benzer şekilde dilin ayıram eylemince kurulduğu bu yolu kabul etmede başarısız olması gerektiğini belirterek 'metafiziğin' zorunlu olarak ayıram oyununu dışarıda bırakma yoluna ilişkin görüşünü yorumlamamak bana daha uygun gibi görünüyor. Bununla birlikte kabul edilmesi gereken bir engel var: Daha önce atıfta bulunulan 'izler' hakkındaki sözlerinde açıkça görüldüğü gibi Derrida, ayırmanın doğası gereği olağan mantık kriterlerine zıt olduğunu ve böylece ayırmanın tutarlı genel bir açıklamasının başarısız olmak zorunda olduğunu savunur. Dolayısıyla 'metafizik' teriminin tutarlılık koşullarına kesin bir mutabakat getirdiği anlaşılırsa Derrida'nın neden metafiziği ayırama zıt olarak savunduğu görülebilir; fakat aynı zamanda Kantçı yaklaşımından ötürü Derrida'yı suçlamak da anlaşılır değildir. Çünkü tutarlılık koşulları da bunda içkin gibi görünür. Yine de bu itiraz, belirleyici değildir. Ayırmanın çelişki içerdiği tezinin ikna edici olmadığını ileri sürdüm; ama bu noktada ısrar etmek gerekmiyor. Graham Priest'in dayaletizm (*dialethism*)⁴ ve

⁴ Hem kendisi hem değil doğru olan cümlelerin mümkün olduğunu savunan görüş; ayrıca çelişmezlik ilkesine karşı çıkar. 'Dialethism' terimine İngilizce'de okunduğu haliyle 'dayaletizm' sözcüğü ile Türkçe karşılık önerilmiştir. (Çev.)

tutarsızlığa-toleranslı mantık (*paraconsistent logic*)⁵ üzerine yaptığı çalışma, bu konuların tutarlı bir şekilde tartışılmasının saçmalamadan mümkün olabildiğini göstermektedir (Priest, 2002, özellikle bölüm 14). Bana göre *Gramatoloji*'nin (*Of Grammatology*) ilk bölümünde Derrida, dil ve ayırma çelişkili olmalarına izin veren tutarlı, genel bir tanım sağlamayı amaçlamaktadır. Öyleyse Derrida'nın yaklaşımının Kantçı yorumu, ne düşünüldüğüne bakılmaksızın ayırmanın çelişkililiği sorununun üstesinden gelebilir.

4. Yapısöküm

'Yapısöküm' terimi, Derrida'nın lügatinden genel söyleme geçmiş olan bir terimdir. Yapısöküm, bir tür eleştiri olsa da her zaman içeriden çalışır:

Yapısöküm eylemleri, yapıları dışarıdan tahrip etmez. Bunlar olanaklı ve etkili değildir, bu yapılarda ikamet etmenin dışında doğru hedef de alamazlar. (Derrida, 1974, s. 24).

Demek ki yapısöküm felsefi diyalektiğin bir yöntemi olarak kullanıldığında bu durum, felsefi argümanın başlangıçta 'yerleşik' olan konumunun eleştirel keşfiyle ilerlediğine işaret eder. Gördüğümüz gibi Derrida'nın ayıram eylemi olarak dil yorumuna, Husserl'in yazılarında vurguladığı gibi Derrida'nın örnek anlam olarak değerlendirdiği bulunuşun yapısökümü aracılığıyla ulaşılır. Bunu yaparken 'bozulmanın tüm stratejik ve ekonomik kaynakları eski yapıdan' ödünç alınsa da (Derrida, 1974, s. 24) amaç, genellikle 'marjinal' iddialara –kendi açık teziyle çatışırken, geliştirilmiş durum için temel olan varsayımları ortaya çıkardığı anlaşılan metnin sınırlarında ortaya çıkan iddialara– dikkati çekerek

⁵ Mantıksızlığa (*absurdity*) düşmeden tutarsız (*inconsistent*) bir bilgi hakkında yapılan bir uslamlama (*reasoning*) biçimi. (Yay. Haz.)

tartışma konusu olan durumun açıkça görünen tezini yıkmaktır. Nitekim Derrida, *Gramatoloji*'nin son bölümünde Rousseau'nun '*Dillerin Kökeni Üzerine Deneme*' adlı eserini ele aldığı zaman Rousseau'nun, içsel iyiliğin doğasıyla toplumun yozlaşması arasındaki karşıtlığı yıktığını tartışır. Bunu, doğa durumunu, doğa sevincini kutlayan bir söylem olasılığına bağlı bir değerle nitelendirerek yapar; fakat doğanın değerini toplumsal sanatlara bağladığını fark etmez (Derrida, 1974, s. 215–216).

Derrida için yapısöküm, bir metnin anlamını oluşturan ayırmanın çalışmasından yararlanır. Bu nedenle yapısöküm içsel olarak çalışmasına rağmen, eş zamanlı ayrımlar ve art zamanlı uygulamalar peşindeyken kaçınılmaz olarak metnin söylemsel bağlamı hakkında sorular sormaktadır. Bu noktanın, Derrida'nın görüşüyle ilgili birçok kişi için zorluk kaynağı olan bir konuya çözüm önerdiğini düşünüyorum. *Gramatoloji*'de 'bu denemenin eksensel önermesi', 'metnin dışında hiçbir şey olmadığı'dır [*il n'y a pas de hors-texte*] (Derrida, 1974, s. 163). Bu önerme, Derrida'nın daha sonra kabul ettiği gibi 'yapısökümün, genel olarak kötü bir şekilde anlaşılan bir çeşit sloganı oldu.' (Derrida, 1988, s. 136). Görünüşe göre bu söz, dilsel idealizmin radikal bir formunu önerir. Bu form, dünyanın tüm yönlerini algılayan metinlere indirgmeden metin kavramını genişletir. Böylece genişletilmiş manada dünyanın tüm görünüşleri 'metin'dir ve bu, kesinlikle karşılaşılması çok sorunlu olan bir durumdur. Derrida'nın nasıl ve 'ne kadar kötü anlaşıldığı'na dair bir yorumu olduğu hâlde burada dikkatli olmak gerekir. Bana göre Derrida'nın önerisini yorumlamanın yolu, ne anlama gelebileceğine ya da neye atıfta bulunabileceğine dair bir iddia olarak ayıram oyununun dışında, örneğin bir nesnenin yalın bulunuşu veya bilinçliliğin anlamı aracılığıyla 'metnin dışında' bir referansın ya da anlamın olmadığı sunucuna götürür. Bu kapsamda çok sınırlı görünebilir; fakat bu yorum, daha sonra Derrida'nın yapısökümün bağlama bağlı oluşunu ileri sürmesiyle doğrulanır ve kendi eksensel önermesinin 'bağlam dışında hiçbir

şey yoktur demekten başka bir anlamı olmadığını' söyler (Derrida, 1988, s. 136). Burada açıklamakta olduğu bağlam kavramı, tam anlamıyla referansı mümkün kılan söylemsel bir bağlamdır. Bu yorum, dünyanın tüm görünüşlerinin kendilerinin de metin oldukları yönündeki sıkıntılı düşünceyi ortadan kaldırırken, zorunlu olarak metinlerin kullanımlarında içsel pratiklerce olanak verilen ve mecbur bırakılan bu türden herhangi bir görünüşe işaret ettiğine yönelik tezi elde tutmaktadır. Burada herhangi bir idealizm varsa bu, dayanak ve hakikatin olanağı için bir koşul olarak ayıram eylemiyle ilgili olan transandantal bir idealizmdir. İşte benim Kantçı Derrida yorumumdan beklenmesi gereken tam da budur.

İleri Okumalar

Bennington, G. and Derrida, J. (1993), *Jacques Derrida*, Chicago: University of Chicago Press, 1993. (Bennington'ın Derrida'nın çalışması hakkında yaptığı inceleme, Derrida'nın kendi yorumlarıyla birlikte sunuluyor.)

S. Glendinning'in 7. Bölümü, *In the Name of Phenomenology (Fenomenoloji Adına)*, Derrida'nın çalışmasını fenomenolojik akım bağlamında ele alan çok yararlı bir giriş niteliğindedir.

Bibliyografya

- Ayer, A. J. (ed.) (1959), *Logical Positivism*. London: Allen & Unwin.
- Davidson, D. (2001), "Three Varieties of Knowledge", in his *Subjective, Intersubjective, Objective*. Oxford: Clarendon Press, pp. 205–20.
- Derrida, J. (1973), *Speech and Phenomena, and Other Essays on Husserl's Theory of Signs*, trans. D. Allinson. Evanston, IL: Northwestern University Press.

- Derrida, J. (1974), *Of Grammatology*, trans. G. Spivak. Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press.
- Derrida, J. (1988), *Limited Inc*, trans. S. Weber. Evanston, IL: Northwestern University Press.
- Derrida, J. (1989), *Edmund Husserl's Origin of Geometry: An Introduction*, trans. J. P. Leavey. Lincoln, NE: University of Nebraska Press.
- Grice, H. P. (1989), *Studies in the Way of Words*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Heidegger, M. (1998), *Pathmarks*, trans. W. McNeill. Cambridge: Cambridge University Press.
- Husserl, E. (1970), *Logical Investigations*, 2 vols, trans. J. N. Findlay. London: Routledge.
- Husserl, E. (1989), "The Origin of Geometry", trans. D. Carr, in Derrida (1989), pp. 155–80.
- Kripke, S. (1980), *Naming and Necessity*. Oxford: Blackwell.
- McDowell, J. (2009), *Having the World in View*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Priest, G. (2002), *Beyond the Limits of Thought*, 2nd edn. Oxford: Oxford University Press.
- Rorty, R. (1978), "Philosophy as a Kind of Writing: An Essay on Derrida", *New Literary History*, 10, 141–60.
- Saussure, F. de (1916), *Cours de linguistique generale*, ed. C. Bally and A. Scheechaye. Lausanne and Paris: Payot.
- Sellars, W. (1963), *Science, Perception and Reality*. London: Routledge.
- Wittgenstein, L. (1921), *Tractatus Logico-Philosophicus*, trans. C. K. Ogden. London: Routledge.
- Wittgenstein, L. (1953), *Philosophical Investigations*, trans. G. E. M. Anscombe, Oxford: Blackwell.
- Wittgenstein, L. (1993), *Philosophical Occasions*, ed. J. Klagge and A. Nordmann, Indianapolis, IN: Hackett.

İNGİLİZCE TÜRKÇE DİZİN

Frege

circumstance: durum
 colouring: renklendirme
 conceptual content: kavramsal içerik
 conceptual notation: kavram yazısı / kavramsal notasyon
 concept-words: kavram-sözcükleri
 conditionality: koşulluluk
 conjunction: tümel evetleme
 copula: kopula
 definite description: belirli betimleme
 embedded sentence: içe yerleşik cümle (yan cümle)
 entity: entite
 existential quantifier: tikel niceleyici
 extension: kaplam
 first-level concepts: birinci düzey kavramlar
 function-argument: fonksiyon-argüman
 identity statements: özdeşlik ifadeleri
 indexicals: bağlamsal sözcükler
 indicative (*declarative*) mood: haber (deklaratif) kipi
 instantiation: örnekleme
 intension: işlem
 intensional contexts: içlemsel bağlamlar
 interpretive analysis: yorumlayıcı analiz
 logicism: mantıkçılık (Matematiğin mantığı

indirgenebileceğini savunan akım.)
 logicist: mantıkçı (Mantıkla uğraşan [*logician*] anlamında değil mantıkçılığı savunan anlamında.)
 meta-linguistic: meta-linguistik
 mode of determination: belirlenim kipi
 mode of presentation: sunum kipi
 negation: değilleme
 principles of determination: belirlenim ilkeleri
 propositional attitudes: önermesel tutumlar
 quantificational logic: niceleme mantığı
 quantifier: niceleyici
 saturated: doymuş
 second-level concepts: ikinci düzey kavramlar
 shading: gölgelendirme
 state of affairs: şey durumları
 subordination: altında sıralama
 subsumption: altında toplanma
 the problem of the essential indexical: özsel bağlamsal problem
 universal quantifier: tümel niceleyici
 unsaturated: doymamış
 express: dillendirmek

Russell

absolute simples: mutlak basitler

complex predicate: karmaşık yüklem
 complex proper names: karmaşık özel adlar
 denoting complexes: işaret eden/imleyen karmaşıklar
 denoting: imleme/işaret etme
 epistemic one-sidedness: epistemik tek-yönlülük
 indiscernibility of identicals: ayırt edilemeyenlerin özdeşliği
 informative identities: bilgilendirici özdeşlikler
 informative statements of identity: bilgilendirici özdeşlik ifadeleri
 inner states: içsel durumlar
 knowledge by acquaintance: tanışıklık yoluyla bilgi
 knowledge by description: betimleme yoluyla bilgi
 logical complexes: mantıksal karmaşıklar
 non-singular, general or object-independent propositions: tekil-olmayan, genel veya nesneden-bağımsız önermeler
 one-sided presentational properties: tek-yönlü takdimsel nitelikler
 rigid designators: katı göstericiler
 sense data: duyu verisi
 singular or object-dependent propositions: tekil veya nesneye-bağlı önermeler
 singular referring terms: tekil gönderme terimleri
 the law of excluded middle: üçüncü halin imkânsızlığı

Wittgenstein: Tractatus Logico-Philosophicus

complex propositions: karmaşık önermeler

elementary propositions: temel önermeler
 logical form: mantıksal form
 logical picture: mantıksal resim
 logical space: mantıksal uzam
 method of projection: izdüşüm yöntemi
 nonsensical: anlam dışı
 propositional components: tümcesel bileşenler
 propositional signs: tümce imleri
 the picture theory: resim kuramı

Carnap

calculus: kalkülüs
 constructed languages: inşa edilen diller
 designata: designata
 evolved languages: evrimleşmiş diller
 explication: açık kılma
 formal mode of speech: biçimsel konuşma tarzı
 formation rules: oluşum kuralları
 linguistic competence: dil yetisi
 linguistic frameworks: dilbilimsel çerçeveler
 linguistic turn: linguistik dönemeç
 logical consequence: mantıksal vargı
 logical equivalence: mantıksal denklik
 logical questions: mantıksal sorular
 logical syntax: mantıksal sentaks
 material mode of speech: maddi konuşma tarzı
 meta language: meta/üst dil
 notation: sembolle gösterim
 object language: nesne dili
 object-questions: nesne-soruları
 replacement: yer değiştirme
 the whole theory of language

structure: dil yapısının
bütüncül kuramı
transformation rules: dönüşüm
kuralları
unity of science: bilimin birliği
validity: geçerlilik

Austin

abuses: kötüye kullanımlar
constatives: saptayıcılar
conversation: karşılıklı konuşma
delusion: sanrı
demonstratives: göstericiler
illusion: yanılsama
indexicals: bağlamsallar
lexical: sözcüksel
linguistic meaning: dilsel anlam
non-serious uses: gayri-ciddi
kullanımlar
performatives: edimseller
said: söylenen
sense-data: duyu verisi
speaker: dil kullanıcısı /
konuşucu
speech acts: söz edimleri
stated: beyan edilen
the illocutionary act: edimsöz
edimi
the locutionary act: düzsöz edimi
the perlocutionary act: etkisöz
edimi
to state: beyan etmek
utterance: dillendirme / sözce

Wittgenstein: Felsefi Soruşturmalar

chromatic exclusion: kromatik
dışlama
communitarian conception of
meaning: anlamın toplulukçu
kuramı
composition: bileşim
criterion: ölçüt
extraverbal: dildışı

family resemblance: aile
benzerliği
inner object: içsel fikir (nesne)
inner vision: içsel görüş
introspectible: iç gözlemsel
language-game: dil-oyunu
meaning-check interpretation:
anlam-denetleyen yorumlama
mental occurrence:
method of projection: izdüşüm
yöntemi
non-derivation: türetme olmayan
ostension: gösterim
ostensive definition: gösterimsel
tanım
principle of acquaintance:
tanışıklık ilkesi
private language: özel dil
referent: gönderge
rule following: kuralı izleme
simplicity: yalınlık
sortalist: sınıflayıcı
symptom: belirti
transcription: çeviriyazı
utterance: dillendirme /
dillendirim

Quine

analyticity: analitiklik
co-extensive terms: eşkaplamlı
terimler
convention: uzlaş
definition: tanım
disposition: eğilim
empirical content: empirik içerik
holism: holizm
holophrastic: tümanlamlı
indeterminacy without tears:
çilesiz muğlaklık
indeterminate: muğlak
linguistic competence: dil yetisi
linguistic disposition: dilsel
eğilim
locking onto: odaklanma
necessity: zorunluluk

observation categorical: gözlem koşullu
 observation sentences: gözlem tümceleri
 ontological relativity: ontolojik görelilik
 phenomenological reductionism: fenomenolojik indirgemecilik
 primitive theory: ilkel kuram
 protocol statements: protokol önermeler
 proxy-function: eşleme fonksiyonu
 referential language: göndergesel dil
 revisable: yeniden gözden geçirilebilir
 semantic ascent: semantik yükseliş
 sensory reductionism: duysal indirgemecilik
 standing sentence: sabit tümce
 stimulus meaning: uyaran anlamı
 synonymy: eşanlamlılık
 testable: test edilebilir
 the indeterminacy of translation: çevirinin belirsizliği
 the inscrutability of reference: göndergenin esrarengizliği
 to assent: onaylamak
 to dissent: onaylamamak
 unpacking: gün yüzüne çıkarma
 verification conditions: doğrulama koşulları

Chomsky

autonomy: özerk işleyiş
 cognitive revolution: bilişsel devrim
 complex competence: karmaşık yeti
 empty categories: boş ulam
 external language: dışsal dil
 hearer: dinleyici

internalism: içselcilik
 internalist semantics: içselci semantik
 Pro: Gizli Adil
 speaker: konuşucu
 twin earth: ikiz dünya
 universality: evrensellik

Grice

ambiguity: muğlaklık
 communicative intentions: iletişimsel anlamlar
 communicative presumption: iletişim tahmini
 conversational implicature: iletişimsel sezdirimler
 explicate: açıklama
 generalized conversational implicatures: genelleştirilmiş konuşmaya dayalı sezdirimler
 implication: ima
 implicature: sezdirim
 linguistic meaning: dilsel anlam
 manner implicatures: tarz sezdirimleri
 manner: tarz
 meaning revisited: tekrar gözden geçirilmiş anlam
 modified Occam's razor: değiştirilmiş özlülük ilkesi
 obscurity: belirsizlik
 ordinary language philosophers: gündelik dil filozofları
 personal identity: kişisel özdeşlik
 pragmatic intrusion: pragmatik ihlaller
 quality: nitelik
 quantity implicatures: nicelik sezdirimleri
 quantity: nicelik
 reflexive: yansıtımlı
 relation: bağıntı
 relevance implicatures: bağıntı sezdirimleri

self-reflective paradox: kendine yansıtılmalı çelişki
 speaker meaning: konuşucu anlamı
 the cooperative principle: iş birliği prensibi
 the maxims of conversation: iletişim ilkeleri
 the said: söylenen şey

Davidson

adequate truth theory: yeterli doğruluk teorisi
 assignment of meaning: anlam atama
 compositional meaning theory: bileşimsel anlam teorisi
 compositionality: bileşimsellik
 concatenation: ardışıklık
 context of utterance: sözce bağlamı
 context sensitivity: bağlam duyarlılığı
 Convention '...' : Uzlaşım '...'
 counterfactual: karşıolgusal
 demonstratives: göstericiler
 empirical content: deneysel içerik
 evidential base: kanıta dayalı zemin
 extensional properties: kapsamsal özellikler
 functor: izleç
 hold-true attitudes: doğru kabul etme tutumları
 indeterminacy of interpretation: yorumun belirsizliği
 indeterminacy: belirsizlik
 interpretative: yorumlayıcı
 lawlike: yasabenzeri
 meaning facts: anlam olguları
 means that: anlamına gelmek
 measurement analogy: ölçme analojisi
 mode of combination: birleşim kipi

non-trivial: apaçık olmayan
 primitive expressions: ilkel ifadeler
 primitive vocabulary items: ilkel söz dağarcığı öğeleri
 project of radical interpretation: radikal yorumlama projesi
 quantifiers: niceleyiciler
 reduction: indirgeme
 relation of instantiation: örnekleme ilişkisi
 reorientation: yeniden uyumlanma
 replacement: yer değiştirme
 sensory experience: duyu deneyimi
 slingshot: sapan
 the principle of charity: hoşgörü ilkesi
 translation manual: çeviri kılavuzu
 triangulation: üçgenleştirme
 truth-theoretic semantics: doğruluk-kuramsal semantik
 underdetermination of theory by evidence: teorinin kanıtlar tarafından yetersiz belirlenimi
 verbal communication: sözel iletişim

Dummett

acquisition constraint: edinim kısıtlaması
 assertion: evetleme
 capacity for use: kullanım yetisi
 compositional: bileşimsel
 grasp of language: dil kavrayışı
 holism: holizm
 intentional use of language: niyete yönelik dil kullanımı
 linguistic creativity: dilsel yaratıcılık
 linguistic understanding: linguistik yetki
 meaning theory: anlam teorisi

modest theory: alçak gönüllü
kuram
molecularity: molekülerlik
partial order: kısmi sıralama
partially ordered: kısmi sıralı
publicity: kamusalılık
recognize: ayırt etme
recursive: özyinelemeli
robust theory: sağlam kuram
specification: belirtim /
tanımlama
superassertibility: üstün-
evetlenebilirlik
truth-conditional: doğruluk
koşullu
understanding theory: anlama
teorisi
understanding: anlama yetisi
verificationist: doğrulamacı

Kripke

anaphora: ön yinelem
causal theory of reference:
nedensel gönderim teorisi
consistency: tutarlılık
disquotation: alıntılama işlemini
bırakma
elementary reflection: ögesel
düşünme
metaphysics of meaning: anlam
metafizizi
presupposition: ön kabul
principle of substitutivity: yer
değiştirme ilkesi
semantic intuitions: semantik
sezgiler

Derrida

auto-affection: özduygulanım
deconstruction: yapı söküm
dialethism: dayaletizm
differance: ayıram
directly intuitive presentation:
doğrudan sezgisel şimdileştirme

exemplary significance: örnekse
chemmiyet
expressive: ifade eden
gnomic: veciz
intertwined: iç içe geçmiş
living body: canlı bünye
logocentrism: sözmerkezcilik
logos: ussal yasa
meaning-conferring acts: anlam
bahşeden aktlar
metaphysical determinations:
metafiziksel belirlenimler
metaphysics of presence:
bulunuş metafiziği
myth of the givenness: verililik
miti
neologism: uydurma sözcük
objectification: nesneleştirme
ousia: töz
paraconsistent logic: tutarsızlığa-
toleranslı mantık
phonocentrism: fonosentrizm
private experience: kişisel
deneyim
reactivate: canlandırma
self-presence: öz-bulunuş
sense data: duyu verisi
sense-bestowing: anlam bahşeden
/ bahşedici
the life-giving act: hayat veren
akt
the significance of truth:
hakikatin anlamı
transcendental: transandantal

TÜRKÇE İNGİLİZCE DİZİN

Frege

altında sıralama: subordination
 altında toplanma: subsumption
 bağlamsal sözcükler: indexicals
 belirlenim ilkeleri: principles of determination
 belirlenim kipi: mode of determination
 belirli betimleme: definite description
 birinci düzey kavramlar: first-level concepts
 değilleme: negation
 dillendirmek: express
 doymamış: unsaturated
 doymuş: saturated
 durum: circumstance
 entite: entity
 fonksiyon-argüman: function-argument
 gölgelendirme: shading
 haber (deklaratif) kipi: indicative (*declarative*) mood
 içe yerleşik cümle (yan cümle): embedded sentence
 içlem: intension
 içlemsel bağlamlar: intensional contexts
 ikinci düzey kavramlar: second-level concepts
 kaplam: extension
 kavram yazısı / kavramsal notasyon: conceptual notation
 kavramsal içerik: conceptual content
 kavram-sözcükleri: concept-words

kopula: copula
 koşulluluk: conditionality
 mantıkçı (Mantıkla uğraşan [*logician*] anlamında değil mantıkçılığı savunan anlamında.): logicist
 mantıkçılık (Matematığın mantığa indirgenebileceğini savunan akım.): logicism
 meta-linguistik: meta-linguistic
 niceleme mantığı: quantificational logic
 niceleyici: quantifier
 önermesel tutumlar: propositional attitudes
 örnekleme: instantiation
 özdeşlik ifadeleri: identity statements
 özel bağlamsal problem: the problem of the essential indexical
 renklendirme: colouring
 sunum kipi: mode of presentation
 şey durumları: state of affairs
 tikel niceleyici: existential quantifier
 tümel evetleme: conjunction
 tümel niceleyici: universal quantifier
 yorumlayıcı analiz: interpretive analysis

Russell

ayırt edilemeyenlerin özdeşliği: indiscernibility of identicals

betimleme yoluyla bilgi:
 knowledge by description
 bilgilendirici özdeşlik ifadeleri:
 informative statements of
 identity
 bilgilendirici özdeşlikler:
 informative identities
 duyu verisi: sense data
 epistemik tek-yönlülük:
 epistemic one-sidedness
 içsel durumlar: inner states
 işleme/işaret etme: denoting
 işaret eden/imleyen karmaşıklar:
 denoting complexes
 karmaşık özel adlar: complex
 proper names
 karmaşık yüklem: complex
 predicate
 katı göstericiler: rigid
 designators
 mantıksal karmaşıklar: logical
 complexes
 mutlak basitler: absolute simples
 tanışıklık yoluyla bilgi:
 knowledge by acquaintance
 tekil gönderme terimleri:
 singular referring terms
 tekil veya nesneye-bağlı
 önermeler: singular or object-
 dependent propositions
 tekil-olmayan, genel veya
 nesneden-bağımsız önermeler:
 non-singular, general or object-
 independent propositions
 tek-yönlü takdimisel nitelikler:
 one-sided presentational
 properties
 üçüncü halin imkânsızlığı: the
 law of excluded middle

Wittgenstein: Tractatus Logico-Philosophicus

anlam dışı: nonsensical
 izdüşüm yöntemi: method of
 projection

karmaşık önermeler: complex
 propositions
 mantıksal form: logical form
 mantıksal resim: logical picture
 mantıksal uzam: logical space
 resim kuramı: the picture theory
 temel önermeler: elementary
 propositions
 tümce imleri: propositional signs
 tümcesel bileşenler:
 propositional components

Carnap

açık kılma: explication
 biçimsel konuşma tarzı: formal
 mode of speech
 bilimin birliği: unity of science
 designata: designata
 dil yapısının bütüncül kuramı:
 the whole theory of language
 structure
 dil yetisi: linguistic competence
 dilbilimsel çerçeveler: linguistic
 frameworks
 dönüşüm kuralları:
 transformation rules
 evrimleşmiş diller: evolved
 languages
 geçerlilik: validity
 inşa edilen/edilmiş diller:
 constructed languages
 kalkülüs: calculus
 linguistik dönemeç: linguistic
 turn
 maddi konuşma tarzı: material
 mode of speech
 mantıksal denklik: logical
 equivalence
 mantıksal sentaks: logical syntax
 mantıksal sorular: logical
 questions
 mantıksal vargı: logical
 consequence
 nesne dili: object language
 nesne-soruları: object-questions:

oluşum kuralları: formation
rules
sembolle gösterim: notation
üst dil: meta language
yer değiştirme: replacement

Austin

bağlamsallar: indexicals
beyan edilen: stated
beyan etmek: to state
dil kullanıcısı / konuşucu:
speaker
dillendirme / sözce: utterance
dilsel anlam: linguistic meaning
duyu verisi: sense-data
düz söz edimi: the locutionary act
edimseller: performatives
edimsöz edimi: the illocutionary
act
etkisöz edimi: the perlocutionary
act
gayri-ciddi kullanımlar: non-
serious uses
göstericiler: demonstratives
karşılıklı konuşma: conversation
kötüye kullanımlar: abuses
sanrı: delusion
saptayıcılar: constatives
söylenen: said
söz edimleri: speech acts
sözcüksel: lexical
yanılsama: illusion

Wittgenstein: Felsefi Soruşturmalar

aile benzerliği: family
resemblance
anlam-denetleyen yorumlama:
meaning-check interpretation
anlamın toplulukçu kuramı:
communitarian conception of
meaning:
belirti: symptom
bileşim: composition

çeviriyazı: transcription
dildışı: extraverbal
dillendirme / dillendirim:
utterance:
dil-oyunu: language-game
gönderge: referent
gösterim: ostension
gösterimsel tanım: ostensive
definition
iç gözlemsel: introspectible
içsel fikir (nesne): inner object
içsel görüş: inner vision
izdüşüm yöntemi: method of
projection
kromatik dışlama: chromatic
exclusion
kuralı izleme: rule following
mental occurrence: zihinsel olay
ölçüt: criterion
özel dil: private language
sınıflayıcı: sortalist
tanışıklık ilkesi: principle of
acquaintance
türetme olmayan: non-derivation
yalınlık: simplicity

Quine

analitiklik: analyticity
çevirinin belirsizliği: the
indeterminacy of translation
çilesiz muğlaklık: indeterminacy
without tears
dil yetisi: linguistic competence
dilsel eğilim: linguistic
disposition
doğrulama koşulları: verification
conditions
duyusal indirgemecilik: sensory
reductionism
eğilim: disposition
empirik içerik: empirical content
eş anlamlılık: synonymy
eş kapsamlı terimler: co-extensive
terms
eşleme fonksiyonu: proxy-
function:

fenomenolojik indirgemecilik:
phenomenological
reductionism
göndergenin esrarengizliği: the
inscrutability of reference
göndergesel dil: referential
language
gözlem koşullu: observation
categorical
gözlem tümceleri: observation
sentences
gün yüzüne çıkarma: unpacking
holizm: holism
ilkel kuram: primitive theory
muğlak: indeterminate
odaklanma: locking onto
onaylamak: to assent
onaylamamak: to dissent
ontolojik görelilik: ontological
relativity
protokol önermeler: protocol
statements:
sabit tümce: standing sentence
semantik yükseliş: semantic
ascent
tanım: definition
test edilebilir: testable
tümanlamalı: holophrastic
uyaran anlamı: stimulus meaning
uzlaş: convention
yeniden gözden geçirilebilir:
revisable
zorunluluk: necessity

Chomsky

bilişsel devrim: cognitive
revolution
boş ulam: empty categories
dışsal dil: external language
dinleyici: hearer
evrensellik: universality
Gizli Adıl: Pro
içselci semantik: internalist
semantics
içselcilik: internalism

ikiz dünya: twin earth
karmaşık yeti: complex
competence
konuşucu: speaker
özerk işleyiş: autonomy

Grice

açıklama: explicate
bağıntı sezdirimleri: relevance
implicatures
bağıntı: relation
belirsizlik: obscurity
değiştirilmiş özlülük ilkesi:
modified Occam's razor
dilsel anlam: linguistic meaning
genelleştirilmiş konuşmaya
dayalı sezdirimler: generalized
conversational implicatures
gündelik dil filozofları: ordinary
language philosophers
iletişim ilkeleri: the maxims of
conversation
iletişim tahmini: communicative
presumption
iletişimsel anlamlar:
communicative intentions
iletişimsel sezdirimler:
conversational implicature
ima: implication
iş birliği prensibi: the
cooperative principle
kendine yansıtma çelişki: self-
reflective paradox
kişisel özdeşlik: personal identity
konuşucu anlamı: speaker
meaning
muğlaklık: ambiguity
nicelik sezdirimleri: quantity
implicatures
nicelik: quantity
nitelik: quality
pragmatik ihlaller: pragmatic
intrusion
sezdirim: implicature
söylenen şey: the said

tarz sezdirimleri: manner
 implicatures
 tarz: manner
 tekrar gözden geçirilmiş anlam:
 meaning revisited
 yansıtma: reflexive

Davidson

anlam atama: assignment of
 meaning
 anlam olguları: meaning facts
 anlamına gelmek: means that
 apaçık olmayan: non-trivial
 ardışıklık: concatenation
 bağlam duyarlılığı: context
 sensitivity
 belirsizlik: indeterminacy
 bileşimsel anlam teorisi:
 compositional meaning theory
 bileşimsellik: compositionality
 birleşim kipi: mode of
 combination
 çeviri kılavuzu: translation
 manual
 deneysel içerik: empirical
 content
 doğru kabul etme tutumları:
 hold-true attitudes
 doğruluk-kuramsal semantik:
 truth-theoretic semantics
 duyu deneyimi: sensory
 experience
 göstericiler: demonstratives
 hoşgörü ilkesi: the principle of
 charity
 ilkel ifadeler: primitive
 expressions
 ilkel söz dağarcığı öğeleri:
 primitive vocabulary items
 indirgeme: reduction
 izleç: functor
 kanıta dayalı zemin: evidential
 base
 kapsamsal özellikler: extensional
 properties

karşıolgusal: counterfactual
 niceleyiciler: quantifiers
 ölçme analojisi: measurement
 analogy
 örnekleme ilişkisi: relation of
 instantiation
 radikal yorumlama projesi:
 project of radical interpretation
 sapan: slingshot
 sözce bağlamı: context of
 utterance
 sözel iletişim: verbal
 communication
 teorinin kanıtlar tarafından
 yetersiz belirlenimi:
 underdetermination of theory
 by evidence
 Uzlaşım '...': Convention '...'
 üçgenleştirme: triangulation
 yasabenzeri: lawlike
 yeniden uyumlanma:
 reorientation
 yer değiştirme: replacement
 yeterli doğruluk teorisi: adequate
 truth theory
 yorumlayıcı: interpretative
 yorumun belirsizliği:
 indeterminacy of interpretation

Dummett

alçak gönüllü kuram: modest
 theory
 anlam teorisi: meaning theory
 anlama teorisi: understanding
 theory
 anlama yetisi: understanding
 ayırt etme: recognize
 belirtim / tanımlama:
 specification
 bileşimsel: compositional
 dil kavrayışı: grasp of language
 dilsel yaratıcılık: linguistic
 creativity
 doğrulamacı: verificationist

doğruluk koşullu: truth-conditional
 edinim kısıtlaması: acquisition constraint
 evetleme: assertion
 holizm: holism
 kamusalılık: publicity
 kısmi sıralama: partial order
 kısmi sıralı: partially ordered
 kullanım yetisi: capacity for use
 linguistik yetki: linguistic understanding:
 molekülerlik: molecularity
 niyete yönelik dil kullanımı: intentional use of language
 özyinelemeli: recursive
 sağlam kuram: robust theory
 üstün-evetlenebilirlik: superassertibility

Kripke

alıntılama işlemini bırakma: disquotation
 anlam metafiziği: metaphysics of meaning:
 nedensel gönderim teorisi: causal theory of reference
 ögesel düşünme: elementary reflection:
 ön kabul: presupposition
 ön yinelem: anaphora
 semantik sezgiler: semantic intuitions
 tutarlılık: consistency
 yer değiştirme ilkesi: principle of substitutivity

Derrida

anlam bahşeden / bahşedici: sense-bestowing
 anlam bahşeden aktlar: meaning-conferring acts
 ayıram: differance

bulunuş metafiziği: metaphysics of presence
 canlandırma: reactivate
 canlı bünye: living body
 dayaletizm: dialethism
 doğrudan sezgisel şimdileştirme: directly intuitive presentation
 duyu verisi: sense data
 fonosentrizm: phonocentrism
 hakikatin anlamı: the significance of truth
 hayat veren akt: the life-giving act
 iç içe geçmiş: intertwined
 ifade eden: expressive
 kişisel deneyim: private experience
 metafiziksel belirlenimler: metaphysical determinations
 nesneleştirme: objectification
 örnekselel ehemmiyet: exemplary significance
 öz-bulunuş: self-presence
 özduygulanım: auto-affection
 sözmerkezcilik: logocentrism
 töz: ousia
 transandantal: transcendental
 tutarsızlığa-toleranslı mantık: paraconsistent logic
 ussal yasa: logos
 uydurma sözcük: neologism
 veciz: gnomic
 verililik miti: myth of the givenness
 yapısöküm: deconstruction

DİZİN

A

açıklama 276

adlar: özel ~ 24, 30, 31, 49, 82, 83, 86, 89, 94, 95, 96, 98, 248, 397; özel ~ın anlamı 30; boş ~ 39, 95

aile benzerliği 36, 181

akılcılık 387

Alıntılama İşlemini Bırakma (Disquotation) 349, 350, 352, 353, 354, 355, 356, 358

ana akım 21, 22, 37, 39, 40

analitik 138; ~ geometri 54; ~ tartışması 139

aniden kavranan 178

anlam 14, 15, 16, 17, 19, 26, 27, 32, 54, 98, 183, 213, 281, 303, 322, 348, 359, 260, 365; ~da uzlaşıya varma 330; ~ı denetleyen yorumlama 186; ~ına gelmek 15; ~kavramı 199, 256, 303, 322; ~ın algılanması 264, 265; ~ın doğası 24; ~ın doğruluk temelli izahları 25; ~ teorisi 281, 283, 284, 287, 288, 289, 291, 294, 295, 296, 297, 299, 309, 321, 323, 325, 326, 327, 333, 334, 340, 342; iletişimsel ~ 262, 266; tekrar gözden geçirilmiş ~ 265; yansıtmalı ~ 265

anlama (understanding): ~ teorisi 323, 334; ~ yetisi 316, 330, 331, 332, 337, 338, 341

Anlam ve Gönderim Üzerine 53, 64, 66, 67, 73

Aristoteles 31, 73, 74, 75, 76, 356, 357, 358

Austin 21, 35, 37, 38, 39, 43, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158,

159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 258, 259, 260, 264

Ayer 186, 375

ayıram 40, 382, 383, 386, 388, 389, 390, 391, 392, 393, 394; ~ eylemi 384

ayrıt edilemeyenlerin özdeşliği 85, 397

B

Bach 8, 256, 264, 265, 269, 272, 273, 274, 276, 277

Bağdaşıklık İlkesi [Principle of Coherence] 304

bağlamsal sözcükler (indexicals) 76

Baldwin 40, 41, 372

Bart Geurts 277

Beane 7, 22, 52, 59, 61, 63, 69, 70, 78, 79

Begriffsschrift 52, 53, 54, 56, 57, 65, 66, 123, 124

belirlenim kipi 26, 72

Bernard Weiss 46

Bertrand 55, 76

betimleme(ler) 29, 73, 74, 82, 83, 84, 85, 94, 98, 99, 100, 101, 108, 112, 161, 320, 346, 361, 362; ~ kuramı 30, 74, 82, 85, 94; ~ yoluyla bilgi 82; katı olmayan ~ 362

bilgi felsefesi 17, 277

bilim 32, 33, 119, 124, 125, 127, 131, 138, 150, 193, 194, 213, 224, 225, 258, 261, 316, 317; ~ felsefesi 213; ~in metodolojisi 239

Blackburn 186

Bryan Frances 8, 21, 346

bulmaca(lar) 26, 85, 87, 88

Burge 250, 251, 252, 283

- C**
 Carnap 7, 13, 21, 32, 35, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 192, 193, 194, 195, 196, 199, 285, 311
 Carus 126, 136, 137
 Chapman 277
 Charles Morris 125
 Chomsky 8, 16, 21, 35, 39, 43, 149, 150, 224, 225, 226, 228, 235, 239, 240, 241, 242, 243, 246, 247, 248, 251, 252, 253
 cümle: bildirim -si 25; - türlerinin dillendirilmeleri kullanılması yoluyla sınıflandırılması 156
 çeviri 11, 37, 45, 112, 172, 203, 208, 211, 212, 215, 299, 300, 384
- D**
 Davidson 8, 21, 22, 23, 37, 43, 44, 45, 46, 144, 154, 164, 220, 221, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 289, 290, 291, 292, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 307, 308, 309, 310, 311, 321, 374
 Davidsoncı doğruluk 23, 46, 325, 391
 dayaletizm (dialethism) 391
 değer 54; - kuramı 120
 Derrida 21, 35, 40, 41, 165, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 389, 390, 391, 392, 393, 394
 differance (differans) 40; - hareketi 41; - oyunu [play of differance] 40
 dil 8, 11, 12, 13, 14, 17, 24, 36, 47, 49, 57, 117, 119, 121, 126, 129, 130, 131, 137, 138, 145, 147, 151, 155, 171, 185, 188, 203, 218, 219, 226, 227, 228, 240, 241, 246, 249, 253, 299, 316, 321, 329, 340, 346, 347, 362, 372, 390; -bilim 16, 19, 108, 226, 257; -bilimci 121; - felsefesi 7, 8, 11, 13, 37, 79, 110, 190, 191, 257, 316, 321, 327, 336, 340, 386, 390; - ile düşünce arasındaki bağlantı 18; -in analizi 317, 319, 320; -in edinimi 226; -in gayriciddi kullanımları 165; -in gelişimi öncesi (pre-linguistic) 385; - kullanımı (language-use) 12, 16, 17, 36, 37, 47, 145, 149, 194, 329, 331; -in mantıksal sentaksı 125, 193; -in sözel formülasyonu 319; -in üretkenliği 20; - kavrayışı (grasp of language) 332; - yetisi (linguistic competence) 201, 325, 325, 327; doğal - 36, 310; niyete yönelik - kullanımı (intentional use of language) 331; tam bir - [a full language] 287; yardımcı (auxiliary) - 122; biçimsel bir - [a formal language] 281; birey- (idiolect) 328
 dilsel: - aktivite(ler) 13, 14, 15; - anlam 170, 299, 321, 326; - anlamın doğası 321; - araçlar 41; - eğilim 201, 217; - ifade 47; - iletişim 16; - yaratıcılık (linguistic creativity) 328
 doğrudan: - gönderme 99; - sezgisel şimdileştirme 382; - tanışıklık 99, 100, 102, 103
 doğrulama ilkesi 32
 doğrulayıcı yorumlama 186
 doğruluk: - değeri 23, 68, 69, 70, 76, 89, 90, 156, 196, 204, 205, 213, 350, 351; - koşulları 29, 144, 154, 164, 283, 334, 335, 351, 366; - temelli izahlar 23; - teorisi 283, 287, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 301, 304, 325
 Doğruluk Koşullu (truth-conditional) 334
 doymamış (unsaturated) 59, 69, 71
 doymuş (saturated) 59, 69
 dönüşüm (transformation) 129
 Dummett 8, 22, 46, 47, 79, 294, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342
 duyu verileri 31, 146

E

Eddington 225
 edim: -söz edimi 38; düzsöz -i 38, 159; etkisöz -i 38
 edinim kısıtlaması (acquisition constraint) 333
 Einstein fizigi 25
 empirik içerikler 206
 Emprisizm 192; *-in İki Dogması* 190, 195
 entaksın aritmetizasyonu 124
 epistemoloji 8, 48, 199, 200, 277, 318
 epistemolojik 32, 35, 99, 132, 179, 191, 195, 218, 318, 336, 355
 erteleme [deferral] 40
 evetleme (assertion) 339
 evrensellik 227

F

Faraday 225
 felsefe 7, 13, 19, 39, 40, 52, 61, 84, 105, 120, 127, 128, 144, 145, 149, 150, 155, 162, 168, 200, 216, 237, 277, 278, 316, 317, 356, 372, 376, 380; *-nin doğası* 120; geleneksel - 127
Felsefi Soruşturmalar 15, 35, 36, 168, 169, 170, 188, 209
 fenomenolojik indirgemecilik 197
 Field 318
 fizikçiler 225
 fonksiyon-argüman analizi 55
 fonosentrizm (phonocentrism) 386, 387
 Frege 7, 21, 22, 23, 26, 27, 28, 29, 30, 34, 43, 48, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 89, 97, 98, 99, 107, 112, 123, 124, 132, 193, 194, 199, 200, 258, 285, 289, 315, 324, 330, 336, 346, 347, 348
 Fregeci anlam 22, 98, 337; *- kuramı* 28

G

Galileo 15

Gareth Evans 28

Geleneksel mantıkçılar 71
Geometrinin Kökeni 373, 385
 George 29, 86, 93, 95, 107, 238
 Gottlob 7, 52, 55, 58, 59, 70, 75, 76, 346
 Gödel 124
 gönderge 23, 31, 98, 99, 107, 206, 207, 208, 211, 216, 220; *-nin Belirsizliği* 211
 gönderim(ler) 21, 23, 24, 25, 26, 32, 36, 37, 39, 43, 46, 64, 67, 68, 70, 71, 72, 75, 76, 112, 246, 346, 352, 363; *-de bulunan ifadeler* [referring expressions] 29
 gösterim (designation) 134
 gözlem koşullu 205
 Graham Priest 391
 Gramatoloji 384, 386, 390, 392, 393
 gramer 39, 239
 Grice 21, 22, 37, 41, 42, 43, 164, 165, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 276, 277, 278, 377
 Guy Longworth 7, 37, 49, 50
 gündelik dil 112, 113, 137, 259
 gün yüzüne çıkarma 198

H

haber (deklaratif) kipi 68
 Hare 144, 148
 Harnish 8, 264, 268, 269
 Heidegger 193, 372
 Higginbotham 238
 Hilbert 124, 131, 132
 holizm 191, 327, 328, 329
 hoşgörü ilkesi [the Principle of Charity] 136, 304, 305, 306
 Hume 194, 200, 362
 Husserl 70, 71, 112, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 382, 392; *- fenomenolojisi* 380

I

ıskalama 157

İ

içeriden çalışma 391
 içselcilik 238, 253
 içsel psikolojik olgular 18
 ifade 377; çokluk barındıran -ler [mass terms] 40; -nin anlamı 26, 27, 323, 328; -nin (dünyanın olma şekline ilişkin) kaplamsal [extensional] özellikleri 285; ilkel -ler 284, 292; boş -ler sorunu 25
 iki değerlikli doğruluk anlayışı (bivalent conception of truth) 341
 iletişim: ~ yansıtımlı (reflexive) 262
 ima 266
 inanç 29, 45, 169, 197, 285, 303, 346, 350, 354, 355, 356, 358, 359
 İnsanlık İlkesi [Principle of Humanity] 304
 işaret eden karmaşıklar 83, 94
 İş Birliği Prensibi 267

J

John Donne 269
 John Perry 77
 Jüpiter 59, 62

K

kanıta dayalı zemin [evidential base] 302
 Kant 41, 53, 194, 316, 317, 380, 390
 Kaplan, David 11, 95, 98, 103, 104, 107, 315
 karmaşık yeti 227
 Katz 238, 240, 283
 kelime(ler) 12, 15, 16, 19, 20, 148, 149, 154, 155, 248, 262, 272, 387; ~ anlamı 262; -in bir anlama gelmesi 19; -in bir anlama sahip olması 14, 16, 26; -nin bir şeyi temsil etmesi 19
Kelime ve Nesne 190, 202, 211
 kendini: ~ deneyimleme 381; ~ duygulandırma 381
 Kirk Ludwig 44, 281
 konuşmak-üzerine-konuşmalar 16
 konuşma: -nin ilkeleri [maxims of conversation] 41; ~ sezdirimleri

[conversational implicature] 41; -ya dayalı sezdirim 256, 266; içsel -nın sesi 382; inaddi ~ tarzı 127; biçimsel ~ tarzı 128

Konuşma ve Fenomen 376, 381, 384, 386
 konuşucu 274; ~ anlamı 256, 262, 266, 269, 272, 277
 Kripke 7, 21, 22, 29, 30, 36, 41, 48, 74, 95, 98, 99, 183, 188, 191, 346, 347, 348, 352, 353, 354, 355, 356, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 367, 388
 Kripkenstein 364, 365, 366, 367, 368
 kullanım: ~da uzlaşıya varma 330
 ; ~ yetisi (capacity for use) 338
 kuralına uymak (rule-following, following a rule) 36
 küme 58, 212, 215

L

Larry Horn 277
 Leibniz 93; ~ Yasası 85, 86
 linguistik: ~ bilgi 331; ~ yetki (linguistic understanding) 328
 Locke 177, 185, 316

M

mantık 33, 56, 71, 95, 108, 119, 122, 124, 125, 129, 131, 132, 133, 138, 157, 193, 194, 198, 281, 336, 391, 392; niceleme -ı 57
Mantık Araştırmaları 372, 376, 377
 mantıksal: ~ analiz 127; ~ bilgi 33; ~ deneycilik 32, 34; ~ resim 116; ~ sentaks 126, 127, 129, 130, 131, 132, 135, 137, 138
 mantıksalcılık 34
 matematik 33, 52, 123, 124, 125, 131, 132, 133, 138, 197, 198, 199, 225, 317, 318, 336; -in doğası 120; ~ felsefesi 132, 318
 metafizik 8, 13, 17, 31, 32, 48, 121, 122, 239, 240, 252, 318, 388, 389, 391
 mevcudiyet ya da bulunuş [presence] miti 40

Mike Beaney 22

Mill 53

Moritz Schlick 32

muğlaklık 214, 215; ~ tezi 215

müşterek anlam hipotezi 330

N

natüralist dil görüşü 35

natüralizm 192, 198, 200

Neurath 32, 122, 201, 375

Newton 25, 224, 225, 376

No Man is an Island 269

O

Of Grammatology 41, 384, 386, 392

olanaklı dünyalar 111, 118

oluşum (formation) 129, 134; ~ ve dönüşüm 130

ontolojik: ~ deflasyonizm 128; ~ görelilik 211, 216

Otto Neurath 32, 201, 375

oyun 176, 177, 178, 349

Ö

ölçme analojisi 308

önerme: ~lerin doğruluk temelleri 118; ~nin bütünlüğü problemi 20; temel ~ler 111, 114, 118; genel ~ 95

örneksel ehemmiyet (exemplary significance) 374

Örtüşme İlkesi [Principle of Correspondence] 304

öz: ~ bilinç 382; ~ duygulanım 381, 384, 385

özzerk işleyiş tezi 242, 243

P

Perry 77, 289

Persler 62, 63

Platon 73, 101, 102, 176, 240, 374

Platoncu semantik 318

Platonculuk 240

pragmatik 42, 126, 139, 194, 256, 273, 278

psikoloji 225

Putnam 216, 217, 220, 250, 251

Q

Quine 8, 16, 21, 34, 35, 37, 44, 45, 138, 139, 162, 163, 188, 190, 191, 192, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 207, 208, 209, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 250, 282, 299, 300, 304, 306, 307, 311

R

radikal: ~ çeviri 37, 300; ~ çevirici 299, 300; ~ yorum 37, 43, 45; ~ yorumcu 302, 305; ~ yorumlama 299, 300, 301

realizm 216, 340, 341

Recanati 265, 274, 276

Reck 7, 59, 79

referans teorisi 294

resim kuramı 116, 117

Richard Grandy 304

Ricketts 59, 79, 124, 135, 136, 137

Robert Brandom 329

Rorty 390

Russell 21, 29, 30, 31, 32, 34, 36, 74, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 102, 107, 108, 112, 119, 170, 172, 185, 193, 194, 215, 320, 346; ~ paradoksu 53

Russellci betimleyici içerik 98

S

sabit tümceler (Ing. standing sentences) 205

Sellers 377

semantik 41, 133, 241, 243, 246, 317, 318, 324, 340, 355; ~ değerler 246; ~ ilkel [primitive] ifade 281

sembolik mantık 194, 281

sentaks 125, 130, 242, 243, 249

sentaktik: ~ terimler 135; ~ vargılar 132

ses (la voix) 382

sezdirim 266

Shakespeare 14, 248

sınıflayıcı (sortalist) okuma 186

simgesel öğeler 110

Soames 238, 283, 359, 360

Sokrates 100, 101, 102
Soruşturmalar 15, 35, 36, 117, 168,
 169, 170, 188, 209
 sözce [utterance] bağlamı 293
 sözmerkezcilik (logocentrism) 387,
 388, 390
 Sperber 274, 276
 sunum kip(ler)i 26, 27, 28, 67, 72
 şeyler 19

T
 takdimsel nitelikler 106
 tanı (diagnosis) 61
 tanım 186; kullanımda -lar 83
 tanışıklık 82, 99, 100, 102, 103, 106,
 107
 tanışıklık yoluyla bilgi 82
 Tanrı 61, 390
 Tarski 23, 44, 124, 125, 133, 220,
 281, 282, 292, 300, 301; -'nin
 paradigması 163
 tekbencilik 120
 tekil-olmayan 94, 95
 temel bağlamsal problem (the
 problem of essential indexical) 77
 test edilebilir türden tümceler 206
 tezahür kısıtı 332
 Thomas Baldwin 40, 372
 tipler kuramı 120
 Tom Ricketts 135
Tractatus 31, 36, 110, 113, 114, 116,
 119, 120, 126, 168, 169, 170, 171,
 172, 176, 179, 187, 390
 tümanlamalı 204
 tümesel bileşenler 114
 türetme 181; ~ olmayan (non-
 derivation) 181

U
 uyum ilişkisi 104
 uzamsal resim 116
 üçgenleştirme (triangulation) 309

üçüncü hâlin imkânsızlığı 85, 87, 92;
 ~ yasası 93
 üst dil 124, 133, 134, 195, 219, 282,
 288, 291, 292, 293, 294
 üst diller (meta-languages) 127
 üstün-evetlenebilirlik (superassertibi-
 lity) 339

V
 vaka tümceleri (occasion sentences)
 205
 verililik Miti 377
 Viyana Çevresi 32, 33, 35, 122, 193,
 375

W
 Whitehead 88, 193
 Wilson 274, 276
 Wittgenstein 7, 13, 15, 21, 22, 31,
 32, 35, 36, 37, 40, 43, 110, 111,
 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118,
 119, 123, 124, 126, 132, 168, 169,
 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176,
 177, 178, 179, 180, 181, 183, 184,
 185, 186, 187, 188, 209, 257, 258,
 315, 330, 333, 346, 347, 364, 366,
 367, 375, 389, 390

Y
 yapısöküm 386, 392, 393
 yazı 386
 yer değiştirme ilkesi 350
 yeterli anlam teorisi (adequate theory
 of meaning) 334
 yorumlayıcı: ~ analiz 61; ~ doğruluk
 teorisi 304
 Yunanlılar 62, 63

Z
 zamanın doğası 13
 zihin felsefesi 8, 17, 318

9 786058 074880

ISBN 978-605-80748-8-0

Felsefe ve bilimde özlü değişimlerin yaşandığı bir dönem olarak 19. yüzyılın, Frege'nin 1884 yılında yayımlanmış olduğu *Aritmetiğin Temelleri* adlı eseri ile birlikte dil felsefesinin doğumuna da şahitlik ettiği söylenebilir.

Bugün artık kişe bir hakikat olarak 'Kant'a rağmen, Kant'la birlikte felsefe' ifadesinin 'Kant'a rağmen' tarafında yer alan Frege ile başlayan dil felsefesi, yüz yıl aşkın macerasında çoğu zaman kol kola yürüdüğü mantıkla birlikte felsefenin birçok alanında zengin tartışmalara kaynaklık etti.

Tüm bu tartışmaları, Frege'den Wittgenstein'a, Chomsky'den Derrida'ya dek analitik-bilimsel-kıta felsefesi üçgeninde kronolojik bir sırayı takip ederek ele alan elinizdeki kitap, okurlarına dil felsefesinin kilit düşünürleri üzerinden tarihsel serüvenini aktarıyor.

